

ארי שבחבורה

ניצוצות מאורחות חייו
של ראש משפחתנו

החסיד
ר' לייבל
פרידמן ז"ל

מפולין לתל אביב

ארי
שבחבורה

ניצוצות מאורחות חייו

של ראש משפחתנו

החסיד ר' לייבל פרידמן ז"ל

שנאספו ונערכו על ידי נכדיו וניניו

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

כסלו תשע"ח, בני ברק
© כל הזכויות שמורות לדוד פרידמן
רחוב כהנמן 77 בני ברק
טל': 03-5708812
fridmand1@etrog.net.il

המו"ל עשה ככל יכולתו על מנת לאתר את בעלי הזכויות
של כל החומר (לרבות צילומים) שנלקח ממקורות חיצוניים.
אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות, ואם יובאו לידיעתנו,
נפעל לתקנן במהדורות הבאות.

אין להעתיק, להפיץ או לתרגם ספר זה
או חלקים ממנו ללא אישור בכתב מהמו"ל

עריכה לשונית: ר' בירנבאום

עיצוב הפקה: סטודיו ולדמן - עפרה

הדפסה: מפעלי דפוס כתר, בית שמש

לזכרון טוב יוחק בספר

אבי מורי היקר באדם, איש תבונות

הרה"ח ר' **יהושע מנחם פרידמן** ז"ל

שטרח ויגע בכינוס ועריכת המכתבים

למען יעמדו ימים רבים ויהיו לזכרון לבני המשפחה

אמי מורתי אצילת הנפש ורבת פעלים

מרת **פייגא ציפורה** ע"ה

בחכמת לב ובמסירות בנתה ביתה

וגידלה צאצאיה לתורה ולתעודה

אחותי היקרה

טובת לב ויקרת רוח

מרת **אסתר פלדמן** ע"ה

האצילה מרוחה על משפחתה וחניכותיה

יראת שמים ומידות טובות

הונצח על ידי דוד פרידמן

לזכרון עולם

חותני הרה"ח

ר' **יצחק שמעון פדר** ז"ל

יגע ושקד בתורה בהתמדה מופלאה

מיוחד היה במידותיו האצילות ובהארת פניו

לימד וחנך ילדי ישראל במסירות רבה

הנחיל תולדות הדורות ומורשת ישראל

על פי חז"ל

חותנתי אשת חיל טובת עין

מרת **דבורה** ע"ה

חינכה דור ישרים לתורה ויראת שמים

בת הגה"צ

רבי **אברהם שלמה הכהן כ"ץ** זצ"ל

רב ואב"ד ריסקווא

ת.נ.צ.ב.ה

הונצח על ידי דוד פרידמן

לזכרון נצח

ייזכר בספר זה שמו של הסבא

הרב הקדוש **רבי מאיר שלמה יהודה** זכר צדיק לברכה

הרבי ממעזריטש

רבו הנערץ והמופלא של נשוא

ספר זה

שנפטר בגטו וארשה

ביום י"ז אדר תש"ב

הונצח על ידי נינתו גב' **יולי קליין** תחי' - אטליה

בת גב' איטה לאה ז"ל

בת בנו יהושע ז"ל הי"ד

בן ציון רבינוביץ
בלאאמו"ר זצוקללה"ה
מביאלא
עיה"ק ירושלים תובב"א

בס"ד יום ה' בשבת לסדר 'זכרון לבני ישראל' כ"ב תמוז תשע"ו

בין המצרים יזרח אור לישרים
לכבוד ידידי
הרה"ח ר' דוד פרידמן
שיחי' בטוב ובנעימות עכב"ב,
אחדשה"ט באה"ר,

שמחתי לשמוע שב"ה אתם עומדים להוציא לאור עולם את ספר תולדות האדם, לספר לדור עוזו של האי גברא רבה, זקנכם הגה"ח רבי **יהודה לייב פרידמן** זצ"ל, מיחידי סגולה שנותרו לברכה מהדור שקודם חורבן יהדות אירופה, וכבר אז בדור שכולו תורה וחסידות הלך שמו לפניו כאיש האשכולות שהכל בו, בהיותו מלא וגדוש בתורה ויראתו קודמת לחכמתו, ונודע בשערים בפקחותו הגדולה כחד מקמאי.

זכיתי להכירו ולקבל ממנו הרבה עובדות והליכות מאבותינו ורבותינו הק' וקירב אותי מאד, וב"ה שזכינו בחמלת השי"ת שהותירו הקב"ה לפליטה להנחיל דעת לדורינו, בהיותו דוגמא לאותו דור שאבד ובכל מהותו היווה תמצית ודוגמא לאותו דור, וגם לרבות שלמרות גדלותו בתורה ויראת שמים, היה מתנהג בידידות נאמנה כשווה בין שווים עם כל אחד ואחד, ובפקחותו הגדולה היה מותיר בכל מי שפגש רושם ותועלת רבה ברו"ג, ובשיחותיו עם כל אחד ואחד היה משפיע בהם ענייני חסידות כפי שהנחלוהו רבותיו הק' בבחינה של קנה על מנת להקנות, והכל מתוך ענווה ושפלות עצומה.

ובחידושי הרי"מ הביא בשם **הרבי ר' בונם מפשיסחא זצוקללה"ה**, שפירש הפסוק [במדבר לב א]: ומקנה רב היה לבני גד ולבני ראובן, שהיה להם קנין ודביקות במשה רבינו ע"ה ולכן לא רצו לעבור את הירדן ולהפרד ממנו בידעם שיקבר שם. וזקנכם הרי"ל פרידמן זצ"ל היה דוגמא לכך ובכל הליכותיו והנהגותיו הן במילי דשמיא והן במילי דעלמא היה שוקל בפלס דעת רבוה"ק ועל פי דברי קדשם היה מתנהג, וקיים הפסוק [דברים כו ג]: ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ופירש רש"י ז"ל: אין לך אלא כהן שבימיך, שהיה לו ביטול לרבותיו והתנהג ע"פ התורה אשר הורוהו, וזכה להבין ולהשכיל את כוונתם האמיתית.

ולכן דבר גדול עשיתם ללקט תולדות חייו להנחילם מורשה לדורינו והטבתם לעשות ולתאר את מהותו למען ידעו דור אחרון איזהו חסיד המתחסד עם קונו, וגם בהיותו ברום המעלה ידע להשכיל ולהטיב עם כל אחד ואחד ולהלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד, והכל מתוך שמחה של מצוה וע"פ ההלכה המסורה לנו מרבוה"ק.

ואסיים בברכות מלונ"ח שתזכו להמשיך ולהרבות פעלים לתורה ולתעודה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, כשאיפתכם ושאיפת נפש הדושה"ט ומצפה לישועת ה' במהרה דידן, אכי"ר.

כ"ד הכו"ח ברחשי ברכה והצלחה,

מרדכי אויערבאך

תל־אביב

אפריון נמטיה לידידי הרה"ח דוד פרידמן שליט"א אשר אסף וליקט פנינים מאורחותיו של זקנו האי גברא רבא **הרה"ח מו"ה לייבל פרידמן זצ"ל**, חד מן בני עלי' בדור העבר אשר הי' דבוק ברבותיו לבית ביאלא באמונת חכמים, בעוז ותעצומות, ושמר מכל משמר על הענן שיהי'ה קשור על אוהל ביתו לבל יחדור בו מרוחות לא טהורות שנשבו בימים ההם. ובהיותו ספוג באהבת תורה ללא מצרים עשה תורתו קבע ומלאכתו עראי. זכה להקים שבט מפואר תלמידי חכמים, חסידים ואנשי מעשה ד' עליהם יחיו. והי' מאבני היסוד של ציבור מבקשי ד' בעיר תל־אביב.

שפר עלי חלקי להציץ בדמות המופלאה הזאת על ידי בנו החשוב, איש סגולה נקי כפים ובר לבב **הרה"ח מו"ה יהושע ז"ל**, דאהני ליה קמרא דאבוה, והי' דולה ומשקה מתורת אביו ואורחותיו.

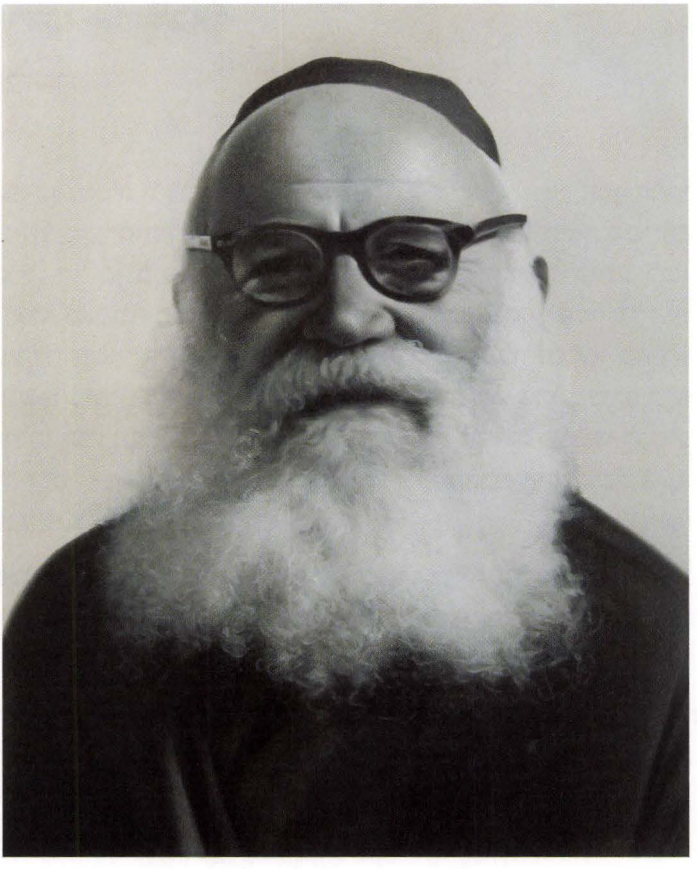
דבר גדול עשה ידידי הנ"ל למען ידעו הדורות הבאים שבזכות היחידים שעמדו כחומה בצורה לשמור על גחלת המסורת בטהרתה, זכינו על ידי נטיעותיהם לפירות ופירי פירות כהיום הזה.

ולא נותר לי אלא לברכו שזכות זקנו יגן עליו, וברכת ד' תלווה אותו וכל משפחתו כל הימים.

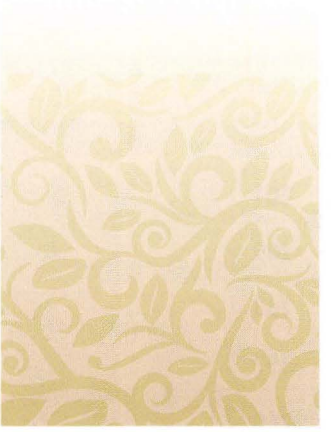
בידידות ובהוקרה

מרדכי באאמו"ר הגרש"ז זצללה"ה אויערבאך

שבט תשע"ב

הרה"ח ר' יהודה ליב פרידמן זצ"ל
ב' בסיון שנת תרנ"ב - א' בטבת תשכ"ח

תוכן העניינים

על אודות הספר	יג
הקדמה	1
תודות	6
ציוני דרך בחייו של סבא	9
פרק א | בית אבא	13
פרק ב | בית אמא	25
פרק ג | שנות נעורים	39
פרק ד | ימי בראשית	47
פרק ה | בעולמה של מעזריטש	59
פרק ו | רצוי לכל אחיו	81
פרק ז | בית הפתוח לרווחה	101
פרק ח | ממרחק יביא לחמו	111
פרק ט | כמוצא שלל רב	125
פרק י | וצדיק באמונתו יחיה	143
פרק יא | והווי מתאבק בעפר רגלי־הם	163
פרק יב | שאל אביך ויגדך	183
פרק יג | הליכות איש חסיד	191

פרק יד | והיה הנותר – בציון 201

פרק טו | ייסורי הקליטה של ארץ ישראל 209

פרק טז | בשבת אחים גם יחד 233

פרק יז | עת צרה ליעקב 257

פרק יח | בואו ונחדש המלוכה 265

פרק יט | מִפַּרְנָס לְפַרְנָס 273

פרק כ | ניחוחות מבית סבא 283

פרק כא | לעת מצוא 303

פרק כב | חתימה 315

פרק כג | נצר משורשיו יפרה 319

פרק כד | פרקי זיכרונות 339

פרק כה | הרה"ח רבי יחיאל פינחס קוטיינר ז"ל 357

פרק כו | איגרות ומכתבים 364

נספח 1 | האדמו"ר ממעזריטש 473

נספח 2 | מעזריטש (פודולסק) עטרת תפארת של חיי תורה וחסד 499

נספח 3 | הגאון הצדיק רבי שמואל לייב ז'ק זצ"ל 507

נספח 4 | רבי יצחק (איטש'ה) גרודז'ינסקי זצ"ל 517

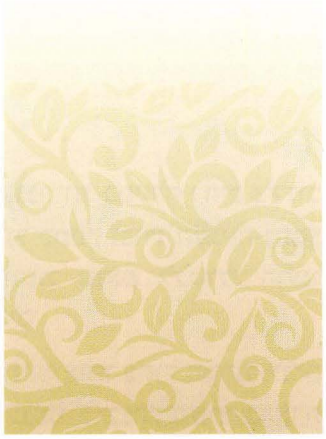
מרת חיה מלכה ע"ה, אשת רבי יצחק גרודז'ינסקי זצ"ל 527

נספח 5 | הגאון החסיד רבי אברהם פרידמן זצ"ל 531

נספח 6 | המורה אסתר פלדמן ע"ה 537

נספח 7 | תמונות ומסמכים 541

מפתח אישים 550

על אודות הספר

חמישים שנה חלפו מאז פטירתו של סבא ר' יהודה ליב פרידמן בא' בטבת תשכ"ח; יובל שנים שבו ליוותה אישיותו המיוחדת את צאצאיו.

דרכו של עולם, כי בחלוף הזמן מתעמעמים הזיכרונות, ודמותו המאירה מתרחקת מעמנו. הדורות הבאים, שלא זכו לראותו, ורק גדלו על ברכי המורשת הנפלאה שהותיר אחריו, ביקשו גם הם ליהנות הימנו ולהתחמם לאורו. וכאשר גבר הצימאון לרווות מבארו של סבא, החלו ניצני עשייה נובטים, ויחד עמם - הזיכרונות...

זכרונותי מסבא ז"ל הם מהשנים שכבר נחלש לאחר אירוע לב קשה, ובכל זאת נחרתה בי דמותו בצורה משמעותית ועוצמתית.

לאחר שחלה, נעשה סבא איטי מאוד בתנועותיו, וגם ראייתו נחלשה, אך הוא נותר אותו יהודי חסידי יקר, אותו ר' לייבל מיוחד, מרכז הקהילה, משפיע מלבו הרחב ושמח בחלקו למרות חוליו ומכאוביו.

הייתי ילד צעיר כבן תשע או עשר כשכבר מיעט סבא לצאת מביתו. כדי שיוכל להגיע לשטיבל של חסידי גור, ביקשני אבי בימי שישי למהר לביתו כדי ללוותו ל'קבלת שבת'. סבתא עמדה מעלי וזירזה גם היא את צעדי, בבקשה ממני לצאת עם סבא לדרך, ומיד. לא הבנתי מדוע מאיצים בי כולם בעוד היום גדול. סבתא, שחשה בספקותי, הסבירה שבשטיבל ממתינים לסבא. "הם לא יתחילו להתפלל לפני שיגיע. סבא לא רוצה שיחכו לו".

יצאנו מהבית זמן רב לפני זמן הדלקת הנרות, וצעדנו יחד במעלה רחוב צ'לנוב המוביל לבית הכנסת. סבא הניח את ידו האחת על כתפי, ובידו השנייה נתמך במקל הליכה, כאשר מדי שבוע העלה נושא חשוב שחפץ ללמדני. הגענו לשטיב'ל ברחוב ברזילי 4, והיינו מ'עשרה ראשונים'.

משעבר סבא לדירה חדשה בקומה נוחה יותר, ליוויתי אותו בחול המועד לבית הכנסת החסידי 'יבנה' הסמוך לביתו החדש. בהיכנסנו ל'יבנה', חשתי בהארת הפנים המיוחדת שהתקבל בה. המתפללים, שהופתעו מבואו, ניגשו אליו והביעו התרגשות ושמחה מרובה על הצטרפותו אליהם למניין. אני הצעיר התמלאתי גאווה.

בכל מקום ששהה הורגשו נוכחותו והשפעתו. סבא היה בר־סמכא, נחוש בדעתו, ידע לפסוק את פסוקו, והציבור צייתו להוראותיו בדרך ארץ וללא עוררין. זכור לי 'שלום זכר' שסבא השתתף בו. האורחים דנו בסוגיה כלשהי, וסבא הקשיב ופסק: "אז תוספות זאגט!" אם התוספות אומר שחולה שאין בו סכנה לא שכיח אז ככה זה! (פסחים מ"ו: ד"ה רבה) אין בכלל שיח בעניין... אחרי שהביע את דעתו, לא ערער אחריו איש מהנוכחים.

בשבת אחרת נערך קידוש בבית הכנסת. סבא התבונן בתווית שעל בקבוק המשקה והבחין שהכשרות אינה מהודרת. מיד ציווה: "להוריד מהשולחן!" וכפי שהורה, הבקבוק הוסר מהשולחן תכף ומיד. איש לא ניסה להתווכח, כי אם סבא אמר - אין חולק.

סבא אושפז בבית החולים. מצבו היה קשה מאוד, אך כאילו לא חש במצבו הירוד, כביכול אינו מוטל על ערש דווי, ורק עולם הרוח מעסיק את מוחו ולבו.

במצב הזה מצאתיו כשהגעתי לבקרו בבית החולים: החתונה באוסטילה, היא שמילאה את הגיגיו בימים האחרונים לחייו. הוא סיפר לי על חתונת נכד ה'אוהב ישראל' מאפטה, שהשתתפו בה גדולי האדמו"רים וחשובי החסידים, וכך נוכחו הכל לראות בצדקת דרכה המיוחדת של פשיסחא, ונמנעה מחלוקת. מעשיהם של צדיקים בדורות עברו, הלך מחשבותיהם ודרך הנהגתם - אלו העסיקוהו ובהם הגה.

באחד מביקורי אצלו בבית החולים מצאתיו מניח תפילין של רבנו תם. לפתע הגיע לבקרו הרב החסיד מנדל וייסברג ז"ל, משגיח ישיבת 'חידושי הרי"ם'.

"אמור לי, ר' לייבל, זה מה שחסר לך פה בבית חולים?" נדהם רבי מנדל לראות את מעשיו של סבא בשעה שמצבו קשה כל כך. אף על פי שהכיר את מידת

החסידות הטבועה בו, התפלא לראותו מניח תפילין של רבנו תם כשהוא כה תשוש וחולה.

זוהי דמותו של סבא העומדת בזיכרוני, ואותה ביקשתי להנחיל לזרעו אחריו.

כשהתקרב יום הזיכרון ה־40 לפטירתו של סבא, התעוררו כמה מן הנכדים לערוך סעודת יארצייט למשפחה המורחבת. וממחשבה למעשה - נערך מפגש צאצאים בחנוכה, ביום א' בטבת תשס"ח.

לקראת האירוע נזכרתי שבביתו של אבי ז"ל היו שמורים צילומי מכתבים בכתב ידו של סבא. הכתב מסודר במיוחד, האותיות נאות ומקושטות, הסגנון קל וזורם, כמו ציור מרהיב. ובעיקר תוכנם העשיר והעמוק.

מה עומד מאחורי אותם מכתבים?

סבא ר' יהודה ליב נולד בפולין והתגורר בה, עד שעלה ארצה עם עשרת ילדיו בשנת תרצ"ד. בשנותיו בפולין עסק סבא במסחר ונאלץ לנדוד ברחבי פולין לצורך עסקיו. פרק מיוחד במינו מהווה דווקא שהותו מחוץ לביתו. ריחוקו מהבית רק קירבו אל בני משפחתו, כי את מסירותו לבני ביתו הביע בעוצמה רבה במכתבים המיוחדים שכתב להם תמידין כסדרן. במכתביו שיגר סבא לילדיו את מלוא דאגתו ואת חום לבו. גם כשהרחיק מביתו, דאג לחנכם, ללמדם הנהגות דרך ארץ ולשנן עמם את לימודיהם בהתכתבות ענפה שקיים עמם בקביעות. סבא ניצל את המכתבים כדי להשפיע על ילדיו כאילו הוא שוהה לידם ממש והדריכם בכל נושא העומד על הפרק. היה לו עט מהיר וקל, והוא ידע לבטא את מחשבותיו ואת כוונותיו בצחות לשון ובבהירות.

המכתבים היו מונחים באחת המגירות, ואף זכרתי שאבי רצה לחלקם לבני המשפחה. מכיוון שלא זכה לממש את תכניתו, חשתי כי הדפסת המכתבים תהיה בבחינת מילוי רצונו - "למען אשר יצווה את בניו".

לקראת המפגש המשפחתי ביום היארצייט, נדברנו כמה מבני המשפחה שנכון יהיה לצרף למכתבים גם את קורות חייו של סבא. רוב הצאצאים אינם זוכרים את סבא, ורבים מהם אינם מכירים את קורות חייו, ומן הראוי שנביא את האוצרות הגנוזים עמנו לידיעתם ונחלוק עמם את העושר השייך גם להם.

זו הייתה רק ההתחלה. חשתי שהנני משקה ומטפח את השתיל הקטן שנטע אבי עת חישב לפרסם את מכתביו של סבא, ואנו משמרים את השתיל ומעבירים לצאצאיו של סבא את מורשתו.

בני משפחה, ידידים ומכרים שהתוודעו לעושר הטמון בקורות חייו של סבא, האיצו בי להפיצם ברבים, כדי שהציבור ילמד מהם ויקבל מהנהגותיו של הסבא הגדול.

בין התמונות מצאתי תמונה ברורה ויפה. התמונה צולמה לפני למעלה מחמישים שנה במצלמה שנחשבה אז 'שיא השכלול'. דודתי מרת צביה בן שם, בתו של סבא, החליטה שהתמונה הראשונה במצלמה שקנתה תהיה של הוריה. ואכן, סבא וסבתא נעמדו בחיוך לבבי במרפסת ביתם והביטו אל עדשת המצלמה...

את התמונה המיוחדת שלחתי לצייר מוכשר; נטיתי לחשוב שידיו של אמן ייטיבו לבטא בציור את אישיותו של סבא.

האם הצליח האמן במשימתו? האם שיקף במכחולו את דמותו של סבא? ככל שניסה האמן, כן גדל הספק! ללמדנו כי אף שננסה לדייק, ואולי דווקא כשנרצה לדייק, לא נעמוד במשימה, כי בכל דיוק ודיוק, בכל קו ותו, בכל פסיק ואות - יש ניסיון לבטא את הפנימיות, ניסיון לשקף את האמת או את הדבר הכי קרוב אל האמת, מבלי שנדע אם הצלחנו לרדת לעומקה.

וכאן שאלתי את עצמי פעם נוספת: האם יצליח הסופר לבטא את גודל אישיותו של סבא? האם חלילה לא נחטא לאמת? האם תצלחנה מילים לצייר את דמותו?

חשש נוסף עלה בלבי: נכדים ונינים, וגם מי שאינם צאצאים, הטו כתף לביצוע המשימה. האם המעורבות הרבה של המשפחה המורחבת אינה עלולה ליצור דמות שונה שאינה אותנטית? מי שלא חווה את קרבתו של סבא... איך ידע?

הספק היה כבד. אל החששות הצטרפו הצנועים, אלה הבורחים מן הכבוד והפרסום. אף מתנגדים הצטרפו אליהם, ולא האמינו כי בכוח המשפחה להעלות נכונה את דמות הסב.

נגשתי לאדמו"ר מביאלא שליט"א, לבקש עצה מפיו. אחר ששטחתי ספקותי, הורה האדמו"ר "תכתוב!" וכך ניתן האור הירוק לצאת לדרך.

את השלב הראשון נטלה בתי על עצמה. היא כתבה קונטרס שכלל כמה עשרות עמודים, שצורפו למכתבים שכתב סבא לילדיו כאשר שהה מחוץ לביתו. החוברת הודפסה במהדורה מצומצמת וחולקה לצאצאים. התגובות היו נלהבות: "לא

נראה כבושם הזה", והכול הודו על ההזדמנות שניתנה להם להכיר מעט את דמותו.

עד מהרה זרמו הבקשות להרחיב את היריעה, והוחלט להוציא את הספר במהדורה נרחבת. עם הזמן הלך זרם הפניות וגבר: "נו, מתי יצא הספר? הדור צריך ספר כזה!"

אט אט נאספו קורות חייו המיוחדים. בני המשפחה, מכריה ומוקיריה, ששמעו על הספר המורחב המצוי בשלבי עריכה, תרמו מאוצרותיהם מכתבים בכתב ידו של סבא, רשימות וזיכרונות. בתוך העמל והיגיעה הכרוכים במלאכת הכתיבה, התגלתה לעיני השגחה פרטית מופלאה: עדויות נאמנות, סיפורים חדשים וגילויים מרתקים שלא התוודעתי אליהם קודם, באו והתקבצו.

הדמות שקרמה עור וגידים וכמו חיה מול עינינו, לא הייתה עוד דמות, אלא אישיות מופלאה שכל הווייתה ספר חינוך, אשר תורה ודרך ארץ שזורים בה בחוטי חן ואצילות.

דמות כה מיוחדת ונשגבה התרקמה, עד כי חששנו שמא נמעט; חששנו שלא נביע את הדקויות שהרכיבו את אישיותו, אך כאשר דודתנו מרת צביה בן שם תחי', שנותרה כמעט יחידה מן הדור שהיה ואיננו, מתבטאת ואומרת שהספר מחזיר אותה לימים עברו ומזכיר לה את הבית שגדלה בו - הרי זו המחמאה הטובה ביותר.

לבי מתמלא צער בהיזכרי באנשים היקרים שלא זכו ליהנות מפרי עמלם, ונסתלקו לבית עולמם מבלי שעיניהם שזפו את הספר. תקוותי שהמסרים שייקחו הקוראים מקריאת הספר, יהיו לנחת רוח ולעילוי נשמתם.

בסוף הספר צירפתי נספחים בשם אומרם, על דמויותיהם של שלושה רבנים מפורסמים בדורם שסבא היה קרוב אליהם, אך שמם כמעט נשכח בימינו, הלוא הם: האדמו"ר ממעזריטש, רבי שמואל ז'ק ורבי איטצ'ה גרודז'ינסקי, זכר צדיקים לברכה.

כמו כן צרפנו מאמר על הרב אברהם פרידמן זצ"ל, שהיה שותף בהכנת הספר, וכן מאמר על אחותי מרת אסתר פלדמן ע"ה.

אודה לה' בכל לבב שהחיינו וקיימנו והגיענו לסיים כתיבה ועריכה של ספר זה. תם אך לא נשלם. אנו יודעים שדמותו של סבא הייתה עשירה יותר מהמתואר בספר, אבל אמרו חז"ל: "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנה". (אבות פ"ב כא)

תודתי נתונה לכל השותפים למשימה שהעמדנו לנו, לכל בני המשפחה שסייעו בליקוט החומר ובהגהתו, ולכל המעודדים, כולם בשמם הטוב יבורכו, חלקם מפורטים בהמשך.

תודה מיוחדת לילדי היקרים ולרעייתי מנב"ת מרים שבע תחי', שהיו שותפים נאמנים בכל שלבי העשייה.

"**וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת**" (ישעיה נו ה)

מבאר הרד"ק:

"אף על פי שמעשי האדם הישרים והטובים ממשיכים שמו כן הוא, אבל בהיות האדם טוב לפני האלוקים ומעשיו בכוונה טובה, הא־ל נותן בלבות בני אדם להזכירו לטוב כל הימים, **כמו שישמעו מעשיו בן מפי אב**, וזה קצת גמולו הטוב אחרי מותו, מלבד הגמול הגדול השמור לנשמתו".

ויהי רצון שמעשיו של סבא ר' יהודה ליב זצ"ל והזכרת שמו לטובה, יהיו לעילוי נשמתו, ויהוו תועלת לצאצאיו, שייקחו את הדברים על לבם וילכו בדרך שהתווה.

ימי הרצון של חנוכה תשע"ח

דוד ב"ר יהושע מנחם ז"ל פרידמן

הקדמה

מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו
(משלי כ, ז)

יובל שנים חלפו מאז פטירתו של סבא ר' לייבל פרידמן זכור לטוב, בא' בטבת תשכ"ח. במשך תקופה זו גדלה המשפחה והתרחבה לתפארת בלע"ה, נולדו בנים ובני בנים, נכדים ונינים, עד שהמשפחה הפכה לשבט שלם. הדור הרביעי לא הספיק להכיר את סבא ואף לא זכה לראותו, ולמרות זאת רוחו עדיין חופפת על המשפחה, וזכרו חי בלב כל יוצאי חלציו. החותם הייחודי שהטביע בילדיו גולש ועובר מדור לדור. כל ילד קט קולט באין־ספור דרכים את המורשת הרוחנית שהנחיל סבא לבניו אחריו.

כל הימים אשר חי סבא על פני האדמה היו קודש ללמד את בני **יהודה**. לחנך ולגדל אותם באהבה, לחכמם ולאלפם בינה כחובת האב לבנו ולהדריכם בתורה, בחסידות ובדרך ארץ. אפס כי הרבה יותר ממה **שלימד** הוא אותם, **למדו** הם ממנו באין אומר ודברים, משיחו ושיגו ומאורחות חייו, ותורתו נבלעה בדמם. הלוא הוא היה בעבורם **הכל**: אבא ומורה דרך, חסיד ותלמיד חכם מובהק, חכם, פיקח וסמכות ראשונה בכל התחומים. במילה אחת – כליל השלמות. על ברכיו גדלו בניו ונכדיו, שהיו מביטים עליו בהערצה, מתוך דרך־ארץ פנימי, ובצל כנפיו חסו עד יומו האחרון. נפשם הייתה קשורה אליו באלפי נימים של אהבה וכבוד, ויחד עם זה גם היה מוראו עליהם. לא הייתה אפילו הווה־אמינא לעשות דבר שאין דעתו נוחה ממנו. דמותו שימשה להם כמצפן וכמגדלור בכל תחומי החיים: כזה ראה והתקדש!

עצם נוכחותו הייתה רבת השפעה והשראה. מאור פניו המס כל לב. הלהט שלו והביטחון בצדקת הדרך דבקו בכל הסובבים אותו והותירו את רישומם בכל מי

שחסה בצילו. בחלל האוויר שבד' אמותיו ריחפו מושגים נושמי־חיים שנחצבו מהיכלות הצדיקים, הרגשים עדינים ודקים בתורה, בחסידות ובעבודת שמים. היה לו מבט חסידי מקורי על כל הנעשה תחת השמש, ובמיוחד על הדור והתקופה שבה חי וגידל את בניו, תקופה סוערת, רבת תהפוכות והרת סכנות, שבה נתמעטו הלבבות. משנת חייו אותה קיבל מרבותיו הייתה סדורה וברורה, ולכן לא יכלו לה כל רוחות הזמן ולא הזיזוהו ממקומו. כך הנחיל לזרעו אוצר מופלא של קנייני־נפש שערכם לא יסולא בפז.

באווירה זו גדלו הילדים, ועל ברכי אותה מורשת הם גידלו מאוחר יותר את הדורות הבאים, צאצאיהם וצאצאי צאצאיהם. הכל מתרפקים על זכרו של רבי לייבל בגעגועים, ואב לבנים יודיע: "כך היה אומר סבא..." "כך הוא היה עושה..." "בהזדמנות פלונית הוא אמר..." "פעם אירע אצל סבא..." לסיפורים הללו ישנה השפעה פלאית על בני המשפחה, וכך עוברת המורשת מדור לדור – "בנים יִוָּלֵדוּ יקומו ויספרו לבניהם".

אפס כי זכרו של סבא לא נשאר בחוג המשפחה גרידא. כל האנשים שהכירו אותו מתענגים עד עצם היום הזה על זכרו הטוב; כאשר אך יזכירו את שמו – תשתפך נהרה על פניהם. אישיותו הותירה רושם בכל מקום אליו הגיע, לא רק על המכרים מן השטיבל, על שכנים, או על בני אדם שקיימו עמו קשרי מסחר; כל מי שנפגש עמו באקראי, בשמחה או בנסיעה וכדומה, נקשר אליו מיד כידיד ולרוב גם כמעריץ. שכן "הכרת פניו ענתה בו", ו"חכמת אדם תאיר פניו", וכשם שהיה רבי לייבל טוב לשמים כך היה גם טוב לבריות, מאיר פנים לכל אדם ומקבלו בסבר פנים יפות. תמיד היה מן הבונים והעושים, מי שנושא בעול עם חבריו, הרוח החיה ו"ראש המדברים בכל מקום" בו היה.

הייתה לו לסבא אישיות סוחפת, הוא היה שופע כמעיין המתגבר. סגולות נפשו השתפכו סביבו כמים חיים מתוקים והשקו את כל הסובב אותו. האנשים בסביבתו היו מושפעים מן ההתלהבות שלו לדברים שבקדושה ונדבקו ממנו באמונת חכמים, בחביבות מצווה, באהבת תורה ובאהבת חסד. החביבות והלהט לדברים שבקדושה שפיעמו בו הציתו גם אותם, והם נעשו שותפים לו בפעליו. זרעים רוחניים רבים פרחו מלבו ונקלטו בלבבות האנשים, שם השתרשו, והם מצמיחים פירות עד היום הזה.

בכל אורחות חייו שימש סבא כמגדלור וכמצפן לרבים. יהודים רבים היו מביטים אחריו ומתבוננים בדרכיו, והיה מה ללמוד ממנו בכל אורחות חייו. בחכמתו המופלאה ובידיעתו כיצד לנהוג בכל מצב, היווה מקור ודוגמה להליכות 'מהחלק

החמישי של השולחן־ערוך'. אלו דברים שאין עליהם הוראה מפורשת בהלכה, אולם חיי הנפש תלויים בהם. האמת הפנימית והנחישות שלו, כמי שמשנתו סדורה לפניו ואיננה מתפרשת לשתי פנים, הביאוהו בטבעיות למקום נעלה כזרקור מאיר ותל שהכל פונים אליו. האמת הצרופה שהייתה בהירה אצלו הביאה רבים ללכת בעקבותיו. יהודים רבים חינכו את בני ביתם וניהלו את אורח חייהם בהתאם למה שראו אצל סבא ז"ל.

אחרי שעבר לעולם שכולו טוב, נמצא מי שרצה לקשור לראשו של סבא את התואר "איש האשכולות", ולא בכדי, כי אכן היה "איש שהכל בו", ומעוטר בכל מידה נכונה: איש חסיד המתחסד עם קונו ומקיים מצוותיו בהידור רב מתוך חשק ושמחה, מלא וגדוש בכל חלקי התורה הקדושה, הלכה ואגדה, מוסר וחסידות, ותורתו תורת־חיים, שפע בכל עת חידושים בתורה וחסידות כמעיין הנובע, בעת שלווה ובעתות מצוקה. חכם מחוכם ואיש תושייה, שנון ותקיף, בר־דעת ואנין־דעת, לבו לב ארי שלא יחת מפני כל, ועם זאת מלא רגש והתלהבות. הוא הצטיין בפיקחות ובחכמת־חיים נדירה, עם יכולת מופלאה להבין דבר מתוך דבר ולרדת לסוף דעתו של כל אחד, לטוב ולמוטב. הסוחרים הכירוהו כאדם ישר מאין כמותו, נקי כפיים ודובר אמת בלבבו, נושא ונותן באמונה. הכל ידעוהו כאיש חסד, משכיל אל דל וחפץ להיטיב עם כל יהודי. ביתו היה פתוח לרווחה תמיד. תמיד הייתה הנהגתו שווה לכל נפש, היה ידיד ורע לכל, דעתו מעורבת עם הבריות, וכסתו מוטלת אצל גדולי הדור.

באחד הימים נכנס החסיד ר' חיים שמעון אסתרזון ז"ל אל הרבי מביאלא זיע"א אחרי שיצא סבא מעל פניו, והרבי פנה אליו באמירה: "ראית מי היה כאן? ר' לייבל!" והתחיל למנות שבחיו בהתפעלות: "הוא חכם, הוא תלמיד חכם, הוא פיקח, הוא חסיד, הוא בעל מידות טובות – כל מידה טובה תמצא בו".

למרות כל מעלותיו לא גבה לבו ולא רמו עיניו. הייתה באישיותו פשטות כמאמרה, פשטות טבעית, כחסיד אמיתי שאינו תופס מקום לא כלפי עצמו ולא כלפי אחרים. הוא הרגיש שווה לכולם, והיה מסוגל להתחבר לכל אחד, למן הגדול שבגדולים ועד הקטן שבקטנים, לרבות ילדים. אמר פעם הגאון רבי דוד

פוברסקי זצ"ל לגיסו של סבא, הוא ר' יוזיאל קוטיינר ז"ל: "אצלכם (חסידים) הוא 'לייבל', ואילו אצלנו הוא 'אַ גרויסער ליב' – אריה גדול".

כל הסגולות האמורות צמחו ונבעו אצל סבא משורש אחד ויחיד – החסידות. היא אשר הייתה לו תורת־חיים – תמצית חייו ונשמת רוח אפו.

כי זאת לדעת, "חסיד" אמיתי אינו אדם מן השורה ששייך ל'מפלגה' מסוימת, או מי שמתנהג בגינוני חסידות וסיגל לעצמו מידות טובות והנהגות משובחות. "חסידות" היא מהות בפני עצמה, תורה שלמה, האוצרת בחובה את כל שכיות החמדה הרוחניות.

סבא ז"ל היה "חסיד" בכל רמ"ח ושס"ה, "אַ פוילישער חסיד" על כל המשתמע מהגדרה עסיסית זו. הוא נבט וצמח מאילן עתיק־יומין, ששורשיו העמוקים ינקו מן הלבה הרותחת של חסידות פולין בימי הבראשית שלה, מימות המגיד מקוז'ניץ, החוזה מלובלין והיהודי הקדוש, דרך פשיסחא קוצק וגור, לענטשנע אוסטרובא וביאלא, זכר צדיקים וקדושים לברכה. משחר טל ילדותו ינק חסידות בבית אבא, והיה מחפש תמיד את קרבתם של זקני החסידים, שותה בצמא את דבריהם, ומתאבק בעפר רגלי הצדיקים. מיום עמדו על דעתו היה קשור בכל לבו ונפשו לרבו המובהק ממעזריטש זי"ע, שאהבו וחיבבו עד מאוד.

הרבנית מסקרנביץ' ע"ה – בתו של בעל ה"דברי בינה", אמרה לבנו הרב משה ז"ל: אביך ידע לומר לאיזה צדיק נסע כל אחד מאבותיו ואבות אבותיו עד הרבי ר' ברוך ממעזיבוז'.

רבה של קריית באבוב בבת־ים, רבי אברהם אנגלרד זצ"ל, הרב מדאברא, שהכיר את סבא בעת ביקוריו אצל בנו ר' שמחה ז"ל – שהתגורר בקרייתו, ושוחח עמו ארוכות, אמר לאותו בן: "אני חייב לך תודה על הזכות שנתת לי להכיר דמות של אַ חסידישער פוילישער־איד".

אין בכוחנו כיום, בני הדור המאוחר, לתאר את דמותם של חסידים מדורות עברו, כל־שכן למצות את אישיותם ולרדת לסוף דעתם. עולם המושגים שלנו דל ורדוד מכדי להכיל את שאר רוחם. מה גם שלא זכינו להכיר את סבא ז"ל

אלא מפי השמועה – ולא תהא שמיעה כראייה. ואף גם זאת שנזכרנו מאוחר מדי, בזמן שהדור שחי עם סבא והכירו כבר איננו. אף על פי כן, למען הדור הצעיר שמבקש וצמא לשמוע ולקלוט רשמים מסבא ז"ל ומאישיותו, ליקטנו מעט ניצוצי זוהר ממסכת חייו העשירה – ישמע חכם ויוסף לקח.

שרטוט דמותו של סבא בעבור הנינים והדורות הבאים נעשה ביוזמת הנכד ר' דוד פרידמן. בזכות מסירותו התרקמה היריעה והיה הדבר למציאות. תודת כל המשפחה נתונה לו על כך, וזכות הרבים תלויה בו. זכרונותיהם של הדוד הרב משה ז"ל ובנו יבדל לחיים טובים הרב יהודה ליב שליט"א, הרב אברהם חיים ב"ר רפאל ז"ל ולהבחל"ח הרב משה צבי שליט"א ב"ר שמחה ז"ל היו הבסיס העיקרי לחיבור הנוכחי. כל בני המשפחה תרמו איש־איש את חלקו, בסיפורים, בתיקונים ובהערות, ובעיקר בעידוד ובציפייה להוצאת הספר. כולם יעמדו על הברכה.

נכדיו וניניו עורכי הספר

השיר והשבח לחי העולמים

ואלה יעמדו על הברכה

מהם שהעשירו אותי בידע עצום ויקר ערך
ומהם שסיפקו חומר ותמונות לאורך הדרך.

בראש וראשונה:
הדוד רבי משה פרידמן ז"ל ובנו יבלחט"א רבי יהודה ליב שליט"א
הדוד רבי שמואל קריבוס שליט"א
הדוד רבי מאיר דוד בן שם ז"ל ויבלחט"א בניו שליט"א
רבי אברהם חיים ז"ל ב"ר רפאל פרידמן ז"ל
יבלחט"א רבי אליהו פישר שליט"א
ורבי משה צבי שליט"א ב"ר שמחה פרידמן ז"ל
שזיכרונותיהם היוו הבסיס העיקרי לחיבור הנוכחי.

נודה מקרב לב לכל בני המשפחה העניפה, אשר תרמו איש חלקו, יצוינו במיוחד:

הרב יצחק צבי פרידמן שליט"א ובנו הרב יהושע שליט"א
הרב דוד משה פרידמן שליט"א
הרב שלמה רוזנברג שליט"א וחתנו הרב ישראל כהן שליט"א
הרב יוסף נוסבוים שליט"א, הרב מרדכי וינברג שליט"א
הרב יחיאל קריבוס שליט"א, הרב חיים מאיר שליט"א
הרב מרדכי רוט שליט"א, הרב יעקב דוד פרידמן שליט"א
והרב מרדכי הייזלר שליט"א.

זיכרונות מימים עברו, אשר דומים ליין ישן שטעמו משתבח, העשירו את הספר בריח ניחוח:

הרב החסיד ר' מרדכי מיירנץ שליט"א
הרב החסיד ר' יצחק ליפא פישביין שליט"א
הרב החסיד ר' מרדכי דוד אוירבוך שליט"א
הרה"ג רבי ישראל נח נאה שליט"א
הרב החסיד ר' יעקב מאיר רוזנווסר שליט"א
הגה"ח רבי רפאל שמחה צוקרמן שליט"א
הרב החסיד ר' מאיר קוטיינר שליט"א.

יוזכרו לטובה המסייעים לי בליקוט תמונה לתמונה,

מהם שהעשירו אותי בסיפורים מאלפים, בעובדות ובמסמכים מרתקים:

הרב אברהם חיים קאופמן שליט"א, הרב ישראל רייכמן שליט"א
הרב רפאל הלל שליט"א, הרב מנחם אגסי שליט"א,
הרב פרץ גולדשטיין שליט"א, הרב ניסן קפלן שליט"א
הרב יצחק יוסטמן שליט"א, הרב צבי מאיר שליט"א
הרה"ח ר' חיים שלמה גדליה שינפלד שליט"א
הרב בן ציון קלוגמן שליט"א, הרב אברהם דוד מנדלבוים שליט"א
הרב נתן דוד רבינוביץ' שליט"א.

יעמדו על הברכה המסייעים בעצה, בעידוד ובתמיכה:

גיסַי הרב חיים פלדמן שליט"א והרב אברהם בנימין דייטש שליט"א
וידידַי הרב ישראל מרדכי פלס שליט"א, הרב מאיר יחזקאל ויינר שליט"א
הרב יעקב שלמה לוי שליט"א, הרב שמואל אלברט שליט"א
והרב מיכאל אריה ראנד שליט"א.

ברכה אישית לידידַי ומכובדַי, העוסקים בצורכי ציבור באמונה, אנ"ש מדי יום, שסייעו איש איש חלקו:

הרב מאיר פישר נ"י, ר' רונן ברונשטיין נ"י ור' אהרן מעין נ"י.

אחרונים חביבים אברכים כמדרשו:

הרב יעקב יוסף גולדברג שליט"א הרב אברהם רוטנברג שליט"א
והרב טוביה פרידמן שליט"א.

מנשים תבורכנה

גברת צ' וידיסלבסקי תחי' וגברת מ' טורנר תחי',
שהקדישו מזמנן ומטוב ליבן
והעניקו את הידע העשיר לכתיבת הפרק על משפחת קוטיינר.

תודה מיוחדת שלוחה לגברת א' ארנטרוי תחי' ולגברת מ' ארנטרוי תחי',
שהיוו חוליה מקשרת למקורות הידע והמסמכים מפולין,
ולגברת ר' שטיינברג תחי' ששיתפה בקורות משפחת בהרב.

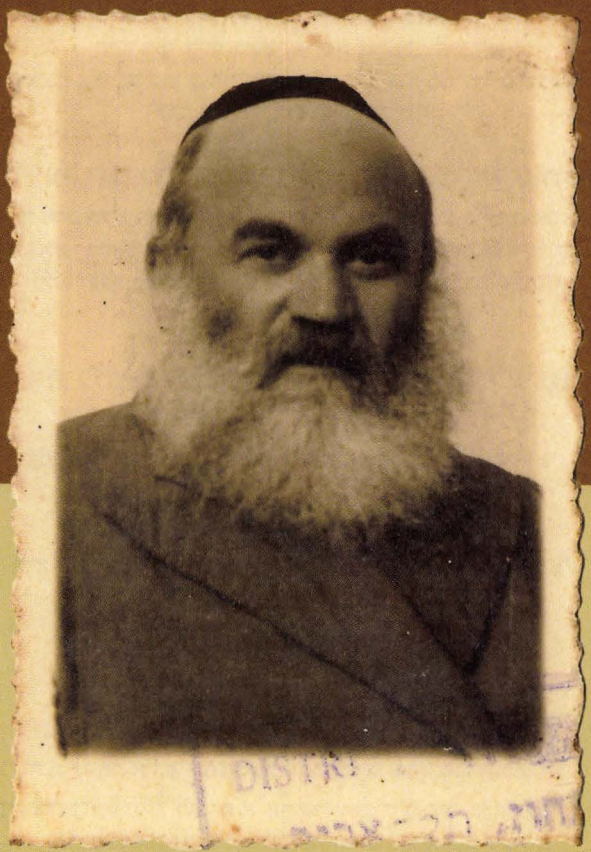
נוסיף תודה לנשות החיל, שמבלי טביעת ידן המוכשרת לא הייתה עולה לנו זו התוצרת:

הרבנית ר' כץ תחי', גברת ח' בורשטיין תחי', גברת ח' וינברג תחי', גברת ר' רוט תחי',
גברת ש' צויבל תחי', גברת צ' דייטש תחי' וגברת ט' שפירו תחי'.

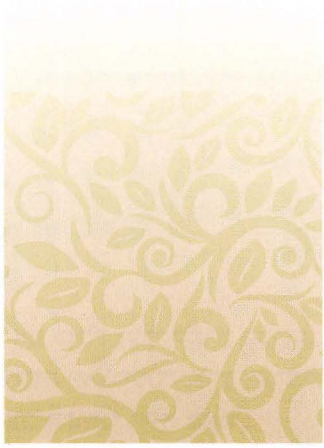
נודה למשפחת סורסקי מבני ברק על הסיוע המיוחד.

תודות לגברת ל' גליס תחי' ולגברת ר' בירנבוים תחי' על העריכה הלשונית
ולגברת ז' ולדמן תחי' ולצוותה המקצועי על העיצוב המיוחד.

יבורכו כולם מפי עליון

תמונת ר' לייבל משנת תש"ו

ציוני דרך בחייו של סבא

סבא ר' יהודה ליב נולד ביום ב' בסיוון שנת תרנ"ב בעיר לומאז' אשר בפולין, והיה הילד הרביעי להוריו – ר' אברהם חיים ומרת רחל.

בשנות נעוריו למד בשטיבל, כמנהג הימים ההם, ומספר שנים למד בישיבה של רבי יצחק גרודז'ינסקי זצ"ל, שהגיע מליטא, ונקראה באותם ימים 'ר' איטשה'ס ישיבה'.

בהגיעו לפרקו נכנס סבא לחופה עם סבתא, מרת שרה לאה בת ר' דוד צבי הירש פוטרמן מפראגה, הסמוכה לוורשה. יחד הקימו בית יהודי שורשי, ובו נטעו נטעי נעמנים לה' ולתורתו.

עם השנים עזב ר' לייבל את בית חותנו והקים את ביתו בוורשה, בית שהפך לשם דבר. בעבור עשרת ילדיו היה הבית הגדול הזה בית חינוך ובית חיים, ובעבור הידידים שחשו כבני בית היה זה בית ועד לחכמים ובית הכנסת אורחים.

למחייתו עסק סבא באותן שנים במסחר בזרעונים, וקיים בכל אורחותיו "עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי". הוא נשאר במהותו אברך חסידי כמקודם, שכל עסקיו בענייני שמים.

את מקור חייו הרוחניים שאב סבא מדבקותו באדמו"ר ממעזריטש זי"ע, רבי מאיר שלמה יהודה זצוק"ל, שאליו היה סבא קשור מנעוריו ועד אחרית ימיו.

בקיץ תרצ"ד עזבו סבא וסבתא עם עשרת ילדיהם את פולין ועלו לארץ הקודש. המשפחה התיישבה בתל־אביב, והם נטלו מנה גדושה של ייסורי ארץ ישראל. המצב הכלכלי היה קשה ביותר, ובנוסף היה המצב הרוחני ירוד מאוד.

הימים בארץ ימי 'חומה ומגדל', וסבא בנה חומה ומגדל סביב ביתו שלו. הוא נחלץ למלחמה נגד כל המהרסים והמחריבים מחוץ – הציונות, הכפרנות, הפשרנות, המזרחי, האווירה הקלוקלת וקלות הראש.

את ביתו שלו הפך סבא למגדלור הנושא ברמה את דגל היהדות הצרופה. הבית היה מקור של אור וחום – בראש ובראשונה ליושביו, ובד־בבד לכל הסביבה כולה.

את עיקר משימת חייהם ראו סבא וסבתא בגידול צאצאיהם וחינוכם, בבחינת מה שנאמר לאברהם אבינו: "כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'" (בראשית יח יט). עם זאת היה סבא פעיל ועסקן למען כל מה שנכלל ב"עת לעשות לה'". באישיותו הקורנת ובעלת הנוכחות פעל רבות למען ביצור חומות הדת, וכמו שכותב עליו רבי מרדכי אויערבך שליט"א: "והיה מאבני היסוד של ציבור מבקשי ד' בעיר תל־אביב".

ביתר שאת פעל סבא אחרי שהתרגשה מלחמת העולם השנייה והעלתה בתמרות אש ועשן את כל עולמו הישן. יחד עם הכאב העז שמעולם לא קהה, הוא התמסר למען הרבות תורה, חסידות ויידישקייט.

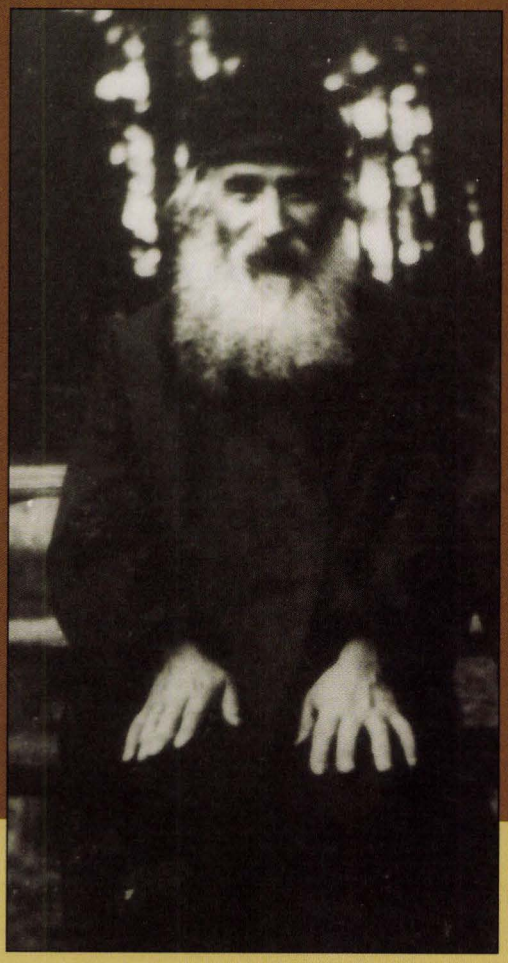
גולת הכותרת של מפעליו באותן שנים הייתה פעילותו הבלתי־נלאית למען המשך שושלת חסידות ביאלא, ואכן, סבא זכה לראות בתקומתה בראשות הרה"ק רבי יחיאל יהושע זצוק"ל, בעל ה'חלקת יהושע'.

לסבא היו קשרי ידידות ואהבה עם גדולי האדמו"רים החסידיים ועם ראשי הישיבות הליטאיות, כמו האדמו"רים מגור ה'בית ישראל' ואחיו ה'לב שמחה', האדמו"ר מאמשינוב, הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן – הרב מפוניבז', הגאון רבי שבתי יגל – ראש ישיבת סלונים, הגאון רבי אליעזר יוד'ל פינקל – ראש ישיבת מיר, והגאון רבי אהרן כהן – ראש ישיבת חברון.

בשנותיו האחרונות היה חולה וחלוש, ועם זאת המשיך להיות תוסס ועירני, כאשר כל המשפחה שואבת השראה מדמותו. ביום א' בטבת תשכ"ח, בליל

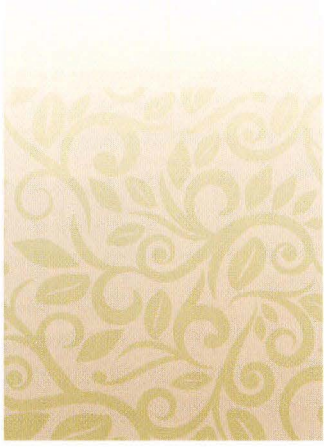
שביעי של חנוכה, עם סילוקו לשמי מרום, כבה נרה של משפחת פרידמן ושל ידידיו ומוקיריו הרבים.

נשמתו ממשיכה להאיר ולהאציל ניצוצי אורה ושביבי הנהגה למאות צאצאיו ההולכים בדרכיו.

רבי אברהם חיים
בתצלום ביער לתמונת פספורט

פרק א

בית אבא

עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם

(משלי יז, ו)

ר' בן-ציון דוד פרידמן

באחד הימים, כשהמתין ר' לייבל בתחנת רכבת בפולין, צדה עינו דמות של איש־צורה יושב ברכבת[1].

"מ'דראף אים פאקן!" (צריך 'לתפוס' אותו), פנה מיד לחברו שעמד לצדו. "עלה אתה מכאן ואני מהצד השני, נתקדם איש לקראת רעהו, עד שנגיע אליו".

מכיוון שלא ידע כמה זמן תימשך נסיעתו של איש־הצורה, לא בזבז זמן, ומיד כשהתיישב לצדו, ניסה לקשור עמו שיחה:

"שלום עליכם! שמי לייבל פרידמן, ואני מוורשה"... הייתה זו מחווה נימוסית שנועדה להביא את היושב לצדו להציג גם הוא את עצמו, וכך יֵדַע מי האיש.

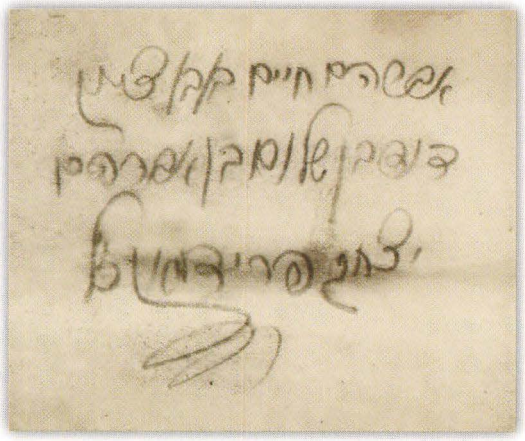
"ולי קוראים בן־ציון, ומקום מגורי באוסטרובא", נענה האיש.

אכן, סבא לא טעה בטביעת עינו. היה זה החסיד הקוצקאי המפורסם **ר' בן־ציון אוסטרובר** ז"ל, שהיה 'שם דבר' בפולין החסידית[2].

---

1 דרכו של סבא הייתה לתור אחר אנשי צורה ולהתחקות אחר מעשיהם, וצלחה לו דרכו עקב 'חוש הריח' המפותח שניחן בו לזהות אנשים כאלה.

2 תמונת מצבתו בעמוד 15.

כיתוב על אחד מספריו

מיד המשיך סבא: "גם סבא שלי נקרא בן־ציון. הוא היה נוסע אל ה'חידושי הרי"ם', ונפטר בעודו אברך צעיר".

"עתה נפתרה לי תעלומה", סיפר ר' בן־ציון, "הרבי (ה'חידושי הרי"ם') אמר לי פעם: 'יש לי שלושה בן־ציונ'ס'. תמיד חיפשתי אחרי השניים הנוספים. אחד מהם מצאתי, ואת השני לא הצלחתי לאתר בשום אופן. עכשיו אני מבין שסבך הוא ה'בן־ציון' השלישי, ומפני שלא האריך ימים, לא הספקתי להכירו".

סבא ניסה להמשיך בשיחה, אך לא הצליח לשמוע ממנו דברים נוספים[3].

אכן, ר' בן־ציון דוד פרידמן נספה בתאונה בהיותו צעיר לימים, ונכדו ר' לייבל לא הספיק להכירו, הפגישה עם ר' בן־ציון אוסטרובר הייתה בעבורו הזדמנות פז לקבל מושג מה על דמות זקנו.

ברבות הימים, כשכתב סבא את הנוסח למצבת אביו רבי אברהם חיים ז"ל, הוא חקק שם: "בה"ק ר' בנציון דוד זצ"ל" - תואר שאומר הכל.

---

3 אחת מדמויות הפאר של המשפחה היה ה'פעטער ר' איטשה מאיר' (כנראה גם הוא בן של ר' בן־ציון), חסיד כהלכה שהיה נוסע אל ה'שפת אמת' ואל ה'אמרי אמת' מגור. סבא היה מדבר עליו בהערצה. בצעירותו נשאל פעם סבא לאיזו משפחת פרידמן הוא משתייך, וענה: "למשפחת פרידמן הידועה!" ("די באוּאוסטע פרידמן!") שאל אותו הדוד: "איך ידע השואל לאיזה 'פרידמן' אתה מתכוון?" וסבא השיב מיד: "וכי לאיזו משפחה יש כזה 'פעטער איטשה מאיר' כמו שלי?"...
באחרית ימיו התבטא סבא: "ה'פעטער איטשה מאיר' תיאר לי פעם איך ה'שפת אמת' היה אומר 'הלל', ועד היום הציור הזה חי מול עיני!"

בא שמשנה נדעך אורנו

צפירת תפארתנו יצאה מאתנו והוסר ממנו נזר תפארתנו

פ"נ

הרב החריף החסיד הותיק המפורסם לשם
בגודל חסידותו ונועם מדותיו
כש"ת מו"ה בנציון ז"ל רבינוביץ
מעיר אוסצרובה (פ' לומזה) הנקרא בפי כל
בנציון אוסטרובר בן הרה"ג בתורה
ויראה ישר ונאמן מו"ה בנימין דוד ז"ל
מ"מ ומו"צ דפה ורשה בעהמ"ח ספרים
רבים בדרוש ואגדה המנוח ז"ל הי' משרידי
חסידי מרן הקדוש זצ"ל מקוצק ותלמיד
מובהק לאדמו"ר הקדוש בעל חי' הרי"ם זצ"ל
מהסמוכים על שלחן אדמו"ר הקדוש
מוהר"ר חנוך הכהן זצ"ל מאלכסנדר
וממתי סודו של אדמו"ר הקדוש
בעל השפת אמת זצ"ל מגור ישב כל ימיו
על התורה ועל העבודה והרביץ תורה
לתלמידים רבים ודולה ומשקה מתורת
רבותיו לאחרים לשמו ולזכרו תאות
נפשות החסידים נולד בר"ה תר"א
ונפטר בשיבה טובה י"ט סיון תרפ"ו בורשה
תנצב"ה

ר' אברהם חיים פרידמן

כל ימיו של סבא ניצבה לנגד עיניו דמות דיוקנו של אביו החסיד ר' **אברהם חיים פרידמן ז"ל.**

הליכותיו של ר' אברהם חיים היו כשל יהודי מדורות קדומים, אשר אין לו בעולמו אלא ארבע אמות של תורה ועבודה, והעולם הגדול שמסביב אינו קיים לגביו. חסידא ופרישא זה נהג לאכול רק שתי ארוחות ביום, מסיבה פשוטה - מעבר לכך לא היה מסוגל להתעסק בעניינים גשמיים אלו.

צנוע ושפל ברך היה, ולא החשיב עצמו למאומה. עד כדי כך הגיעו הדברים, שרבו ה'דברי בינה' זי"ע מצא לנחוץ ללמד אותו את ערך עצמו, וכך הורה לו הרבי כשהגיעו ילדיו לפרקם: "עליך לדעת שיש לך בת חשובה. אתה צריך לעשות שידוך טוב! אל תסכים לכל הצעה"... זאת ועוד, לא כל בני המשפחה ידעו על היותם מצאצאי הצדיק רבי פישל מסטריקוב[4], שכן ר' אברהם חיים מיעט להזכיר את ייחוסו. בשפלות רוחו ובצניעותו לא רצה להתפאר בהיותו נכד לאיש צדיק.

אהבה מקלקלת את השורה

ר' אברהם חיים אהב את התורה אהבה עזה, והיה הוגה בה בימים ובלילות. אף באפלולית של בין־הערביים התאמץ לעיין בספרים ולנצל את רגעי האור האחרונים, וכשהחשיך הלילה לגמרי ונבצר ממנו לקרוא עוד, היה משנן את תלמודו בעל־פה. דמותו הרכונה על ספריו בכל עת, נחרתה בלבם של נכדיו הצעירים. במחיצתו חשו אווירה של קדושה, והיו נוהגים בו ביראת הכבוד, כמו בחפץ קדוש[5].

אהבת התורה שיקדה בלבו 'קלקלה את השורה', ולא היה דבר שעמד בפניה.

הרי עובדה: דירת מגוריו הייתה צמודה ל'שטיבל' חסידי. רק קיר עץ דק חצץ ביניהם. מבעד לקיר עלה קול תורה חודר לבבות של עלם שקדן, הלומד בהתמדה כל הלילה. ר' אברהם חיים לא היה מסוגל לוותר על הבחור המתמיד. אהבת

---

4 תלמידם של המגיד ממעזריץ', של רבי לוי יצחק מברדיצ'וב, של רבי עזריאל מייזליש ושל רבי אלימלך מליז'נסק זי"ע. נולד בשנת תק"ג, נפטר בי"ז בטבת תקפ"ב.

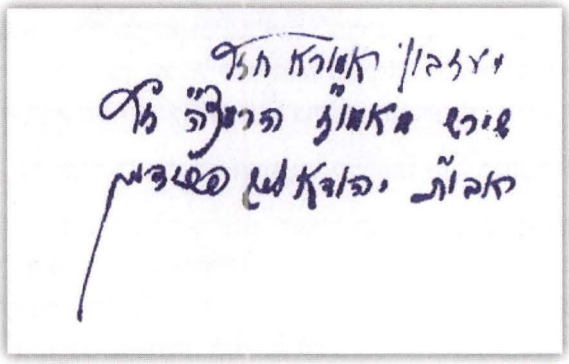
5 מזיכרונותיה (בכתב יד) של נכדתו מרת רבקה בהרב ע"ה. כתביה היוו מקור חשוב לימי הבראשית של המשפחה.

התורה שיקדה בלבו של הצעיר שבתה את לבו, ומבלי לבדוק בציציותיו לקחו חתן לבתו הגדולה.[6]

על שער הספר 'יערות דבש' שקיבל מעזבונו של אביו, כתב סבא ר' לייבל את הדברים הבאים:

> "ירשתי מעזבון אדוני אבי מורי ורבי ז"ל הכ"מ את הספר הגדול והקדוש הלז, וכל ימיו היה ממתיק חכו בנופת צוף וכל טעם מיערות דבש, עד שהיה אומר ששמו [נאה לו], כי תוכו רצוף אהו"י אה"נ [אהבה ויראה, אהבה נאמנה], ומתוק מתוק מדבש".

ר' אברהם חיים קיבל מירושת חותנו ר' משה הערש איידלבוים ספרים שונים (חלקם עברו אחר כך לידי סבא), אולם את ספרי ה'קבלה' שהיו ביניהם סירב לקחת, באמרו שאם הספרים הללו יעמדו ברשותו, הם יגרמו לו כאב לב: הספרים יזכירו לו את חותנו שהיה עוסק בהם תדיר, בעוד הוא אינו מבין בהם כלום. יודעי ח"ן אמרו שהיה עמו טעם כמוס נוסף: הוא חשש שבנו ר' בן־ציון יִמָּשֵׁךְ לעסוק בספרים הללו...

כתב ידו של סבא על שער ספר שירש מאביו:
מעזבון אדוני מורי ורבי ר' אברהם חיים ז"ל
שירש מאדוני ומורי זקני הר' משה צבי הלוי
אני בנו ותלמידו יהודא ליב פרידמן

6 ראו בפרק כ', תחת הכותרת 'דור רביעי ישובו הנה'.

לכפרת עון

תקופה מסוימת היה ר' אברהם חיים מלמד תשב"ר, ואכן, על מצבתו נכתב 'תנא ומתני' (למד ולימד).

מאורע טרגי שאירע בתקופה זו השפיע על חייו. היה זה באחד מימי הקיץ החמים עת לקח את תלמידיו לרחוץ בנהר. אחד הילדים, בן יחיד להוריו, לא נשמע לאזהרותיו וטבע במים ל"ע.

האסון זעזע את נפשו של ר' אברהם חיים, שראה את עצמו אחראי לילד ואשם בפטירתו. הוא שפך דמעות כמים באמירת תהלים והרבה בלימוד משניות לעילוי נשמת הילד הרך.

זמן מועט לאחר מכן גדלה הטרגדיה, כשאחותו של הילד, שנותרה יחידה להוריה, נפטרה גם היא. כאשר הגיע ר' אברהם חיים לנחמם, שח לו האב השכול: "עד עכשיו אולי היה בלבי קצת עליך כאילו אתה אשם בפטירת בני, אולם עכשיו, כשגם הבת נלקחה מאתנו, רואה אני בבירור כי זו גזרה משמים עלי".

כאשר נודע לו שיש מי שתלה בו את האשם, החליט ר' אברהם חיים לקבל על עצמו 'גלות', כדין מכה נפש בשגגה.

במשך שנה תמימה גלה מביתו וכיתת רגליו בדרכי נוד, לא אכל יותר מארוחה אחת בבית אחד, ולא ישן שני לילות במקום אחד. על אף שהורי הילד ניסו להשפיע עליו שיחדל מגלותו, לא שמע לדבריהם והמשיך בנדודיו עד תום השנה.

גם בהיותו נע ונד שמר ר' אברהם חיים על קדושתו ועל הנהגותיו הטהורות:

ליל שבת אחד לאחר התפילה נתלווה לאחד המתפללים שהזמינו לסעוד על שולחנו. כאשר קרבו אל בית המארח, יצאה עוזרת־הבית לקראת האיש, נושאת את ילדו הפעוט בזרועותיה, והלה נשק לו בעודו בזרועותיה. בלי אומר ודברים סב ר' אברהם חיים על עקבותיו, חזר אל השטיבל ולא אכל באותה שבת. (הוא עצמו לא ראה את פני כלותיו כל ימיו. היו לו שתי כלות, ובכל פעם שאחת מהן נכנסה לביתו, היה שואל לזהותה.)

לוו עלי ואני פורע

סיפר כבוד קדושת מרן אדמו"ר שליט"א מביאלא בליל ראש השנה תשס"ג:

עובדא ידענא מפי הרה"ח הנודע ר' לייבל פרידמן זצ"ל. בצעירותו היה אביו הרה"ח אברהם חיים ז"ל שולחו בעצם יום השבת להביא מן החנות מאכל ומשקה הנצרך לו לשבת. (באותם ימים היו משאירים את החנות פתוחה בשבת כדי שמי שיחסר לו דבר, יוכל לקחת, ואחרי שבת היו משלמים.) ואמר לי הר"ר לייבל, שתמיד היה תמה למה לו לשולחו בשבת עצמה, ולא טרח לחשב הצטרכותו מלפני השבת. ובשנות זקנותו הבין, שכנראה מרוב הדחק שהיה בבית אביו ז"ל, לא אבה לקנות לפני השבת מכיוון שלא היה לו כסף לשלם במזומן [ולא רצה ללוות בלא שידע מהיכן ישלם], אבל בשבת עצמה מכיוון שלא הוצרך לשלם במזומן, הלוא על כך אמרינן: "לוו עלי ואני פורע" (ביצה דף טו ע"ב). כאשר הלוואותיכם "עלי" הן על השבת, אז "אני פורע", ואין צריך לדעת מהיכן יפרע ההלוואה.

כרצון איש ואיש

בביתו של ר' אברהם חיים פעלה 'מסעדה' בזעיר אנפין - 'גארקעך' בלע"ז. הבישולים נעשו בעזרת בני המשפחה כשר' אברהם חיים מקפיד לברור בעצמו את הקטניות. הוא לא נתן לאיש לעשות זאת במקומו. יהודים שהתארחו בוורשה היו פונים לבית ברחוב דז'יקא 34 לסעוד את לבם. בחדר הגדול ניצב סיר גדול של מרק, לידו דוד מים רותחים, וקערות אחדות ובהן מיני תבשילים, והאורחים היו אוכלים לשובע נפשם. בירכתי החדר ישב ר' אברהם חיים ולמד בקול.

הואיל והתארחו בבית אנשים רבים, היו שגורים בפיו תיאורים מעניינים על דמויות וטיפוסים שונים שפגש במרוצת השנים. שנה אחת, כשירד לתפילה ביום טוב ראשון של פסח, הבחין בחסיד נבוך שעמד ליד הבית וניכר שחסר לו משהו. הלה תינה בפניו את מצוקתו: "ימים רבים סובל אני מחולשה, ואיני מסוגל להתפלל בטרם אטעם ואחזק את לבי, אולם כעת שוהה אני הרחק מביתי, ואין לי היכן לאכול בפסח".

"בוא עלה אלי", הציע בנעימות ר' אברהם חיים.

בבית הושיב את היהודי אצל השולחן, מזג לו כוס תה, ומיד נעמד לקלף תפוחי אדמה ולהעמידם על האש. תוך כדי הכנה שוחח עם האיש בדברי תורה, ולמרות השעה המאוחרת התעכב ר' אברהם חיים ולא עזב את הבית עד שהאורח השיב את נפשו. רק אז יצאו שניהם אל השטיבל.

עם זאת, בחושיו העדינים התרעם על יהודי שהתארח אצלו בסוכות, וללא כל בושה ביקש לאכול בבית ולא בסוכה, בתואנה: "מצטער אני..."

תמונת הבית ברחוב דז'יקא 34 משנת תש"א (1941)

חותמת הגארקעך

אמונת חכמים

לחסידות ביאלא נקשר ר' אברהם חיים בעקבות חותנו ר' משה הערש. הוא עוד הספיק לקחת עמו את בנו לייבל ל'נסיעות' אל ה'דברי בינה', עד שנתבקש הרבי לישיבה של מעלה ביום כ"ג באדר ב' תרס"ה, כשהוא מותיר אחריו ארבעה בנים ('ארבע רגלי המרכבה', כפי שהמליצו חסידים), שהמשיכו את שושלת הקודש.

רוב קהל החסידים נהר אל **רבי נתן דוד זצ"ל, הרבי מפארצובה**[7], שהיה המבוגר בין הבנים, חלקם אל האח השני **רבי מאיר שלמה יהודה ממעזריטש זצ"ל**, וחלקם אל האח השלישי **רבי אברהם יהושע העשיל מלובלין זצ"ל**[8]. קבוצה קטנה של בני־עלייה דבקה בבן זקוניו **רבי ירחמיאל צבי משעדליץ זצ"ל**, שהיה חתנו של האדמו"ר בעל **ה'ברכת טוב' מאוז'רוב**.

למרות גילו הצעיר נודע הרבי משעדליץ כבעל מעלה מופלא. אמנם מתחילה סירב לקבל על עצמו את ההנהגה, אך החסידים לא נואשו, והפצירו שוב ושוב עד שנעתר להם, ובתחילת קיץ תרס"ה החל בהנהגת העדה. ר' אברהם חיים נמנה עם קבוצה זו, ולקח עמו לשעדליץ גם את בנו לייבל, שהיה אז נער כבן שלוש עשרה.

אפס, "מכבשי דרחמנא לא איכשר דרא"[9] (מטעמים הכמוסים עם הקב"ה לא זכה הדור), ולמגינת לב לא האריך ה'שעדליצער' ימים. כעבור מחצית השנה, בז' בחשוון תרס"ו, נתבקש אף הוא לישיבה של מעלה, בהיותו בן כ"ח שנים בלבד.

הרבי משעדליץ בילדותו

העדה המיותמת נשאה את עיניה אל רבי מאיר שלמה יהודה זצ"ל[10], שכאמור, התחיל גם הוא להנהיג עדה אחרי הסתלקות אביו. באינונות דעתו סירב ה'מעזריטשער' לקבל חסידים שכבר נסעו אל אחיו הגדול מפארצובה, אולם אחרי פטירת הרבי משעדליץ הסכים לפתוח את שעריו בפני החסידים המיותמים.

כשנסע ר' אברהם חיים אל הרבי וקיבל מרותו, שוב לקח את בנו עמו.

---

7 הרבי מפארצובה החל להנהיג עדה בחיי אביו. ארונו הועלה ארצה, ונטמן בבית העלמין 'סגולה' בפתח תקווה.

8 אדמו"ר שליט"א סיפר בשם דודתו הרבנית מסקרנביץ', שמכל ארבעת בניו של ה'דברי בינה', היה קלסתר פניו של האדמו"ר מלובלין דומה לשל אביו ה'דברי בינה'.

9 לשון בנו בעל ה'חלקת יהושע'.

10 לאחר שעבר מביאלא למעזריטש, נקרא בפי כל 'הרבי ממעזריטש', אך תושבי העיר כינוהו 'הרבי מביאלא'.

לימים סיפר סבא: ב'קוויטל' הראשון שהגיש אבא במעזריטש לא ביקש על פרנסה, בריאות וכדומה. בקשתו היחידה הייתה: "התקשרות" - אמונת חכמים.

- "ושם (בשעדליץ) היה לך?" שאלו הרבי.

- "כן", השיב.

- "גם כאן יהיה לך", החזירו הצדיק.

בדרך כל הארץ

בליל ששי פרשת ויצא, ח' בכסלו תרפ"ח, השלים ר' אברהם חיים את נפשו לאלקים. בן ששים ותשע שנים היה בפטירתו, והובא למנוחות בבית העלמין הגדול ברחוב גנשא בוורשה. על מצבת קברו רשם סבא: "**פה נטמן איש חסיד וירא שמים, עניו וצנוע, תנא ומתני**"...

איש חסיד וירא שמים מרבים

נ"ע

אברהם חיים פרידמאן

דויקא 34 נפטר והובל למנוחתו כבוד ביום ושש"ק ויצא ח' כסלו.

המתאבלים

אשתו, בנו, בניתיו, חתניו, כלתו ונכדיו.

מודעה בעיתון על פטירתו

אחרי פטירתו עברה רעייתו מרת רחל לגור בבית בנה ר' לייבל. היא הייתה ה'כתר' של הבית, כפי שאמרו חז"ל: "סבתא בביתא - סימא בביתא."[11] (סבתא בבית - אוצר יקר בבית.) באישיותה הקורנת ובהליכותיה האציליות, בידיעותיה הנרחבות בתנ"ך ובאגדות חז"ל ובחסידות השורשית שהייתה טבועה בנפשה - השפיעה על כל בני הבית, והותירה בלבם זיכרונות נעלים. בסעודות השבת ידעה תמיד לציין את מקורו של כל פסוק שסבא הזכיר ולהשלים את מאמרי חז"ל שהתחיל לצטט.

בשנות אלמנותה נפטרה על פניה בתה מרת טויבא ריבטשאק באופן טראגי. בליל שבת אחד, ערב חתונת בנה בכורה, התמוטטה ברחוב מהתקף לב פתאומי

11 ערכין דף יט ע"א.

ונפטרה מיד. כשחזרו מהלוויה אמר ר' לייבל לאמו, סבתא רחל: "צריך לקבל את זה באהבה!" מאז לא דיברה על כך סבתא מאומה, עד יומה האחרון.

שש שנים לאחר פטירת בעלה ר' אברהם חיים נפטרה אף היא, בליל שישי י"ז בשבט תרצ"ד.

מצבת רבי אברהם חיים*

פ"נ
עטרת תפארת ראשנו
איש חסיד וירא שמים
עניו וצנוע תנא ומתני
ר' אברהם חיים
בה"ק ר' בנציון דוד זצ"ל
פרידמאן
נפטר ח' כסלו תרפ"ח
בשנת ס"ט לי"ח
ת. נ. צ. ב. ה.

מצבת סבתא בבית העלמין בוורשה

מצבת קבורת רחל
פ"נ
אשה יראת ה' צנועה
בת טובים ואם טובים
מרת רחל ע"ה
בת הר"ר משה צבי הלוי ז"ל
ממעזריטץ
אשת הר' אברהם חיים ז"ל
פרידמאן
נפטרה בש"ט י"ז בשבט תרצ"ד
ת. נ. צ. ב. ה.

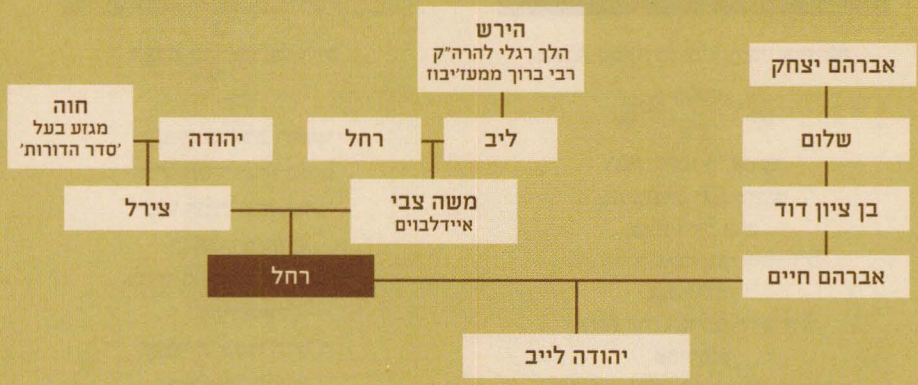
* ראו מפת בית העלמין בעמוד 545.

בס"ד

במעלות קדושה וטהורה תהי' נשמת המנוח ר' **משה צבי** שו"ב **הלוי**
בן לאה ממעזריטש. אשר עמל ויגע להעתיק ולכתוב ולסדר את
כת"ק מאמו"ר זצללה"ה וי"ע וזכותו יגן עליו **שתנצב"ה**

נפטר ביום כ"ו לחודש תשפ"ג לפ"ק תהא מנוחתו כבוד

הנצחה לזכרו של רבי משה הערש, שכתב האדמו"ר מלובלין בספר 'דברי בינה'

פרק ב

בית אמא

החסיד ר' משה הערש הלוי איידלבוים ז"ל

ר לייבל היה רגיל לספר על סבו, אבי אמו[1] **ר' משה הערש הלוי איידלבוים**, שהתגורר במעזריטש־פודלסקי הסמוכה לביאלא[2].

ר' משה הערש נולד בעיר שעדליץ ביום י"ב בטבת תקצ"ו לאביו **ר' לייבל הלוי איידלבוים ז"ל**[3]. במסמכים רשמיים מאותם ימים מוזכר שר' לייבל עסק לפרנסתו כ'מזכיר בִּמְבְשֶׁלֶת בירה'[4].

חתימת רבי משה הערש איידלבוים

---

1 את סבו רבי בן־ציון דוד ז"ל, אבי אביו, לא זכה ר' לייבל להכיר מכיוון שנפטר בגיל צעיר מאוד, כפי שסופר בפרק הקודם.

2 אין זו מעזריץ' שבאוקראינה, עירו של המגיד ממעזריץ' זי"ע.

3 יליד תקס"ז.

4 ראו בנספח תמונות ומסמכים תעודת לידה של ר' משה הערש איידלבוים, עמוד 542.

אביו של ר' לייבל, **ר' הירש הלוי איידלבוים ז"ל**, היה מכתת רגליו כדי להסתופף בצלו של הרבי ר' ברוך ממעז'יבוז' זי"ע, נכד הבעל שם טוב. מרחק של מאות מילין מפריד בין מקום מגוריו בפולין למעז'יבוז', ובימים ההם ארכה ה'נסיעה' לשם שבועות ארוכים. מכיוון שלא היה לר' הירש כסף להוצאות הדרך, היה עושה חלק גדול ממנה ברגליו ממש.

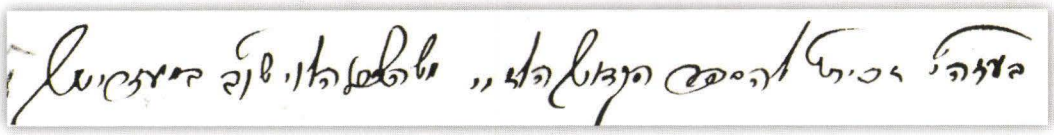
בנו ר' לייבל הלך בדרכי ר' הירש אביו, פשוטו כמשמעו, והיה מסתופף בהיכלות צדיקי הדור שבפולין.

אכן כן, סבא ר' לייבל פרידמן היווה חוליה נוספת בשלשלת הזהב העולה למעלה בקודש אל זקניו ר' משה הירש, ר' לייבל ור' הירש - דורות של חסידים ואנשי מעשה.

איש האשכולות

ר' משה הערש, סבו של סבא, היה תלמיד חכם מופלג, ואף נהירים היו לו שבילי תורת הנסתר. בקיאותו בספרי החסידות הייתה לשם דבר, והיה מלא וגדוש גם ב'תורה שבעל פה' של החסידות - סיפורי צדיקים ואמרותיהם הטהורות. לפיכך היו הכל משחרים לפתחו ושותים בצמא את דבריו - 'מתנגדים' כחסידים.

כל מי שהכירו סיפר בהתפעלות על מידותיו התרומיות של ר' משה הערש, שהיה עדין נפש ונוח לבריות, שקט ומיושב בדעתו. דיבורו בנחת כדרך החכמים, ומעולם לא הגביה את קולו, אף לא כשירד לפני התיבה כשליח ציבור. לפיכך בולטת העובדה[5], שכאשר הזדמן בחור בן העיר ל'שטיבל' והתפלל 'שמונה עשרה' בלי 'גארטל', בניגוד למנהג המקום, לא עצר ר' משה הערש ברוחו, חטף את המגבת הראשונה שהשיגה ידו וכרכה לאותו בחור על מותניו...

רישום שמו על אחד מספריו

5 סיפר ר' בנימין פרבמן.

עד כמה היה ר' משה הערש מוערך על ידי גדולי דורו, ניתן ללמוד מהעובדות הבאות:

מספרים שכאשר היה ה'חפץ חיים' זצ"ל מגיע למעזריטש, נהג להתארח בביתו של ר' משה הערש, ואף בירכו שלא תמוש התורה מפי זרעו.

בתו של ר' משה הערש, סבתא רחל ע"ה, נסעה להתברך מצדיקי הדור המפורסמים שבפולין[6]. בין השאר הגיעה גם אל רבי גרשון העניך זצ"ל מראדזין, בעל ה'תכלת'[7]. כיוון ששמע שהיא בתו של ר' משה הערש, הורה הצדיק להכניסה פנימה, אף שהדבר היה מנוגד למנהגו, באומרו: "בתו של ר' משה הערש - שַׁאנִי![8] והוסיף: "כאשר ביקר אביה אצל אבי זצ"ל[9], ליווה אותו אבא בצאתו מתוך ידידות, ובפתח הבית עמדו והמשיכו לשוחח עד אור הבוקר"...

חסידים הראשונים

את ה'חסידות' קיבל ר' משה הערש בירושה מבית אביו וסבו, ובעקבותיהם ערך גם הוא 'נסיעות' אל הצדיקים בפולין. כבר בהיותו כבן חמש עשרה עזב את ביתו ונדד מעיר לעיר במטרה למצוא רבי לעצמו. הוא ביקר בהיכלות הצדיקים, עד שמצא את אשר איוותה נפשו - מיד כשנכנס אל הרה"ק רבי יהושע מאוסטרובא זי"ע[10], חש כי זה הרבי שלו. אז החלה נרקמת מסכת מופלאה של התקשרות ואהבה לשושלת ביאלא, שעברה במסורת ליוצאי חלציו מדור לדור.

בחצר הרבי נחשב ר' משה הערש מהעידית שבתלמידי הרבי. למרות גילו הצעיר קירבו הצדיק קרבה מופלגת והושיבו בשולחנו לצדם של זקני החסידים ורבנים מפורסמים, מאלה שעוד הסתופפו בצל ה'חוזה' מלובלין, היהודי הקדוש מפשיסחא והרה"ק מהרש"ל מלענטשנע, זכר צדיקים לברכה. מספר פעמים אף זכה להתלוות אל הרבי כשערך מסעות לצדיקי דורו.

---

6 כמפורט בתחילת פרק שלישי.

7 כשנסע רבי גרשון העניך להשפיע בעניין תגלית ה'תכלת', סבר שאם ר' משה הערש יצטרף אליו, תהיה לכך השפעה על כל הסביבה. הוא ישב עמו לילה שלם וניסה לשכנעו, אך לשווא.

8 כלומר, לבתו של ר' משה הערש דין שונה מכולם.

9 הוא האדמו"ר רבי יעקב מראדזין, בעל 'בית יעקב' על התורה.

10 בעל ה'תולדות אדם', חמיו של רבי יעקב יצחק, בעל ה'דברי בינה' מביאלא.

בשנים מאוחרות יותר, כשניטלו המאורות, הוסיף להיות מקושר בלב ונפש אל חתנו של הרבי, שמילא את מקומו, הלוא הוא רבי יצחק יעקב מביאלא זי"ע, בעל ה'דברי בינה'.

ר' יוד'ל שוחט-זלצמן

בהגיעו לפרקו, וכנהוג בימים ההם היה זה בגיל צעיר מאוד, נשא ר' משה הערש לאישה את מרת צירל ע"ה, בתו של ר' יהודה לייב זלצמן ז"ל, ה'שוחט' בעיר מעזריטש.

'ר' יוד'ל שוחט', כפי שנקרא בפי כל, היה נערץ בקרב יהודי מעזריטש, והוחזק בעיניהם כאיש קדוש. הוא נולד בעיירה קטנה ליד לומז'ה, ובשנת תקצ"ג בערך נתמנה לשוחט במעזריטש, תפקיד שברבות הימים עבר בירושה לחתנו ר' משה הערש.[11] כפי הנראה, היה ר' יוד'ל השוחט החסידי הראשון בעיר ה'מתנגדית'. ייתכן שהדבר התרחש בזכות ידידותו עם רב העיר הגאון רבי אליעזר חרל"פ זצ"ל[12], בעל ה'עטרת צבי'[13], שהיה צדיק ובעל מופת, גאון, קדוש ומקובל[14].

בימים ההם, כאשר הגיע ר' משה הערש כ'אברך משי' אל חותנו ר' יוד'ל שוחט, הייתה מעזריטש עיר 'מתנגדית' מובהקת[15], אולם קמעה־קמעה שככו רעמי המחלוקת, ולחסידות התבצר בה מקום חשוב[16]. בשנים מאוחרות יותר, כאשר שכן בה רבי מאיר שלמה יהודה זצ"ל, בנו של ה'דברי בינה' מביאלא ('הרבי ממעזריטש', כפי שנקרא באותם הימים), כבר נעשו כל בני העיר אוהביו

---

11 מאוחר יותר, כאשר נוצר צורך בשו"ב נוסף במעזריטש, מינו את בנו ר' יחיאל איידלבוים ז"ל, שישמש שו"ב דמתא במקביל לאביו ר' משה הערש. בתקופה מאוחרת עלה ר' יחיאל לארץ ישראל, והחזון איש, שהעריך אותו כמומחה במלאכתו, השתדל שיקבלו אותו לשו"ב ברמת גן, ואף יעץ לו להתעקש להישאר בארץ ישראל ולא לשוב לחו"ל. ראו איגרת בעמוד 409.

12 בסוף הספר 'קול שמחה' נדפסה איגרת קצרה שכתב הרבי ר' בונים מפשיסחא זי"ע אל רבי אליעזר עוד בהיותו יושב על כיסא הרבנות בק"ק שצוצין, בכל הדרת הכבוד. בין השאר כתב אל רבי אליעזר חרל"פ כי על "חכמתו ויראתו וגדולת לימודו" שמע עוד מה'חוזה' מלובלין זלה"ה, ומה גם מהיהודי הקדוש זלה"ה, ש"כמעט לא זז מחבבו, ותמיד תהילתו בפיו היה..."

13 בביאור הלכה סימן כ"ז סעיף ט' מביא מ"הגהות כתב יד הגאון רבי אליעזר חרל"פ ז"ל" על 'מעשה רב' להנהגות הגר"א.

14 ר' משה הערש חתום בין ה'פארנומרענטין' (רשימת מנויים) על הספר 'עטרת צבי' להגאון רבי אליעזר חרל"פ זצ"ל, שיצא לאור על ידי נכדו בוורשה בשנת תרנ"ז. כן מוצאים אנו את חתימתו על ספר 'אוריין תליתאי', שנדפס באותה שנה בוורשה.

15 בתקופת קוצק אף חידשו בה את ה'חרם' נגד החסידים.

16 ראו בספר 'מאיר עיני הגולה' אות תצ"ז.

ומעריציו, ואף היו באים לשאול עצה מפיו.

ר' יוד'ל היה רגיל לנסוע לחצרות הקודש, להסתופף בצלם של צדיקי הדור. הוא היה חסיד נלהב של הרה"ק רבי נתן מאקובער זצ"ל[17], שהיה רועה לעדת ישורון במאקובה עירו, ורבים השכימו לפתחו. מפעם לפעם היה רבי נתן משחר את פניהם של ה'מגיד' מקוז'ניץ, של ה'חוזה' מלובלין ושל 'היהודי הקדוש' מפשיסחא - כשתלמידו ר' יוד'ל מצטרף אליו במסעיו אלה.

באחד מאותם מסעות, כך מסופר[18], כאשר שהה ר' יוד'ל במחיצת החוזה מלובלין, הרשה לו ה'חוזה' להיות נוכח בחדרו בעת שנכנסים אליו אנשים, כדי שילמד איך מקבלים 'קוויטל'ך'. כשחזר לעירו וסיפר לרבי אליעזר חרל"פ, מרא דאתרא, שהחוזה קיבל את ה'קוויטל'ך' ומבלי להביט בהם היה אומר זה חי וזה מת, זה יבריא וזה לא - נענה רבי אליעזר ואמר: "לקרוא קוויטל'ך גם אנו יודעים, אבל להשיב מבלי לקרוא מה שכתוב בהם - זאת איננו יכולים..."[19] ר' יוד'ל נסתלק לבית עולמו בין השנים תרמ"ה-תרמ"ז, והובא למנוחות בבית

ס פ ר

עטרת צבי

יחלק לארבעה מערכות:

א) כולל שאלות ותשובות אשר השיב לחסידי מורו השיאלים אותו רבי הלבה.

ב) כולל דרוש לפרשת נשא

ג) כולל פירוש על ג' מדרשים תנחומא, שיחי טוב, (שמואל), ומשלי.

ד) כולל ליקוטים על דרך דרוש, גם פלפולים חריפים לבוני רעה.

מאת הרב הגאון המפורסם מהור נאון וקדוש מאיר מו' איש פוזא מקהל קדש, המקובל מופ

ר' אפרים אליעזר צבי הורש חרל"פ ז"ל

אשתו בבוגות הרבנות בכמה קהלות ולבסוף ושו' היה אב"ד בלעץ מעזריטש יצ"א.

ונמצא בו הגהות מכבו הסופלו מו"ח ואב יהודה ע"ה

גם הגהות מכבו המעתיק הרבנים הקדושים, ומכבא לביה"ד הספר, בעיר צבי' הוה אבוי נבנו

צבי אליעזר חרל"פ פלק מארנאק יצ"א.

וואר ש א

בדפוס ר' אפרים ני' גו' בנעטן ול' ב ו י ס ר י ם ט ע ר ניחוב דוקא

(המנהל נתנו אהרן יאקאבי)

מנה ת ר נ ' ז [illegible]

АТЕРЕСЪ ЦВИ т. е. УКРАШЕНІЕ ЦВИ

Религіозные вопросы и отвѣты знаменитаго Раввина.

сочиненія Раввина *Іейзора Харлана.*

Типо-Лит. Ф. Багриттера, ул. Дикая № 44. ВАРШАВА 1896.

שער הספר 'עטרת צבי'

17 תלמיד ה'חוזה' מלובלין זי"ע וחתנו של הצדיק רבי חיים חייקל מאמדור זי"ע.

18 מסורת משפחתית מר' מאיר איידלבוים ז"ל.

19 בספר 'בית צדיק' (נדפס בשנת עת"ר) מובא:

"והנה למעלה הבאתי בשם ספר אגרא דפרקא להה"ק המפר מה"ר צבי אלימלך זצ"ל שהעיד שם על מרן הרבי מלובלין שהי' הביט בפתקא והתבונן ברוח קדשו מעשה האיש ועלילותיו כנ"ל, אולם הרב הגאון החריף ה"ר אלעזר חרל"פ ז"ל סיפר שראה אצל הרבי זצ"ל איך שבא לפניו איש אחד עם צעטיל מעיר אחת, שהי' כתוב על הצעטיל שמות כל אנשי העיר, וקראו לפניו כל השמות, והוא בעצמו לא הביט בהצעטיל, והי' יודע כל איש הנכתב בהצעטיל אם הוא חי אם אינו חי, כי הי' אז באותו העיר חולי הידוע רחל"ן. ואמר ע"ז הגאון מה"ר אלעזר חרל"פ הנ"ל הייתי מבין ענין הזה אם הי' הרבי מביט בהצעטיל, אכן עתה שראיתי שלא הביט כלל בהצעטיל אתפלא ולא אוכל להבין כלל גודל אספקלריא המאירה ורוח הקודש של הרבי זצוקללה"ה, ע"כ דברי הגאון הנ"ל, ומפורסם זה הסיפור".

העלמין במעזריטש, סמוך לציונו של המרא דאתרא רבי אליעזר חרל"פ זצ"ל. בני המשפחה נהגו לשפוך שיח אצל מקום מנוחתו, באשר הבטיח בחייו לעזור לצאצאים שיתפללו על קברו בעת צרה.

מגזע דוד המלך

רעייתו של ר' יודל הייתה מרת רחל ע"ה,[20] מצאצאי הגאון רבי יחיאל היילפרין זצ"ל, בעל 'סדר הדורות'. רבי יחיאל היה חוטר מגזע המהרש"ל, ושלשלת ייחוסו הגיעה עד רש"י, וממנו לרבנו הקדוש (רבי יהודה הנשיא), רבי יוחנן הסנדלר, הלל הזקן, עד לדוד מלך ישראל[21].

את הזכות הגדולה הזו, זכות אבות, החשיבו במשפחה כאוצר יקר. באחד המכתבים הפליג סבא ר' יהודה לייב פרידמן בשבחה של אחת מבנותיו, והוסיף: "אמנם אין חידוש בדבר, הלוא אנחנו נכדי בעל סדר הדורות זצ"ל, ומעלה בקודש עד ראש ייחוסנו דוד מלך ישראל חי וקיים..." ותמיד היה משנן לצאצאיו: "דעו מי היו אבות אבותיכם!"

המשפחה מתייחסת גם לרבי שאול וואהל, 'מלך פולין ליום אחד', וגם הצדיק רבי קלמן משעדליץ, מ'החבריה קדישא' של ה'יהודי הקדוש', היה קשור לעץ המשפחה.

בשער הספר 'סדר הדורות' שהעניק סבא לחתנו הר"ר מרדכי בהרב ז"ל, כתב לאמר: "אני נותן לך מתנה את הספר הקדוש הזה לקרוא ולהגות בו, ולזכור

---

20 נקראה על שם זקנתה הרבנית הצדקת רחל ע"ה, אשת הגאון רבי יחיאל היילפרין זצ"ל, בעל 'סדר הדורות'.

21 "ייחוסו של בעל 'סדר הדורות' נזכר בספרו (סדר תנאים ואמוראים, ערך רבי יוחנן הסנדלר): "אני הכותב יחיאל, בידי מגילת יוחסין כתובה דאבי אמי מגזע דרבי יוחנן הסנדלר, וסדר שלשלת היוחסין ממנו: רש"י מאור הגולה, והגאון מהרש"ל, ואבי זקני הנ"ל". נוסח אחד של מגילה כזו נדפס על ידי הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל בספרו 'מעלות היוחסין'. פירוט שלשלת הייחוס של משפחתנו עד בעל 'סדר הדורות' לא ידוע לנו כיום בבירור. מפי השמועה נודע לנו שזוגתו של ר' יוד'ל הייתה אחות של מרת חוה ע"ה, אשת רבי אליעזר פרלמוטר ז"ל מלודז' (אביו של ר' אברהם צבי פרלמוטר מוורשה, בעל ה'דמשק אליעזר'). אולם נראה יותר שהייתה אחות אשתו של **אביו** רבי משה, שעל שמו נדפס הספר 'אבן משה' (הספר היחיד שזכה להתעטר בהסכמה מהרה"ק מקוצק זי"ע), יען כי בחתימת ההקדמה של ספר זה כותב בנו רבי אליעזר כי מצד **אמו** הוא נין ונכד להגאון בעל 'סדר הדורות' ומגזע רש"י זצלל"ה.
שמו של ר' יוד'ל "ר' יוד'ל שו"ב וחתנו מרדכי צבי" (כנראה חתן נוסף) מופיע ברשימת ה'פארנומרענטין' של ספר זה, שנדפס בוורשה בשנת תרכ"ד, בין החתומים מהעיר מעזריטש.

גדר בעיר מעזריטש הבנויה ממצבות שנלקחו מבית העלמין היהודי

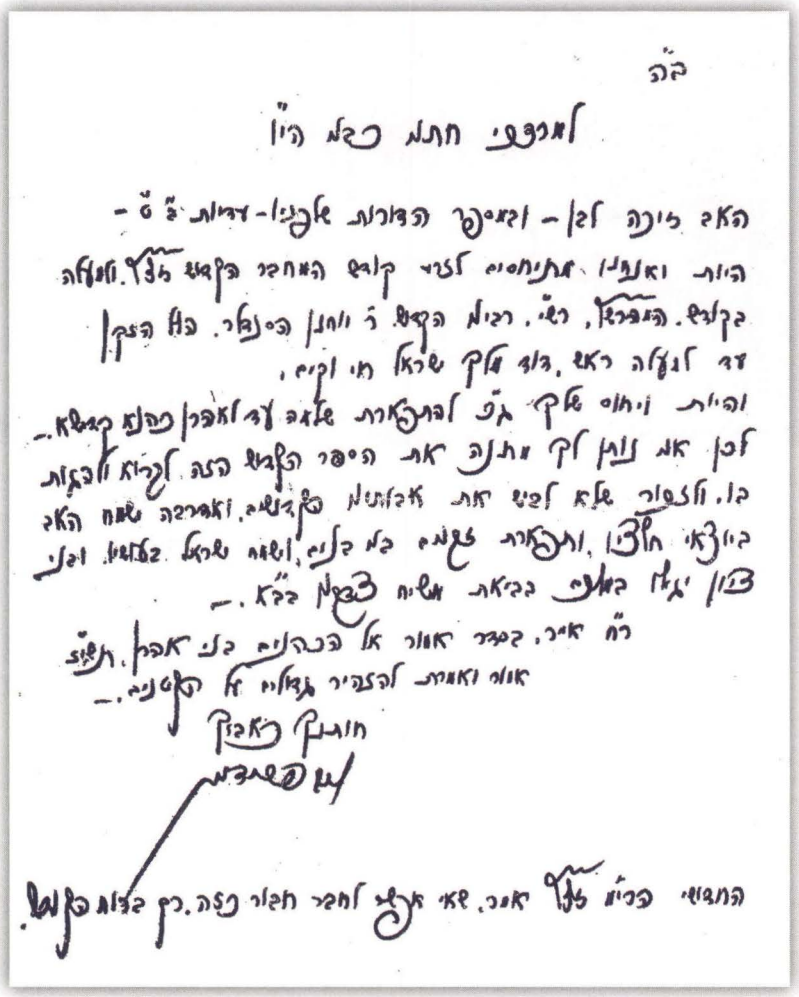
שלא לבייש את אבותינו הקדושים, ואדרבה, ישמח האב ביוצאי חלציו, ותפארת זקנים בני בנים..."

בשולי ההקדשה הוסיף עוד שורה: "החידושי הרי"ם זצ"ל אמר, שאי אפשר לחבר חיבור כזה, רק ברוח הקודש"[22].

22 בהקשר לכך יש לציין את דברי החיד"א זלה"ה (בספרו 'שם הגדולים', מערכת ספרים) על הספר 'סדר הדורות': "והרגיל בו יכיר גדולתו, כי הבבלי והירושלמי והמדרשים כמאן דמנח בכיסתיה, והקדמתו הארוכה והנוראה ותיקוני הש"ס שאחריה וחלק התנאים והאמוראים מבהילים את הרעיון מראות נפלאות ופלאי פלאות בקיאותו וחפש מחופש בכולהו ספרי דבי רב אשר היו עמו במחיצתו..."

ציור חי

סבא ר' יהודה לייב נטע בלב צאצאיו קשר פנימי עמוק אל שורשיהם, בבחינת "הביטו אל צור חוצבתם" (ישעיה נ"א, א'). במכתב ששיגר לבנו ר' שמחה ז"ל העלה סבא תיאור מרתק, ציור חי ממש, על הרושם שהותירה בו דמותו המופלאה של זקנו ר' משה הערש ז"ל. הנה הדברים בלשונם:

כיתוב על ספר 'סדר הדורות' שהעניק סבא לחתנו הר"ר מרדכי בהרב

"היום ל"ט בעומר הוא יום היארצייט של מורי זקני ר' משה צבי ז"ל. אני קורא אותו 'מורי' אף שלא זכיתי ללמוד ממנו כלום, כי הייתי בפטירתו כבר שית[23], אמנם זכור לי מאוד אשר בכל יומא דפגרא שבת ויום טוב היו החסידים באים אליו בבוקר קודם התפילה, וכולם סבבוהו והטו אוזנם לשמוע כל הגה היוצא מפיו. בבית הושלך הס, שקט שלא נשמע ולא נראה כמוהו, והוא ז"ל היה תמיד מדבר בלשון חכמים בנחת נשמעים. כך דיבר כל ימי חייו. אפילו כשדיבר במילי דעלמא, צורכי בניו ובני ביתו, לא נשמע קולו בשום פעם, רק בלחש ובחשאי. ואבי מורי ז"ל, כשלמד אתי את איגרת הרמב"ן ז"ל לבנו ("תתנהג תמיד לדבר כל דבריך בנחת לכל אדם ובכל עת"), תיאר לפני: 'כמו שהסבא שלך מדבר'...

הוא היה בקי עד להפליא. מלבד בקיאותו בנגלה, עד שהגה"צ [רבי רפאל איסר שפירא], בעל 'עזרת ישראל' ז"ל הרב דמעזריטש, לא פסק שום דין תורה עד שהתיישב עמו מה לפסוק; וחוץ מתורת הנגלה היה בקי במהר"ל ובאור החיים ובספרי בעל התניא וה'צמח צדק' בעל פה, והיה בקי בכל ספרי החסידות מראשון שבראשונים ועד אחרון שבאחרונים[24]. והחשוקה ותשוקה ודבוקה והגעגועים להצדיקים ולתורותיהם היה ממש בכלות הנפש. הוא היה 'חסיד' במלוא מובן המילה. ולכן אין שום פלא מה שכל החסידים והידידים שלו השתוקקו לשמוע מילה מפיו. והיה יודע סיפורים על כל הצדיקים ועל כל החסידים. ואבי מורי ז"ל, אשר ממנו ז"ל כבר למדתי תורה, סיפר לי מקצת שבמקצת מה ששמע מחותנו הסבא שלי, ואני מספר גם כן

ספר
עזרת ישראל
והוא
שאלות ותשובות
אשר השבתי בעזהשי"ת לישואלי דבר הלכה
אשר חנני ה' ברוב רחמיו
הצעיר רפאל ישראל איסר שפירא
צבחב הכופלת בתרי מחדדי וחב בער זללה"ה
חופ"ק מעזריטש
וואַרשא
בדפוס ישראל בר' יוסף הכהן ז"ל אלאפען
שנת תרנ"א לפ"ק
СЕФЕРЪ ЭЗРАСЪ ИСРОЭЛЬ
То есть responsы Равина Израиля Шапиро въ Мезеритшъ Томъ 1
ВАРШАВА

שער הספר 'עזרת ישראל'

23 כלומר, היה צעיר לימים (כפי שהגמרא בגיטין דף נ"ט מגדירה את 'עונת הפעוטות' מ'כבר שית' עד גיל עשר, כל חד לפום חורפיה), שכן למעשה בעת פטירתו של ר' משה הערש, באייר תרס"ג, כבר היה סבא בן י"א שנה.

24 היו בספרייתו צמד ספרים הכרוכים יחדיו (כמנהג הימים ההם) - ספרו של ה'חוזה' מלובלין וספרו של ה'מגיד' מקוז'ניץ. על ארבעת הדפים הריקים של הכריכה רשם בכתב יד צפוף מאמרים של ה'חוזה' וה'מגיד' שמופיעים בספרים אחרים ולא בספר הזה. ראו צילום בעמוד 540.

מקצת שבמקצת לבני שיחיו. יש לי הרבה דברים שעדיין לא גיליתי אותם מפני שאין הדור ראוי לכך".

נפשו קשורה בנפשו

ר' משה הערש נקשר בעבותות של אהבה ויראה אל הרבי הראשון מביאלא, בעל ה'דברי בינה'. נפשו הייתה קשורה בנפש רבו - פשוטו כמשמעו. מכוחה של התקשרות מופלאה זו נמנו גם יוצאי חלציו על המשפחות המקורבות ביותר לצדיקים מבית ביאלא, והקִרבה נמשכת ברצף כבר יותר ממאה וחמשים שנה.

באיגרת שכתב סבא ר' יהודה לייב לבניו אנו קוראים בין השאר: "אמו"ז (ר' משה הערש) היה קשור (אל הרבי) בעבותות האהבה, ממש 'כמוך', ואולי עוד יותר מ'כמוך'! האנשים האלו (בני האדמו"ר) הכירו את זקני ז"ל בתור אוהב מסור ונאמן, והאהבה הזאת עודנה קשורה לבני בניהם..."

ר' משה הערש היה דבוק ברבו באופן שאינו מצוי כלל. שבתות רבות עשה במחיצת קודשו ושתה בצמא את דבריו, וגם בשבתות שבהן לא שהה שם, נהג לשלוח לביאלא על חשבונו שליח מיוחד ממעזריטש (המרחק בין מעזריטש לביאלא לא היה רב - כ־23 ק"מ בלבד). במוצאי שבת, כששב השליח מביאלא, היה חוזר לפניו על דברי הצדיק מילה במילה.

לא כולם זכו להבין את עומק ה'תורות' של הרבי. ר' משה הערש היה מיחידי הסגולה שירדו לסוף דעתו הקדושה, והיטיבו להבין את עומק המשמעות הצפונה בדברי קודשו. במילים המדויקות ששמע אחרי שבת מפי השליח, השכיל להבין את הכל.

תורה כנתינתה

ר' משה הערש נהג לרשום דרך קבע עלי גוויל את ה'תורה' שהגיד הרבי, ואף העתיק לעצמו את ה'תורות' שכתב הרבי ואת מכתבי ההדרכה שערך לבני משפחתו. במרוצת השנים סידר ספר שלם מה'תורות' ומהמכתבים הללו, וקראו 'עדות ביעקב'.

דעתו של הרבי לא הייתה נוחה מפרסום הדברים, וכשהביא לפניו ר' משה הערש את הספר, הגיב הרבי בהסתייגות, ואף הצביע עליו בפנותו אל בני ביתו: "שמעתם? משה הערש כתב ספר"... "זה הספר של משה הערש".

כאשר חלה ר' משה הערש את חוליו האחרון, הגיע הרבי לבקרו בביתו, ומשהבחין באותו ספר, קרא ואמר: "הרי שלי הוא!" ונטלו עמו. מאז לא נודע מה עלה בסופו של הספר. משאר הכתבים שנותרו בעזבונו של ר' משה הערש נדפס ברבות הימים חלק גדול מהספר הקדוש 'דברי בינה'.

יש לציין, כי מלבד ר' משה הערש היו בביאלא חסידים נוספים שרשמו את תורותיו של הרבי. אחד מהם אף היה מכונה בפי אנ"ש 'דער גראמופון' (מכשיר הקלטה), על שם כוח הזיכרון המופלא שניחן בו. אולם כאשר הדפיסו בני הרבי את ה'תורות' של ה'דברי בינה', סמכו רק על הכתבים והרשימות של ר' משה הערש. מלבד אותם המאמרים שצוין בראשם שהם "מכתב ידו הקדושה" של רבנו, ואשר הועתקו וסודרו על ידי ר' משה הערש, הספר כולו נכתב מלכתחילה על ידו.

כשהוציא בנו של הרבי[25], האדמו"ר רבי **אברהם יהושע העשיל מלובלין** זצ"ל, בעל ה'ישועות אברהם', את המהדורה הראשונה של הספר 'דברי בינה', הציב לר' משה הערש מזכרת מיוחדת בראש החלק הראשון.[26]

ותביא גאולה לבני בניהם

לימים, כאשר נקרא סבא ר' לייבל מטעם השלטונות להתייצב ל'פריזיו' (שירות צבאי), הסתפק האם להטיל מום בעצמו במטרה להשתחרר מגזירת הגיוס, כפי שעשו צעירים רבים באותם ימים. אולם הרבי ממעזריטש הורה לו: "אינך צריך לכך, אתה תשתחרר בזכות סבך". חשב הנכד בלבו: 'מהי הזכות המיוחדת של סבי? אין זאת כי אם מפני שטרח להעלות על הכתב את ה'תורות' של הרבי מביאלא שיישארו לדורות'.

צא ולמד כמה גדולים מעשי הצדיקים: מכל זכויותיו העצומות של ר' משה הערש, לא מצא הנכד שום זכות להיתלות בה כדי להינצל, כי אם בסידור הכתבים של הרבי ועריכתם!

סר אפוא הנכד לביתו של ר' אהרן וינברג, ידידו הקרוב של סבו, שברשותו היו מונחים הכתבים, לראות אולי ימצא בהם דבר־מה הנוגע אליו. כאשר פתח את

---

25 "הדברי בינה"

26 גם בשולי הספר 'ישרי לב' על ענייני שבת קודש, שנדפס כולו מכתב יד קודשו של ה'דברי בינה' זי"ע, כותב הרבי מלובלין: **"יעלה לזיכרון טוב החסיד המנוח ר' משה שו"ב ע"ה ממעזריטש, אשר יגע והעתיק הספר הקדוש הלז אות באות מכתב ידו הקדושה".**

תכריך הכתבים, צדו עיניו את דברי המגיד מקוז'ניץ זי"ע[27], כי "היהודי הגרוע ביותר טוב הוא מן הגוי הטוב ביותר"[28], לפיכך היהודי לעולם אינו זקוק לזכות מיוחדת כדי להינצל מגוי; די לו בעצם הדבר שהוא יהודי. שמח סבא ר' לייבל בלבו והלך לביתו רגוע. ואכן, ניצל מחובת הגיוס והשתחרר ללא פגע.

עד זיבולא בתרייתא

באחרית ימיו, בשוכבו על ערש דווי, הודיעו יום אחד לר' משה הערש: "הנה הרבי בא לבקרך". הזדעזע וצעק: "מי נתן רשות לטלטל ספר תורה ממקומו?!" אולם אחר כך התחזק, החליף את כותנתו וישב על המיטה.

הדבר היה בימי הספירה. הרבי אמר לו כי ספירת העומר היא סגולה לאריכות ימים, ושאל האם הוא סופר בכל יום. השיבו ר' משה הערש: "לא כל יום אני מסוגל. בימים שאין לי כוח אני סופר רק במחשבה, אבל אני זוכר באיזה יום אנו עומדים..." כשנוכח הרבי לראות את גודל חולשתו, עמד ובירכו: "וקווי ה' יחליפו כח", וזו הייתה פגישתם האחרונה.

כשיצא הרבי, הורה לבני הבית שלא ישאירו את החולה לבדו, אולם עד שהספיק להגיע לתחנת הרכבת, השיגה אותו השמועה שר' משה הערש השיב נשמתו ליוצרה. הדבר היה בט"ל לעומר, כ"ד באייר תרס"ג.

חסידים בביאלא סיפרו, כי עם פטירתו של ר' משה הערש, התבטא ה'דברי בינה' בכאב: "מעכשיו כבר אין למי להגיד" (את ה'תורה'). בני ביתו של הרבי סיפרו, כי מרוב צער נחלה הצדיק ולא שב לאיתנו, בריאותו נתרופפה, ומאז נחלש מיום ליום, עד שנסתלק לשמי רום ב־כ"ג באדר ב' תרס"ה.

זוגתו של ר' משה הערש, סבתא צירל ע"ה, האריכה ימים. אחרי שהתאלמנה עברה לגור בדובנא אצל בתה מרת מאשה גולדפארב. בימי הזיכרון של הוריה ובהזדמנויות שונות הייתה מגיעה למעזריטש, ותמיד הביאה מתנות לנכדים. באחרית ימיה סבלה ייסורים וקיבלתם באהבה. בשנת תרע"ב בערך נסתלקה לבית עולמה, ומקום מנוחתה בבית החיים בדובנא.

---

27 'דברי בינה', וישלח רכ"ד.

28 עניין זה מופיע גם בספר 'דברי אמת' פרשת בא על הפסוק "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך"

מעניין לציין, שבימי הבלהות של מלחמת העולם הראשונה נהרס בית העלמין בידי זדים, המצבות הושחתו, אולם המצבה על קברה של סבתא צירל ע"ה נותרה בשלמותה, יחד עם מספר מצבות נוספות סביב לה, עד למלחמת העולם השנייה.

אלו הם השורשים שמהם צמח סבא ר' לייבל: מצד אביו - הייתה אישיותו ומשנת חייו של האב, ר' אברהם חיים בן ר' בן־ציון, בלולה בדמו וספוגה בעצמותיו.

מצד אמו - דמות זקנו ר' משה הערש איידלבוים היוותה בעבורו דמות רבת השפעה.

בצילם של אילנות גדולים אלה נולד וגדל - את פירותיהם אכל, ממימיהם שתה, ובאווירה נשגבה זו עלה ונתעלה. תפילתו ותקוותו של סבא ר' לייבל אחת הייתה כל ימיו - שכל נטיעות שנוטעים ממנו, יהיו כמותו.

בית הכנסת הגדול בלומאז'

פרק ג

שנות נעורים

רבו הראשון

כמנהג הימים ההם, בשנים הראשונות לנישואיו היה ר' אברהם חיים סמוך על שולחן חותנו במעזריטש. משפנה לעמוד ברשות עצמו, עבר מספר תחנות וגלגולים, עד שלבסוף התיישב בוורשה. אחת מן התחנות הללו הייתה לומאז'[1] – עיר של חכמים וסופרים.[2] שם ב'יום המיוחס' ב' לחודש סיוון תרנ"ב, נולד סבא, ונקרא שמו בישראל 'יהודא ליב' על שם סבו ר' יוד'ל שוחט זלצמן.

בבית הוריו ספג 'מוסר אב' יחד עם 'תורת אם', שכאמור, הייתה גם היא ידענית וחכמנית ובעלת שאר רוח.

יהודה ליב היה הרביעי מחמשת הילדים שהתברכו בהם ר' אברהם חיים ורעייתו מרת רחל. אחרי לידת שתי הבנות הגדולות והבן המופלא ר' בן־ציון, עמדה סבתא מלדת, אולם היא לא נואשה, ונסעה להתברך מפי צדיקי הדור. בזכות תפילת צדיקים וברכתם נולדו סבא ר' לייבל ואחותו הצעירה חנה.

---

1 העיר לומאז' הייתה עיר קטנה ששליש מתושביה יהודים. בשנת ת"ש (1940) הוקם בה גטו, שבו גרו 1,700 אנשים מלומאז' ומערים אחרות בסביבה. כולם נרצחו ביער הסמוך בתחילת חודש אלול תש"ב (אוגוסט 1942), הי"ד. כיום אין אפילו מצבה אחת בבית הקברות היהודי, ואין בניינים יהודיים בעיר.

2 מתעודת הלידה (ראו בעמוד 543) נראה שגם אביו של ר' אברהם חיים, ר' בנציון דוד, היה גר בלומאז'.

את הקשר הנפשי לחסידות ינק סבא בבית אביו ובבית זקנו. כאמור, בילדותו עוד הספיק להצטרף אל אביו ב'נסיעות' לביאלא, אל ה'דברי בינה' זי"ע. ואכן, בהלווייתו של סבא, הפליא הרבי מביאלא, ה'חלקת יהושע', את העובדה, שלמרות היותו ילד רך כאשר ביקר בהיכלו של ה'דברי בינה', בכל זאת הספיק לקבל השפעה ממנו[3].

והנה אפיזודה קטנה מאותה תקופה, אשר קיבלה תהודה רבה אצל כותבי קורות הימים:

שבת אחת, כשהסתופף הנער לייבל פרידמן בצלו של ה'דברי בינה', הורה לו הרבי בתחילת ה'טיש' (אחרי 'קידוש' או 'המוציא') שילווה את נכדו הפעוט יחיאל יהושע (לימים בעל ה'חלקת יהושע'[4]) אל ביתו. בלכתם חלפה על פניהם רכבת קיטור בקול רעש גדול. באותם ימים הייתה הרכבת דבר־פלא וחידוש מעורר השתאות. הרעש האדיר שהדהד בסביבה הגביר את עוצמת ההתפעלות, אולם הנכד הקט פנה למלווהו בשאלה שיש בה קביעה: "נכון שהכוח של בורא העולם הוא הרבה יותר גדול?!"

מפרנס לפרנס

אחרי שנתבקש ה'דברי בינה' לישיבה של מעלה, נסע סבא עם אביו אל רבי ירחמיאל צבי משעדליץ, והרבי אף הניח לו תפילין כשנעשה בר־מצווה.

סבא סיפר על נסיעתו לראש השנה אל הרבי בשנה היחידה שהנהיג עדה:

בבוא הרבי לשאת דרשה קודם התקיעות, כמנהג אבותיו הקדושים, לא אמר אלא דבר אחד: "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלוקים חיים". ופירש: "כל מה שישראל צריכים פרנסה, בריאות וכו' – הכל הוא למען כבוד שמים, וכל בקשת ישראל לזכות לחיים היא רק 'למענך אלוקים חיים'". מיד געה כל העם בבכייה, והייתה התעוררות גדולה. הרבי אמר זאת עם מתיקות ואהבה נוראה, שמיד נפתחו הלבבות והתעוררו.

כשנסתלק הרבי משעדליץ, היה סבא נער צעיר כבן י"ג ומחצה, אך כבר אז הייתה החסידות ציפור נפשו. הוא שכב על מיטתו ומירר בבכי: "מה יהיה? אין לי רבי!"

---

3 מפי הר"ר פינחס רוטרמן הי"ו.

4 בעת פטירת ה'דברי בינה' היה הנכד כבן ארבע שנים בלבד.

כעבור ששים ואחת שנה, בשנה האחרונה לחיי סבא, שלח להזכירו לפני הרבי ה'חלקת יהושע' ביומא דהילולא של אביו, הרבי משעדליץ, בהוסיפו: "אני נותרתי כמעט יחידי מאלו שעוד הכירו את הרבי משעדליץ".

רבו המובהק של ר' לייבל היה הרבי ממעזריטש. בצלו גדל בשנים המכריעות שבהן עוצבה אישיותו, וממנו קיבל את כל אשר לו. נפשו הייתה קשורה בנפש רבו עד סוף ימיו. תחת ידו של סבא הייתה מונחת תמונת פספורט של הרבי ממעזריטש, שבצדה האחורי כתב בכתב ידו: "והיו עיניך רואות את מוריך"[5].

האדמו"ר ממעזריטש

בין כותלי בית המדרש

בשנים עברו לא התקיימו בפולין ישיבות במתכונת המוכרת כיום[6]. הצורבים הצעירים גדלו בין כותלי השטיבל. כאן חסו בצלם של יושבי בית המדרש הוותיקים, והיו לומדים בינם לבין עצמם ומקבלים לקח טוב מזקני החסידים. גם סבא למד בצעירותו בשטיבל'ך במקומות שונים, ובהם קנה את משנת תלמודו.

משחר ילדותו ניכר סבא בשכלו החריף ובתכונות נפשו המיוחדות, ובהיותו צמא־דעת ובעל אופקים רחבים רכש בכוחות עצמו בקיאות בהרבה מקצועות בתורה.

---

5 מסופר על תלמידו של מהרשי"ק, מורנו הרב שמואל יהודה קצנלבוגן, בנו של המהר"ם מפדובא ואביו של רבי שאול וואהל, שהיה כה אהוב על תלמידיו, עד כי אחד מהם, רבי אבטליון מקונסולי, הציג את תמונת רבו בבית המדרש שקבע לעצמו בעיר מושבו, למען יביט תמיד בפני מורהו הגדול, לקיים מה שנאמר: "והיו עיניך רואות את מוריך".

6 בפרעות ת"ח ות"ט חרבו כל הישיבות בפולין. בספר 'פרי מגדים' מקונן על כך: "ובעוונותינו הרבים פסקו ישיבות במדינות פולין, וגם באשכנז נתמעטו, ה' ירחם" (אשל אברהם קפ, א). וכן: "גם בעוונותינו הרבים פסקו הישיבות, ה' יחזירנו במהרה בימינו אמן" (סימן נג ס"ק טו). בשו"ת 'דברי חיים' כתב: "וגם ישיבות אין מצוי במדינתנו מכמה טעמים נכונים, כאשר שמעתי ממו"ח ז"ל מלייפניק (ה'ברוך טעם') הטעם לזה, אבל יושבים חבורות חבורות בבית המדרש ועוסקים בתורה בגפ"ת" (ח"ב יורה דעה סימן מז).

באחרית ימיו סיפר איך נהג בילדותו, כשרצה ללמוד מסכת חדשה:

"כשהתקשיתי בדבר־מה, בין בפשט ובין בקושיה שהטרידה אותי, הייתי ניגש לאברך מיושבי בית המדרש ומבקש שיעזור לי בהבנת הסוגיה. אם גם הוא לא ידע, לא התביישתי והלכתי לשאול מישהו אחר. אחר כך המשכתי ללמוד, וכשהתקשיתי שוב, ניגשתי לאברך שלישי. כה נדדתי מאברך לאברך, עד שסיימתי את המסכת".

עובדה זו סיפר סבא לנכדיו הצעירים, כדי להורות להם את הדרך: אם תרצה לגדול בתורה ולהרבות ידיעה בש"ס, זו הדרך – לא הביישן למד!

'רבי איטשה'ס ישיבה'[7]

רבי יצחק
גרודז'ינסקי

בהמשך למד סבא בישיבה שנוסדה על ידי רבי יצחק גרודז'ינסקי זצ"ל, שהגיע מליטא, ונקראה באותם ימים 'רבי איטשע'ס ישיבה'. שנים אחדות למד סבא בישיבה זו, והתורה שקנה שם ליוותה אותו עד זקנה ושיבה.

דמותו של רבי איטשע נחקקה בזיכרונו של סבא. רבי איטשע היה איש צדיק הדבק בתורה ובמעשים טובים יומם ולילה. אמנם לא כיהן במשרה רבנית, והיה מתפרנס בצמצום משיעורי תורה שלימד, אך בלהט של עשייה לשם שמים הצליח להפוך את ורשה למטרופולין של תורה.

כששהה ה'חפץ חיים' זצ"ל בוורשה לרגל הדפסת ספריו, התקרב אליו רבי איטשע ונעשה לו כתלמיד מובהק. גם ה'חפץ חיים' מצא בו איש כלבבו ונהג להתאכסן בביתו בכל עת שהגיע לוורשה. למעשה, בהשפעתו החל רבי איטשע לפעול למען חיזוק הדת וזיכוי הרבים.

באש קודש של אהבת תורה ויראת שמים הקים רבי איטשע ישיבה קטנה וישיבה גדולה, והעמיד בהן מגידי שיעור וראשי ישיבות צדיקים ותלמידי חכמים, כשהוא בעצמו דואג להחזקתן. תלמידי הישיבה היו מבני העיר, רובם יוצאי ליטא, אך גם מבני שאר החוגים למדו בה, בזכות רוח של יראת שמים שנשבה בה בהשפעתו

7 בעמוד 517 מופיע תיאור דמותו, כפי שכתב נכדו הרב אברהם פינחס גרודז'ינסקי זצ"ל.

של רבי איטשע. ברבות הימים התמזגה הישיבה עם ישיבת 'תורת חיים' של הגאון רבי הערש'ל גליקסון זצ"ל, חתנו של הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל.

רבי איטשע היה בעל חסד עצום בממדים שקשה לתאר. הוא הפקיר את עצמו לטובת הכלל, וביתו היה פתוח לרווחה. אף גדולי תורה היו מתארחים בביתו בכבוד מלכים. מאן מלכי? – רבנן!

רבי איטשע היה עמוד התורה, ואף זכה לבנים שמהם יצאה תורה. בנו רבי אברהם הי"ד שימש כמשגיח רוחני דישיבת סלבודקה, ובנו רבי משה הי"ד עלה ארצה ולמד בישיבה בחברון, שם נרצח בידי פורעים ערבים בפרעות תרפ"ט.

תורה מחזרת על אכסניה שלה. כעבור שנים רבות למד נכדו של סבא, הרב חיים מאיר נ"י, בישיבת 'אור ישראל' בפתח תקווה, אצל ראש הישיבה רבי יעקב ניימן זצ"ל, נכדו של רבי איטשע.

בסבא פיעמו געגועים לשנים שבהן למד בישיבתו של רבי איטשע בוורשה, כפי שכתב באיגרת לנכדו: "הכרתי את ר' משה חותנו (של ר' יעקב) הי"ד, וגם אביו של ר' משה ר' איטשע ז"ל. למדתי אני בישיבתו בוורשה כשהייתי נער..."

באירוסי הרב ניסן קפלן שליט"א
משמאל לימין: הרב משה חברוני, החתן, רבי יחזקאל סרנא, רבי מאיר חדש, רבי יעקב ניימן, רבי אריה לוין (עומד ומקריא את התנאים), לידו ר' שמואל קפלן חתנו של ר' יוסף שלמה פרלה, ר' לייבל פרידמן

בס"ד

יום ב' 'אתם נצבים' תשכ"ו תל־אביב
לכבוד נכדי היקר מו"ה חיים שיחי'

אחדשה"ט

שמחתני בְּגִלּוּיָתְךָ, המסודרת מבית ומחוץ. כלומר תיארת לפני את כל הסידור של הישיבה, מן הבוקר עד הערב, וגם אופן הסדר שתיארת מסודר מאוד. אני מקווה אשר בעז"ה תצליח בלימודך, אם תלך הכל בסדר, היום יהיה מסודר והשעות תהיינה מסודרות, והלימוד יהיה מסודר, קודם כל לשמוע בדיוק מה שהרבי שלך מדבר, ותבין דברי הגמרא עם פירוש רש"י בדיוק, ואז ממילא תבין תשובת התוספות, וכשרש"י ותוספות כבר יהיו קבועים במחשבתך תבין ממילא תגובות המפרשים, ואז תשכיל ותצליח להבין בירור כל עניין הקבוע בלבך. ואז תהיה עלול לעלות מעלה מעלה בהבנת ובהשכלת דברי תורתנו הקדושה – וטוב לך.

האמת אגיד לך שאני על הכל שמח באשר אתה נמצאת בהשפעת הר' ר' יעקב ניימן שליט"א. בטח זוכר אותי, הרבה פעמים נמצאתי איתו במחיצה אחת אצל משפחת פרלה, והרבה פעמים דיברתי ושחתי אתו בזמנים שונים. הכרתי את ר' משה חותנו הי"ד, וגם אביו של ר' משה, ר' איטשע ז"ל, למדתי אני בישיבתו בווארשא כשהייתי נער ברחוב וראניבסקי 22, וברחוב ניזקא 63 למדתי בכיתה ג, ד, ז. והר' יעקב שליט"א ישפיע עליך געגועין לתורה ויראת שמים. תדרוש את שלומו ותראה לו את גלויתי זאת, איך שאני מברך אותו בכתיבה וחתימה טובה בשנה טובה ומתוקה עם מה שכתוב 'מתוקה מדבש ונופת צופים'.

גם הסבתא דורשת בשלום אשתו תחי', בטח היא זוכרת את השם שרה'לי מידידות בית פרלה, וגם הייתה ידידת אמה המנוחה בשם מנוחה ע"ה.

אתה, נכדי היקר, הסכת ושמע מה שהמורים הרבנים מלמדים אותך היטב, והיו הדברים אשר תשמע חרותים על לבך תמיד, ואז תשכיל ותצליח.

דברי הסבא המקווה לשמוע ממך חידושי תורה יוצאים מלב טוב ושמח בהסברה נעימה על לב השומע, מברך אותך בכתיבה וחתימה טובה, כתיבה לשמה וחתימה לשמה ושנה טובה להוריך ולמשפחתך.

ליב פרידמן

בימי תהפוכות

ר' לייבל גדל בתקופה רבת סכנות רוחניות לצעירים, סכנות שהלכו וגברו משנה לשנה. המצב הנורא של היהודים תחת שלטון הצאר הרוסי הביא למאבקים סוערים ולהקמת תנועות מרי. צעירים רבים נעקרו מבית המדרש ונסחפו אחר סיסמאות ואשליות של 'חופש' ו'קִדמה', כשהם משליכים אחרי גוום את כל

הקדוש והיקר. מגפה של הפקרות ירדה לעולם והפילה חללים רבים; הריקבון הרוחני שאחז בבחור יחיד פשה במהירות בקרב החבורה; בנים ובנות סטו הרחק מדרכי אבותיהם ופרקו עול; החורבן לא פסח אפילו על בתים של רבנים וצדיקים, בבחינת 'אין בית אשר אין שם מת'. רק מעטים, יחידים ממש, זכו להינצל ונשארו שלמים ביהדותם.

כשהיה סבא מספר על המצב הנורא של הנוער בימים ההם, תיאר לשם דוגמה והמחשה: "הכרתי שטיבל'ך מהימים שלפני מלחמת העולם הראשונה, שאם הגעת אליהם לפנות בוקר באיחור לא מצאת מקום פנוי לשבת, ואחרי המלחמה היו שוממים מאדם..."

תקופה מסוימת בימי בחרותו היה סבא ספון בעיירה קטנה, שם למד בהתמדה עם חבר מפי הרב דמתא, עד אשר יום אחד הגיע אביו במפתיע ולקחו עמו לוורשה. "מצאתי בעבורך שותף[8] ב'קאצקער שטיבל' הסמוך לביתנו", בישר לו. מכאן ואילך לא אִפשר לו ללמוד כי אם בשטיבל הקרוב ביותר לבית, תחת עינו הפקוחה. בשטיבל זה הכיר זקנים מחסידי קוצק וגור, ומפיהם קיבל הרבה מה'תורה שבעל פה' שהייתה חקוקה בעצמותיהם.

דורש מעשי כולם

ב'קאצקער שטיבל', במחיצתם של חסידים ואנשי מעשה, עוצבה דמותו של סבא. כבר אז היה פוקח עין ועוקב אחר הליכותיהם של זקני החסידים, אשר עוד הספיקו לחסות בצל צדיקים מדורות קודמים. בכשרון רב היה מדובב שפתותיהם וחוקר ודורש מפיהם אמרות ועובדות ממעשי הצדיקים.

מתוך התבוננות זו סיגל לעצמו טביעת עין מיוחדת להכיר מיהו 'איש של צורה' שדרכו ניתן להתבשם מהוד קדומים. את החסידים של ה'חידושי הרי"ם' למד לזהות על פי אופי לימודם. כשהיה רואה חסיד המתיישב ליד הגמרא בחרדת קודש, עוצם עיניו לרגעים אחדים כשפניו מחווירות, פותח את הגמרא דף אחרי דף ומתחיל ללמוד ברתת ובזיע – ידע בבירור כי לפניו חסיד של ה'חידושי הרי"ם'. משכך, חיפש תחבולה היאך יוכל לשמוע ממנו על רבו. מחסידים אלה זכה לקבל עובדות רבות מה'חידושי הרי"ם', שהם עצמם היו עדי־ראייה להן[9].

כה שאב ממקורות ראשונים הנהגות ומעשים ודרכי חסידות מכל צדיקי פולין, עד שהיו נהירים לו שבילי חסידויות פולין לדורותיהם על גוניהם הדקים ביותר.

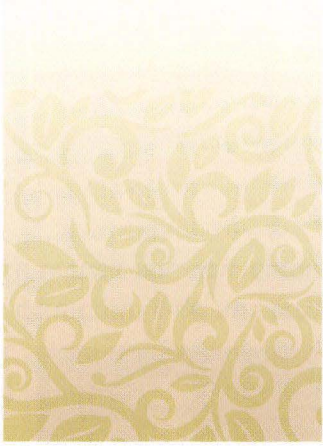
8 'חברותא', בלשונם של יהודי פולין.

9 לימים, כאשר התגורר ברחוב צ'פלה בוורשה, ראה סבא חשיבות מרובה בעובדה שחלונות ביתו היו צופים אל הבית ברחוב קרוכמלנא, שבו התגורר בשעתו ה'חידושי הרי"ם' זי"ע. יש לציין שביתו של ה'חידושי הרי"ם' שכן בתוככי שכונת עוני, בין בתים ישנים מטים ליפול.

דף שער מהספר היחיד שנשאר
מספרייתו של הסבא ר' דוד צבי פוטרמן
בנותיו היו בקיאות בספרים אלו

פרק ד

ימי בראשית

בבית פוטרמן

כשהגיע סבא לפרקו נשא לאישה את סבתא מרת שרה לאה, בתם של ר' דוד (צבי) הערש הכהן ומרת אסתר פרומט פוטרמן. יחד הקימו בית יהודי שורשי לתפארת, בנים ובנות כשתילי זיתים, אשר הצמיחו גם הם פירות הילולים נטעי נעמנים לה' ולתורתו, כשסבתא משמשת 'עזר כנגדו' במלוא מובן המילה.

ר' דוד (צבי) הערש התגורר בפראגה, פרבר סמוך לוורשה, אשר רק נהר ה'ויסלה' הפריד ביניהם. לפרנסתו ניהל חנות של כלי כסף ותכשיטים[1], ונחשב ליהודי אמיד. אך הוא לא הותיר את כספו רק לעצמו: בהיותו עדין נפש ובעל שאר רוח, נוח לבריות ובעל לב רחום, השתוקק להיטיב עם זולתו והיה מפזר מממונו לצדקה.

דמותו האצילית והדרת פניו עוררו כבוד והערצה בקרב כל רואיו, לא רק בחוג אנשי שלומו.

יום אחד אירע בחנותו ניסיון פריצה. עוד באותו יום הגיעה לביתו משלחת מאגודות הגנבים של ורשה(!), אשר התנצלו כי ידם לא הייתה במעל הזה...

---

1 סיפרה סבתא: כשהיה בא נכרי למכור לאבא את צלמיו, היה אבא מורה לגוי: "תשבור את זה"... ורק אחר כך היה לוקח את הסחורה (כדין עבודה זרה שביטלה נכרי, שמבוטלת).

והיה ראשיתך מצער

ר' דוד הערש זכה בממונו 'ישר מן השמים'. במסגרת חיפושיו אחר מקור פרנסה נדד עד לונדון הרחוקה, שם התגלגל כפליט וישן בבית כנסת. לילה אחד נכנס סוכן יהודי של כרטיסי הגרלה והתאמץ לשכנעו לרכוש אצלו כרטיס. ר' דוד הערש סירב לכלות את פרוטותיו האחרונות על הגרלה חסרת סיכוי, אולם הלה לא הרפה, עד שהצליח.

גביע כסף שנשאר מבית משפחת פוטרמן

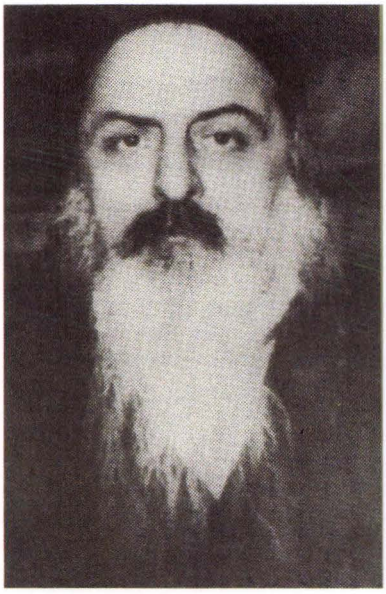
למחרת עלה הכרטיס בגורל...

בלילות הארוכים ששהה בנכר למד בכוחות עצמו את מקצוע השענות. כיצד? בסבלנות רבה היה מפרק שעון לחלקיו ומרכיבו מחדש. כך הכיר את המנגנון העדין של השעון על כל חלקיו הזעירים, ורכש מיומנות בתיקון שעונים. כעת, כשזכה בגורל והיה בידו סכום כסף, פתח בלונדון חנות שעונים וניהל אותה בהצלחה. משהצטבר בידו סכום נכבד, חזר אל משפחתו בפראגה ופתח שם חנות לכלי כסף.

הצלה פלאית

בימי מלחמת העולם הראשונה נלחמו רוסיה וגרמניה זו בזו, כשכל אחת מהמעצמות מעוניינת לספח את פולין לשטחה. כך עברה העיר ורשה מספר פעמים מיד ליד, וכרגיל היו היהודים הראשונים לסבול. בכל שלב מתהפוכות המלחמה נחשדו היהודים כנאמנים לאויב. הגרמנים ערכו חיפושים בבתי היהודים ושדדו אוצרות זהב וכסף. מי שהחביא רכוש – נורה למוות. באותם ימים צרר ר' דוד הערש את כל רכושו בשק, הטמינו מעל תנור החימום הגבוה שניצב בחדר הגדול וכיסהו בפחם ובאפר. יום אחד התפרצה אל הבית קבוצת חיילים גרמנים, מדיהם מגוהצים וכפפות לבנות על ידיהם, בחפשם אחר חפצי ערך. אחד החיילים עלה לבדוק מעל התנור, אך כאשר הגיע אל ערמת האפר, הביט בכפפות הלבנות שעל כפות ידיו וחס עליהן לבל תתלכלכנה. מיהר אפוא להודיע לחבריו כי השטח נקי, אין שם מאומה – ונפש בני הבית הייתה להם לשלל.

סמוך לחצר הרבי

רבי צבי הירש מורגנשטרן זצ"ל מלומאז'

ר' דוד הערש היה חסיד מובהק של האדמו"ר מלומאז', רבי צבי הירש מורגנשטרן זצ"ל, בנו של האדמו"ר רבי דוד מקוצק זצ"ל, נכדו של האדמו"ר הזקן רבי מנדל'י זצ"ל המכונה 'השרף'. האדמו"ר מלומאז' היה חתנו של רבי שלמה יהושע דוד מראדזימין זצ"ל.

בזמן מלחמת העולם הראשונה יצא הרבי ממקום מושבו בלומאז' וקבע את מקום מגוריו בפראגה, ושם ייסד מחדש את השטיבל שלו. ביתו של ר' דוד הערש היה סמוך לבית הרבי ולשטיבל, וכה היווה מעונו חלק בלתי נפרד מה'חצר'. ר' דוד הערש אהב מאוד את החסידים, והם נעשו בני בית אצלו. לפני התפילה היו נכנסים דרך קבע ללגימת כוס תה של שחרית, כשבני המשפחה טורחים סביבם ומשרתים אותם בנפש חפצה. בנותיו חונכו כי עדיף לוותר אפילו על תקיעת שופר בראש השנה כדי לספק את צורכיהם של הבאים לחג לחצר הרבי...

ביתו של ר' דוד הערש היווה בית־ועד לחסידים. כאן היו סועדים בצוותא ועורכים התוועדויות. "לו ידעת דפי רמב"ם כמניין הפעמים ששתיתי 'משקה' אצל סבך", שח פעם הגאון רבי שמואל יעקב רובינשטיין ז"ל[2] לאחד הנכדים, "היית בקי בכל הרמב"ם כולו"... באופן מיוחד זכרו הצאצאים את הסעודה שערך כל שנה ב'אושפיזא דדוד', ואת דיוקנאותיהם של החסידים בעלי הצורה שישבו בסוכתו, כשאור קרן מזיו פניהם.

ה'חצר' של לומאז' הייתה טבועה בחותמה של קוצק – למעלה מן הזמן, וללא סדר קבוע. לא אחת אירע שהרבי ניגש לערוך את ה'טיש' בשבת קודש, והנה

---

2 רבי שמואל יעקב רובינשטיין ז"ל, מחבר הספר 'שארית מנחם', חסיד לומאז' וידיד בית־אבא. לימים התמנה לרב בפריז. ראו על אודותיו ביצירה שהוקדשה לזכרו 'הרב מפריז' (ב' חלקים).

מתברר כי לא נותרה בעבורו אף 'בולקע' ל'לחם משנה'. הכתובת הטבעית שאליה פנו במצבים כאלה הייתה בית פוטרמן.

גם ר' יעקב מודֶלי, חמיו של ר' דוד הערש (שנקרא בפי החסידים 'יַאטְשֶׁה'), היה חסיד קוצק, ועוד זכה לנסוע אל האדמו"ר הזקן רבי מנדלי זצ"ל. בערוב ימיו, כשנסע אל הרבי מלומאז', והוא זקן מופלג שהגיע לגבורות, מעדו רגליו ברדתו מהרכבת, והוא נפל אל המרווח שבין הרכבת לרציף ונפצע. נאלצו אפוא לשאתו העירה על כפיים ולהשכיבו במיטה. אולם בליל שבת התגבר על מכאוביו, התאמץ לקום ממשכבו והלך אל ה'טיש'.

"בשביל מה באתי לכאן", אמר, "לשכב במיטה או לבוא אל הרבי?!"

אחרי הסתלקותו של הרבי מלומאז' זצ"ל, בג' אלול שנת תרפ"ו, המשיכו שניים מבניו להנהיג את החסידים. זקני העדה נהו אחר הבן הצעיר רבי אברהם פינחס הי"ד, שהנהיג בשעדליץ בנוסח קוצק הקדומה, ואילו האברכים הצעירים נמשכו אל האח הגדול רבי חיים יעקב אריה הי"ד בווישקוב.

סבא הציע לחותנו לנסוע לווישקוב, והסביר את דבריו: "ייתכן שלך יהיה טוב יותר בשעדליץ, עם זקני החסידים, אולם עליך לקחת בחשבון את הבנים הצעירים... צריך לדאוג שהם ימצאו את מקומם אצל הרבי..."

כשתילי זיתים

בבית זה גידל ר' דוד הערש את שש בנותיו ואת שני בני הזקונים. ה'יידישקייט' והחסידות נמסכו בדמם ונספגו כשמן הטוב בעצמותיהם. בסייעתא דשמיא זכה להקים משפחה לתפארת, בתקופה שהנוער, ובמיוחד הבנות, נטשו בהמוניהם את דרך התורה. בימים ההם טרם הוקמו מסגרות חינוך חרדיות לבנות, 'בית יעקב' של שרה שנירר טרם בא לעולם, וכמעט לא היה מה שיגן על בנות ישראל מפגעי הזמן.

אולם ר' דוד הערש, שהצטיין כפדגוג בחסד עליון, הקיף את צאצאיו כחומה בצורה ושמר עליהם מכל משמר. בחכמת לבו השכיל להעניק להם מזון רוחני בשפע, מתוך אווירה של רוממות ושמחה. הבנות ספגו יהדות שורשית וחסידות צרופה, והיו בקיאות במדרשים ובאגדות חז"ל. הבריות היו אומרות: "לבנות של

פוטרמן יש להט חסידי יותר מבחורים חסידיים". בהזדמנות מסוימת התבטא סבא ר' לייבל באוזני אחד מבניו: "לא כל אדם זוכה לבנים כדוגמת הבנות שסבך זכה להן".

בבוא העת השיא ר' דוד הערש את בנותיו לחתנים חסידיים בני תורה. אחד מהם, הרה"ח רבי יחיאל פינחס קוטיינר ז"ל, חסיד אוסטרובצה תלמיד חכם ובר־אוריין, זכה לעלות לארץ הקודש עם משפחתו המפוארת לאוי"ט[3].

שנים רבות החזיקם בביתו עם משפחותיהם, והיו אוכלים 'קעסט' על שולחנו. המחזה היה מרהיב: שלושה דורות לבית פוטרמן התגוררו בבית אחד ברחוב טארגאווא 32 בפראגה. מרגש היה לראות את הווי החיים של המשפחה המורחבת נרקם בטבעיות, בכבוד ובהערצה סביב ההורים.

ר' דוד הערש הלך לבית עולמו ביום י"ב בתשרי שנת תר"ץ, והוא בן 63 שנים. המשפחה המשיכה להתרקם סביב סבתא מרת אסתר פרומט, עד שהשטן הנאצי גדע את האילן המפואר שבפולין – מהגזע ועד אחרון הגבעולים והפרחים. ה' ייקום דמם.

גלויה ששלח ר' דוד צבי פוטרמן
(מהפריטים הבודדים שנשארו ממנו)

אבינו עטרת ראשנו החפיד הישר באדם נ. ע.

דוד צבי בר' שמחה ז"ל הכהן פוטערמאן

נפטר אחרי מחלה כבדה. הלויתו היתה מתמול בשעה 1 אחרי הצהרים מטעם המתוכדים

טארגאווא (פראגא) 32.

אשתו בניו בנותיו, חתניו, נכדיו ונכדותיו

מודעה בעיתון על פטירתו של ר' דוד הערש ביום חמישי י"ג בתשרי תר"ץ

3 ראו אודותיו בפרק כ"ה עמוד 357.

אהבת נעורים – לומאז'

ר' לייבל פרידמן היה החתן השני לבית פוטרמן. אחרי האירוסין נשאל ר' דוד הערש על ידי ידידו, רבי שמואל יעקב רובינשטיין, היאך לקח לבתו חתן שאינו שייך ללומאז'. והשיב בזו הלשון: "ס'איז כדאי דעם גאנצען צוטומלען אין דער וועלט כדי צו נעמען אים פאר א חתן!" (כל הירידה שלי לעולם הזה, עם כל הכרוך בה, הייתה כדאית בשביל לזכות בו כחתן!)

רבי שמואל יעקב רובינשטין בביקור בישיבת 'אמרי אמת'

כאמור, לאחר נישואיו היה סבא סמוך על שולחן חותנו, כשכל ימיו ולילותיו קודש לתורה ולחסידות. כאן התוודע אל האדמו"ר מלומאז' והתיידד עם עדת חסידיו, שהוקירוהו מתוך חיבה והערכה, ועד סוף ימיו היה קשור אל לומאז' באהבה.

בתקופת מגוריו בפראגה נהג להתפלל בשטיבל הלומאז'י, וכאן קבע את מקום מושבו גם מחוץ לשעות התפילה. השטיבל דלומאז' התנהל בסגנון קוצקאי – התפילות התקיימו בשעות לא־שעות. (כשראש השנה חל בערב שבת, הבהילו פעם את הנשים באמצע תקיעת שופר, להדליק נרות שבת בעוד מועד...) בלילות שבת היה סבא נשאר ללמוד בשטיבל לאחר סיום התפילה, יחד עם קומץ אברכים צורבים. הרבי נהג להיכנס לחדרו בתום התפילה, וכעבור כשעה ומחצה היה יוצא לשטיבל, משוחח בדברי חסידות עם האברכים הנשארים, ומספר להם

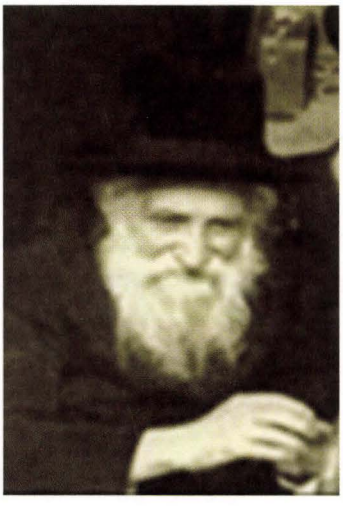
סיפורי צדיקים – הכל בעמידה על יד הספסל. כשסבא היה חוזר מהשטיבל לבית חמיו, הייתה סעודת השבת כבר קרובה לסיומה, הילדים הספיקו להירדם מרוב עייפות, והיה צורך להעירם ל'קידוש'.

בלומאז' הכיר סבא את ה'בית אברהם' זצ"ל מסלונים, שהיה חתנו של רבי צבי הירש מלומאז', ועקב אחר תהלוכותיו[4]. שם הכיר גם את האדמו"ר רבי מאיר'ל מאמשינוב זצ"ל, שהיה חתנו של הרבי מווישקוב, בנו של הרבי מלומאז'. היכרות זו הצמיחה ידידות אישית עמוקה עד זקנה ושיבה, כמסופר להלן בעמוד 180.

ה'בית אברהם' מסלונים

ידידות עם רבי מנחם זמבא

רבי מאיר מאמשינוב

בפראגה התקשר סבא בידידות נפש לגאון המפורסם רבי מנחם זמבא הי"ד, שהתגורר שם. רבי מנחם מצא בו איש כלבבו, והיה משוחח עמו על עניינים אישיים שאין משיחין בהם אלא עם ידיד קרוב. רבי מנחם נהג לומר לו: "אתך, לייבל, יש לי אפשרות לשוחח ב'חסידות' ובענייני עבודת ה'. לאברכים יש דרך־ארץ מפני, ואינני יכול לדבר עמהם 'היימיש'... אתך יכולני לדבר כדבר איש אל רעהו"...[5]

השיחות עם רבי מנחם היוו בעבור ר' לייבל שעות של קורת רוח. בכל פעם שנכנס הביתה ופניו צוהלות, היו בני הבית מפטירים: "בוודאי

---

4 ברבות הימים נפגש סבא עם ה'בית אברהם' בעיירת המרפא אוטבוצק, ואמר לו: "זוכר אני כאשר הייתם פעם בלומאז' ביום הכיפורים, וגם יכול אני לספר לפניכם מה עשיתם בשעת התפילה". נענה הצדיק ואמר בחביבות: "בסך הכל הייתי פעם אחת אצל חמי ביום הכיפורים, ובדיוק אברך זה היה חייב לראות מה אני עושה"...

5 פעם אמר רבי מנחם לסבא: "את 'חלב האם' שלי ינקתי אצל ה'שפת אמת', ואת דרך הלימוד שלי קיבלתי מאבי החסיד הקוצקאי רבי אברהם זמבא ז"ל, שהיה ידוע כלמדן מופלג".

פגש את רבי מנחם". סבתא סיפרה, כי פעם אחת, כשצעד ר' לייבל על הגשר המחבר בין פראגה לוורשה, ראה את רבי מנחם מתקרב לעומתו. הוא ניגש אליו רק לרגע כדי להחליף עמו משפטים ספורים, אולם השיחה התארכה לשעות...

הבית בהיבנותו

ה' בירך את ר' לייבל בבנים ובנות, המשפחה התרחבה, ובית פוטרמן נעשה צר מהכיל את כל הנפשות. כמו כן, היה צורך להכין מקום לחתנים הבאים שבדרך. כשהזכיר חמיו את העניין לפני הרבי מלומאז', הורה לו: "צא ושכור דירה לבתך השנייה, שמשפחתה הולכת וגדלה..."

"איך אוכל להתאכזר כך?" שאל ר' דוד הערש.

אך הרבי השיבו: "האכזריות הזו היא רחמנות..."

כך תם ונשלם 'תור הזהב' של ר' לייבל, והוא יצא מבית חמיו לעולם העשייה.

רבי מנחם זמבא זצ"ל הי"ד

הבית ברחוב גנשא 15
כיום לא נשאר כמעט כלום מכל אזור הגטו

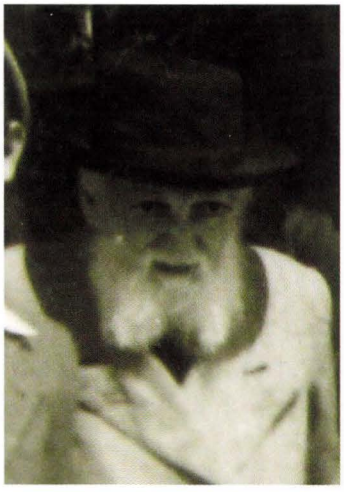
בצעדיו הראשונים כעצמאי הקים ר' לייבל את ביתו בתוככי העיר ורשה, ברחוב גנשא 15[6], ובהמשך עבר לרחוב צֶ'פְּלֶה 26.

לפרנסתו ניסה לעסוק בעיסוקים שונים, כגון מסחר בזרעונים למאכל בהמה. תחום נוסף שבו עסק היה ייצור ביתי של סבון[7], שהיה אסור על פי החוק ואף כרוך בסכנה[8]. יום אחד נסעה סבתא להביא חומר מסוים בשביל ייצור הסבון. בעודה מהלכת ברחוב עצר אותה שוטר:

"מה זה?" שאל.

"מִילֶקוֹ" (חלב), ענתה סבתא בשלווה.

באותו רגע עצרה במקום מכונית, כשממנה יוצא חברו של השוטר. השניים פנו להתרועע יחדיו, והנוזל החשוד נשכח מלב.

רבי יוסף שלמה פרלה

6 בבניין זה התגוררה משפחתם של ר' שלמה יוסף ואסתר רייזל פרלה. סבא וסבתא שמרו על קשרי ידידות עמהם גם לאחר שעלו לארץ ישראל. (ר' שלמה יוסף פרלה מוזכר באיגרת ו'. ראו בעמוד 390)

7 מלאכה זו הייתה מכונה 'מלאכה נקייה' בפי יהודי פולין.

8 האיסור לעסוק בייצור סבון חל מכיוון שאחד המרכיבים שימש גם כחומר גלם לחומר נפץ.

כשסיפרה לאביה על הנס שהתרחש עמה, נענה ואמר: "לפעמים מתלבש אליהו הנביא גם בדמות כזו..."

אגב, באותה הליכה ברחוב עם הסחורה האסורה כמעט נתפסה סבתא בעוברה על החוק הפולני. אולם חוק בל יעבור הייתה הצניעות הפנימית של דת יהודית בנפשה. הרחוב היה זר לה ולהוויתה, כפי שתעיד העובדה הבאה: בעת מלחמת העולם הראשונה שרר רעב כבד. עיר המטרופולין נותקה מקווי האספקה בגלל הגייסות והדרכים המשובשות, והחנויות התרוקנו מסחורה.

תושבי ורשה היו עומדים בתור לחנויות המזון מן הבוקר ועד הערב, וחוזרים לעתים קרובות בידיים ריקות. גם סבתא שרה לאה, שכבר היתה אמא לילדים קטנים, הלכה לקנות מזון וגילתה את התור ופשרו - לעמוד ברחוב שעות ארוכות? לא בא בחשבון! אישה יהודיה אינה עומדת ברחוב. היא הולכת, חולפת, אבל לעמוד סתם? - בשום פנים ואופן לא.

גם כשאמרו לה שיש תור שמיועד לנשים עם ילדים, ויעצו לה לקחת ילד קטן על ידיה ולעמוד בתור, לא הוטב הרעיון בעיניה. בעדינות חושיה ובאמת הפנימית שלה היא חשה וסברה שילד איננו חפץ שעושים בו שימוש לפי הצורך.

חלפו על סבא עוד שנים של ניסיונות להתבסס במסחר עד שהחל לסחור בזרעונים למאכל בהמה. אפס, אף על פי שהתנאים השתנו והוא יצא למסחר, החיים העצמיים שלו לא השתנו. הוא נשאר אותו אברך חסידי מלא להט שאין לו בעולמו כי אם צדיקים וחסידים, וחייו קודש לתורה, תפילה, צדקה וחסד. מעולם לא התנתק מהגמרא, ולא הפך להיות 'סוחר'. הוא עסק בפרנסה רק כמידת הצורך. בימים שהייתה לו הצלחה, והפרוטה הייתה מצויה, מיעט במסחר והוסיף על שעות הלימוד. אף פעם לא היה טרוד במחשבות איך להגדיל ולפתח את העסק.

בחכמה ייבנה בית

סבא הקים בית חי ותוסס, עשיר בנפש וברוח, אשר יסודותיו: אהבת תורה, יראת שמים ואמונת חכמים, חינוך להידור במצוות ובכשרות, ושמירה בחירוף נפש על רמה רוחנית גבוהה ועל הצביון החסידי שלא יועם זהרו. אוויר הבית היה ספוג כולו תורה וחסידות.

הבית היה פתוח לרווחה והיווה מוקד משיכה לכל – לחסידים שבאו לעסוק במילי דחסידותא; לקרובי משפחה שנכנסו לראות ולהיראות; לידידים שביקשו לטעום מטעמה המענג של ידידות; לשכנים ולאורחים שמצאו כאן בית פתוח ואוזן קשבת; לחברים של הילדים שבאו – כי לבית הזה תמיד נעים לבוא.

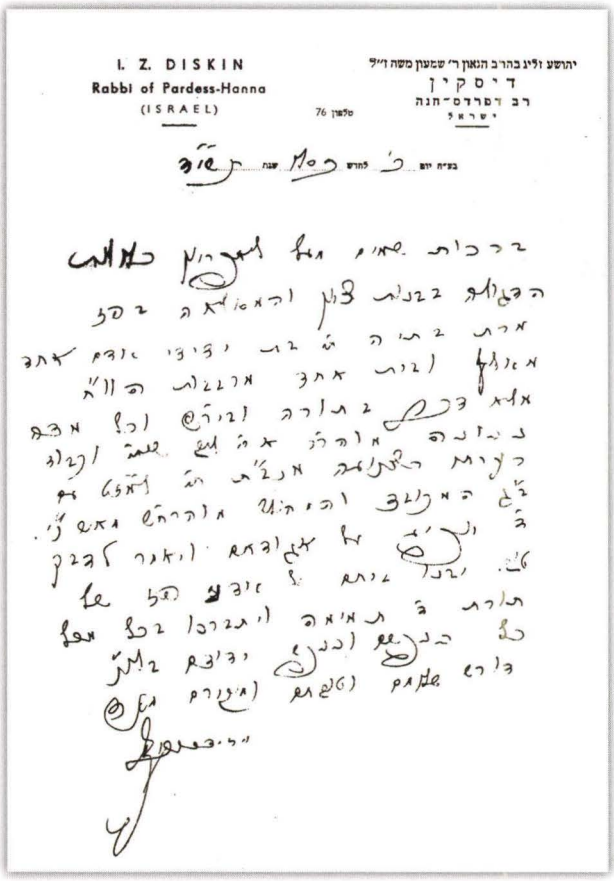
ביתם של סבא וסבתא שימש חממה לילדי המשפחה – כולם אהובים, כולם חשובים, כולם יקרים. הילדים גדלו בצלו של האב, שהיווה כעין 'אורים ותומים' והיה הדמות האיתנה שעליה נשען הבית. הבנים והבנות חשו גאים להשתייך לדרכו של אביהם, והיו שותפים להשקפת עולמו, לרעיונותיו, לחזונו ולמלחמותיו.

גם בשנים מאוחרות יותר, עת עלתה המשפחה ארצה, המשיכו סבא וסבתא לנהל את ביתם באותה צורה. כחלוץ העובר לפני המחנה, לשמר בנחישות את דרך החינוך המסורה.

ביתם היה שם־דבר, סמל ודוגמה בכל הסביבה!

"עם הילדים האלה תתחברו", אמרו הורים לילדיהם.

וכך כתב עליו הגאון רבי יהושע זליג דיסקין ז"ל, רבה של פרדס חנה: "אדם אחד מאלף, ובית אחד מרבבות..."

I. Z. DISKIN
Rabbi of Pardess-Hanna
(ISRAEL)

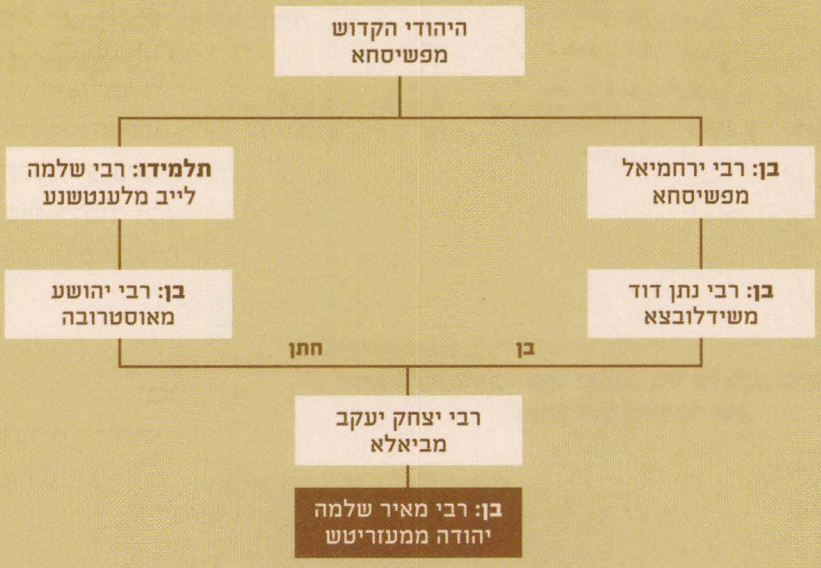
יהושע זליג בהרב הגאון ר' שבתאי משה ז"ל
דיסקין
רב דפרדס־חנה
ישראל

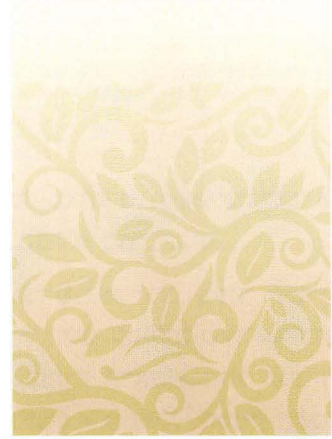
טלפון 76

מכתב ברכה מהרב דיסקין לחתונת בתו של סבא, מרת בתי'ה מאיר
העתק המכתב בעמוד 458

ציור דיוקנו של הרבי ממעזריטש זצ"ל

פרק ה

בעולמה של מעזריטש

ה'מעזריטשער שטיבל' בוורשה

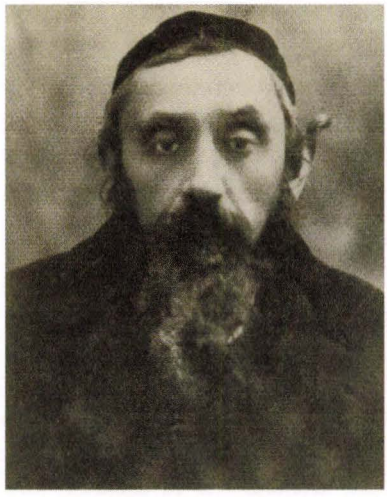
בהחלט ייתכן שלא במקרה בחר ר' לייבל למגורים את הדירה ברחוב גנשא 15, הבית שבו שכן השטיבל של חסידי מעזריטש, הלוא זה אותו שטיבל מופלא ונדיר, אשר הרבה כתרים של הוד וזיו נקשרו לראשו. ה'מעזריטשער שטיבל' בוורשה היה שטיבל מיוחד – קטן בכמות אך רב באיכות. בין כתליו חיו את חייהם הרוחניים קבוצה מסולתת של חסידים בני־עלייה, באחווה וברעות, כמשפחה אחת מלוכדת.

בשטיבל דנן, שהיה שוקק חיי תורה ועבודת ה' מהשכמת הבוקר ועד אישון לילה, שרתה אווירה מיוחדת במינה. אף סדרי המקום לא היו שגרתיים. באורח קבע התקיימו בו שני 'מניינים' לתפילות השבת: האחד – לאנשים מן השורה, והשני – לחסידים בעלי השגה, שהאריכו בהכנות. בעוד מתפללי המניין הראשון התפללו 'ערבית' של שבת, עשו החסידים החריפים אתנחתא אחרי 'קבלת שבת', וישבו ללמוד ולהגות בספרים הקדושים. כעבור שעה או שעתיים היה הגבאי קורא להם לתפילת מעריב. והיה אם ביקש מישהו 'ארכה' ("איך בין נאך נישט פארטיג" – עדיין אינני מוכן), היו בני החבורה ממשיכים ללמוד וממתינים עד שהלה יסיים את פרקו.

פעם התבטא סבא: "בליל יום טוב היה תמיד געראטשקע בשטיבל", דהיינו היו מדברים בריתחא מעניינא דיומא והלכותיו.

סבתא סיפרה, כי בליל יום טוב אחד חזר סבא בשעה מאוחרת, וכשהלכה להביא אש מן השכנים כדי להדליק נרות, מצאה שבכל הבתים כבר ישנים...

גם בצפרא דשבתא התקיימו בשטיבל המעזריטשאי שני מניינים. בעוד המניין הראשון התפלל מוקדם יחסית, היו מתפללי המניין השני עסוקים שעה ארוכה בהכנות לתפילה. רק לאחר שהסתיימה התפילה במניין הראשון, החל המניין השני להתפלל. לפעמים היו חיכוכים בין שני המניינים – מתפללי המניין השני רצו להתחיל בתפילה בעוד הראשונים טרם סיימו, לפיכך היה מי שהציע לְאַחֵד את שני המניינים: המניין המאוחר יקדים, והמניין המוקדם יאחר, וכל הקהל יתפללו באגודה אחת. אולם הרבי זי"ע שלל את הרעיון לחלוטין בהסבר עמוק, באמרו: "דבר נכון הוא שהמקדימים יתפללו מאוחר יותר, אולם אַל להם למאחרים שיקדימו, כי אחרי התפילה האדם כבר מתהלך בהרגשה אחרת[1] מאשר לפניה..."

רבי דוד ויידנפלד

יהודים עובדי ה' ראו ב'מעזריטשער שטיבל' את המקום המתאים לקביעת תפילתם ולימודם. אחד מהם היה ר' דוד ויידנפלד, מנכבדי חסידי גור[2]. מספרים עליו, שכאשר חותנו התלונן בפני ה'שפת אמת' זצ"ל על התעניות המרובות של חתנו, אמר לו: "צווישן ר' דוד'ל מיט דעם רבונו של עולם – מיש איך זיך נישט אריין". (בעניינים שבין ר' דוד'ל והריבונו של עולם – אינני מתערב.) לו ולשכמותו היוו השטיבל וסדריו את המקום הטוב ביותר להתעלות בעבודת ה'. כאן הייתה להם אפשרות ללמוד לפני התפילה כאוות נפשם.

ר' דוד היה מרבה בתעניות דיבור ומביע את דבריו ברמיזה. לא תמיד הבינו הסובבים את רצונו, אך גם כשלא הצליח להביע את משאלתו, חזר מיד לתלמודו

---

1 לאחר התפילה האדם מתהלך בהרגשה שהוא נטול עול.

2 לר' דוד ויידנפלד הייתה משפחה חשובה: חתניו היו ממשפחות מיוחסות. הוא היה מחותן עם האדמו"ר מלובלין זצ"ל, עם האדמו"ר רבי ישכר ליב מסלונים זצ"ל ועם ר' הירש העניך לוין זצ"ל, ה'בענדינער רב'. בתו הצעירה נישאה אחרי השואה בזיווג שני לאדמו"ר מגור ה'בית ישראל' זצ"ל.

ולא חדל משתיקתו. ר' לייבל, שלמרות פער הגילים ביניהם היה מיודד עמו באופן אישי, ירד תמיד לסוף דעתו וידע למלא את רצונו[3].

כְּרֵעַ כאח לי התהלכתי[4]

אחד הדברים המיוחדים בין יושבי השטיבל היה ה'דיבוק חברים' המופלא ששרר ביניהם. כולם שווים, כולם קשורים זה לזה בלב ונפש, אוהבים איש את רעהו מתוך אחוות אחים ורעים.

ר' לייבל בימי אברכותו

הרי עובדה[5]: שנה אחת בשמחת תורה, לאחר שאנשי השטיבל סיימו לשמוח ב'קידושים' בבתי החסידים וכבר נטלו ידיהם לסעודת יום טוב, התאספו הקהל להשלים את הסעודה בצוותא בביתו של סבא.

החסידים שרו ורקדו בהתלהבות ובהתרוממות הרוח כמצות היום, כשלפתע נעמד אחד מאנ"ש, ר' ישעיה שמו. הלה שתה קודם לכן לגימה יפה של י"ש כדי להתגבר על הבושה, ואז פנה אל המסובים: "רבותי, הכל יפה, הכל טוב, אבל השיבוני: איפה 'אהבת חברים'?! היודעים אתם שכבר שבועות אחדים לא נכנס בשר לביתי, וילדי הולכים יחפים?!" הוא הוסיף לתאר באוזניהם את מצבו הקשה לפרטי פרטים, ואז המשיך בתוכחה נוקבת: "כיצד ייתכן שאחד מן החבורה טובל כל כך, ואף אחד מן השטיבל אינו שם לב? איש לא התעניין לדעת מה מצבו, האם הכל בסדר אצלו, ומכיוון שחושבים שהכל בסדר, איש אינו בא לעזרתו. הייתכן?!"

דבריו הנוקבים זעזעו את בני החבורה. ר' ישעיה היה מוכר כאדם שפרנסתו מצויה, ואיש לא ידע על המתרחש בביתו. אף אחד לא שיער שמצבו חמור כל כך. מרוב צער ובושה נעתקו המילים מפי המסובים. הילדים בבית, ילדיו של

3 מפי הרב שבתי שינפלד, בן הרה"ח רבי משה שינפלד שליט"א, שר' דוד ויידנפלד היה דודו זקנו.

4 תהלים לה יד.

5 על פי סיפורה של מרת צילה רוזנברג, בתו של סבא ר' לייבל.

סבא, נבהלו ופרצו בבכי היסטרי. לבסוף התעשתו הנוכחים, ועל אתר התחייבו להמציא אחרי החג סכום כסף, שיהיה בו לכל הפחות כדי להחיות את נפשו ואת נפשות בני ביתו.

רק כעבור תקופה נודע לסבא כי ר' ישעיה לא היה נצרך כלל. את כל המחזה ביצע בהעמדת פנים למען חסיד אחר מן השטיבל, שהיה שרוי במצוקה נוראה, אך לא היה מסוגל לחשוף את מצבו הקשה. ר' ישעיה הבין בצדק, שאם אותו אומלל יבקש בעצמו, בשפה רפה, לא יעשה הדבר רושם מספיק על הציבור, שכבר הורגלו לראותו בעליבותו. האנשים יסתפקו בנתינה רגילה, ולנוכח המצוקה החמורה שבה הוא שרוי, אין די בתרומה רגילה. לעומת זאת, כאשר ישמעו על הצניעות והסבל של ר' ישעיה ובני ביתו, משפחה מבוססת שנקלעה לחרפת רעב, בוודאי יזדעזעו כולם, יצאו מגדרם ויעניקו בעבורו יותר ממה שרגילים לתת בדרך כלל.

אלו וכאלו היו חסידי מעזריטש, אנשי השטיבל.

חסידות ביאלא

כשם ששבעים פנים לתורה, כך שבעים פנים לדרך החסידות. בפסיפס המרהיב של חסידויות פולין נתייחד לביאלא גוון בפני עצמו. יש 'חצרות' שדרכן ביראה; יש שדרכן באהבה ובשמחה, ויש שדרכן בסערה; יש שהפליגו בתורה; יש בעבודה, ויש בעמקות המחשבה. לחסידות ביאלא היה אופי מיוחד במינו. היא הייתה זן מיוחד ומעודן בחסידות הפולנית. חסידי ביאלא לא רשפו בסופה וסערה. הם גם לא ניסו להרקיע שחקים. דרכם הייתה סלולה לפניהם, ומתוך אמונת חכמים היו מהלכים בה ביושר ובתמימות, ללא צורך בפלפולים, כפי שנאמר "הולך בתום ילך בטח" (משלי י, ט). דווקא מכאן צמחו החכמה והתבונה המיוחדת שהשתבחו בהן – חכמה ותבונה שנביעתן מרוממות הנפש.

הענווה והפשטות היו נר לרגלם. עם שהיו ביניהם תלמידי חכמים, רבנים ואנשי מעלה, היו מעורבים בדעתם עם פשוטי עמך ישראל. הכל היו מאוחדים ומאוגדים, מסורים איש לרעהו כמשפחה אחת מתוך אהבה אמיתית וכבוד הדדי. איש לא הרגיש את עצמו 'גדול', ואין צריך לומר שלא ניסה להשתרר ח"ו או לתפוס איזשהו 'מעמד'.

ה'בריח התיכון' שאליו הייתה קשורה כל עדת החסידים היה הרבי. כולם היו קשורים בו באהבה ובמורא ומסורים אליו בלב ונפש, מתוך אמונת חכמים

מופלגת והתבטלות עצמית ללא שיור. הם תלויים בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם.

ב'טיש' הראשון (בשנת תשמ"ב) שערך כ"ק אדמו"ר מביאלא שליט"א, הזכיר הגדרה ממצה למהותה של חסידות ביאלא, כפי ששמע מפיו של ר' לייבל ז"ל: "ביאלא מושתתת על שלושה יסודות: חכמה, שפלות ותמימות – והכוונה לחכמה כזו שאינה פוגמת את התמימות ולו במשהו".

הרבי ממעזריטש

אל הרבי ממעזריטש, האדמו"ר רבי מאיר שלמה יהודה זכותו יגן עלינו, היה ר' לייבל קשור מנעוריו ועד אחרית ימיו. הרבי היה לחסידים כמו אבא אוהב, הנושא בעול של כל אחד ואחד מילדיו, סובל עמו את משאו, כואב את כאבו, דואג את דאגותיו, וכל ענייניו נוגעים בנפשו ממש. הוא היה נושא על לבו את הדאגות של כל חסיד עוד יותר מהחסיד עצמו, גם את אלה שנשכחו ממנו[6]. הרבי היה לחסידים מעין 'ידיד נפש' ו'אב הרחמן' גם יחד. הלבבות היו קשורים באהבת אמת, וזו לא פגמה כהוא־זה ביראת הכבוד שרחשו כלפיו. הייתה זו יראה פנימית שנבעה מהתבטלות מוחלטת ומהכנעה אמיתית של החבורה הקדושה דמעזריטש מפני רבם.

אחד החסידים שהסתופף בצעירותו במעזריטש תיאר כעבור שנים: "אין לכם מושג מה היה ה'מעזריטשער שטיבל' (הכוונה לעדת חסידי מעזריטש כשהרבי בראשם). כשאני רוצה לצייר לנגד עיני את הדרך ארץ והמורא שהיו לתלמידי המגיד הגדול ממעזריץ' זי"ע בפני רבם – אני לוקח דוגמה ממה שראיתי אצל הרבי ממעזריטש".

פמליא של מלך

נאה היה הדור של חסידי מעזריטש לרבם, והוא היה נאה להם. לא רבים היו חסידי מעזריטש. לא כל הרוצה ליטול את כתר התהילה 'חסיד מעזריטש' נטל. הרבי היה איש אמת, שלא סבל אפילו שמץ של עקמומיות: אציל נפש, שבמחיצתו לא היה מקום למשהו של גסות או ישות. אדם שהרבי שמע מפיו מילה אחת

---

6 כ"ק אדמו"ר שליט"א בהקדמה לספה"ק 'זכרון משלי', מאמר 'כליל תפארת' (דף יט), בשם ר' לייבל.

שאינה אמת גמורה, כבר היה מופרך אצלו לגמרי. קניינים רוחניים כמו אחווה, רעות והתבטלות – היו נכסי צאן ברזל של החסידים. מי שלא התאים בתכונותיו לחבורה זו, לא מצא בה את מקומו, ונפלט החוצה ללא אומר ודברים.

באחת הנסיעות פגש ר' לייבל בחסיד מעדה אחרת שהתפאר ברבו המפורסם. כשסיים הלה, פנה אל סבא בשאלה: "ומיהו הרבי שהנך נוסע אליו?" וסבא השיבו קצרות: "הרבי שלי הוא לא מאלה שכתוב עליהם בעיתונים..."[7]

כשחזר לוורשה מאותה נסיעה, סיפר לפני הרבי על אותו דו־שיח, והתשובה נשאה חן בעיניו.

והיו עיני ולבי שם

ר' לייבל היה קשור לרבי בכל נימי נפשו – קשר בל יינתק. כל לבו היה נתון אליו. הרבי היה בעבורו **הכל**. כאשר עלה ר' לייבל לארץ ישראל, התפלאו בוורשה: "לייבל עוזב את הרבי ונוסע לארץ ישראל?!" היו שחשדו כי הוא וידידו ר' העניך שוערגאלד 'זוממים' להעלות את הרבי לארץ ישראל, עד שר' לייבל נאלץ להבטיח להם שאין כאן שום כוונה נסתרת.

הקשר הנפשי הזה לא פסק כל הימים. דמות דיוקנו של הרבי עמדה תמיד מול עיניו ולא משה מלבו, בבחינת "והיו עיניך רואות את מוריך" (ישעיהו ל, כ). כל ימיו היה סבא הוגה בו, מתאר את הליכותיו ומעשיו ומשיח על אודותיו בגעגועים. רק מי שטעם טעמה של התקשרות אמיתית, מסוגל להבין בטיבו של הקשר בין חסיד לרבו.

ניתן לומר על סבא שכותלי ביתו דיברו 'מעזריטש', אבל לא במליצה, אלא כפשוטו וכמשמעו. באחת מהשמחות שנערכו בביתו של סבא בוורשה, השתתף גם הרבי ממעזריטש (אולי היה זה בשמחת ברית). תוך כדי הסעודה אמר הרבי דברי תורה. סבא בלע כל מילה בשקיקה, ומתוך חשש שמא ישכח משהו, רשם את הדברים על הקיר. זמן רב לא סיידו את קטע הקיר משום חביבות דברי הרבי.

סבא וביתו היו דבוקים ברבי, כדברי הפסוק: "מעי מעי אוחילה, קירות לבי הומה לי" (ירמיה ד, יט), והקשר הזה ריחף בחללו של הבית. כל יושביו, לרבות הנשים והטף, נשמו דרך קבע את האווירה של חצר הרבי. כאשר רק הזכירו את

---

7 מעניין לציין כי בגטו ורשה (לפני האקציות) יצאו לאור מספר עיתונים יומיים, ובחיפוש אחר עיתון מהתאריך שלמחרת פטירת האדמו"ר ממעזריטש, לא נמצא עיתון מתאריך זה.

המילה 'מעזריטש', התמתק הדיבור בפיהם, וניחוח זך אפף את אנשיו כטל של תחייה; ניחוח של הרבי, החסידים, כל הגן־עדן הרוחני הגלום במילה קסומה זו. השם 'מעזריטש' קיפל בתוכו הכל.

בכל ביתי נאמן הוא

גם הרבי מצדו מצא בר' לייבל איש כלבבו, והוא זכה אצלו לקרבה מופלגת. היה ביניהם קשר אמיץ של ידידות אמת, אהבה הדדית איחדה את הלבבות, בבחינת "לב ללב ידברו". מבין השיטין של האיגרות הקצרות שכתב אליו הרבי לארץ הקודש מבצבצת האהבה העמוקה שרחש לו, גם כאשר הפריד ביניהם הים הגדול. כל תיבה ושורה נבעו מלב הומה אהבה, מים רבים לא יכלו לה ונהרות לא ישטפוה. "ידידי הנאמן והיקר" – כך מתאר אותו הרבי זי"ע.

בברית מילה לאחד מבניו של סבא, שנערכה בבית חולים בוורשה, שימש האדמו"ר כסנדק. לאחר הברית, כשהמשפחה הלכה לסעודה בבית סבא, שאל סבא את הרבי: "האם הרבי יטול ידיו?" אמר האדמו"ר לסבא: "אם תרצה שאשתתף בסעודה, אשתתף. אבל למה לך להיות שונה מאחרים?"

סבא, שידע על הקפדתו של הרבי שלא לסעוד מחוץ לביתו, השיב: "אינני רוצה".

הרבי היה שותף בכל פרט מחייו וחיי משפחתו מתוך ידידות ודאגה. פעם סיפר לו סבא שביטל את קו הטלפון, ששימש אותו למסחרו, מכיוון שלא היה די בהכנסותיו לשלם גם את דמי המינוי. הרבי הורה לו לחדש את המינוי, בהטעימו: "אסור לו לאדם לרדת ממעמדו"[8]. ניסה סבא לטעון: "אבל אין לי מהיכן לשלם", אולם הרבי אמר לו: "אף על פי כן, תחזיר!"

הרבי אף נהג לשתף אותו בענייניו האישיים, וסבא היה מעורה בכל ענייני הרבי כאחד מבני המשפחה הקרובים. בתקופה מסוימת היה סבא כותב בעבור הרבי את המכתבים, ובכך קיים 'שימוש חכמים' בפועל.

---

8 זכר ורמז להוראה זו ניתן למצוא במאמר חז"ל: "אפילו בשעת הסכנה אל ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו" (סנהדרין דף צב).

גבאי חכם

אחד מהאדמו"רים שבין נכדי 'היהודי הקדוש' זיע"א הגיע לביקור אצל הרבי ממעזריטש. במהלך הביקור השמיע האדמו"ר האורח ביקורת על אודות בדק הבית בציונו של 'היהודי הקדוש', והייתה בדבריו נימת ביקורת על הרבי, שהיה אף הוא מנכדי 'היהודי הקדוש', אשר כביכול מוטלת עליו אחריות לתיקון העניין.

הרבי סיפר את הדברים לר' לייבל, ובתוך דבריו התבטא בכאב על הנימה שבה דיבר אליו האדמו"ר האורח כנושא באחריות: 'מה הוא רוצה ממני? מניין לי ממון למטרה זו?'

פנה הרבי לר' לייבל: "שרייב איהם א בריוו". (כתוב לו מכתב.)

סבא ניסה לברר על תוכנו של המכתב ושאל את הרבי בלשון חכמה: "קומט איהם א יישר כוח?" (וכי מגיעה לו ברכת 'יישר כוח' על ביקורו?)

והרבי השיב: "כן!"

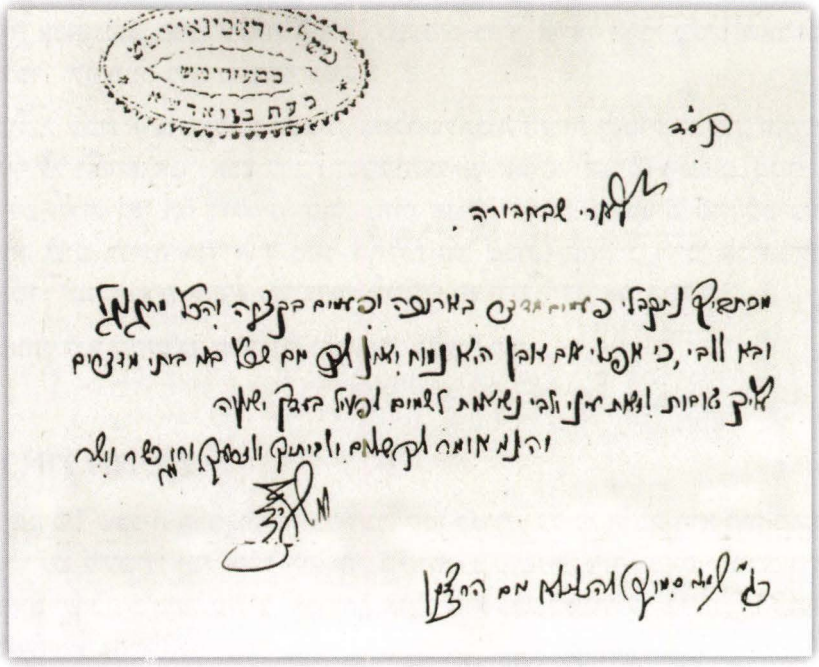
הרבי הורה, וסבא הבין שכוונת הרבי שיגיב במכתב על דברי האדמו"ר. במכתב הודה סבא לאדמו"ר על ביקורו והפליג בנימוסים ובמילות שבח, כנהוג אחר ביקור של כבוד. רק למעלה, בציון התאריך, הוסיף סבא: "יום פלוני, לסדר 'ולא תהיה לו כנושה'[9]", מילים הרומזות הכל.

אחר זמן פגש אותו אדמו"ר את הרבי בחתונה ופנה אליו כשהוא אחוז התפעלות: "יש לך גבאי חכם", והוסיף: "מיד בצאתי מהביקור חשתי אי־נעימות בשל הדברים שהשמעתי, וחששתי שמא יביאו לריחוק בינינו. אך המכתב שקיבלתי, הערוך באופן כה נאה, כולו נופת צופים ומוכתר בנימוסין, הניח את דעתי. אמנם הביקורת במקומה עומדת, אך בחן ובחריפות מיוחדים, דבר דבור על אופניו. אמור לי, מיהו הגבאי החכם הזה?"

בתקופה שהתגורר הרבי בוורשה, לא עבר יום שלא נכנס סבא אל הרבי, ולא מפני שנצרך לדבר־מה, אלא כמי שהולך לראות מה נשמע ב'עסק' שלו, כאילו הוא עצמו מתגורר שם. באחת האיגרות לארץ ישראל כתב לו הרבי: "אין לך יום שכל בני ביתי אינם מדברים עליך טובות..."

---

9 שמות כב כד.

אחד המכתבים מהרבי ממעזריטש לסבא

בצלו חימדתי

בימי מלחמת העולם הראשונה נאלץ הרבי לעזוב את מעזריטש ועקר לוורשה, כמו שעשו אדמו"רים רבים באותו זמן. שם התגורר בדירה קטנה בקומה רביעית, ובאחד מחדרי הבית שכן ה'שטיבל' שלו. הבית עמד באזור צדדי, ברחוב וויעלקע 13, שהיה מרוחק קמעה ממרכז החיים היהודיים. החדר הקטן הזה, שהיה חלק מדירת הרבי, היה צר מהכיל אפילו את מעט החסידים דמעזריטש שהתגוררו בוורשה, ומכל שכן שלא התאפשר לקיים בו את סדריו המיוחדים של ה'מעזריטשער שטיבל', בהיותו שוקק חיים של תורה ועבודה מבוקר ועד ליל. המשיכו אפוא כל החסידים להתפלל בשטיבל הוותיק שברחוב גנשא, שהמשיך לפעול באותה מתכונת כמקודם, והרבי התפלל בביתו עם מניין מצומצם. 'כל החסידים' – פרט לסבא, אשר מדי שבת בשבתו הלך להתפלל במחיצת רבו.

בנו הצעיר ר' משה ז"ל תיאר את זיכרונות ילדותו מאותה תקופה:

מקום תפילתו של האדמו"ר היה בחדר הסמוך ל'שטיבל'. הוא לא התפלל יחד עם הקהל. רק הדלת הייתה פתוחה. לאחר התפילה היה נעמד בפתח, אומר

'גוט שאבעס' לכל אחד ואחד, ונכנס חזרה. אם הרבי השאיר את הדלת פתוחה, היה אבא נכנס פנימה, ואני אחריו. לפעמים בירך אותנו הרבי ב'גוט שאבעס' בלבד, ולפעמים היה משוחח עמו.

זכורני, שבת אחת באמצע השיחה, החלו שלהבות הנרות לנטות הצידה, והחלב נטף על המגש. אמר אבא לרבי: "שמעתי מאמי שכאשר הנרות נוטפים, מניחים לידם חלה, ואז הם דולקים יפה". (זוהי סגולה ידועה, ואומרים שהטעם בזה הוא, שיש לנרות דרך־ארץ מפני החלות של שבת.) התקרב הרבי אל הנרות ואמר: "מה אמרה אמך? כשהנרות נוטפים מניחים לידם את החלות?"

באותו רגע התייצבו הלהבות והמשיכו לבעור יפה...

יראת האמת

ב'שטיבל' שבבית הרבי נעשה כל דבר, קטן כגדול, על פי הרבי. הוא היה מורה מי ייגש ל'עמוד' ומי יקבל 'עלייה', מי ישב ב'טיש' ובאיזה מקום. לסבא היה מקום ישיבה ב'טיש' על יד השולחן, אולם הוא נהג לעמוד על רגליו. הוא היה 'סאָלדאַט' (חייל).

לימים סיפר סבא: "בשעה שהרבי הגיד את ה'תורה', הצטופפו אנ"ש ונדחקו כדי לשמוע. כולם היו 'נופלים' על השולחן, על גבי ממש היו נדחקים כמה וכמה חסידים ('קעפ אויף קעפ'). אחרי ה'תורה' לא נשארה בי עצם אחת שלמה..."

אחרי עריכת ה'שולחן' היה סבא חוזר על דברי הרבי, וזקנים עם צעירים היו מטים אוזן למוצא פיו.

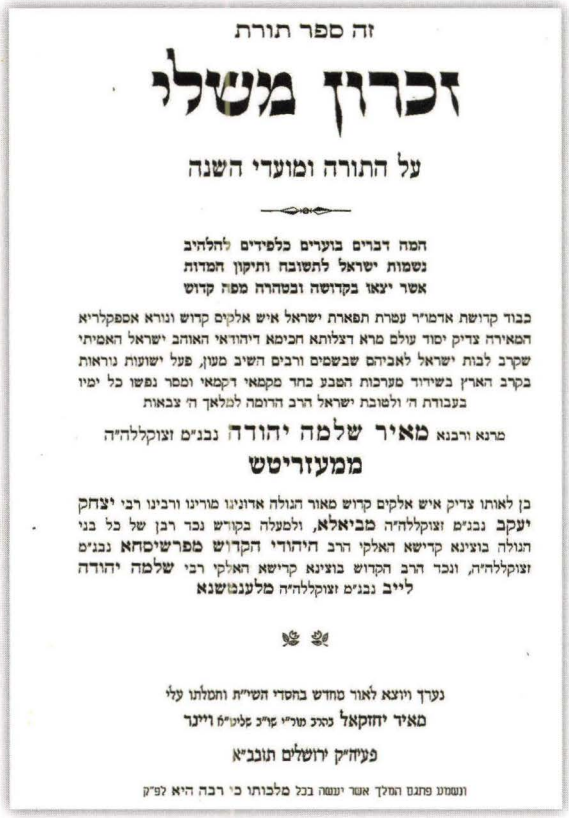
בהקדמת כ"ק האדמו"ר מביאלא שליט"א לספר 'זִכְרוֹן מְשָׁלַי', כותב הרבי: "שמעתי מאיש חסיד הרה"ח ר"ל פרידמן, שקוטב דברי תורתו של דודי זקני זי"ע ועכי"א (הוא הרבי ממעזריטש זי"ע) עיקרה ושורשה היה שיהא רצון לעבודת השי"ת, ורצון להיות טוב, ובעת נשא מדברותיו היה מכניס תשוקה עזה בלבות ישראל לרצות בטוב ולבחור בחיים..."

על יראתו ודבקותו של סבא ברבו הקדוש ובתורתו ניתן ללמוד ממכתב ששלח באותם ימים מפולין לארץ הקודש, לידידו החסיד ר' הענין[10]: "הנני למלאות רצונך, וכתבתי לך מאמר מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א בשולחנו הטהור ליל שבת קודש ח' דחנוכה. וכזה י"ח שנים שלא רשמתי לי שום תורה ששמעתי, מחמת

10 ראו על אודותיו בעמוד 250.

חסידות, שיראתי פן אומר דברים בקיצור הכוונה[11]. ועכשיו נערתי ונעזרתי, שינסתי את מותני להגיד לך דבר אמת יתברך, ועלה בידי לרשום לך מאמר קדוש ונורא הרצוף פה..."

מה'תורות' שהעלה על הכתב בהזדמנויות שונות, נדפס ברבות השנים הספר 'זכרון משלי'[12].

זה ספר תורת

זכרון משלי

על התורה ומועדי השנה

המה דברים בוערים כלפידים להלהיב
נשמות ישראל להשובה ותיקון המדות
אשר יצאו בקדושה ובטהרה מפה קדוש

בבוד קדושת אדמו"ר עטרת תפארת ישראל איש אלקים קדוש ונורא אספקלריא המאירה צדיק יסוד עולם פרא דצלותא חבימא דיהודאי האוהב ישראל האמיתי שקרב לבות ישראל לאביהם שבשמים ורבים השיב מעון, פעל ישועות נוראות בקרב הארץ בשידוד מערכות הטבע כחד מקמאי דקמאי ומפר נפשו כל ימיו בעבודת ה' ולטובת ישראל הרב הדומה למלאך ה' צבאות

מרנא ורבנא **מאיר שלמה יהודה** נבג"מ זצוקללה"ה

ממעזריטש

בן לאותו צדיק איש אלקים קדוש מאור הגולה אדונינו מורינו ורבינו רבי **יצחק יעקב** נבג"מ זצוקללה"ה **מביאלא**, ולמעלה בקודש נכד רבן של כל בני הגולה בוצינא קדישא האלקי הרב **הידודי הקדוש מפרשיסחא** נבג"מ זצוקללה"ה, ונכד הרב הקדוש בוצינא קדישא האלקי רבי **שלמה יהודה לייב** נבג"מ זצוקללה"ה **מלענדשנא**

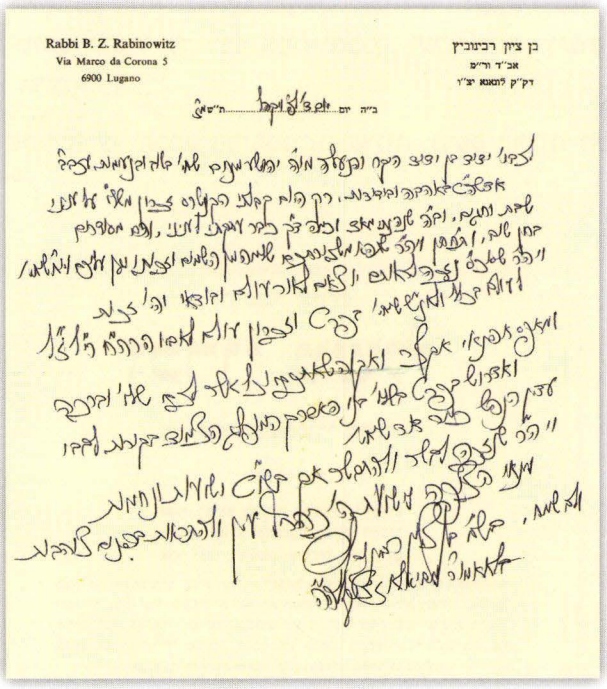
נערך ויוצא לאור מחדש בחסדי השי"ת ותמלתו עלי
מאיר יחזקאל נהה"ק שליט"א **ווינר**
פעיה"ק ירושלים תובב"א

ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא לפ"ק

שער הספר 'זכרון משלי'

11 האדמו"ר מביאלא שליט"א התבטא פעם בדרך צחות, כי אילולא לא היה ר' לייבל נזהר בחרדה כה רבה שלא להעלות על הכתב מתורת רבו, הרי שהיה לנו הרבה יותר מתורת הרבי ממעזריטש.

12 ייזכר לטוב בנו ר' יהושע מנחם ז"ל, שטרח ויגע רבות בסידור הכתבים מתוך תשוקה להוציאם לאור עולם, ובמעשיו הניח את התשתית להדפסת הספר 'זכרון משלי' על ידי הרב מאיר יחזקאל ווינר שליט"א, בהוצאת מגמ"ה.

Rabbi B. Z. Rabinowitz
Via Marco da Corona 5
6900 Lugano

בן ציון רבינוביץ
אב"ד ור"מ
דק"ק לוגאנו יצ"ו

ב"ה יום ... ח"מ ...

ב"ה יום ד' לפ' ויקהל תשמ"ז

לכבוד ידיד בן ידיד היקר והנעלה מו"ה יהושע מנחם שיחי' בטוב ובנעימות, וכב"ב

אדשה"ט באהבה ובידידות. רק היום קבלתי הקונטרס זכרון משל"י על עניני

שבת וחגים, וב"ה שנהניתי מאד, וכמה ד"ק כבר עתקתי לעניני, והם מסודרים

בחן טוב, ות"ח חן ויה"ר שתהא משכורתכם שלמה מן השמים וזכותו יגן עליכם ויו"ח שיחי'.

ויה"ר שאכ"ס נזכה לראותם יוצאים לאור עולם, ובודאי יהי זכות

לעולם בכלל ולאנ"ש שיחיו בפרט וזכרון עולם לאביו הרה"ח רי"ל ז"ל.

ומאפס הפנאי אקצר ואקוה שאתכם וכל אשר לכם שלו' וברכה,

ואדרוש בפרט בשלו' בנו האברך המופלג הצמוד בקירות לבבי

עדין הנפש כמר דוד שיחי'.

ויה"ר שנזכה לבשר ולהתבשר אך בשו"ט ישועות ונחמות

מנאי הצופה לישועת ה' כהרף עין ולהתראות בפנים צוהבות

ולב שמח, בש"ם בן־ציון רבינוביץ'

בלאאמו"ר מביאלא זצוקללה"ה

מכתב ששלח אדמו"ר שליט"א מביאלא
לר' יהושע מנחם פרידמן

כתבם על לוח לבך

שיחותיו של הרבי ודברי תורתו היו חקוקים על לוח לבו. ר' לייבל זכר את כל ה'תורות' של הרבי בלשונן, אפילו את ה'תנועה' שבה נאמרו, והיו הדברים חיים בלבו, ובהם הגה כל השנים. לא אחת נשמע מפיו: "עכשיו אני מבין יותר טוב מה שהרבי אמר פעם"... ובהזדמנות אחרת הוסיף ואמר: "עכשיו מבין אני **עוד** יותר טוב את הדברים של הרבי"...

מיוחדת הייתה התבטאותו כשהפליג בשגב מעלתו של רבו: "ראיתי את הרבי מדפדף בסידור האר"י בליל ראש השנה, ובטוחני ש'טלטל' בכך את כל העולמות".

כאשר שאל פעם אחד הנכדים על מידת גדלותו בתורה של הרבי, התפלא סבא על עצם השאלה: "ארבעים שנה נסעתי אליו, ומעולם לא עלתה על דעתי שאלה כזאת"...[13]

הרב מאיר בן־שם ז"ל, חתנו של סבא, כותב:

"בדברי התורה המעטים שנשארו ממנו (מסבא) בכתובים, אפשר לראות את ההשפעה העצומה של רבו ממעזריטש על כל מהלך מחשבתו. אפשר להמליץ עליו מה שהובא על רבי אליעזר, שאמרו עליו בגמרא שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם (סוכה דף כז), ובמקום אחר אמרו עליו שישב ודרש דברים שלא שמעתן אוזן מעולם (אדר"נ פרק ו). לכאורה זוהי סתירה, אלא *שיש שמיעה ויש שמיעה – יש שמיעת האוזן, ויש שמיעת הלב*, כמו שנאמר: 'ונתת לעבדך לב שומע' (מלכים - א ג, ט). מה ששמע רבי אליעזר מפי רבו **בלבו**, לא שמעה **אוזן** מעולם, וכל מה שדרש – מפי רבו היה".

עיקר וטפל

כל השנים היה ר' לייבל מתבונן בתהלוכות הרבי ולומד תלי־תלים של הלכות והליכות חיים. היו חסידים שעקבו אחרי כל תנועה של הרבי, וידעו לספר שבשבת מפורר הרבי כך וכך חתיכות חלה לרוטב של הדגים, וביום טוב מספר שונה. "אני", התבטא סבא, "אף פעם לא הבטתי על דברים כאלה". לימים ניסו בניו להיזכר אם סיפר אי־פעם 'מופתים' מהרבי ממעזריטש, ולא עלה בידם. אף

13 סבא ראה את הרבי כ'אדם השלם', כך שכל פרט מאישיותו הוא בשלמות.

שהיה דבוק בו ולא חדל מלדבר על אודותיו, מעולם לא סיפר מופתים. הוא הביט אל הנשמה – אל הרבי עצמו.[14]

וכך סיפר ר' לייבל: "בימי בחרותי שמעתי שאומרים כי היושבים בבית הרבי (גבאים ואנשי החצר) נפטרים מגיוס לצבא הגויים. גם אני חשבתי כך. אולם ראיתי שהיושבים בבית המדרש איכותיים יותר ('שענער') מאלו שהסתובבו בבית הרבי – והלכתי לשם".

כששמעו בארץ ישראל שיש בין האדמו"רים לבית רוז'ין העורכים את ה'טיש' בלא 'גארטל', והיו שנכנסו ל'טיש' חגורים ב'גארטל'[15], התבטא סבא בצער: "כל כך הרבה התחקיתי ('נאך געקוקט') אחר הרבי ממעזריטש, ולא ידעתי לראות מה מעשהו בעניין זה..."

מאיר נתיבים

דבריו של הרבי היוו אבני היסוד למסילת חייו. מילה אחת שיצאה מפי קודשו שימשה לו מורה דרך לכל החיים. דברי הרבי עמדו תמיד מוחשיים מול עיניו. את כל מהלכי חייו ניתב על פי הדרכים שקיבל ממנו.

הרי דוגמה קטנה:

אברך מאנ"ש שקיבל צו התייצבות לצבא הפולני שלשל שלמונים לידיו של הרופא הצבאי שישב בבסיס החיול, כדי ש'יאבחן' אותו כבלתי כשיר לשירות. הסיכום ביניהם היה, שהאברך ייכנס אחרון בתור המתייצבים, כדי שהרופא יבין וידע שהוא האיש שעליו לשחרר. חיכה האברך עד לסיום התור ונכנס אחרון, אולם משום־מה קבע הרופא שהוא כשיר לשירות.

למחרת שאל האברך את הרופא הנכרי: "מה עשית לי?" אך הלה התנצל שפשוט שכח את כל העניין, ויעץ לו: "היכנס שנית להיבדק בוועדה אחרת, לאחר שתשחיר את פניך במשחת נעליים. כך אזכור אותך בבירור ואכריז עליך כמשוגע".

---

14 ראו בספר 'נועם אלימלך' בהוצאת "מישור" עמוד קי"ג מכתבו של רבי אלעזר, בנו של ה'נועם אלימלך'.

15 בעניין זה ידוע מאמרו של האדמו"ר מהוסיאטין זי"ע בתחילת הנהגתו, שדרש מלשון הגמרא [שבת]: "מאימתי התחלת אכילה?" - ממתי אפשר לערוך 'טיש'? "משיתיר חגורה". מובא באריכות בספר 'אהלי יעקב' לאדמו"ר רבי יעקב מהוסיאטין זצ"ל במאמר לכ"ט בכסלו ובספר 'נר ישראל' (ב"ב תש"ן) ח"ג עמוד קכב.

המאורע התרחש בתקופה שהרבי שהה בליקווע (כמנהגו מדי שנה בימים הנוראים), והחסיד שלח לשאול את הרבי מה לעשות. תשובת הרבי הגיעה במברק באותיות לועזיות "ביי אונז שמירט מען זיך נישט..." (אצלנו לא מתמרחים...)

משפט זה שימש בעבור ר' לייבל מורה דרך לכל החיים. בכל מיני מאורעות ובכל המצבים, מעולם לא הסכים להעמיד פנים. תמיד אמר את האמת. הוא ביקש, הסביר, שכנע, התווכח – אבל לא ניסה להיתמם ולהציג הצגות. למשל, כשהיו לו בעיות עם 'מס הכנסה', לא ניסה להציג את עצמו מסכן: "לא ידעתי", "לא הבנתי", "חשבתי כך ולכן אמרתי כך", רק התיישב מול הפקיד והסביר לו דברים כהווייתם: "בסכום הזה קניתי, ובכך מכרתי, אך ההכנסה לא הייתה מי יודע מה..." אף פעם לא התנהג שלא כפי ערכו ולא ירד מדרגתו. הייתה זו דרך חיים – "ביי אונז שמירט מען זיך נישט"...

מה הוא היה אומר

דוגמה נוספת:

תקופה קצרה אחרי שעלה לארץ ישראל, נערכה בנמל חיפה קבלת פנים לרב מחוגי המזרחי שהגיע מחו"ל לכהן כרבה של הראשי של תל־אביב. ר' לייבל היה סבור שחייבים להשתתף בקבלת פנים זו, כדי שהרב החדש יראה גם דמויות של יהודים חרדים, שיֵדע כי בארץ הקודש יש יהודים שאינם נסחפים עם הזרם. (כזאת הייתה שיטתו תמיד, להראות שיש יהודים חרדים.) אולם ידידו ר' העניך שווערגאלד שלל את ההשתתפות, בטענה שהדבר עלול להתפרש כהכרה מצד החרדים ברבנות זו. מכיוון שלא הצליחו לשכנע איש את רעהו, הוסכם ביניהם ש'ישאלו את הרבי' היושב בוורשה. כלומר: כל אחד ילך לביתו, יתבודד במחשבתו וינסה לשער: 'אילו הייתי שואל את הרבי, מה היה הרבי עונה על כך?'

כעבור זמן קצר חזרו שניהם כשבפיהם תשובה זהה: "מען מאכט נישט אזא זאך!" (לא עושים דבר כזה!) ואכן לא הלכו.

"פְּרֶעגְן דֶּעם רֶבִּי'ן"

(משקל: י"ב הברות לחרוז)

מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה לִפְנֵי כִּשְׁלֹשָׁה דּוֹרוֹת,
דּוֹר לְדוֹר הוֹדִיעוֹ וְסִפְּרוֹ - לְאַלֵּף וּלְהוֹרוֹת.

וַעֲדַיִן הוֹלֵךְ וּמָגֵד, וְחִנּוֹ לֹא מָסְתָּר,
מֵאָז אֵרוּעוֹ בְּתֵל-אָבִיב בְּסוֹף שְׁנוֹת הַתָּ"ר.

גִּבּוֹרֵי סִפּוּרֵנוּ הֲרֵי הֵם זוּג חֲסִידִים,
אַחִים לְדֵעָה (וְגַם לְ'בִּטּוּלָ'ה), וּמַמָּשׁ יְדִידִים.

לוֹחֲמֵי אֵשׁ-דָּת, בִּיקִידַת קֹדֶשׁ מְשֻׁתֶּפֶת,
מוּל פְּרִיקַת הָעֹל בְּעִירָם הַמִּתְחַצֶּפֶת.

כְּדַרְכּוֹ רַבָּם הַצַּדִּיק, בְּצִלּוֹ הֵם חוֹסִים,
כָּל מַעֲשֵׂיהֶם תָּמִיד בִּתְבוּנָה הֵם עוֹשִׂים.

וַיְהִי הַיּוֹם, וַיּוֹלֶד הַזְּמַן תּוֹלָדָה.
עַל הַפֶּרֶק מְאֹרָע, נוֹגֵעַ לְכָל עֵדָה.

וְהֵם נוֹעֲצוּ לְגַבָּיו, וַיִּחְלְקוּ בּוֹ בְּסֶבָרָה,
כְּדָת מַה לַּעֲשׂוֹת וּמַה הִיא הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה.

רַק נַזְכִּיר שְׁמוֹתֵיהֶם, זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,
בַּל יִשָּׁכְחוּ גִּבּוֹרִים, אַנְשֵׁי מַעֲרָכָה.

רֶבּ הֶענִיךְ שְׁוָעַרְגָּאלְד, זָקֵן וַהֲדוּר הַפָּנִים,
וְרֶבּ לֵיבְּ'ל פְּרִידְמַן, צָעִיר וּמָלֵא טַעַם זְקֵנִים.

וְזֶה הַדָּבָר שֶׁהִטְרִיד אֶת נַפְשָׁם הָעֶרְנִית:
דְּבַר רֹאשׁ-הָרַבָּנוּת-הָעִירוֹנִית:

הֵן רַב חָדָשׁ מִנָּה לָהּ, עִיר חִכּוּךְ שׁוֹנִים,
וְהָרַב הַלָּזֶה - מֵחוּגֵי הַצִּיּוֹנִים:

וְקַבָּלַת-פָּנִים לוֹ, וְהֶהָמוֹן יִשְׁתַּתֵּף.
הֲנַעֲמֹד גַּם אָנוּ עִמָּם כָּתֵף אֶל כָּתֵף?

רֶבּ לֵיבְּ'ל מְחַיֵּב, וְשׁוֹלֵל רֶבּ הֶענִיךְ לְעֻמָּתוֹ,
וְכָל אֶחָד מֵהֶם נוֹתֵן טַעַם לְטַעֲנָתוֹ.

וְכָךְ מַטְעִים הַמְּחַיֵּב (אִישׁ-כֵּלּוֹ-מַחֲמַדִּים):
"יִרְאֶה כִּי יֵשׁ בָּעִיר גַּם אֻכְלוּסִין חֲרֵדִים!

לְבַל יִזְרֹם לְגַמְרֵי עִם הַחוּג הַיָּדוּעַ!"
(הָעוֹשֶׂה בְּדַת-סִינַי 'הַתְּאָמָה' וְגִדּוּעַ!).

רֵב לִיבְּ'ל לְשִׁיטָתֵיהּ אָזִיל (וּבְכָל הַחִיּוּת):
כִּי לְעוֹלָם בְּכָל דָּבָר הוּא מַרְגִּישׁ אַחֲרָיוּת.

וְהַשּׁוֹלֵל מֻשָּׂג בְּקוֹל בָּרוּר, דְּבָרִים נְכוֹחִים:
"בְּהָרִיעַ לְרַב צִיּוֹנִי אֵין אָנוּ נוֹכְחִים!"

וּמְשֻׁלָּא הִשְׁוּוּ דֵּעוֹת, וְהַכְרָעָה נִדְרְשָׁה,
"נִשְׁאַל לְ'הָרַבִּי'", אָמְרוּ, "לְדַעְתּוֹ הַקְּדוֹשָׁה".

וּמְעוֹן רַבָּם בְּוָרְשָׁה, מַנְהִיג שָׁם בְּתִפְאָרָה
אֶת עֲדָתוֹ הַמְסֻלֶּלֶת, לְרֹאשָׁם הוּא עֲטָרָה.

וְהוּא חָכָם וְצַדִּיק אֱמֶת, וְנָדִיר בַּאֲצִילוּתוֹ,
הַמֻּזְרִיטְשֶׁעֶר רֶבִּי, תָּגֵן עַל-כֹּל זְכוּתוֹ.

אַךְ לֹא כְּוּנוּ לְכָתֹב וּלְהַמְתִּין לִתְשׁוּבָה,
הֵן לֹא יַשְׁפִּיק עֵת לְהִלּוֹךְ אֳנִיָּה וּלְשׁוּבָה.

רַק כָּךְ כַּוָּנַת חֲסִידִים דְּבוּקִים כֹּה בְּרַבָּם,
שֶׁיּוֹם וְלַיְלָה אֵין דַּעְתּוֹ מָשָׁה מִקִּרְבָּם:

בְּ"נִשְׁאַל לְהָרַבִּי" - לָהֶם מַשְׁמָעוּת שׁוֹנָה.
הַסְכִּיתוּ וּבִינוּ פֵּשֶׁר עֲצָתָם הַנְּכוֹנָה:

לְבָתֵּינוּ נָשׁוּבָה אִישׁ אִישׁ עַל עִקְבוֹתָיו
וִיבַקֵּשׁ לֵישֵׁב שָׁם בְּשַׁלְוָה בְּעֶשְׁתּוֹנוֹתָיו.

וְדַעְתּוֹ מְהַרְהֶרֶת: לוּ שָׁאַלְנוּ הָאַדְמוֹ"ר
מַה תְּשׁוּבָה הָיְתָה נִשְׁמַעַת מִפִּיו לֵאמֹר?

וְעִם זֶה הַמַּעֲנֶה נָשׁוּב לְמִקוֹם הַוַּעַד,
וְכָךְ יְהֵא נָהִיר אֵי הַדֶּרֶךְ אֶל הַיַּעַד.

וַיֵּלֶךְ כָּל אִישׁ מֵהֶם לְבֵיתוֹ הַמְבֻצָּר
וּבְהִתְבּוֹנְנוּת הַדַּעַת כֵּן יָשַׁב נֶעֱצָר.

[כִּי הַיּוֹדֵעַ בֶּאֱמֶת כֵּיצַד 'לְהִתְבַּטֵּל',
הֲרֵי הוּא - אַף בְּדָמוֹ - "מְזַקְנִים עֵצָה נוֹטֶל".]

וְשׁוּב נוֹעֲדוּ שְׁנֵיהֶם לְחַוּוֹת הָרַעְיוֹן הַזֶּה,
וּפִי שְׁנֵיהֶם אַחַת יַגִּיד: "מְ'מַאכְט נִישְׁט אַזַּא זאך!"...

מאת יהודה ליב בן הרב משה פרידמן

כדברי האורים

כשעמד ר' לייבל בפני הרבי, היה בטל כולו. רמז קל שיצא מפי האדמו"ר היה בעבורו כגופי תורה.

כאשר נולד לסבא בנו השני, אמר לרבי שהוא חפץ לקרוא לתינוק 'יעקב' על שם אחד מאבות המשפחה, אך מתשובת הרבי "לכל היהודים היה סבא 'יעקב" – הבין שאין דעתו נוחה מהרעיון, ולא שאל עוד. בברית קרא הרבי את שם הילד, וסבא שמע את השם לראשונה יחד עם כל הקהל. אחר כך הסביר הרבי שהרך הנימול נקרא 'יהושע מנחם – 'יהושע' על שם זקנו רבי יהושע מאוסטרובה זי"ע, בעל 'תולדות אדם', שבאותו יום חל יומא דהילולא שלו, ו'מנחם' על שם ר' מענדיל גפן ז"ל, מגדולי החסידים בביאלא.

לתקופת הימים בא סבא לבשר לרבי שנולד לו בן נוסף.

"ומה עם השם?" שאל הרבי.

סבא שתק.

"הרי סיפרת שהיה לכם סבא 'יעקב', תקרא לילד על שמו", הורה הרבי.

כשהיה הפעוט 'ינקל'ה כבן שנתיים, נפטר מעקיצה. כעבור תקופה התברר במשפחה, שכל הנכדים שנקראו על שם אותו סבא לא האריכו ימים, והפסיקו לקרוא על שמו. (נציין כי לא מדובר על המשפחה כיום אלא על המשפחה בפולין.)

כשנקרא ר' לייבל לשרת בצבא הפולני, ביקש לקבל פטור, בתואנה שאחיו הגדול בן־ציון חלה אחרי שגויס לצבא ונפטר כחייל. דא עקא, לא היו בידיו מסמכים המעידים על פטירת האח, משום ששלטונות הצבא סירבו לתת את תעודת הפטירה לידי המשפחה[16]. פעמים אחדות הלך סבא ללשכת הגיוס וניסה לקבל את הפטור בדרכים שונות, אך הדבר לא עלה בידו. להפך: הפקיד שסבא פנה אליו כעס עליו מאוד בגין טרדנותו.

כשסיפר לרבי על המצב הנואש, יעץ לו שייגש ל'כותב בקשות' (היה מקצוע כזה בימים ההם – פקיד שניסח בשכר בקשות לשלטונות והדפיס אותן במכונת

16 כשנפתחו הארכיונים בפולין, קיבלנו לידינו את צילום התעודה, ראו בעמוד 549.

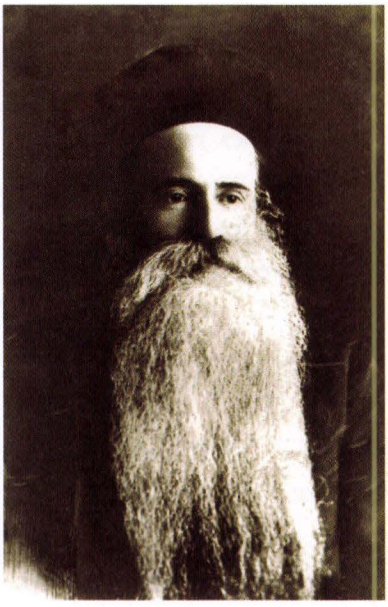
כתיבה), והלה יכתוב בעבורו בקשה מודפסת. "ייתכן שאם תבוא כשבידך בקשה מודפסת, יטפלו בה". סבא חשש שהדבר לא יועיל, שהרי הפקיד כבר זועם עליו, אך הרבי אמר: "כשתבוא עם בקשה מודפסת, יתייחסו אליך אחרת".

סבא עשה כדברי רבו והגיש לאותו פקיד את הבקשה המודפסת. כצפוי, הלה רתח וקצף עד מאוד, והחל לגדף ולקלל את כל היהודים. כעסו הוסיף והתלקח מרגע לרגע, ועמו צעקותיו וגידופיו, עד שאיבד לחלוטין את עשתונותיו ונראה היה כמי שאינו יודע מה מתרחש עמו. בשלב מסוים התעשת הפקיד ושאל את סבא: "מה רצונך? בשביל מה באת?"

"באתי לקבל פטור מהצבא!"

מיד הוציא הפקיד תעודת שחרור וחתם עליה, מחק את שמו של סבא מספר המגויסים, ופטרו לשלום.

מעניין לציין שתושייתו של סבא עמדה לו למלט נפשו מן הצבא בהזדמנות אחרת[17]:

רבי אברהם צבי פרלמוטר זצ"ל

חודשים ארוכים התחמק סבא מהשירות הצבאי ונחשב עריק, עד שבערב יום הכיפורים החליט שכבר צריך לסיים את הפרשה. הוא ניגש אל המחנה הצבאי בוורשה וקיווה לסדר את העניין, אך לדאבון לבו גויס מיד, ואת חזהו מרחו בצבע שחור כדי להבטיח שלא יימלט.

פתאום נזכר סבא שהרבי מלומאז' הורה לו פעם: "אם לא תצליח להשתחרר מהצבא, תברח..."

כיצד בורחים?

הגאון רבי אברהם צבי פרלמוטר זצ"ל[18] שהה שם מטעם הצבא כדי להשביע את החיילים היהודים. סבא ניגש אליו ואמר שהוא צריך לשאול משהו. הניח את ידו

17 כנראה היה גיוס נוסף בימי מלחמת העולם הראשונה.

18 הגאון רבי אברהם צבי פרלמוטר ז"ל היה רב בפראגה וחבר באגודת הרבנים דוורשה, ולימים ציר בסיים (פרלמנט) הפולני מטעם 'אגודת ישראל'.

על כתפו של הרב והחל לשוחח עמו תוך כדי הליכה, הוא הולך, והרב מהלך לצדו – מחכה שיתחיל לשאול. אולם סבא כיוון את צעדיהם לעבר שער היציאה, ובטבעיות יצא עמו אל הרחוב, לעיניהם של השומרים, שלא חשדו במאומה בראותם אותו יוצא יחד עם הרב הצבאי.

אך עברו את מפתן הקסרקטין, נשא סבא את רגליו ונמלט בזריזות, עד שאפילו הרב בעצמו לא קלט מה מתרחש. כעבור ימים אחדים, כשפגש הרב פרלמוטר את ר' דוד הערש פוטרמן, הביע בפניו את תמהונו: "איני יודע מה אירע לחתנך – הוא רצה לשאול אותי שאלה, ולפתע פתאום נעלם ואיננו... איני יודע להיכן"...

סבא היה צריך להעלים מהרב פרלמוטר את מטרת ה'שיחה', כדי שה'הצגה' לפני השומרים תהיה אמיתית, ולא יכירו בהערמה כלשהי, וכן כדי שלא לסבך את הרב פרלמוטר ב'שותפות לפשע' במקרה שייתפס, חלילה. באותו ערב יום הכיפורים טרח סבא שעות ארוכות לקרצף מעליו את הצבע השחור, ובמשך שבועות אחדים נשאר ספון בביתו ולא יצא ממנו עד שחלפה הסכנה.

בכוחו של זקן

אחד מחסידי מעזריטש קיבל צו התייצבות לצבא הפולני. גזירה כזו הייתה בבחינת מכת־מוות לאברך ולמשפחתו – שנים רבות בצבא ללא שבת וללא כשרות, והמשפחה מה יהא עליה?

בא החסיד אל הרבי עם צרתו, והרבי קרא לסבא והורה לו: "סע אל ה'נאטשלניק' (הממונה המחוזי), ובקש לשחרר את האברך".

נסע סבא לעיירת המחוז, מקום מושבו של הממונה, ודפק ישירות על דלת משרדו. לשאלת הקצין "מי אתה?" השיב במלוא החשיבות: "אני שליח של המעזריטשער רבי!" לנכרי, כמובן, מעולם לא הייתה היכרות עם שם זה, אך התקיפות והביטחון של סבא הרשימו אותו, והוא הכניסו ושאל למבוקשו.

"גייסו לצבא אברך בעל משפחה, והרבי ממעזריטש שלח אותי לבקש שייתנו לו שחרור".

הקצין לא התפעל, ודחה אותו כלאחר יד: "זה לא בסמכותי", אמר, "השאר פה את המסמכים, ובעוד שבועיים תתכנס ועדה ותדון בבקשה".

סבא לא נרתע.

"אתה יודע מדוע הרבי שלח דווקא אותי ולא מישהו אחר?" שאל את הקצין, "אדם אחר היה מסתפק בתשובה כזו. לא אני! אני אשאר כאן ביום ובלילה,

אשב במסדרון ואלון במדרגות. בכל פעם שתיכנס ותצא תיתקל בי. לא ארפה ולא אתן מנוחה עד שהאברך ישוחרר".

משמע הקצין כך, הגיב מיד: "טוב, הגש אפוא את המסמכים, ואחתום לך על השחרור".

והאברך שוחרר לנפשו.

דורשי רשומות אמרו רמזים על חודש אלול, א'נה ל'ידו 'ושמתי ל'ך מקום ר"ת אלול. א'ני ל'דודי ו'דודי ל'י ר"ת אלול. ומשלוח מנות א'יש ל'רעהו ו'מתנות ל'אביונים ר"ת אלול.

ואפשר לרמז כל הרמזים על העבר ועל ההווה ועל העתיד.

על העבר; ידע איניש בנפשיה אשר האלוקים אנה לידו. הכל בידי שמים. רק הוא היה צריך לצרף מחשבה טובה להנעשה. ואז הי' הכל זך וברור. וגם אחר כך אין לך דבר שאין לו מקום, ובחרטה והזדככות מתוקן העבר. וזהו אנה לידו - ממנו יתברך, ואף על פי כן ושמתי לך מקום, לך, דייקא.

ועל ההווה של עכשיו אני לדודי ודודי לי,

ועל העתיד איש לרעהו ומתנות לאביונים ללמד לרעהו ולהשפיע לזולתו ולרווות נפש שוקקה.

וכמו ששמעתי ממורי שליט"א, המהלך בדרך יחידי, היינו שאינו ממשיך גם לחבירו עמו, הרי זה מתחייב בנפשו, סימן הוא שגם נפשו שלו עצמו לא מטוהרה. כי לולי זאת היה יכול להמשיך גם לחבירו עמו למדריגתו ולעבודתו.

מתוך רשימה שרשם סבא לעצמו (ב'מי הרה"ק ממעזריטש)

ר' לייבל עם הרב רוזמרין בקריניצה

פרק ו

רצוי לכל אחיו

כאיש אחד בלב אחד

כבר בגיל צעיר נמנה ר' לייבל בין ה'יחידים' המיוחדים שבעדת חסידי מעזריטש – אב בחכמה למרות היותו רך בשנים. "ארי שבחבורה!" "ראשון בראשונים!" כתב עליו הרבי, "אהוב ורצוי לכל אחיו!" בקרב חסידי מעזריטש היו כאלה שעוד נסעו לביאלא, וזקנים מהם שעוד זכו לנסוע לאוסטרובא. בין כל אלה היה סבא מהמצוינים. כבר בפולין לפני החורבן רווחה האֲמרה, שר' לייבל הוא מן המיוחדים לא רק בין חסידי מעזריטש, אלא אף בין הזקנים שנשתיירו מביאלא ומאוסטרובא[1].

סבא היה קשור בעבותות אהבה לידידיו החסידים, זקנים עם נערים, והיה אח ורע לכל אחד מהם. לאחר שעזב את פולין ועלה לארץ ישראל, כתב ידידו ר' הערש'ל גפן ז"ל, הרב דטומושקווע, לר' העניך שווערגאלד, שהתגורר בתל־אביב: "מאוד בפה נתמעט מאוהבינו וידידינו, כי אוהבים ורעים כאנחנו (ר' הערש'ל ור' העניך) וגם אוהבנו ר' לייבל פרידמאן לא נשמע אצלנו..."

ברשימה שכתב סבא בערב ראש השנה הראשון לאחר שהשתקע בארץ ישראל, הוא מבכה על ריחוקו מהרבי ומבני החבורה ועל הישימון הרוחני שבו הוא

---

1 הר"ר יהושע ב"ר יצחק צבי פרידמן סיפר, כי האדמו"ר מביאלא שליט"א אמר לו בשם דודתו, הרבנית מסקרנביץ', כי כבר בפולין היה סבא בגדר 'חידוש'.

שרוי, אולם בחתימת דבריו הוא מתעודד: "אמנם על כל פשעים תכסה אהבה – אהבה מקלקלת השורה: יסוד החסידות – אהבת רעים, קטן וגדול שם הוא באהבה עזה. לכן בקשתי ושאלתי מכם, אוהבי אחי ורעי – אל נא תסור מכם אהבתכם אלי לעולמים..."

אף באיגרת ששלח הרבי זי"ע לארץ הקודש בפרוס השנה החדשה הוא מבקש מסבא ומידידיו הנמצאים בארץ ישראל, שיזכרו את אהבתם לחסידים שנשארו בפולין ויבקשו עליהם רחמים בראש השנה, וכה כתב: "לידידַי העניך ולייבל וכל ידידַי הנכבדים הנלווים אליכם, תזכרו ותעמדו כולכם יד אחת על המשמר לבקש רחמים לכל אחים ורעים, ולא יישכחו מלבכם איך הייתם נקשרים בלב אחד כל אחד ברוחו פי שניים – לבקש ישועה על אחינו, ובתוכם גם אנוכי..."

זר לא יבין זאת

אהבה מופלאה זו לא צמחה במקרה: 'אהבת חברים' הריהי מיסודות החסידות, ובחסידות ביאלא – באופן מיוחד. חסידים השקיעו עמל רב בטיפוח הידידות והאחווה בין איש לרעהו. המושג 'גוטע פריינד' (חבר טוב) היה חשוב ומקודש במשנתו של סבא, שהיה אומר: "אצל חסידים יש 'גוטע פריינד'".

באחרית ימיו, כאשר היה סבא מאושפז בבית החולים, נהג אחד הידידים מהשטיבל לבקר אצלו בקביעות והתמסר אליו באופן מיוחד.

"הוא קרוב משפחה שלך?" התפלא הרופא.

"שנינו חסידים של אותו רבי", הייתה התשובה.

קרוב לוודאי שהרופא לא הבין פשרה של תשובה. וכי מה מבין הוא בטיבה של 'אהבת חברים'?!

אהוב ואוהב

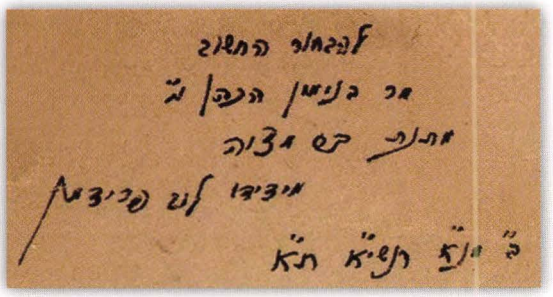
אפס, לא רק לאנ"ש בלבד היה ר' לייבל ידיד. בטבעו היה אוהב את הבריות, ואישיותו קרנה אהבה – למשפחה, לילדים, לידידים ולכל מי שפגש. גם מי שישב לידו באקראי – בנסיעה, בחתונה וכיוצא באלה – נעשה עד מהרה לידידו[2].

---

2 נכדו ר' אברהם בנימין דייטש, חתן בנו ר' יהושע, שמע מהאדמו"ר מסלונים, בעל ה'נתיבות שלום', כי היכרותו הראשונה עם ר' לייבל הייתה באקראי, כאשר התיישב לידו בשמחה.

חוג ידידים רחב מאוד היה לסבא, וביניהם נמנו גם נערים רבים... בהקדשתו על הספרים שהעניק כדורון דרשה לחתן בר־מצווה, נהג סבא לחתום: "מידידו ליב פרידמן".

"ידידי וידיד נפש כל חי", כתב אליו רבו ממעזריטש. במכתבים רבים מכנהו הרבי 'איש שלום' על פי שם משפחתו 'פרידמן' ('פריד־מאן' באידיש משמעותו 'איש שלום'), והכוונה בעיקר למובן של ידידות, אהבה וכבוד הבריות.

ר' בנימין בן־ציון שטרייכר
היה ממתפללי בית המדרש של הרבי מביאלא זצ"ל
ברחוב זבולון 25 בת"א

במכתב נוסף מתאר אותו הרבי במילים: "האהוב והרצוי לכל אחיו", "רוח הבריות נוחה הימנו". ואכן, מילות המשנה ב'פרקי אבות'[3] הלמו את דמותו להפליא: "נקרא רֵע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות..."

ויש על כך סיפורים לרוב...

מחיה נפשות

בשכנות לסבא (בתל־אביב) התגורר יהודי שאיבד את עצמו לדעת מרוב צרות. בדיוק באותו יום שאירע האסון לא חש סבא בטוב ולא יצא מן הבית. "אני זוכר", סיפר בנו ר' משה, "את אחי רפאל נכנס הביתה חיוור כסיד, ויהושע רומז לו: 'אל תדבר! אבא אינו יודע כלום... הוא לא מרגיש טוב, וזה עלול להזיק לו...'"

המאורע עורר סערה בכל הסביבה, ובלילה רגש השטיבל (ברחוב ברזילי בתל־אביב) סביב האסון – זה אומר בכה, וזה אומר בכה. היה שם יהודי אחד שעמד וצעק: "לייבל פרידמן אשם בכל מה שקרה!" כולם התפלאו, והלה המשיך: "אילו היה לייבל יוצא לתפילת שחרית, היה פוגש את המסכן ומאיר לו פנים, אומר לו 'גוט מארגן' בחיוך רחב, והוא לא היה עושה את מה שעשה. אני בטוח בזה. לייבל אשם בכל מה שקרה..."

כעבור דקות אחדות חשב בלבו: 'מה טוב שישבתי ליד אדם שיהיה לי קשה להיפרד ממנו'.

3 פרק ו משנה א.

יהודי נכבד סיפר על אשר אירע עמו בילדותו: "בתל־אביב של אותם ימים היה סחף נורא אחר אידאולוגיות זרות וכפרניות, והנוער התקלקל במהירות. בשבת הראשונה היה הנער הולך עם אביו לשטיבל, בשבת השנייה הגיע באיחור ניכר, ומהר מאוד הפסיק להתפלל בכלל. אף אני בילדותי הייתי בא עם אבי לשטיבל. שבת אחת כבר לא הגעתי, ואחר כך סיפרו לי: 'ר' לייבל התעניין ושאל עליך'. הדבר נסך בי הרגשה טובה: 'אם הוא מתעניין בי, זה אומר שאני חשוב כאן'. לשבת הבאה חזרתי לשטיבל, ומאז המשכתי לבוא כל שבת. לולא הוא – מי יודע היכן הייתי היום?"

סבא ידע כיצד לקרב כל אחד, ואגב כך הוא הצליח להשיב יהודים לאביהם שבשמים. לא רק בחוש ידידות מפותח ניחן, אלא גם בתחושת אחריות לדור העתיד, לנוער המנוער מתורה ומצוות שגדל והתחנך בתל־אביב של אותם ימים.

כזה הוא סיפורו של בועז:

בועז גדל במשפחה תל־אביבית בשכונת מגוריו של סבא. הילד הצעיר למד בבית ספר פשרני של המזרחי, והמושגים היהודיים שספג בביתו היו דלים ביותר. בערוב ימיו נהג סבא להתפלל בבית הכנסת של חסידי מונקאטש, הסמוך לביתו. גם משפחתו של בועז התפללה שם, וכך הכיר בועז את סבא ודבק בו. לפני התפילה היה מגיע לביתו של סבא ללוותו לבית הכנסת. לאט לאט היה צועד עמו, מתאים את קצב הליכתו להליכה האיטית של סבא, ונעצר מדי פעם כדי שסבא יוכל לשאוף אוויר.

סבא שאף אוויר, ובועז שאף אווירה.

השהייה בחברתו של סבא האצילה על הנער מושגים מעולם גבוה, ועם הזמן הפך לחרדי והתעלה במעלות התורה והיראה.

רצוי לכל אחיו

הנה כי כן, סבא היה אהוב ורצוי על כל רואיו ומכיריו, מכל החוגים והעדות. מקובל ואהוד היה על הבריות שבא עמן במגע – מכל הסוגים והזרמים: יושבי אוהל ואנשי מעשה, חסידים ו'מתנגדים', ואפילו חילוניים... כל זאת על אף פי שתמיד נשא את דגל היהדות והחסידות ברמה, ולא התפשר על עקרונותיו

בשום פנים ואופן. כל ימי חייו לא היו לו שונאים או יריבים כלל. להפך, כולם זוכרים אותו לטובה.

גם שכנים חילוניים מהרחוב כיבדו אותו וראו בו ידיד. סוחרים שבאו עמו במגע היו למעריציו: "זהו 'בן־אדם' לדוגמה! הלוואי שכולם היו כמוהו..."

פקחות מיוחדת הייתה לו לסבא להלוך כנגד רוחו של כל אחד, להכיר בטיבו ולהתנהל מולו. תכונה זו עמדה לו לא רק בקשרי הידידות הרבים שהיו לו, אלא גם מול מי שאיננו ידיד:

פעם נסע עם בנו הצעיר להבראה בצפת. הימים היו ימי המחתרות, והאנגלים הקימו מחסומים בכבישי הארץ וחיפשו באוטובוסים ובמכוניות 'טרוריסטים' (כך היו מכונים אנשי המחתרות). באמצע הדרך עצר אותם שוטר ערבי מהמשטרה הבריטית ולא הניח להם להמשיך. "יש לנו רישיון מיוחד מהמושל", אמר לו סבא, ותוך כדי דיבור הציג לפניו את ה... מרשם שקיבל מרופא עיניים, ואשר בראשו התנוססו שני עיגולים של מספרי העדשות. נטל הערבי את ה'רישיון', הביט בו ברוב עניין כ'תרנגול בבני אדם' ושאל: "ומה באשר למלווה?"

הצביע סבא על השורה התחתונה שאחרי החתימה, ולאחר 'עיון' קל פתח השוטר את המחסום, והמונית המשיכה בדרכה.

אחר כך הסביר סבא: "מיד כשניגש הערבי אל המונית, ראיתי שהוא חסר בינה. הלוא ברכב ישבו אדם מבוגר בעל זקן שיבה ונער צעיר. אם הוא מחפש 'טרוריסטים', היה עליו לחשוד מיד בצעיר. מכיוון שניגש אלי תחילה, הבנתי מיד שאינו יודע בין ימינו לשמאלו..."

נושא בעול עם חברו

ר' לייבל היה ידיד מסור ונאמן החפץ בטובת זולתו. בלב אוהב ואכפתי היה מחפש היאך יוכל להיטיב לכל יהודי באשר הוא, וכשהיה סבור כי התערבותו תסייע ותועיל, לא העלים עין ולא עמד מהצד.

שנה אחת בערב תשעה באב, שמע ר' לייבל על ידיד שהרופא אסר עליו לצום. אותו ידיד סירב למלא את הוראת הרופא, באמרו כי הוא חש שהוא מסוגל לצום ואין בכך כל סכנה בעבורו.

ר' לייבל לא יכול היה להישאר שווה נפש מול סכנת נפשות כזו. מה עשה? בליל תשעה באב עלה אליו, ואמר לו שמכיוון שלו עצמו אסור לצום, והוא מתבייש

לאכול בביתו לעיני בני הבית, הוא נכנס לכאן, וברשותו יאכל אצלו. תוך כדי דברים פרש ר' לייבל את המפה על השולחן והניח עליה כיכר לחם. משמע הידיד שאפילו ר' לייבל אוכל בתשעה באב, 'נשבר' והודה שבעצם גם לו הורה הרופא שלא לצום. "אם כך, שב ותאכל", ציווה עליו סבא, והידיד עשה כמצוותו.

אכן, אחוות ידידים אמיתית פיעמה בקרבו של סבא. כל אימת ששמע על צרה שניחתה על פלוני או על דבר שנעשה שלא כהוגן, כאב לו הדבר, והוא לא התעלם. הוא עשה כמיטב יכולתו לפעול, לחזק ולעודד, ואף גער בעת הצורך. במצבים כאלה אף היה פונה לגדולי ישראל ומציג בפניהם עניינים הצריכים תיקון. כשפרצה מחלוקת כלשהי, התערב וניסה לפשר בין הצדדים, ובמקרה אחר שהיה מנוע מלטפל בנושא באופן ישיר, פנה בכתב.

לבו החם פעם באהבה לזולת מתוך הבנה והתחשבות. אחד התארים הבודדים שנחקקו על מצבתו היה – 'נושא בעול עם חברו'.

קל לשמוח בשמחתו של השני, אך קשה להשתתף בצער הזולת. אנשים נהנים ללכת לחתונות – לשמוח ולשמח, אך כאשר באים לניחום אבלים ל"ע, מאבדים את לשונם ואינם יודעים כיצד להביע את השתתפותם בצער. סבא הפליא להשתתף גם בצערו של הזולת. כאשר היה הולך לבית האבלים, היה כואב את כאבם וחש בצערם מעומק לבו, ומתוך כך היו דבריו מנחמים את האבלים.

כאשר שמע שאחד מידידיו, מגדולי ראשי הישיבות, שבור ברוחו עקב צרה מסוימת שפקדה את משפחתו, קם ונסע אליו, ובמשך שעה ארוכה דיבר על לבו וסיפר עובדות מגדולי הצדיקים, עד שחיזק את רוחו והעביר את הצער מלבו. שנים רבות לאחר מכן הביע אותו 'גדול' הכרת טובה על כך (ולכן גם הגיע במיוחד להשתתף בהלווייתה של סבתא ע"ה), באומרו לבניו: "אבא שלכם ממש החיה אותי!"

סיפרה בתו מרת טובה קריבוס: נערה מהשכונה התארסה למזל טוב, אך כעבור זמן לא רב פקד אותם אסון: אביה הלך לבית עולמו, והצד השני ניצל את המצב וסירב לקבוע מועד לחתונה בתואנה שמגיע להם עוד כסף. כשנודע לאבא על השערורייה, הזדרז ללבוש את מעילו ויצא להזעיק את ה'בית ישראל': "יש כאן כלה יתומה, מצערים אותה מכיוון שרוצים לסחוט כסף, ולא עושים חתונה..."

עוד באותו יום שלח הרבי את האדם המתאים לטפל בעניין, והחתונה התקיימה בשעה טובה ומוצלחת.

האדמו"ר מגור ה'בית ישראל'

ועוד מעשה: שניים מידידיו של סבא היו שותפים בעסק. יום אחד פרץ ביניהם סכסוך, שהעמיד בסכנה את כל השותפות. בצר להם, פנו השניים לר' לייבל שישמש כבורר ביניהם. סבא שמע את כל הטענות, פסק מה שפסק, ושני הצדדים יצאו מרוצים. אמנם סבא ביקש מהם: "השכיחו מלבכם את המריבה, אל תדברו יותר על כל העניין..." וכך עשו.

הדבר היה לפלא, שכן בתחילה התבצרו איש־איש בעמדתו, כל אחד היה בטוח שהצדק עמו, ואם כן – איך הצליח סבא לרצות את זה וגם את זה? לימים ביקש בנו ר' יהושע לדעת איך עלה הדבר בידו, ולאחר דרישה וחקירה התברר לו, כי סבא הוסיף סכום כסף מכיסו כדי שהשניים יצאו מרוצים... כאשר שאל את סבא לפשר הדבר, הסביר לו: "ראיתי לפני שני יהודים המתפרנסים בכבוד, והיה צר לי שבגלל שטות זו תתפרד החבילה, ושניהם יאבדו את פרנסתם..."

להעמידו על רגליו

ר' לייבל **אהב** לעזור לאנשים – פשוטו כמשמעו. כשנודע לו כי אחת מחברותיה של בתו התארסה, ולחתנה אין פרנסה מסודרת, הלך לחנות פלונית, הציג את החתן כידידו והמליץ עליו בתור עובד מצוין. (יצוין כי קודם לכן ביקש ר' לייבל שהבחור יבוא אליו כדי שיוכל לתהות על קנקנו.)

יום אחד, כשהיה סבא בדרכו לבית החרושת שלו, ניגש אליו יהודי: "ר' לייבל, הרי אומרים עליך שאתה מסדר פרנסות ליהודים (היה זה אחרי שהצליח להשיג לשוחט חסיד ביאלאברז'יג ניהול של חנות סיטונאית). בבקשה ממך, סדר גם לי איזו פרנסה..."

סבא הוגיע את מוחו, עד שנזכר בבעלים של חנות הסמוכה למשרדו, שהיה זקוק נואשות לעובד שאפשר לתת בו אמון מבלי לחשוש שמא יחתור נגדו או יגנוב. מיד פנה לעבר החנות ואמר לבעליה: "ברצוני להציע לך עובד נאמן. לבטח תיהנה ממנו..."

להמלצה של ר' לייבל היה ערך רב בעיני אותו חילוני, והוא נענה מיד: "טוב, שייכנס ונראה..."

לא פעם רצונו לעזור ליהודים להביא טרף לביתם גבל בסיכון עצמי. היה זה באותם ימים סוערים על סף מלחמת השחרור וקום המדינה. לארץ ישראל הגיעו מעפילים באניות רעועות וצפופות, שחלקם הגדול עלו ב'עלייה ב'', כלומר עלייה בלתי חוקית, והיו צפויים למאסר ולגירוש לקפריסין על ידי הבריטים. אלו שלא נתפסו, התערו ביישוב הצעיר בארץ, אך היו מחוסרי תעודות, והיו עלולים להיתפס ולהישלח למחנות מעצר.

חלק מהמעפילים הגיעו לבושים מדי צבא, וכאן בארץ פשטו את מדיהם ונשארו. היו אלו יהודים ששירתו בצבא אַנְדֶרס, הצבא של ממשלת פולין הגולה. לאחר הסכם מולוטוב־ריבנטרופ[4] סופחו חלקים של פולין לרוסיה, ויהודים רבים מפולין הפכו לנתיניה של רוסיה. אלפים מהם נשלחו למחנות כפייה.

קבוצה מילדי טהרן בהגיעם ארצה

בשנת 1941, הפרה גרמניה את ההסכם והחלה להילחם ברוסיה, בת בריתה לשעבר, הוקם 'צבא אנדרס', שנלחם בגרמנים לצדו של הצבא הרוסי. בין המתגייסים לצבא אנדרס היו אלפי יהודים, שניצלו את ההזדמנות לעזוב את רוסיה. מספרם הרב של היהודים בצבא אנדרס עורר חשד והתנגדות מצד הפולנים, והיחס אליהם היה אנטישמי ומפלה.

צבא אנדרס יצא למסע לעבר ארץ ישראל דרך אירן, שם הצטרפו אליהם 716 ילדי טהרן. אל מאות החיילים היהודים נלוו בני משפחותיהם, שבעצם היו פליטים מפולניה. בהגיעם לארץ ערקו

4 ההסכם נחתם בין רוסיה לגרמניה בראשית מלחמת העולם השנייה. בהסכם חילקו ביניהן המעצמות את שטחה של פולין.

חיילים יהודים רבים ונשארו בארץ ישראל, כשהם פושטים את מדיהם ומנסים להשתלב ביישוב הצעיר.

אם המצב הכללי והכלכלי בארץ באותם ימים היה בכי רע, הרי מצבם של המעפילים ושל חיילי צבא אנדרס, שהיו בעצם עריקים, היה גרוע עוד יותר. מי שנתפס על ידי האנגלים ללא תעודה, היה מגורש מיד לקפריסין.

סבא הרגיש צורך אישי לעזור ליהודים אלו למצוא מקור פרנסה. כאשר התאפשר לו לקבל אי־מי מהמעפילים לעבודה במפעל האריגים שלו, לא התחשב בסיכון הכרוך בדבר. אדרבה, פעם אחר פעם היה שולח את בנו ר' יהושע אל החוף, כדי להציע להם מחסה ועבודה אצלו מיד עם ירידתם מהאנייה. המעפילים היו מאושרים. הם לא העזו אפילו לחלום שמיד בבואם ארצה תחכה להם פרנסה מסודרת.

סבא השתדל הרבה בטובתם ודאג לכל צורכיהם – ברוח ובגשם: רכש בעבורם תפילין, בגדים וציוד בסיסי, וסייע להם בכל דרך אפשרית להתאקלם בארץ. כה נהג גם עם החיילים היהודים שערקו מן הצבא הפולני הגולה. הוא החביאם בביתו, ואף סיפק להם עבודה בבית החרושת, אף שידע שאם ייתפס בידי הבריטים, יקנסו אותו בסגירת בית החרושת, ומטה לחמו יישבר.

כאמור, אהבת החסד של סבא לא ידעה גבולות של חוק ומשפט. שנים רבות קודם לכן, כאשר נפטר אחד מידידיו בבית חולים בוורשה והיה חשש מניתוחי מתים, הלך סבא מיד לבית החולים, לקח את הנפטר על כתפיו והבריחו ממקום הסכנה.

ספינת 'מעפילים' בהגיעה בסתר לחופי הארץ

להחיות עם רב

ר' לייבל היה מפזר מממונו סכומים גדולים לצדקה, אך לא הסתפק בכך, והיה טורח טרחות מרובות – ברגליו ובידיו ובפיו – כדי לגייס תרומות למטרות חסד רבות מספור. הוא צבר ניסיון 'עשיר' בתחום זה, כ'זקן ורגיל' ממש. בשנותיו האחרונות פנה אליו הרבי מביאלא, בעל ה'חלקת יהושע' זי"ע, בבקשה שיעזור לו לגייס סכום נכבד למשפחה נזקקת: "אבקשך, **כאשר אתה זקן ורגיל בעניינים אלו**, להיות לי לעזר ולסעד לאסוף איזה מאות לירות למטרה הנ"ל..."

סיפרה סבתא: הדבר היה זמן קצר אחרי נישואינו. ימים אחדים לפני פסח נעלם סבא, ולא ידעתי היכן הוא. כשחזר הסביר בפשטות: "אצלנו בבית ה'פסח' כבר מוכן. כל מה שנותר זה רק לבדוק את הבית לאור הנר ולבער ממנו מספר פתיתי חמץ – והנה יום טוב. ברם יש משפחות שביתן ריק. אין להן הכסף הדרוש כדי 'להכניס' את הפסח, חייבים לספק להם מצות, יין, תפוחי אדמה וכל צורכי החג. בזה הייתי עסוק – להביא את הפסח לאנשים אחרים"...

גם כשחלה ונאלץ לשכב במיטה, לא היה סבא מסוגל להישאר באפס מעשה. הוא העמיד לעצמו מטרה: 'היום אני עוזר לפלוני לחתן את בנו'. הכיצד? הניח את מכשיר הטלפון ליד המיטה (בימים ההם היה צריך להשיג 'חוט מאריך') והחל מתקשר לידידיו בזה אחר זה: "האם תוכל לעלות אלי? אני זקוק לך בשביל עניין מסוים"... הלה כבר הכיר את סבא והבין במה מדובר. "כמה אתה רוצה?" שאל ישירות, וסבא היה נוקב על-אתר בסכום...[5]

הרה"ח אברהם יוסף גולדשטיין ז"ל. מאחור הילד יהושע בוריסובסקי נ"י בן הרה"ח הרב משה בוריסובסקי ז"ל

יום אחד, בלכתו ברחובות תל-אביב, פגש סבא בראש ישיבה נכבד ממיודעיו. הוא הבחין שהלה שרוי במצוקה וניסה לברר במה המדובר. ראש הישיבה נבוך: "אני זקוק למאה לירות בשביל לגמור שידוך לבתי ו..."

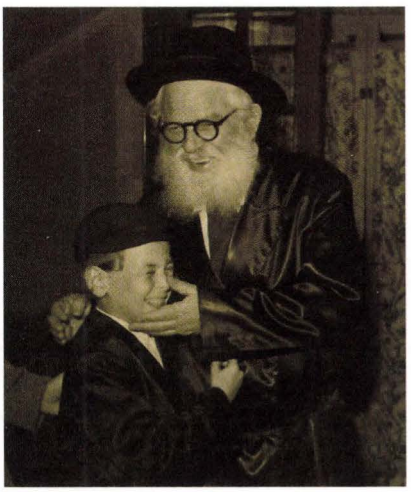
"יניח לי מר", קטע סבא את דבריו, "אין זה לפי כבודו לקבץ פרוטה לפרוטה".

---

5 נאמר במדרש שוחר טוב (משלי יב): "כל מי שישן על מיטתו בלילה וחושב בלבו ואומר 'למחר אני משכים ואעשה עם פלוני טובה', עתיד לשמוח עם הצדיקים בגן עדן לעתיד לבוא, שנאמר: 'וליועצי שלום שמחה'" (משלי יב כ).

מיד קרא לידידו ר' אברהם יוסף גולדשטיין, אברך מחסידי ביאלא, ויחד הלכו ואספו את כל הסכום. (לימים סיפר ר' אברהם יוסף, שראה בחלום[6] את סבא לאחר פטירתו, ושמע ממנו שהייתה לו בשמים טובה גדולה ממעשה זה.)

במקרה אחר שכיתת רגליו לגייס כספי צדקה לנצרך, פגש בידידו ר' פינחס מונדרי, שיצא גם הוא מביתו לשם מטרה דומה. הסכימו ביניהם ללכת יחדיו. ר' פינחס היה איש חכם ובעל מרץ, וכאשר ביקש, לא השיבו את פניו ריקם. במשך יום שלם חיזרו על הפתחים, ובסופו חילקו ביניהם את הכסף שווה בשווה. כל אותו היום לא שאל איש את רעהו בעבור מי הוא אוסף! את שניהם לא עניינו דברים מסוג זה...

רבי פינחס מונדרי עם נכדו

מכיריו של ר' לייבל מצאו בו את המידות התרומיות ששיבצו חז"ל[7] בכתר מעלותיו של תלמיד חכם: "ויהיה חונן לבריות, חומל לאביון, מושיע לעני, חכם לחכמים, אח לצדיקים, עמית לתמימים, רֵעַ לחסידים, רחמן לתלמידים, אב ליתומים, בעל לאלמנה, מזכיר למשכיל, מלמד לפתי, שמחה לקשה יום..."

בשעה זו אתה קונה את עולמך

אנשים חשו כי אצל ר' לייבל ימצאו מגן ומשענה – יש מי שידאג להם! יש מי שייאבק למענם! זמן קצר אחרי בואו לתל־אביב נודע לו על אלמנה שנותרה ללא פרנסה. אף על פי שהיה תושב חדש ובלתי מוכר בעיר, קם ועשה מעשה: ביום השבת נעמד לפני קריאת התורה ודרש מהציבור לשאת באחריות לקיום האלמנה האומללה ומשפחתה ולדאוג למחייתם.

בשכנות לבית החרושת של סבא (ברחוב פלורנטין 5 פינת ויטל 6) היה מפעל לייצור קופסאות קרטון. בעל המפעל לא חילל שבת, אבל ביום ששי נמשכה העבודה עד סמוך לכניסת השבת ממש. בין הפועלים היה יהודי פשוט, דוד שמו,

---

6 ראו סיפור החלום בעמוד 541.

7 בפרק 'דרך ארץ' בספר 'ראשית חכמה'.

שלא היה מוכן לעבוד בצורה כזאת – הלוא לפני שבת עליו לרחוץ ולהתלבש, ולאחר מכן ללכת מבעוד יום לבית הכנסת. ביקש אפוא מבעל המפעל שיאפשר לו להשתחרר ביום ששי מוקדם יותר, אך הלה סירב בתוקף: "כאן עובדים עד שבת". דוד התעקש והתווכח, אולם המעביד הודיע לו: "אם אתה יוצא מוקדם ביום ששי, אל תחזור ביום ראשון..."

למרות האזהרה הנמרצת לא היה דוד מסוגל להשלים עם הגזירה, וביום ששי הקרוב עזב את המפעל שעתיים לפני כניסת השבת, בלי לשאול שאלות.

חלפה עברה שבת מלכתא, וביום ראשון בבוקר, בבואו אל המפעל, כבר המתין לו בעל הבית נרגז. מיד בהיכנסו הרעים עליו בקולו: "צא החוצה! אין לך יותר מקום כאן!" דוד האדים והחוויר. מבויש כולו הסתלק לרחוב ועמד שם, בלב 'העיר העברית הראשונה', שבה יהודי אינו יכול לשמור את השבת.

פתאום ידע את אשר יעשה. רגליו נשאוהו היישר לבית החרושת של ר' לייבל. אל מי יפנה אם לא אליו?

ר' לייבל היה דמות נערצת בכל האזור. הפועלים היו מכנים אותו בכבוד: 'יהודה הנשיא', ועתה הרגיש דוד הכאוב כי אצלו בוודאי ימצא אוזן קשבת. הוא נכנס אל המשרד בסערה. "יהודה הנשיא", קבל בפניו, "אני רציתי לכבד את השבת, ותראה מה עשו לי..."

ר' לייבל קם ממקומו. "בוא עמי", הורה לו, וללא שהיות פנה עמו אל המפעל שממנו פוטר.

ניגש ר' לייבל ישירות אל המנהל, וכה אמר: "חכמינו אמרו: 'יש קונה עולמו בשעה אחת'. כלומר, אדם יכול לקנות את העולם הבא שלו בשעה אחת. אמור לי, נכבדי, האם אתה רוצה לקנות עכשיו, בשעה זו, את העולם הבא שלך?"

מפיו של ר' לייבל, הסוחר הוותיק בעל הדרת הפנים, נשמעה ההצעה כמו עסקה של 'פעם בחיים'. בעל המפעל לא יכול היה להישאר שווה נפש, והוא הנהן בראשו לחיוב.

"אם כך", אמר לו ר' לייבל, "תגיד אחרי מילה במילה: 'דוד חוזר לעבודה! דוד חוזר לעבודה!'" ובעל המפעל קרא אחריו כמו ילד צייתן: "דוד חוזר לעבודה!"

דוד שב לתפקידו והמשיך לכבד את השבת ואת 'יהודה הנשיא', שתבע את עלבונה של השבת.

כוחו בפיו

ר' לייבל היה מנצל את כישוריו כדי להשפיע על אנשים. בני אדם נתנו בו אמון. הם הרגישו שהוא מתכוון באמת למה שהוא אומר – ומשום כך הייתה למילים שלו השפעה עצומה. הוא ידע לדבר אל כל אדם בשפתו ולומר את המילה המתאימה לו. בעיות רבות נפתרו כאשר רק נכנס ואמר מילים ספורות. דבריו התקבלו, ולא היה צורך ביותר מזה.

אחד ממוקיריו, ר' לייביש רוזנבוים שמו, הפקיד ספר תורה בבית כנסת. לימים ביקש לקבל את ספר התורה לרשותו, אך הגבאים סירבו להחזירו. הסתפק ר' לייביש – האם לתבוע אותם לדין תורה?

ניגש ר' לייביש לסבא, שטח את לבטיו והוסיף: "אחרי השואה נשארתי בלי רבי. אני ניגש אליך כמו אל רבי, כל אשר תאמר אלי אעשה"... וסבא ענה לו בחכמתו: "אם ספר התורה הוא שלך, הרי כל הזכויות שיש בקריאה בו נזקפות לזכותך. אלא מה, לו היה ספר התורה ברשותך, היה לך גם מעט כבוד. עכשיו, כשספר התורה בבית הכנסת, יש לך מצווה חשובה לאין ערוך – מצווה בלי כבוד...

"אך אל דאגה", הוסיף סבא, "בסופו של דבר יימלכו הגבאים בדעתם: 'אם הספר אינו שלנו, לשם מה אנו מחזיקים בו, למה לנו להחזיק בספר גזול'... וישיבו לך את הספר".

וכך הווה.

מסילות ללב

הנה מקרה נוסף:

ליל שבת אחד, בשובו מה'מעזריטשער שטיבל' בתל־אביב, צדה עינו את השכנים מהבית הסמוך הטורחים בהכנת מסיבה לליל שבת. על השולחן עמדו נרות מוכנים להדלקה לקראת המסיבה רח"ל. נעצר סבא ואמר לבניו: "אכנס פנימה ואבקש שלא ידליקו את הנרות".

מיד הקיש על הדלת ופנה לבני הבית: "אל תחשבו שאני הולך מבית לבית להגיד מוסר, אלא שראיתי שאתם רוצים לכבד את השבת, והכנתם נרות לכבודה. אז תדעו לכם: השבת לא תתכבד אם תדליקו עכשיו את הנרות – להפך, כך היא מתחללת..."

בני המשפחה הרגישו את הפֶּנות שבדבריו, הבינו שהוא בא לעזור להם לכבד את השבת – והנרות לא הודלקו.

בין שמיעה לראייה

בחן שפתיים ובחכמה יצוקה היה ר' לייבל מאלף בינה ומיישר הדורים במילים ספורות.

סיפר הרה"ח ר' יהושע קרנבייסר שליט"א: פעם התעורר בשטיבל ויכוח סוער – שני אברכים צורבים נחלקו ביניהם על מעשה מימות ה'בעל שם טוב' והמגיד ממזריץ'. האחד טען: "כך היה המעשה", ורעהו הכחיש בלהט: "לא, אלא כך היה". כל אחד הגן בלהט על עמדתו, והפולמוס הפך לוויכוח שהלך וסער.

משלא הצליחו לשכנע איש את רעהו, ניסו לגייס עזרה. ניגשו אפוא אל ר' לייבל והמשיכו להתנצח בפניו: "כך היה המעשה!" "לא, אלא כך היה!" ר' לייבל הקשיב להם בסבלנות עד שכילו לטעון את כל אשר בפיהם ונשתתקו. עכשיו חיכו לשמוע מי משניהם הוא הצודק.

נתן בהם ר' לייבל את עיניו ואמר בהטעמה: "ואני, כך, שמעתי..." ואת המילה "שמעתי" סלסל היטב, עד ששמעו בה היטב את אשר רצה להשמיע להם.

אכן, מילים ספורות אלו היו כמחט בבלון נפוח. ברגע אחד התחוור להם שהוויכוח כולו חסר תכלית. הרי שניהם לא היו שם, בחצרו של ה'בעל שם טוב', או אצל המגיד הקדוש, ואינם יכולים לדעת מה בדיוק התרחש בימים ההם. את הסיפור קיבלו שניהם מפי השמועה, אלא מאי, זה שמע כך וחברו שמע אחרת, וכל אחד רוצה להגן על שמועתו. אבל מה היה בדיוק, מי יכול לדעת?

ימים רבים עוד הדהדו בין כותלי השטיבל מילותיו המתנגנות של ר' לייבל: "ואני, כך, שמעתי". מילים ספורות שמעמידות בפרופורציה ויכוחים עקרים שאי אפשר להגיע בסופם אל חקר האמת, אך במהלכם אפשר גם אפשר לצבור שנאה, טינה ומחלוקת.

להרגיש את צורכי הזולת

מעשה היה ביהודי מפליטי השואה שהתפרנס כגובה תרומות מטעם ישיבת 'חידושי הרי"ם' (שנקראה בימים ההם 'הסניף'). המסכן, שהיה חשוך בנים, לא השביע את רצון מעסיקיו, והללו ביקשו לפטרו, או לפחות לנכות חלק

ממשכורתו ולהעסיק במקביל אדם נוסף בתפקיד זה. הלה התנגד וטען שמקפחים את פרנסתו ללא הצדקה. אחרי דין ודברים ממושך הסכימו שני הצדדים למסור את ההכרעה בנושא לבוררות זבל"א[8]. הבורר מטעם המוסד היה ר' פינחס מונדרי ז"ל, חבר ההנהלה, והפליט בחר לו כבורר את סבא, ביודעו שיעשה בעבורו כל מה שניתן לעשות; ושניהם היו אמורים לבחור יחדיו בורר שלישי מוסכם, כדין.

כשפגש סבא את ר' פינחס בשטיבל, אמר לו: "הלוא אנשים אחים אנחנו ומסתדרים בינינו היטב, לשם מה אנו זקוקים לצרף שלישי? בוא ונדון לבדנו".

כשישבו לדון, פנה סבא לידידו בשאלה מפתיעה: "אולי נתחלף בתפקידים?"

"מה הפירוש? התפלא ר' פינחס, "הלוא אני בא־כוח הישיבה, ואתה בא בשם הגובה, ומה שייך פה להתחלף?"

"אספר לך סיפור", השיבו סבא:

מעשה בעניים – אב ובנו – שבאו לפני המגיד מקוז'ניץ לדין תורה על אודות המעיל הבודד שברשותם.

"אני יוצא מדי בוקר להביא טרף בעבור שנינו", טען הבן, "אינני מסוגל לצאת בקור העז ללא מעיל. הלוא נגווע שנינו ברעב אם לא אביא פרנסה!"

"זקן אני ובא בימים", טען האב לעומתו, "כלוא בבית כל היום. בלי מעיל אקפא מקור, חס וחלילה".

חשב בלבו המגיד הקדוש: 'משונה הוא דין תורה שבו מאשימים אב ובנו זה את זה... קשה לשמוע דיבורים כאלו'... ואז פנה שוב ואמר: "מוטב תהפכו את התביעה: האב ישמיע את טענת הבן, והבן ישמיע את טענת אביו. או־אז נשכיל להכריע את הדין כראוי"...

שמעו השניים ו'הפכו את היוצרות': האב מצדו טען שהמעיל מגיע לבן – הלוא הוא יוצא לרחוב ומתייגע לפרנסתם בקור חודר עצמות. אם לא ילבש מעיל, לא יחזיק מעמד ויקפא מקור חלילה, ואם לא יצא, ירעבו שניהם ללחם. אחריו קם הבן והשמיע טענה הפוכה: האב איש זקן וסובל מצינת החורף. אם ישב לבדו בבית בלתי מוסק, עלול הוא למות מקור.

כיוון שהשמיעו את טענותיהם ואת נימוקיהם, עמד המגיד והעניק להם את מעילו שלו, כדי שיהיה לשניהם במה להתחמם. אחר פטרם לשלום, והשניים יצאו מלפניו שמחים וטובי־לב, איש איש במעילו...

8 זה בורר לו אחד, וזה בורר לו אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד (סנהדרין כג ע"א).

מקורבי המגיד שנכחו במעמד הביעו את פליאתם: "מה ראה רבנו לתת להם את מעילו רק אחרי שהפכו את הטענות במצוותו? לשם מה כל ה'הצגה' הזו?"

הסביר להם המגיד: "מיד כששמעתי את טענותיהם, הבנתי ששניהם צודקים: האב הקשיש עלול לקפוא באין לו מעיל, והבן גם הוא לא יהיה מסוגל להביא לחם בהיותו חשוף לקור הנורא. על־אתר גמרתי בלבי להעניק להם את מעילי ולחלצם ממצוקתם. אפס, לא רציתי שילכו מפה ובלבם טינה איש על רעהו, לכן ביקשתי שיחליפו את הטענות. בדרך זו יבין כל אחד שגם השני צודק, ולא ינטור לו בלבו".

"אף אנו", שידל סבא את ר' פינחס, "כלום יש כאן 'דין תורה' שאנו זקוקים לבוררות? הלוא ברור ששני הצדדים צודקים! על מה צריך כאן לעשות בוררות? צריך רק לדאוג שתהיה לאיש פרנסה מסודרת, ולא יותר"...

ישבו ביניהם ודנו עד שסיימו את העניין לשביעות רצון כולם.

ידיים עובדות

הנה סיפור ששמענו כבדרך אגב, אשר יש בו הרבה יותר מסתם סיפור –

היה זה בשנת תש"ט. נערה צעירה פליטת שואה הגיעה ארצה, כשמאחוריה מסלול ייסורים שעבר דרך מחנות המוות, המשיך במחנה מעפילים בקפריסין, ועדיין לא הסתיים... כדי להתחיל את חייה מחדש היה עליה לעבוד קשה בשביל המינימום ההכרחי שבן אדם זקוק לו – לחם ומקום לינה. חדר לא היה באפשרותה לשכור, על כן שכרה רק מיטה, ולמחייתה עבדה במסעדה בשכונת שפירא, אחת השכונות הוותיקות בתל־אביב.

יום אחד איתרע מזלה והיא נכוותה קשות בידה. בעל המסעדה לא רק שלא נתן לה חופשת מחלה, אלא פיטר אותה מעבודתה היות שהתקשתה לבצע את תפקידיה ביד הפגועה. באותם ימים עדיין לא היו 'ביטוח לאומי', פיצויים וכדומה, והנערה ניצולת השואה, שהייתה בודדה מבלי מגן ומושיע, יצאה אל הרחוב ונפשה מרה עליה.

עוד היא מהלכת, אינה יודעת לאן, והנה נקרה בדרכה מישהו ממכריה. הוא שְׁאָלָהּ לפשר העננה שרובצת על פניה, והיא שפכה את לבה. שמע האיש את אנחתה ואת דאגתה וחשב כיצד לעזור לה.

"את יודעת מה?" הציע הלה, "לכי לבית החרושת 'המרבד' שבשכונת פלורנטין. שמעתי ששם מקבלים עובדים גם אם לא זקוקים לידיים עובדות..."

הנערה עשתה כעצתו. היא הגיעה למפעל של סבא, שם עמדו על טיבה כנערה יראת ה' שנשארה יחידה מכל משפחתה, קיבלוה בזרועות פתוחות וסידרו לה 'עבודה' בבית החרושת. סבא הקצה לה אגף מרוחק משאר העובדים כדי לשמור על גדרי הצניעות, ואם לא די בכך, היה שולח מדי יום את אחת מבנותיו לארח לה לחברה.

עשרות שנים חלפו, והיא עדיין זוכרת את המשפט שאמר לה אותו עובר אורח: "לכי לבית החרושת 'המרבד'. שם מקבלים עובדים גם אם לא זקוקים לידיים עובדות". נראה כי במשפט הזה מקופל מפעל חייו של סבא, שכל ימיו ארג חוטים של חן וחסד ורחמים עם בריותיו של הקב"ה.

עדינות הנפש

מתוך שלל העובדות ששמענו על מסירותו לזולת נוצצים זהרורי אור של עדינות נפש, אותה טהרת הלב שהתבטאה בכל אורחותיו ושיגו.

יום אחד נכנס לביתו ידיד ובקשה בפיו: "אני זקוק להלוואה דחופה".

אמר לו סבא: "גש נא אל המעיל התלוי בפינת החדר, וקח מהכיס כמה שהנך צריך".

ניגש היהודי, לקח כמה שלקח והלך לדרכו...

מעולם לא היה סבא איש עשיר, אולם הדבר היה בדיוק אחרי שחזר מנסיעה מסחרית, ובכיס היה מונח סכום כסף עצום. משיצא הביעה סבתא את פליאתה: "אתה יודע שאף פעם אינני מפריעה לך לתת, אולם הפעם... כיצד נתת לו לגשת לסכומים כאלה מבלי לדעת כמה הוא לוקח? הלוא הנך מאבד את החשבון, ואינך יודע היכן אתה עומד!"

נענה סבא ואמר: "כשיהודי בא לבקש הלוואה, דמו נשפך. כלום ניתן לשפוך שוב את דמו כדי לראות כמה לקח?! הנוחות שלי לא שווה אם בגללה תישפך מדמו אפילו טיפה אחת נוספת!"

איש חונן ומלוה

בהזדמנות אחרת, כשהשתתף סבא בסעודת מצווה עם ידידים, ניגש אליו יהודי לא מוכר וביקש הלוואה. ברגע הראשון התחמק סבא, אך לאחר רגעים אחדים

קם ונתן לו. "בתחילה חשבתי", הסביר אחר כך, "הלוא אינני מכירו, ומי יודע אם אפשר לתת בו אמון, אולם מיד נזכרתי: הלוא יום חמישי היום, אולי הוא צריך את הכסף בשביל הוצאות שבת, האם בגלל חששות כאלו אמנע מלהלוות לו?!"

וסיפור רודף סיפור. אחד ממכיריו בא פעם לבקש הלוואה לצורכי העסק שלו.

"סכום זה מצוי בידי", אמר לו סבא, "ואני יכול להלוות לך אפילו סכום גדול יותר".

"אינני זקוק ליותר", השיב הלה.

אולם סבא התעקש: "דבר ראשון קח, שיהיה לך, אחר כך תראה..."

סיפר חתנו הרב מאיר בן־שם (שאמו הייתה אלמנה): בתקופת ההכנות לחתונתי הגיע אלי גיסי ר' יוס'ל רוזנברג ז"ל בשליחות השוער, ובידו מעטפה שהכילה סכום כסף גדול. "בוודאי יש לכם הוצאות לקראת החתונה", אמר, ונתן לי בלי דין ובלי חשבון...

מעשה בברכה הפוכה

אחד מחסידי מעזריטש התגורר בסלאוועטיץ', עיירה קטנה ליד ורשה. בצעירותו שירת בצבא הגויים, וכשהחיילים הגויים רצו לשעשע את עצמם, החליטו לבצע בו משחק אכזרי: הזמינו אותו ל'משפט שדה' בעוון 'ריגול' – עדי שקר העידו שריגל בעבור האויב, ועל סמך עדותם חרצו את דינו למוות. מיד העמידוהו אל הקיר מול כיתת יורים, ורק שנייה אחת לפני שהרגוהו, הודיעו לו שהייתה זו מהתלה, והוא חופשי לנפשו. ה'משחק' האכזרי הזה הרס את חייו. הוא לא התאושש מעולם, והפך לאדם שבור ומיוסר, מסכן ולא־יוצלח.

שנה אחת לפני פסח הגיע האיש אל ה'מעזריטשער שטיבל' בוורשה וביקש מסבא שיעניק לו ממעות 'קמחא דפסחא' שנאספו למען עניי השטיבל. סבא התנצל והסביר שהכסף הזה נאסף בעבור בני ורשה, ואין הוא רשאי להעניק לו. "אולם גש נא לביתי, שם ייתנו לך משלי".

הלך האיש לביתו של סבא, וסבתא מילאה לו שני סלים ענקיים – דגים, בשר, שמאלץ, ביצים, מצות, יין – הכל ביד רחבה, והאיש יצא משם מצויד בכל צורכי החג. כשעמד האיש בדלת כשהסלים המלאים בידו, פגש בסבא, שכבר הספיק לחזור מן השטיבל, והלה בירכו בהתרגשות: "ה' יעזור לך שבשנה הבאה תהיה מהמקבלים ולא מן הנותנים!"

סבא ענה אחריו "אמן", ולא הגיב מאומה. כה נסע האיש לביתו שמח וטוב לב.

גם סבתא החרישה, אך מיד כשיצא האיש, שאלה את סבא בהשתוממות: "שמעת במה בירך אותך? מדוע ענית אמן על 'ברכה' כזו?"

וסבא הסביר: "וכי היהודי הזה רצה לקלל אותי? הוא בוודאי התכוון להביע את תודתו ולברכני, אלא שבהיותו דל שכל, היה סבור שכך מברכים. תמיד הוא, הנתמך המסכן, שומע איחולים 'בשנה הבאה תהיה מן הנותנים ולא מהמקבלים', והוא הבין שאם כך מברכים את הנתמכים, יש להפוך את הברכה בשביל הנותנים, מבלי שתהיה לו כל הבנה במשמעות הדברים... מכיוון שרצה באמת לברך מעומק הלב, בוודאי בשמים מקבלים את הכוונה ולא את המילים. ועל זה ענית אמן..."

גילויי אצילות

אצילות נפשו של ר' לייבל באה לידי ביטוי בהזדמנויות שונות.

מעשה בשדכן מתל־אביב שהתעסק בשידוך מסוים בעבור איש עשיר, אולם בסופו של דבר לא יצא השידוך אל הפועל.

"טרחתי ויגעתי בעבורך", טען השדכן בפני העשיר, "האין מגיע לי תגמול על כל הטרחה?"

"הרי לא נהניתי ממך מאומה – השידוך לא נגמר בכי טוב!" ענה לעומתו העשיר.

"אבל ר' לייבל פרידמן שילם לי גם כאשר השידוך לא יצא אל הפועל..." ענהו השדכן בראיה ניצחת.

ועוד מעשה סיפרה בתו מרת רבקה בהרב ע"ה: בוקר אחד, תקופה קצרה לאחר נישואיי, נכנס אבא לדרוש בשלומי. הייתי אז עקרת בית צעירה שעושה את צעדיה הראשונים במטבח, והייתה זו הפעם הראשונה שבישלתי ארוחת צהריים. "מה קרה?" דאג אבא למראה מצב רוחי העגום. ואני סיפרתי: "כשהבערתי את האש ב'פתילייה', נשפך קצת נפט לתוך התבשיל וקלקל את טעמו, ועכשיו איני יודעת מה לעשות: להשליך לאשפה איני מסוגלת, ולהגיש – אני מתביישת"...

"אני רוצה לטעום", ביקש, ואני הגשתי לו ממעשה ידי. אבא טעם והתפעל: "מעדנים! כנראה נשפך מעט מאוד, אולי תיתני לי עוד קצת". כעבור מספר דקות אמר שוב: "זה היה כל כך טוב, אולי תיתני לי עוד". כך ביקש עוד ועוד, עד שסיים את כל התבשיל...

מרכז יהודי בוורשה רחוב נליבקי (Nalewki), מספרים 19-29.
היום לא נשאר אף אחד מהבתים

פרק ז

בית הפתוח לרווחה

מי יתנני מלון אורחים

על ביתו סבא ניתן לומר את דברי המשנה "יהי ביתך פתוח לרווחה". ביתו של סבא היה פתוח לאורחים כאוהלו של אברהם אבינו, הייתה זו משאת נפשו של סבא עוד משנותיו הצעירות: שהבית יהיה פתוח לכל.

בצעירותו ראה סבא דוגמה של בית כזה:

בוורשה התגורר ר' ברוך מרדכי טשארני, תלמיד חכם מחסידי סלונים. הוא היה בעל חסד מופלג ועסק בצורכי ציבור באמונה. ביתו היה הפקר לכל[1] – יהודי שנקלע לעיר הגדולה ותר אחר אכסניה, קיבל בביתו את כל צרכיו ביד רחבה חינם אין כסף.

אל עיר הבירה ורשה נהרו רבים מכל רחבי פולין – כל אחד מסיבותיו הוא: היה מי שהגיע אל הפרופסור למצוא ארוכה; פלוני בא לסעוד חולה בבית החולים[2]; אלמוני הגיע לסדר ניירות רשמיים שלהם היה זקוק; סוחרים באו למסחרם, והיו שחשבו לנסות את מזלם בעיר הגדולה. מלבד כל זאת, בוורשה

---

1 כמו שאמרו על יואב בן צרויה: "וייקבר בביתו במדבר" (מלכים א' ב לד). וכי ביתו מדבר הוא? אמר רב יהודה אמר רב: כמדבר - מה מדבר מופקר לכל, אף ביתו של יואב מופקר לכל (סנהדרין דף מט עמוד א).

2 בוורשה היה בית חולים יהודי גדול מאוד ומודרני. בית החולים כלל 17 בניינים שהכילו 1,200 מיטות אשפוז ונקרא Szpital Starozakonnych na Czystem. אפילו בית כנסת

התקיים יריד קבוע: פעם בשבוע היו האיכרים מכל הכפרים והעיירות הסמוכים מתאספים בכיכר העיר ומוכרים את תוצרתם לאנשי העיר – תבואה וביצים, עופות, פירות וירקות וגם עגלים וסוסים.

באותם ימים לא היו הדרכים סלולות, והאנשים היטלטלו בדרכים זמן רב עד שהגיעו למחוז חפצם. כשסוף־סוף דרכו רגליהם בוורשה, נאלצו להתעכב בה ימים ושבועות עד לסידור ענייניהם. בין המוני הבאים לוורשה היו יהודים רבים. כסף לשלם לבית מלון לא היה להם, מה גם שהמלונות היו שייכים לגויים, ויהודי שומר מצוות לא מצא שם את מקומו.

בביתו של ר' ברוך מרדכי טשארני מצא כל אורח את מקומו. הבית עמד לרשות הציבור, ורבים היו הבאים בצל קורתו. בני המשפחה טרחו ואירחו אותם ברוחב־לב, והעמידו לרשותם ארוחות משביעות ומיטות מוצעות. האירוח נעשה בטבעיות עד שלא ניכר מי בעל הבית ומי האכסנאי.

מעשה באורח ששהה בביתו ימים רבים והחל לחשוש שמא הוא מנצל את טוב לבם של המארחים יתר על המידה. הוא לא ידע מיהו בעל הבית, אך דמותו של ר' ברוך מרדכי הייתה מוכרת לו – הרי נתקל בו מדי יום. הוא פנה אליו בשאלה: "רואה אני שאתה מתאכסן כאן זמן רב, ומסתבר שהנך מכיר את בעלי המקום ויודע את הלך רוחם. אמור לי, כמה זמן לדעתך יכול אני לשהות פה? האם אינני מכביד? האם אין אני מנצל אותם יותר מדי?"

משך ר' ברוך מרדכי בכתפיו: "שמע, אני שוהה כאן זמן רב, ואיש אינו אומר לי מאומה... כנראה אפשר להתארח פה ללא הגבלה... נראה לי שאתה יכול להישאר ללא חשש..."

אל הבית הזה נקלע פעם סבא ר' לייבל בימי חורפו. והנה מה הוא רואה? יהודי אלמוני שהיה זקוק באמצע היום לפינה שקטה נכנס אל הבית, מתיישב ליד שולחן פנוי, מעשה בעל הבית, כותב את מכתבו ביישוב הדעת, ומשסיים – קם ופנה ללכת. איש לא שאלו בבואו או בצאתו, ולאיש לא הפריע שזר נכנס אל הבית וחש בו כבביתו. המחזה עורר קנאה בלבו: 'הלוואי שגם הבית שלי יהיה כזה... שכל יהודי יוכל להיכנס ולהרגיש בו כבתוך שלו'...

בבוא העת, כשעבר סבא עם משפחתו לוורשה, הלך גם הוא בדרך זו.

היה שם. הוא נבנה בשנת תרס"ב (1902), וגדולי הרופאים עבדו שם. לאחר המלחמה הולאם בית החולים, וכעת הוא נקרא Szpital Wolski.

הבית שימש 'בית ועד לחכמים' והיה פתוח לרווחה תמיד. התקיימו בו מסיבות של חסידים מן השטיבל, נכנסו בני־בינה שרצו להמתיק סוד עם סבא בשיח־חסידים, ובאו גם סתם יהודים שהיו צמאים לידידותו של ר' לייבל. אורחים ונצרכים מצאו כאן את מקומם והרגישו כבני בית, ולעתים גם כבעלי הבית!

פ"נ
הי חסיד! הי עניו!
איש חסיד ישר באדם
ירא אלקים גאון ומקובל
ביתו פתח לרוחה ובית ועד
לחכמים, למד ולימד ושם
לילות כימים תמידין כסדרן
ה"ה הרב ר' ברוך מרדכי
צארני
בן הרב הגאון החסיד
מוהר"ר יעקב נחום זצללה"ה
דומו"צ בעיר מיר דליטא
תלמיד מרן בעל יסוד העבודה זי"ע
ומרן מהר"ש ומהר"א זי"ע מסלאנים
נפטר בשם טוב
ביום אחרון של פסח
כג לחודש ניסן תרצ"ג

כאדם העושה בתוך שלו

בני הבית היו מזכירים את ר' יעקב אשר, שהיה אורח קבוע במעונם. הוא היה עדין נפש, נקי ומסודר מאוד, ולא רצה להטריח איש. היה ניגש בעצמו אל הארון ומוציא מתוכו לחם, מפית נקייה, סכין ומזלג, מסדר הכל יפה על השולחן ויושב לסעוד. לאחר מכן היה מרתיח מים, מכין תמצית תה חדשה, מצחצח את הכוס עד שהבריקה, מוזג לתוכה את המשקה ומתיישב ללגום בנחת. (הילדים היו שמחים בבואו, כי לאחר ביקורו היה במטבח תה טרי.) אחר שסיים סעודתו ובירך על המזון, קם מן הכיסא, איחל "אַ גוטן טאג" והלך לדרכו, מבלי להחליף מילה עם אי־מי. סבא שמח בו מאוד: "אם יהודי אנין טעם כר' יעקב־אשר מרגיש בנוח להיכנס מבלי לשאול, לעשות כאוות נפשו וללכת, הרי שביתי מעין הבית של ר' ברוך מרדכי..."

דוגמה אופיינית אחרת סיפר צעיר הבנים ר' משה: בילדותי, כששהינו כל המשפחה למנוחה באוטבוצק, נכנס אלינו יהודי, ניגש אל הארון ולקח חפצים.

לא עלה בלבי שמץ של חשד. הבנתי שכנראה זה אחד האנשים שמסתובבים אצלנו בבית, אולם אחר כך התברר שהיה זה גנב שבא לגנוב ללא חשש...

ויהיו עניים בני ביתך

פרק מיוחד בתפארת המשפחה היו ה'עוזרות' שעבדו בבית וסייעו לסבתא במשק הבית ובגידול הילדים. בכוונה תחילה לא העסיקו בבית עוזרות נכריות, אלא רק נערות יהודיות. הללו היו מדלת העם והגיעו משכונות עוני או מכפרים קטנים, שם גדלו כבנות־עניים, ללא כל השכלה ובלי כללי דרך־ארץ ונימוסי חברה[3].

בביתם של סבא וסבתא נעשו הנערות לבנות בית. סבתא הייתה טורחת ומלמדת אותן את הדברים הבסיסיים שלא ידעו, מקנה להן אורחות חיים ומדריכה אותן בדרך הישרה. כאן כיבדו אותן, נתנו להן מעמד של שווי דרגה ודאגו לכל אחת כבת. בבוא העת היו סבא וסבתא משיאים אותן. כשרצתה סבתא לתאר תקופה שהייתה להם פרנסה בשפע, סיפרה: "השאנו באותה שנה חמש עוזרות"...

גם אחר נישואיהן ליוו סבא וסבתא את העוזרות במסירות – אירחו אותן בחגים עם משפחותיהן, לכאן היו באות בעת צרה לשפוך את לבן ולקבל עזרה, ולכאן חזרו גם כשלא היה להן היכן לשהות עוד... פעם ביקשה סבתא לראות מקרוב מה שלום אחת העוזרות אחרי נישואיה. סבתא לא התעצלה, קמה ונסעה מרחק גדול, כדי להיווכח במו עיניה האם היא מאושרת וטוב לה.

בלילות שבת נהג סבא לשבת על מקומו בראש השולחן ולעיין בספר 'דברי בינה' על הפרשה שעה ארוכה. הוא לא היה מקדש על היין עד שסיים את כל הסדרה. ליל שבת אחד, אחרי יום שישי קשה ועמוס שהנערה העוזרת התאמצה בו במיוחד, ניגשה סבתא אל סבא ולחשה באוזנו: "היא כמעט לא הספיקה לטעום היום כלום..." אך שמע סבא את הדברים, ובאותו רגע סגר את הספר, נטל את הגביע בידו ופתח: "יום הששי..."

---

3 עוזרת שעברה לעבוד בבית אחר סיפרה לתומה שבבית החדש אין מקפידים כל כך בשמירת תורה ומצוות. למשל: בתשעת הימים הם לא עורכים סעודות... (כידוע, במקהלות החסידים נהגו לערוך סיומי מסכת וסעודות מצווה בתשעת הימים. בספר 'שיח שרפי קודש' מובא טעם המנהג בשם ה'חידושי הרי"ם'.)

בית לציבור

בין האורחים הקבועים הסתובבו בבית כמה וכמה קשי־יום ועלובי־חיים (בימים ההם היו בוורשה רבים כאלה), שמצאו אצל סבא אוזן קשבת. הם היוו חלק בלתי נפרד מן המשפחה, וחלקם התגוררו בבית תקופות ארוכות. בקיץ הייתה המשפחה נוסעת לנפוש בעיירת מרפא, כדוגמת אוטבוצק ואחרות. לנסיעה זו הצטרפו בדרך כלל אחדים מהאורחים הקבועים, ועל פי רוב גם ילד או מבוגר מבני המשפחה המורחבת, שהיה זקוק להבראה. ואכן, גם בימי החופשה היה הבית הומה אורחים. סבא עצמו נשאר בוורשה כל ימות השבוע והגיע רק לשבתות, אולם היעדרותו לא מנעה מאנשים לבוא לסעוד ארוחת צהריים, כשסבתא טורחת לבשל אוכל לשובע בעבור כולם.

יש לציין, שסבתא הייתה מגישה לאורחים את ארוחתם על מגש אל חדרם, בדרך כבוד, ולא היו סועדים עם הילדים. הייתה זו הכנסת אורחים הכרוכה בפיקחות ובזהירות על נפש הילדים, בבחינת 'כבדהו וחשדהו'.

בשבתות, כשסבא היה בבית, אחרי הסעודה היו פוצחים בשירה ויוצאים ב'ריקוד' חסידי סביב לשולחן.

הילדים היו מספרים בערגה על 'צַלְקֶה' – ר' בצלאל הישיש, שהיה מבאי הבית הקבועים[4]. למרות זקנותו המופלגת היה צַלְקֶה צעיר ברוחו ומלא שמחת חיים. הילדים אהבו אותו, והוא התרועע עמהם כ'חבר' ממש. כשנסעו בני המשפחה לאוטבוצק, הצטרף אליהם כמובן מאליו. לשם כך היה מגיע במיוחד מקוז'ניץ, עיר מגוריו, שבועות אחדים לפני הנסיעה – "כדי שלא לאחר לנסיעה", כלשונו. "בשבילי לא צריך מאומה", היה אומר, "רק מיטה..." אך בסופו של דבר ייחדו בעבורו חדר נפרד.

אורח אחר היה מגיע בקביעות לפני הנסיעה לאוטבוצק ומצטרף אליהם בטבעיות. כששאלו אותו מה להכין בעבורו לארוחה, היה עונה: "איך דארף נישט גארנישט, נאר רייז מיט בעבלאך". (איני צריך מאומה, רק אורז ושעועית.) בימים ההם ברירת אורז ושעועית והכנתם היו פרויקט של ממש. תשובה זו

---

4 הוא עוד נימול על ידי הסבא קדישא מהרש"ל מלענטשנע זי"ע (מהרש"ל נפטר י"ט בניסן תר"ג), אבי שושילתא דדהבא אוסטרובא־ביאלא. מהרש"ל מלענטשנע היה משמש מוהל וסנדק כאחד.
צַלְקֶה היה אומר שיש לו בנק בקוז'ניץ. (באידיש תרגום המילה 'בנק' הוא ספסל, כשכוונתו לספסל בבית הכנסת, שם היה ישן.)

הפכה בקרב בני המשפחה למטבע לשון המבטא הצטנעות שיש בה טרחה מרובה: "נאר רייז מיט בעבלאך".

מעוללות אוטבוצק

ימי הנופש באוטבוצק הותירו בזיכרון המשפחתי מספר תובנות ולקחים:

יום אחד דפק בדלת מקבץ נדבות. סבתא הבחינה שהוא אדם נכבד, ואין מן הראוי שיהיה קבצן. כששאלה אותו מדוע אינו עובד לפרנסתו, נאנח: "אין לי במה לעבוד".

הציעה לו סבתא: "יש כאן משפחות רבות שעזבו את ביתן ובאו לנופש. אתה יכול למכור להם דברי סדקית שבוודאי חסרים להם כאן, ומזה תוכל להתפרנס. אני אלווה לך כסף, תרכוש סחורה, וכשיהיה לך תחזיר לי..." שמע היהודי לעצתה והחל למכור דברי סדקית, כשילדי פרידמן עוזרים לו בניהול החשבונות – המשפחה מהבית עם הגג האדום חייבת כך וכך, ומהבית ההוא חייבים כך... עד שהתבסס ועמד על רגליו. הוא היה אסיר תודה לסבתא, וכפי שאמר שוב ושוב: "האישה הזו עשתה ממני בן־אדם"...

בית נופש באוטבוצק

שנה אחת קנו אפרוחים קטנים בעבור הילדים – כל ילד קיבל אפרוח אחד, כדי שיגדל אותו וישתעשע בו, ובערב יום־כיפור יקיימו בהם מנהג כפרות. ימים אחדים לפני ראש השנה התלונן אחד השכנים שהאפרוחים מפריעים לו לישון, ומיד שחטו את העופות.

כעבור ימים ספורים, כשנודע שאותו שכן פשט רגל, הבינו הכל שלא האפרוחים הפריעו לו לישון אלא החובות והדאגות. מאז רווחה בחוג המשפחה אִמרת כנף: "הקאטשקאלאך (האפרוחים) מפריעים לו לישון"... כלומר: "כאשר יש לאדם דאגות בבית, הוא מביע את מצוקת נפשו בצורת תלונות על כל הנקרה בדרכו"...

ביתם של החסידים

כאמור לעיל, ביתו של סבא ברחוב גנשא היה בשכנות ל'מעזריטשער שטיבל' – השטיבל היה בקומה השנייה, וסבא התגורר בקומה הראשונה. כל מי שעלה במדרגות אל השטיבל, חלף על פתח הבית. באופן טבעי נעשו השטיבל וביתו של סבא – חד גופא[5]. לדוגמה: את ה'גריץ' (מרק הכוסמת) שנהגו לאכול בשטיבל בסעודת 'מלווה מלכה', היו מבשלים במטבחה של סבתא. גם מסיבות החסידים בכל עת מצוא התקיימו בבית, ובכלל, כל מי שנזקק לדבר־מה, היה נכנס ונוטל. למעשה, לא היו אנשי השטיבל כ'בני הבית', כי אם 'בעלי הבית'. סבתא הכינה תמיד מיני מאפה במיוחד בעבור המתפללים, אולם לא אחת התברר, שגם מה שאפתה בעבור בני ביתה מצא את דרכו אל השטיבל...

והיו גם בקשות מיוחדות: חסיד אחד בא לבקש שסבתא תאפה עוגה כדי שיהיה לאנשי השטיבל על מה לברך 'מזונות'. רעהו, מבני העלייה של השטיבל, ביקש בערב שבת חנוכה שתשמור בעבורו את מי בישול האטריות. ונימוקו: היות שלפני תפילת שחרית אסור לאכול, והוא מסיים את התפילה סמוך לשבת[6],

---

5 בין ספריו של סבא היה מצוי 'ספר המצוות להרמב"ם', שעליו מתנוסס חותמו של השטיבל דביאלא בעיר מעזריטש. כהסבר לכך כתב סבא על גבי הספר:
"הספר הקדוש הזה הוא מבית החסידים דביאלא אשר במעזריטש, ואחר כך, כשכ"ק אדמו"ר זצ"ל גר במעזריטש, נתגלגל הספר בתוך ספריו, ואחר כך כשקבע דירתו בוורשה, נמצא גם כן ספר הזה בתוך ספריו, ואחר כך, כאשר נתגלגל איזה ספרים מבית מדרשו של כ"ק אדמו"ר זצ"ל לבית החסידים דמעזריטש אשר בווארשא, נמצא ספר הזה גם כן בבית החסידים. ואני כאשר דירתי הייתה כמעט יחד עם השטיבל, נתגלגל הספר הזה לתוך ספרי, וכשעליתי ארצה בשנת תרצ"ד לאיו"ש, הועלה גם כן הספר הזה בתוך שאר ספרי".

6 בעניין איחור שעת התפילה על ידי אדמו"רים וחסידים, ראו בספר 'מנהג ישראל תורה' או"ח סימן פח, פסקי תשובות או"ח סימן פט, בספר 'היהודי הקדוש' (הוצאת 'דברי בינה')

ובערב שבת חנוכה הזמן דחוק ביותר ושוב אי אפשר לאכול, לפיכך, כדי שלא ייכנס לשבת כשהוא מעונה, נוהג הוא לשתות כוס מי־אטריות. לדעתו 'משקה' זה נחשב כדבר המשביע – ובלגימה זו יצא מגדר 'מעונה'...

הסירוב שגילה את הסוד

העובדה הבאה נראית מופלאה, אך היא אופיינית לסבא ר' לייבל ונחשבת לגביו כדבר של מה בכך:

בליל שבת אחד, לקראת סוף הסעודה, נכנס מכר משכבר הימים, התיישב והחל מדבר עם סבא בדברי תורה. לפתע מזג לו סבא כוס יין וציווה עליו: "מאך קידוש!" (עשה קידוש!) האורח הביט בו בתמיהה, כאומר: 'מה אתה רוצה ממני?' אך סבא נשאר בשלו: "עשה קידוש! לא תצא מכאן עד שתעשה קידוש". האורח ניסה להתווכח: "מה פתאום קידוש אחרי הסעודה?" אך סבא לא ויתר: "לא יעזור לך מאומה, אתה עומד עכשיו ומקדש על הכוס!" בני הבית הביטו משתוממים במחזה, אך סבא לא הרפה: "מאך קידוש!" הוויכוח המשונה נמשך שעה ארוכה, אולם בסופו של דבר נכנע האורח, נטל את הכוס בידיו, ולהפתעת כולם קידש על היין...

לאחר שאכל כזית חלה, פנה האורח אל סבא בפליאה: "כיצד ידעת שעדיין לא עשיתי קידוש?"

"מיד כשהגעת ידעתי", השיב לו סבא. "כאשר נכנסת לביתי, הגישו אל השולחן לפתן והציעו גם לך. כשענית: 'אין צורך', הרהרתי בלבי: לא ייתכן! ידיד כמוך נכנס אלי הביתה ומסרב לאכול אצלי מנת קינוח?! מוכרח להיות שעדיין לא עשה קידוש"...

מה באמת אירע? הלה שהה באותה שבת בוורשה. ביני וביני, עד שחזר מהשטיבל לאכסניה שלו, כבר נעל השומר הגוי את הכניסה לבניין. בלית ברירה חזר לשטיבל והתכונן לבלות שם עד שיאיר היום, אולם אחר כך חשב לעצמו: 'במקום שאשב לי בודד, אכנס לשבת בצוותא עם ר' לייבל', וכך עשה, אלא שהתבייש לספר שעדיין לא קידש.

פרק איחור זמן התפילה דף רפ.

ביתו של סבא היה בית ועד לחסידים לא רק בוורשה, אלא גם בתל־אביב של אחרי שנות הזעם.

וכך שמע נכדו ר' אברהם דייטש[7] מפי האדמו"ר בעל ה'נתיבות שלום' מסלונים:

בתקופה שלאחר המלחמה, כשהגיעו לתל־אביב אחד מעיר ושניים ממשפחה, היה הציבור החסידי שבור ומפורד. ר' לייבל, שרצה להחיות את הנפשות הרצוצות, הכין דוד מים חמים ותה וקיבץ חסידים לביתו. ישבו החסידים, וכל אחד אמר מרבותיו רעיון בפרשת השבוע: זה אומר 'ויז'ניצער וארט', זה אומר 'בעלזער וארט', והשלישי מצטט את דברי ה'פוילישע רעבעס'. לפעמים היה יוצא מביניהם איזה ניגון.

הוסיף הרבי ואמר: "גם סיר טשולנט היה שם, אך איני יודע אם היה זה על דעתו וברשותו, או שהפקיר את הכל כדי להחיות את הנפשות השבורות".

7 חתן בנו ר' יהושע ז"ל.

בחסדי ה' הנאמנים ובעזרתו

יצא לאור עולם ספה"ק דברי בינה על משנה תורה מאת אדוני אבי מורי ורבי הרהצה"ק רכב ישראל ופרשיו, על ידי השתדלותי. ואני ואתם ההוגים בזה, ר"ת: תפלתנו רצוי שיעמידנו ה' בקרן אורה, ויכור כל המסכים המבדילים בינינו ובין אבינו שבשמים.

ויצו ה' אתכם את הברכה, בגלל אבות יושיע בנים, וקרן מזלינו ירום ויקימינו ונחי'. —

ולזכרון ח"י עולם לאות אמת חותם אנכי שמי

מאיר שלמה יהודא ממעוריטש כעת בווארשא

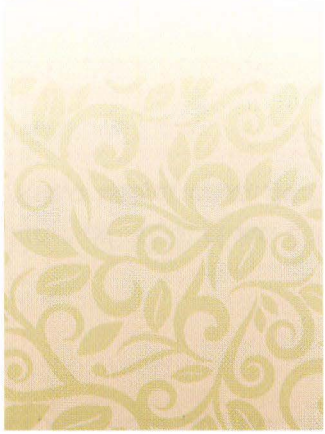
בן לאדוני אבי ההצה"ק זצללה"ה זי"ע, המחבר הסה"ק

יהוד אשה יראת ה' הצדקת **רחל לביאה** תחי'

יאריך ה' שנותי' בנעימים. —

בסדר ויחי יעקב .ד' יגן עלינו טוב זכותו' (ל"ק.)

כאשר עסק האדמו"ר ממעזריטש בהדפסת החלק האחרון של הספר 'דברי בינה', נתבקש סבא להגיה את גליונות הספר. הוא נטל עמו את עלי ההגהה לנסיעותיו, וכשסיים כמות מסוימת, הזדרז לשלוח את ההגהות אל בית הרבי. כשביקשה סבתא לדעת היכן הוא חונה, הייתה מבררת בבית הרבי: "מאיזה מקום הגיעו ההגהות?"

פרק ח

ממרחק יביא לחמו

רחיים על צוארו ולא על ראשו

כשיצא ר' לייבל לחיי המעשה, החל את דרכו במסחר בזרעונים. דודו ר' אליעזר גולדפרב מדנציג[1], שהיה סוחר עשיר, לימד אותו את רזי המקצוע. פעמיים או שלוש בשנה נסע ר' לייבל לערים רחוקות, כמו דנציג או רובנה, והביא משם סחורה[2]. בוורשה היה לו מחסן מיוחד לאחסון הסחורה, ובביתו החזיק דוגמאות של הזרעים השונים. הסוחרים שהגיעו לביתו לבצע הזמנה בדקו את טיבם של הזרעונים באמצעות זכוכית מגדלת מיוחדת, והיו שוקלים אותם במאזניים קטנים עשויים נחושת.

כאמור לעיל, סבא שלח ידו במסחר כצורך קיומי בלבד לפרנסת ביתו, ולא כמטרה בפני עצמה. הוא נשאר אברך חסידי במהותו, ומעולם לא הפך להיות 'סוחר'. לא הייתה לו שום שאיפה לצבור הון, כי אם למלא את חובת ה'השתדלות'. סבא האמין שהכל משמים – פעם מרוויחים ופעם לא, וכשהפסיד לא הצטער: "לא הרווחתי הפעם, אז לא..."

---

1 חתנו של ר' משה הערש.

2 לפני יציאתו לדרך הקפיד סבא שלא לצחצח את נעליו ואפילו לא להסיר מהן אבק משום צוואת רבי יהודה החסיד, באמרו שכך נהגו.

פעם התרחש פיחות בערך המטבע בערב שבת. אנשים הפסידו סכומי עתק, אולם ר' לייבל לא התרגש: "אני לא קניתי היום מאומה, ואף על פי כן איני חש עגמת נפש. ככה היה צריך להיות, וזהו..."

אף על פי שעסק במסחר, הוויות העולם לא תפסו אצלו מקום כלל. הוא לא התעניין ב'פוליטיקה', ובז לדברי הבל שהבריות מרבים להתעסק בהם. אמנם ידע מה מתרחש בעולם, אך לא סבל את התופעה של התעסקות בפוליטיקה והעמקה בה. מחשבותיו נעו תמיד סביב רוחניות, רעיונות בתורה ובחסידות ובעבודת ה', ולא התמקדו בחיפוש אמצעים להגדלת הרווחים. גם בשעות העבודה היה מנצל כל דקה פנויה ללימוד. בני ביתו נהגו לומר שהוא לומד כל היום, כפשוטו ממש, שכן גם כשלא למד ממש, היו כל דיבוריו בדברי תורה.

בצחות לשונו היה סבא מבאר את דברי חז"ל: "רחיים בצווארו ויעסוק בתורה" (קידושין כט) – עול הפרנסה צריך להיות מוטל על הכתפיים ועל הצוואר בלבד, אך לא על הראש. הראש יעסוק בתורה.

בימי מלחמת העולם הראשונה ניסה סבא את כוחו בייצור סבון. את העיסה היו מבשלים על האש, ואחר כך יצקו אותה לתבנית עץ מחולקת לתאים קטנים. לסבא היה ספר משניות קטן עם אותיות גדולות (ללא פירושים), ובזמן הממושך שערבב את עיסת־הסבון, היה מחזיקו בידו הפנויה ולומד מתוכו.

מספר יצרנים בוורשה רצו להתאגד לגוף מלוכד של יצרני סבון. גם סבא השתתף באסיפת היסוד של הארגון, אולם כשנאם אחד החברים בהתלהבות יתרה על יעדי הייצור הגבוהים שאליהם הוא שואף, קם ועזב את האסיפה: "הלה שוכח שסבון זה רק פרנסה, ולא אידאל בחיים..."

השקפתו זו גרמה שגם נסיעותיו לצורך העסק לא היו קבועות. כאשר היה לו די צורכו, לא נסע אלא נשאר ללמוד בבית. פעם, כשהתכונן לנסיעה אחרי פורים, הזכירה לו סבתא: "הרי כבר נסעת בחורף הזה!" "נכון", השיב לה, "בשבילנו יש לי, אבל אני חייב לנסוע, יש יהודים בשטיבל שאין להם מעות לצורכי הפסח"...

שלם בחסידותו

פעמיים בשנה היה ר' לייבל נוסע למדינות אחרות – בתחילת החורף ובתחילת הקיץ. הילדים ידעו לזהות לפי הלבוש לאן הוא נוסע – כשנסע לגרמניה חבש

כובע בהיר ולבש 'פראק' שלושה־רבעים. גם בלבוש 'מודרני' שכזה היה נראה משונה כמגדל זקן, והסוחרים המקומיים לעגו לו: "ראבי בא לעשות עסקים..."

היה בדבריהם יותר מקורטוב של אמת: ר' לייבל נדד בדרכים כאברך חסידי – לא כסוחר.

אִמְרָה חסידית עתיקה מפרשת דרך צחות את הבקשה בברכת החודש "ויקבץ נידחינו מארבע כנפות הארץ": כאשר יהודי נוסע בדרכים, הוא נאלץ, כביכול, לוותר על כל מיני דברים. בכל מקום שהוא עובר הוא משאיר חלק מה'יידישקייט' שלו... אחרי שהוא חוזר לביתו, הוא מבקש מהקב"ה שיעזור לו בקיבוץ החלקים שנותרו מפוזרים בארבע כנפות הארץ, והוא יחזור להיות יהודי שלם.

לא כן התרחש אצל סבא: סבא היה יהודי שלם הן בביתו, הן בעסקיו והן בנסיעותיו למרחקים. תמיד חזר ממסעיו שלם ביהדותו ושלם בחסידותו.

מעולם לא עלה על ה'טְרוֹמְבַי' (רכבת עירונית) בעת שעמדה בתחנה. מטעמי חסידות וקדושה נזהר לא להידחק בין ההמון שעלה, ולכן מיד כשנכנסה הרכבת אל התחנה, עוד בטרם עצרה לגמרי, הכניס בזריזות את המזוודה, וכשהחלה לצאת מן התחנה היה קופץ ועולה לתוכה תוך כדי נסיעה.

כששהה במרחקים היה לן באכסניות קבועות אצל יהודים שהידרו בכשרות, גם אם בשל כך נאלץ לשלם מחיר כפול.

הטרומבי

פעם התפלל סבא בליל שבת אצל האדמו"ר מקרלין. הרבי, שראה לפניו חסיד במיטבו, חקר ודרש מפיו היכן הוא סועד. כשנקב בשמו של בעל האכסניה, המשיך הרבי לשאול: "ומניין לכם שניתן לסמוך עליו?" וסבא השיבו בחיוך: "הסימן הוא שאצלו המחיר יקר מכולם..."

בשנים מאוחרות, כשנפש בבית הארחה בטבריה, שהה שם גם הרב יצחק אייזיק הרצוג, הרב הראשי. יום אחד שאל אחד האורחים את הרב הרצוג: "אנו מתאכסנים ואוכלים פה, מניין לנו שאפשר לסמוך על בעל האכסניה?" ענה לו הרב הרצוג:

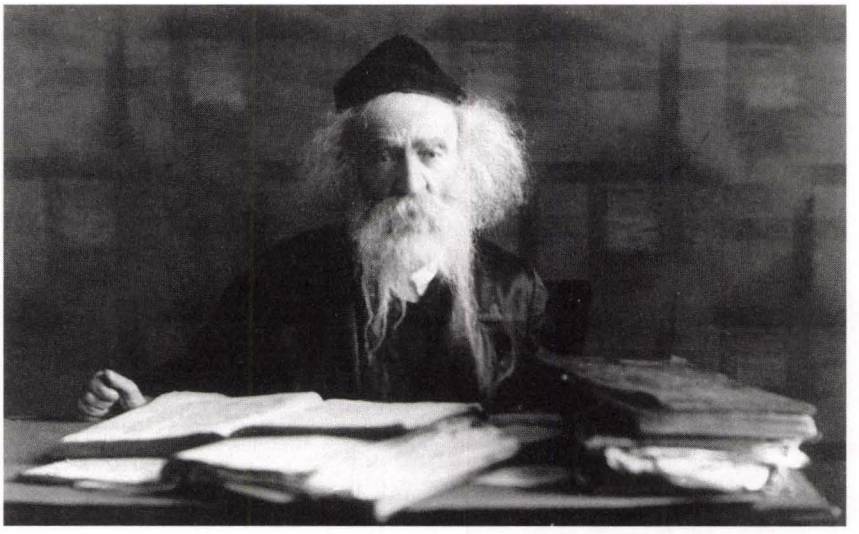
"הרי ר' לייבל נמצא אתנו. אם הוא אוכל כאן, סימן שהכל בסדר. עליו אתה יכול לסמוך"...[3]

בעיות שנגעו עד הנפש

במסעותיו היה סבא מיטלטל ימים ארוכים בקרונות הרכבת. זה היה מקומו לאכילה, לשינה ולתפילה, ולפיכך נאלץ להתמודד עם שאלות קשות בהלכה.

לילה אחד הסתובב סבא בקרון כשהוא מוטרד – הוא לא מצא אפשרות להכין מים לנטילת ידיים בשחרית. שכנו לספסל, יהודי כפרי מפשוטי עם, לא הבין על מה הרעש הגדול הזה: "ומה יהיה אם לא תמצא פתרון?" תשובתו של סבא הייתה מוזרה בעיניו שבעתיים: "אם לא אצליח להכין 'נעגל ואסער', לא אלך לישון..."[4]

לאחרונה התגלה מכתב מעניין שכתב ר' לייבל אל הרוגוטשובר, הגאון רבי יוסף ראזין, בנוגע לשאלות שנתקל בהן בנסיעותיו ברכבת, "אשר נוגעים לי ממש עד הנפש בכל נסיעה ונסיעה". את השאלה שלח מבית מלון ברובנה במהלך אחד ממסעיו.

רבי יוסף ראזין, הרוגוטשובר

3 ראו להלן בסוף פרק עשירי על התבטאותו של הרב הרצוג עליו כשנפגש עמו לראשונה.

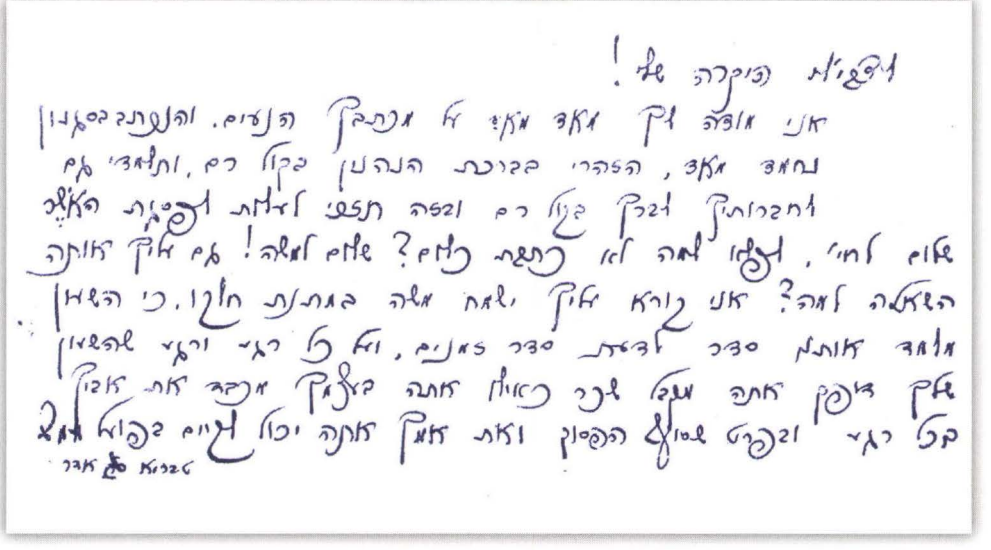
4 מעניין שאצל רבו הבא, הרבי מביאלא זצ"ל, היה זה עיקרון חשוב ויסודי שהורה כמעט לכל מי שנכנס אליו, ואף הורה שכאשר אין מים לנעגל־ואסער, לא שוכבים לישון.

המכתב לרוגוצ'ובר - העתק בעמוד 383

דעתו עליהם

גם בנסיעות דבק סבא במשנת חייו. תמיד היו באמתחתו ספרי קודש שבהם הגה בכל עת. ב'אוצר הספרים' שלו היו ספרים רבים בפורמט קטן – חומש, משניות, זוהר ועוד, שנרכשו במיוחד לשם הלימוד בדרכים. סבא ניצל את שעות הנסיעה הארוכות וזכה להספקים גדולים בלימודו. כאשר עסק האדמו"ר ממעזריטש בהדפסת החלק האחרון של הספר 'דברי בינה', נתבקש סבא להגיה את גליונות הספר. הוא נטל עמו את עלי ההגהה לנסיעותיו, וכשסיים כמות מסוימת, הזדרז לשלוח את ההגהות אל בית הרבי. כשביקשה סבתא לדעת היכן הוא חונה, הייתה מבררת בבית הרבי: "מאיזה מקום הגיעו ההגהות?"

גם כששהה מחוץ לבית, לא הסיח סבא את דעתו מחינוך הילדים. בימים ההם טרם היה נפוץ השימוש בטלפון, והקשר עם הבית התקיים באמצעות מכתבים בלבד. מאיגרותיו ניתן ללמוד היאך היה מנווט את דרכיהם ממרחק, מפקח על התנהגותם ומוכיחם בעת הצורך. סבא עקב אחרי התקדמות הבנים ועורר אותם להתמיד בלימודיהם ולהתפתח, באמצעות קושיות ואתגרים שהציב בפניהם.

אחד ממכתביו לילדיו

לגימה המקרבת

במהלך נסיעותיו הכיר סבא אנשים רבים. כדרכו היה קושר שיחה עם כל אחד, וכך למד מקרוב על אורחות חייהם של יהודי אשכנז וגליציה, הכיר חצרות חסידיות שונות וקנה מהם 'סחורה'. תמיד 'מכר' לזולתו דברי תורה וחסידות וגם 'קנה' ממנו. (כשחזר פעם מנסיעה, שאל אותו הרבי: "היית במקום פלוני? ראית שם ספרים חדשים?!")

מטבע הדברים התרחשו עמו בנסיעותיו כמה וכמה מאורעות מעניינים שיש בהם כדי להזין ספר שלם.

בהגיעו לאזורים מרוחקים בפולין גילה מנהגים שונים של 'פוילישע אידן'. למשל, היו קהילות שהתפללו באריכות ובהתלהבות, וכשהגיע לשם סבא באמצע שנת האבלות, היה עובר לפני התיבה ומתפלל כמנהג המקום. פעם הגיע ממקום כזה לעיר קרובה, ולתומו סבר שגם הם מתפללים כך, ועל כן כשניגש ל'עמוד', התפלל גם שם בקול רם ובנעימה. אלא שבני המקום לא היו רגילים לכך...

לאחר התפילה ניגש אליו זקן אחד בבדיחות הדעת: "אַ גוטן פורים לכם!" כשכוונתו לומר: 'אצלנו מתפללים כך רק בפורים'.

"אבל 'לחיים' אפשר לשתות עמכם?" שאלו סבא, והחסידים נענו ברצון.

ישבו אפוא ללגימת 'לחיים' המקרבת, וסבא הפליג עמם בדברים כדרכו, עד שנעשו כולם לידידיו. כאשר קמו ללכת, ביקשו ממנו: "בוא כל יום להתפלל אצלנו"...

הנידחה אקבץ

פעם נאלץ סבא להמתין שעות ארוכות בתחנת הרכבת, כשהוא מחכה לשווא לסוחר פלוני שנדבר להיפגש עמו. היה זה מקום מיוחד במרכז המדינה למפגש של סוחרים שבאו מכל קצוות פולין. בינתיים ניגש לסבא סוחר יהודי אחר והחל להקשות בהתרסה: "לשם מה נמנו בתורה שמותיהם של 'זמרן' ו'יקשן' בני אברהם? מה זה מוסיף?"

סבא הסביר לו את דברי הרמב"ם[5], שכל סיפורי התורה נאמרו כדי ללמדנו אחת מהשתיים: אמונה בה' או פירוש המצוות. אין בהם אף מילה אחת שנכתבה לריק.

---

5 'מורה נבוכים' חלק ג פ"נ.

גם פסוק זה, הסביר לו סבא, נאמר בתורה כדי לחזק את האמונה וללמד שיש לאדם בחירה, כי הנה לאברהם אבינו היו עוד בנים מלבד יצחק, ולא נשאר מהם זכר. נמצא שמעלתו של יצחק הייתה בזכות שהוא עצמו בחר בטוב...

ראה השואל שלפניו יהודי חכם, אחד שאפשר לשוחח עמו, והחל לגולל באוזניו את כל פרשת חייו. הוא סיפר באריכות כיצד סר מן הדרך ומה היו הבעיות שהטרידו אותו. סבא שוחח עמו ארוכות, פקח את עיניו, הדריכו בנתיבות יושר, עד שהטהו מדרכי מוות אל דרך החיים. "שברתי את היהודי הזה לרסיסים, אולם אחר כך הראיתי לו את הדרך", סיפר סבא לימים. בסופו של דבר לא הגיע הסוחר שסבא חיכה לו, וסבא התבטא: "אני חשבתי לתומי שאני נוסע לשם מסחר, אך לאמיתו של דבר נסעתי בשביל עסקה אחרת, כדי לסייע ליהודי תועה!"

שנה אחת בימי החנוכה נאלץ סבא לשהות בדרכים, הרחק מהבית, שלא כמתוכנן.

הוא ביקש ממנהל בית המלון כוסיות להדלקת נרות, והלה נתן לו כוסיות עשויות קריסטל. בעודו יושב למול הנרות, נכנס בהפתעה מפקד בצבא הפולני, פתח ושאל מיד: מה פשר הנרות הדולקים בפתח החדר?

סבא סיפר לו בנועם: "יהודי אני, ובתאריך זה קרה נס גדול לאבותינו, לפיכך אנו מדליקים נרות שמן זכר לנס", והחל לספר לו את כל סיפור נס החנוכה.

"גם אני יהודי!" גילה המפקד בהתרגשות, "עודני זוכר מבית הורי את מעמד הדלקת הנרות".

הבין סבא שלא במקרה נקלע לכאן, ודווקא בימי החנוכה. מלבד הדלקת הנרות נועד לו תפקיד – להדליק את הלבבות...

כעין זה דרש ה'בעל שם טוב'[6] על הפסוק "מה' מצעדי גבר כוננו, ודרכו יחפץ" (תהלים לז, כג): "האדם חפץ ללכת לדרכו שלו, ונדמה לו שהוא הולך למטרותיו הגשמיות, אולם האמת שכל מצעדי גבר כוננו משמים לתכלית אלקית".

מקדש שם שמים

במשאו ובמתנו קידש ר' לייבל שם שמים. הוא היה סמל של יושר ונאמנות. כל מי שבא עמו בקשרי מסחר הבחין מיד ביושר לבו ובנקיון כפיו. הכל ידעו – "על ר' לייבל יכולים לסמוך בלי חשש".

---

6 בספר 'בעל שם טוב', פרשת לך לך, על הפסוק 'וילך למסעיו'.

אחרי פטירתו אמר בנו ר' יהושע: "על החסידות ועל עבודת ה' של אבא אינני יכול להעיד. הלוא המה דברים המסורים ללב, אולם על משאו ומתנו באמונה וביושר יכולני להעיד בוודאות, זה היה גלוי וניכר לעין כל!"

מילה היא מילה

סבתא סיפרה: פעם שאלתי את אחד הסוחרים: "מפני מה אתה קונה דווקא אצל בעלי, הרי הוא לוקח יותר יקר מאחרים?" והסוחר ענה את התשובה שרציתי לשמוע: "אצלו הכסף הוא כסף, אבל הסחורה היא סחורה, ומילה היא מילה... אצל סוחרים אחרים אני עלול לקבל סחורה גרועה, ואם ישמעו שהשתנה שער הזרעים, הם מסוגלים לבטל את כל העסקה. אצל ר' לייבל הסחורה תמיד איכותית ומשובחת, ואחרי שגמר את המקח, לעולם לא ישנה מדיבורו – בין אם ירוויח ובין אם יפסיד".

סבא סיכם עם גוי פולני על עסקה מסוימת. הם נדברו להיפגש למחרת כדי לחתום על העסקה, אולם באותו יום נפטר אביו ר' אברהם חיים, ונבצר ממנו להגיע אל הפגישה. כתום ימי ה'שבעה' הגיע סבא לאותו גוי כדי להשלים את העסקה. הלה סבור היה שסבא לא הופיע במועד שנדברו מפני שהמחיר אינו מוצא חן בעיניו, אי־לכך הציע מיד להוסיף מצדו סכום נוסף. להפתעתו, לא הסכים סבא להעלאה זו. הוא הסביר לגוי כי נעדר מהפגישה בגלל האבל על אביו, אך המחיר בעינו עומד...[7]

סיפור מופלא המעיד על ישרותו המופלגת התרחש בשנים מאוחרות יותר, כשניהל את מפעל האריגים שלו בתל־אביב: סבא סיכם עם לקוח על כמות גדולה של בד לפי מחיר מסוים, אולם בטרם החלו בייצור ההזמנה, פרצה מלחמת העולם השנייה. בעקבות המלחמה האמיר מחירם של חומרי הגלם, וכל העסקה לא הייתה כדאית מבחינתו, אבל סבא לא ביטל את החוזה ואף לא ביקש להעלות את המחיר – חורף שלם עבד המפעל בהפסדים, וסבא עמד בדיבורו.

7 מקור הנהגה זו במסכת מכות דף כד עמוד א, מהמעשה דרב ספרא. (שם מדובר אפילו במחשבה.)

פיו ולבו שווים

האמת והיושר שהיו נר לרגליו של סבא השפיעו על הסוחרים שבאו עמו בקשרי מסחר.

פעם שח סבא לחתנו כי אף פעם אינו נוקב במחיר מופרז או מופחת לשם מיקוח. "אני מעריך מראש כמה בדיוק שווה לי העִסקה, ואת זה אני מבקש". תמה החתן: "וכי הדבר אינו גורם הפסדים? הרי דרכם של סוחרי השוק להפריז בתחילה, כדי שאחרי משא ומתן יגיעו אל עמק השווה, דהיינו אל המחיר שהיה רצוי להם מלכתחילה. אם מיד בהתחלה נוקבים במחיר האמיתי, בסופו של דבר מקבלים פחות"...

אולם סבא הסביר: "מה הסיבה שבתחילה כל צד מגדיל את דרישתו? – מפני שהוא סבור שגם השני מפריז, ואם הוא לא יעשה כמוהו – יפסיד. רק אם יציב גם הוא דרישה מנופחת, יגיעו בסוף אל האמצע הרצוי לו. אצלי יודעים כולם שאני אומר את האמת, לכן אף אחד אינו רואה צורך להגדיל את הדרישות – אני אומר מה שאני רוצה, והשני אומר מה הוא רוצה, ואנו מגיעים מיד אל עמק השווה".

המשיך סבא וסיפר: "כך הצלחתי לנהל משא ומתן אפילו עם סוחרים בלתי הגונים, שהכל שומרים מהם מרחק. אני תמיד הסתדרתי אתם. הם הכירו אותי וידעו שאני אומר להם רק את האמת, ולכן גם הם אמרו לי רק אמת. לא היה להם 'יצר הרע' להערים עלי"...

הסמל המסחרי

היושר והנאמנות היו לסמל המסחרי של המפעל בבעלותו. במפעל האריגים של 'פרידמן' היו מודדים את גלילי הבד פעמיים: פעם ראשונה מיד אחר הייצור, ואם הגלילים שהו במחסן זמן ארוך, היו עורכים מדידה חוזרת לפני שנשלחו לקונים. (לאחר הייצור הבד מתוח, אך עם הזמן הוא מתכווץ.) הפועלים היו מלגלגים: "שטות שכזו, לשם מה?!" גם סוחרים שפקדו את המפעל סנטו בלעג: "אם אתם עובדים בשביל להרוויח, לא זו הדרך"...

ההערכה והאמון שרחשו הסוחרים לר' לייבל הפכו לעובדה קיימת, ואת המוניטין הזה הוריש סבא לבניו אחריו.

הנה סיפור שהתרחש בימים שבית החרושת כבר היה בבעלות הדור השני, כפי שסיפר אחד הנכדים:

יום אחד נכנסתי לחנות אריגים. לא הספקתי להציג את עצמי ולהביע את מבוקשי, שכן בדיוק באותה שעה הגיע משלוח של אריגי ריפוד מספקים שונים. בעומדי מן הצד הבחנתי כי בעל החנות אינו סומך על המידה הרשומה, כפי שנמדד במפעל הייצור. כל גליל שהונח על השולחן נשאל למקורו, ומיד זכה ל'טיפול אישי': בעל החנות פרש אותו על השולחן וגלל אותו בשים לב, כשהוא מודד את אורכו מחדש. ויש לקחת בחשבון שאורכו של כל גליל כזה מגיע לעשרות מטרים! גליל אחר גליל הונח על השולחן למדידה חוזרת, ואני עודני עומד וממתין.

פתאום הגיע לאוזני דין ודברים בין בעל החנות לאחד העובדים:

"ומהיכן זה?" נשאל העובד כשבעל החנות מצביע על גלילים סגורים שהגיע תורם.

"זה מ'פרידמן'".

"קח אותם פנימה", הורה בעל החנות, ונפנה הלאה אל הגלילים האחרים.

הבנתי שאת הגלילים של 'פרידמן' אפשר להניח מיד בארון. המידה שכתובה עליהם היא היא המידה, ואין צורך למדוד שוב. הייתה זו מחמאה נאמנה, כשעמדתי שם באלמוניותי וראיתי בהתרגשות מן הצד את האמון והכבוד שנותנים הסוחרים לסחורה של 'פרידמן'.

נאמן בזכות עצמו

סבא היה רגיל לומר: "איני עושה עסקים שה'זקן' שלי מסייע להם. להפך, אני מחפש לעשות עסקים שה'זקן' מפריע להם"... פירוש הדברים: אין רצוני שאנשים ייתנו בו אמון בגלל יראת השמים שלי. אני מעדיף שיחקרו ויבדקו בעצמם, ולא יסמכו עלי כלל.

יהודי מוורשה הציע לסבא לאפות מצות לפסח ולמכור בשותפות. הלה סבר שאם ר' לייבל יהיה שותף בעסק, יבואו קונים רבים שיסמכו על הכשרות. אולם סבא סירב ונימוקו עמו: "אינני עושה עסקים בעזרת הזקן..."

סופו של הסיפור נודע לסבא באקראי: כאשר התעניין אחרי פסח אצל אחותו מרת טויבע כיצד הצליחה לעמוד בהוצאות החג, סיפרה לפי תומה שיהודי פלוני רכש במכולת הפשוטה שלה מספר שקי קמח לפני יום טוב.

כעת נתחוור לו לסבא מהיכן לקח אותו יהודי את הקמח ל'מצות שמורה' שלו...

החוב ששולם מעולם האמת

והנה סיפור פלאי: בבניין מגוריו בוורשה הייתה מכולת בבעלות יהודית. בעל החנות הסתלק לבית עולמו בחטף, והאלמנה המשיכה לנהל את החנות. כעבור זמן לא רב ביקש סבא מבנו ר' יהושע: "רד נא למכולת ובקש מהאלמנה שתשאיר מישהו לשמור על החנות ותעלה לכאן לרגע". סבא סיפר לה שראה את בעלה המנוח בחלום, והוא ביקש למסור לה ששק הקמח שעומד במקום פלוני עדיין לא שולם. לא חלפה שעה ארוכה, והשכנה שלחה להודיע: "נכון, בדקתי את החשבונות, השק הזה טרם שולם..."
ויהי לפלא.

אדם גדול וחסרונות גדולים

ממאורעות שונים שהתרחשו בעסקיו למד ר' לייבל הרבה מוסר השכל, לדוגמה:

בין השיבולים הטובות גדלים גבעולי בר שאינם טובים. איכות השיבולים נקבעת לא רק על פי גובהם, אלא גם לפי כמות גבעולי הבר שצומחים בין השיבולים. זרעונים שמעורבים בהם זרעי בר רבים מצמיחים סחורה גרועה.

שנה אחת הגיעה שמועה שהשיבולים צמחו לגובה רב והצליחו באופן מיוחד. הסוחרים היו מבררים תמיד אצל הכפריים מה מצב התבואה, וכשהגיעה השמועה על ההצלחה המיוחדת של אותה שנה, עורר הדבר התעניינות מיוחדת וציפייה אצל הסוחרים.

בסופו של דבר התברר, כי יחד עם השיבולים שהצליחו במיוחד, 'הצליחו' גם שיבולי הבר, והיבול ה'משובח' של אותה שנה לא היה שווה כלום. "מכאן למדתי", אמר סבא, "שלפעמים יש אדם מוצלח שכגודל מעלותיו כן גודל חסרונותיו. אדם מוצלח שגם חסרונותיו גדולים, גרוע יותר מאדם מן השורה".

מכל מלמדי השכלתי

גם משיחם ושיגם של הסוחרים למד סבא אורחות חיים:

היה זה בשנים הראשונות למדינת ישראל, כאשר השלטונות הכריזו מלחמת חרמה נגד 'השוק השחור'. מי שנתפס כשברשותו סחורה 'שחורה' הועמד לדין.

(ברשותו של סבא הייתה כמות אריגים בלתי מאושרת, ומפחד השלטונות קרעם לגזרים ושרף אותם בתנור.)

כרגיל היו סוחרים שחיפשו איך להרוויח מכל מצב. סוחר כזה השיח את 'דאגתו' בפני סבא: "מה דעתך, לייבל, כבר שבועות אחדים מתנהלת מלחמה כבדה ב'שוק השחור', ואני טרם הרווחתי מכל זה אפילו אגורה שחוקה!"

לא חלפו ימים רבים, וסבא פגש את הסוחר בשנית. הלה בישר לו כי מצא דרך להרוויח מהמצב... ואכן, מכריו סיפרו כי הוא התעשר בתקופה זו. (מכיוון שהשוק השחור היה מושבת, היה מוכר במחירים מופרזים, ברווח עצום של 50-70 אחוזים, אך לקונים היה אומר: "אני לא מרוויח פה כלום, רק לך באופן מיוחד אני מוכר ללא רווח"...)

סבא למד מסיפור זה מוסר השכל: "דווקא ממה שנוצר כדי להילחם בך ולהפריע לך, תוכל להתעשר ולהפיק רווחים..."

סבא היה נאה דורש ואף נאה מקיים. פעם הצביע לפני חתנו הרב מאיר בן־שם על דברי רש"י בפרשת בהר (כה, טו): "ימכור המוכר ויקנה הקונה", וכה אמר לו: "הבט וראה, ראשי התבות של מילים אלו הריהן שם הוי"ה, ללמדנו שגם במסחר אפשר לייחד שם שמים".

קבוצה ממתפללי השטיבל ברחוב ברזילי 4 בתל־אביב, בשנת תש"ט
מימין: יצחק רושצקי, טוביה רובינשטיין, אשר ענזיל זיידמן, משה גד ברין,
לייבל בסר, מנדל גרנביץ', פינחס פיינשטט, ליפמן אלתר, אלקנה בידרמן

פרק ט

כמוצא שלל רב

עשה תורתך קבע

גם בשנים שבהן היה ר' לייבל טרוד במסחר ובקשיי החיים, לא דעכה אהבתו לתורה. היא הייתה משוש חייו, ואליה היה קשור בעבותות אהבה. התורה הייתה העיקר, ובמסחר עסק רק מתוך הכרח וחוסר ברירה.

נאמר במסכת אבות: "רבי מאיר אומר הווה ממעט בעסק ועסוק בתורה" (פרק ד משנה יב). מבאר האדמו"ר מאוז'רוב[1] שאין הכוונה למספר השעות שיקדיש האדם ללימוד תורה ולמלאכה, שהרי יש אנשים אשר הם אנוסים לעסוק בענייני הפרנסה שעות ארוכות, ומה יעשו? אלא הכוונה היא, שגם אם תהיה טרוד במלאכה כל היום, הלימוד ייחשב בעיניך כדבר העיקרי, והמלאכה טפלה.

כך התנהלו חייו של ר' לייבל: כל ציר חייו נע סביב לימוד התורה, והיא הייתה עיקר עיסוקו כל שנותיו. ר' לייבל היה שקוע כולו בתורה, ולימודו היה תמיד בעמקות ובחיות. היה משתתף בשיעורים קבועים בגמרא עם ראשונים, בהלכה, בספרי מוסר ובחסידות. לפני כל מועד נהג ללמוד את הלכות החג בשולחן ערוך עם 'מגן אברהם'. ר' לייבל היה מחדש חידושי תורה לרוב, במיוחד בימי חנוכה, שבהם היה שופע חידושים כמעיין המתגבר – פירושים ודיוקים עד אין מספר בשולחן ערוך ובגמרא, בלשונות רש"י ובנוסח 'על הניסים'.

---

1 בספרו 'באר משה', ספר ויקרא דף תקפ"ו.

חטוף ואכול

בנו ר' משה סיפר על סדרי לימודו בשעות הבוקר בימי מגוריו בתל־אביב:[2]

אבא השכים בכל יום לפנות בוקר לטבילת טהרה במקווה, אחר כך שהה שעה ארוכה בישיבת 'היכל התלמוד' ועסק בלימודו. בשבת נהג לקום בשעה מוקדמת יותר, ועד שהגיעה שעת התפילה כבר הספיק ללמוד הרבה. כשהילדים היו צעירים למד עמם בשעה זו חומש עם רש"י, וכשגדלו קבע להם שיעור (יחד עם מספר צעירים נוספים) ללימוד ריי"ף עם ר"ן על הש"ס[3], וכך הספיקו לסיים מסכתות אחדות. באחרית ימיו ביקש אברך צעיר ללמוד עמו בחברותא, והיו לומדים בצפרא דשבתא את הספר 'מנחת חינוך'.

ר' בנימין פרבמן (יהודי ליטאי יליד מעזריטש מידידי בית סבא) היה מגיע בקביעות ומצטרף לשיעורים אלו. כך התחיל את סדר יומו, ובהמשך היום היו לו שיעורים נוספים.

ישיבת 'היכל התלמוד' בתל־אביב

סדרי הלימוד הקבועים לא השביעו את נפשו של סבא. פעם ציטט את דברי הרבי מביאלא, בעל ה'דברי בינה', שדיבר כנגד אנשים אשר קוצבים את שעות הלימוד: קמים בבוקר, מתפללים, לומדים 'חוק', 'עין יעקב', 'משניות' או כל לימוד אחר שקבעו לעצמם, ובזה סיימו את חובת היום. כעת הם משוחררים לנפשם. כנגד אלו אמר הרבי: "ואחרי מצוותיך תרדוף נפשי" – אחרי שמקיימים

2 כשגר באזור ישיבת 'היכל התלמוד'.

3 לימוד זה היה חביב עליו מאוד, שזהו מעין תמצית וסיכום של הגמרא עם הראשונים.

מצווה, צריכה הנפש להתעורר מעצמה לרדוף אחר עוד ועוד מצוות, בבחינת "מצווה גוררת מצווה", ולא לחוש שסיימו את חובת היום אחרי הלימוד הקצוב[4].

מעולם לא הסתפק סבא בשיעורים הקבועים, ואף פעם לא סיים את חוק לימודיו. תמיד היה תאב לדברי תורה. פעמים רבות היה עוצר באמצע עסקיו ו'חוטף' שעה־שעתיים של לימוד.

בארון הספרים של סבא היו שני סטים של ש"ס (שבימים ההם היה יקר מאוד). לפעמים, באמצע שיחה עם ידיד או עם אחד מבניו, עצר במפתיע: "אתה יודע מה, אני עוסק עכשיו בדף כג, הבה נלמד יחד", "תוציא מסכת שבת מארון הספרים ונלמד סוגיה זו" או "הלכות אלו". או "הבה נלמד את הר"ן על...", "את ה'מגן אברהם' הארוך בסימן..." וכיוצא באלו. פעם הסביר סבא: "כשנכנס אורח, איני יכול לומר לו 'עכשיו אני רוצה ללמוד', אז במקום שנשב ונחפש על מה לדבר, אני מוציא גמרא ומציע לו: 'בוא נלמד יחד'".

בוורשה היה לסבא ידיד כלבבו, ר' אברהם משה, שלמד בחברותא עם סבא שעות ארוכות. ר' אברהם משה אהב גם הוא 'לחטוף לימוד' בכל רגע פנוי, ובכל הזדמנות היה מגיע ללמוד בצוותא. גם כאשר היה סבא עסוק בעניין חשוב, ברגע שנכנס ר' אברהם משה, 'נעצר העולם' – סבא שלף את הגמרא מהמדף והתיישבו ללמוד. לסבא היה 'חברותא' נוסף שלמד עמו בקביעות בספר השל"ה הקדוש. כך הספיקו ללמוד את כל השל"ה מראשו לסופו.

עם זאת, יש לציין, כי יהודים שלא היו מונחים כל כך בלימוד – לא היו פחותי ערך בעיניו של סבא. גם עמהם שמר על קשר חם, והיה משוחח אתם בעניינים שונים – בהתאם למושגים שלהם.

מותר האדם מן הבהמה

כשהיה ר' לייבל פוגש אחד מצאצאיו ברחוב, מיד ביקש ממנו: "זאג עפעס" (תאמר משהו) – איזה 'וארט' על פרשת שבוע, רעיון מוסרי, קושיה בדף היומי, מעשה צדיקים – העיקר משהו מעולם הרוח. במקרה שלא היה בפי הנכד מאומה, התפלא: הייתכן? כיצד יהודי יוצא לרחוב בלי לקחת עמו 'צידה לדרך'? במה יעסוק בלכתו בדרך? וכי 'הולך בטל' הוא? על דעת מה יצאת לרחוב – להביט בסוסים ובחמורים?!

4 הרעיון מובא בקיצור בספר 'דברי בינה', פרשת בשלח ופרשת משפטים.

אחיו הגדול ר' בן־ציון נהג לומר: "אברך שאינו יודע שישה סדרי משנה בעל־פה, אינו יכול לגור בוורשה, כי במה יהרהר בלכתו ברחוב?!"

פעם אחת, בעת שהלך סבא עם בנו ר' יהושע ברחוב העיר, הבחין בסוס רתום לעגלה. עומד לו הסוס במרכז הרחוב, סביבו ממהרים עוברים ושבים, ורק הסוס עומד באפס מעשה, שָׁלֵו ודומם. מצח גבוה היה לו לסוס, והבהמה הייתה נראית כמהרהרת בריכוז בנושא העומד ברומו של עולם. עצר סבא ושאל את בנו יהושע: "מה נראה לך, על מה הסוס חושב כעת?" ומיד ענה בעצמו: "הוא לא חושב כלום!" והסביר: "זהו סוס! בהמה! המילה 'בהמה' מעידה על מהותה: בה – מה? הבהמה אינה חושבת כלל"...

תקופה ארוכה היה סבא מדבר בבית על נושא זה, באומרו: "טועים אנו באנשים רבים. לפי ארשת פניהם נראה לנו לכאורה שהם חושבים, אך למעשה הם לא חושבים כלום. כמו הסוס"...

לכל משפחה יש אוצר של מטבעות לשון שהטביעו מאורעות שונים בחייהם של בני הבית. המילים 'מצח של סוס' נעשו למושג בביתו של סבא. היה זה 'קוד משפחתי', שכל אחד מבני המשפחה הבין את משמעותו.

למילים 'מצח של סוס' היה גם ביטוי מעשי מחייב מאוד. הראש צריך לחשוב ב'לימוד' כדי שלא ידמה לבהמה. חובה לספק חומר גלם למחשבה, שיהיה במה להגות ולהתעמק.

ואכן, אחרי פטירתו של סבא, ספד לו חתנו ר' יוס'ל רוזנברג, שהתגורר בקרבת מקום לסבא וקרא עליו את דברי הגמרא: "אזל גברא דהווה מסתפינא מיניה[5]" (הלך לעולמו האדם שהייתי ירא מפניו). לפני שיצאתי לרחוב חששתי שמא אפגוש בשוער, והוא ישאל אותי 'יש לך איזה דבר תורה?' לפני שיצאתי לרחוב הייתי מעיין בספר, כדי שתמיד יהיה דבר תורה מוכן ומזומן בפי...

טעמו של הדף היומי

בשנים האחרונות לחייו מסר סבא שיעור ב'דף היומי' בשטיבל של חסידי גור ברחוב ברזילי בתל־אביב, בשעות אחר הצהריים.

כיצד התחיל הדבר?

---

5 מועד קטן דף כד עמוד א.

משרדו של סבא שכן ב'בית קראסו' (בניין משרדים בדרך יפו פינת רחוב הרצל). בסמוך לו היה משרד שהיה סגור בשעות אחרי הצהריים. יום אחד שאל סבא את שכנו החילוני: "מה מעשיך אחרי העבודה?" הלה סיפר כי לאחר ארוחת הצהריים הוא נשאר בביתו לנוח ולבלות, ואינו חוזר למשרד.

"אם כך, שעות הבוקר מספיקות גם לי", החליט סבא בלבו. "שכני נשאר לנוח ולבלות, ואני חוזר לעבוד? הרי גם אני יכול לעשות כמוהו!"

מאז שינה את סדר יומו: לעת צהריים חזר הביתה, ואחרי שאכל ונח קמעה, פנה אל השטיבל למסור שיעור ב'דף היומי'. כל שעות אחר הצהריים ישב בשטיבל, ובלילה חזר לביתו והכין את השיעור ליום המחר. לצורך הכנת השיעור היה משיג ספרים העוסקים במסכת הנלמדת.

אנשי השטיבל נהנו מאוד מן השיעור, עד שאחד מהם התוודה: "ביום שר' לייבל אינו אומר את השיעור, אינני לומד את הדף... אינני נמנה עם לומדי ה'דף היומי', אני רק תלמיד של ר' לייבל..."

פעם נזדמן אחד ממשתתפי השיעור לירושלים בשעות הבוקר, ביקש אפוא לנצל את ההזדמנות ולהישאר ל'מנחה' אצל הרבי, אולם ה'בית ישראל' דחק בו: "מדוע אינך נוסע? הרי יש לך שיעור בשטיבל, חזור אל השיעור"...

על יסודו של שיעור זה כתב חתנו, ר' מאיר דוד בן־שם:

"גם קביעות העתים לתורה הייתה אצלו בצורה מקורית ובענוות חן. הוא בא לשטיבל של גור, שם התאספו מספר יהודים ללמוד 'דף היומי', כשהוא כאילו אורח שלהם. וגם שם נהפך להיות 'ראש המדברים', והיה עושה זאת מבלי שהמשתתפים ירגישו שלמעשה הוא מכוון להם את הדרך...

בין המשתתפים היה אחד שהתעקש לסתור כל מה שהוא אמר. יום אחד במהלך הלימוד התעוררה להם קושיה. באמתחתו של ר' לייבל היה תירוץ, אבל מכיוון שידע שאותו מקשן ינסה מיד לסתור את דבריו, אמר שיש בביתו ספר בשם 'ארחי לב' (והוא ראשי תיבות: י'הודה ל'ייב ב'ן א'ברהם ח'יים ור'חל), ובערב יעיין בו ואולי ימצא שם תירוץ או פתרון. ואכן, כשאמר להם למחרת מה ש'ראה' בספר זה, קיבלו כולם את הסברו בסבר פנים יפות"...

אבדה שאינה חוזרת

משטעם את טעמו של ה'דף היומי', הצטער סבא מאוד על כל הימים שלא למד את ה'דף', וכל ימיו היה מצר על שלא התחיל ללמוד את ה'דף היומי' מתחילת יסודו.

את רחשי לבו גילה במכתב שכתב לבנו ר' שמחה: "אני מתחרט על כל ימי חיי שלא למדתי את ה'דף היומי'. זו אבדה שאינה חוזרת. אף על פי שלא עבר עלי כמעט יום בלי לימוד, וגם שאז הייתי מחדש הרבה חידושים, והיום מפני שה'דף' רודף אותי, אני לא יכול לחדש שום דבר, אף על פי כן מתחרט אני בחרטה גמורה על הדף היומי שלא למדתי. מעוות לא יוכל לתקון. כי במה נחשב הוא כל חידושי נגד דבר אחד מדברי חז"ל על פי פשוטן של דברים"...[6]

כשחתנו הרב מאיר דוד בן־שם החל בתפקידו כעורך במערכת ה'אנציקלופדיה התלמודית'[7], יעץ לו סבא שיקפיד ללמוד בכל יום את ה'דף היומי', שאם לא כן, לפעמים יהיה שקוע ב'ערך' אחד זמן ארוך, ועלולים לעבור עליו ימים רבים שלא ילמד בהם גמרא. הוא אף הורה לו בשם אחד הצדיקים, כי קודם התפילה יש ללמוד גמרא דווקא, שעל ידי זה שורפים את היצר הרע. 'גמרא' מלשון 'גומרין דאשא' (גחלי אש). מאז החל ר' מאיר ללמוד את ה'דף' דבר יום ביומו, ולמרות עיסוקיו בעריכת האנציקלופדיה ובחיבור ספריו – למד את ה'דף' כל ימיו.

מאירת עיניים

כשנפגעה ראייתו של סבא בגלל 'קטרקט', נאלץ לבקש מבניו שיקריאו לו מן הספר. כאב לו שהוא אינו מסוגל ללמוד כאוות נפשו. "זכורני", מספר בנו, "שיום אחד ישבנו לצדו במרפסת, והוא התבטא במרירות: 'אתם תשבו לכם ותלמדו, ואני אשאר כך לבדי...'"

שלט בית החולים טיכו

באותה תקופה טופל סבא אצל ד"ר טיכו, רופא העיניים המפורסם מירושלים, שבסייעתא דשמיא הצליח להשיב את מאור עיניו בניתוח חדשני שטרם היה

6 רבי ברוך דב פוברסקי, ראש ישיבת פוניבז', סיפר בערגה על לימודו בצוותא במסכת בכורות בדף היומי עם ר' לייבל, עת שהה ב'בית הכרם' בקיץ תשי"ב.

7 במשך השנים הספיק הרב מאיר דוד בן־שם לחבר 148 ערכים באנציקלופדיה התלמודית.

מוכר בימים ההם. אחרי הניתוח היה עליו לשכב שבועות אחדים מבלי לזוז, ואחר כך היה אסור לו לקרוא תקופה ארוכה. באותה תקופה שח סבא באוזני ידידו ר' אשר בלומנקרנץ: "אולי בכל זאת אפתח ספר ואקרא מילה אחת?"

ר' אשר בלומנקרנץ

הספר נפתח בדיוק במקום שהיה כתוב שכאשר פותחים לאדם את העיניים, נפתחים לו שערי ישועה.

וכך הווה, באותו קיץ ראה ישועות גדולות.

משחלפו השבועות הראשונים שבהם נאסר עליו לקרוא, חזר ללמוד כל היום. סבא היה קם בשלוש לפנות בוקר ולומד בעמידה 'דף היומי' ממסכת קידושין עם הר"ן והמאירי, והיה מעיין במסקנה להלכה בטור ובשולחן ערוך 'אבן העזר' עם נושאי כליהם. כאשר השכימו בני הבית בבוקר, מצאו אותו לאחר לימוד של שעות ארוכות.

ידיו רב לו

סבא היה מעמיק בכל נושא שהגיע אליו. הייתה זו תכונה נפשית טבועה באופיו ובכל אישיותו. מטבע הדברים נמשך סבא ללימוד בעיון ולספרי מחשבה עמוקים, כמו 'מי השילוח' או 'עבודת ישראל' של המגיד מקוז'ניץ[8]. פעם התבטא סבא: כשלמדתי בספר 'דעת תבונות' לרמח"ל, הרגשתי שהוא מגביה לי כל כך את המוח עד כי לא אוכל שאת. לסבא היו גם ידיעות מעמיקות בספריו של רבי צדוק הכהן מלובלין, אותם אהב עד מאוד. כאשר בנו ר' משה היה מציע לפניו חידושים מהגר"ח מבריסק, הייתה נהרה מתפשטת על פניו[9].

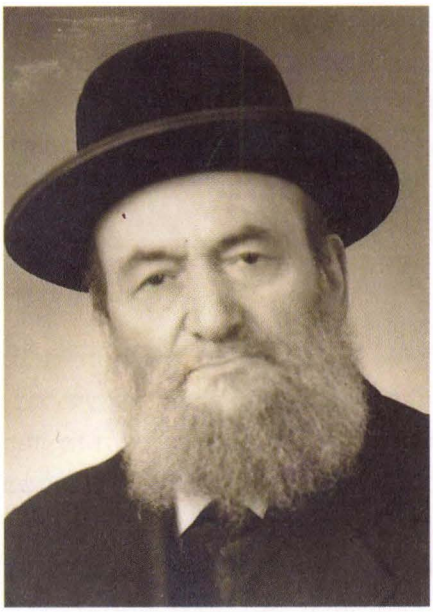
8 בסוף ימיו למד בספר 'עבודת ישראל' בקביעות יום־יום.

9 פעם כתב סבא על פתק חידוש על פרשת וירא, בעניין אברהם אבינו שהכין מזון לאורחים, והראה את הפתק לבנו ר' יהושע. אמר לו ר' יהושע שאינו רואה בפתק יותר מראשי תיבות גרידא. אולם סבא אמר לו שזה עמוק עמוק עמוק עד מאוד. אחר כך הוסיף ואמר לו: "זה הרבה יותר ממה שאתה חושב..."

במשך השנים רכש סבא ידיעות מעמיקות בהרבה מקצועות התורה – בגמרא, במדרש, בספרי הלכה ואגדה, במוסר ובחסידות, עד שאמרו עליו שכמעט אין מאמר חז"ל בהלכה ובמדרש שנעלם מידיעתו. סבא היה מלא וגדוש באוצרות החסידות – מאמרי צדיקים שקיבל מרבותיו או שמע מחסידים ישישים מדורות קודמים, והיה שופע כמעיין המתגבר. נדיר היה למצוא יהודי כזה – גדול ב'לומדות' ובחסידות כאחד.

סיפר האדמו"ר מביאלא שליט"א, שבימי בחרותו הִרְבָּה לשוחח עם סבא בדברי תורה, ולא היה נושא שלא הייתה לו בו ידיעה. בכל סוגיה שעסק בה היה לר' לייבל מה לחדש לו.

רבי ישראל אליהו וינטרוב זצ"ל אמר לר' יוסף נוסבוים, חתנו של ר' שמחה פרידמן, על כתביו של סבא: "אתם מתלהבים מהלשון ומנוסח הכתיבה, אבל אני רואה שהאדם הזה הבין באותיות הקטנות".

הרב אברהם אבא צוקרמן

ידידו הרב אברהם אבא צוקרמן מחיפה, מחשובי חסידי ביאלא, הגדיר את סבא במילה אחת: "ר' לייבל היה אַ גריבלער (חטטן). הוא ידע את כל התוספות בש"ס, והכיר את כל ספרי תלמידי המגיד ממעזריטש זי"ע ואת ספריו של רבי צדוק הכהן זצ"ל".

סיפר הרב מאיר רובין, ממשתתפי השיעור הקבועים אצל הגרי"ש אלישיב זצ"ל:

באחד השיעורים דנו לגבי אישה שלא שמעה הבדלה, האם בעלה יכול להבדיל שוב כדי להוציאה ידי חובה אף על פי שהוא עצמו כבר יצא בהבדלה. בסופו של דבר פסק הרב אלישיב להיתר, בניגוד לדעת המשנה ברורה.

הוסיף הרב מאיר רובין: כעבור זמן שמעתי שאף האדמו"ר שליט"א מורה כן. שאלתי את האדמו"ר שליט"א: הרי המשנה ברורה לא פסק כך? והשיב לי בשם ר' לייבל פרידמן כי בפולין התפרסם פסק הלכה מהגה"ק מאוסטרובצא, במודעות על גבי הקירות בבתי הכנסת, ושם הופיע שבעל יכול להוציא את אשתו על אף שכבר יצא ידי חובת הבדלה.

בהזדמנות סיפרתי להגרי"ש אלישיב את מה שאמר האדמו"ר מביאלא בשם הרבי מאוסטרובצא, וצהבו פניו שיש לו 'חבר' במה שפסק שלא כדעת המשנה ברורה. הרב אלישיב נשא את ידו ואמר בשמחה: "האוסטרובצער, האוסטרובצער", וכבר ידוע גודל מעלת הרבי מאוסטרובצא אצל הרב אלישיב למעלה למעלה[10].

הרב אלישיב בסוכתו
בתמונה שמעליו: מימין, רבי מאיר יחיאל הלוי מאוסטרובצא זצ"ל ולצידו בנו רבי יחזקאל הי"ד. הרב התעניין מדי שנה האם תלו את תמונת האוסטרובצער

10 ראו בספר הערות למסכת פסחים (להגרי"ש אלישיב) דף נ"ד.

באר לחי רואי

כל מי ששהה במחיצתו של סבא, הרגיש שיש לו הכל ואינו חסר דבר: כל אחד מצא בו ידיד ורע. ניתן היה לשוחח עמו בדברי תורה ולהבדיל במילין דעלמא בכל תחום שהוא. אמרו שלא נמצא אדם שנפגש עמו אי־פעם, ור' לייבל לא חידש לו ידיעה שלא ידע קודם.

סבא היה רגיל לומר, כי שמו מרומז בתורה בפסוק: "על כן קרא לבאר באר לחי רואי" (בראשית טז, יד). המילים 'בא"ר לח"י' הן ראשי תבות: 'י'הודה ל'ייב ב'ן א'ברהם ח'יים, ר'חל. אכן, אין זה רק רמז בעלמא – המילים 'באר לחי' הריהן ביטוי תמציתי למהותו של סבא – 'באר מים חיים'[11]. סבא היה בבחינת 'חי' במלוא מובן המילה, כפירוש רש"י על הפסוק "ואמרתם כה לחי" (שמואל א כה, ו): כן ראוי לאיש חי, לאיש זריז וחשוב, כמו 'איש חי רב פעלים' – חי ומזורז ובעל מעשים.

אוהב ספרים לא ישבע

סבא ירש מבית אביו וסבו אהבה עזה לספרי קודש. כמעט לא היה ספר שלא למד והעשיר בו את אסמי רוחו. אוצר הספרים שלו הכיל מגוון עשיר של ספרי קודש מכל התחומים: ספרי הלכה, דרוש ומוסר, מדרשים, ספרי חסידות, ספרי מחשבה והגות מרבותינו הראשונים, ואפילו ספרי דקדוק קדמונים. בכל אלה הגה ורכש בקיאות עצומה. בשולי ספריו ניתן למצוא הגהות מכל הסוגים – הערות על כתיב וניקוד, הוספות, קושיות, ביאורים וציונים. על הכריכות היה רושם לזיכרון דברים בעלי עניין מיוחד מתוך הספר.

אחרי הניתוח שעבר בעינו, באו לבקרו הגאון רבי יצחק וינשטיין עם גיסו הגאון רבי הלל ויטקינד, ראשי ישיבת 'בית יוסף' נובהרדוק בתל־אביב, כדי לברר אצלו על פרטי הניתוח בשביל קרוב משפחתם. עיניו של סבא עדיין היו חבושות, אולם סבא מישש בידיו את ארון הספרים עד שזיהה את הספר שחיפש, 'ישראל קדושים' של רבי צדוק הכהן מלובלין. במהלך הביקור אמר לפניהם בעל פה מאמר שכתוב שם בעניין "שמשון הלך אחר עיניו, לפיכך ניקרו פלשתים את עיניו" (סוטה דף ט עמוד ב).

---

11 כפי שאומר המדרש על בארה של מרים: "הבאר הזו שנתן לנו המקום אנו טועמים בה טעם יין ישן, טעם יין חדש, טעם חלב, טעם דבש, טעם כל הממתקים שבעולם" (מכילתא פרשת יתרו).

יושבים מימין: רבי יחיאל צוקרוב, רבי הלל ויטקינד,
רבי אהרון וינשטיין, רבי מרדכי מן, רבי מרדכי יעקב לוריא,
עומדים משמאל: רבי שמעון ביטון, רבי יחזקאל טופורוביץ

פעם סיפר סבא כי את ספר ה'תניא' למד בצעירותו במשך שבועיים, כששהה בכפר קטן ומרוחק. כששוחח עם אברך צעיר מנכדיו, התפלא לשמוע כי החיבור 'שמונה פרקים לרמב"ם' אינו מוכר לנכד: "הרי בלילה אחד עוברים על החצי הראשון, ובלילה הבא על המחצית השנייה!" לנכד שהתקרב לגיל בר מצווה, הורה ללמוד ולשנן את פרטי תרי"ג מצוות בטרם יקבל עליו את עול המצוות, וְלֹא – איך ידע מה הוא מקבל על עצמו?! (הדבר היה בנוכחות הרבי מביאלא זי"ע, שהסכים לדבר.)

לבניו המליץ ר' לייבל ללמוד את פירוש הגר"א על ספר משלי. "למדתי את כל החיבור הזה מראשו לסופו", כך אמר, "ומצאתי שם את רוב יסודות החסידות"[12]. עם אחד הנכדים למד בקביעות את מגילת 'שיר השירים' עם פירוש רש"י, היות שבמעזריטש השתדלו להגות בספריו של שלמה המלך[13].

תורת שבת בשבתו

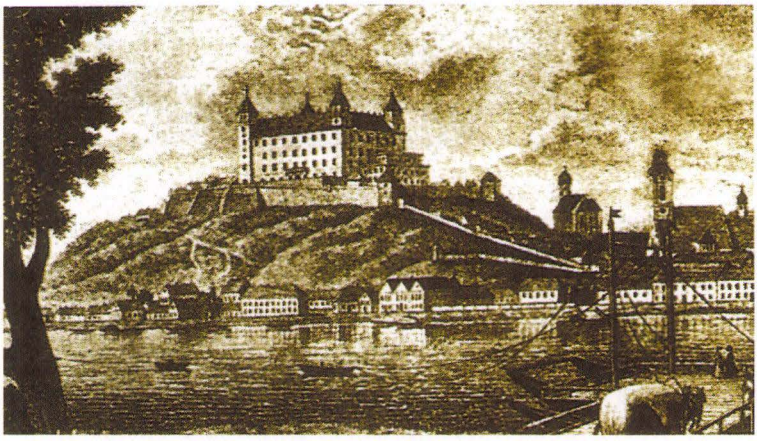
מדי שבת בשבתו, ובפרט בקידוש שלאחר התפילה, היה עיקר לימודו בפרשת השבוע, עם פירושיה ומדרשיה. על שולחנו היו מונחים תדיר שלושה ספרים:

---

12 בהזדמנות התבטא: אחרי שלומדים את פירוש הגר"א על משלי, מתחדדת הקושיה על מה באמת הייתה המחלוקת...

13 ראו בהקדמת האדמו"ר מביאלא שליט"א לספר 'זכרון משלי' עמוד כט שנותן טעם לזה: "שעוררו אבותינו הקדושים להגות תמיד בספרים הקדושים של שלמה המלך עליו השלום".

'דברי בינה'[14], 'תורת משה' מבעל ה'חת"ם סופר', ו'פרדס יוסף' – שלושה ספרים שונים זה מזה, ושלושתם חביבים עליו מאוד. בכל ערב שבת הוציאם מן הארון והניחם על השולחן, וממנו לא ירדו עד מוצאי שבת. (בניו מספרים כי לפי תיאוריו הנשגבים על פרשבורג, עירו של ה'חת"ם סופר', היו בטוחים שעיר קדושה זו נמצאת אי־שם בשמים ולא על פני כדור הארץ...)

פרשבורג העיר והמבצר

במיוחד אהב ללמוד בעיון את הפרשה עם פירוש רש"י, ובכל שבת היה מדייק ומדקדק, מעיין ומפלפל, מחדש ומבאר בדבריו הקדושים. כאמור לעיל, גם עם בניו למד בקביעות חומש עם רש"י בשבת בבוקר לפני התפילה, והיה מטעים להם את כוונת רש"י בכל דיבור ואמירה. כמו כן תענוג מיוחד היה לו להתייגע בהבנת דבריו הקשים והסתומים של ה'אבן עזרא'. הוא היה ממש 'מומחה' לפירושו של ה'אבן עזרא'.

חיבתו לתורת איזבצה

אחד הספרים האהובים עליו היה 'מי השילוח' של הרה"ק רבי מרדכי יוסף מאיזביצה, שכידוע הוא ספר עמוק מאוד[15]. חסידים בני־בינה היו מתייגעים הרבה

14 על שער הספר 'דברי בינה' רשם סבא בכתב ידו: 'דברי' בגימטריא 'יראה', 'בינה' בגימטריא 'אהבה' במ"ק.

15 במקומות מסוימים נאמר בו ש"יותר מזה לא שייך לבאר בכתב".

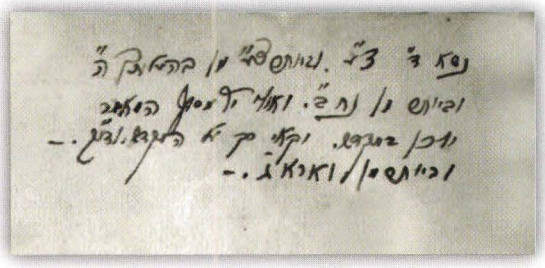
על הבנת דבריו, אך רק יחידי סגולה היו מסוגלים לרדת לסוף דעתו. סבא היה הוגה ומעמיק בו בחיות רבה בצוותא עם ידידו ר' דוד וארשביאק, תלמיד חכם מופלג מחסידי גור, שנודע כבעל מוח חריף. סבא נהנה לעסוק בדברי תורה עם יהודי כמוהו, שאין לו בעולמו אלא תורה וחסידות, כפי שהתבטא: "ר' דוד מבין מה שאנו מדברים".

פעם התבטא ר' דוד כטוב לבו: "מהי 'איזביצה', ומה כתוב ב'מי השילוח'? – רק ר' לייבל ואני מבינים!"

בהזדמנות שאל הרבי ממעזריטש את סבא באיזה ספר הוא עוסק, וכאשר השיב "מי השילוח", הגיב הרבי: "מי השילוח, איז דאך סענץ"... (הרי זו תמצית...) כלומר: ספר בעל ריכוז גבוה משאר ספרים.

בהזדמנות אחת העיד סבא על עצמו: "כשאני לומד ב'מי השילוח' ומגיע לדברים שנראים כאילו פשוטים, אני מצייר מול עיני את חבורת התלמידים אשר לפניהם אמר ה'איזביצער' את התורות הללו: ה'בית יעקב', ר' לייבל'ה אייגר, ר' צדוק הכהן מלובלין, המרקישובר[16]. וכי לבעלי המוחות הכבירים הללו אמר את ה'וואר' הפשוט הזה? ברור שאין הדברים כפשוטם. אחר כך, כשאני מתעמק בדברים, רואה אני שהם עמוקים מאוד".

שולי הספר 'מי השילוח' של סבא היו מעוטרים בציונים ובהערות, בקושיות, בתירוצים ובביאורים, שכתב בקיצור נמרץ ובדרך רמז. לדוגמה: נשא ד' צ"ע, וביותר צ"ע מן בהעלותך ה', וביותר מן נח ב', ואולי י"ל מסוף המאמר, ולכן במקדש וקאי רק על המקדש ודו"ק, וביותר מן וארא ג'.

הערות בכתב ידו של סבא
על העמוד הראשון של ספר 'מי השילוח'

16 רבי אברהם משה, שהנהיג במרקישוב את העדה אחרי הסתלקות ה'כהן' מלובלין. נטמן בוורשה.

לימים מסר סבא את הספר לכורך. לבני הבית הסביר: "אין זה מחמת שהספר זקוק לכריכה חדשה, אלא לרוב חביבותו". סבא אף הורה לכורך: "שמא תעיין בספר ותראה בו דברים שייראו לך מוזרים, תדע שהמחבר היה אדם גדול מאוד..." למרבה הצער, אותו כורך לא נזהר – הוא חתך חלקים נכבדים מן ההערות שרשם סבא בשולי הגיליון, עד שלא ניתן לעמוד על פשרן, וחבל על דאבדין.

בימי מלחמת העולם השנייה התקיפו האיטלקים, בני בריתם של הגרמנים, את תל־אביב מן האוויר. ההפצצות היו ליד ביתו של סבא, וכשנשמעה האזעקה, מיהרו הכל לברוח למקום מחסה. בעודם יורדים במדרגות, כשמטוסי האויב רועמים מעליהם, היה סבא שקוע בהרהוריו, כשלפתע אמר לבנו: "עכשיו נתחדשה לי הבנה חדשה שלימד ה'יהודי הקדוש', ומה שחידשו אחריו בפשיסחא, בקוצק ובגור".

מי יכול להעפיל לדרגתו של יהודי המתעלה מעל הפחד והאימה, וכולו נתון בתוך עולם אחר, שאין בו מלחמה ואין בו פצצות, שאין בו סכנת חיים אבל יש בו חיים, חיים של תורה וחסידות המחיים את בעליהם.

החיים בתל-אב"ב המותקפת מהאויר

כותרת בעיתון יומי

פעם התרעם סבא על אחד מהמחברים שכתב, כי מכיוון שאין אנו מסוגלים להבין את אגדות חז"ל לעומקן, אפשר להעמיס בהן פירושים לפי השגתנו. טען סבא: "וכי זה תירוץ? סע לאיזביצה, ושם תלמד פירושן של אגדות חז"ל![17]"

סבא רצה לחבר פירוש על המדרש על פי ספרי החסידות, אלא שטרדות הימים לא נתנוהו להוציא את התכנית אל הפועל. היה זה אחד משלושה ספרים שתכנן לחבר בשנות העמידה, אך הדבר לא הגיע לכלל מעשה. לעת זקנותו התחרט על שלא כתב את ספריו בשנותיו הצעירות.

עם כל חיבתו לספרים, כאשר נשאל פעם בנו ר' משה: "מהו הספר שאהב אביך להגות בו ביותר?" השיב בפשטות: "הגמרא!"

אב לבנים יודיע

סבא השכיל להנחיל את אהבת התורה לבניו. משחר ילדותם היה מדרבן אותם ללמוד ולדעת ומציב להם אתגרים. הוא ביקש לשמוע מהם קושיות, עורר אותם לחשוב על תירוצים ראויים וביקש מהם שיחוו את דעתם. "תגיד משהו – קושיה, תירוץ! למה אתה שותק?" – זו הייתה תביעתו הנצחית מהם, ואם לא כיוונו לאמת קיבלו נזיפה: "איך האב גיימינט אז דו פארשטייסט וואס מ'רעדט"... (כבר חשבתי שאתה מבין מה שמדברים...)

תמיד השתדל לשתף אותם ברעיונותיו ובקושיות שעלו במוחו: 'כאן יש מדרש תמוה', 'שמעתי חידוש מעניין', והיה מטעים להם את טעמה המתוק של התורה. סבא היה שקוע בקושיות העומדות על הפרק, והיה סוחף אחריו בכל הלהט את כל הסובבים. כך למשל: כשהתעוררה השאלה על קו התאריך ביפן, שהשליכה הלכה למעשה על המועדים, 'חי' סבא את השאלה בהתעניינות רבה. הנושא מילא את חלל הבית, וכל מי שנכנס לבית נעשה בקיא בספקות שבנידון. עד שמישהו העיר לו אז: "לא את כל האורחים מעניין מה בדיוק קורה ביפן"...

סבא למד עם צאצאיו את ספר הרמב"ם. (הוא היה קורא בקול את כל התיבות הכתובות בו, לרבות הפסוק מתהלים שהציב הרמב"ם בראש ההלכה.) עם אחד מהם למד יום־יום בעת ארוחת צהריים, לפני שובו אל ה'חידר', את הלכות סנהדרין ברמב"ם. כשסיימו הלכות סנהדרין קיבל הילד פרס – חבילת עפרונות. עם נכד אחר למד הלכות ציצית בליל שבת לפני קידוש.

---

17 אגב, על ספרים מסוימים שהתפרסמו בימיו אמר כי אלו דיבורים בעלמא, ואינם ראויים לשם 'ספר'.

פעם הבטיח לבניו הצעירים כי ייתן להם אלף(!) לירות אם יפענחו את מליצותיו של בעל ה'פרשת דרכים' בהקדמה לספרו. המטרה הייתה למשוך את לבם להתבונן במלאכת מחשבת ויפי הלשון של הקדמה זו, המורכבת הפלא ופלא מלשונות הפסוקים וחז"ל. פעם הבטיח לבנים הגדולים ארבעים זלוטעס (מטבע פולני) אם יסיימו את כל המדרש רבה של פרשת 'נשא'.

גישה זו נשקפת באיגרות שכתב לילדיו בעת שהותו בנכר לרגל מסחריו. אחדים מהם הובאו בספר זה במדור מיוחד. ניתן להציץ בעדן ולראות כיצד היה מנתב כל ילד בהתאם לגילו וליכולתיו ונוטע בו אהבת תורה.

באחת האיגרות כתב להם בלשון מליצית:

אל **ב**ני!
גמורו **ד**ברי **ה**גמרא, **ו**תראו **ז**והר **ח**כמתה.
טועמיה **י**זכו **כ**בוד, **ל**ומדיה **מ**לכות **נ**צח.
סעדו **ע**ניים, **פ**עלו **צ**דק,
קדמו **ר**חמנות, **ש**מרו **ת**ורה.

כשגדלו, הוסיף לעורר את לבם וגילה להם טפח מסגולת לימוד התורה:

"כשלומדים דברי חז"ל ככתבם וכלשונם ומזכירים שם אומרם – שמות התנאים והאמוראים, אז הם מאירים מאורם ומשפיעים מצדקתם ומאצילים מחכמתם כדי להבין ולהשכיל את דבריהם הקדושים..."

"זה מה שהשמיע לנו הירושלמי: 'לעולם יראה אדם כאילו בעל השמועה עומד לנגדו'. מקובל מפי הצדיקים ומפי החסידים, כי בעל השמועה כשמזכירים את שמו בלימודו אזי הוא משפיע ומאציל מאורו – אור זרוע לצדיק – על אותו הלומד הפשוט שמזכיר את שמו בשעה שלומד את הלכתו או את הגדתו..."

(מכתב בעמוד 434-435)

לא מקרה הוא, שמכל הסגולות ואוצרות החומדה שמנו חכמים בתלמוד תורה, נמשך סבא למעלה זו, שבלימוד תורה זוכים ל"אור זרוע לצדיק" של התנאים והאמוראים שלומדים את תורתם, לפי שההתקשרות לצדיקים הייתה תמצית חייו וציפור נפשו – אחת המעלות הבודדות שנחקקו על מצבת קברו והיא מאפיינת אותו יותר מכל: "למד ולימד תורה ואמונת צדיקים".

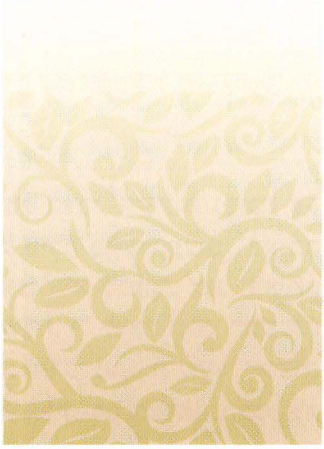
אמר רבי יהושע בן לוי, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב, ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה וכו' (אבות פ"ו מ"ב).

דהנה, וירא אלוקים את האור כי טוב, גנזו וכו', והיכן גנזו בתורה. כי בתורה רואים את כל הנראה, ושומעים את כל הנשמע ויודעים את כל ההווה. אמנם זה רק כשלומדים את התורה באהבה ובחיבה ובהשתוקקות לנותן התורה. וזה אמר רבי יהושע בן לוי, כי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב (כלומר מן התורה הקדושה), ומכרזת ואומרת ומודיעה את כל הנראה והנשמע והנעשה, הכל גלוי לפני לומדי התורה, אבל, אוי להם לבריות, מעלבונה של תורה, לומדים אותה בלי אהבה בלי חיבה, בלי השתוקקות, אזי, אוי להם, כי לא רואים ולא יודעים ולא שומעים בת קולה של תורה.

מתוך רשימה שרשם לעצמו

האדמו"ר ה'ברכת אברהם' מסלונים בנועם שיחו

פרק י

וצדיק באמונתו יחיה

וחי בהם

'אמונת צדיקים' הייתה היסוד המרכזי בחייו של סבא – אמונת חכמים ודבקות בצדיקים, אהבה לצדיקים, לאמרות היוצאות מפי קודשם ולמעשיהם הטובים. אליהם הייתה תשוקת לבו, ובהם הייתה שיחתו תמיד. כל ימיו ושנותיו היה שרוי בעולמות רוחניים של גדולי החסידות, מפיהם חי, לאורם הלך; היה מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם, ועל פיהם ניתב את אורחות חייו.

מרגש היה לשמוע באיזו התעוררות היה אומר בברכת המזון בימי הפסח את "הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב, יום שכולו ארוך, יום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה", ואת המילים האחרונות היה מנגן ברגש רב: "**ויהי חלקנו עמהם**". (ר' לייבל נהג לומר את הברכה בכל שבעת ימי הפסח, כמנהג צדיקי ביאלא, ולא רק בליל הסדר.)

"יש מראות שאי אפשר לתאר במילים", מספר אחיינו ר' מאיר קוטיינר. "מול עיני מרחף כמו חי המחזה שבו ראיתי את דבקותו של ר' לייבל בצדיקים, מחזה שכל תיאור לא ישקף את עוצמתו. היה זה בברית שערך חתנו ר' שמואל קריבוס לבנו. בראש השולחן ישב האדמו"ר מסלונים, ה'ברכת אברהם' זצ"ל, וסיפר מעשה מהרבי ר' אלימלך מליז'ענסק זי"ע. הסיפור כשלעצמו היה יקר מפז, כמו שחסידים הראשונים היו אומרים: 'כל מילה שווה רענדל' (אדום זהב), אולם מה שעשה עלי רושם יותר מכל היה המראה איך ר' לייבל שומע

סיפורי צדיקים. הוא ישב בפינת השולחן לצדו של הרבי, ורצינות נסוכה על פניו, ראשו מוטה כלפי מטה, וכל כולו מאזין לכל מילה בריכוז עצום[1]. באותה שעה למדתי דבקות בצדיקים של ר' לייבל עד היכן היא מגעת". אגב, באותה סעודה דיבר ה'ברכת אברהם' רבות על ענייני תשובה. ר' לייבל חשב בפשטות שהדברים מכוונים אליו, ופנה אל הרבי בתמימות: "הרבי מתכוון שעלי לעשות תשובה?" אולם הרבי הרגיעו שאין לו שום כונה אליו, רק השיחה התגלגלה באקראי לנושא הזה.

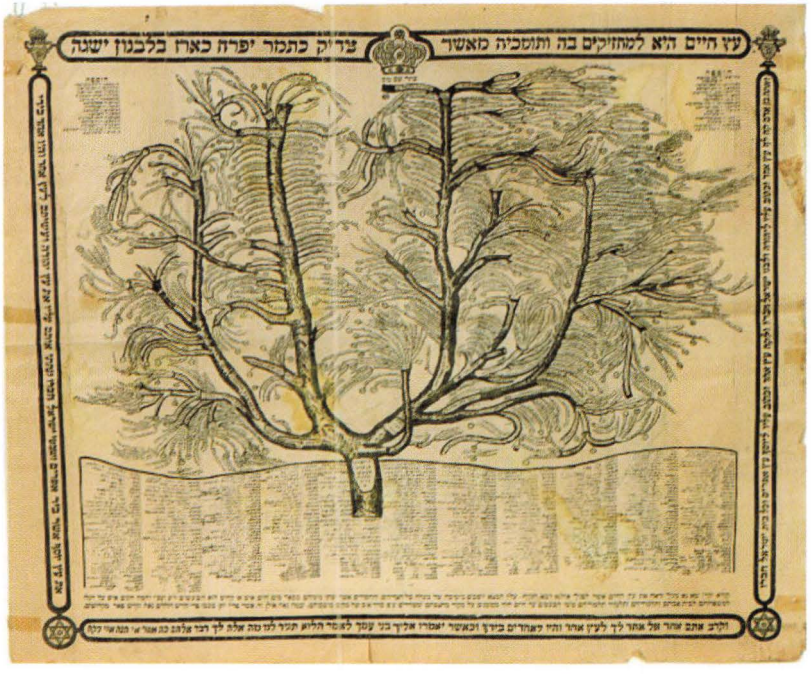
דורש מעשה הצדיקים

מיום עומדו על דעתו היה ר' לייבל מקושר לצדיקים, הלוא הם רבותיו ממעזריטש ומביאלא, זכר צדיקים לברכה. מלבד זאת היה משחר פני חסידים ורבותיהם וגדולי תורה מכל העדות, והיה דורש מעשה כולם, חוקר ומתעניין על אורחותיהם, על אמרותיהם ועל מנהגיהם. משחר ילדותו השתדל לשוחח עם זקני החסידים שעוד הספיקו להסתופף בצל הצדיקים הקדמונים, וזכה לשמוע מהם אלפי עובדות ממקור ראשון – מפי עדי שמיעה ועדי ראייה. כך ידע לספר לפרטי פרטים על מעשיהם של גדולי ישראל ועל הנהגותיהם בכל התחומים: הלכה, מנהגים וחסידות. את אשר למד – לקח עמו כצידה לדרך וחילק ברוחב לב לאחרים.

בכל מקום שנזדמן אליו, כאשר שמע על צדיק או על גדול בתורה שנמצא שם, מיד חיפש את קרבתו והשתדל לקבל מפיו לקח טוב ולהתבונן באורחותיו. כשהגיע לירושלים נכנס לישיבת המקובלים 'בית־אל' בעיר העתיקה כדי להתחקות על עקבותיהם, אך לא סיפר על כך. בחן היצוק על שפתותיו התחבב על הכל, ובפיקחותו הרבה השכיל לדובב את שפתי החכמים, כמו שנאמר: "מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה" (משלי כ, ה). כה הצליח, נוסף ל'תורה שבעל פה' שקיבל במורשה מבית אבא, לרכוש ידיעות נרחבות בכל שושלת החסידות ובמעשי הצדיקים לדורותיהם.

בפולין היה יהודי שערך 'אילן' המפרט את תולדות החסידות והסתעפותה ברחבי אירופה, מה'בעל שם טוב' עד תקופתו. הוא הדפיסו בשם 'אילן החסידות'. כשחיפש אצל מי יוכל להשלים את הידיעות שחסרו לו, יעצו לו: "בוורשה יש

1 תיאור זה מזכיר לנו את דברי רש"י: "צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואוזניו מכוונים לדברי תורה" (דברים לב, מו).

אילן החסידות. האילן נערך על ידי ישראל חיים בן חי' גאלדשטיין מהעיר מעזריטש פאדאלסקי בשנת תרפ"ז - 1927

יהודי, ר' לייבל פרידמן שמו, שידע ליישב את כל הספקות שיש לך". בא האיש אל סבא, ישב עמו ימים אחדים, וסבא סייע לו לסדר את כל ה'אילן' בשלמות.

זכות גדולה הייתה בעיני סבא לפגוש יהודי שהכיר צדיק קדמון, או לכל הפחות ראה אותו, והיה מכתת רגליו למרחוק כדי להתראות עמו. בימי זקנותו, כששהה פעם בשכונת 'בית וגן' בירושלים, נודע לו שבאזור מתגורר זקן מופלג שעוד ראה את ה'דברי חיים' מצאנז. אף על פי שההליכה הייתה קשה עליו, ביקש סבא להגיע אליו: "אני חייב להכיר יהודי שהעיניים שלו ראו את ה'דברי חיים'!" והתאמץ לטפס עד לביתו שבקומה השלישית[2].

2 מעניין לעניין: סבא סיפר כי פעם, כששהה הרבי הזקן מאוסטרובצה באוטבוצק ביומא דהילולא של רבי בונים מפשיסחא, ביקשו ממנו החסידים 'תיקון' (וקיוו שבזכות זה ישנה הרבי ממנהגו הקבוע להתענות בכל יום), ואף אמרו שנמצא בעיירה יהודי זקן שעוד הכיר את רבי בונים. נענה הרבי להם ואמר שיביאו יי"ש ומזונות וישב ליד השולחן. מזג הרבי כוסית ושאל: 'מיהו היהודי שהכיר את רבי בונים?' ונתן לו את הכוס הראשונה. נטל הזקן את הכוסית ועירה את כולה אל גרונו בלגימה אחת. הקפיד הרבי וקרא בקול בכי: 'שקר הדבר, הוא לא ראה את רבי בונים. יהודי שראה את רבי בונים, אינו מסוגל לשתות כך... חבל שבאתי לשבת פה'... ומיד קם מהמסיבה ונכנס לאכסנייתו.

ציור דיוקן המיוחס ל'דברי חיים'
עיניים שראו את ה'דברי חיים'

כאשר נקלע סבא למחיצתו של אחד מגדולי ישראל, היה מתבונן ועוקב אחרי כל פרט ופרט, אחרי כל תנועה וזיע, ולא הפסיד אף הגה קל. הכל היה חשוב בעיניו, כפי שהיה רגיל לומר: "מכל אדם גדול יש מה ללמוד".

כאשר חזר אחד מילדיו וסיפר: "הייתי אצל רבי פלוני", מיד היה שואל: "ומה ראית?" "מה עשה הרבי מגור אחרי הדלקת נרות חנוכה בערב שבת?" "האם התיישב?" "הוא אמר זמירות או לא?" (למעשה: הוא פסע הלוך ושוב כשידיו נתונות באבנטו). כשבנו הצעיר התארח אצל הרבי מסלונים זצ"ל בטבריה, חקר אותו לפרטי פרטים על מעמד ההדלקה שלו: היכן עמדה המנורה, והיכן המזוזה? 'איפה הוא עמד?' 'ומה הוא עשה?'

הבנים ידעו – כאשר נמצאים בקִרבת אדם גדול, יש להתבונן בכל פרט.

מתוך התבוננות זו נגלו לעיניו עניינים דקים מן הדקים, שנעלמו מעיני שאר החסידים, ולא כל אחד היה 'מבין' בהם. לדוגמה: יהודי שהתגורר בשכנות לסבא בוורשה ערך ברית מילה לבנו, והרבי מגור בעל ה'אמרי אמת' השתתף בה. הייתה זו הזדמנות מיוחדת לסבא לראות ולשמוע הכל. מכיוון שבא אל הברית כאורח (ולא ל'טיש' אצל הרבי), הייתה לו אפשרות לשבת ליד השולחן, והוא חזר מסעודה זו עם 'שלל' רב. בין היתר הבחין בהנהגה בלתי מורגשת של

הרבי שיש עמה משמעות רבה: לאחר שסיים הרבי לאכול והסיט את צלחתו ל'שיריים', חזר הרבי וחטף ממנה 'שיריים' בין כולם. והמבין יבין.

שנים רבות אחר כך, כשהתגורר בארץ ישראל, נסע ר' לייבל במיוחד לירושלים כדי לראות את ה'אמרי אמת' בהושענא רבא. כשחזר לתל־אביב, ערך 'מבחן' לחסידים מהשטיבל הגוראי: "איך הרבי חובט את ההושענות?" כבר שנים הם מתפללים אצל הרבי בהושענא רבא, ועדיין לא הבחינו במה שר' לייבל הבחין בפעם אחת – הרבי חבט בהושענות חמש פעמים על הרצפה, ומיד פתח את כף ידו, וההושענות כאילו נשרו מאליהן.

רבי שמואל ליב ז'ק - דיוקן של איש קדוש

אחת מדמויות ההוד שחקק סבא בלבו היה הצדיק רבי שמואל ליב ז'ק, נכד המהרש"ל מלענטשנא.

רבי שמואל ליב ז'ק היה איש קדוש, גאון עצום בתורה, בקי בנגלה ובנסתר ובעל מופתים. ארבעים שנה שימש ברבנות ביאלא, שהייתה עיר ואם בישראל![3] כשבני העיר נוהגים כלפיו בהערצה ובהתבטלות מוחלטת. בהנהגתו התמזגו גדלות בתורה וקדושה, פרישות והוראה. הוא היה רועה נאמן לבני קהילתו ולוחם תקיף למען גדרי הדת, עד שהכינוי 'דער ביאלער רב' היה מושג שהכל חרדו לשמעו.

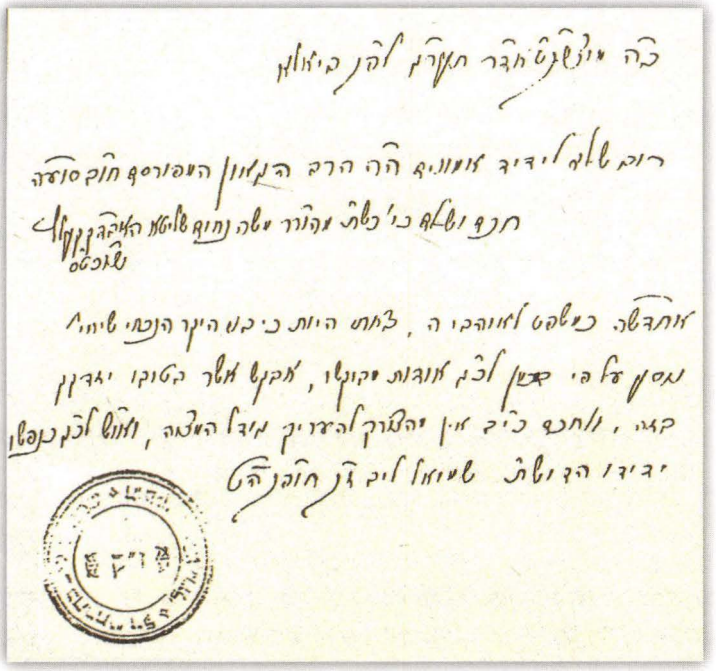
רבי שמואל ליב ז'ק[4] נפטר כשמונה שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, אולם לדאבון לב, אחרי המבול הגדול, שֵׁבּוֹ נמחו מעל אדמת אירופה צדיקי עליון, כמעט נשכח יחד עמם שמו של צדיק זה, שסבא העריכו מאוד.

עוד בהיותו נער כבן שלוש עשרה עמד בחליפת מכתבים עם הגאון רבי יוסף שאול הלוי נתנזון זצ"ל מלבוב, ורבי יוסף שאול אף מזכיר אותו בספרו 'שואל ומשיב'. (באותו זמן הגאון בעל ה'שואל ומשיב' לא ידע שמדובר בעלם צעיר...)

---

3 ביאלא הייתה השנייה בגודלה אחרי לובלין בכל המחוז.

4 בספר מבשר טוב על ענייני חג השבועות (דף ר) כתב אדמו"ר שליט"א מביאלא: "והיו צדיקים כמו חתן דו"ז הגה"ק ר' שמואל לייב זא"ק אב"ד ביאלא [תלמידו של זקני הקדוש מאוסטראווע], שכאשר היו באים לפניו עם צרה או חולי ר"ל וכדומה, היה מצוה לכל מבוקש ללמוד מסכת מיוחדת, כמו לרפואה פלונית מסכת ברכות, ולרפואה אחרת היה מצוה ללמוד מסכת שבת, ולהנצל מהצבא מסכת אחרת, כל לימוד לפי הסגולה שבה כפי שהיה נראה לעיניו הקדושים, וכן היו עוד צדיקים קדמונים שנהגו כן, שידעו איזה חלק מהתורה הקדושה הוא רפואה לזה, משום שכל לימוד יש לו סגולה מיוחדת לענין מיוחד".

מכתב מאת רבי שמואל ליב ז'ק

לימים למד רבי שמואל ליב מפי רבי יוסף שאול, כשהוא מורה לו את דרך הלימוד. אף על פי שמוצאו של רבי שמואל ליב היה מליטא, כבר מצעירותו היה נוסע לגור לקנות תורה מפיו של ה'חידושי הרי"ם', שטרח לקרבו לדרך החסידות.

גם גדולי דורו החשיבו מאוד את שיקול דעתו. הגר"ח מבריסק, למשל, היה שולח לשמוע חוות דעתו בשאלות חמורות, בפרט בהיתרי עגונות, והיכן שהשמיע דעתו, סמכו עליה גדולי הדור.

סבא סיפר עובדה שהתרחשה עמו, המלמדת מעט על שקידתו ועוצם גאונותו של רבי שמואל ליב ז'ק:

בערוב ימיו הוצרך רבי שמואל ליב להגיע לטיפולים רפואיים בוורשה, שם התאכסן אצל בתו וגם בביתו של הנגיד החסיד המופלג ר' לייביש פינחס סארימפער ז"ל. פעם אחת, כשהיה אצל בתו, תקפה אותו חולשה, וביקש שישיגו בעבורו ספר קל לעיון, ונקב בשם הספר 'דרך מצוותיך' של בעל ה'צמח צדק' מליובאביץ זי"ע. ברשותו של סבא היה ספר זה, והוא נתבקש להשאילו לרב ז'ק.

כדרכו תמיד, שלא להחמיץ הזדמנות להתחקות אחר מעשי הגדולים, הלך להביא בעצמו את הספר. "באותה הזדמנות", סיפר סבא, "הספקתי לראות איך הגאון נוטל את הספר בידו, קורא ראשונה את דף ה'שער', ורק אחר כך מתחיל לעיין בספר גופו. מאוחר יותר סיפרה בתו, שלמחרת בבוקר מצאה את אביה, עודנו עומד ליד מיטתו, מעיין בספר ה'קל' שביקש מחמת חולשתו"[5].

סבא סיפר מעשה אחר שממנו למד על מסירותו המופלאה של רבי שמואל לייב למען כלל ישראל:

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם חנה בביאלא, שהייתה עיר מחוז, גדוד צבא גדול. הימים היו תקופת ניסן, והחיילים היו אמורים לשהות במקום עד לאחר הפסח.

העסקנים לקחו בחשבון שבוודאי יש ביניהם גם חיילים יהודים, ויצרו עמם קשר כדי לברר אם ירצו שיספקו בעבורם מזון כשר לפסח. החיילים, שלא היו שומרי מצוות, אמרו שאם האוכל טעים, הם מוכנים לאכול.

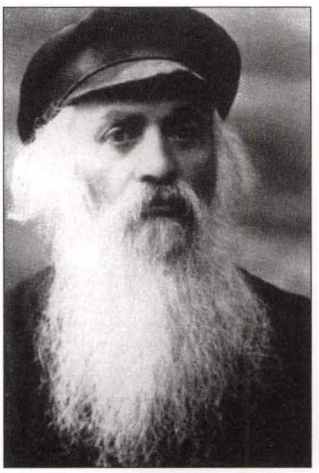
חיילים יהודיים בצבא הפולני

5 לאחר זמן בא אליו סבא, שעמד לצאת למסעיו בענייני מסחר, כדי להתברך מפיו בהצלחה. תשובתו הייתה: "מי מצליח היום?!" (כידוע מסבל היהודים ומצוקתם בפולין לפני החורבן, שנתקיים בהם "וידל ישראל מאד"). ואכן, סבא לא הצליח בנסיעתו זו, ולא זו בלבד אלא שחזר חולה. בשובו מן הדרך ביקש שיזכירו אותו אצל הרב מביאלא, שהיה איש קדוש, בעניין מחלתו. השליח תיאר את סבא בתור "האברך שהשאיל את הספר 'דרך מצוותיך'". ברגע הראשון סבר הרב ז'ק שהלה בא לבקש את הספר, והתנצל: "שאלתי את הספר בשביל ללמוד בו, ועדיין לא סיימתי", אולם השליח הסביר לו שאינו מבקש כי אם את ברכתו לרפואה שלמה.

קשה היה להשיג כמות גדולה של מצות שתשביע את כל החיילים, ועל כן נכנסו העסקנים לרבי שמואל ליב ז'ק, כדי לשאול את פיו אם מקרה זה נחשב שעת הדחק, ואפשר להקל ולספק לחיילים קטניות.

רבי שמואל ליב פסק להם שאכן כן, אולם בשעה שעמדו העסקנים לצאת, הוסיף ואמר להם: "אל תחשבו שהם יאכלו את הבעבאלאך (קטניות), ואנחנו נאכל את הקניידלאך, אלא אנחנו נאכל את הבעבאלעך, והם יאכלו את הקניידלאך". במילים אלו רצה לזרזם שידאגו כראוי לחיילים יהודים אלו למזון מהודר לפסח, ואולי גם הייתה בכך רמיזה לאותם עסקנים, שלא יחשבו שדין אחר יש להם ולחיילים היהודים המשרתים בצבא הפולני.

רבי יעקב שניידמן זצ"ל, מייסד ישיבת 'תפארת ציון' בבני ברק, היה מגידולי העיר ביאלא, והוא סיפר את העובדה הבאה:

רבי שמחה זליג ריגר
הדיין מבריסק הי"ד

אחרי מלחמת העולם הראשונה הייתה פולין משובשת בגייסות. החיילים המשוחררים, שחיו חיי הפקר, היו משוטטים בדרכים, חומסים ופורעים ללא חשבון, והפילו את חיתתם על הבריות. מובן שהסכנה הייתה גדולה פי כמה כאשר היה מדובר ביהודים.

אחרי חג הסוכות ניגשנו מספר בחורים אל המרא דאתרא, רבי שמואל לייב, ואמרנו לו: "אנו מפחדים לנסוע לישיבה, זו סכנת חיים!" הורה לנו הרב: "אם תאמרו 'תפילת הדרך' בברכת 'שומע תפילה' ב'שמונה עשרה' של שחרית, כמו שאני נוהג[6], אל לכם לחשוש מאומה!"

"עשינו כדבריו", סיפר ר' יעקב, "נסענו לישיבה, ואף אחד אפילו לא הביט עלינו"...

סיפר כ"ק האדמו"ר מביאלא שליט"א, שלאחר פטירתו של רבי שמואל ליב ז'ק, חיפשו בני הקהילה מועמד ראוי לתפקיד הרב. כששמע על כך הגאון רבי שמחה זעליג ריגר מבריסק הי"ד, נזדעזע על הרעיון שמישהו ייקרא בשם 'הרב

6 ב'שולחן הטהור' (סימן קי סק"ג) כתב שדעת הזוהר הקדוש לעשות כן (ח"א קכא, א).

של ביאלא' ויֵּשֶׁב על כיסאו של רבי שמואל ליב ז'ק, והתבטא: "זוהי חוצפה והעזה! צריך למחות על כך!"

ומיד אמר: "אני מוחה".

מעט מזער הובא כאן על דמותו של רבי שמואל ליב ז'ק, שאת זיכרונו נצר סבא בלבו – הן מצד עצם אישיותו והן מצד היותו מקושר לשושלת ביאלא[7].

אהבה מקלקלת השורה

פעם נכנס סבא אל הצדיק רבי ישראל מהוסיאטין זי"ע בתל־אביב, להזכיר את עצמו לברכה בעניין שידוך לאחד הילדים. נענה הרבי ואמר: "הלוא אמרו חז"ל: 'קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף' (ב"ר סח, ד). אם כן, כמה שיותר מאוחר זה יותר קשה".

סבא תמה על הדברים והעז לשאול: "מה הכוונה?"

והצדיק הסביר: "בקריעת ים סוף נבקע לכל שבט שביל מיוחד בצורת חצי עיגול, שהרי כידוע בני ישראל יצאו מאותו צד שנכנסו. כאשר נצייר שנים עשר חצאי עיגולים זה על גבי זה, יהיה הראשון קטן מהשני, והשני מהשלישי, וכן על זו הדרך עד העיגול האחרון, שהיקפו גדול מכולם. נמצא שהשבט שעמד ראשון נצרך לקריעת ים סוף הקצרה ביותר, והשבט שעמד רחוק יותר הייתה לו קריעת ים סוף ארוכה יותר.

רבי ישראל מהוסיאטין בקריאת קוויטל

כן הדבר גם בעניין השידוכים", סיים הצדיק, "בדורות הקדמונים היו נשמות שלמות, והיה קל יותר לזווג שתי נשמות, אולם ככל שמתאחרים הדורות, וכל נשמה מורכבת מכל כך הרבה צירופי גלגולים, קשה מאוד לזווג שתי נשמות כאלו".

7 בנספח 3 עמוד 507 בעמוד מובא תיאור הלווייתו של הרב ז'ק מאת הרב שמואל תנחום רובינשטין ז"ל.

כעבור מספר ימים, כשפגש סבא את שכנו ר' פינחס רפפורט[8], שהיה ממקורביו של הרבי מהוסיאטין, בישר לו סבא: "יש לי בעבורך 'וארט' מהרבי שלך". כששמע הלה במה מדובר, קרא בהתפעלות: "ארבעים שנה אני נוסע אליו, ולא זכיתי לשמוע 'וארט' כזה, ואתה רק נכנסת וכבר שמעת?!" אמר לו סבא: "אתה חסיד ואינך יכול לשאול את הרבי שלך פירושים. אני, מכיוון שאינני חסיד הוסיאטין, העזתי לשאול, ולכן נענית"[9]...

בעת ששהה סבא במעיינות מרפא בעיירה קרעניץ, שהה במקום גם ה'אמרי אמת' מגור. עָקַב סבא והבחין כי בכל יום, כשהרבי מתהלך לשאוף אוויר, הוא עוצר באופן קבוע בנקודה מסוימת ויושב לפוש על ספסל שהיה שם. מכיוון שהשתוקק לשמוע דיבורים מפי הצדיק, הקדים לשבת שם לתומו כאחד האורחים. בינתיים הגיע הרבי והתיישב בספסל הסמוך. כך זכה אז לשמוע את כל שיחתו של הרבי.

עם זאת: לשולחנו של אדמו"ר מפורסם שהתגורר בתל־אביב הלך ר' לייבל פעם אחת ויחידה, ולא יסף. כששאל אותו אחד הנכדים מדוע אינו הולך, השיב: "פעם אחת נכנסתי אליו לסעודה שלישית, ונתנו לי כיבוד... כשאני מגיע למקום כלשהו ומכבדים אותי, לא אוסיף לבוא שמה..."

האור החוזר מן הצדיקים

ר' לייבל הסתופף באוהלי צדיקים לא מתוך סקרנות גרידא, ואף לא לשם העשרת ידיעות בעלמא. בנפשו היה הדבר. הצדיקים היו נקודת לבו. דבריהם ומעשיהם שימשו בעבורו מזון לנפש, רטייה ללב וצידה לדרך החיים.

בהתאם להרגשה זו כתב סבא על כריכת אחד הספרים שלו: "העוסק בסיפורים של צדיקים הוא מטהר את מחשבותיו, ומעורר ניצוצות שבלבו ליראת שמים, ומזכך את כל איבריו שיהיו קלים לעשות רצון אביהם שבשמים. ואלו הם הספרי מוסר הכי גדולים שבעולם. ישמע חכם ויוסיף לקח".

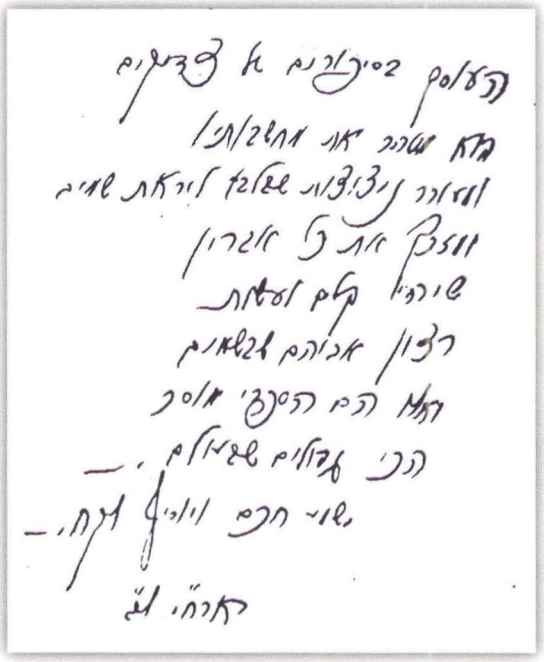
---

8 בספר 'ראיתי צדיק' בעמוד 161 מובא העתק של דף 'מעמדות' לאדמו"ר מהוסיאטין, בראש הנותנים מופיע ר' פינחס רפפורט, ראו תמונתו בעמוד 232 ועמוד 249

9 הסבר להנהגה זו אפשר למצוא בדברים שכתב רבנו זרחיה הלוי, בעל 'המאור', בהקדמה לספרו 'המאור' למסכת ברכות: "לב כל חכם לב מלא חשק לדרוש ולתור בחכמה להבין ולהשכיל. ויש אשר יגבר החשק הזה על לבו עד שיראה כחושק היוצא מגדר הצניעות והמוסר, בהסירו מסווה הבושת מעל פניו לבחון האמת, כעניין שנאמר: 'ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש' (תהלים קיט, מו)".

על ספר אחר כתב: "א יוד בעדארף זיך ווייקען און ווייקען און ווייקען במעשי הצדיקים (יהודי צריך להיות שרוי וספוג במעשי הצדיקים), ואז יאיר עליו אור חדש על כל מעשיו ועל כל דרכיו".

על ספר שלישי נמצא כתוב: "זכיתי לספר הקדוש הזה (משנת חכמים) בעזרת קדוש קדוש קדוש יתברך שמו ויתעלה זכרו, ויזכני להיות מן המתאבקים במשנת חכמים ותלמידיהון ותלמידי תלמידיהון. אמן. יהודא ליב בן רחל".

כיתוב על הספר

את האוצר המופלא הזה לא נצר בזיכרונו, כי אם בלבו ובנפשו, בבחינת "דברי תורה נבלעים בדמיו" (אדר"נ כד, ד). לא פלא שדברי תורה ואמרות צדיקים היו שגורים על פיו בכל מצב, בבחינת "מה אהבתי תורתך", לפיכך – "כל היום היא שיחתי".

עשיר בעובדות הראשונים

ר' לייבל נהג באוצרותיו בעין טובה, והיה משפיע מתורתו בנפש חפצה – לחסידים כערכו, לאברכים צורבים, ואפילו לילדים. לכולם מדד במידה גדושה והעניק מלוא חופניים תורה, חסידות וסיפורי צדיקים. הוא מעולם לא התייחס בביטול לזולת, יהיה מי שיהיה, והיה עומד ומשוחח עם בחור צעיר באותה רצינות כמו עם איש נכבד בן גילו. יתרה מזו: הוא הצליח לטעת בבן שיחו הצעיר תחושה של חשיבות. ממרום שנותיו ומעמדו השתדל ר' לייבל להתקרב לצעירים, לשוחח עמם ולספר להם עובדות מרתקות מהצדיקים. אין כל פלא שגם נערים צעירים היו קשורים אליו בעבותות הקשבה ואהבה.

כל הסיפורים שסיפר היו מדויקים להפליא. את כל אוצרותיו שאב ממקורות נאמנים, מחסידים שבעיניהם ראו ובאוזניהם שמעו אצל הצדיקים הקדמונים,

והיה שומר על הדברים ומקפיד למוסרם בדיוק כפי ששמע אותם, איש־מפי־איש עד המקור הראשון. וכפי שנאמר בגמרא: "בני יהודה שדייקו לחזור באותו לשון ששמעו מרבם – נתקיים תלמודם בידם" (עירובין דף נג).

משום כך נחשב ר' לייבל בעיני כל יודעיו לבר־סמכא ומקור נאמן בכל הנוגע ל'תורה שבעל פה' של החסידות. דבריו היו מקובלים כמוסמכים ומדויקים[10].

שימוש חכמים

חסידים בני־בינה היו מזרזים את בניהם: "כשר' לייבל נמצא – אל תעזבו אותו. תשתדלו לקנות אצלו ('נאשן') ככל היותר". כי מלבד המסורת הגדולה שנשא עמו מגדולי הדורות וידיעותיו העצומות בכל מרחבי התורה, היה מה ללמוד מכל אורחו ושיגו. ולא רק דינים והנהגות, כי מעצם הליכותיו ומהמבט המיוחד שלו על כל דבר, היה אפשר לקנות איכות, עומק ומשמעות, טעם, רגש ומבט מרומם על החיים. כל אלו הם דברים שאינם נקנים בלימוד ובהסברה שכלית, אלא רק בשימוש חכמים – מכאן זכה סבא לקרני ההוד שלו.

באיגרת לבני המשפחה כתב פעם: "כל דברי מה שאני מדבר ומה שאני כותב, הם רק עניין של העתקה, כי אין לי מעצמי כלום, רק מה שספגו אוזני מן הצדיקים והחסידים וזקני שארית עם ישראל אשר ביניהם נתגדלתי ואוזני תשמענה דבר מאחריהם".

ראש המדברים

על ר' לייבל ניתן להמליץ את דברי חז"ל על רבי יהודה בר אלעאי, שהיה "ראש המדברים בכל מקום" (שבת דף לג).

---

10 בעודו אברך נכנס סבא אל הרבי מלומאז' בפראגה, ומצאו יושב ומעיין בספר 'יין לבנון' על פרקי אבות שקיבל מפלוני. הרבי סח לו שמצא בספר כמה דברים טובים, אולם ברגע שסבא גילה לו שמחבר הספר היה 'משכיל', מיהר הרבי והשליכו החוצה מבעד לחלון הפתוח. כהשלמה לעובדה זו יש לציין את המובא בספר 'שושלת ספינקא' (עמוד שנט), שרבי משה מידנר זצ"ל סיפר שבווילנא היה איש צדיק, ור' לייב חסיד שמו, והוא אמר לבנו כי בעת שהספר הזה יצא לאור, ישבו צדיקים ובדקו אותו מראשו לסופו ולא מצאו בדבריו כל פסול, ועם כל זה גזרו לגונזו לבל יראה ובל ימצא. והוסיף הרמ"מ, שכאשר סיפרו עובדה זו בפני רבי אברהם מסלונים זי"ע, בעל 'יסוד העבודה', הפליא את הדברים, שאף שלא מצאו בדבריו שום פסול ציוו לגונזו, ואמר שראוי להדפיס סיפור זה.

בכל מקום שנזדמן אליו, כמו 'קידוש' בשבת או סעודת מצווה, היו כולם עושים אוזנם כאפרכסת לשמוע את מה שר' לייבל אומר או מספר. הכל היו רתוקים למוצא פיו, הן בדברי תורה, והן בדברי אגדה או השקפה וחסידות. כל תיבה שהוציא מפיו הייתה מתוקה מדבש, שזורה בפקחות ובתבונה. יופי מיוחד היה נסוך על כל הגה שיצא ממנו. הבריות היו תאבים לשמוע כל מילה מפיו – לא רק בגלל תוכן הדברים, כי אם בעיקר מחמת אישיותו של המדבר.

ואם במילי דעלמא כך, צמאון השומעים גבר שבעתיים כאשר דיבר בדברי תורה וחסידות. כי מנפשו דיבר ולא מזיכרונו. לבו ונפשו היו המדברים, והם גרמו שהכל ביקשו להקשיב לקול נשמתו. כך גם נקלטו הדברים אצל המאזינים – דיבורי קודש וסיפורי צדיקים שנבעו היישר מחביון הנפש.

ר' לייבל היה שופע כמעיין המתגבר. מעלתו של המעיין – שמימיו מים **חיים** ויש בהם **חיות**. כך גם סבא היה חי את הדברים שהשמיע, בבחינת "וחי בהם". התלהבותו הייתה נותנת טעם וחיות בדברים שהשמיע, עד שהיו חיים גם באוזני שומעיו ועושים רושם בלבם. הוא היה חוזר על 'וארט' ששמע במלוא הלהט וההתלהבות, כאילו הוא עצמו מחדש עכשיו את הרעיון הזה.

כמה הולמים לו הדברים שמבאר ה'חזון איש'[11] על החשיבות היתרה שנתנו הראשונים לדברי רבינו חננאל, ש'דבריו דברי קבלה':

> "נראה שרבינו חננאל שימש גדול אחד שהיה זכרן ביותר והיה זקן ביותר, וקיבל ממנו הרבה דברים שחבריו ובני דורו לא ידעום. והוא ז"ל היה מספר דברים שקיבל לפני חכמי דורו דברים נסתרים ומפליאים. וזה נותן לו חשיבות מיוחדת. שהדורות הולכים ומתמעטים, ומי שהוא עשיר בעובדות הראשונים, יש בו קדושה יתרה וחכמה יתרה".

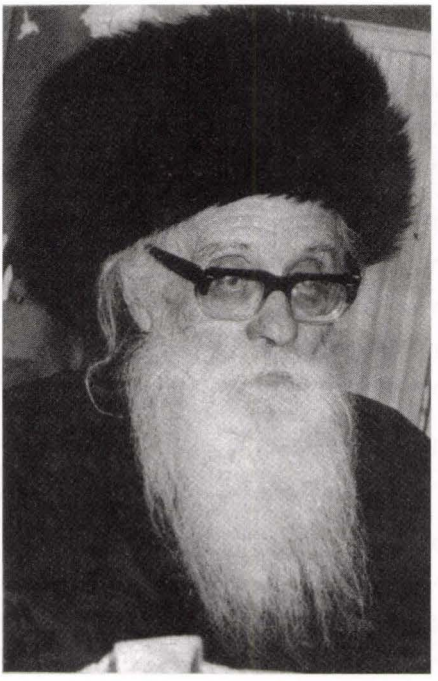
ראש לאריות

פעם גילה ר' לייבל, שכאשר הוא מגיע למסיבת אנשים, הריהו משתדל לפתוח בדיבור ולהיות 'ראש המדברים'. בצורה כזאת הוא נותן את ה'טון' ומכוון את אפיקי השיחה לדברי תורה. "אם לא כן", התבטא ר' לייבל, "אני חושש פן מישהו אחר יפתח את השיחה, והיא תזרום לפוליטיקה או לדברים של מה בכך, ולא יהיה לי מה לעשות שם"...

---

11 על מסכת בבא קמא סימן יא ס"ק כ.

מסיבה זו כשהגיע לשמחה העדיף לפעמים להתיישב ב'מזרח', בשולחן הכבוד, אף על פי שכלפי חוץ לא נראה הדבר יפה ולא הולם למזג רוחו. "כשהבריות משיחין במאורעות השעה", היה אומר, "אין לי עניין בדברים, וגם אין לי מה להשמיע, אנוס אני אפוא לשתוק ולשבת בצד כסרח העודף", והפטיר בשנינות: "מוטב אפוא להיות 'ראש לאריות' מאשר 'זנב לשועלים'"...

רבי גד'ל אייזנר

בכל שבת אחרי התפילה היה יושב שעות ארוכות ב'קידוש' שנערך במעזריטשער שטיבל, כשהוא מוקף חסידים בני בינה. יהודים חשובים, כמו ר' גָד'ל אייזנר זצ"ל, באו במיוחד כל שבת ל'קידוש' בשטיבל שלו (אחר סיום ה'קידוש' אצלם בשטיבל), כדי להתבשם מאמרי פיו של ר' לייבל. ההתוועדות הייתה נמשכת גם כשיצא לביתו: ר' לייבל היה צועד בניחותא, ויהודים צמאי חסידות היו מתלווים אליו עד פתח ביתו ממש. נמצאו גם יהודים קבועים שהתפללו במקום אחר, שהמתינו לו באמצע הדרך, כדי לפגוש בו וליהנות מנועם שיחו.

[באחת השבתות שבהן שבת ה'לב שמחה' בתל־אביב, הלך האדמו"ר במכוון להתפלל בשטיבל של סבא, אולם באותה שבת לא התפלל שם סבא, ואחרי התפילה עלה אליו ה'לב שמחה' ל'קידוש' בביתו.]

בשבתות מיוחדות, כמו שבת 'שבע ברכות' של ילדיו, כאשר הגיעו אל מעונו אורחים בעלי־דרגה, האריכו בסעודת ליל שבת עד אור הבוקר, וסעודת היום נמשכה עד תפילת מנחה בעת רעווא דרעווין.

וכמעשהו בשבת כך מעשהו בהזדמנויות שונות בימי חול, כמו ברית או סעודת סיום – בכל ההתוועדויות מסוג זה היווה סבא את רוח החיים, והיה מעורר

האדמו"ר מביאלא והאדמו"ר מגור ה'לב שמחה'
אוחזים יחדיו כוס לחיים

עניין ורגש בקרב כל הנוכחים. מקום מושבו היה תמיד ב'עין הסערה', הצעירים היו מצטופפים סביבו כשאוזניהם כרויות לבל יפסידו אף הגה.

גם בשנותיו האחרונות, כשזכה ל"עוד ינובון בשיבה" – נתקיים בו "בחצרות אלוקינו יפריחו". לא רק יַפְרִיחוּ, אלא גם יַפְרִיחוּ אחרים...

השעות שחלפו ביעף

שנה אחת בהושענא רבא התקיימה שמחת ברית מילה לנכד בביתו של סבא. בעוד הקהל מתאסף, קרתה תקלה לא צפויה. סבתא הניחה את מגש הדגים שבישלה לסעודת הברית על המעקה במרפסת, כדי שיצטננו, אך עד מהרה הפך המגש למצולה שאין בה דגים, שכן הוא התהפך, וכל הדגים נפלו למטה...

קראה סבתא לסבא הצידה ושאלה בבהלה: "מה עושים? אין דגים לסעודה, והיום קצר, ערב שמחת תורה!"

סבא לא נבהל. "כמה זמן חסר לך כדי להספיק לבשל דגים אחרים?" שאל. חישבה סבתא בלבה כמה זמן ייקח לה למהר לשוק 'העלייה' הסמוך, לקנות דגים חדשים, לנקות אותם ולבשלם מחדש, וענתה מה שענתה.

כששמע סבא בכמה זמן מדובר, הרגיע אותה: "יהיה בסדר!"

הלכה סבתא לשוק לקנות דגים, ובינתיים עמד סבא וריתק את הקהל בדברי תורה ובסיפורי צדיקים. עוברת שעה וגם שעתיים, ואיש אינו מרגיש בזמן החולף. במטבח כבר מתפשט ניחוח הדגים המתבשלים, וסבתא נכנסת ורומזת לסבא כי ניתן להתחיל. או־אז סבא אומר: "נו, סאיז דאך ערב יום טוב..." והרך הנולד הוכנס פנימה והונח על ברכי הסנדק.

בשבתו עם זקני ארץ

ידידים רבים היו לו לסבא – חסידים ואנשי מעשה מכל הסוגים, בעלי־דעת ואניני טעם כלבבו, אשר חברתם הייתה נעימה איש לרעהו, והיו להם נושאים משותפים רבים לעסוק בהם. שעות שלמות נהגו להתוועד בצוותא, והיו מפליגים ומתרוממים לההוא 'עלמא טבא', 'עלמא עילאה', 'עלמא דכיסופין'.

בימי ה'שבע ברכות' לבנו הגדול ר' רפאל, תכנן סבא מראש את מי להזמין בכל ערב, וכמובן סידר זאת באופן שהרכב הקרואים יהיה מתאים. התכנית הצליחה להפליא! בכל לילה התאספה קבוצה אחרת, והיה שמח מאוד. אמרו אז, שאם לא יכוונו שעון שבת שיכבה את האור, ישבו עד אור הבוקר. באחד הימים אמר סבא שמן הראוי להזמין גם את השכן, יהודי שקט מחסידי ראדזין, שהיה הוגה תדיר בספרי חסידות. לאחר המסיבה התבטא השכן ברוב התפעלות: "אני גר כאן בסמיכות, ולא ידעתי מה אני מפסיד כאן בכל לילה..."

וכך היה גם בשנים המאוחרות יותר. בכלות ימי ה'שבע־ברכות' של חתנו הצעיר, הרב מאיר דוד בן־שם, התבטא החתן: "אילו הייתי יודע שכך נראים ה'שבע ברכות' אצל ה'שוער', הייתי מביא מחברת ורושם הכל... יכולתי לכתוב ספר שלם ממה שדיברו וסיפרו שם"...

סעדני ואיוושעה

מסיבות החסידים היו היסוד לכל מאורע ואירוע שערך סבא.

ר' שמחה, בנו של סבא, תיאר כיצד חגגו את ה'בר מצווה' שלו בוורשה: "לכבוד המאורע הזמין אבא הביתה מניין מידידיו להסב יחדיו לסעודת מצווה מתובלת במילי דחסידותא ודברי צדיקים. אני הורשיתי להשתתף בתור חתן השמחה וישבתי בצד".

סבא ראה חשיבות רבה במסיבות החסידים, ובכל עת מצוא היה מוצא 'סיבה למסיבה'. הוא התבטא כי חשיבותן גדולה בגלל עצם הישיבה של חסידים בצוותא, ולא רק מחמת דברי תורה וחסידות שנאמרו שם.

סבא היה סבור כי ב'קידוש' בשבת אין חיוב לומר דברי תורה. הוא אף הציע בשטיבל תקנה שהתקבלה, שאין חיוב להגיד דבר תורה ב'קידושא רבה'. בקידוש יושבים ושותים 'בראנפן', ואם מתפתחת שיחה בדברי תורה – מה טוב. למעשה, פיהם של המסובים בקידוש לא פסק מלדבר דברי תורה וחסידות, אולם אם קרה שאחד מהאורחים שאל: "ומה עם דברי תורה?" הייתה התשובה: "ר' לייבל פרידמן תיקן שאין אומרים ב'קידוש' דברי תורה..."

היה מקרה שבעיצומה של סעודת 'מלווה מלכה' ב'מעזריטשער שטיבל' בתל־אביב נשמע פיצוץ אדיר. הייתה זו 'פעולה' של אחת המחתרות נגד הבריטים. אחרי 'פעולה' כזו היו האנגלים זועמים ומשתוללים, והיהודים נחשפו לסכנה ממשית. הבריטים היו עורכים מרדף וחיפושים אכזריים כדי לאתר את המבצעים. במהלכם היו דוהרים בג'יפים ברחובות ויורים ללא הבחנה. כך ביקשו להטיל פחד על היהודים ולהרגיע את רגשי הנקם שלהם. אחד המסובים הציע: "שמא נאמר תהלים?" נענה סבא ואמר: "אנו עוסקים עכשיו בסעודתא דדוד מלכא משיחא, גם התהלים שלו וגם הסעודה שלו, ומאי נפקא מינה?!"

שעה יפה של קורת רוח

הרב מרדכי מיירנץ לאוי"ט, מזקני חסידי גור, סיפר על זיכרונותיו מהקידושים במחיצתו של סבא:

"את ר' לייבל הכרתי בשטיבל של חסידי גור ברחוב ברזילי בתל־אביב. במיוחד אני זוכר אותו מה'קידוש' בשבת בבוקר. הייתה זו חוויה מיוחדת לשבת במחיצתו...

הגענו אז קבוצה של אברכים צעירים לשטיבל הזה, שהלך והתרוקן. ביניהם היו אברכים מופלגים ותלמידי חכמים, וכדרכם של אברכים צעירים, היינו מחפשים איזו התעוררות ומצפים לשעה של התרוממות. בכל שבת נערך 'קידוש' בשטיבל,

וכאשר ר' לייבל השתתף, הייתה לנו שעה של התעלות. כשהוא ישב ב'קידוש', היינו שוכחים את כל העולם. לא רק בגלל הדברים שדיבר, אלא עצם מאור הפנים שלו השרה אווירה של שמחה. תמיד היה שרוי בשמחה וביישוב הדעת. אינני יכול לתאר לעצמי את ר' לייבל ללא שמחה. למרות מרחק הגילאים הרב שהבדיל בינינו, הוא הרגיש את עצמו שווה בשווה עם הצעירים, והיה יושב יחד עמנו במאור פנים...

כשר' לייבל השמיע דברי תורה, הייתה השראה מיוחדת. הוא אמר את הדברים בכזה גישמאק! בכזה מאור פנים! ראינו שהוא חי את הדברים. הדיבורים שלו לא היו כמו 'דרשה', הוא לא אמר סתם פירושים, הוא היה אנין טעם במאמרים, והיה לו רגש דק איזה 'וארט' מתאים. תמיד ידע למצוא את המילה המתאימה, והיה מוסר את הדברים עם כל המשמעות שלהם, באופן שאִפשר להבין את 'הנקודה'...

וכך היה יושב עמנו שעה ארוכה. הוא דיבר בקול נמוך, אבל זה לא הפריע. הקשבנו לו בשקיקה. כשקם ללכת לביתו התקשינו להתנתק. הייתי מלווה אותו עד מעונו. גם דרך הילוכו היה פוסע מעדנות, בניחותא, פסיעה קטנה, ומשוחח על כל מה שביקשנו...

היינו מביטים עליו כעל חסיד מופלא. יהודי בגיל כזה ועם חיות שכזו. הוא היה דמות של 'פוילישער חסיד'. חשבנו שכך נראים חסידים מבית פשיסחא־קוצק. ראינו גם את המידות הטובות שלו: יהודי בגיל שיבה יושב עם אברכים צעירים מחצר שונה כשווה בין שווים, אין זה כי אם מכוח אהבת ישראל שבו. ואמנם כן, אף על פי שהיה שייך לחסידות אחרת, הוא גילה כלפינו הבנה רבה, הוא הבין לרוחנו יותר מאחרים – ואני חושב שגם הוא נהנה מאתנו, מהאברכים שמבינים אותו, ויש לו שפה משותפת עמהם...

היום כמעט שאין כזה 'חסידישער קידוש'. או שאחד אומר 'דרשה', או שכולם מדברים בלי מעצור, אך לאו דווקא דברים של תוכן. בימים ההם היינו יושבים ביחד וחוזרים על דברי תורה, ובעיקר – שומעים את המבוגרים. את הזקנים מהדור הקודם שעוד הספיקו לראות, לשמוע ולספוג. המושג הזה של 'חסידישער קידוש' בצורה כזאת כמעט שעבר מן העולם..."

בדברים אלו חותם הרה"ח ר' מרדכי מיירנץ את מסכת זיכרונותיו.

בעיני הדור הצעיר שחי בארץ הקודש היה סבא סמל ודוגמה לחסיד שורשי בנוסח חסידויות פולין מדורות קודמים – זן נדיר אשר למגינת הלב הלך ונעלם מן האופק.

באחת ההזדמנויות שבהן שהה למנוחה בעיר צפת, התוודע סבא אל הרב הראשי הרב יצחק אייזיק הרצוג[12], שהתגורר בעבר בתחומי הממלכה הבריטית, ולא הכיר מקרוב את ה'פולישע אידן'. הרב הרצוג השתומם בלי גבול בראותו לפניו יהודי 'סויחר', מלא וגדוש בתורה ובעל ידיעות כתלמיד חכם מובהק, עד שנעקרה מלבו אנחה כאובה: "כאלו יהודים היו לנו שם, בפולין, ואנוכי לא ידעתי..."

ודמעות חרישיות זלגו מעיניו.

הרב הרצוג עם קבוצה משארית הפליטה

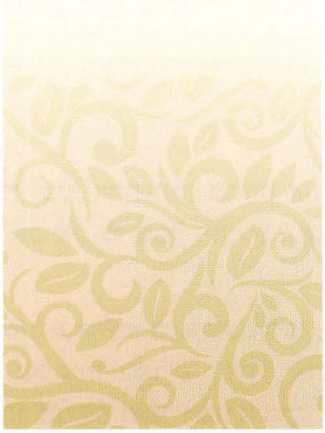
12 בשנת תש"א יצא הרב הרצוג למסע למען הצלת יהודי אירופה. הוא ביקר באנגליה, בדרום אפריקה ובארה"ב, וכן קיבל את הסכמת הממשל הסובייטי לתת ליהודים פליטי ישיבות מליטא ומפולין לעבור דרך רוסיה למזרח הרחוק, ומשם הם עלו לארץ ישראל. ב־1943 נסע לתורכיה לפעול למען היהודים שהיו באזורים שנכבשו בידי הנאצים.
בשנת תש"ו נסע הרב הרצוג לפולין כדי לסייע בשיקום שארית הפליטה. הוא התקבל לראיון אצל האפיפיור (לאחר פגישה זו ביקש הרב ללכת למקווה) ואצל מדינאים בכל רחבי אירופה המערבית בנוגע להוצאת ילדים יהודים שהוסתרו במנזרים ובבתי נוצרים והתחנכו שם בזמן המלחמה על מנת להציל את חייהם, ופעל רבות להחזרתם ליהדות. בחוברת 'מסע ההצלה' יש דו"ח מפורט מאותה משימה, שבה הציל כ־500 ילדים. הביקור בפולין היה המזעזע ביותר. משם יצא לצרפת עם שיירה של 500 ילדים יתומים, פדויי מנזרים ובתי נוצרים. הייתה זו שיירת החילוץ לאלפי ילדים, שהוחזרו אל חיק היהדות תודות למפעל ההצלה שהנהיג הרב הרצוג.

דע לך בשם כ"ק אדמו"ר זצ"ל מביאלא, ואחר כך שמעתי זאת בשם צדיקים רבים נבג"מ. מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות, כלומר שהצדיק צריך ליתן רשות לרופא לרפאות, ובלי רשות הצדיקים אין לו רשות.

ואני מבין את זה פשוט כמו [ההבדל בין האופן] שאחד מדליק נרות חנוכה על דעת עצמו, כי בימים ההם ניצחו החשמונאים את היונים, או [=לבין ההבדל בין האופן] שהוא מדליק על פי צווי חז"ל אקב"ו להדליק נר חנוכה.

וה' יתן לך דעה לבטל דעתך לדעת הצדיקים שליט"א.

מתוך גלויה ששלח סבא לאחד מצאצאיו

פרק יא

והווי מתאבק בעפר רגליהם

כל יהודי צריך רבי

בכל האמור לעיל עדיין לא הגענו אל היסוד העיקרי של אמונת חכמים, כפי שנתפרש במשנת־חסידים שקיבל ר' לייבל מאבותיו ורבותיו. יסוד היסודות של אמונת חכמים הוא להיות מקושר לצדיק, להיות מבוטל אליו, להסתופף בצלו ולהתאבק בעפר רגליו. חסיד שאינו מקושר לרבי, היה מופרך לגמרי בעיני סבא, מופרך מעיקרו. ההתקשרות לצדיק היא לא רק כדי ללמוד ולקבל הדרכה ממנו. עצם האמונה בצדיק, הדבקות בו וההתבטלות בפניו הן המטרה העיקרית.

בעניין זה היו לסבא תלי תלים של טעמים והסברים, אבל המסקנה הייתה ברורה, כפי שהיה מתבטא בהזמנויות שונות:

'כל יהודי זקוק לרבי'.

'אמונת חכמים היא צורך חיוני לנפש יהודית, ולא רק תוספת מעלה'.

'אי אפשר להיות יהודי שלם ללא רבי'.

'יהודי שאין לו רבי, חסר לו מרכיב מהותי ביהדותו'.

תמיד היה חוזר על מה ששמע מהאדמו"ר ממעזריטש: אם נזדמנו ליהודי מאורעות שהתעורר מהם לתשובה, אך התעוררות זו לא הייתה מכוח הצדיק – אין בה שלמות, ולא זו בלבד אלא שהוא עלול להגיע ממנה לדברים משונים.

פעם שמעו את סבתא מתרעמת על יהודי נכבד: "ביד אחת הוא מחזיק את הרמב"ם, וביד שנייה את השולחן ערוך, ועם כל זה אין לו שכל מה לעשות, כי אין לו רבי"[1]...

בין מכריו של סבא היה בחור מופלג ממשפחה חסידית שלמד בישיבת פוניבז'. סבא דחק בו: "עשה לך רבי, לך והסתופף בצלו של אחד מצדיקי הדור", אך הלה הסביר שאין לו צורך בכך. "לקחתי לי את אחד מגדולי הדור למורה דרך".

השיב לו סבא: "אבל כמה קוגל חטפת אצלו?!"

כוונתו הייתה לומר: האם יש לך התבטלות גמורה לפניו עד כדי שתחטוף ממנו שיריים? כלומר: גם אם יש לך מורה דרך, עדיין אין זו התקשרות לצדיק עד שתתאבק בעפר רגליו ממש...

וכך היה סבא אומר: נצטווינו בתורה "ומלתם את ערלת לבבכם" (דברים י, טז). כיצד מקיימים ציווי זה? איך מלים את ערלת הלב? הווי אומר: כאשר אתה מקושר לצדיק ומקיים ככל אשר יאמר לך, גם בניגוד לרצון האישי, בזה מלים את ערלת הלב...

צדקת הצדיק

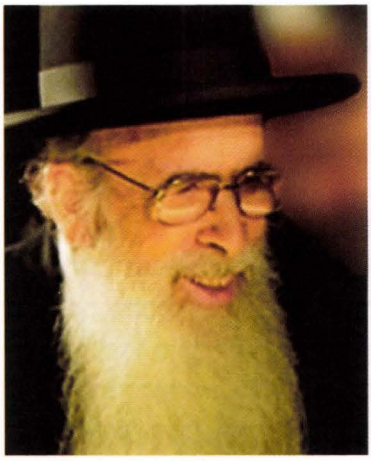
אמונת חכמים אינה נובעת מהערכה שיש לנו אליהם, אלא מורשה היא לנו מאבותינו ההולכים בדרך ה'בעל שם טוב', להאמין שיש לו להקב"ה בעולמו צדיקים שמהותם ומעלתם היא על־טבעית ומעבר להשגה אנושית.

וכך רשם סבא על כריכת אחד הספרים שלו:

---

1 כתב הרה"ג רבי אליקים שלזינגר, ראש ישיבת 'הרמה' בלונדון, ממקורביו של הגרי"ז מבריסק זצ"ל, בספרו 'הדור והתקופה' עמוד לח: "שאלתיו (את הרב מבריסק) מהו העצה שלא להתבלבל מנסיונות הזמן ולא לסור מדרך האמת, ואמר לי: אספר לך מעשה עם הרבי מקוצק, שפעם לא בא חסיד אחד אל הרבי זמן רב, ושאלו הרבי על זה. ענה החסיד כי אפשר להיות חסיד בבית גם כן. אמר אליו הרבי: "הלוא כתיב 'וישמע יתרו', וברש"י: 'מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק'. וקשה, הרי קריעת ים סוף כתובה מפורש, ומה מוסיף רש"י בזה? ויש לבאר דעיקר דברי רש"י באו לפרש למה בא, הרי היה יכול להישאר בביתו, ועל זה פירש רש"י ששמע גם מלחמת עמלק. פירוש: כי גם עמלק שמע קריעת ים סוף, ומכל מקום נשאר עמלק, על כורחך שצריכים לבוא אל הרבי".

"אשרי מי שהוא דבוק בצדיקי הדור החיים אתנו יחד, כי על פי חז"ל[2] יש בכל דור ודור צדיקים כמו אברהם יצחק ויעקב, ומשה רבינו ול"ו צדיקים שעליהם עומד העולם, והכופר בזה ח"ו מי יודע עד כמה מגעת הכפירה שלו ח"ו – ואשרי המאמין".

רבי יהודה עדס שליט"א

העיד הגאון רבי יהודה עדס שליט"א, ראש ישיבת 'קול יעקב':

"הכרתי את רבי לייבל כשהיה מתארח בשכונת 'בית וגן', וזכורני[3] שאמר לי פעם, כי משה רבינו הכיר במעלת עצמו, ואף ידע שהוא גדול גם מאברהם אבינו. וזאת מניין? שהרי מנה הרמב"ם בי"ג עיקרי האמונה 'שהוא משה רבינו היה אב לנביאים ולחכמים לקודמים לפניו ולבאים אחריו', ובכלל הקודמים לפניו הם האבות הקדושים. אם כן, הרי מעיקרי הדת שמשה רבינו אב אף לאברהם אבינו והאבות הקדושים, ובוודאי האמין בזה משה רבינו ע"ה, וידע בידיעה ברורה שהוא גדול מכל הדורות".

אוזניו של סבא היו נכוות לשמע התבטאות שיש בה זלזול כלשהו בצדיק, ואפילו רק ייחוס של תכונה אנושית אליו. הוא לא היה מסוגל להבליג על כך.

בתקופה שהחלים מהניתוח השני בעיניו, ישב סבא בבית הבראה וקרא בספר עיוני שהשאיל לו אחד הידידים. היו בו דברים שמצאו חן בעיניו, והיו שלא. אולם לפתע הגיע לפסקה שמנסה 'להסביר' את 'חטאיו' של שלמה המלך, אשר

---

2 "אין דור שאין בו כאברהם" וכו' (בראשית רבה פרשה נו). ובתנא דבי אליהו: "אין דור שאין בו כאברהם יצחק ויעקב" וכו'.

3 בשיחה על המדרש רבה (דברים יא) על אודות ה'ויכוח' שהיה למשה רבינו עם אבות העולם: אדם, נח, אברהם, יצחק, יעקב - מי גדול, אמר משה לכל אחד: "אני נתעליתי יותר ממך". ונשאלה השאלה: הרי נאמר בתורה "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם" (במדבר יב, ג)?

חז"ל[4] אמרו עליו: "כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה". למקרא הדברים הזדעזע סבא, ומיד שלף את עטו ורשם על גבי הספר: "חוצפה גדולה לכתוב שטויות כאלה על מי שנקרא בשמו של הקב"ה".

בנוכחותו לא היה שייך לדבר בזלזול או בשמץ של פחיתות כבוד כלפי גדולי ישראל. קבוצת יהודים שהייתה להם תרעומת על הרבי שלהם באה פעם לשוחח עמו, וסבא קיווה שיצליח להסיר את התלונות מלבם. סבתא מעולם לא התערבה בשיחות שלו עם זרים, אולם מיד כשהבינה לשם מה באו האנשים, נכנסה אל החדר והודיעה בתוקף: "אצלי בבית לא ידברו דיבורים כאלו!"

בלהט מלחמתו בציונות נרשם סבא כמנוי על עיתון 'החומה' של חוג ה'נטורי קרתא' בירושלים, אולם לאחר שכתבו שם דברים שפגעו בכבודו של הרבי מבעלזא, הפסיק את המינוי. חבל היה לאנשי ה'נטורי קרתא' להפסיד אוהד שכמותו, ועל כן הגיעה אליו משלחת מיוחדת של נכבדי העדה (ובתנאי הימים ההם נאלצו להישאר ללון בתל־אביב לשם מטרה זו) כדי לשכנעו שיחדש את המינוי – אך הדבר לא עלה בידם.

עין לא ראתה

סבא היה אומר כי מתוך הספר של הצדיק ניתן להכיר מה היה טיבם של **החסידים** שנסעו אליו, אך לא את אישיותו של הצדיק עצמו. למשל, בספר 'בת עין' מדובר הרבה על עניין הכנעה ושפלות, "אך אין ללמוד מכאן", הסביר לאחיינו ר' מאיר קוטיינר, "על שפלותו של בעל הספר רבי אברהם דב מאבריטש, אלא שהוא סבר שחסידיו זקוקים לשמוע בעניין השפלות. זה מה שהוא דרש מהם"[5]...

---

4 מסכת שבת דף נו.

5 סבא הביא לכך דוגמה: נאמר בפסוק 'מצות תאכל במקום קדוש' (ויקרא ו, ט). מבאר ה'תפארת שלמה': מכאן רמז שאיש יהודי צריך להכין את עצמו קודם פסח, לקדש ולטהר את עצמו, כדי שיהיה כלי מוכשר שתבוא לתוכו המצה במקום קדוש.
לעומת זאת, בנו ממלא מקומו, בעל ה'חסד לאברהם', מפרש באותו פסוק, שעל ידי שיאכל המצה, יתקדש גופו ויהיה מקום קדוש.
ההבדל בין שני המאמרים, הטעים סבא, נעוץ בהבדל בין דרגת החסידים שנסעו אל האב והבן.

ולשיטתו אזיל. כאשר שמע מנכדו הר"ר דוד משה פרידמן בן ר' רפאל על ה'אימה ופחד' ששוררים בציבור כאשר האדמו"ר מגור ה'בית ישראל' נכנס לבית המדרש, הסביר לו, כי יש צדיקים שסביבם נשׂערה מאוד, מוראם מוטל על החסידים ומרגישים אצלם בחוש את ה'מורא רבך כמורא שמים', ולעומתם יש צדיקים שמעוררים אהבה והתקרבות. דברים אלו בידו של הרבי הם. הוא הגורם שיהיה פחד או התקרבות, לפי מה שרואה שהשעה והציבור צריכים.

ה'בית ישראל' - סביביו נשערה מאוד

גערת צדיק ברכה

מתוך השקפה זו היה סבא מתבונן בצדיקים במבט עילאי, וברוח זו ידע להבין אל נכון את שיחם ושיגם.

יהודי מיוצאי ליטא נכנס פעם ל'טיש' של הרבי מבעלזא. בימים ההם הקהל היה קטן, הרבי ישב בראש שולחן פשוט, וציבור קטן של חסידים עמד סביב. האורח נעמד מול הרבי ונשען על השולחן, והשולחן הקטן נדחף עד שגוו הקדוש של הרבי נלחץ בין השולחן למשענת הכיסא. הלה לא הרגיש במאומה, עד שהרבי קרא לעומתו: "יונגערמאן, שטיי גלייך!" (אברך, עמוד ישר!) ברגע שתפס את אשר עשה, נבהל והתמלא פחד שמא ייכווה בגחלתו של הצדיק, ומיד ביום ראשון הגיע למפעל של סבא ושטח את צערו, אולם סבא התמלא

שמחה וקרא לעומתו: "זכית לברכה מהרבי שתהיה לך פרנסה!" ('ער שטייט גלייך' – זהו כינוי באידיש למי שפרנסתו יציבה.)

הרבי מבעלזא בסעודת שבע ברכות

צדיקיו יאמרו לו

פשיטא – כך הסביר פעם – שבכוח הצדיקים לפעול ישועות ולשנות את הטבע, כמו שנאמר: "ותגזור אומר ויקם לך", ואינם נזקקים להשתמש בקבלה מעשית[6].

סבא היה רגיל לספר את המובא בגמרא[7] על נחוניה חופר שיחין: נחוניה היה חופר בורות מים בצדי הדרכים המובילות לבית המקדש, כדי שיהיו מים מצויים לעולי הרגלים ובהמותיהם (על שם כך נקרא).

---

6 וכן כתוב ב'דגל מחנה אפרים' בליקוטים בשם הרה"ק רבי אברהם מקאליסק זי"ע, שפירש את הפסוק "וממשלתך בכל דור ודור" (תהלים קמה, יג), שזהו רמז כי יש בכל דור ודור צדיקים שמושלים בהקב"ה כביכול, על דרך 'מי מושל בי - צדיק, הקב"ה גוזר וצדיק מבטל' (מועד קטן דף טז ע"ב).

7 בבא קמא דף נ.

פעם נפלה בתו של נחוניה לאחד מבורות המים שחפר. באו לרבי חנינא בן דוסא כדי שיתפלל עליה ותינצל. בתחילה, כשעוד היה סיכוי שהיא בחיים, אמר להם רבי חנינא: "שלום לה" – סוף דבר שהיא תעלה בשלום מן הבור, אולם לאחר שכבר עבר זמן, ועל פי דרך הטבע לא היה סיכוי להצילה, אמר להם: "כבר עלתה" (עלתה בשלום מן הבור). אמרו לו: "נביא אתה?" אמר להם: "לא נביא אנוכי ולא בן נביא אנוכי, אלא כך אמרתי: דבר שנצטער בו אותו צדיק, ייכשל בו זרעו?!" כלומר, ידעתי שלא ייתכן שבאותו בור שטרח אביה לחפור למען עולי הרגל, היא תיכשל ותמות, ולכן צפיתי שהיא תינצל ללא ספק.

ואכן, הגמרא מספרת ששאלו את הבת: "מי העלך מן הבור?" והיא השיבה: "איל אחד נזדמן לי, ואיש זקן מוליכו, והם העלוני". המפרשים מסבירים שזהו אברהם אבינו, עמוד החסד, וזכותו היא שעמדה לבתו של נחוניה, שגם הוא התעסק בטובתן של הבריות.

ואף על פי כן ממשיכה הגמרא ומספרת שבנו של נחוניה מת בצמא. כאן לא עמדה לו זכותו של אביו, שטרח להביא מים לעולי הרגל, שכך דרכו של הקב"ה לדקדק עם חסידיו, שנאמר: "וסביביו נשערה מאוד" (תהלים נ, ג).

ה'שיטה מקובצת' מפרש את הסיבה לכך: רבי חנינא אמר: "אמרתי בלבי, דבר שאותו צדיק מצטער בו, ייכשל בו זרעו?" "אמרתי" – השמעתי דבר זה לפני הקב"ה, והסכים הקב"ה לדברי, שכן דרכו של הקב"ה **שמסכים לסברת הצדיקים**. אולם כשמת בנו של נחוניה בצמא, כבר נפטר רבי חנינא.

"**אין לזה ביאור אחר**", הפטיר סבא, "**רק זה, שהקב"ה מסכים לסברת הצדיקים**".

"בשטיבל שלנו", מספר הרה"ח יעקב מאיר רוזנווסר שליט"א (שהיה מבחורי השטיבל דגור ברחוב פרץ), "ידעו כולם את ה'שיטה מקובצת' הזו". ר' לייבל היה קורא לה: "אַ חסידישער שיטה מקובצת".

מתירוצו של ה'שיטה מקובצת' למד סבא יסוד גדול: לכאורה, מה זה משנה אם רבי חנינא חי באותה שעה אם לא, הרי הקב"ה כבר הסכים לסברתו בפעם הראשונה כְּשֶׁאָמָרָהּ רבי חנינא, ולמה לא ניצל גם הבן בכוח אותה סברה? מוכח מכאן שאין זה מחמת הסברה עצמה, אלא משום שהצדיק אמר אותה. כשצדיק אומר סברה זה כמו תפילה. צריך פי צדיק שיגיד אותה, צדיק מהעולם הזה דווקא.

את יתדותיו תמך בדברי ה'דברי בינה' ובמעשה מה'אמרי אמת' מגור: חסיד אחד שאל לגבי ניתוח, והרבי השיבו עצה והוסיף בהניחו ידו על לבו: "**מכאן** שניתנה רשות לרופא לרפא". דהיינו, על פי עצת ה' שבפי הצדיק יש לרופא כוח לרפא. נמצא, שגם דבר שתלוי בבקיאות ובמומחיות צריך הסכמה של הצדיק.

עשה לך רב

סבא הביע פעם את משאלתו, שאחרי פטירתו יטמינו אותו רק ליד חסיד שהיה מקושר עד סוף ימיו לרבי חי. רצה לומר: לא מאלה שנוסעים לרבי, ואחרי הסתלקותו אומרים: "פעם היו צדיקים, היום כבר אין למי לנסוע..."

פעם דחק באחד מהם, שהיה גבאי של האוסטרובצר זי"ע, שייסע לרבי פלוני. הלה טען שאינו יכול מכיוון שההנהגה בחצרו של אותו צדיק מהולה בחיצוניות לטעמו, והדרך של רבו הייתה ההפך הגמור מזה[8], אך סבא לא ויתר: "למרות זאת צריך לנסוע... עדיף לנסוע ל'שם' מאשר להישאר בבית..."

היה מתווכח רבות עם אותם אנשים שלפני החורבן בפולין היו נוסעים לצדיקים, ואחר החורבן לא מצאו להם רבי כלבבם להסתופף בצלו. לפעמים היו טוענים בפניו: "בחצר שאני הייתי קשור אליה היו חילוקי דעות עם החצר שאתה מציע לי". סבא טען שכולם מוכרחים למצוא רבי.

סימוכין לכך הביא מהמסופר בספר 'סדר הקבלה' של הראב"ד, ששמע מפי רבי ברוך ב"ר יצחק, מגדולי תלמידיו של הרי"ף, וכה סיפר רבי ברוך:

"בסוף ימי אבי רבי יצחק הייתה מחלוקת בינו ובין הרי"ף, אך לפני שנסתלק אבי מן העולם (ואני אז נער בן י"ז שנה) קראני אליו ולחש באוזני: 'לך לרי"ף ואמור לו שאני יוצא מהעולם הזה ונכנס לעולם הבא, וכבר מחלתי לו על כל הדברים הקשים שדיבר עלי בין בכתב בין בעל־פה, ואני מבקש ממנו שגם הוא יעשה כן, וְיַלַמֵּד אותך תורה, ואני יודע שיעשה לך טובה הרבה מאוד וְיַלַמֵּד אותך בכל לבו'.

---

8 פעם הזדמן סבא לבית מדרשו של האדמו"ר מאוסטרובצא ושהה שם בשעת קריאת התורה. שוב ושוב נזקפו אוזניו עת קרא ה'בעל קורא' בשגיאות.
לאחר סיום התפילה ניגש סבא לגבאי ולחש באוזנו ש'בעל קורא' כזה אינו לכבודו של הרבי. הניף הגבאי את ידו בתנועת ביטול וענה לסבא כי הרבי דווקא מעדיף כך, 'בעל קורא' שמתקשה בקריאה, יען כי 'בעל קורא' הקורא יפה, מתהלך אחר כך בראש מורם ובתחושת גאווה.

אחרי קוברי את אבא מארי, הלכתי לעירו של רבי יצחק בן־אלפסי (הרי"ף), ודיברתי לו את כל דברי אבא שציווני. בכה רבי יצחק, והגדיל בבכי, וחזר לנחמני ולדבר על לבי, ואמר לי: 'אם מת אביך, אני אהיה לך לאב ואתה תהיה לי לבן', ועמדתי בביתו עד שלמדתי לפניו כל התלמוד..."

מסיפור זה הביא סבא ראיה ניצחת, שכל מחלוקת היא רק כל עוד יש שניים, אך ברגע שנשאר רק אחד – אין לך אלא שופט שבימיך, ואין מקום לחילוקי הדעות.

מלכות בעלזא בתקומתה

בשבת פרשת תצווה שנת תשכ"ה התקיים ה'אופרוף' של הרבי מבעלזא שליט"א. לרגל השמחה התקבצו חסידי בעלזא בתל־אביב, ונוכחותם עשתה רושם. ברחובות הסמוכים לבית החסידים דחסידי בעלזא (שברחוב אחד העם) הורגשה תכונה רבה, ורחוב שיינקין, שבדרך כלל התהלכו בו שומרי מצוות מעטים, המה חסידים שבאו וחזרו מבעלזא. באותה שבת ישב סבא במרפסת ביתו המשקיפה לרחוב שיינקין והתענג על מראה החסידים, בהסבירו לבני הבית: "אין לי כח ללכת, אני יושב במיוחד כדי להביט ולראות איך חסידים נותנים כבוד פאר אַ רבינס' אקינד"... (צאצא של בית האדמו"רים).

לאחר שבת אמר סבא: "ברוך ה', יש המשך לבעלזא".

חסידי בעלזא מגיעים בערב שבת לבית המדרש ברחוב אחד העם 63 בתל־אביב

אני כפוף לחכמי התורה

לפעמים חתם סבא את שמו בתואר 'הרבני', וכפי שהסביר, התכוון להכריז על עצמו: "אני חי מפי גדולי התורה ונכנע להם. לא מאלו שמבינים הכל לבד ואומרים 'מאי אהני לן רבנן'[9], וקרויים בפי חז"ל 'אפיקורסים' (סנהדרין צט ע"ב), שהרי אמונת חכמים, פירושה – הכנעה וקבלת מרות של חכמי ישראל וגדולי התורה. לא רק של ה'רבי' שלך"[10].

תקופה מסוימת התעורר חשש כבד לבריאותו של סבא. הדאגה הביאתו לידי שברון לב: 'מי יודע מה יהיה עמי עכשיו?' בדרכו לרופא בירושלים העלה סבא זיכרונות מהעבר ובחן את מעשיו: 'האם נהגתי כשורה? האם לא טעיתי?' הוא נזכר שבצעירותו דיבר פעם נגד המלבי"ם, כדרך האברכים החריפים בחסידותם בימים ההם, שלא היו רגילים לדרכו המחודשת בפירוש המקרא. לבו נקפו הרהורי חרטה: "בשביל מה הייתי צריך לדבר עליו?" כדי לכפר על המשגה נדר מיד סכום כסף לצדקה לעילוי נשמתו של המלבי"ם.

בהמשך נכנס סבא לחנות הספרים של הגה"ח ר' יוסף דוב שטיצברג (שהיה מגזע חסידי אוסטרובא וביאלא, ובבחרותו נסע אל ה'דברי בינה') וביקש לקנות 'סִפְרֵי'.

"הנה יש לי בעבורך", אמר לו בעל החנות, טיפס מיד על הסולם והוריד לו דפוס ראשון של 'סִפְרָא' עם פירוש המלבי"ם.

"ידעתי שר' יאשע בער", אמר סבא, "מבחין היטב בהבדל בין 'סִפְרָא' ל'סִפְרֵי'[11], והבנתי שבהשגחה פרטית זימן הקב"ה שייתן לי את הַ'סִפְרָא' עם פירוש המלבי"ם. לא אמרתי דבר, ולקחתי את הספר בכסף מלא כאשר השית עלי".

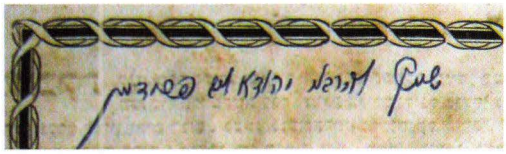
---

9 מבאר רש"י: והם אינן יודעים שעולם מתקיים עליהם. (ביאור מילולי: מה הועילו לנו חכמים, איזו תועלת אישית יצאה 'לנו' מהחכמים ומהלימוד שלהם).

10 כידוע, בזמן הקראים נקראו היהודים המאמינים 'רבניים' - שהם כפופים לחכמי התורה, ומקבלים מרבותיהם את התורה שבעל־פה שעברה במסורת מרב לתלמיד, לעומת ה'קראים' (מלשון 'מקרא'), שנתפסו רק לתורה שבכתב ולא היו שומעים לרבנים, ולא קיבלו מפיהם את מסורת התורה.

11 סִפְרֵי - מדרש הלכה על החומשים במדבר דברים. סִפְרָא - מדרש הלכה על חומש ויקרא.

על שער ספר זה כתב את שמו בלשון זו: "שייך להרבני יהודא ליב פרידמן"[12].

רישום שמו של סבא על סִפְרָא עם פירוש המלבי"ם

לכל אשר יראוך

הוא היה אומר: "חסידים שיש להם אמונת חכמים, נכנעים לכל גדולי התורה גם אם אינם חסידים, אך מי שאינו בטל לצדיקים, חסר לו אמונת חכמים. אחד כזה מסוגל גם להפריך חידוש של הגאון מווילנא..."

בהתאם לזה סיפר סבא: פעם היה לי תירוץ נפלא על קושיה של ה'כסף משנה'. ה'כסף משנה' עצמו תירץ את קושיתו בדוחק, ואילו בתירוץ שלי הייתה הקושיה מיושבת הפלא ופלא, ללא שום קושי. התפלאתי אפוא למה בחר ה'כסף משנה' בתירוץ דחוק ולא תירץ כמוני.

לפתע נזכרתי בביאורו של רבי חיים מבריסק על הדברים ששלח רבי יהודה בן בתירה מנציבין לרבי יוחנן בן בג בג: "מוחזקני בך שאתה בקי בחדרי תורה, לדרוש בקל וחומר אי אתה יודע?" (קידושין י, ב). לכאורה, מה עניין 'בקי בחדרי תורה' ל'לדרוש בקל וחומר', שנצרך לזה חריפות ולא בקיאות? והסביר: בשביל לדרוש קל וחומר אין צריך בקיאות, אבל בשביל לדעת שהקל וחומר אמת, צריך להיות בקי בחדרי תורה, כי אפשר שיהיה קל וחומר בדיני שבת, ויש עליו פירכא מדיני טומאה.

"כך גם בנוגע לתירוץ שלי", השלים סבא, "התירוץ שלי היה מצוין בהתאם לרמת הידיעות שלי, אולם ה'כסף משנה' בגודל ידיעותיו ידע שאין לתרץ כן".

באחד ממכתביו ששלח כתגובה על התבטאות שאינה ראויה, כתב בלשון חריפה וציין את העובדה שדווקא החסידים הם אלו שהחדירו את האמונה בגדולי

---

12 גם על מצבת ידידו ר' העניך שווערגאלד חרות: "פה נטמן הרבני החסיד הדבוק בצדיקי אמת..." וחזותו מוכיחה עליו שידו של סבא כתבה את הנוסח הזה.
כמו כן במכתב שכתב סבא לר' העניך, הוא כותב לו: "החיים והשלום אל כבוד ידידנו הרבני החסיד" וכו'. את התואר 'הרבני' העניק לשניהם רבם ממעזריטש בכמה מכתבים אליהם, אולי מאותה כוונה הכתובה לעיל.

התורה שבדור: "לולא החסידים, הלוא כל אנשי השם כלא היו, וחכמים כבלי מדע... מי הוקיר ופרסם את ה'חפץ חיים' בעולם אם לא החסידים?! מי מוקיר ומפרסם את רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי, ואת גאון הגאונים רבי יצחק זאב מבריסק?! ומי הם המקורבים והידידים שלו אם לא החסידים?![13]"

סבא עצמו היווה דוגמה לכך. עם כל היותו חסיד נלהב, העריץ והתבטל בפני כל הצדיקים וגדולי התורה, חסידים ומתנגדים כאחד. הוא היה הולך להתברך מפיהם, לשמוע מהם דברי תורה ולקבל מהם עצה ותושייה.

פעם הסביר שהוא משתמש בחשמל בשבת מכיוון שהוא מתגורר בעירו של הרבי מבעלזא, שנוהג להשתמש. "אילו התגוררתי בבני ברק לא הייתי משתמש, מכיוון שבני ברק היא 'אתריה דמר' של ה'חזון איש', בעוד בתל־אביב מתגורר ה'בעלזער רב'".

בלילות שבת היה נכנס לעתים ל'טיש' של הרבי מבעלזא. הגבאי ר' שלום היה מזכירו לפני הרבי כשהוא מכנה אותו: 'דער חסיד מיט די קינדער' (החסיד עם הילדים).

בליל שבת אחד באמצע הסעודה נתקף בנו ר' יהושע בכאב שיניים עז. מה עושים? הולכים להזכירו לפני הרבי מבעלזא. במהלך הטיש ניגש סבא להזכיר לפני הרבי את בנו הסובל, והרבי החווה בידו: "ס'איז גארנישט!" (זה שום דבר!) באותה שבת חלף הכאב, ומאז לא נזקק ר' יהושע לטיפול שיניים עד יומו האחרון!

רבי אריה ליב הכהן, בן ה'חפץ חיים'

13 כתב רבי אריה ליב הכהן בן ה'חפץ חיים' בספרו על אביו: "זכורני לפני שלושים שנה בערך, בהתיישבי בפולין והחילותי למכור ספרי מר אבי ז"ל, עיקר פדיוני היה בבתי מדרשות של החסידים, שרובי הכתות שבהם הם בני תורה, והיו להוטים מאוד לספרי מר אבי. בייחוד לספרי 'משנה ברורה' שכפי מבטא שלהם הוא נחוץ להם כמו לחם, וכמעט כל חסיד קנה ספרינו". ומוסיף וכותב שלפעמים היו לו ויכוחים עמם.

עם ה'חזון איש'

כאן בארץ ישראל היה לסבא קשר מיוחד עם מרן ה'חזון איש'. בכל פעם שביקש לשאול עצה מפיו, היה נוסע השכם בבוקר לבני ברק והמתין על פתח ביתו של ה'חזון איש' בשעה שיצא לטיולו היומי. כשהבחין בו ה'חזון איש', היה משחרר את הבחור שהתלווה אליו (הלוא הוא בן ביתו ר' דוד'ל פרנקל) ומזמין אותו להצטרף אליו. במהלך טיול זה הספיק סבא לשוחח עמו על כל מה שביקש. לא פעם כשהלכו יחדיו, היה ה'חזון איש' מתעניין: "נו לייבל, וואס הערצאך אין דיין פאבריצקע?" (מה נשמע בבית החרושת שלך?)

הקשר בין סבא ל'חזון איש' נמשך עד יומו האחרון ממש, שכן בבוקר האחרון לחייו של ה'חזון איש', בערב שבת קודש פרשת וירא, י"ד בחשוון תשי"ד, עוד זכה סבא לשוחח עמו.

ה'חזון איש' עם מקורביו רבי דוד פרנקל ורבי יחזקאל ברטלר

בפעם הראשונה שביקר סבא אצל ה'חזון איש', ביקש לקנות אחד מספריו ולשלם מחירו, כדי להנותו בממונו. שאל ה'חזון איש': "בשביל מה אתה צריך את זה? אתה עוסק בסוגיה זו?" וסבא השיב לו במאמר חז"ל על הנאת תלמידי חכמים. אמר לו ה'חזון איש': "לא עכשיו, בפעם אחרת"...

באחד מביקוריו אצל ה'חזון איש' הגיש סבא קוויטל ו'פדיון'. ה'חזון איש' דחה מלפניו את סכום הכסף ולא רצה לקבל, באמרו שאינו נוהג לקחת.

התנצל סבא ואמר: "כשאני מגיע ליהודי טוב, אני נוהג לתת".

כתגובה ביקש ה'חזון איש' לדעת לשם מה נותנים 'פדיון', ענה לו סבא תשובה בשם ה'תפארת שלמה'. שמע ה'חזון איש' על מהות ה'פדיון', ולקח את הכסף[14].

עשרות שנים חלפו מאז קיבל ה'חזון איש' 'פדיון' מסבא, ואל בן אחותו, רבי חיים קניבסקי שליט"א, נכנס נכדו של סבא, הרב חיים פלדמן הי"ו, הוא בא לבקש ברכה לרפואה בעבור רעייתו אסתר ע"ה בימי מחלתה. בהיכנסו הושיט 'פדיון', אולם כמנהגו, דחה רבי חיים את סכום הכסף.

שאל אותו ר' חיים פלדמן האם שמע פעם על ר' לייבל פרידמן, ורבי חיים הנהן בראשו לאות הן. או־אז הוא הזכיר לפניו את סיפור המעשה, כיצד ה'חזון איש' לקח פדיון מידיו של הסבא ר' לייבל.

שמע רבי חיים, הושיט את ידו ונטל את הפדיון.

---

14 ייתכן מאוד שמה שענה, הם אותם דברים המובאים בספר 'נפלאות התפארת שלמה' על הפסוק: "לא חמור אחד מהם נשאתי" (במדבר טז, טו), שם מובא שה'תפארת שלמה' אמר בשם הרה"ק רבי מאיר מאפטא (בעל 'אור לשמים'), שמפסוק זה משמע, שאם היה נוטל מהם ממון, היה מתאמץ לפעול בעבורם שיחזרו בתשובה (בחטא קורח ועדתו), וזה עניין הפדיון שנותנים לצדיקים, כי אם הצדיק נהנה מאדם זה, הוא מתאמץ ביותר לפעול בעבורו. לפי גרסה אחרת במשפחה, אמר סבא ל'חזון איש' את דבריו של רבי שמואל ליב ז'ק זצ"ל, אב"ד ביאלא, על פי דברי רש"י בריש פרשת שופטים על הפסוק "כי השוחד יעוור": "משקיבל שוחד ממנו, אי אפשר שלא יטה את לבבו אצלו להפך בזכותו". ומידה טובה מרובה כשנותנים מעות לצדיק, אי אפשר שלא יהפך בזכותו.
ראו בסה"ק 'נועם אלימלך' על הפסוק "וידבר ה' אל אהרן וכו' ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי" וגו' (במדבר יח, ח), שעל ידי נתינה לצדיק נשבר כוח הקליפות, ונתקשר בקשר של קיימא עם הצדיק, שלא ישיאהו היצר לחטוא בחטא...

ולפני גדולים ינחנו

אישיותו של סבא שימשה בעבורו 'כרטיס כניסה' לכל גדולי ישראל מכל החוגים. מיד כשנפגשו נוצר ביניהם קשר אישי חם, וכבר בפעם הראשונה שנכנס אצלם נעשה כבן־בית.

היו לו קשרי ידידות ואהבה עם גדולי האדמו"רים החסידיים ועם ראשי הישיבות הליטאיות, כמו האדמו"רים מגור ה'בית ישראל' ואחיו ה'לב שמחה', האדמו"ר מאמשינוב, הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן – הרב מפוניבז', הגאון רבי שבתי יגל – ראש ישיבת סלונים והגאון רבי אליעזר יוד'ל פינקל – ראש ישיבת מיר. גם עם הגאון רבי אהרן כהן – ראש ישיבת חברון, היה סבא בקשרי ידידות, ולפרקים היה סבא בא אליו לביתו, והיו משוחחים ארוכות בענייני חסידות. אלה כְּאלה העריכוהו וחיבבוהו, ודברו היה חשוב בעיניהם.

באסיפה שבועית של ראשי הישיבות שהתקיימה ב'וועד הישיבות' לאחר פטירתו של סבא, הזכיר הגאון רבי דוד פוברסקי זצ"ל: "השבוע נפטר יהודי חשוב מתל־אביב – ר' לייבל פרידמן ז"ל!" וכמעט כל משתתפי הישיבה החלו להפליג בשבחו. האדמו"ר בעל ה'נתיבות שלום' מסלונים, שהשתתף גם הוא באותה אסיפה, אמר לחתנו של סבא ר' שמואל קריבוס: "אלמלא הכרתי גם אני את ר' לייבל וידעתי מי האיש, הייתי מתרשם בנקל כי מדובר פה באחד מגדולי ראשי הישיבות"...

עם רבי שמואל רוזובסקי

פעם עבר סבא סמוך לביתו של הגרי"ז בירושלים, כשלפתע ראה את הרב מבריסק הולך לבדו, ללא מלווה. הדבר היה תמוה בעיניו, והוא אף הביע את פליאתו לפני הרב. אולם הרב הסביר שכך נוח לו, כי כאשר יש לו מלווה, הוא נאלץ לשוחח עמו, והדיבור תוך כדי הליכה מקשה עליו את הנשימה (הרב היה מדבר בכל כוחו).

לשמע הדברים נרתע סבא ופנה הצידה.

– "לא, אתך אני יכול ללכת... ממך אני יכול לשמוע..." אמר הרב מבריסק.

והעיד בנו הגאון רבי מאיר סולוביצ'יק, שאביו הרב התבטא פעם בזו הלשון: "בתל־אביב יש יהודי חסיד ר' לייבל פרידמן, אַ חשובער..."

כפי שנהיר לכל מי שיודע קצת באורחותיה של בריסק, **הרי זה קילוס חשוב עד מאוד.**

הרב מבריסק בטיולו האחרון, לצידו בנו רבי רפאל

חיבה יתרה מה'בית ישראל'[15]

גם אצל ה'בית ישראל' מגור זכה סבא לקרבה מיוחדת. סבא היה משוחח עמו בגילוי לב על ענייניו האישיים, וכאשר חלה סבא בעיניו, היה ה'בית ישראל' מעורה בפרטי מצבו הרפואי[16].

באחת הפעמים שנכנס סבא אל ה'בית ישראל', הביע הרבי את רצונו שייכנס אליו בכל פעם שהוא מזדמן לירושלים. קרה פעם שסבא נשאר לשבות בירושלים באופן בלתי צפוי, ולא היו עמו בגדי שבת, וה'בית ישראל' שלח לו ביוזמתו את קפוטת השבת שלו.

מספר חתנו ר' שמואל קריבוס: בשבת ה'אופרוף' של גיסי ר' שלמה מאיר (בשנת תשי"ד), שהתקיימה בישיבת מיר בירושלים, הלכתי עם השוער לטיש של ה'בית ישראל' בליל שבת. הגענו באמצע הטיש ונעמדנו בתוך הקהל.

אולם הרבי הבחין בו: בסיום הטיש ניגש אליו, שילב ידו בידו בחביבות יתרה, וכך פסע עמו הלוך ושוב בין קהל הבחורים והאברכים כדרכו בקודש. אחר כך הזמין אותנו אליו הביתה לכוס תה.

פעם פגש אותו ה'בית ישראל', וביודעו על בקיאותו של סבא בכל הקשור לחסידויות פולין, פנה אליו בשנינותו המפורסמת: "ייד, פשיסחא, קאצק – זאג עפעס!" (היהודי הקדוש מפשיסחא, רבי בונים מפשיסחא, קאצק, אמור משהו על כל שושלת!) וסבא כמובן, היה לו מה לומר על כל אחד.

שנה אחת נקלע סבא לירושלים ב־ה' בשבט, ביארצייט של ה'שפת אמת', וכדרכו נכנס אל ה'בית ישראל'. אמר סבא לאדמו"ר: "אספר לכם סיפור מזקנכם שאינו ידוע לכם..." פתח וסיפר: בליל שבת אחר שנסתלק ה'שפת אמת' לשמי מרומים, ישב רבי שרגא יאיר מביאלאברזיג לפני קידוש ודיבר בשבחו של ה'שפת אמת'. כשסיים, נעמד על רגליו ולקח את הכוס בידו, ושוב הניח את הכוס, התיישב שנית, ואמר: "כשעלה ה'שפת אמת' למרום, קמו לכבודו כל הפמליא של מעלה, מפני שהיה איש אמת!"

---

15 ה'בית ישראל' התגורר כעשרים שנה בוורשה מימי מלחמת העולם הראשונה.

16 נכדו, ר' אברהם חיים פרידמן ז"ל, מספר שיום אחד, בעת שעבד דודו ר' יהושע מנחם בבית החרושת, קיבל ידיעה כי מצב העיניים של סבא הורע בפתאומיות עקב שבץ בעין. ר' יהושע מנחם לא התמהמה, וכך, כשהוא לבוש בבגדי העבודה שבהם התהלך בין המכונות בבית החרושת לאריגים, נסע לירושלים כדי להיכנס אל ה'בית ישראל' מגור להתייעץ ולהתברך מפיו. הרבי מגור נהנה מהספונטניות והאורגינליות של ר' יהושע מנחם, שוויתר על גינוני הופעה בגלל מסירותו לאביו.
אגב: האדמו"ר מביאלא שליט"א אמר על ר' יהושע מנחם: היה לי קשר טוב איתו, הוא היה חכם נדיר, הרבה אנשים הוא העמיד על רגליהם בעצותיו הנבונות.

נענה ה'בית ישראל' ואמר: "הכרתי את רבי שרגא יאיר כאיש קדוש, אך לא ידעתי שהייתה לו שייכות לעניינים כאלו"[17]...

עם רבי מאיר'ל מאמשינוב[18]

פרק מופלא בפני עצמו היה הקשר המיוחד בין סבא לרבי מאמשינוב רבי מאיר'ל קאליש זצ"ל. תחילתה של הידידות המופלאה התרקמה בפולין, שם נפגשו לראשונה בעיירות המרפא אוטבוצק וסְקִיסֶעוָוע, והתעצמה לעת זקנתו.

בערוב ימיו לקה סבא בהתקף לב, והשהייה בימי הקיץ בתל־אביב המהבילה הייתה מסוכנת לבריאותו. הלב החלש התקשה לעמוד בעומס החום הכבד, ועל כן היה סבא שוהה שבועות ארוכים בבית חתנו ר' מאיר בן־שם בשכונת 'בית וגן'.

סבא אהב מאוד להגיע לשכונה הירושלמית התוססת ורבת הגוונים. מאז ומתמיד נהנה סבא להכיר סגנונות שונים של אנשים, וכאן הייתה לו הזדמנות נהדרת לכך. אך מעל לכל הייתה זו הזדמנות מצוינת בעבורו לפגוש שוב ברבי מאיר'ל מאמשינוב, שביתו ובית מדרשו עמדו ב'בית וגן'. ואכן, הקשר ביניהם התחדש ביתר שאת, בבחינת 'חדש ימינו כקדם'. נוצרה ביניהם קרבת נפש עמוקה, שניהם אהבו זה את זה עד מאוד, ובעקבות זאת נוצרו קשרי ידידות בין משפחתו של סבא למשפחת הרבי. אף חתנו של הרבי, הגר"ח מיליקובסקי ז"ל, היה בן בית בביתו של סבא בתל־אביב.

כשעלה פעם סבא לבית הרבי ב'בית וגן', פגש באחד מבני המשפחה בחדר המדרגות ואמר לו: "אני שמח ומרוצה שחתני ובתי באו להתגורר כאן בשכונתכם". ההשפעה של בית אמשינוב על משפחת בן־שם לדורותיה ניכרה היטב בשנים הבאות.

בימים ששהה סבא ב'בית וגן', היה רבי מאיר'ל יושב ומשוחח עמו שעות ארוכות בדברי תורה וחסידות. בשבת קודש אחר התפילה נהג הרבי להזמינו לביתו ל'קידוש', שנמשך לפעמים עד זמן מנחה.

שנה אחת התפלל סבא ביום כיפור באמשינוב. באותה שנה כבר היה חלוש וצם בקושי. והנה, אך נראו בשמים שלושה כוכבים, ביקש הרבי ממאן דהוא שיבדיל

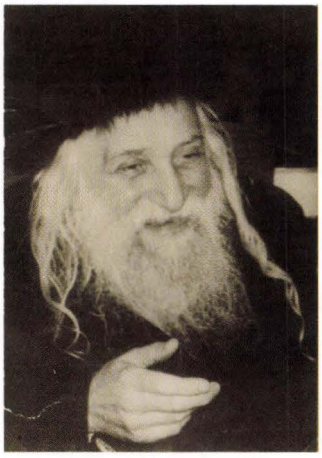
---

17 הרה"ק מביאלאברזיג זי"ע, בעל 'ארון עדות', אחיו של ה'דברי בינה' מביאלא, היה מחותנו עם בית גור. נכדו היה חתן בזיווג ראשון אצל הרה"ק רבי משה בצלאל הי"ד, בן ה'שפת אמת'.

18 בפרק כ"ד, עמוד 339 מובאים פרקי זיכרונות שכתב הרה"ג רבי ישראל נח נאה שליט"א על תקופת שהותו של סבא בשכונת 'בית וגן'.

על הכוס, כדי שר' לייבל יוכל לשתות. אף על פי שהוא עצמו עמד עדיין לפני תפילת נעילה, דאג רבי מאיר'ל שסבא יאכל מיד בהגיע הזמן.

כשהיה סבא מאושפז בבית החולים, הגיע האדמו"ר מאמשינוב לבקרו אישית. הדבר היה בשעת לילה מאוחרת, והאחיות סירבו לאפשר את הביקור, אולם הרבי הפציר: "אני לא רוצה להפריע ולא לדבר מאומה, רק להיכנס ולהביט בו..." וכך עשה. הוא נכנס וישב לידו, נטל את ידו לתוך כף ידו, ליטף אותה שעה ארוכה, והלך...

רבי מאיר מאמשינוב
"אתה רוצה לראות את פני, בבקשה"

בחנוכה האחרון הגיע רבי מאיר'ל לבקרו בביתו. סבא כבר היה חלש מאוד ושכב במיטה. בתחילה התיישב הרבי סמוך לראשו, אולם סבא ביקש ממנו שישב מולו, שכן הוא רוצה לראות את פניו המאירים כמו נרות חנוכה. עשה הרבי כחפצו, עמד ממקומו והתיישב במקום סמוך, שילב ידיו ואמר: "אתה רוצה לראות את פני, בבקשה..."

בס"ד

ה' תולדות תשכ"ה תל־אביב אדר"ח כסלו

לכ"ק אדמו"ר שליט"א

הנני בזה להודיע לכק"ש שנכנסנו לדירה חדשה, הגם שהיא רק שני חדרים ובדירה הקודמת היו 4 חדרים, אמנם כאן יש רק שש עשרה מדריגות ובקודמת הי' ארבעים, ויותר נוח לעלות מבקודמת.

יתן א' שיהי' הכל בשעה מוצלחת, לאורך ימים ושנים בבריאות השלמות, היום ר"ח זכרנו בו לטובה.

יהודא ליב בן רחל

שלום לחתנא דבי נשיאה חב"ר[1] הוא לכל יראיו הרה"ג הרח"מ[2] שליט"א, מכאן ואילך התורה מחזרת על אכסניא שלה, והנני גר בכתובת החתומה מעל"ד.

ידידו"ש באה"ר

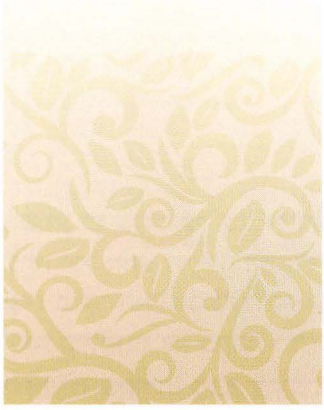
ליב פרידמן

שלום לכל ב"ב יחיו לאוי"ט

1 חיים בן רבקה
2 רבי חיים מליקובסקי

מכתב שכתב סבא לרבי מאמשינוב זצ"ל

מכתב לבתו בעניין מנהגי ישראל

פרק יב

שאל אביך ויגדך

מסורת שהיא תורה

'אמונת חכמים' – יש בה חלקים רבים. בנוסף לאמונה בצדיקים והתקשרות אליהם, כוללת היא גם דבקות במורשת האבות, שעברה ונמשכה בעם ישראל מדור לדור.

הדברים אמורים לא רק לגבי דינים והלכות, אלא גם למנהג שנהגו ישראל קדושים או הנהגה טובה – כל אלו הם חלק מהותי מנשמת אפה של היהדות, ויש להם חשיבות כגופי תורה. המורשת של עם ישראל היא עצמה תורה. כי יחד עם גופי התורה שמסרו לנו אבותינו מדור לדור, קיבלנו גם הליכות חיים בכל תחומי החיים – איך יהודי חי את חייו. אדם המעז לשנות מתוך זלזול אפילו תג או קוצו של יו"ד ממסורת אבותיו, מעיד על עצמו שיש דופי ביראת השמים שלו.

את הדבקות במנהגי ישראל למד סבא מבית אביו ר' אברהם חיים, וכפי שסיפר:

בילדותי אירע שהמלמד שלי בחידר הסביר לנו שהמנהגים נחוצים רק בהיותנו בגלות כדי לשמש סייג ושמירה לקיום מצוות התורה, אולם באחרית הימים לא יהיה בהם צורך. כאשר הגיעו הדברים הללו לאוזני אבי, יצא אל השטיבל והתיישב לבדוק יחד עם חסיד בר־דעת מה טיבם של דיבורים מסוג זה. לבסוף, אחרי שהתבוננו ושקלו בנושא, נמנו וגמרו: "המלמד הזה מתייחס בזלזול לקדושת מנהגי ישראל. הוא אפיקורס! אסור ללמוד תורה מפיו!"

כמובן, לא שבתי ללמוד אצל אותו מלמד...

פעם נפלט מפי אחד הבנים ביטוי כלשהו שסבא שמע בו צליל קל של זלזול במנהג שמוזכר בשולחן ערוך. הדבר הסעיר את רוחו, וכל אותו הלילה התהלך בבית אנה ואנה, כשהוא מודאג וחסר מנוחה. לפנות בוקר התיישב בלב קרוע ומורתח וערך מכתב אל הבן. דומה היה שהטביל את קולמוסו לא בקסת הדיו כי אם בדם לבו. בבוקר השכם, כאשר יצא הבן לתפילת שחרית, מצא בתיבת הדואר מכתב כאוב, שבו מעמידו האב על חומרת העניין ודורש ממנו לעקור מלבו את השורשים הרעים שהביאו אותו לכישלון כזה, ולעשות גם תשובת המשקל בפועל. (העתק המכתב במלואו מובא בחלק האיגרות, עמוד 423.)

כל המוסיף גורע

זה לעומת זה – כאשר רצה אחד הנכדים לחדש 'חומרה' מסוימת בניגוד למנהג המשפחה, כתב אליו סבא בחריפות: "נפלא נפלאה איך בודים דינים ומנהגים מן הלב. יכולים בזה למדוד ירידת הדור מאמונת חכמים ומהשגת הלכה ומנהג. בשולחן ערוך נזכר רק המנהג שלא לעשות נישואין ולא להסתפר בימי הספירה, וכל הבודה מלבו מסורת או מנהגים, הרי הוא מן החבריא של... וחבריו מן הסטרא הידועה[1], ואני מתפלא עליך שאתה שואל אם מותר לחדש בגד בימי הספירה..."

המחותן הרה"ח ר' דוד אהרן רוזנברג

בעניין זה רגיל היה סבא לספר את העובדה הבאה: בביתו של הצדיק רבי שמחה בונים מאוטבוצק אירע פעם שילד קטן עשה צרכיו על הרצפה. הורה הרבי למשמשו שישפוך רביעית מים ויבטלו כפי הדין בגמרא ובשולחן ערוך[2]. הלך המשמש ושפך ספל שלם של מים כדי לבטלם ביטול גמור. געה בו הצדיק: "מה הנך רוצה להראות לכולם? שאתה אפיקורס?! שאינך סומך על דברי חז"ל?!"

סבא אהב להזכיר תגובה זו, והיה אומר: "רואים אתם, זו התנהגות של 'פרומער'!

1 כוונתו הייתה לחוגי המזרחי.
2 אורח חיים סימן עז.

(כידוע מה עָצְמוּ סלסולי החומרות שהיה רבי שמחה בונים נוהג בהן ועד היכן הגיעו.) הוא אינו מחפש להוסיף על הדין, אלא לעשותו בשלמות".

הנה מעשה שהתרחש בתקופת ה'צנע' שאחרי קום המדינה:

באותם ימים שיווקו מזון לאוכלוסייה בארץ ישראל בקיצוב קפדני, וכך קרה שיום שישי אחד לא השיגו בשר לשבת קודש. רק בצהריים הצליח הבן ר' שמחה להביא בשר ממקום רחוק, שהשיג אצל מחותנו של סבא, ר' אהרן דוד רוזנברג (אביו של ר' יוסף), ששימש שו"ב במושב 'באר טוביה'. הזמן הקצר שנותר עד כניסת השבת לא הספיק לתהליך הארוך של הכשרת הבשר ומליחתו וגם לבישולו. סבא הורה אז לעשות כפסק הרמ"א[3], שלצורך שבת יש לסמוך לכתחילה להשהות את הבשר עם המלח 18 דקות בלבד (שיעור הליכת מיל), אף על פי שהמנהג בדרך כלל להמתין שעה שלמה. בסעודת ליל שבת נודע הדבר לאחד המסובים על שולחנו של סבא, והלה העדיף לאכול מבשר אחר, שנמלח כרגיל. אולם סבא הפטיר לעומתו במאור פנים: "לדידי זה הידור לאכול לכבוד שבת בשר כזה שהרמ"א הורה למלוח אותו כך לכבוד השבת".

בחיבה יתרה היה סבא חוזר על ביאורו של החת"ם סופר על הפסוק: "וישבו בסכות, כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן עד היום ההוא" (נחמיה ח, יז). שבוודאי אין הפסוק כפשוטו, שכאילו מימות יהושע בן נון עד עזרא לא עשו בני ישראל סוכות[4].

ציור דיוקן המיוחס לחת"ם סופר

אלא מבאר החת"ם סופר, חז"ל דורשים מהמילה 'בַּסֻּכֹּת' (הכתובה בתורה בכתיב חסר) שסוכה כשרה אפילו בשתי דפנות שלמות ודופן שלישית ברוחב טפח. אולם בני ישראל בכל הדורות עשו ארבע דפנות שלמות לנוי מצווה. והנה, בימי עזרא נמצאו אנשים שפקפקו בדרשת חז"ל וחשבו בטעות שחובה לעשות ארבע דפנות, ועל כן דקדקו כְּשֶׁרֵי

3 יורה דעה סימן סט סעיף ו.

4 ואף בגמרא הוציאו חז"ל את הפסוק מפשוטו (עיין ערכין דף לב ע"ב).

ישראל בדורו של עזרא לבנות סוכה בעלת שתי דפנות וטפח, כדי להוציא מלב המפקפקים בדרשות חז"ל.

על הסוכות האלו נאמר: "כי לא עשו **כן** מימי יהושע בן נון". והכתוב מפרש, שמכיוון שבכל הדורות היו עושים ארבע דפנות שלמות, לא יכלו המון העם ללמוד הלכה זו מהנהגת הדורות הקדמונים, ולכן הוצרכו עכשיו לעשות סוכות חסרות בדווקא, כדי להוציא מלבם של מפקפקים ולקיים את דרשת חז"ל.

מסורת ישראל היא התורה

שנה אחת בשמחת תורה התארח אצל סבא אחד מקרובי המשפחה. כשישבו בשטיבל ל'קידוש' בליל יום טוב, ישב האורח מן הצד ולא השתתף. נטפל אליו סבא: "מדוע אינך משתתף?" והלה השיבו שמצד ההלכה לא פשוט לעשות כך (כנראה עניין של 'קידוש במקום סעודה'). געֵר בו סבא במשפט שהיה שגור על לשונו: "מה שחסידים עושים, זו ההלכה... כך הם ראו..."

כשחתנו ר' שלמה מאיר שאל אותו מהי הברכה על הולדת בן, שהרי בשולחן ערוך כתוב לברך "הטוב והמטיב"[5], ובפועל לא נהגו כן, השיב לו: "כל אחד ואחד, מה שראה את אביו נוהג – זה ה'שולחן ערוך'!"

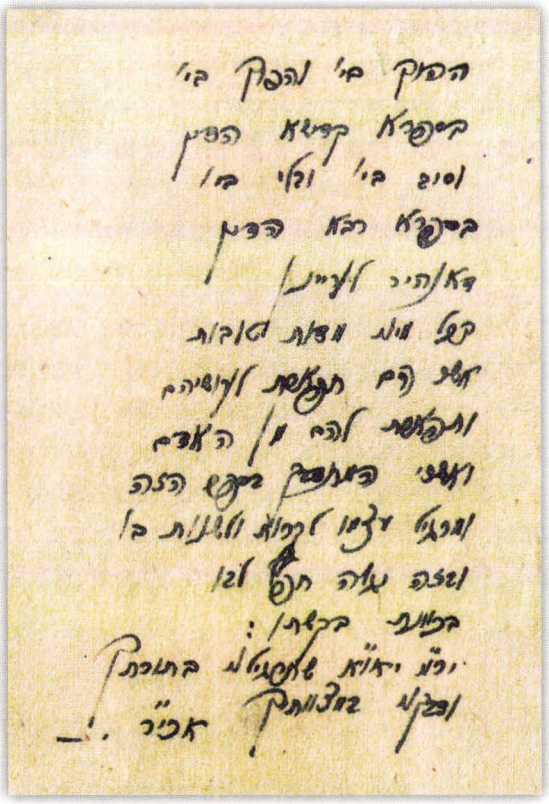

הרב מטשיבין זצ"ל

פעם התעוררה שאלה האם יש צורך לתקן 'כתובה' ששכחו לכתוב בה שם נוסף של הכלה. הציגו את השאלה לפני 'רב' פלוני בתל־אביב, והלה השיב: "אין צורך לתקן... כתובה אינה גט שצריך לדקדק בשמות... זה שטר התחייבות גרידא..." אולם סבא התנגד: "יש היום רבנים שאולי יודעים את ההלכה, אבל אינם יודעים מהי יהדות... שאלה כזו יש לשאול רב חסידי..." וחיווה את דעתו כי ישאלו את הרב מטשיבין.

5 אורח חיים סימן רכג.

הרב מטשיבין הגיב מיד: "ודאי שיש לתקן", אם כי מיאן בנחרצות להזדקק לנושא מכיוון שהשאלה באה מעיר אחרת, ו'כתובה' היא עניין למרא דאתרא[6].

רישום על אחד מספריו של סבא

לא ישיגו אורחות חיים

לא רק מנהג חשוב או הנהגה טובה צריך לעשות על פי מה שקיבלנו מאבותינו, אלא כל פסיעה שפוסע איש יהודי בדרכי החיים, צריכה להיות על פי המקובל מדור לדור. עם ישראל משתית את אורחות חייו על פי התורה וחכמיה.

---

6 בספר שו"ת 'דברי יציב' לאדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל, אבן העזר סימן צא, בעניין כתובה ששינו שם אבי הכלה, סיים דבריו: 'וכן ראיתי אצל צדיקים שהחמירו בכתובה' וכו'.

על הנהגות מסוימות שאמנם על פי ההלכה 'אין בהן בעיה', אך אינן ראויות, היה סבא נותן 'מנה הגונה' למי שנהג כך ונוזף: "היכן ראית יהודים שנהגו ככה?!" משפט זה היווה בעיניו נימוק כבד משקל.

מדור לדור גידלו אבות את בניהם על פי מסורת הדורות, מסורת שכל הווייתה היא רק מהתורה הקדושה. בתורה יש הכל – הדרכה ומענה לכל מצב בחיים, והיא מורה לנו את הדרך הטובה והישרה. בדרך זו הלך סבא: כל תהלוכות חייו היו שאובות מהתורה, ועל פיה נהג בכל אורחותיו ועניניו, כלליהם ופרטיהם. כל חידוש ממקור חיצוני היה פסול בעיניו ונחשב לשטות גמורה. אין צריך לומר שספר שנכתב על ידי גוי היה בעיניו כדברים בטלים ממש: "אין מה ללמוד ממנו", היה אומר, "ואסור לקרוא בו".

כאשר ראה אצל בתו ספר הדרכה על פי ההבנה הפסיכולוגית בת ימינו – "הטיפול בתינוק ובילד" (מאת ד"ר ספוק מארה"ב[7]), שקיבלה במתנה לכבוד הולדת תינוקה הראשון, חרה אפו עד מאוד. ולא נתקררה דעתו עד שרשם על גביו את השורות הבאות: "זה רק בשביל גויים, שאין להם לא תורה ולא דעת: אבל אנחנו עם ישראל יש לנו תורה, שהיא מדריכה אותנו בכל העניינים – איך לחנך, איך לגדל, איך ללמוד, ולא צריכים לכל הדברים הטפשיים הנמצאים בכרך הפסול והמטופש הזה. הוא מטפש גם את האמהות וגם את הילדים, וטעון שריפה..."

והריחו ביראת ה'

לסבא הייתה רגישות גבוהה לטיבם של ספרים, והיה בודק בשבע עיניים שמא יש בהם שמץ פסול. פעם הציע לו מוכר ספרים, שהיה בעצמו חסיד ידוע, לקנות ספר חדש של מחבר מחוגי החסידים, ונעתר לו. אולם כעבור ימים אחדים בא והחזיר את הספר למוכר, באומרו: "ריח רע של ליצנות נודף ממנו".

באחד הימים הביאו ספר חדש לשטיבל הגוראי ברחוב פלורנטין בתל־אביב, והתעורר שם ספק על כשרותו. אמרו: "את מי נוכל לשאול בעניין כזה? נשאל את ר' לייבל פרידמן, הוא יֵדַע". הביאו לפניו את הספר, וכאשר אך הביט בעמוד הראשון, קרע את הספר לגזרים.

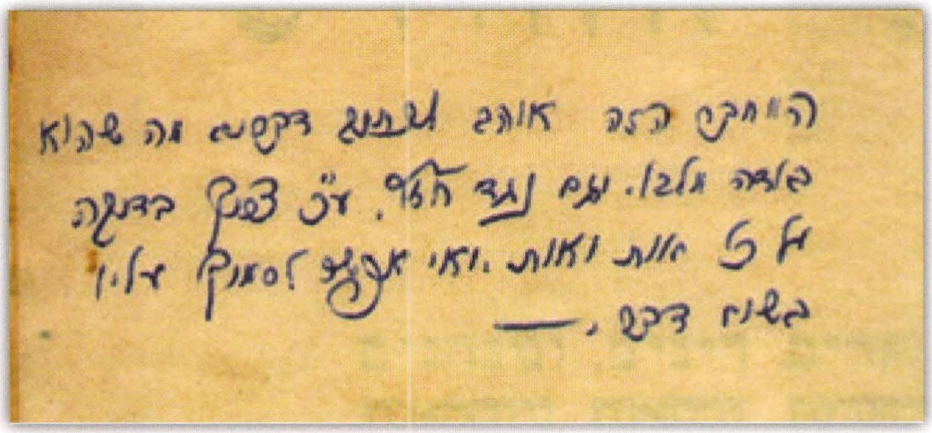
---

7 כעבור דור טענו בארה"ב שקלקול הדור שם נגרם בעקבות העצות ה'חינוכיות' של ד"ר ספוק.

בחוג המשפחה ידוע גם על ספר אחר שהיה נראה לסבא כי מחברו 'אינו בסדר', אף שלא מצא בו שום חסרון ממשי. אף על פי כן המשיך לחפש עוד ועוד, ולבסוף מצא: הלה מתווכח עם הרמ"ע מפאנו! כאן גילה האיש את פרצופו...

בספרים מסוימים היה קורא רק במשרדו מחוץ לבית, ונזהר מאוד לא להביאם הביתה. היו אלו ספרים שהיה סבור כי לא טוב בעבור הילדים להיחשף להם. כאשר אחד הנכדים קיבל דורון לבר־מצווה את ספרו של אחד מחכמי איטליה, ובשער הספר נרשם שבחו של המחבר, שהיה גדול בתורה ורופא – כפי שהיה נפוץ למדי באיטליה של הימים ההם, 'החרים' סבא את הספר, כדי שהילד לא יתרשם שגם 'דוקטור' מסוגל להיות 'רבי'.

"זה חורבן", טען, "נער צעיר לא יבין את ההבדל בין הדורות ההם באיטליה לימינו אנו".

הערה שכתב סבא על ספר

בני היקר, אני מצווה אותך על שמחה!

רגע אחד של עצבות מאבד כמה ימי עבודה!

הֱיֵה שָׂמֵחַ וטוב לב.

שָׂמֵחַ בשכבך,

שָׂמֵחַ בקומך,

שָׂמֵחַ בתפילתך,

שָׂמֵחַ באכילתך,

שָׂמֵחַ בלימודך,

שָׂמֵחַ בקושיותיך,

שָׂמֵחַ בתירוציך,

שָׂמֵחַ בהתבוננך,

שָׂמֵחַ בעמדך על האמת,

שָׂמֵחַ בקבלת מכתבים מהוריך,

שָׂמֵחַ בגעגועיך - שָׂמֵחַ וטוב לב,

שמחה שלמה כאילו כל מלאכתך עשויה. ואז
תזכה לשכל ישר בריא ואמיץ,

וטוב לב משתה תמיד.

מתוך מכתב לבנו רפאל. ראו עמוד 413.

פרק יג

הליכות איש חסיד

מידותיו התרומיות של סבא והנהגתו הזכה הריהן סמל ומופת לחסיד אמיתי, אשר כל דמותו אומרת אצילות ושלמות פנימית[1].

לא הלכתי בגדולות

מידת הענווה הייתה עיקר במשנת חייו של סבא. תמיד היו שגורים על לשונו מאמרים בשבח הענווה והשפלות, והם היו מן הנושאים המרכזיים השזורים בשיחותיו. על יסוד זה צמחה אמונת החכמים שלו: כשאני לעצמי – מה אני! יהודי אינו יכול לבד, הוא זקוק לרבי.

סבא השתייך לזן של חסידים מהדור הקודם, שהיו מתעבים כל ביטוי של ישות עצמית או גדלות, ומרחיקים אותו כמוקצה מחמת מיאוס. בעדינות נפשם לא היו מסוגלים לסבול גינוני כבוד, והיו בורחים ממנו כְּמִדָּבָר המזיק. די היה להתרשם מנימת דיבורו בשעה שדיבר נגד הגאווה, ואיך הייתה נשמעת המילה 'גֵיאוּת' (כך היה רגיל לבטא מילה זו) כשיצאה מפיו, בצליל של בוז.

למרות היותו הציר המרכזי בשטיבל ובכל מקום, קבע את מקומו בירכתיים, סמוך לקיר המערבי. כאן הרגיש בנוח. מטעם זה סירב למשרת רבנות שהציעו

---

1 כ"ק אדמו"ר שליט"א מביאלא אמר בשם סבא כי ה'תפארת שלמה' הוא ה'שלחן ערוך' לחסידות וה'פרי צדיק' הוא ה'בית יוסף'.

לו בוורשה[2]. היו מקומות שנמנע מללכת אליהם, ובני ביתו ידעו את הסיבה: הוא אינו אוהב להגיע למקום שיחלקו לו כבוד.

באחרית ימיו, אחר שחלה בלבו ונחלש, היה הילוכו מתון מתון, ואף נאלץ להגביה את ראשו כדי לשאוף אוויר. פעם העיר לו עובר אורח: "למה אתה הולך ככה, עם הראש למעלה..." חשד זה היה בעבורו עלבון גדול, עד שכאשר סיפר זאת בבית, זלגו עיניו דמעות...

אילן שענפיו מועטים

עניו אמיתי מכיר במעלותיו, אך מבין שאין לו מה להתגאות בכך כי הקב"ה חננו בכל הטוב. הוא אף לא נצרך לעמול במיוחד כדי לרכוש את מידת הענווה. סבא השתייך לאותם אנשים שלא התייגעו מימיהם על ענווה ואף לא ידעו כלל שהם ענווים. סבא לא ראה את עצמו כאיש מעלה, ומעולם לא חשב שמגיע לו משהו. תמיד ידע רק שהוא צריך לעשות. אם קרה שסיפר משהו בשבח עצמו, מיד הייתה סבתא מעירה: "מספיק לייבל, מספיק... התקלקלת... איפה למדת לדבר ככה..."

סיפר אחד מ'ידידיו' הצעירים: באחרית ימיו, כשהגיע ר' לייבל אל הרבי מביאלא בירושלים, שמחו הכל לקראתו והתרגשו לראותו, אך הוא לא הבין מה עושים 'עסק' מזה שהוא בא, וביטל בתנועה של אי־הבנה: 'באתי, אז מה קרה?!'

איזהו חסיד? – המכיר את מקומו

כידוע, איש מעלה צומח לעומק, בבחינת "אילן ששורשיו מרובים", אך משתדל לא להבליט זאת בעיני הבריות, ואינו הולך בגדולות ובנפלאות ממנו. ייעוד חייו: "לא נבראתי אלא לשמש את קוני", ולא כדי להיקרא 'א שיינער איד'.

כאשר שמע סבא על אברך חסידי ממכריו שהיה 'בעל מקריא' בראש השנה לפני התקיעות כשסידור עם 'כוונות' פתוח לפניו, הזדעזע: "אף אחד לא חטף לו את הסידור?" שאל ברוח נסערה. לו היה הדבר מתרחש לנגד עיניו, הוא לא היה מסוגל לעבור על כך בשתיקה. כששמע את נכדו אומר 'תיקוני זוהר' בחודש

---

2 לפני נישואיה נשאלה סבתא על ידי הרבנית מלומאז' מה היא שואפת שהחתן שלה יהיה, והיא השיבה: "רב בישראל!" אולם הרבנית תיקנה אותה: "אצל חסידים לא אחזו ממי שמתעטר בכתר, גם כתר של רבנות".

אלול בניגון של לימוד, הורה לו שלא יאמר בניגון כזה. הוא עוד עלול להרגיש שהוא 'לומד' ומבין זוהר.

שווה לכל נפש

סבא היה משכמו ומעלה, גבוה מעל כל הסובבים אותו, אך עם זאת נותר איש צנוע, נהג כשווה בין שווים, לא ביטל דעתו של אף אחד, והתרועע עם כל אדם באשר הוא. "כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם" – אף אלו הרגישו שווים אליו וראו בו ידיד: החסידים בשטיבל, השכנים ברחוב, הפועלים בבית החרושת, ואפילו ילדים קטנים מצאו בו חבר. סוחרי השוק חשבוהו לסוחר פשוט, ולא יכלו להרגיש כלל שאינו אדם מסוגם. איש מהם לא פילל שאחר הצהריים הוא יושב בשטיבל עם ר' דוד וורשביאק, והם מתעמקים בצוותא בספריו של רבי צדוק הכהן מלובלין.

אחרי מיטתו הם סחו בשבחו: "הייתה לו חכמת חיים" – זו הייתה המעלה הגדולה שהם מצאו בו.

הייתה בסבא גם מידה של צייתנות. כשהיה שומע הערה נכונה, אפילו מפי נכד צעיר, קיבל את הדברים מפי אומרם, גם אם הדבר היה כרוך בטרחה מרובה או בשינוי הרגלים ישנים.

בהתאם לדרכו פירש סבא את מאמר חז"ל: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה" (ברכות לא). מהי המעלה של הלכה פסוקה? הווי אומר: כשההלכה פסוקה, אין מחלוקת, וכולם מסכימים לדעה אחת. אף כאשר עומדים בתפילה, צריך שיהיה שוויון בין כולם, ולא שיהא זה גדול מזה... כהלכה פסוקה שכולם מסכימים לה.

שמחת אדם תאיר פניו

מאור פניו של סבא ושמחת החיים ששפעה ממנו היו מסימני ההיכר הבולטים שלו. תמיד היה 'שמח' במחיצתו, מעשיו היו בחיות, במרץ ובהתלהבות, והשמחה שקרנה מפניו סחפה את כל מי שבא במחיצתו.

סבא השתדל להיות בשמחה: מחזר היה בכל עוז אחר דברים המשמחים, ונס כמטחווי קשת מכל מה שעלול להביא לשמץ של עצבות ו'מרה שחורה'. גם במאורעות מעציבים שאירעו הצליח לראות את הטוב והיפה שבהם. רגיל היה

לומר בשם צדיקים: "השמחה הפשוטה ביותר עדיפה על העצבות הכי משובחת". מעולם לא ויתר על הזדמנות לשמוח – יום טוב, שמחה משפחתית או סתם יומא דפגרא, והיה ממצה אותם עד תום. באחרית ימיו אף הביע את רצונו לנסוע לשבת אל ה'אמרי חיים' מוויז'ניץ בגלל השמחה ששופעת שם. "השמחה היא יסוד החסידות – לשיר ולרקוד". מילים אלו היו שגורות על לשונו, והיה מקיימן בהידור.

השמח בשמחתו

הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל

הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל, ראש ישיבת מיר, שהשתתף בשמחת נישואי בתו של סבא עם ר' שלמה מאיר, הביע את התפעלותו: "אני מזדמן להרבה חתונות. המחותנים תמיד טרודים באורחים, בסעודה וכדומה, אך מעולם לא ראיתי מחותן כר' לייבל, שמחובר לשמחתו עד כדי כך שכל כולו שמח..."

ביום שערך ברית מילה, ראו אצלו 'שינוי צורה' ממש: פניו היו מאירות בשמחה של מצווה, בנהרה שלא נראתה כמותה בזמן אחר. הוא אהב את המצווה ונהנה מכל פרט, גם מהבכי של התינוק. הוא לא ריחם על התינוק, וסבר שטוב הדבר שיחוש כאב. סבא היה מאושר כל כך, עד שכל היום כולו קרנו פניו משמחה. אחר שהאריך שבת בסעודת הברית וטרם בא על סיפוקו, המשיך לשבת עוד שעות ארוכות עם ידיד או שניים, כדוגמת הגאון רבי גדליה הערץ, עד שהחשיך היום והלילה פרש כנפיו, והיו חורזים בדברי תורה וחסידות.

פעם הצביע לחתנו על דברי הטור בסוף הלכות יום טוב: "מידת החסידים אשר ה' לנגדם תמיד ובכל דרכיהם ידעוהו, בעת שמחתם אז יותר ויותר מברכין ומשבחין להקב"ה אשר שימחם" (סימן תקכט). והיה מטעים ומפרש לו פשוטם של דברים, שבעת שהקב"ה זיכה את האדם בשמחה, כגון שנולד לו בן, הוא קיבל מהקב"ה שתי מתנות – את הבן ואת השמחה, ויש לו להודות על שניהם.

למעלה: חופת מרדכי ורבקה בהרב
למטה: בברית, ר' לייבל בסנדקאות

שמחתי ושימחתי

כבר בצעירותו בוורשה בלטה שמחת 'יום טוב' אצלו, ובאופן מיוחד 'שמחת תורה'. כשנכנס הביתה ואמר 'גוט יום טוב', רעדו הקירות באושר. סמוך לשקיעה, עם דמדומי החג, הגיעו לביתו החסידים מהשטיבל, שרו ורקדו בכל עוז, והשמחה גואה ומרקיעה שחקים.

אם בכל החגים כך, בפורים על אחת כמה וכמה. ביום זה היה סבא ראש המשמחים והרוח החיה בשטיבל. ממרומי השולחן קלחו מפיו 'פורים תורה' ודברי בדחנות שיש בהם טעם זקנים[3]. בבית השולחן כבר ערוך לסעודה, הילדים מחכים בקוצר רוח לשובו של אבא, והשעה מתארכת ומתאחרת[4]... לפתע נשמע קול ששון ושמחה: הדלת נפתחת בסערה, וסבא בראש חבורת מרעיו פורצים פנימה, הקהל מבושם כדת היום, והחגיגה בעיצומה. כה המשיכו לשיר, לחגוג ולרקוד עד שפנה יום.

לא אפסיד את העיקר

אחרי הניתוח בעיניו, שבו איבד את הראייה בעין אחת, שכב סבא בבית החולים בירושלים. הייתה זו שבת חורפית מושלגת, ואיש לא בא לבקרו מחמת השלג הכבד. שכב סבא לבדו, חשב מחשבות, ונפשו נעגמה: "מילא את העין איבדתי, אבל הפסדתי את 'מצות ראייה', הרי 'סומא בעין אחת פטור מן הראייה', ואם מופקע אני מאחת המצוות, נמצא שחסר לי חלק מהיהודי שלי".

צער עמוק הציף את לבו.

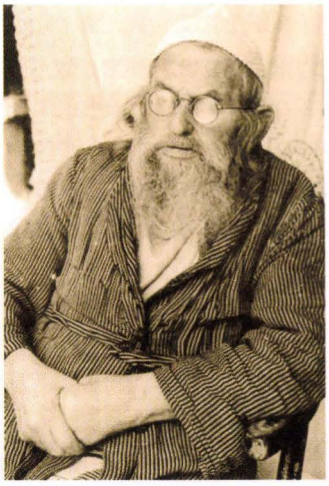
בדיוק באותה שעה נכנסו לבקרו שני זקנים מנקיי הדעת בירושלים, הלוא הם ר' חיים הערש אייזנבאך ור' ברוך יצחק פריינד, מחסידי צאנז. השניים הבינו שביום סגריר כזה לא יבוא איש לבקר את החולה, ובאו לדרוש בשלומו ולחזק את רוחו.

במהלך הביקור סיפרו את המעשה הידוע על הרה"ק רבי מיכל מזלוטשוב, שמכר את התפילין היקרות שקיבל בירושה מאביו הצדיק רבי יצחק מדרוהוביטש, כדי

---

3 הוא היה 'פורים רב' אצל רבו ממעזריטש, ופעם אמר במליצה: "ואנכי עפר ואפר" - ראשי תבות: אני פורים רב, ואבי פורים רב.
ר' דוד, נכדו של ר' העניך שוועגאלד, אמר שאינו יכול לשכוח את הריקוד שרקדו ר' העניך ור' לייבל על השולחן בפורים.

4 גם בשטיבל דמעזריטש בתל־אביב היו 'יושבים' בפורים מהבוקר עד אחר הצהריים.

רבי ברוך יצחק פריינד

רבי חיים הערש אייזנבאך

לרכוש בדמיהן אתרוג מהודר. כשראתה זוגתו את האתרוג, כאב לה הדבר מאוד: הבית ריק, הרעב מציק, ואם כבר מכרו את התפילין, ראוי היה לקנות תמורתן אוכל לילדים. ברוב כעסה השליכה את האתרוג ארצה, והוא נפסל. אמר אז רבי מיכל לנפשו: "אתרוג כבר לא יהיה לי, שמחת יום טוב גם לא תהיה לי?! לא אקפיד, ולא אפסיד את שמחת יום טוב..."

סבא הבין מיד את ה'מסר' הנוגע אליו: את מצות הראייה הפסדתי, גם את השמחה אפסיד?! והבין שבהשגחה פרטית שמע מפיהם מעשה זה, כמענה קולע לצערו ולמחשבותיו, וכפי שהתבטא מספר פעמים, כי פשוט בעיניו שמעשה זה אמיתי בלי שום פקפוק, שכן מאחר שהסיפור הגיע אליו בדיוק בזמן שהיה זקוק לו, אות וסימן מובהק הוא שנשלח אליו משמים.

כי בשמחה תצאון

לדידו של סבא, השמחה היא צורך חיוני לאדם בכל מצב שהוא.

שגור היה בפיו מעשה שקיבל איש מפי איש: שנה אחת בראש חודש אדר, כשנכנס ה'חידושי הרי"ם' לבית מדרשו, סיפר לחסידים כי פעם באה אל ה'בעל שם טוב' נשמה נידחה מזמן חורבן בית המקדש לבקש תיקון. שְׁאָלָהּ ה'בעל שם טוב': "מאז ועד היום היו דורות של צדיקים, ומפני מה לא עסקו בתיקונך הצדיקים הקודמים?"

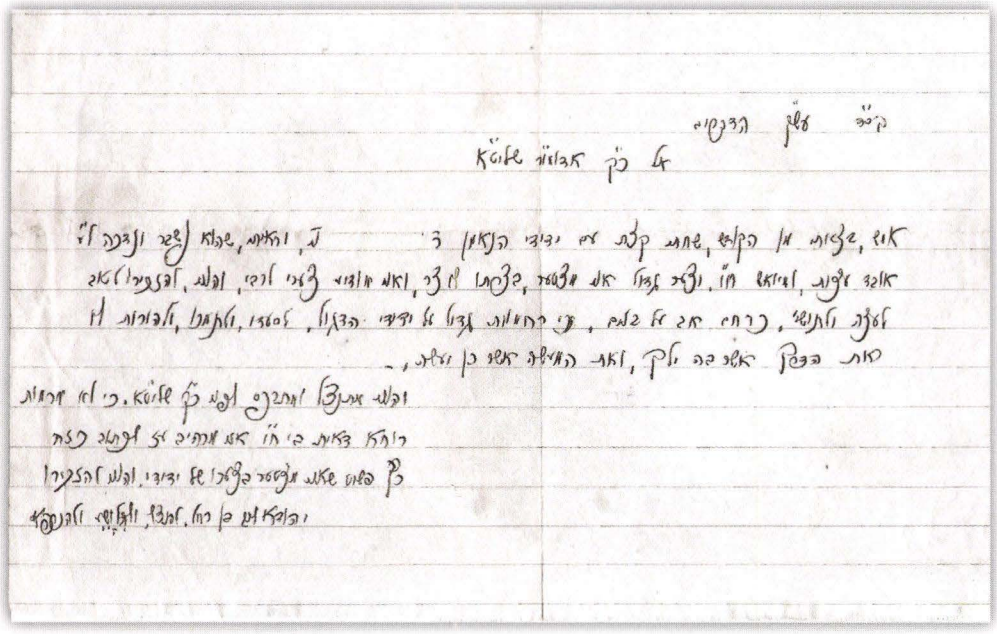
השיבה הנשמה כי עד עתה לא יכלה להיחלץ מן המקום העמוק אליו הושלכה, ולכן לא הייתה לה אפשרות לבקש מהצדיקים שיתעסקו בתיקונה, אולם כאשר נפטר הב"ח, ונשמתו עלתה לישיבה של מעלה, הייתה שמחה גדולה בעולמות העליונים, ובכוח השמחה הצליחה גם היא להיחלץ ממקומה ולבוא לבקש תיקון. המשיך ה'חידושי הרי"ם' והסביר: אפילו מעמקי השאול אפשר לצאת בכוח השמחה. על ידי השמחה אפשר להיחלץ מעניינים לא טובים ששקועים ושבויים בהם, ולכן ציוו חכמים: 'משנכנס אדר מרבין בשמחה!'

תרופת פלא

בהזדמנות מסוימת כתב סבא לבתו: "בתי היקרה! דעי לך, אשר להיות בשמחה זה אחת הרפואות הנמצאות בעולם, לא רק 'אחת', רק 'יחידה'. בשמחה חיים, בשמחה מאריכים ימים, בשמחה מודים ומשבחים לבורא עולם, בשמחה מתרפאים, בשמחה מולידים בנים טובים ובריאים, בשמחה מגדלים בנים לכל טוב, הכל רק בשמחה. לכן בתי יקירתי, אני מייעץ לך להיות בשמחה, ובזה ייטב לך כל ימי חייך..."

כשהתאונן לפניו בנו רפאל על האקלים הרוחני הקשה ששרר בישיבה שלמד בה, כתב לו איגרת מאלפת:

"בני היקר, אני מצווה אותך על שמחה! רגע אחד של עצבות מאבד כמה ימי עבודה! הֱיֵה שָׂמֵחַ וטוב לב. שָׂמֵחַ בשכבך, שָׂמֵחַ בקומך, שָׂמֵחַ בתפילתך, שָׂמֵחַ באכילתך, שָׂמֵחַ בלימודך, שָׂמֵחַ בקושיותיך, שָׂמֵחַ בתירוציך, שָׂמֵחַ בהתבוננך, שָׂמֵחַ בעמדך על האמת, שָׂמֵחַ בקבלת מכתבים מהורין, שָׂמֵחַ בגעגועיך – שָׂמֵחַ וטוב לב, שמחה שלמה כאילו כל מלאכתך עשויה. ואז תזכה לשכל ישר בריא ואמיץ, וטוב לב משתה תמיד".

בס"ד עש"ק הדברים

אל כ"ק אדמו"ר שליט"א

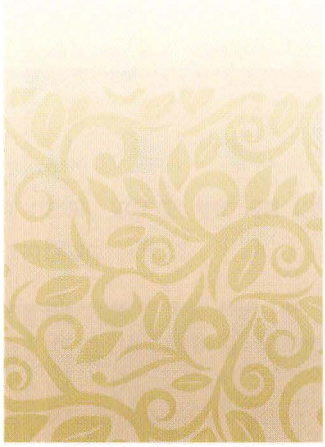
אמש, בצאתי מן הקודש, שחתי קצת עם ידידי הנאמן ר' ... נ"י וראיתי שהוא נשבר ונדכה ל"ע אובד עצות, ומיואש ח"ו. וצער גדול אני מצטער, בצרתו לי צר, ואני מודיע צערי לרבי, והנני, להזכירו לטוב לעצה ולתושי', כרחם אב על בנים, כי רחמנות גדול על ידידי הדגול, לסעדו, ולתמכו, ולהורות לו את הדרך אשר בה ילך, ואת המעשה אשר כן יעשה -

והנני מתנצל ומתרפס לפני כ"ק שליט"א, כי לא מרמות רוחא דאית בי ח"ו אני מרהיב עז לכתוב כזה רק פשוט שאני מצטער בצערו של ידיד. והנני להזכירו

יהודא ליב בן רחל, להנצל, ולהוושע ולהרפא

סמטא ברובע יהודי בפולין

פרק יד

והיה הנותר – בציון

קומי צאי מתוך ההפיכה

"כוורד הנתון בתוך גינת חמד" היה סבא ר' לייבל נטוע בוורשה, עיר גדולה לאלקים, שהייתה מבורכת בגדודי חסידים גאונים וצדיקים, מסולתה ומשמנה של גולת אריאל בפולין המעטירה. בה גדל משחר נעוריו; כאן התגוררו כל בני משפחתו הקרובים והרחוקים וכל ידידיו ומכריו אשר רבו מספור; כאן הסתופף בצלו של הרבי הקדוש, נקודת לבו, בצוותא עם חבורת אנשי שלומו, רעים אהובים; כאן היו נעוצים שורשיה העמוקים של משפחתו הענפה; בארץ הזאת נולדו אבותיו ואבות אבותיו, בה גדלו וחיו את חייהם, ובאדמתה מצאו את מנוחתם עד קץ הימים.

ארץ פולין על גאוניה וצדיקיה הייתה כעין מדורת אש אדירה, אש מתלקחת עד לב השמים, בוערת ביקוד של תורה, יידישקייט וחסידות. כאן השתלשלה מסורת התורה מדור לדור; כאן היה בית־הגידול של החסידות הפולנית העסיסית על זרמיה וגווניה השונים. בארץ זו היה לו לר' לייבל האוויר לנשימה שממנו גדל וחי, בצל אותה חופת ענן של קדושה שנוצר מהבל פיהם של רבבות ה'פוילישע איד'ן וה'פוילישע חסידים' – יראים ושלמים, למדנים מופלגים, שקדנים, חסידים ואנשי מעשה. בחממה רוחנית זו גידל סבא את צאצאיו, חממה שבמיטב סגולותיה ענתה על שאיפות רוחו.

ויהי היום, רוח באה מאת ה' ותתפשהו בציצית ראשו, עקרתו יחד עם כל משפחתו מעמק הבכא בפולין, ותיטעהו בארצנו הקדושה.

קבוצת נערים יהודים בפולין

באותם ימים הייתה העלייה לארץ ישראל נראית חסרת היגיון – משפחה ברוכת ילדים, בעלת מקור פרנסה, עוזבת את כל הטוב ועוברת מרצונה לארץ נחשלת? לארץ שיש בה סכנות רוחניות?

אכן, בארץ ישראל עברה משפחת פרידמן חבלי קליטה קשים מנשוא, אך לא חלף זמן רב, והכל נוכחו לראות כי מאת ה' הייתה זאת! כעבור מספר שנים עלה הכורת על יהודי פולין, ומיליונים מאחינו בני ישראל הושמדו בידיו האכזריות של הצורר הנאצי.

"רבות עשית אתה ה' אלקי, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, אין ערוך אליך, אגידה ואדברה עצמו מספר" (תהלים מ).

"יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם" (תהלים קז).

תשוקה לארץ הקודש

כל השנים פיעמה בסבא תשוקה עזה לעקור מן הגולה ולעלות עם כל משפחתו לארץ ישראל. חיי היהודים בפולין דאז הלכו ונעשו קשים מיום ליום. האנטישמיות גאתה. הממשלה הנוצרית הטילה על היהודים מיסים כבדים, אשר מוטטו לחלוטין את בסיס הקיום הכלכלי. כולם סבלו, אך קיוו שהמצב ישתפר ולא חלמו על נטישה.

אך לא כן סבא: ככל שהלך המצב והחמיר, גדלה תשוקתו לעלות לארץ ישראל ולהיפטר מהצרות של פולין. בנסיעותיו ברחבי המדינה נפגש בסוחרים גויים והיה ער לשיחם ולשיגם. הוא הרגיש באנטישמיות הארסית שפשתה בפולנים מאז עלה היטלר ימ"ש לשלטון בגרמניה בשנת תרצ"ג. השנאה היוקדת הלכה

ותפחה מיום ליום, וסבא פחד מה יעלה בגורל היהודים בסופו של דבר. ביקש אפוא למלט את עצמו ולהרחיק את משפחתו ממקום הסכנה.

במכתב שכתב לידיד[1] באותם ימים, גילה טפח מהרהורי לבו: "אודות חשקי לנסוע ארץ ישראל, אם אין בזה כל כך מ'אהבת מרדכי', אמנם יש בזה הרבה מ'שנאת המן'. המצב בפה נורא ומדוכא מאוד, ועל כולם המסחר של תבואה ושל זרעים ירד פלאים ר"ל – וגם אני בתוכם. מעת שכתבתי לך עד עתה נתרחק המצב כמו מעת נסיעתך מפה עד שכתבתי. במילה אחת: בבוקר תאמר מי ייתן ערב של אמש ר"ל. איני יודע איך לשית עצות בנפשי, מפני שכל יודעי ומכירי בכלל הדבר הזה. למה אעציב אותך חינם. מחכה אנוכי לנסוע לארץ ישראל ולבנות שמה בית נאמן ונכון ונישא, לגדל שמה את זרעי על ברכי התורה והיראה, ואולי יועיל האוויר גם כן לרפואה לזוגתי תחי'..."

החלום הזה, על אף שלא היה מציאותי, לא הרפה ממנו. תקופה ארוכה התייסר סבא בספקות ובחיבוטים: האם נכון לעקור משפחה שלמה ממקום חיותה ולהעבירה לארץ לא נודעת, להתחיל ולבנות הכל מחדש? הרי עם כל הקושי, בוורשה עוד הייתה לו איכשהו פרנסה מסודרת, ואילו בארץ ישראל של אותם ימים היה המצב הכלכלי בכי רע! האם יש סיכוי להתבסס שם בפרנסה שתספיק למשפחה גדולה כשלו?

יותר מכל חשש סבא מפני העתיד הרוחני: השמועות שהגיעו מארץ ישראל לא בישרו טובות – האווירה שם לא הייתה כמו בבית בפולין, וסבא ידע כי הילדים יהיו חשופים לסכנה רוחנית מוחשית. בקצרה: לא פשוט לפרנס משפחה ברוכת ילדים בארץ ישראל, וכמעט אין סיכוי לגדל שם ילדים יראים ושלמים.

מלבד זאת: כדי לעלות ארצה היה צריך להשיג סרטיפיקט (רשיון עלייה), שניתן רק לבעלי רכוש, 'קפיטליסטים' בלע"ז, או למי שהיה בעל מקצוע מוכר, שיוכל להתפרנס בכוחות עצמו. מספר הרשיונות הוגבל בגזרת ה'ספר הלבן' של ממשלת המנדט, וחלוקתם נעשתה לפי רצונן של המפלגות החילוניות. 'אגודת ישראל' קופחה באורח שרירותי על ידי הציונים במטרה למנוע מיהודים חרדים לעלות. רק אחרי זעקה עולמית שהקימה היהדות הנאמנה, הקציבו לה הציונים ששה אחוזים בלבד(!) מתוך מכסת הסרטיפיקטים, כך שלמשפחה חרדית המונה עשרה ילדים לא היה כל סיכוי לקבל רישיון.

---

1 ראו בחלק האיגרות עמוד 402.

את אשר התחולל בלבו באותם ימים מתאר סבא באיגרת[2] לאותו ידיד:

"ידעת גם ידעת מן הכל בעת היותך פה, וגם אחר כך בהיותך בארצנו כתבתי אליך בפרטות מליבא לפומא, ולא אוכל לשית עצות בנפשי עד היום הזה. בכל מכתב ומכתב שאני מקבל מארץ ישראל ממך או מאיש אחר אזי מגדיל המדורה בקרבי לעלות, ולהוציא הדבר לפועל לא אוכל מפני החסרון הידוע, ונבוך אנוכי מאוד. ובקריאת המכתבים מארץ ישראל מסתבך אנוכי יותר ויותר ומזיק לעסקי הרעועים מאוד גם כן בלא זה. לכן הסכמתי להסיח דעתי מן העניין הזה עד אשר יעור עלי רוח ממרום ברחמים רבים עלי ועל כל בני ביתי שיחיו..."

שמועה טובה מארץ מרחק

יום אחד הגיעה הביתה בדואר מעטפה שהכילה רשיון עלייה לארץ ישראל בעבור כל המשפחה. הדבר היה בגדר הפתעה גמורה. אף אחד לא ידע מי עומד מאחורי המשלוח.

מי באמת שלח את הרשיון?

אח יקר היה לו לר' לייבל, ר' בן־ציון דוד שמו, איש חמודות מבני־עלייה שבחסידי מעזריטש. למגינת לב נפטר בקיצור ימים, כסבו שעל שמו נקרא, ביום ו' בכסלו תר"ע, בהותירו אחריו אלמנה ושתי יתומות קטנות, ברכה ונחמה. (כאשר הורידו את גופו לקבר, אמר אביו לאיש החברה־קדישא: "אני מוסר לך ספר תורה לגניזה"...)

האלמנה נישאה בשנית, אולם בתנאים הקשים של הימים ההם לא היה באפשרותה לפרנס ולגדל את שתי הבנות. רק ברכה נשארה בבית אמה וסבלה חיי עניות קשים, בעוד נחמה (חוּמָה) גדלה אצל סבה וסבתה.

קרן האור היחידה של נחמה היה הדוד לייבל (שהיה אז בחור הדר בבית הוריו), אשר הבין לרוחה והשתדל להעניק לה את הדרוש לנפשה כדי למלא את חסר היתמות. הוא היה משחק עמה או מושיבה על ברכיו ומספר לה 'חידושים' מהעולם הגדול... ממנו למדה, למשל, איך פועלת מערכת הדואר, דבר שחברותיה לא ידעו... כשעמד להינשא הייתה חוּמָה מודאגת מאוד, עד שהבטיח לה שלא ישכח אותה, וימשיך לדאוג לה כמו בעבר. עד אחרית ימיה נשארה נחמה קשורה אל ה'פעטער לייבל', והייתה מדברת עליו מתוך הערצה בלתי רגילה.

---

2 ראו בחלק האיגרות עמוד 404.

רוחות הסער שנשבו באותם הימים טלטלוה הרחק הרחק, עד שעזבה את בית סבא וסבתא ועלתה כ'חלוצה' לארץ ישראל. גם כאן לא שכחה את הדוד לייבל ונשארה קשורה אליו. הוא היה הקרוב היחיד שהיה לה בעולמה, ועל כן התאמצה להשיג בעבורו סרטיפיקט. אחרי פעילות והשתדלות רבה הצליחה להשיג רשיון עלייה על שם הדוד ועשרת ילדיו, בניגוד למדיניות העלייה של האנגלים.

בעודם בפולין לא ידעו בני המשפחה מי שלח את הסרטיפיקט. הם שיערו שידה של נחמה בדבר, אך לא ידעו זאת בבירור עד שעלו ארצה בפועל[3].

רוח ממרום

גם כעת, כשהרישיון הנכסף כבר נמצא ברשותו, לא חשב סבא להשתמש בו. הוא הטמין את המסמך היקר במגירה וקיווה לשכוח אותו, אך ללא הצלחה. המאבק בלבו נמשך והתחולל ללא הפסקה: כן לעלות – לא לעלות?! למרות הקשיים והחששות, ועל אף שהדבר היה כרוך בניתוק מהרבי, מהסביבה ומכל היקר לנפשו – נכספה נפשו לעלות לארץ ישראל.

יום אחד פתח את המגירה, ומבטו נפל על הרישיון. מיד נזכר כי תוקף הרישיון – שהיה למשך שנה אחת – עומד לפוג בעוד שבועיים.

מה עושים?

ההזדמנות הנכספת עמדה לחמוק מתחת ידיו. מי יודע אם תשוב עוד? וכי ניתן לוותר על דבר כזה? כלום יאבד את המתנה בידיים?

לבסוף נפל הפור, הבשילה ההחלטה:

"נוסעים!"

יציאה חפוזה

בגלל הזמן הקצר שנותר נעשתה היציאה מפולין כמעט בצנעה ובמהירות הבזק. ההכנות לנסיעה נעשו בבהילות, וגם אריזת הרהיטים, הבגדים ושאר המיטלטלין נעשתה בחופזה. כמעט שלא נותר זמן להיפרד מקרובי משפחה, ורוב הידידים והמכרים אפילו לא הספיקו לשמוע על העלייה. בסעודה שלישית האחרונה לשהותו של סבא בפולין, דיבר הרבי ממעזריטש על העלייה שפרחה באותם

3 מפי בתו מרת חיה גלינרט ע"ה.

ימים: "יהודי ארץ ישראל חושבים שהם יביאו את המשיח. לא הם יביאו את המשיח..." אולם איש מהנוכחים לא הבין את הרמז. אף אחד מבין החסידים לא ידע על הנסיעה הצפויה.

לפני שנסע סבא לארץ ישראל, נכנס אל הרבי ובכה.

"לייבל, מה אתה בוכה?" שאל הרבי.

וסבא ענה: "חוששני שלא יהיה לי שם יישוב הדעת... כאן, ביום שאני רואה את הרבי, יש לי יישוב הדעת... אך מה יהיה שם?"

נענה הרבי והרגיעו: "אני מבטיח לך, לייבל, בכל יום שתלמד גמרא, יהיה לך יישוב הדעת..."

כד.

החיים והשלום אל כבוד ידידינו הרבני החסיד המפ' אוהב נאמן הר' חנוך העניך

אחדשה"ט ...לפלא בעיני כ"ק אדמו"ר שליט"א מדוע ידיעותיך זעירות הנה ותקמץ מלכתוב באריכות, וגם אם הארץ מבורכת כדי להשפיע לכל המשתוקקים עתה לעלות לארצינו הקדושה.

בבקשה ממך לכתוב הכל באריכות, והשי"ת ישלח רפו"ש לכלתך תחיה שתשיב לאיתנה בבריאות השלימות ונשמע ונתבשר בשורות טובות

המברכך בברכה המשולשת בשם כ"ק שליט"א

ידידו ואוהבו המצפה להתראות אתו בקרוב איה"ש
לייבל פרידמאן

ידידי! מחמת הטרדה הרבה אצלי אודות הנסיעה והעלי' קצרתי במכתבי זה, ואני מכין עצמי לנסוע מפה איה"ש בעוד ז' ימים, כלומר ב' בלק השי"ת יצליח דרכך וישמור צאתינו ובואינו מעתה ועד עולם לחיים ולשמחה ולשלום.

ידידך הנ"ל

לט. פורש שלום.

צילום מתוך ספר 'זכרון משלי'

קומי צאי מתוך ההפיכה

ביום שני פרשת בלק, ו' בתמוז תרצ"ד, עזבה משפחת פרידמן את העיר ורשה ברכבת שהסיעה אותם עד גבולות רומניה. משם המשיכו ברכבת נוספת עד עיר הנמל קונסטנציה ומשם באניה 'פולוניה', וביום ראשון פרשת פינחס, י"ח בתמוז (שהיה צום י"ז בתמוז נדחה) עגנה האנייה בחופי ארץ ישראל.

היה זה מאורע נדיר בימים ההם. בעיתונות הפולנית כתבו שיהודי 'עשיר', שהיה מעביר קרונות רכבת מלאי זרעים, עזב פתאום את פולין ועלה עם עשרת ילדיו לפלסטינה.

כשנודע הדבר בוורשה, אחזה את כל יודעיו תדהמה: "ר' לייבל עזב את הרבי?" "איך הוא מסוגל לעזוב את הרבי?" אחד ממיודעיו, יהודי עז ביטוי, התפלא: "יהודי כזה, שבכל יום ויום היה נכנס לבית הרבי כדי 'לדעת את שלום אסתר ומה ייעשה בה' – והוא עזב?" היו שהתפלאו עוד יותר: "איך הוא נוסע עם ילדים צעירים לארץ ישראל?" ויהודי אחר הביע את תמיהתו: "יהודי נוסע לארץ ישראל עם עשרה ילדים, והרבי עוד יוצא ללוות אותו?!" [הרבי ממעזריטש בא להיפרד ממנו בתחנת הרכבת].

- - - הייתה זו יד ההשגחה שאחזה בידו והובילה אותו עם כל משפחתו מגיא ההריגה לארץ ישראל, בטרם תבואנה שנות הרעה, כדי לשום להם שארית בארץ להחיות עם רב.

כדי שהאניה לא תחזור ריקה לאירופה, פרסמה חברת הספנות מודעה בעיתוני ארץ ישראל המציעה לעולים מפולין לבקר בפולין את בני משפחתם

מחלקת העליה והעבודה של הסוכנות היהודית לא"י

לשכת העליה ב

תל-אביב

- 3 -

אגף ..... תאריך ט ו ל ו נ י ה 1.7.1934

נם/K/2208

מס'	שם משפחה	שם	גיל	סוג	שם החברה, מקום הקרובים באי"י וכתובתם	הערות
105	קשצ'נסק'	זלמן	25	ג		
106		אפרים	32	גא		
107	לרמן	משה	66	ד		
108		זלמה	62	ד		
109	לוקמנן	נפתלי	23	ג		
110		חנה	23	גא		
111	לי'זרזב'ץ	שלמה	67	ד		
112	לב'נשט'ין	הי'נדה	32	ד		
113	לאומר	לי'ב	20	ג		
114		נחמה	25	גא		
115	מאוסברג	בנימין	27	ג		
116		נחמה	25	גא		
117	מ'לגרם	מנדל	50	אה		
118		שרה	50	אה		
119	מולר	חיה	21	ג		
120	מ'של	אהרן שלום	21	ג		
121	מילר	משה-לי'ב	26	ג		
122		שרה-לאה	23	גא		
123	מגנץ	[illegible]	20	ג		
124	מ'טלוב	וולף	22	ג		
125		בוד'ה	25	גא		
126	מר'אל	שמרל	54	גד		
127	"	מט'ח	34	גא		
128	"	נחמן	9	גא		
129	"	אהרן	6	גא		
130	"	חנה	3	גא		
131		חיה	1	גא		
132	נוסבורג	זיסל-מלכה	21	ג	פרט'	
133	סודובצר	בצלאל	22	גד		
134	סוקולובסק'	אהרן	21	ג		
135		רבקה	22	גא		
136	סקופק	ישראל	21	גד		
137		חיה	21	גא		
138	סב'אטלובסק'	משה-לי'ב	54	גד		
139		רחל	39	גא		
140	"	אל'עזר	6	גא		
141	מזכל	חנצ'ת	64	ד		
142	פרנקל	פרומה	27	ד		
143	פר'דמן	לי'ב	42	אז		
144	"	שרה	40	אז		
145	"	זי'נה	4	אז		
146	"	חיה	6	אז		
147	"	משה	8	אז		
148	"	בתיה	9	אז		
149	"	מאוכה	10	אז		
150	"	רבקה	11	אז		
151	"	שמחה	12	אז		
152	"	ר'פאל-שמעון	19	אז		
153	"	יהושע	17	אז		
154	"	צ'ידל	15	אז		

דף מתוך רשימת העולים, בסוף הדף משפחת פרידמן

פרק טו

ייסורי הקליטה של ארץ ישראל

היינו כחולמים

בימים הראשונים לבואם לארץ ישראל היה סבא אפוף התרגשות. הוא הגשים את חלומו של כל יהודי באשר הוא. הוא נמצא כעת בארץ הקודש...

את התפילות הראשונות בארץ ישראל התפלל סבא בישיבת 'היכל התלמוד', שהייתה אז באמצע הבנייה (קודם שרוצף ההיכל). סבא תיאר אז את סערת רגשותיו, כשהוא מתפלל ורגליו עומדות על אדמת ארץ ישראל ממש, בבחינת "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו".

ברשימה מאותם ימים ביטא סבא את משאלות לבו: "יהי רצון שנזכה לישב בארץ הקודש ישיבה שיש בה **סמיכה**[1] מכל טוב, כמו שכתוב 'ודגן ותירוש **סמכתיו**', ונזכה ללמוד וללמד מתוך הרחבה ומתוך אווירא דארץ ישראל מחכים".

וָאִוָּתֵר אנכי לבדי

על פי הוראת הרבי ממעזריטש, השתקעה המשפחה בתל־אביב הצעירה, שבה התרכזו רוב העולים החדשים.

---

1 על פי לשון הגמרא: "ישיבה שאין בה סמיכה, עמידה שיש בה סמיכה טובה הימנה" (כתובות דף קיא).

בהתיישבם בתל אביב חשכו עיניהם, גם אחרי כל מה ששמעו, לא פיללו עד כמה ירוד המצב הרוחני בארץ: הציונים משלו בכיפה, והשפעתם הרעה השחיתה כל חלקה טובה. יהודים שהגיעו מפולין יראים ושלמים, נעשו כעבור זמן קצר 'פושרים' ונטולי כל השפעה על הדור הצעיר, שהתרחק עוד יותר. סבא נדהם לראות איך נראות משפחות שהכירו מפולין – פשטו צורה ולבשו צורה חדשה, ואילו פנים יש להן... אווירה של ייאוש וקרירות שלטה. רוב הציבור עמדו חסרי־אונים מול הסחף, והשלימו במהירות עם המצב העגום.

משפחת פרידמן מצאה את עצמה בודדה, ללא האווירה החסידית שאליה הורגלה בבית הישן בוורשה, וכמעט ללא אחים לדעה המוכנים לשחות בצוותא נגד הזרם. המשפחה נשארה מבודדת גם מאותם אנשים שהיו קרובים אליהם בעבר, ועכשיו נסחפו אחרי רוח הזמן הנושבת ברחוב ה'עברי'. רק משפחות בודדות מכל חוג נשארו בתומתן, והללו חשו עצמן כפי שאמר דוד המלך: "מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי..."

ברשימות ובמכתבים מהימים ההם מתאר סבא את עצמו בודד בלב הישימון, מנותק מהרבי ומן החבורה. מכריו משכבר הימים כבר פנו אל ההבל, והוא ניצב נבוך, ללא כל מקורות יניקה רוחניים. בשביל להחיות את הנפש נאלץ להיאחז בהרגשים החסידיים שנשארו בקרבו משנות השובע.

את געגועיו אל אנשי שלומו הוא ממצה במשפט מרגש: "אם תמצאו את דודי מה תגידו לו? – שחולת אהבה אני!"

ייסורי ארץ ישראל

עם בואם זכו לטעום את הטעם האמיתי של "ארץ ישראל נקנית בייסורים". התקופה הראשונה למגוריהם בארץ הייתה קשה מאוד. פסיעותיהם הראשונות בארץ האבות היו ספוגות במנה גדושה של תלאות וייסורים.

בני המשפחה המבוגרים סיפרו את קורות הימים ההם.

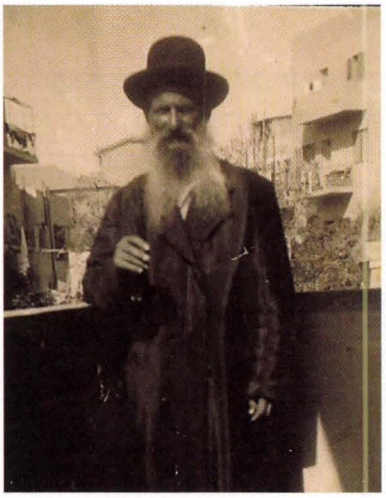
הם הגיעו לנמל יפו בעיצומו של קיץ לוהט, כשהם לבושים בבגדים החמים שהביאו עמם מפולין הקרה, ואלה הכבידו עליהם ללא נשוא. כדי לרדת מן האנייה היה עליהם להשתלשל בחבלים לסירה קטנה שתביאם אל החוף. (החוף ביפו סלעי, ולכן האניות היו עוגנות במרחק מה מן החוף, ואת שארית הדרך היו עושים בסירות קטנות). העולים החדשים, שלא התנסו מימיהם ב'ספורט' מעין זה, ובמיוחד הילדים, נתקפו בפחד עצום. לעיניהם המבוהלות תפס סבל ערבי את

החוף ביפו סלעי, ולכן האניות היו עוגנות במרחק מה מן החוף, ואת שארית הדרך היו עושים בסירות קטנות

הילדה הקטנה בת השלוש וזרק אותה מן האנייה הישר לידיו של חברו שעמד על הסירה, כפי שזורקים אבטיחים זה לזה.

הסירה הגיעה אל החוף לעת ערב. ר' העניך שווערגאלד, ידיד המשפחה הוותיק, השיג בעבורם מקומות לינה בבית מלון בעיר, אך השהות במלון הייתה יקרה מדי, ולמחרת עברו למלון פשוט וזול יותר ברחוב הרצל. משהגיעו למלון השני, נזכרה אחת הבנות ששכחה בגד במלון הקודם והלכה להביאו, אך היות שלא הכירה את הדרך ולא ידעה עברית, תעתה ברחובות, עד שאנשים טובים שמצאוה הביאו אותה לתחנת המשטרה. מכיוון שלא זכרה את שם המלון שבאו ממנו ולא את המלון שעברו אליו, ישבה שם שעות ארוכות והמתינה עד שיבוא גואל. בני המשפחה המודאגים לא ידעו היכן לחפשה. לבסוף נזכרה הילדה בנוף שראתה בלילה הראשון מחלונות המלון. על פי התיאור שמסרה הצליחו השוטרים לגלות באיזה מלון מדובר והובילוה לשם, ומשם הגיעה אל המלון השני...

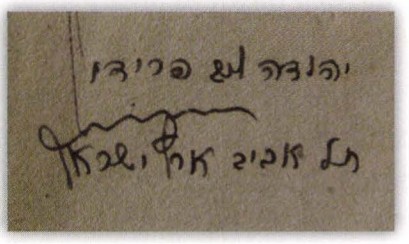
ר' העניך שווערגאלד במרפסת ביתו ברחוב יהודה הלוי 2 בתל־אביב

בבית המלון הזמינה סבתא כובסת ערבייה שתכבס את כל הבגדים שלבשו במשך

השבועיים שנסעו בדרך, אולם זו ברחה באמצע העבודה והשאירה את סבתא אובדת עצות מול ערמה של כביסה מלוכלכת.

בני המשפחה לא הכירו את השפה ולא את המנטליות, ואפילו פירות השוק היו זרים ומוזרים בעיניהם. כשנשלחה הבת צילה אל השוק לקנות ירקות, נתקלה לראשונה בחייה בירק סגלגל, ארוך ובלתי מוכר. לשאלתה ענה המוכר שזהו חציל. המשיכה צילה ושאלה האם הוא טעים, והמוכר הנהן בראשו בהתלהבות. קנתה צילה את החציל והביאה אותו בשמחה הביתה. סבתא חתכה את הירק החדש לפרוסות וחילקה ממנו לכל בני המשפחה... בזה אחר זה נגסו כולם בירק והעוו את פניהם, אך חלילה לא העלו על שפתיהם מילות גנאי על פירותיה של ארץ ישראל.

אכן, כל מה שהיה קשור בארץ הקודש היה קדוש בעיניו של סבא, ואת תחושתו זו הקרין גם על הילדים.

חתימתו של סבא על אחד הספרים

באחד הימים התדפק על הדלת יהודי תימני מקורי, עם 'סימנים', וביקש צדקה. סבא שמח כל כך ביהודי התימני הזה – הייתה זו הצדקה הראשונה שלו בארץ הקודש! סבא הכניסו ברוב חביבות וישב לצדו ליד השולחן לשוחח עמו, סבא דיבר אתו על הרמב"ם, מאורה של יהדות תימן, ואחר כך העניק לו מתנה יפה, והאיש יצא מהבית שמח ומרוצה מהסכום שקיבל.

אנקדוטות אלו זכורות לבני המשפחה כחלק מן ההרפתקאות שעברו עליהם באותם ימי בראשית.

בימים הראשונים טרם יכלו לשער איזה מסע ייסורים מצפה להם בהמשך:

מהמלון עברו לדירה זמנית ברחוב מיכאל (ליד ישיבת 'היכל התלמוד'), ובה התגוררו שבועות אחדים. כעבור חודש התהפך דוד של רותחין על אחת הבנות,

וזו נכוותה קשות עד כי נשקפה סכנה לחייה[2]. היא אושפזה בבית חולים, ובמשך תקופה ארוכה נזקקה לטיפולים קשים וסבלה ייסורים נוראים.

במוצאי שבת של סליחות כתב הרבי ממעזריטש לסבא: "תודה לא־ל, זה עתה נתבשרתי אשר ה'חי וקיים' החזיר נשמת בתך 'בחמלה' (שיצאה מסכנת מות ח"ו לחיים ולשלום), מזה יהיה 'רבה אמונתך' על ימים הבאים, אשר ה' ברוב רחמיו יהיה בעזרך לעשות משא ומתן לישא וליתן באמונה, ויצו ה' אתך את הברכה, ויחדש עליך ועל כל בני ביתך יחי' שנה טובה ומתוקה..."

ראש השנה הראשון

עוד לפני שהבת יצאה מכלל סכנה, חלתה הבת הקטנה בדלקת כליות קשה ואושפזה גם היא בבית החולים. באותם ימים לא הייתה הרפואה בארץ מפותחת כמו זו שהורגלו אליה בפולין, והטיפול היה בהתאם... הילדה נאלצה לשכב על מכשיר מיוחד שחימם את הכליות. בכל בית החולים נמצאה רק אחות אחת שידעה להפעיל את המכשיר. לקראת ראש השנה שוחרר חתנה של האחות מרוסיה, ולרגל שמחת שחרורו היא נעדרה ממשמרתה, ולא היה מי שיטפל בילדה בימי החג. סבתא ביקשה אפוא מן האחות שתלמד אותה להפעיל את

בית חולים הדסה ברחוב בלפור בתל־אביב

2 במכתב שכתב הרבי ממעזריטש אל ידידו ר' העניך שוועגראלד, כותב הרבי בתוך הדברים: "לפלא שאינך כותב מילדה של ר' לייבל הקטנה".

המכשיר, ואחר כך הלכה וקנתה לעצמה חלוק לבן, כדי שתוכל לשבת במשך כל ימי החג ליד מיטת בתה כאחות רחמנייה ולטפל במכשיר.

לפני ראש השנה שוחררה הבת הגדולה, אולם כידוע, תהליך ההחלמה מכוויות הוא אטי ומייסר, ועדיין היה צורך בטיפול יומיומי. אחות מבית החולים הייתה מגיעה יום־יום לטפל בה ולמשוח את הפצעים במשחה טרייה שנרקחה במיוחד בעבורה על פי המרשם של בית החולים. בעיצומו של ראש השנה, כאשר ישבה סבתא בבית החולים ליד מיטתה של הילדה הקטנה החולה בדלקת כליות, יצא סבא לחפש בית מרקחת שיכין את המשחה לאותו יום. בפולין היו החנויות של הגויים פתוחות בשבתות ובימים טובים, וסבא סבר בתמימות שגם כאן יוכל למצוא חנויות פתוחות. שעה ארוכה כיתת רגליו עד שמצא את בית המרקחת התורן, אך למרבה הצער, הרוקח טעה בהכנה ועירב חומרים לא מתאימים...

אחרי שעות של התרוצצות הגיע סבא הביתה עם המשחה, אולם מיד כשמרחו אותה על הכוויות, קדח כל גופה של הילדה. הכויות צרבו נוראות, וייסוריה היו קשים מנשוא. מיד החלו בני הבית לקרצף מעליה את המשחה. קשה לתאר את הכאבים שסבלה הילדה כשהסירו מעליה את המשחה הצורבת. כך חלפו שעות ארוכות של תלאות וטרדות בעיצומו של יום הדין, עד שעמד סבא להתפלל את תפילת ראש השנה הראשונה שלו בארץ הקודש.

הוא הסב את פניו אל הקיר והתפלל מקירות לבו בדמעות שליש.

אך בכך לא תמו תלאות היום:

באותה תקופה, כידוע, טרם היו המקררים בשימוש. החום התל־אביבי הכבד נתן את אותותיו, והאוכל התקלקל. ביום השני של ראש השנה לא היה לבני המשפחה במה לסעוד את לבם, ואפילו לא כתובת מוכרת שממנה יוכלו לקבל אוכל ב'הלוואה'. זרים היו, זה מקרוב הגיעו, ללא ידידים ומכרים. כך חלף עליהם ראש השנה הראשון על אדמת ארץ ישראל. קשה היה להם לחוש התרוממות הרוח, וכולם חיכו רעבים ומותשים למוצאי החג, אז יכלה סבתא לקנות ולבשל אוכל טרי.

והיו חייך תלוים לך מנגד

לא רק החודשים הראשונים היו קשים, אלא כל השנה הראשונה, ובעצם כל השנים הראשונות בארץ היו מלוות בייסורי קליטה קשים, עד שמדי פעם היו

מהרהרים שמא כדאי להם לחזור לפולין[3]. מאוחר יותר הביע סבא את החשש שטרד את שלוות נפשו, שמא כל הייסורים באו עליהם כעונש על חוסר שביעות רצונם בהתחלה. וכך היה אומר: "ארץ ישראל כל כך אהובה על ריבונו של עולם, ממש כמו בת יחידה... אסור לדבר על הבת היחידה של ריבונו של עולם..."

בראש ובראשונה הציקה שאלת הפרנסה, שבשנים הראשונות הייתה חמורה ביותר. סבא ניסה את כוחו בכל מיני מלאכות ועסקים, אך ההצלחה לא האירה לו פנים. תקופה מסוימת ניסה לעבוד כ'גובה' של מחלבת 'גוש חלב', אחר כך ניסה לפתוח עסק יחד עם שותף, אך הלה רימה אותו והוליכו שולל, עד שפשט את הרגל. בשלב מסוים ניסה לחזור ולהקים מפעל לייצור סבון[4], והיו זמנים שלא הייתה לו פרנסה כלל. באחת מאיגרותיו הוא מתנצל על שאינו מסוגל לכתוב כראוי מפני הטרדה על עצם הדבר "שאינני מוטרד משום התעסקות..."

"כולם מצפים לישועה שהכל ייטב", הוא כותב באותה איגרת, "לעת עתה הכל כמו שהיה. אכן, וזה לך האות, כמו שפירש רש"י ז"ל: ניסים שבעבר הירדן יהיו לכם לאות על ביאתכם לארץ (דברים יא, לא). בפרט אנו, אשר בעינינו כבר ראינו ניסים אחרי ביאתנו לארץ, בטוח לבנו בה' שיעשה לנו ניסים על פי דרך הטבע ושלא על פי דרך הטבע, לטוב לנו כל הימים..."

מספר שנים סבלה המשפחה, עד שלבסוף הצליח סבא להקים בתל־אביב את בית החרושת לאריגה 'הַמַּרְבָּד', ששימש להם מקור מחייה. חלפו עוד מספר שנים עד שבית החרושת התבסס, וניתן היה לפרנס את המשפחה בכבוד.

איה מקום מנוחתי

גם עניין המגורים הסב למשפחה סבל רב:

בעת ההיא היה מצבם של שוכרי הדירות בשפל המדרגה, 'חוק הגנת הדייר' טרם בא לעולם, ובעלי הדירות יכלו לעשות בדיירים כחפצם באין מפריע. מחירי

---

3 נרמז במכתב של הרבי ממעזריטש - 'זכרון משלי' איגרת לח.

4 לצורך הקמת בית החרושת רכש סבא מגרש וחשב להעמיד עליו 'ליפט' (קָרָוָן עץ), שישמש כבית מלאכה. כדי להעביר את ה'ליפט' שרכש, שכר סבא עשרה סבלים ערבים. הללו ניסו להרים את המשא, זירזו את עצמם בקריאות "הי הוֹפּ, הי הוֹפּ", אך לא הצליחו. הלך סבא והביא במקומם שלושה פועלים יהודים, ואלה הרימו מיד את הקרוון ללא קושי מיוחד והעבירו אותו למקומו. את ההסבר לתופעה זו השכיל לתת סבא: "הראשונים היו עצלנים, לא חפצו להתאמץ, כל אחד סמך על חבריו שהם יישאו את המשא, אך בפועל אף אחד לא הרים מאומה. לא כן אחינו היהודים, אשר בחריצותם ובמאמץ משותף אכן הצליחו".

השכירות היו מופקעים, עד ששוכרים נאלצו לשלם חמישים אחוז ממשכורתם החודשית, שהרוויחו ביגיע כפיהם, ולא זו בלבד אלא שחוזה השכירות נערך לשנה אחת בלבד. רבים מבעלי הדירות נהגו באטימות, ברשעות ובשרירות לב כלפי השוכרים, ובגין עילה של מה־בכך היו מסוגלים להשליך משפחה שלמה אל הרחוב.

משפחת פרידמן התקשתה יותר מאחרים במציאת דירה. אנשים סירבו להשכיר דירה למשפחה כה גדולה, ועוד יותר מכך – נמנעו מלהשכיר ליהודי חרדי. כשנשאל סבא מה מספר ילדיו, היה מתחמק: "זה סוד שלי ושל זוגתי"...

מחוסר ברירה נאלצו לשכור דירות שלא התאימו בעבורם – ועצם העובדה שנמצאה דירה כלשהי, כבר נחשבה להצלחה. כך נדדה המשפחה מדירת עראי אחת לחברתה: מרחוב גרוזנברג 15 לגרוזנברג 7, ומשם לרבי יצחק אלחנן 21. גם המעבר עצמו וגם תקופת השכירות היו כרוכים בצער רב ובעגמת נפש, בדאגות ובפחדים, בעלבונות ובהשפלות, כשאימתם של בעלי הדירות הייתה מוטלת עליהם תדיר. לבסוף בחורף ת"ש הגיעו לדירה ברחוב פרץ.

כיכר המושבות
רחוב פרץ הוא הרחוב הראשון מימין התמונה

שנאה שקלקלה את השורה

שבת אחת, כששב סבא מן תפילה, שפכה אחת השכנות מים מלוכלכים על ה'ספודיק' של סבא, מתוך שנאתה היוקדת ללבוש החסידי. מעשה זה גרם לו עגמת נפש רבה. (היה זה כשגרו ברחוב רבי יצחק אלחנן.)

גם לבעל הדירה (יהודי 'נכבד' עטור זקן, מיושבי המזרח בשטיבל שלו), הפריעה העובדה שהמשפחה חרדית כל כך, והוא התנכל להם וניסה לגרשם מן הדירה בכל הזדמנות. הוא אף נהנה להשפיל את סבא ולגרום לו צער ובושה. שכן נוסף שהתגורר שם, חסיד שפיאר את כל הרחוב, סולק מן הבית בגלל פיגור בתשלום. גם למשפחת פרידמן נשלחו באחד הימים אנשי 'הוצאה לפועל' לפנותם מהדירה בגין אי־תשלום שכר דירה במועד, אלא שסבתא הצליחה לדחות אותם בתחנונים ובתירוצים שונים.

באותם ימים חיו בני המשפחה בפחד תמידי שמא ייזרקו אל הרחוב. בגרוזנברג 7, למשל, לא הורשו הילדים להביא חברים הביתה, מפחד שמא בעל הדירה ימצא עילה לסלק את המשפחה בשל כך. מדי יום, כשטיפסו הילדים במעלה הרחוב בשובם מהתלמוד תורה ומ'בית יעקב', היו מביטים לעבר הבית בחשש, שמא יראו את הרהיטים מושלכים ברחוב...

באותה תקופה נצר כל אחד את החששות בלבו, אך כעבור שנים, כששוחחו ביניהם והעלו זיכרונות, התברר להם כי החוויה הזאת הייתה מנת חלקו של כל אחד מהילדים...

כאשר הסתיימה שנת השכירות, לא הסכים בעל הבית לחדש את החוזה, והמשפחה קיבלה צו פינוי. מכאן הגיעו לדירת הקבע ברחוב פרץ 26.

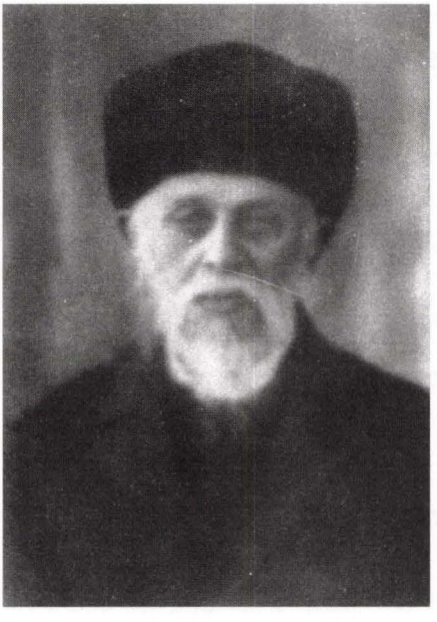
את הדירה הזו מצא הבן ר' שמחה. בעלת הבית הייתה אישה נוחה, שהסכימה להשכיר את הדירה למשפחה ברוכת ילדים, ומאוחר יותר אף קשרה עם המשפחה קשרי ידידות והערכה. אך קיבל שמחה את הסכמתה, רץ מיד לבשר על כך בבית, וכבר מחדר המדרגות הכריז בקול תרועה: "מצאתי דירה! מצאתי דירה!"

ברגע ששמעו על כך סבא וסבתא, הזדרזו ויצאו לחתום מיד על חוזה – לפני שבעלת הבית תתחרט...

עדיין לא הגיעה השעה

בנוסף לכל התלאות התרגשו ובאו על המשפחה מאורעות קשים, אשר כולם יחד העיבו על החיים ללא נשוא. ברשימה שכתב על אחד הספרים, הביע את משאלתו: "תכלה שנת צרו"ת (תרצ"ו) ותבוא ע"ת ברכ"ה" (תרצ"ז).

כשנזדמן באחד הימים לירושלים, נכנס סבא אל הרה"ק רבי נחומ'טשי מרחמיסטריווקא זצ"ל, להזכיר את עצמו בעניין מסוים. הביט הרבי ב'קוויטל' ממושכות, הסיר את משקפיו וצחצח אותם בכנף בגדו, ושוב הביט ב'קוויטל'. שוב צחצח את משקפיו ושוב הביט ב'קוויטל', כך פעם אחרי פעם. היה נראה בעליל שהדברים אינם כפשוטם – הרבי צחצח וצחצח זמן רב. לבסוף נענה ואמר: "ישועת ה' כהרף עין".

רבי נחום מרחמיסטריווקא

"באותו רגע חשבתי לעצמי", סיפר סבא, "הנה תיכף ומיד תבוא הישועה. אולם הרבי המשיך ואמר: 'הברדיצ'ובער הקדוש היה אומר: בזמן שיכלו כל הקיצין, וכבר מתייאשים לגמרי מלחכות ('הרף עין' – מפסיקים לצפות), או־אז תגיע ישועת ה". הבנתי אפוא כי בינתיים נגזר עלי לסבול... טרם הגיעה השעה... וכפי שחזה הצדיק ברוח קודשו – כך היה. זמן רב חיכיתי וציפיתי, עד שסוף סוף הגיעה הישועה"...

לב מרגיש לב

במכתבים שכתב אל הרבי ממעזריטש, נמנע סבא מלפרט את מצבו הקשה, ברם מבין השיטין ראה הרבי והבין הכל.

באיגרות קודשו הערוכות אל סבא כתב:

"המכתב כתב יושר דברי אמת נתקבל, ומצאתי בו הכל, אף אשר לא כתבת בו הכל, כי על החלק בלי כתיבה ניכר מהכתיבה עצמה כמו שאיתא בספר 'בית אהרן'..."

"ואפילו שמכתבים שלך מועטים – הנקודה רבה על הכתב, והנני דורש הנקודה..."[5]

"במכתביך הקצרים, ואפילו במקום החלק, מתבונן אנוכי בהם הרבה, אבל מה אעשה – עיני נשואות לה' הטוב שיתהפך מכל רע אשר נעשה תחת השמש צלמות ולא סדרים ר"ל לראות חיים טובים בארץ החיים..."

"מכתביך נתקבלו, פעמים מדבר בארוכה ופעמים בקצרה, והכל מתגלגל ובא ללבי, כי אפילו אם אבן הוא נימוח... לזאת עיני ולבי נשואות לשמים לפעול בעדך ישועה..."

"איגרת ראשון ושני ושלישי ורביעי – כולם עושים אגודה־אגודה אחת בלבי לעשות רצונו לבקש רחמים בעדך בלב שלם..."

גיבורי הרוח

באותם ימים קשים התגלו סבא וסבתא במלוא שיעור קומתם. לדכדוך ולייאוש לא הייתה דריסת רגל בבית. גם כאשר נחסמו כל הדרכים והגיעו מים עד נפש, לא נשברו, אלא התאזרו בגבורה נפשית, נאבקו בכל החזיתות – והצליחו.

"היו זמנים", סיפר צעיר הבנים ר' משה, "שביום שישי שלח אותי אבא לידיד פלוני לבקש הלוואה להוצאות השבת, אך שאר הילדים לא הרגישו בחסר. ואל תחשבו שהשבת לא הייתה שבת כהלכתה. תמיד, בכל המצבים, התנהל הבית כסדרו, ושבת הייתה שבת. תמיד היו יהודים יכולים לעלות אלינו לאכול ולשתות. מעולם לא הפך אבא להיות 'מסכן', ותמיד שמר על רוממות הנפש. גם בזמנים שחיינו בדחקות גמורה, וכאשר נשברה כוס לא היה מהיכן לקנות לה תחליף, בבית היה תמיד טוב – עשירות הנפש לא נפגמה. משום כך היו אנשים מן הצד שדימו לחשוב שסבא איש עשיר. ילדים היו מצביעים: 'פה גרים הפרידמנ'ים האלה, העשירים'..."

---

5 "הנקודה רבה על הכתב, והנני דורש הנקודה" - על פי בראשית רבה מח, טו. הכוונה שהנכתב מועט והנסתר מרובה, והוא מביט על החלק שלא נכתב.

(כעבור שנים ביקשה משפחה אחת מהבן ר' יהושע שיעזור להם לחלק ביניהם את הירושה שלהם, לנוכח הניסיון שצבר, כביכול, בחלוקת 'הירושה הגדולה' שהשאיר אביו. למעשה, הירושה שהשאיר סבא הייתה קטנה ביותר, ואילו הייתה מחולקת בשווה, היה כל אחד מקבל סכום קטן, ולכן הציע יהושע שהכסף יינתן לאלו שזקוקים לו כדי להשיא את ילדיהם.)

מאורעות קשים עבר סבא בחייו. היו שנים שסבל צער וייסורים שאין כדוגמתם, כפי ששח לבנו בערוב ימיו: "היו לי כאלה צרות, שאני בוכה עליהן יום־יום..." אבל הוא לא נשבר ולא התמוטט, ותמיד השרה את רוחו הטובה על בני הבית.

במכתבים ששלח לו הרבי באותם הימים, הוא מכנה אותו 'יהודא **ארי**' נ"ר', ומוסיף: "כשמו כן הוא, יתגבר ויתחזק כארי..." באיגרות נוספות הוא מתאר אותו "ארי' חי", "גבר בגוברין", "ארי שבחבורה", ובאחת מהן כתב: "אל תירא ואל תחת, כי לבו לב ארי' לגמור הכל בכי טוב, ולתת בה' מבטחו..."

תן לי הנפש

כל התלאות שתיארנו עד כה התגמדו מול הסכנה הרוחנית שריחפה על המשפחה, ובמיוחד על הילדים הרכים, שעדיין לא בגרו והבשילו. כידוע, ילדים מושפעים במיוחד מן הסביבה, ובהתאם לה הולכת אישיותם ונבנית.

השלטון הקהילתי והחברתי בתל־אביב היה נתון בידי המוסדות הציוניים ועמיתיהם מתנועת המזרחי. הללו כבשו את דעת הקהל ועיצבו את רוח הדור כרצונם, מבלי להותיר מקום ליראי ה', שהיו מושפלים ונרדפים. "טעמתי את הטעם 'ונהי בעינינו כחגבים, וכן היינו בעיניהם' – כחגבים ממש..." מתאר סבא באיגרת לידיד. חינוך חרדי כמעט שלא היה בנמצא, והריקבון הרוחני שהצמיחו המוסדות האחרים התפשט לכל עבר והשחית כל דבר הקשור בתורה ויראת שמים. אווירה של קלות ראש השתלטה כמעט על כל בית טוב[6]. הציונות והפשרנות היו כמו מים עכורים שהפכו לביצה טובענית, וכל מי שהציב רגלו בתוכם, טבע למוות רוחני.

---

6 בספר 'סופה וסערה' מסופר על השתוקקותו של רבי שמואל וינטרויב זצ"ל להקים דווקא בתל־אביב ישיבה בלהט הנובהרדוקאי, שימס את הצינה הרוחנית שהפיצה רוח הפשרנות של המזרחי. וכך כותב רבי שמואל וינטרויב במכתב ל'חזון איש' (מובא בספר הנ"ל): "לפי דעתי הכרח גדול מאוד להעמיד בתל־אביב ישיבה גדולה ממסד עד הטפחות, שיעורים וקיבוץ ביחד, להציל ילדי ישראל מהיישוב החדש, והעיקר גם מהרשת הידוע שבתל־אביב. יש ידיעות חדשות אשר תסמרנה שערות השומע, שהוא פשוט מקום של גידול 'שנה ופירש'..."

הרבה סייעתא דשמיא, להט דקדושה ועיניים הרואות את הנולד היה צריך באותם ימים כדי להיזהר ולהזהיר גדולים על קטנים מפני דרך הפשרנות שסופה מי ישורנו. כל ימיו הכיר סבא טובה לידיד שעמו התייעץ כאשר הוצעה לו משרה ברבנות הראשית בתל־אביב. הלה, שבעצמו עבד ברבנות, והיה בעל ניסיון, אמר לו: "לייבל, אל תלך לשם, כל באיה לא ישובון..."[7]

לא נדיר היה לפגוש משפחות חסידיות שהגיעו מפולין, ותוך זמן קצר שינו כליל את צורתן. בשבת הראשונה נראה האבא צועד ל'שטיבל' יחד עם ילדיו, כולם לבושים בלבוש המסורתי, חבושים ב'קסקטים' הפולניים. בשבת השנייה – הבן הגדול כבר לא בא, בשבת שאחריה גם השני, עד שכעבור שבועות ספורים חדלו הילדים בכלל להתפלל. אחר כך היה האבא מסיר את הקפוטה, ומאוחר יותר גם את הזקן, ותוך זמן קצר קיבלה כל המשפחה 'פנים חדשות'.

ועוד סיפור אופייני: חסיד מן השטיבל ערך בשבת 'קידוש' לרגל שמחה במשפחה, אך העדיף לערוך את ה'קידוש' בשטיבל ולא בביתו, כמקובל אז, אף על פי שביתו נמצא בקרבת מקום. רק מביני דבר ידעו לפרש את התופעה: האיש פשוט התבייש; ביתו כבר היה חילוני, ושוב לא יכול היה להכניס פנימה יהודים חסידיים.

באחת השבתות, כשחזר סבא מהשטיבל בצהרי יום השבת, ראה ברחוב מרכז בעלי מלאכה משפחה יושבת ברכב ומתכוננת לנסוע לים. ברכב ישבו האם והילדים, אולם האב התבייש מסבא (אף על פי שלא הכירו) והתחמק לחדר מדרגות סמוך. הילד הקטן, שלא הבין מדוע נעלם אבא, שאל בקול: "מה קרה? לאן אבא נעלם?" סבא הגיב בכאב: "אם האבא מתבייש – כנראה לפני כמה שבועות עדיין הלך לבית הכנסת בשבת, אך מה יהיה עם הקטן הזה, שאפילו לא מבין מה קרה לאבא שלו?!"

למען ציון לא אחשה

מול מצב הדור לא היה סבא מסוגל להבליג. הוא פתח במלחמה – נגד הציונות, נגד המזרחי, נגד הפשרנות, נגד הקלקול וקלות הראש, נגד כל האווירה. הוא היה מדבר וצועק ומתווכח, טוען ומוכיח, מזהיר ופוקח עיניים, חושף את הזיוף והשקרים והאיוֶלת.

7 באותו עניין: בספר 'כרם חמד' מובא שסיפרו לפני הרב מטשעבין זצ"ל על איש פלוני שסיפר על כניסתו לרבנות, ואמר שלפני כן חישב את כל ההשלכות של הצעד הזה, אך חשבון אחד נשמט ממנו: כיצד ישפיע הדבר על חינוך ילדיו! ובזה נכשל. הגיב הרב ואמר: "את הכל הוא ראה, אך לא את העיקר - דעם עיקר האט ער פארזעהן".

סבא סיפר: "התחלתי לצעוק ולדבר לשון הרע ורכילות על הציונים... ואמרתי: 'לו הייתי גדול הדור, אזי הייתי מתיר שני דברים: לדבר עליהם לשון הרע, ולא לדון אותם לכף זכות...' כשבני שמעו את דברי, שאלו אותי: 'מי יודע אם גם אתה בעצמך לא תילכד ח"ו בפח הטיפשות?' אמרתי להם: 'סימן זה יהא בידכם, ביום שֶׁאֵעָשֶׂה 'פְּרוּם' (מחמיר) ואחדל מלדבר סרה על הכל, אז תדעו ח"ו...'"

בהתאם לכך היה אומר: "מי שעובר עליו יום שאינו מדבר נגד הציונים, צריך לבדוק האם אמונתו לא נפגמה רח"ל"[8]... כש'חכם' אחד הפריח ברבים את הגיגיו, שבזכות החסידות קמה הציונות, הגיב סבא מיד: "אם נכון היה הדבר, הייתי מוותר על כל החסידות, ובלבד שלא תקום הציונות"... (והיו בקהל אנשים שהתפלאו: בגלל דבר כזה ר' לייבל מוותר על החסידות?)

באותן שנים התנהל ביתו כעין 'מועדון' אנטי־ציוני קבוע, שלא שבת עשרים וארבע שעות ביממה. סבא היה דורש ומסביר ללא הרף, מגנה ומתלוצץ וזועם על הציונות ועל המזרחי, על גרורותיהם ועל תוצאותיהם – קלות הראש והפשרנות – שהמיטו חורבן רוחני על כמה וכמה משפחות בסביבה. סבא גם דגל ב'ליצנותא דעבודה זרה', ולא חשש ללעוג ולהשתמש בדימויים לא מכובדים, אף על אנשים חשובים שנמצא בהם שמץ של ציונות. הוא היה מדבר עליהם בריתחא ומהל בדבריו ארס רב.

סבא נלחם בהם כארי. ולא רק הוא: המשפחה כולה הייתה חדורה רוח קרב, וכתלמידים המחכימים את רבותיהם היו הילדים מוסיפים כהנה וכהנה. ביום העצמאות, למשל, הניחו קערה עם בגדים לתיקון על השולחן בחדר שבו נערכו סעודות שבת, כדי שאיש לא יטעה לחשוב כאילו בבית הזה חוגגים היום.

'גירסא דינקותא' זו לא התפוגגה מעולם, וְשִׁנֵּי הזמן לא יכלו לה. עד היום, כאשר תשוחח עם אי־מי מצאצאיו של סבא על עניין שקשור למזרחי או לציונות, תוכל לשמוע את הזעם במלוא עצמתו, את הלעג ואת השלילה המוחלטת בכל מי שנמשך אחריהם.

8 החסיד הישיש ר' ברוך נחמן נוימן אמר לו: "שני דברים קיבלתי ממך, וזה אחד מהם..."

לא אתחלתא דגאולה אלא גלות רוחנית

רבים וטובים טעו לראות בהקמת המדינה אתחלתא דגאולה. באותה תקופה הזדמן לסבא לשמוע דרשה מפי רבי יוסף שלמה כהנמן זצוק"ל, הפוניבז'ער רב.

לאחר שהגיע ארצה, התגורר הרב מפוניבז' ברחוב פרץ בתל־אביב אצל אמו ואחיו, והיה נכנס למנחה־מעריב או ל'קבלת שבת' בשטיבל הסמוך לביתו של סבא. בתקופה ההיא, בטרם הקים את ישיבת פוניבז', היה נושא מדברותיו בתל־אביב, ובין היתר דרש גם באולם 'יאשה חפץ', שהיה מקום כינוסים בעיר.

רבי יוסף שלמה כהנמן

עד אז לא הכיר סבא את הרב מפוניבז', ולא ידע על גדלותו, אך אותה דרשה של הרב, שבה דיבר מנהמת לבו הטהור, שבתה את לבו.

בתוך הדברים הזכיר הרב את דברי הנביא: "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני... ואנוכי לא אשכחך, הן על כפיים חקותיך... שאי סביב עינייך וראי כולם נקבצו באו לך" (ישעיהו מט).

המחיש הרב במתק לשונו ואמר:

כשאדם נותן הלוואה לחברו, מנהגו של עולם שהוא נוטל ממנו שטר חוב כדי שיהיה לו ביטחון על כספו, שאם לא ישיב לו, ישתמש בשטר ויגבה את החוב.

אבל כשאדם נותן הלוואה לרוטשילד, משועי תבל, אין הוא נוטל ממנו שטר, שהרי כספו מובטח לו. וכי מהו חובו הקטן מול עושרו האגדי של רוטשילד?! אך מה יעשה אותו אדם אם הגיע מועד הפירעון, והוא צועד לביתו של רוטשילד – וכסף אין: ביקש את כספו – ונדחה ב'לך ושוב'? בשלב כזה החשש מתחיל לכרסם בו, שמא קרה התרחיש הבלתי סביר, ורוטשילד נקלע למשבר... מחוסר ברירה הוא ניגש לרוטשילד ומבקש ממנו שייתן לו לכל הפחות שטר שעמו יוכל לגשת לבנק, כי אמנם מעשיר כרוטשילד לא נוטלים שטרות, אבל המצב מחייב...

כמה יגדל ייאושו של האיש כאשר בהגיעו אל הבנק להציג את שטרו של רוטשילד, משיבו הפקיד ריקם ומפטיר ביבושת: 'אין כיסוי לצ'ק'... כמה אומלל הוא! הוא מבין היטב כי שוב אין לו סיכוי...

וכאן הרים הרב את קולו:

מי עשיר יותר מהקב"ה?

הקב"ה הבטיח לנו על ידי נביאיו על נחמת ישראל. הבטחות אלו, גם אחר כל הצרות שעברו על עם ישראל ולא נפרעו כביכול, נכתבו על ידי הנביאים מאת הקב"ה, והריהם כשטרות שלב כל אדם סומך עליהם. כבר חשבנו שהגיע זמן הפירעון, והנה, לא זו בלבד שאיננו רואים את קיום הנבואות, עוד להפך – קמו עלינו גזרות קשות כמו המלחמה האחרונה שהיו ישראל למשיסה, ואנו צועקים: "ותאמר ציון עזבני ה'".

בימים אלו הגיעו עם ישראל לארצם ושבו לארץ ישראל. היינו בטוחים שהנה הנה, מגיעה הגאולה ובאה השעה, אך ראינו כיצד משנאי ה' הרימו ראש, והציונים הורסים כל חלקה טובה. ריבונו של עולם, וכי לגאולה כזו חיכינו? שמא על מצב רוחני כה קשה התפללנו? הרי אין כאן התחלה של גאולה אלא גלות רוחנית.

אוי, 'עזבני ה'', כמה גדולה הטרגדיה – אפילו שטרותיו של רוטשילד מושבים ריקם!

והיו מילותיו של הרב כחרב הטבולה בדם השואה, כאשר זעקה קשה זו נשמעה מפי עולם ומלואו – "וכי עזבני ה'?!"

או־אז קרא הרב בהתרגשות:

עונה הקב"ה: "ואני לא אשכחך!"

בני רחומאי, שטרותי שטרות הם, והצ'קים בטוחים. בניי, לא שכחתי אתכם, ולא עזבתיכם. הנבואות נבואות אמת, והשטרות – אין בטוחים מהם, אך עדיין

לא הגיעה השעה. יבוא היום, הזמן שאגאל אתכם, ובבוא העת – זמן הפירעון – תתגלה הגאולה האמיתית, "שאי סביב עיניך וראי"...

הדברים, שנאמרו בהתרגשות מרובה, בסערת רגשות ומתוך לב שותת, עשו רושם רב על סבא, ובעיקר ההשקפה הצרופה, נקודת לבו של סבא מכבשונה של יהדות פולין. הוא הבחין כי עומד לפניו אדם גדול, אשר שאר רוח בו, ומאז דבק ברב מפוניבז' והיה מיודד עמו עד סוף ימיו.

בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך

עיקר המערכה בימים ההם היה על נפש הדור הצעיר. היה צורך לשמור היטב על הילדים מהשפעת הרחוב ומחברים לא טובים, ובו־בזמן להעניק להם מטען יהודי שורשי שיחסן אותם מפני ה'וירוסים' הקטלניים שמילאו את החלל. ברחוב הארצישראלי נשבו רוחות זרות, שמשכו אחריהן את הצעירים, עד שלא היה בית שלא נחשף לסכנות. ארגוני המחתרות – ההגנה, האצ"ל והלח"י – סחפו את בני הנוער, ורבים ממשפחות טובות ונכבדות נפלו חללים במגפה הרוחנית הנוראה. רק יחידים, בעלי חוסן רוחני ושורשים איתנים, יצאו בשלום.

ביתו של סבא היה אחד הבתים המיוחדים בתל־אביב שהצליחו לשמור בנאמנות על החינוך הטהור בתקופה קשה זו. ילדי המשפחה, שהיו דעתנים ופעלתנים, היו מועמדים טבעיים להיסחף עם הרוח, אולם סבא וסבתא השקיעו רבות בחינוכם להשקפה נכונה, לגאווה יהודית ולביטול הרוחות שנשבו בחוץ. בין כותלי הבית ליבנו בקביעות נושאים השקפתיים אקטואליים בלהט ובחריפות, והאווירה הייתה תוססת ומעניינת. ההורים דאגו למלא את הקן המשפחתי החמים בתוכן יהודי וחסידי מלהיב שהגן על הילדים, ואף אחד מהם לא נסחף ברוח החיצונית.

בלהט דקדושה שבו הדביק סבא את כל הסובבים והפעיל אותם למען ענייניים חשובים. כך סחף את ידידיו לפעולות של חסד ועזרה, ואף רתם אותם למען חיזוק הדת. באש החסידות היוקדת בו השפיע במיוחד על מכריו, ואכן, רבים וטובים נסעו בעקבותיו אל הרבי שלהם. ואם אנשים מן הסביבה כך, אין צריך לומר שבניו ובני משפחתו הקרובים היו שותפים מלאים לכל פעולותיו – במעש וברוח. הללו הבינו את הצורך בעשייה והתמסרו לפעול ולעשות, כל זאת מתוך שאיפה לראות בעליית קרנם של יראי ה' ובחורבנם של הרשעים עוקרי התורה.

אחרי הקמת המדינה חלם ראש הממשלה בן גוריון לעודד את הילודה בעם. לשם מטרה זו הקציב מענק של מאה לירות, סכום נכבד בימים ההם, לכל אישה

שהייתה אֵם לעשרה ילדים. כדי לקבל את המענק היה צורך להציג את תעודת הזהות של האם. אחד מקרובי המשפחה, שידע שהכסף נחוץ להם מאוד, וגם ידע שסבתא לא תסכים לקבל כסף זה, חשב לפעול בערמה. הוא הגיע לביתם, ובאמתלה כלשהי ניסה לקבל את התעודה מבלי שידעו לאיזו מטרה – ולא הצליח. כשראה שאין לו מה להפסיד, סיפר על התכנית של בן גוריון, אולי יעלה בידו לשכנעם.

אך סבתא סירבה בתקיפות: "קודם הוא ייתן לי כסף, ואחר כך הוא יגיד לי כיצד לחנך את הילדים – בשום אופן לא!"

בחכמה ייבנה בית

בחכמה, בסבלנות ובזהירות פעלו סבא וסבתא כדי לנתק את צאצאיהם מפגעי הסביבה. מאמצים כבירים השקיעו כדי לשמור עליהם מחברים לא טובים, ועיניהם היו פקוחות על כל אחד ואחת. בכוונה תחילה היו מזמינים את החברים והחברות אליהם הביתה, ולא שלחו את הילדים לשחק בבתים אחרים. כך הכירו היטב את החברים וידעו מהי ההשפעה שעלולים לקבל מהם.

כשחיפשו דירה למגורים, בחר סבא בדירה עם מרפסת גדולה, כדי שיהיה מרחב מחיה בבית ושפע של מקום לשחק. סבתא הייתה טורחת להכין מראש מיני מאפה וממתקים, שיוכלו לכבד בהם את החברים, כדי שתמיד ירצו לבוא לביתם. החברות היו מספרות כי "לבית של פרידמן תמיד נעים לבוא".

כאשר הבחינו בסימנים לא טובים אצל אחת החברות, הזהירו ההורים את הבנות: "עם פלונית אל תשחקו בשום פנים ואופן!" לצעירות יותר היו מדברים בשפה אחרת: "זו לא חברה בשבילך, לא מתאים לך להתחבר עם ילדה כזו". לעומת זאת, כאשר שאלה אחת החברות, ילדה קטנה ממשפחת פלמן, איזו ברכה מברכים על ממתק שקיבלה, עורר הדבר התפעלות: "מי זו המשפחה המיוחדת שמגדלת בנות כאלו?!" נראה שבתל־אביב של הימים ההם היה הדבר בגדר חידוש.

כך נעשה הבית למרכז העניינים. הדלת הייתה פתוחה בכל עת ובכל שעה: בימות החול, בערב שבת, בליל שבת ובשבת אחרי הצהריים. הכל בתוך הבית ולא מחוצה לו[9]. הדבר לא היה קל לסבתא – לא אחת התארחו בבית בו־זמנית

9 גם את העיתון של תנועת 'בתיה' ערכו בין כותלי הבית, והמשפחה כולה הייתה שותפה במלאכת העריכה.

ידידים של סבא, חבורת בנים ואף חברות של הבנות – אולם למען חינוך הילדים ויתרה סבתא על השקט ועל הפרטיות.

לכבוד שבת קנו במיוחד פיצוחי בוטנים ואגוזים כדי לענג את השבת, והיו משתדלים להעסיק את הילדים בין כותלי הבית במשך כל השעות הארוכות של יום השבת. סדר היום היה עמוס, עד שלא נותר זמן ללכת אל החברות או לטייל. אחרי התפילה היה סבא מסב ל'קידושא רבה' ארוך, שלא הסתיים מעולם לפני השעה שתיים בצהריים. אחר כך נערכה סעודת השבת, שהתארכה עד סמוך לשעות אחרי הצהריים המאוחרות. במהלך הסעודה המרתקת היה סבא מספר סיפורים, משמיע פרפראות של תורה, עורך לילדים חידונים ומעורר דיונים. כשחברותיהן של הבנות הגיעו לבקר, היו משתוממות על המראה: "אצלנו כבר קמו משנת הצהריים, וכאן עוד לא סיימו את הסעודה..." [10]

כשהציעו בשטיבל לקיים שיעור בשבת לפני מנחה, אמר סבא: "אתם יכולים לעשות מה שאתם רוצים. אני לא יכול להשתתף. בשבת אחרי הצהריים אני יושב עם הילדים..."

וכך, בעמל ובהשקעה, הפך הבית להיות סמל ודוגמה לכל הסביבה. בית שטוהרו לא נפגם כהוא זה, ואשר נשא את דגל היהדות ברמה. הכל ידעו: אל משפחת פרידמן אפשר לשלוח את הילדים ללא חשש. כאן הם יספגו רק דברים טובים. [11]

עמלנו אלו הבנים

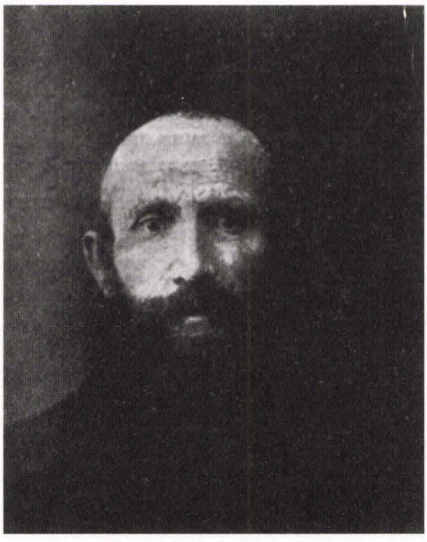
בתקופה ההיא הייתה תל־אביב עיר של צעירים, שעזבו את הגלות כדי 'להגשים שאיפות'. סממתם הייתה: "ניקח גורלנו בידינו"; האווירה הייתה עליזה וחופשית, ולחסידים מהסוג הישן לא היה שם מקום. אנשי הסביבה לא הבינו לרוחה של המשפחה שהולכת 'נגד הזרם' ומתעקשת על כל מיני דברים שבעיניהם כבר לא היו חשובים. הביטו על סבא כמשוגע כאשר נסע לקנות מצות יד אצל 'בידרמן' בירושלים בעבור

הרב דוד שלזינגר

10 במהדורת 'חת"ם סופר על התורה' שהוציא לאור הרב יוסף נפתלי שטרן, הוא מספר בהקדמה שאירע שהחת"ם סופר האריך בסיפורי צדיקים בסעודת שבת עד זמן מנחה.

11 הרב משה טורק, מנהל בית הספר 'יסודי התורה' בתל־אביב, סיפר בניחום אבלים בבית ר' שמחה פרידמן, שבבית חמיו הרב דוד שלזינגר (חתנו של רבי יעקב רוזנהיים) הייתה רשימה של משפחות בתל־אביב שהילדים יכולים להתחבר עם ילדיהן, ומשפחת פרידמן הייתה אחת מהן.

רבי הרש'ל גפן

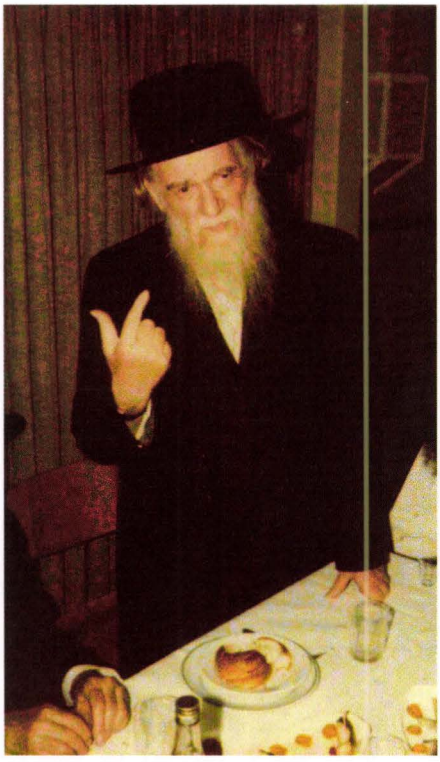
עשרת ילדיו, בסכום שהיה שווה לשתי משכורות חודשיות.

באיגרת ששלח מפולין החסיד הנודע ר' הרש'ל גפן, הביע את שמחתו על שבניה של משפחת פרידמן לומדים בישיבות קדושות, אף שהדבר היה מנוגד לרוח הרחוב התל־אביבי. באיגרתו כתב אל הבן רפאל, תלמידו לשעבר: "זאת גם כן שָׂמֵחַ לבבי, שראיתי אשר בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, שאביך ר' לייבל עדיין קשור בתורה הקדושה בְּמָקוֹם, אשר כפי מכתבך, לא נמצא כמעט אחד מאלף. **כי בעיר גדולה כמו תל־אביב לא נמצא רק ארבעים תלמידים שהולכין בדרך שהולכין בו אבותינו.** ובני אביך עומדין בניסיון במקום חושך, וזוכים להפסוק 'זרח בחושך אור להישרים'..."

פרשייה מורכבת בפני עצמה הייתה חינוך הבנות באותן השנים. אחד ממוסדות 'בית יעקב' הראשונים ביישוב החדש בארץ ישראל הוקם בתל־אביב על ידי הנחשון רבי מאיר שצ'רנסקי. כמו בפולין בראשית ימיה של תנועת 'בית יעקב', כך גם בארץ עמדו אבני נגף רבים בדרכם של הלוחמים למען עתיד האומה. בשנים הראשונות סבל בית הספר 'בית יעקב' ממחסור בתלמידות ומתנאים גרועים. הבנות למדו בדירות שכורות ובבתי כנסת, והתגלגלו ממקום למקום. באיגרת מן הימים ההם כותב סבא: "הילדות לומדות בבית יעקב המתמוטט מיום ליום..."

לא רק קשיים חומריים העיקו על קיומו של 'בית יעקב', אלא בעיקר היחס לבית הספר. וכך כותב הרב יהושע זליג דיסקין, רבה של פרדס חנה, שהיה מהמורים הראשונים בסמינר 'בית יעקב' בתל־אביב[12]: "רעיון ייסוד הסמינר נראה אז כחזיון לילה. חדש הייתי בארץ, המצב ברחוב היה מלא ביטול ומהול בשנאה ל'בית יעקב'. החוגים החרדיים היו אדישים, לכל היותר חושבים כי אורח החיים הזה הוא למעלה מן המקום והזמן"... (ספר היובל – 'בית יעקב' תל־אביב).

12 הסמינר הוקם כמסגרת המשך לבוגרות בית הספר היסודי.

הרב יוסף אברהם וולף

סבא וסבתא לא חשבו שחינוך הבנות על טהרת הקודש בתל־אביב של שנות השלושים הנו למעלה מן המקום ומן הזמן. כדרכם, הם לא היו מוכנים לפשרות. "עת לעשות לה' – הפרו תורתך!" החינוך החילוני וגם החינוך של המזרחי היו בעיניהם מוקצים מחמת איסור וגם מיאוס, והם עשו הכל למען יתחנכו בנותיהם בדרך ה'.

לימים, בשמחת האירוסין לנכדתו של סבא, מרת פייגי זלושינסקי (לבית מאיר), התכבד לשאת דברים הרב יוסף אברהם וולף זצ"ל, מייסד הסמינר המפורסם בבני ברק. מי כמוהו, המצוי בקו הראשון של המערכה על חינוך הדור באותה תקופה, ידע לתאר את מסירות הנפש של סבא וסבתא למען חינוך הבנות:

"אצלנו בסמינר בבני ברק הרי זה אך טבעי שבתחילת כל שנה נפתחת כיתה, אך בתל־אביב של אותם ימים 'בית יעקב' לבנות לא היה דבר מובן מאליו. אנשים לא היו מרוצים כשדרשו מהם להטות שכם כדי להקים מסגרת של חינוך חרדי לבנות. נוח היה להם להשלים עם המצב וללכת עם הזרם מאשר לסבול כל כך. גם משפחות טובות שלחו את בנותיהן ללמוד ב'מזרחי'. אבל כפי שסופר לי, הסבתא הייתה מכתתת רגליה מבית לבית כדי לשכנע הורים שישלחו את הבנות ללמוד בסמינר. היא זו שדאגה שיהיו תלמידות כדי שיוכלו לפתוח כיתה. וכל שנה חדשה דרשה שכנוע מחדש, שכן לא היה זה מחייב שבשנה הבאה ימשיכו הבנות במסגרת 'בית יעקב'".

כאלו היו סבא וסבתא. הם לא ויתרו. בכל כוחם שכנעו אנשים בצורך לקיים מסגרת של חינוך טהור, ובחובה לשלוח אליו את הבנות. שנה אחת שילם סבא שכר־לימוד כפול, כדי שיתאפשר להנהלת בית הספר לפתוח כיתה בעבור בתו. כך, במסירות נפש, גידלו את הדור הצעיר.

בית הכנסת הגדול בתל־אביב בהיבנותו

לחתונת הנכד הראשון של סבא הגיע ידיד מוורשה שהתרחק. מראהו של דור ההמשך, השלם ביהדותו ובחסידותו, ריגש אותו עד מאוד, והוא סיפר:

"רק לפני דור אחד היה נראה כי היהדות החרדית הולכת ונכחדת, ולא יהיה לה המשך. כשהגיעה משפחת פרידמן לארץ ישראל, סיירתי עם ר' לייבל בחוצות תל־אביב והראיתי לו את העיר החדשה. כשעברנו ליד 'בית הכנסת הגדול', שהלך ונבנה בימים ההם, הגבתי בפליאה: 'בשביל מי בונים בניין כזה? הרי הדור הצעיר נוטש את דרך היהדות, ומי יתפלל פה?' מתוך דאגה ניסיתי להטות את ידידי לגישה מעשית יותר: 'הלוא הנך רואה להיכן הרוח נושבת. אין סיכוי שהילדים ימשיכו בדרך הישנה... לפחות שיהיו מסודרים מבחינה חומרית... יש לי קשרים בתנועת 'הנוער העובד', ואוכל לסייע לך ברישום ילדיך לשם...' (אגב: דווקא שיחה זו הגבירה אצל סבא את רוח המלחמה...) עכשיו, כעבור חצי יובל, כשאני רואה פה את הדור הצעיר שצמח ואת הנכד של ר' לייבל חובש 'ספודיק', אני מוכרח להודות: 'טעיתי!'"

ועיניו זלגו דמעות...

ר' יצחק צבי פרידמן בחתונתו
מימין: המחותן הרה"ח ר אברהם פסרמן, החתן, האדמו"ר מסטריקוב

לא ניגע לריק

בסייעתא דשמיא ראו סבא וסבתא ברכה בעמלם והצליחו במפעל חייהם. המשפחה כולה, מקטן ועד גדול, בנים ובני בנים, צלחו את התקופה הסוערת בשלום ויכלו לה. הם גידלו זן מיוחד של אנשי אמת יראי אלקים החדורים בערכים רוחניים מוצקים ובמבט מרומם. אנשים שלא 'בלעו' את המוסכמות כמו שהן. כולם יצאו מן המערכה מחושלים ואיתנים והקימו בתים לתורה ולתעודה.

אחד מחתניו של סבא שאל את ה'חזון איש' לפני אירוסיו בנוגע לשידוך עם בת המשפחה, ונענה: "הבנות של ר' לייבל פרידמן כולן טובות". תשובה דומה קיבל רבי אליהו פישר שליט"א, חתנו של ר' רפאל פרידמן, מה'בית ישראל' מגור בנוגע לנכדים. סבא היה מאושר ושמח בעדויות אלו, ובשנים האחרונות לחייו היה מבקש מצאצאיו: "אל תקלקלו את דברי ה'חזון איש'..."

באחרית ימיו, בשכבו על ערש דווי בבית החולים, אמר לאחד מידידיו שבא לבקרו: "ברוך ה'! בנים גידלתי ורוממתי, והם **לא** פשעו בי..." הם לא אכזבו...

חסידים בתל־אביב

רבי יום טוב קופרשטיין

רבי ישראל מאיר

רבי צבי מנחם אורבוך

רבי נחום מרדכי פרוס

רבי פישל שפילברג

רבי שמעון דב אורבוך

רבי אהרן קמינקר

רבי פינחס רפפורט

רבי מיכ'ל גרוסמן

פרק טז

בשבת אחים גם יחד

תל תלפיות

לאורך כל השנים שבהן התגוררו סבא וסבתא בתל־אביב, התנהל הבית באותה מתכונת כמימים ימימה: הדלת הייתה פתוחה לכל, והבית שוקק החיים היווה אבן שואבת ומוקד משיכה. אנשים היו באים לסעוד את לבם או לחטוף שיחה, להתייעץ ולהתחזק, ולפעמים הגיעו שותפים או ידידים שהיה צורך לפשר ולהשכין שלום ביניהם. הכל מצאו את מקומם בבית, אף שהוא לא היה גדול כל כך. גם הצעירות מה'קיבוץ' של 'אגודת ישראל' ברחוב גרוזנברג[1] מצאו כאן את הקן החמים שהתגעגעו אליו, והיו כבנות בית ממש. סבתא דאגה להן אף לאחר נישואיהן, והן חשו אליה קרבה כאילו היו בנותיה.

בלילות ה'עוצר' שהוכרז תכופות על ידי האנגלים, כאשר נאסרה היציאה לרחוב, ידעו הכל שאצל פרידמן אפשר להתארח לשנת לילה ללא הודעה מראש, אף על פי שהדירה הייתה קטנה והצפיפות גדולה. נזכיר לדוגמה בחור מחסידי מעזריטש אשר נמלט מאירופה, ועד שהסתדר מצא את מקומו באופן טבעי אצל משפחת פרידמן. הבן יהושע פינה בעבורו את מיטתו, והוא עצמו ישן על גבי כיסאות. לאורך הנבוך הסבירו שהשינה על כיסאות מיטיבה עם הגב של יהושע...

---

1 המקום שימש פנימייה לבנות חרדיות שעלו מחו"ל דרך 'אגודת ישראל'.

מקרה אחר היה כאשר אחת החברות, יתומה מאם, חלתה לפתע ולא חשה בטוב באמצע מסיבה בבית הספר. באופן טבעי הוליכו אותה חברותיה לבית פרידמן, שם שכבה תקופה ארוכה עד שהחלימה, כשאבי הנערה עולה מפעם לפעם לבקר את בתו ולדרוש בשלומה.

כשפגש סבא יהודי בלתי מוכר שהגיע מירושלים לחתונה בתל־אביב ואיחר לאוטובוס האחרון לעירו, שיצא בשעה שמונה בערב, מיד קבע עובדה: "בוא, תישן אצלנו..."

גם סבתא המשיכה כאן במעשי החסד שלה: דאגה לחולים, סעדה נזקקים והושיטה יד תומכת בכל מקום. הכל נעשה בחכמה, בתבונה ובצנעה. מעשה היה במשפחה חשובה שעברה לתל־אביב, והתברר לסבתא שאם המשפחה אינה מצליחה לנהל את הבית כראוי. התגייסה אפוא לעזרתם, ובמשך תקופה ארוכה הלכה לביתם בכל יום חמישי כדי 'להכין את השבת' – בישלה וסידרה, רחצה את הילדים ועשתה כל מה שנדרש.

התחיינה העצמות האלו?

פרק מפואר הזכור במיוחד לבני המשפחה הוא טיפולם המסור של סבא וסבתא במשפחתו של הרבי ממונקטש, רבי ברוך רבינוביץ', בנו של רבי נתן דוד מפארצובה, חתנו של בעל ה'מנחת אלעזר' ממונקטש ונכדו של ה'דברי בינה' מביאלא, זכר צדיקים לברכה.

הרבי ממונקטש זצ"ל הגיע ארצה בעיצומה של המלחמה, בחודש אייר תש"ד, אחרי שחש על בשרו את עול הצוררים הנאצים. בשנת תש"א גורש ממונקטש למחנה הריכוז קמינייץ־פודולסק שבפולין משום שלא הייתה לו אזרחות הונגרית. לאחר זמן־מה הצליח לברוח מהתופת, הגיע לבודפסט בירת הונגריה והתחיל לפרסם ברבים מה שראה 'שם' בפולין.

הונגריה הייתה בת ברית של גרמניה, אך אחרי מפלת הגרמנים בסטלינגרד בחורף תש"ג, ידעו כולם שהגרמנים ינוצחו בבוא היום, ופוליטיקאים הונגרים רבים חיפשו דרך להתנתק מגרמניה ולנסות ליצור שלום עם בנות הברית. רבי ברוך רבינוביץ', שהיה אז אברך בן עשרים ושש שנים בלבד, היה פיקח ובעל תושייה וניצל את המצב להושיע את אחיו. אף על פי שבעצמו היה פליט, ותעודותיו היו מזויפות, העז ליזום פגישה עם שר הפנים ההונגרי.

בפגישה הציע לשר 'רעיון תמים' אך מבריק:

"מאות שנים שררו אחווה וידידות בין הונגריה לפולין. הרי כידוע לכולנו, מאז כבשה גרמניה את פולין, מנסים המוני פולנים להימלט מארצם. כדי שלא יירשם לדיראון עולם שהונגריה לא עשתה דבר כדי להציל את הפולנים, מציע אני שכבוד השר ייתן הוראה למשטרת הגבולות להעלים עין מפולנים (גויים כמובן!) העוברים את הגבול לתוך הונגריה עם תעודות זהות או בלעדיהן, ולא לבדוק יתר על המידה".

ואכן, ההצעה התקבלה: למשטרת ההגירה ניתנה הוראה לקבל את הפליטים מפולין, ואף להנפיק בעבורם תעודות זיהוי זמניות ורשיון שהייה. אמנם בטופס הרישום היה צורך לציין גם את דתם של הפליטים, אך היהודים רשמו בדרך כלל את קוד דתם בראשי תיבות R.K. – רומית קתולית. (מקובל שרבים מהם התכוונו לראשי התיבות Rossz Kimondani – רע לְגלות.)

כאלפיים משפחות יהודיות(!) ניצלו מהשמדה בזכות הצו המיוחד שנתן שר הפנים ההונגרי בהשתדלותו של הרבי ממונקטש, מבלי שידעו על ידי מי נתגלגלה הצלתם. אמנם הונגריה נכבשה בשנת תש"ד על ידי הגרמנים, אך רבים מן הפליטים הפולנים הגיעו לאזור גרוסווארדיין, שם לא הייתה השמדה המונית כמו באזורים האחרים בהונגריה.

בשנת תש"ד, כשהגיעה משפחתו של הרבי ממונקטש מגיא ההריגה ארצה, התפנה סבא מכל עסקיו והתמסר כולו כדי לסייע להם. הוא רצה בכל נפשו ומאודו לסייע לרבי להשתקם.

האדמו"ר מוויזניץ

יבוא מחר ב־5 אחר הצהרים מחי־
פה לתל־אביב. חסידיו עורכים לכבו־
דו קבלת פנים בפתח־תקוה ליד בית
הכנסת הגדול וכן אצל ניסו האדמו"ר
מסאדיגורה בתל־אביב (רח' נחמני 27).
מקום שם יתאכסן. האדמו"ר ישבות
בתל־אביב. כדעתו להשתקע בעיר.

האדמו"ר ממונקאטש בעיר

היום בבוקר ב־9 יבוא האדמו"ר
ממונקאטש לתל אביב. יתפלל תפילת
שחרית בבית חסידי ביאלה ברחוב פר־
כו בעלי מלאכה ויתאכסן אצל ר' ל.
פרידמאן, רחוב פרץ 26.

ידיעה בעיתון על הגיעם ארצה של שני אדמו"רים ניצולים ביום ב' באייר תש"ד

הכנסת אורחים, ביקור חולים וגמילות חסדים שימשו יחדיו בהתמסרותם של סבא וסבתא למשפחתו של הרבי ממונקטש:

הרבי ממונקטש הגיע ארצה שבור ורצוץ, מטופל באישה חולנית ובחמישה ילדים רכים. בשבועיים הראשונים התגוררה המשפחה בביתם של סבא וסבתא, כשבד־בבד דואג להם סבא למגורי קבע ראויים. כבר בתקופה הראשונה לשהותו על אדמת ארץ ישראל התמנה רבי ברוך לנשיא התאגדות האדמו"רים בתל־אביב (תשעה עשר אדמו"רים התגוררו אז בעיר תל־אביב), אולם אחר כך התרגשו ובאו עליו ימים קשים יותר.

מחלת השחפת שממנה סבלה רעייתו הרבנית הלכה והחמירה, והיא אושפזה בבידוד ב'סנטוריום' בגדרה. באותם ימים טרם מוגרה השחפת על ידי האנטיביוטיקה והחיסונים, והמחלה קטלה רבים.

סבתא הייתה מיטלטלת בדרכים מתל־אביב לגדרה, נושאת בידיה סלי מזון כשר בתכלית ההידור, כדי שהרבנית לא תזדקק למאכלי המקום (גם לשכנתה בחדר הביאה סבתא מתבשיליה וממטעמיה). כך נסעה פעמים רבות מתל־אביב לגדרה כדי לבקר את הרבנית ממונקטש. מלבד סבתא, שנסעה באופן קבוע לבקרה, היו גם כל בני הבית מגויסים להביא לה את האוכל בזמנים קבועים. כשמאן־דהו העיר לסבתא שהיא עלולה להידבק במחלה, השיבה: "ממצוות לא מפסידים!"

סבתא, כהרגלה, קיימה מצוות בהידור. הגיעו הדברים לכדי כך, שכשהביע הרבי ממונקטש את רצונו לשהות עם הרבנית בליל הסדר, הודיעה סבתא שהיא תכין ותבשל בעבורם את כל צורכי הסדר. כדי לדעת איך בדיוק נהגו להכין את החרוסת במונקטש, ניטלטלה סבתא ונסעה במיוחד לבקר את הרבנית בגדרה, כדי לקבל הוראות הכנה מפיה...

סבתא התפללה בכל לבה שהרבנית תחזור לאיתנה.

סיפר הנכד הרב אברהם פרידמן ז"ל: באחד הימים הגעתי לביתם של סבא וסבתא. סבתא לא הייתה בבית; היא שהתה בחדר הכביסה שעל הגג. (באותם הימים היה בכל גג של בניין דירות חדר ששימש למלאכת הכביסה לכל השכנות, ומחוץ לחדר, תחת כיפת השמים, היו מתוחים חבלי הכביסה.) עליתי לשם לראות מה מעשיה של סבתא, וראיתי אותה מכבסת טליתות ישנות וצהובות, ספוגות תפילות, דמעות וזעה. סבתא סיפרה לי שרבי ברוך הצליח להבריח מאירופה העשנה[2] טליתות אלו, יחד עם עוד ירושות מאבותיו הקדושים. היו אלו טליתות ששימשו את סבו רבי שלמה ממונקטש זי"ע, בעל ה'דרכי תשובה', ולמעלה בקודש.

הרבי ממונקטש עם חמשת ילדיו

זוכר אני היטב כיצד התייגעה סבתא בכיבוס הטליתות, ובעיניים דומעות אמרה לי: "בזכות המאמצים שלי לכבס את הטליתות של הצדיקים, תהיה רפואה שלמה לנכדתם, הרבנית החולה".

מצבה של הרבנית הלך והורע, ובבית היו חמישה ילדים שנותרו בודדים. סבתא פרשה חסותה על הילדים ודאגה לכל צורכיהם. כאשר נסעו שניים מהם להבראה ב'כפר עברי', דאג סבא שגם אחד מאחייניו (ר' אברהם קוטיינר) ישהה שם, כדי שיהיה להם לחברה. שנים רבות אחר כך, לאחר

---

2 בספר 'בקודש פנימה' (עמוד רלא) מסופר, כי כשהגיע האדמו"ר רבי אהרן מבעלזא זצ"ל לארץ ישראל, נתן לכבס את טליתו משום "זה קלי ואנוהו". בחוץ לארץ נהגו חסידים ואנשי מעשה שלא לכבס את הטלית גדול, כי שם קוברים את הנפטר עם הטלית, ובהיותם באדמת חו"ל רצו שהטלית תעמוד לזכותם, עם הזיעה והדמעות שנספגו בטלית במשך כל השנים.

פטירתה של סבתא, כשהגיע הרבי ממונקטש לניחום אבלים, אמר: "עליה אפשר לומר 'ותחיינה את הילדים'..."

לא חלף זמן רב, והרבנית, בתו היחידה של בעל ה'מנחת אלעזר' זי"ע ממונקטש, נסתלקה לבית עולמה בדמי ימיה.

לאחר פטירתה של הרבנית חיפש סבא מקום קבורה מכובד כראוי לה. הלך הוא עם רעו הרה"ח ר' אשר בלומנקרנץ מירושלים, והם מצאו כי בסמוך לקברה של זוגתו בקודש של רבי משה מלעלוב זיע"א, בתו של היהודי הקדוש מפשיסחא זי"ע, יש מקום קבורה. המקום היה מצומצם, אך לדעת סבא היה די בו כדי לטמנה שם. אנשי ה'חברה קדישא' התנגדו ולא הסכימו לכרות שם קבר, באמרם שחפירה במקום כזה יכולה להשפיע על הקברים השכנים, אך סבא וידידו לא ויתרו – הם יצאו בלילה וכרו בעצמם קבר בעבור הרבנית, כשהם נזהרים לא לפגוע בקברים הסמוכים.

בשלב זה, אחרי שנוצר מקום קבורה, טענו אנשי ה'חברה קדישא' שלנכדי הרבי מלעלוב יש 'חזקה' על המקום, ויש להם זכות קדימה על פני הרבנית ממונקטש, שאינה מצאצאי הרבי מלעלוב.

רבה של ירושלים המהרי"ץ דושינסקי

פנו סבא ור' אשר אל רבה של ירושלים, המהרי"ץ דושינסקי זצ"ל, לבקשו להתערב בעניין. הרב היה באמצע השיעור וסירב לקבלם, אך הם אמרו שמדובר בעניין שאינו סובל דיחוי לגבי לוויה שאמורה לצאת ומתעכבת. לשמע הדברים הפסיק הרב את השיעור ופנה לשמוע את דבריהם. הרב הקשיב לסיפורם על כריית הקבר, ומיד השית עליהם קנס – חמש לירות כל אחד, סכום נכבד בימים ההם, בשל תעוזתם לחפור קבר לבדם בניגוד לדעת ה'חברה קדישא'. עם זאת הוסיף על אתר, כי אפשר לקבור שם את הרבנית, מכיוון שאין לאיש חזקה על המקום, שהרי עד לאותו זמן לא נחשב המקום כראוי

לקבורה. רק אחר מעשיהם נוצר מקום קבורה, ועל המקום הזה מעולם לא הייתה לאיש חזקה.

ואכן, הרבנית נטמנה במקום המכובד כראוי לה.

קברה של הרבנית

פ"נ	פ"נ הא' הרבנית
הא' הקדושה	הצנועה והה..מ...
הרבנית הצנועה	רבקה רחל ז"ל א'
מרת	הרב מהר"מ
חיה פרימא רבקה	זללה"ה
רבינוביץ	מלעלוב נלב"ע ח'
בת הרה"ק גאון ישראל	טבת שנת תברך
רשכבה"ג ציס"ע מוהר"ר	ת.נ.צ.ב.ה
חיים אלעזר שפירא	
זצללה"ה	
אבדק"ק מונקאטש	
נקטפה בדמי ימי'	
אחרי מחלה ממושכת	
כתוצאה מהענויים שסבלה	
בארצות הרשע הי"ד	
נבש"ט כ"ו ניסן תש"ה	
ת' נ' צ' ב' ה	

עשרות שנים אחר כך השתתף נכדו של סבא, ר' משה צבי פרידמן, בחתונה בארצות הברית. הייתה זו חתונת בתו של רבי נתן דוד רבינוביץ', נכד האדמו"ר מפארצובה. אל החתונה הגיע גם האדמו"ר ממונקטש שליט"א מארה"ב, הלוא

הוא בנו של רבי ברוך רבינוביץ ממונקטש. ניגש ר' משה צבי אל האדמו"ר ממונקטש, שהתייתם בילדותו מאמו, הציג את עצמו, וביקש לספר לרבי ממונקטש סיפור ששמע מאמו על הרבנית ממונקטש ע"ה:

כשהייתה הרבנית רתוקה למיטת חוליה בסנטוריום, היה עליה להחליף את בגדיה לעיתים תכופות. הרבנית החולה, שגופה כבר היה שדוף וחלוש מן השחפת, הקפידה לעשות זאת בצניעות מרבית, כמעשה קמחית[3].

הרבי ממונקטש שליט"א, ששמע לראשונה עדות זו על צניעותה המופלגת של אמו המנוחה, התרגש מאוד. הוא הושיב את ר' משה צבי לצדו ב'מזרח', וביקש שיחזור באוזניו על הסיפור לפרטיו. אחר קרא לבניו שישמעו את הדברים, והוסיף ואמר: "אני אספר זאת לכל בנות המשפחה". כשהגיע לחתונה אחיו, האדמו"ר רבי יעקב יצחק מדינוב שליט"א, שוב ביקש שיחזור וישמיע לאוזניו את הסיפור מילה במילה.

ואז גמל לו הרבי ממונקטש בסיפור על סבא, סיפור שזכר מימי ילדותו מהתקופה הראשונה שלהם בארץ ישראל, שבה לקח סבא על עצמו את עול הדאגה לקיומם ולחינוכם[4].

יעקב יצחק ומשה ליב רבינוביץ' (הרבי מדינוב והרבי ממונקטש כיום), בשנות ילדותם בתל־אביב

---

3 מסכת יומא דף מז עמוד ב.

4 בהיותו בארה"ב ביקר הרב מרדכי וינברג, חתנו של ר' שמואל קריבוס, אצל האדמו"ר ממונקטש שליט"א, ואמר לו שהוא נכד של ר' ליב פרידמן. הרבי סיפר לו בגעגועים שהוא זוכר את החיבה שהרעיף סבא על ילדי משפחתם ואת המשחקים שקנה להם.

וכך סיפר הרבי:
באחד הימים הודיע לנו המלמד בתלמוד תורה שלמחרת ייערך טיול לגן החיות. כששמע זאת סבכם ר' לייבל, עלה בדעתו רעיון לטיול אחר בעבורי. 'אם ממילא לא יתקיימו מחר לימודים', חשב, 'מדוע לא לנצל את היום הזה לנסיעה בעלת ערך רב יותר מביקור בגן חיות? הרי יש כאן ילד שצריך לגדול, תרתי משמע, ילד שצריך להמשיך את השושלת, וצריך להשקיע מחשבה בבנייה שלו לקראת עתידו'. זו כנראה הייתה מחשבתו של ר' לייבל.

וממחשבה למעשה – הוא שכנע אותי שכדאי לי לוותר על הביקור בגן החיות, ובמקום זה ייקח אותי לביקור אצל כל האדמו"רים של תל־אביב. "מהטיול הזה תהיה לך תועלת לכל החיים", הבטיח לי בעיניים בורקות.

ואף על פי שילד הוא ילד, וטיול לגן החיות הנו חוויה מושכת, הצליח ר' לייבל להדביק אותי בהתלהבותו. בעיני רוחי כבר ראיתי את עצמי נותן את כפי בידו הגדולה, ושנינו יוצאים למסע אל צדיקי העיר. הסכמתי.

למחרת, ביום הטיול, לקחני ר' לייבל אל כל האדמו"רים שהתגוררו בעיר. כשהגענו אל רבי אהרן מבעלזא זי"ע, אי אפשר היה להיכנס אליו, אך בדיוק אז יצא הרבי מחדרו. ר' לייבל ניגש אליו, הציג אותי וביקש ברכה בעבורי. ואכן, כפי שהבטיח לי סבכם, הפקתי מכך תועלת לכל החיים, שכן הייתה זו הפעם היחידה שזכיתי לברכת הרבי מבעלזא זי"ע.

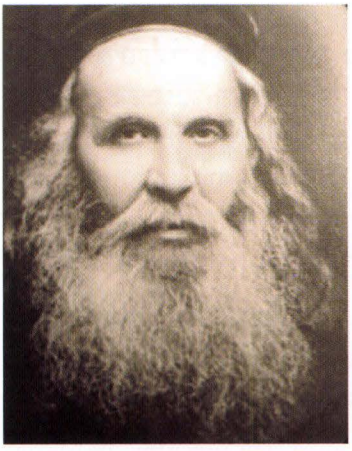
כה סיפר האדמו"ר...
כמה אופיינית הייתה הנהגה זו לסבא, שחש אחריות לעתיד היתומים הללו, הלוא הם חוטר מגזע ביאלא, אשר סבים קדושים היו להם. ילדים אלו צריכים מושגים אחרים, גבוהים יותר מגן חיות, וסבא היה מוכן להקדיש זמן יקר וכוח כדי להחדירם בילדים הרכים.

אחד מן החבורה

בתל־אביב קבע סבא את מקומו בשטיבל'ך של חסידי גור. השטיבל הראשון ש'זכה' בו היה השטיבל ברחוב גרוזנברג פינת קלישר. באותו שטיבל קבע את מקום תפילתו ה'ווירשובער רב', הלוא הוא הגאון רבי שאול משה זילברמן. ה'ווירשובער רב' היה רבה הישיש של וירשוב שבפולין וראב"ד לודז', מגדולי תלמידי ה'חידושי הרי"ם' מגור וה'אבני נזר' מסוכטשוב. בערוב ימיו עלה ארצה,[5]

5 ה'ווירשובער רב' היה מקורב מאוד ל'אמרי אמת', שנהג לכנותו 'הרב', ובעקבות דבריו בשבח ארץ ישראל, עלה ה'ווירשובער רב' לארץ ישראל (שו"ת רבי שאול משה סימן א).

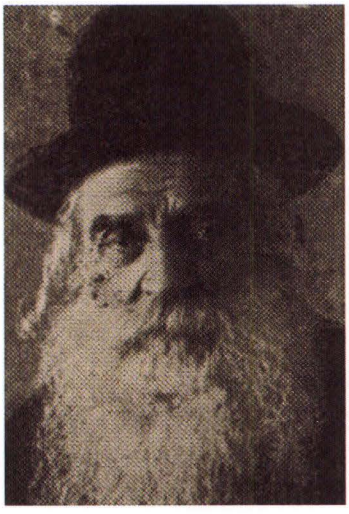
והיה ליהלום של ממש בכתר עדת חסידי גור בארץ ישראל. החסידים החזיקוהו כבעל רוח הקודש ופועל ישועות.

הרב מווירשוב

בשטיבל הזה, שבו זהרה דמותו של ה'ווירשובער רב', התפלל סבא בתקופה הראשונה לשהותו בארץ, ושם שימש כ'בעל תוקע' בראש השנה. ה'ווירשובער רב' והרב מוזס מקאליש שימשו כ'בעל מקריא' – ה'ווירשובער רב' בתקיעות שלאחר קריאת התורה, והרב מקאליש בחזרת הש"ץ.

כשעבר סבא להתגורר ברחוב פרץ, הצטרף לשטיבל באותו רחוב. מאוחר יותר, כאשר הצטמצם שטיבל זה ועמד להיסגר, החל להתפלל בשטיבל ברחוב ברזילי, עד שעבר לדירה האחרונה ברחוב רבי יוחנן הסנדלר.

הרב מוזס מקאליש

בכל שטיבל שבו התפלל סבא, מיד תפס מקום חשוב והתערה בין החסידים כאחד מן החבורה. הגיעו הדברים עד כדי כך, שכאשר ביקר הרבי הזקן מגור, בעל ה'אמרי אמת', בארץ הקודש, ורבים מן השטיבל נסעו לירושלים ל'שבועות', היו בין הנותרים שהתפלאו לראות את ר' לייבל בתל־אביב: "מה, לייבל איז נישט קיין געראר חסיד?!" (וכי לייבל אינו חסיד גור?!) בטוחים היו שהוא חסיד גור מן השורה...

היה שם אברך שהתפלל בשטיבל רק בשבת בבוקר. פעם אחת, כשהביע סבא דעה בעניין השטיבל, אמר הלז: "ר' לייבל איז דאך א פרעמדער.[6] מה לו להביע דעה כאן?..."

6 זר

באוזני הנוכחים היו הדברים כ'בדיחה' לא מוצלחת. הם גיחכו: "ר' לייבל איז א פרעמדער?! דער גאנצער עול פון דעם שטיבל איז אוף זיין קאָפּ..." הלוא כל העול של השטיב'ל מונח על כתפיו! הוא דואג לכולם!

מנהג קבוע היה בשבת בבוקר לפני התפילה: מתפללים מהשטיבל הסמוך לביתו של סבא היו נכנסים להתכבד בכוס תה. הדבר היה מובן מאליו: יהודי מרגיש צורך ללגום כוס תה חם אחרי ה'מקווה' – וכי לשם כך ישוב על עקבותיו עד לביתו? הלוא אפשר להיכנס לר' לייבל, כאן בקרבת מקום... בתנאי הימים ההם לא השאירו בכל בית אש דולקת למיחם של שבת, וכאן היה הבית פתוח – דוד מים גדול עמד על האש, ואנשים נכנסו לשתות תה ללא צורך בבקשת רשות (עוד לפני שבני הבית קמו משנתם...)

ידידים ותיקים ניצלו את השעה הזו כדי לשמור על קשר. הנכד ר' דוד פרידמן (בן ר' רפאל), שישן תקופה מסוימת בלילות שבת אצל סבא, זוכר אחד מהם: ידיד מחסידי מעזריטש היה צועד בכל שבת בבוקר מ'קריית שלום' ונכנס לביקור קצר. בדרך כלל באותה שעה היה סבא יושב על תלמודו, אולם לכבוד הידיד עשה אתנחתא, מזג לו כוס תה, ואגב כך התעניין בשלומו ובשלום משפחתו. רק לאחר שפנה האורח לדרכו, שב סבא ללימודו. לפני שיצאה הלווייתו של סבא – ממשיך הנכד ומספר – ראיתי את אותו ידיד עומד בחדר המדרגות וממרר בבכי. ידעתי: הוא בוכה על ידיד אמת שאבד לו.

בשבתו עם חברים

היו גם חסידים שבאו אחרי התפילה ל'קידוש', התכבדו ב'טשולנט' וב'מזונות' ועסקו בפרשת השבוע, במילין דחסידותא, בסיפורי צדיקים, וכיוצא באלה.

כשעלה ר' אלעזר סטניסלבסקי מרוסיה[7], אמר לו ר' ועלוו'ל (זאב) וולצ'ר[8], ידיד המשפחה: "אם רצונך ב'עונג שבת', היכנס בשבתות אל ר' לייבל"... לימים סיפר

---

7 רבי אלעזר סטניסלבסקי נולד בפולין. הוא היה בן ארבע עשרה כשפרצה מלחמת העולם השנייה ועבר את מוראותיה. הוא עלה לארץ בשנת תש"ט, התיישב בתל־אביב ושם השפיע על כולם משמחתו. היה חסיד קוצק נלהב. נפטר בשנת תש"נ.

8 ר' ועלוו'ל וולצ'ר היה עסקן ציבור בולט בתל־אביב. הוא נולד בטומשוב שבפולין, שבה התגורר האדמו"ר מסוקולוב. הרבי מסוקולוב הורה לו לברוח כי עומדת לרדת 'חשכות גדולה', ואכן, הוא עלה לארץ ישראל, התיישב בתל־אביב, וכך ניצלו חייו. הוא פתח בית חרושת קטן לאריגה, וגם כאן, כמו בפולין, ישב על התורה ועל העבודה. ר' ועלוו'ל היה בעל חסד עצום, ובפרט היטיב עם פליטי השואה, דאג לכל מחסורם ושיקם אותם כפשוטו ממש. נפטר בפתאומיות בגיל חמישים ותשע ביום כ"ו באייר תשי"ב.

ר' אלעזר סטניסלבסקי

ר' זאב וולצ'ר

ר' אלעזר שאכן היה זה 'עונג שבת' ממש. לא היה צריך לחכות להזמנה או לשאול אם אפשר לבוא, אלא פשוט להיכנס.

כדרכו תמיד התיידד סבא עם כל מי שפגש. גם בתל־אביב מצא לו אנשים כלבבו שהיו לו ידידי נפש. אחד מהם היה הישיש ר' ברוך נחמן נוימן[9], יהודי שקט וצנוע, ובלי גוזמה – בקי בכל התורה כולה[10]. ר' ברוך נחמן הגיע אל סבא מדי שבת בשבתו ושהה בביתו כל היום, עד שהתפללו 'מעריב' במוצאי שבת. רק

9 תמונת מצבתו בעמוד 544.

10 הגאון רבי שבתי יגל, ראש ישיבת סלונים, סיפר לסבא ממה שראה אצל רבה של סלונים, הצדיק רבי מרדכי וויצל מאושמינה, שהיה מפורסם בכל האזור כאיש מופת, וגם גויים היו באים לבקש את ברכת פיו. פעם נכח רבי שבתי כאשר הגיעו שלושה גנרלים רוסים ועמדו בתוך הקהל הגדול שחיכה להתברך מפי הצדיק. והנה, את היהודים בירך רבי מרדכי בהניחו את שתי ידיו על ראשם, אולם את הגויים הללו בירך בלשונם בשפה הרוסית כששתי ידיו על כתפיהם.

כשסח סבא את הדברים לפני ר' ברוך נחמן, נענה ואמר: אומר לכם פשרו של דבר. בזוהר הקדוש, כשמונה את איברי האדם ומבאר את שורשו הרוחני ומהותו של כל איבר, בבני ישראל הוא מתחיל מן הראש, מלך האיברים, ומשם יורד והולך למטה. אולם כאשר מפרט הזוהר את האיברים של אומות העולם, הוא מדלג על הראש ומתחיל אחריו. והסיבה לכך: בפנימיות וברוחניות הדברים אין לאומות העולם בחינת ראש. לכן הניח רבי מרדכי את ידו על הכתף ולא על הראש.

בשבע ברכות לבנו הרב משה, סיפר סבא את העובדה הזו בתוספת ביאורו של ר' ברוך נחמן, והיה נוכח שם הגאון רבי יוסף דוב זצ"ל, בנו של הרב מבריסק. כעבור מספר ימים פגש הגרי"ד את סבא וסיפר לו שאמר את כל העניין לפני אביו, והוא הגיב מיד: "בוודאי, מהיכן יש לגויים ראש?"

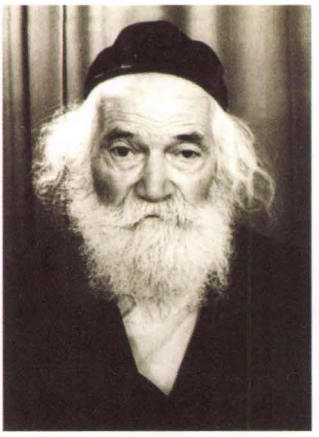
רבי גדליה הרץ

אז היה נוסע חזרה לביתו. ר' ברוך נחמן היה 'מציאה' בעיני סבא: הוא עוד הספיק לבקר בהיכלו של הרה"ק רבי יחזקאל משינאווא, וגם את בעל ה'מנחת חינוך' זכה להכיר, ומכיוון שנולד לאביו לעת זקנותו, שמע ממנו סיפורים מצדיקים קדמונים מלפני שלושה וארבעה דורות (כדוגמת רבי מאיר מפרמישלאן ובני דורו) שזכה להכיר בעצמו.

בין אנשי בריתו של סבא היה הגה"ח רבי גדליה הרץ, ראש ישיבת 'חידושי הרי"ם'. שעות ארוכות היו עוסקים יחדיו בתורה וחסידות, ובלילות שבת ישבו שניהם במרפסת והפליגו בשיח חסידים עד שלוש־ארבע לפנות בוקר. כשהתקיימה 'שמחה' במשפחה – 'אויפרוף' או 'שבע ברכות' – נשאר רבי גדליה כל השבת, וכפי שהתבטא: "אם 'יושבים' כאן חסידים, למה ללכת?" פעם, בשעה מאוחרת מאוד בליל שבת קודש, אמר רבי גדליה: "הואיל ואנו משוחחים ו'צוותן בסימא' (השהייה בצוותא ערבה לנו), אולי ניטול שוב ידינו לסעודה..." מיד קרא סבא לבנו שמחה שיגיש חלה ודגים, וישבו שוב לסעודה. פעם אחרת, לאחר ששתו 'לחיים', אמר רבי גדליה שחייבים להמשיך בשיחה עד שהמשקה יפוג – "הרי לא שתינו על מנת שנלך הביתה שתויים"...

ידיד נוסף מחסידי סטריקוב, ר' יוסף ברוך קריבוס, נהג להגיע לסבא בשעות מאוחרות מאוד בליל שבת כדי להמתיק שיח בעניינים מפרשת השבוע. המשפחה התגוררה אז בדירה בלי מרפסת, והם היו יושבים במרפסת קטנה שהיציאה אליה הייתה מחדר המדרגות בקומה השלישית. ר' יוסף ברוך ניחן באוצר בלום של ידיעות, והיה מדבר בקול רם ובהתלהבות: "איר הערט, לייבל, און מדרש שטייט... ה'אור החיים' הקדוש אומר..."

בדומה לאלו היו לסבא עוד כמה וכמה ידידים, אשר ניצלו כל הזדמנות להיוועד עמו בצוותא ולהתענג על שעה של קורת רוח. אחד מהם היה ר' כתריאל שטיין, יהודי בעל מאור־פנים, מיקירי חסידי גור, שעוד הספיק להסתופף בצלו של ה'שפת אמת', ושימש ט"ו שנה כ'בעל תוקע' קבוע בירושלים אצל ה'בית ישראל'. הוא זה שאמר פעם לסבא: "אינני יודע את הסיבה, אך עובדה היא, מפעמת

הרה"ח ר' כתריאל שטיין

בקרבי אהבה גדולה ועצומה אליך, כנראה הטעם הוא שבגלגול קודם היינו נשמה אחת..."[11]

כרצון איש ואיש

עם זאת, יש לציין שהיו בבית גם אורחים מסוג אחר, מסכנים למיניהם שמצאו אצל סבא אוזן קשבת ולב פתוח, ואף כוס תה חמה או תבשיל מהביל.

הנה דוגמה: בתקופה הראשונה למגוריו בארץ ישראל ניסה סבא לבסס לעצמו מקור פרנסה יחד עם שותף פלוני. אותו שותף נהג שלא ביושר וסיבב את סבא בכחש ובמרמה, עד שהעסק קרס, וסבא יצא נקי מנכסיו, ללא פרוטה. עם זאת הלה לא התבייש לבוא כידיד לאותו בית שהתרושש בגינו, להסב אל השולחן ולאכול תפוזים, ומדי פעם אף לבקש 'הלוואה' (שלא ניתנה להישבון), ונענה...

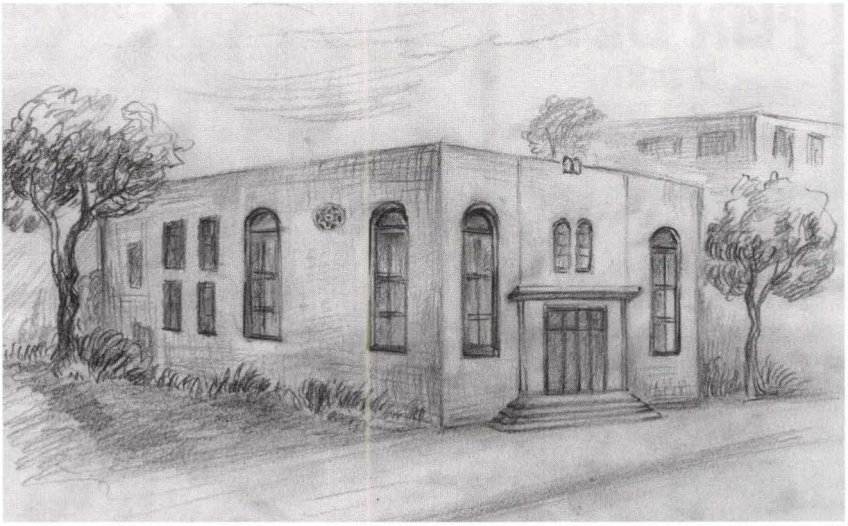
כזו הייתה דרכו של סבא. מעולם לא נטר איבה לאיש, והיה רגיל לומר: חז"ל אומרים שתלמיד חכם צריך להיות נוקם ונוטר כנחש (מסכת יומא דף כג). הגמרא מסבירה שאין הכוונה שיהיה נוקם ונוטר כפשוטו, אלא רק "דנקיט ליה בליביה". (מבאר רש"י: ואם בא אחר לנקום נקמתו בקיום המשפט ישתוק.) מה פירוש "דנקיט ליה בליביה"? סבא הסביר שאין הכוונה לנטור שנאה או תרעומת בלב, חלילה, אלא לחוש שיש לו עליו בלבו תמיהה או פליאה, ותו לא.

באחת השיחות ששוחח סבא עם האדמו"ר רבי מאיר'ל מאמשינוב, הניח הרבי את ידו על כתפו של סבא דרך חיבה וביקש ממנו: "אמור דבר מה..."

סבא הזכיר 'וארט' בשם הרבי ר' בונים מפשיסחא על הפסוק בתהלים "אענך בסתר רעם": הקב"ה עונה למי שה'רעם', היינו ההתרגשות וההתלהבות שלו, הן בסתר, בפנימיות לבו, ואינן נראות בגלוי. על זה הוסיף סבא ופירש: כאשר

11 כעין זכר לדבר ניתן למצוא בדברי ה'אור החיים' הקדוש (כי תשא לב, כז), וזה לשונו: "יש כמה אחים שדעתם מרוחקת זה מזה, ועם אנשים אחרים לא קרובים המה להם יאהבו אהבת נפש, וזה יימשך משורש הנשמות, כי יש נשמות שקרובים בשורשם ונמשכים בריחוק מולידים, ויש נשמות שהם מרוחקים בשורש ובאים בקירוב מוליד, ויותר יאהבו הקרובים בקרבת השורש מהקרובים בבחינת מוליד".

אנו רואים אדם שהתלהבותו אינה ניכרת כלפי חוץ, מניין נדע שה'רעם' בוער אצלו בסתר, אולי גם בלבו אין כל בעירה? התשובה על כך בהמשך הפסוק: "אבחנך על מי מריבה" – בשעת מריבה האדם ניכר, ובזאת ייבחן: אם בעת מריבה הרעם שלו ניכר בחוץ, הרי שאותו אדם בדרך כלל אינו עוצר בקרבו את רעמיו, ומאחר שבעבודת ה' איננו רואים אצלו סימני התלהבות גלויה, אות היא שאין בלבו כלום...

איור בית הכנסת החסידי 'יבנה' בתקופתו הראשונה, לפני שנוספה הקומה השנייה

עם ה'רוסישע חסידים'

אף על פי שסבא קבע את מקומו העיקרי בשטיבל הגוראי עם חסידי פולין, את תפילת שחרית העדיף להתפלל בבית הכנסת המפורסם 'יבנה־שול' ברחוב יבנה, שם נקבע זמן התפילה בשעה מאוחרת יותר, והייתה לו אפשרות ללמוד את סדריו הקבועים לפני התפילה, כדרכו מקדמת דנא.

בית הכנסת החסידי ברחוב 'יבנה' היה שם־דבר, פנינת הכתר של בתי הכנסת בתל־אביב. היה זה בית כנסת גדול שהוקם על ידי קבוצה קטנה, אשר אנשיה רצו בכל לבם ומאודם להמשיך את המורשת החסידית, בימים שעדיין לא התקיימו בתל־אביב שטיבל'ך חסידיים. כל אדם שהשתוקק להתפלל כמנהג החסידים נמשך לכאן. המייסדים היו חסידים מגזע טשרנוביל ורוז'ין, שעלו

מרוסיה ומאוקראינה בשנות תר"פ.[12] היו ביניהם מספר חסידים בני־עלייה, שקול המונה של 'העיר העברית' החילונית, לא הצליח להחריש את קול תפילתם ולכבות את אש החסידות שבערה בהם. הללו נשארו ב'יבנה' גם אחרי שנתרבו החסידים בעיר, וכל חוג וקהל הקים שטיבל לעצמו.

סבא שמח מאוד להכיר את החסידים האלה ואהב תמיד ללכת ל'יבנה'. כאן הכיר זן חדש של חסידים, טייערע יידן, עלטערע יידן (יהודים יקרים, יהודים ישישים), בנוסח וואהלין (אוקראינה) – גוון נוסף של דרך ה'בעל שם טוב'. עולמות חדשים נפתחו בפניו: בישישים אלה מצא סבא צינור חדש ללמוד על צדיקים נוספים, שבפולין רק שמעו את שמעם, בעוד הזקנים הללו התאבקו בעפר רגלי הצדיקים האלה. סבא ינק ממקור לא־אכזב זה שמועות חדשות לרוב, פרטים ופרטי פרטים.

כבה נר ישראל!

ועד בית הכנסת חסידים "יבנה"

מודיעים בצער ובינתן קדוד על פטירת וחסבא קדישא, אדמנו, מורנו ורבנו, הרב הצדיק הקדוש עטרת תפאורת ישראל, רשבבה"ג

מרן
רבי ישראל פרידמן
האדמו"ר
מהוסיאטין
זצוק"ל

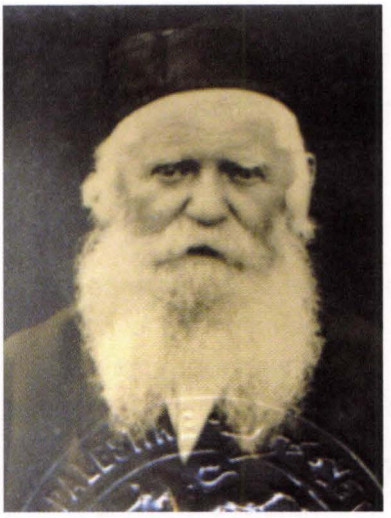
הלוי' תצא החום יום שישי, ה' חנוכה, כ"ט כסלו תש"ט מרחוב ביאליק 49, תל אביב לצפת בשעה 9 לפנה"צ

מתפללי ביהכ"נ מתבקשים להשתתף בהלוי'

העתק מודעת רחוב שהופצה על ידי בית כנסת 'יבנה'. מאחר שהיה זה יום שישי קצר (כ"ט בכסלו) התברר שלא יוכלו להגיע לצפת, ולכן האדמו"ר נטמן בטבריה (כפי שכתב בצוואתו)

לגימת 'לחיים' שהתארכה

פאר החסידים ב'יבנה' היה הישיש ר' הירש מנדל אַוֶרבּוּך, שהיה מקושר לצדיקים מגזע טשרנוביל ומיוחס בן אחר בן לרבי זושא מאניפולי. ר' הירש מנדל היה אוצר בלום של מעשיות ואמרות צדיקים שקיבל ממקורות נאמנים, ותמיד היה מה לשמוע ממנו. בכל מסיבת רעים או התוועדות חסידית שנכח בה, הרגישו התרוממות

רבי צבי מנחם אורבוך

12 לפני העלייה הגדולה מפולין בשנות תר"צ.

הרוח. הוא היה טיפוס חי של חסיד שכל עצמותיו תאמרנה, ושופע חיוניות כשלושה אברכים צעירים.

בשעה שלוש לפנות בוקר היה מתחיל את עבודת היום: שעות ארוכות עסק בלימוד ובהכנה לתפילה, שהסתיימו רק בשעה עשר וחצי, ואז עמד להתפלל. בשעה זו התקיים ב'יבנה' מניין קבוע, שהיה קרוי בפי כולם 'ר' הירש מנדל'ס מניין'.

שנה אחת בח' בכסלו, יום ה'יארצייט' לאביו של סבא, ר' אברהם חיים, התפלל סבא כדרכו ב'יבנה'. לאחר התפילה ישב עם יהודים נוספים ושתו 'לחיים' כנהוג, ומשסיים ר' הירש מנדל את תפילתו, הצטרף גם הוא אליהם. היה זה יומא דהילולא של רבי אהרן מטשרנוביל זי"ע, ור' הירש מנדל השמיע באוזניהם עובדות ודברי תורה משמחי לב. שלחו אפוא להביא 'מזונות' מהחנות הסמוכה, והמשיכו לשבת שעות ארוכות עד ששכחו עולם ומלואו...

בשעות הצהריים, כשחזר הבן יהושע הביתה, ביקשה סבתא: "לך תחפש את אבא, תשאל ב'יבנה' מה קרה לו – הוא הלך לשם בבוקר, ועדיין לא חזר..."

נכנס יהושע ל'יבנה' ומצא את סבא ואחוזת מרעיו בעיצומו של ריקוד נלהב!

כשחזר הביתה, אמר: "אוחזים שם ב'יבנה' באמצע שמחת תורה"...

פארי בית הכנסת 'יבנה'
מימין לשמאל: הגה"ח רבי ראובן מרגליות, החסיד רבי נחום מוט'ל פרום, החסיד רבי פינחס הכהן רפפורט, זיכרונם לברכה

ר' הענ"ך שווערגאלד

מייסדי בית הכנסת 'יבנה' היו, כאמור, חסידים שעלו מרוסיה. מאוחר יותר הצטרפו אליהם חסידי וואהלין, ולבסוף הגיעו גם ה'פוילישע'. אחד מהם היה ר' הענ"ך שווערגאלד, מיקירי חסידי ביאלא ומעזריטש[13], שעלה לארץ הקודש שנתיים לפני סבא.

ר' הענ"ך היה איש טוב ומיטיב שהעמיס על עצמו את דאגותיו של כל יחיד ויחיד. באופן רשמי היה 'סוחר', אך בפועל חיפש כיצד לעזור ליהודים ולגמול אתם טובות וחסדים. מרוב שהיה נותן דעתו ולבו להיטיב, נעשה מומחה גדול בטובתם של הבריות, והיה ממש 'בר סמכא' לדעת מה הטוב ביותר בשביל הזולת.

כשהגיע אחד מאנ"ש עם צרה אל הרבי בוורשה, הרי באופן טבעי היה נכנס תחילה לספר לר' הענ"ך, והוא החל מיד לפעול לעזרתו. אחר כך, כאשר שטח החסיד את מצוקתו בקודש פנימה, היה הרבי שואל: "ומה הענ"ך אומר?" היו אומרים משמו של הרבי שר' הענ"ך הוא כמו 'דראשקע' (כרכרת נוסעים, מעין 'מונית' של ימינו) שכל אחד עולה עליה עם צרורותיו ונוסע למחוז חפצו. כך כל מי שזקוק לעזרה פונה אליו, ומאותו רגע שהגיע הענ"ין לטיפולו, נעשה האיש רגוע: "הענ"ין כבר בטיפול אצל הענ"ך..."

ר' הענ"ך שווערגאלד
טוב ומיטיב

במסגרת פעולותיו היה מגייס שותפים למעשי החסד שלו. אחת מהם הייתה סבתא: לפעמים היה ר' הענ"ך עולה לביתם של סבא וסבתא, ניגש אל הארון ובוחר לו משם בגדים, מצעים וכלי בית. במשפחה כבר ידעו – ר' הענ"ך עוסק עכשיו בהכנסת כלה ענייה... לא אחת, כשהיה בדרכו ל'שמחה' של מאן־דהו וחשש שמא יחסר שם 'משקה', היה נכנס ונוטל בקבוק.

---

13 בצעירותו היה ר' הענ"ך 'משמש' בביתו של הרבי הראשון מביאלא. בצהרי יום אחד, כשעמד ליד דלת חדרו של הרבי עם בנו (לימים הרבי ממעזריטש), שמעו לפתע את הרבי צועק בשנתו: "ה' שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי" (חבקוק ג ב). תפסו ה'מעזריטשער' בידו ואמר בהתרגשות: "גיט אקוק וויא אַ איד שלאפט"... (הבט איך יהודי ישן...)

הרבי ממעזריטש כינה אותו במכתביו "החסיד המתחסד", "דורש טוב לעמו", "ידיד נפש כל ישראל", "איש רב פעלים לטוב ייזכר שמו".

גם בתל־אביב המשיך ר' העניך להתחסד עם הבריות. כשראה צורך לפעול בעניין כלשהו, היה נועל את חנותו ועוזב את עסקיו כדי להתמסר למענו. כה עשה כשנדרש להפעיל את המקווה, שחכר למספר שנים מאגודת 'מאה שערים' בתל־אביב. ואכן, לא בכדי הכתירו הרבי ממעזריטש באחד ממכתביו: "המטהר את ישראל". גם בשעה שיצאה נשמתו (בא' באלול תש"ט), לא הסיח דעת, ובשארית כוחותיו לחש לבני ביתו: "יש לעשות כך וכך בעבור פלוני... ולדבר עם ההוא בעבור..." אחד הדברים שהעסיקו אותו אז היה: "האם ליהושע פרידמן, שעתיד להתחתן בעוד שבועיים, כבר יש דירה?"

אך טבעי היה, שכאשר עלה סבא לארץ ישראל, היה זה ידידו ר' העניך שקיבל את פניו וסייע בידו להתאקלם במקום החדש. לפני שהפליג סבא לדרכו, יעץ לו הרבי בלשון זו: "על העגלה של העניך כדאי לקפוץ".

ר' העניך היה ידיד ותיק של סבא ומסור אליו ללא גבול. ידידותם נמשכה עוד מן הבית הישן בביאלא ובמעזריטש, ואהבת אמת קשרה את לבותיהם. בהיותם כאן שניהם לבדם מחסידי ביאלא, התחזקו איש באחיו, ולא ארכו הימים עד שיסדו ב'יבנה' מניין נוסף בשבת בסגנון חסידי פולין. במניין המרכזי התחילו להתפלל בשמונה וחצי, והם התחילו שעה אחר כך ב'סוכה'. אומר היה ר' העניך: "מי צריך מניין גדול? לייבל ואני נתפלל ביחד, וזה יהיה המניין"... למניין הזה התקבצו עוד יהודים יוצאי פולין, וכך נוסד ה'פוילישער מניין', שהתקיים ב'יבנה' שנים רבות.

השטיבל דמעזריטש בתל-אביב

לימים רבו המתפללים במניין, המקום היה צר מלהכיל, וכך עלה בדעתו של ר' העניך לייסד 'שטיבל' לחסידי מעזריטש. הוא פנה לנגיד ר' ישראל שפירא, מחסידי גור, בבקשה שיקצה בעבורם חדר אחד מדירתו המרווחת שברחוב אלנבי 83, כדי להתפלל בו בשבתות. והשטיבל קם ונהיה!

בספר 'זכרון משלי' נדפס מכתב קודש מפרשת פינחס שנת תרצ"ז (איגרת יז) בנוגע לשטיבל החדש, שנשלח לר' העניך בפקודת הרבי ממעזריטש: "פלא גדול מדוע לא שלחת הרשימה של המתפללים בבית החסידים שיסדת בתל־אביב... ברשימה צריך להעלות את אנשי שלומנו, כי מרוב אנשי שלומנו אין לנו

חותמת השטיבל

שום ידיעה כל שהיא... כאשר נראה ונדע שמשכימים ומעריבים בבית החסידים הנ"ל, זאת תהיה לנו הפריסת שלום הכי טובה..."

אחר כך עבר ה'מעזריטשער שטיבל' למשכנו הקבוע ברחוב מרכז בעלי מלאכה 6, בביתו של החסיד ר' ישראל מאיר הכהן אברבנאל, ישיש מחסידי לובלין, שעוד נסע יחד עם רבי צדוק הכהן להסתופף בצל קודשו של רבי לייבל'ע אייגר. (השטיבל שכן בחדר שנועד להיות חנות, והייתה לו כניסה נפרדת מהרחוב.) ר' ישראל מאיר בעצמו שימש כגבאי, והיה מאושר על הזכות שנפלה בחלקו – שבביתו שוכן שטיבל.

חד מן חבריא

אל השטיבל הזה התקבצו החסידים הבודדים מבית ביאלא, שהתגוררו בתל־אביב. שם התפללו יחדיו בשבתות ובחגים והתאספו בימי הילולא, בעתות שמחה וכדומה. אף על פי שלא כל האנשים קורצו מחומר אחד, השתדל סבא שכל אנשי השטיבל יהיו קשורים באחדות הלבבות: שכן אהבת חברים ניצבת בפסגת דרכי החסידות – ובחסידות ביאלא ביותר. לשם כך אף התקינו בשטיבל שפעם בשבוע ייפגשו כולם יחד לכוס 'תה', כדי להדק את הקשר בין כולם.

אחרי שהתבסס השטיבל, חפצו החסידים לסעוד גם סעודה שלישית בצוותא. בימים ההם היה נהוג שאת כל המסיבות וההתוועדויות ערכו בביתם של אנשי שלומנו. (היו לנוהג זה כמה וכמה טעמים לשבח, מלבד הטעם הפשוט – בתנאי החיים דאז לא הייתה אפשרות אחרת...) תגובתו של סבא הייתה: "בסדר, אבל שהסעודה לא תהיה אצלי באופן קבוע..."

סבא חשש פן יתקבל הרושם כאילו הוא 'שיינער איד', שיש באפשרותו לארח על שולחנו בקביעות...[14]

14 כפי המסופר בכתבי החסיד ר' יוסף אריה פרגר ז"ל (ר' יוֹשה שו"ב), הורה הרבי מאפטה לאנשיו: "לפני ביאת המשיח יהיו נסיונות גדולים בעניין אמונה, והעצה שיתאספו יחד פעם בבית של זה ופעם בבית של אחר וידברו מצדיקים, אך לא יתקבצו תמיד בבית אחד, שלא יהא נראה כ'ראש מניין'".

זיכרונות נעימים

הרה"ח ר' משה שמחה גולדשטיין

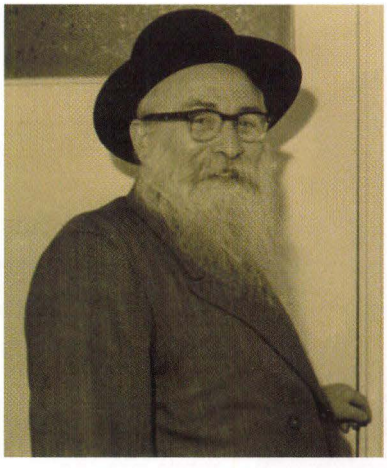
זיכרונות מאותם ימים העלה בפנינו ר' איטשא ליפא פישביין שיחי', מזקני חסידי מודזיץ:

"בשנים הראשונות אחרי נישואי הייתי מתפלל יחד עם חמי ר' משה שמחה גולדשטיין (שגדל בילדותו בבית ה'דברי בינה') בשטיבל של מעזריטש. היה זה חדר קטן שהתפללה בו קבוצה קטנה של חסידים ישישים מבית ביאלא. התפללו שם ר' העניך שוערגאלד, ר' אהרן ב"ר נפתלי צבי, ר' בונים ור' דוד יצחק זבילבסקי, ועוד יהודים יקרים. אולם הארי שבחבורה היה ר' לייבל פרידמן, איש חי משכמו ומעלה. הוא היה הרוח החיה במקום, ולמעשה הוא היה כל השטיבל...

בהמשך, כשעלה האדמו"ר מביאלא לארץ ישראל והשתקע בתל־אביב, היינו הולכים כל חסידי ביאלא להתפלל במעונו, ברחוב זבולון 25 בקומה השלישית. אחרי התפילה הייתי חוזר עם חמי ל'קידוש' בביתו של ר' לייבל. היינו יושבים כשעה־וחצי שעתיים, יחד עם הבנים שלו שכבר גדלו (כמדומני שגם חתנו ר' יוסף רוזנברג כבר היה סמוך אז על שולחנו) ועוד יהודי או שניים. היה שם סוער. ר' לייבל כדרכו שופע מאמרי צדיקים, בחלל האוויר מרחפים מדרשים ופירושים על הפרשה, הוא מפלפל ומבאר, וכולם משתתפים בערנות. כאשר הגענו הביתה, כבר הראו מחוגי השעון על השעה שתיים בצהריים...

התקופה ההיא והשבתות ששהיתי במחיצתו, זכורות לי כזמנים נעימים מאוד – והכל מכוחו של ר' לייבל. היו לו עוצמה לא רגילה וידיעות עצומות. אישיות נדירה!"

בשנים מאוחרות יותר, אחרי ה'קידוש' הקצר אצל הרבי, נהג סבא ללכת לחנות הסמוכה של ר' הרשל וייזר, מחסידי סקרנביץ', הוא התפלל תקופה מסויימת בשטיבל של הרבי מביאלא. גם היה אצלו שליח ציבור בימים נוראים, שם ישב כשעתיים־שלוש עם רבי גדליה הרץ, ראש ישיבת 'חידושי הרי"ם' ועם ידידים אחדים. יחד עסקו בכבשונה של חסידות, ותמיד היו מסיימים בריקוד...

ר' הרש'ל וייזר

בשובם הביתה מה'קידוש' היו סבא ורבי גדליה עוברים ליד תחנת המוניות ברחוב לוינסקי, שם עמדו נהגים יהודים שעישנו בעצם יום השבת רח"ל. סבא היה גוער בהם: "שבת היום! מחלליה מות יומת!" הנכד שהלך לצדו פחד תמיד מתגובה זועמת של הנהגים, ובכל פעם שהרים סבא את קולו, היה חושש שמא אחד הנהגים ירים עליו את ידו, אולם למעשה, דמותו של סבא עוררה אצלם דרך־ארץ. מספר נהגים אף השליכו את הסיגריה לארץ.

לדמותו של חסיד ישיש

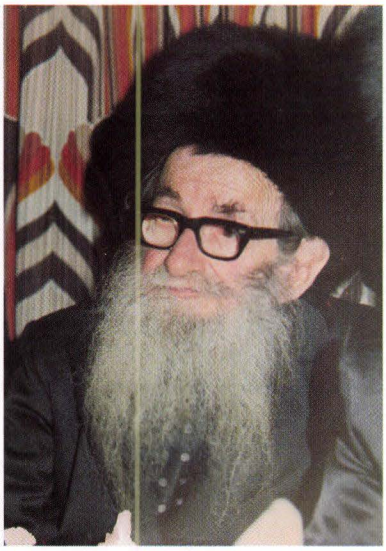
אחד מהמיוחדים שבחבורה, מידידיו של סבא, היה ר' דוד יצחק זבילבסקי, שבאברכותו עוד זכה להתאבק בעפר רגליו של ה'דברי בינה', אולם בימים ההם בתל־אביב כבר הכסיפו שערותיו והיה עטור בזקן לבן היורד על פי מידותיו. ר' דוד יצחק היה 'האוזן השומעת' בשטיבל. הרבי מביאלא זצ"ל מזכיר אותו בהקדמותיו כמי שהסכים עמו על דרכו בהדרכת הצעירים (חלקת יהושע, מהדורת תש"ע עמוד עב).

הייתה לו, לר' דוד יצחק, נפש רגישה. כשהיו מדברים על הציונות, הייתה השיחה מזיקה לבריאותו מרוב עגמת נפש. היה נראה כאילו בכל רגע עומד לקרות לו משהו ח"ו. בנוכחותו נאלצו האנשים לחדול מלדבר על הנושא.

הוא היה מספר, כי בכל פעם שיורדים גשמים בשעה שבע וחצי בבוקר, נפשו עגומה עליו: כיצד יֵצְאוּ עכשיו הילדים והילדות של ר' לייבל לתלמוד תורה ולבית הספר – בגשם?!

בשנותיו האחרונות, כשכבר לא היה בו כוח לטפס לביתו של סבא שבקומה השלישית, נהג להגיע ולעצור ברחוב ליד הבית, והיה מבקש מאחד העוברים ושבים שיעלה לר' לייבל ויאמר לו שהוא מחכה למטה. בסך הכל רצה לשמוע ולהתעדכן מה נשמע אצלו, מה שלום הילדים, האם הכל בסדר, מה התחדש בנושא פלוני, ועוד עניינים חשובים מסוג זה.

זמן קצר לפני שהסתלק ר' דוד יצחק לבית עולמו, כתב בצוואתו, שכאשר יחזרו מבית־החיים[15], יתאספו הידידים וישתו 'לחיים' כנהוג. ואכן, כשהגיע יומו האחרון, עצרו קומץ הידידים בשובם מבית העלמין בביתו של ר' משה יוסטמן בבני ברק, וישבו לשתות 'לחיים', כבקשת ר' דוד יצחק המנוח.

ר' משה יוסטמן
ביתו היה בית ועד לחכמים

15 תמונת מצבתו בעמוד 544.

האדמו"ר מגור ה'אמרי אמת' זצ"ל בכינוס רבנים לזעוק ולעורר רחמי שמים
שהתקיים בחורבת רבי יהודה החסיד ביום כ' בכסלו תש"ג.
במכתב מיום א' במדבר תש"ג פתח הרבי:
"עת צרה היא ליעקב שלא היתה כמוה בישראל"

פרק יז

עת צרה ליעקב

מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה

בעיצומה של תקופת ההסתגלות הקשה, כשהמשפחה עודנה טרודה במאבק הקיום, התרגש אסון בלתי נתפס על כלל ישראל. בי"ז באלול תרצ"ט פרצה מלחמת העולם השנייה, שהייתה בעיקר מלחמתו של הצורר היטלר, יימח שמו וזכרו, בעם היהודי. במשך שש שנות המלחמה עונו ונרצחו במיתות משונות ואכזריות מיליונים מאחינו בני ישראל. הקיבוץ הגדול והמרכזי של האומה הישראלית הושמד על אדמת אירופה, ויהדות פולין עלתה בלהבות השמימה. הקרובים והידידים, בני המשפחה והיקרים ללב – כולם כולם נספו על קידוש ה'.

בשנות המלחמה עדיין לא ידעו בארץ ישראל את הזוועות לאשורן. הידיעות היו מעורפלות, והלב סירב להאמין. עם פרוץ המלחמה נותק לחלוטין הקשר עם הקרובים והיקרים, אך מפה ומשם הסתננו שמועות איומות שאף אחד לא היה מסוגל להאמין להן. ההרגשה הייתה כי משהו נורא מתחולל שם. תושבי ארץ ישראל התהלכו אכולי דאגה ויגון, הלב התפלץ מפחד ואימה: מי יודע מה מעוללים שם לאחינו?[1]

---

1 לאחרונה התפרסם מכתב ממנהיג 'אגודת ישראל' הרי"מ לוין על אודות "הייסורים של עמנו בערי הגעטא", שנכתב בארץ ישראל בעיצומה של המלחמה, בתאריך י"א בחשון תש"ג: "שמעתי היום ממש דברים מבהילים, שאי אפשר לשמעם, וקשה מאוד להאמין בם. כמו, למשל, שיש שני בתי חרושת ר"ל להרוג אנשים להוציא שומנם מגופותיהם ולכתוש העצמות וכו' וכו'. דברים נוראים. שהיהודים מבלגיה והולנד וגרמניה ממש מובלים לשחוט ולהריגה.

מצב החירום שהשׂתרר בעקבות המלחמה נתן אותותיו גם בארץ ישראל. הכל נעצר. היו גם מספר הפצצות מן האוויר על תל־אביב. בהמשך הלכה והתקרבה החזית גם לארץ ישראל. הגרמנים יחד עם הערבים הכריזו כי סופם של יהודי הארץ הולך וקרב. בינתיים כבר הספיקו לשמוע מה הגרמנים מעוללים בפולין, והיישוב היהודי כולו היה שרוי בבהלת מוות: 'הנה הנאצים מגיעים לכאן!'

אנקת לב דווי

תמונה מאותם ימים מסר לנו ר' איטשה ליפא פישביין בזיכרונותיו:

את ר' לייבל הכרתי לראשונה במסיבת האירוסין שלי, שנערכה בבית חמי. ר' לייבל היה מהמשתתפים הראשיים וישב לידי, החתן. דמותו הרשימה אותי במבט ראשון. מיד הבחנתי כי הוא אדם מיוחד מאוד. חז"ל אמרו: "אם הרב דומה למלאך ה', יבקשו תורה מפיהו". ושואלים: וכי מניין נדע איך נראה מלאך? אלא כשרואים אדם אשר "די שכינה רוהט אוף איהם" (השכינה שורה עליו), יודעים שהוא דומה למלאך. כזה היה ר' לייבל. מיד ראיתי עליו שהוא אדם מאוד מאוד מיוחד...

בעיצומם של ימי הרעה, בשבת חנוכה, ראש חודש טבת תש"ב, חגגו את ה'שבע ברכות' שלי בבית חמי, בהשתתפות מספר מצומצם של ידידים (קרובי משפחה לא היו לי בכלל), וכרגיל – ר' לייבל בראשם. באמצע הסעודה ביקש ממנו חמי שיגיד כמה מילים. את המעמד הזה לא אשכח לעולם: ר' לייבל נעמד על אדן החלון (החלונות היו רחבים), הניח את שתי ידיו על החלונות, ודיבר ודיבר במשך שעה ארוכה. הוא דיבר על המצב בכאב, וכדרכו שפע רעיונות ומאמרי חז"ל וצדיקים, אך הדברים היו מזעזעים. אף על פי שהייתה זו שבת, והיינו מסובים בשמחת 'שבע ברכות' – כולם בכו...

מתוך הדברים אני זוכר משפט חריף מאוד, שהשאיר עלי רושם עד היום: "היום התפללנו 'מקדש ישראל וראשי חודשים', אך אם אין ישראל, אין ראשי חודשים, כל התורה תתבטל..."

כאלה דיבורים חריפים הוא דיבר אז...[2]

שמוורשה נהרגו ר"ל 100,000 אנשים באופן כזה. מלובלין 50,000. ואשר ברוסיא כמעט לא הניחו לחיות אף אחד. ואשר ניתקו חליפת המכתבים ואינם מניחים לשלוח אף חבילה... כפי הנראה, וזאת אנו רואים מאנשים נאמנים יהודים ובלתי יהודים, היטלר נתן צו – כנראה – ממש ח"ו לעשות השמדה גמורה ח"ו ח"ו ביהודי אייראפע...
מובן שהכל בערפל, והכל רק שמועות, אבל ישנם לדאבוננו סימנים על כל זה..."

2 כנראה סבא הזכיר את הרמב"ם בספר המצוות עשין קנ"ג בעניין קידוש החודש: "והנני מוסיף לך ביאור: אילו הנחנו, למשל, שבני ארץ ישראל ייעדרו מארץ ישראל – חלילה

האווירה שנוצרה בעקבות דבריו השאירה בלב המשתתפים רושם שאי אפשר לשכוח לעולם...

לבי לבי על חלליהם

"וְאַתָּה בֶן אָדָם הֵאָנַח בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבְמְרִירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם, וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל מָה אַתָּה נֶאֱנָח, וְאָמַרְתָּ אֶל שְׁמוּעָה כִּי בָאָה וְנָמֵס כָּל לֵב וְרָפוּ כָל יָדַיִם וְכֹהֲתָה כָּל רוּחַ וְכָל בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מָיִם..." (יחזקאל פרק כא).

כשהחלו להגיע שמועות מבוססות יותר מגיא ההריגה, נחשף העולם אל הזוועה הגדולה בתולדות האנושות. עולם שלם הושמד ונכחד ביד אכזרית: הורים, אחים ואחיות, בנים, קרובים, ידידים, מכרים ורעים אהובים; אלו שהיו בשר מבשרם של הנותרים לפליטה בארץ הקודש, נעקדו על קידוש ה'.

בימים ההם התהלך סבא ולבו שותת דם. אף על פי שתמיד הייתה השמחה בת־לווייתו הקבועה, לא כן באותה תקופה. ימים שלמים ישב ובכה. הטרגדיה השתקפה מפניו במלוא העוצמה, ובמשך שנה שלמה התאבל על בני משפחתו ועל ידידיו הרבים.

יהודי נכבד ממכיריו ניסה להרגיעו: "ר' לייבל, מה אתה בוכה, ה' נתן וה' לקח... הכל בהשגחה..."

"חשוב רגע", אמר לו סבא. "האם היה לך פעם בחיים ידיד אמת? הטעמת פעם את טעמה של ידידות ואהבת רעים?"

ולמרבה התדהמה, אחרי מחשבה קצרה השיבו הלה: "לא".

"ואני השארתי בוורשה הרבה מאוד ידידי אמת, ואיך לא אבכה?!" ענה לו סבא.

"אם כן, ר' לייבל, אתה צודק, תבכה תבכה..." הודה האיש בהתרגשות.

בני המשפחה שמו לב כי בימי המלחמה מיעט סבא לישון במיטתו. הוא לא דיבר על כך, אולם בכל פעם מצא סיבה להציע למישהו אחר את מיטתו. פעם הייתה זו יולדת שהייתה בבית, פעם מישהו חולה, וכדומה.[3]

לאל מלעשות זאת, לפי שכבר הבטיח שלא ימחה ולא ישרש את שארית האומה לגמרי. [ואילו הנחנו] שלא יהיה בית דין בנמצא, ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנסמך בארץ ישראל – הרי אז לא היה חשבוננו זה מועיל לנו כלל בשום אופן, לפי שאין לנו לחשב בחוצה לארץ ולעבר שנים ולקבוע חודשים אלא באותם התנאים הנזכרים, כמו שביארנו 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם'".

3 ראו שמות י"ז י"ב: "ויקחו אהרן וחור אבן וישימו תחתיו, ולא ישב על כר וכסת, אמר, ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער".

כשעבר ליד בנו, שאכל ארוחת בוקר תוך כדי שקרא בעיתון חדשות מן הגולה הדוויה, הוציא מידו את העיתון וגער בו: "איך אפשר לאכול ארוחת בוקר כשקוראים זוועות כאלו"...

אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי על הנפשות היקרות שנרצחו ע"י הגרמנים הארורים ימ"ש — הי"ד לעינינו. אחותי התמימה והישרה **חנה** עם בעלה **שמואל דוד** ובניהם **אברהם חיים**, **משה צבי יצחק** וזוג' **טובא**, גיסי **צבי** הכהן בעל אחותי **טובא דינא** ע"ה ובניהם **משה** ואשתו ובניו **מרדכי** ואשתו ובניו, בתם **דבורה** ובעלה ובניהם, בנם **דוד**, בנותיהם **צירל**, **שרה**, **ונחמה**. חמותי **אסתר פרימעט** אלמנת חותני ר' **דוד צבי** הכהן ובניהם **אליעזר חיים** ואשתו ובניהם, **חנינא ברוך** ובניו, בנותיהם **פייקא** ובעלה, **בתי'** ובעלה ובניהם, **מרים** ובניה, **חוה** ובעלה ובניהם, וכל ידידיי חסידי מזריץ הי"ד. ביום נקם בלבו ושנת גאולה תבא.
יהודא ליב ב"ר **אברהם חיים** ז"ל.

הנצחה בספר 'תפארת אבות'

העולם חשך בעדו

ברשימה שכתב בראש חודש אדר תש"ד נתן ביטוי־מה לתחושותיו:

כשהלב נאנח,
כשהלב שבור ורצוץ,
כשהכל נמאס ונבזה,
כשהקולמוס והכתב והמכתב נמאס ונאלח...

כשהעולם נחרב,
כשהכל מסביב נכרת ונחרב,
כשהכל מבפנים נחרב –
כל האהבות, כל הקישורים הפנימיים – לאוהבי אחי ורעי מורי ורבותי – איבדו את מטרתם...

הפצע שלא הגליד מעולם

חורבנה של יהדות פולין, ובתוכה כל קרובי משפחתו והחבורה המופלאה – עדת חסידי מעזריטש עם מלכם בראשם, הותירה בלבו פצע שלא הגליד לעולם. המכה האנושה שניחתה על העם היהודי כאבה לו כל ימיו, כאב לב שלא פסק.

על כריכת אחד מספריו רשם ר' לייבל בדם לבו את השורות הבאות:

"החלק השני של הספר הזה נשאר שאול אצל כ"ק אדמו"ר ממעזריטש. והנה באה השואה הגדולה על כנסת ישראל, ובאמצע השואה נלקח ארון אלקים, האיש הקדוש הנורא, מורי ורבי זצ"ל, ביום י"ז אדר שנת שב"ת ביום ועש"ק לסדר 'כי תשא את ראש בני ישראל', ואחרי פטירתו יצא הקצף מן המשחיתים הרוצחים הארורים הגרמנים האכזרים ימ"ש, וגם כל אנשי שלומנו העלו נשמתם וגופם ומאודם השמימה על קדושת ה', ואתם כל כתבי הקודש ספרי התורה וכל הספרים הקדושים, ובתוכם גם כתבי קודש אדמו"ר זצ"ל אשר ציווה להדפיסם בשם 'זכרון משלי' – נשמות וגופות וגווילין נשרפים ואותיות פורחות. ינקום אלקים נקמתם לעינינו במהרה בימינו אמן".

בשנים הראשונות של מדינת ישראל נערך הסכם ה'שילומים' הנודע עם גרמניה הארורה. הכסף ש'שילמו' הגרמנים כדי 'לכפר' על פשעיהם נועד בחלקו לפיתוח התעשייה של המדינה הצעירה, ובו נרכשו ציוד ומכשירים חדישים לבתי חרושת. איגוד התעשיינים כינס אסיפת הסברה לבעלי המפעלים והציג בפניהם את ההזדמנות הנדירה, לקבל מכשור מתקדם במחיר מוזל מאוד. הכל מילאו את טופסי הבקשה, פרט לסבא, שלא החזיר את הטופס. יו"ר הארגון, שהכיר והוקיר אותו, טילפן אליו לאחר האסיפה ושאלו: "לייבל, קראת את הטופס?"

"קראתי וגם קרעתי", השיבו סבא.

ניסה האיש לשכנע בדברי טעם: "אדון פרידמן", הוא פנה אליו, "אני מאוד מכבד אותך ומבין לרגשותיך, ואת סירובך לקבל שילומים, אולם עליך להיות מציאותי. המכשור המשוכלל שנקבל יקדם את התעשייה בצעדי ענק. מכונה אחת תעשה מה שעשרה פועלים עושים עכשיו. מפעלי האריגה כולם ישתכללו ויפיקו בזמן קצר סחורה לרוב ובמחירים נמוכים. אם אתה תפגר מאחור ותמשיך לייצר אריגים במכשור הישן שלך, בקצב אטי ובמחירים גבוהים, לא תהיה מסוגל להתחרות במפעלים המתקדמים. בית החרושת שלך לא יחזיק מעמד".

"דבריך צודקים מאוד", ענה לו סבא, "אולם מה אעשה, אינני מסוגל... אינני מסוגל להיכנס יום־יום למפעל ולהיזכר שאת המכונה הזאת קיבלתי במקום אחותי האחת, ואת השנייה כפיצוי על האחות השנייה. לא אוכל לשאת את זה... לבי לא יעמוד בכך..."

מחשבות שהעלה סבא על גבי הכתב
בעיצומם של ימי הבלהות בחודש אדר תש"ד

כנס בתל־אביב ביום כ"ג בכסלו תש"ג, כשהחלו להגיע הידיעות על הזוועה המתחוללת

אש קודש

בשנת תש"כ יצא לאור בירושלים הספר 'אש קודש', דברי תורה שהגיד הרבי מפיאסצנא הי"ד בתוככי גטו ורשה המתבוסס בדמו. את מהותו של הספר תמצת סבא במילים ספורות שרשם על דף 'שער המגן'[4]:

"דברים קדושים,
מאיש קדוש,
בשנות קידוש השם".

סיפר ר' נתנאל רדזינר, מנאמני בית פיאסצנא: "כשהבאתי לר' לייבל את הספר, הוא בכה כל כך, עד שנאלצתי לקחת את הספר מידיו". גם בשנים הבאות היו זמנים שבהם הוצרכו בני הבית להחביא את הספר מפני סבא, כי העיון בו גרם לו לחוש ברע, מרוב כאב לב ויגון.

ידיד ה'

בשנותיו האחרונות אמר סבא לאחד מחתניו בנימה של סוד, שלא עובר עליו יום אחד מבלי להיזכר בשואה, אך כשהוא מתחיל לחשוב "מה זאת עשה אלקים לנו?" הוא אומר לעצמו: "דרכו של ידיד שאינו מקשה קושיות ואינו מהרהר אחרי ידידו..."

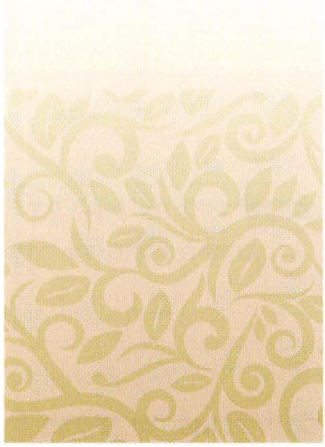
"ואכן", מסיים חתנו הרב מאיר בן־שם, "סבא היה ידיד אמיתי, בבחינת 'ידיד ה' ישכון לבטח עליו'".

---

4 כינוי לדף הריק שלפני דף השער.

האדמו"ר מאוז'רוב נושא דברים בעצרת סיום הש"ס בשנת תשכ"ה
בישיבת 'היכל התלמוד' בתל־אביב

פרק יח

בואו ונחדש המלוכה

מנושאי הארון

באותה מידה שכאב סבא את מצב היהדות בתל־אביב וביישוב החדש בכללו, כך גם השתתף בכל מאודו בחיזוק ה'יידישקייט' בארצנו הקדושה. הוא היה שמח ומאושר בכל גרגיר של תקומה ובניין של היהדות הנאמנה, ואף פעל בעצמו בכל תחום שהיה מסוגל לסייע בו למען ביצור חומות הדת.

סבא היה מנושאי ארון ברית ה', מיחידי סגולה שחשים אחריות למתחולל סביבם. בהיותו נמרץ ופעלתן מטבעו, השתתף בפעילות ובעסקנות שנדרשו בעיר מגוריו, ודבריו היו נשמעים. הוא אף היה חבר ב'וועד' של תלמוד תורה 'סיני', של ישיבת 'חידושי הרי"ם' ושל מוסדות נוספים.

חיזוק הדת היה חשוב בעיניו עד מאוד. אדמו"ר חדש הגיע לתל־אביב – צריך לחזק את מעמדו; ישיבה חדשה עומדת להיפתח – יש לעודד את ראש הישיבה ולדאוג לרישום תלמידים, למען יגדיל תורה ויאדיר, וכן הלאה.

זמן קצר אחרי שהשתקע סבא בתל־אביב, הגיע לעיר אחד האדמו"רים המפורסמים מפולין, וסבא הלך להתפלל אצלו בליל שבת. ידידיו מהשטיבל דגור התפלאו לראותו הולך לכיוון שונה מהרגיל: "אתה הולך להיות חסיד שלו?!" (בפולין לא היה מקובל שחסיד שיש לו רבי נכנס גם לרבי אחר.) סבא ענה להם בתקיפות: "כל יהודי מחויב ללכת אליו! כשמגיע רבי חדש לתל־אביב, צריך

לכבדו ולרומם את שמו בעיני הציבור. ככה הוא יוכל לחזק את ה'יידישקייט', ואז יתעוררו יהודים נוספים לשלוח את הילד ל'חידר' על טהרת הקודש..."

סיפר סבא: פעם הגעתי יחד עם משלחת עסקנים למעונו של האדמו"ר רבי אברהם יעקב מסדיגורה, בעל ה'אביר יעקב', כדי לטכס עצה ולפעול בעניין ציבורי. שאלתי את האדמו"ר האם יהיה הדבר לתועלת אם יפנו בעניין גם אל דודו[1], האדמו"ר רבי ישראל מהוסיאטין. השיב לי ה'אביר יעקב': "חוץ מתיקוני זוהר וכתבי האר"י ז"ל וויסט דער פעטער גארנישט וואס טוטזאך אין דער וועלט" (חוץ מתיקוני זוהר וכתבי האר"י ז"ל אין דודי יודע מאומה מה קורה בעולם), ולכן הוא צריך להחליט. אני אשאל אותו", אמר ה'אביר יעקב'.

האדמו"ר מסדיגורא ה'אביר יעקב' בפתח ביתו ברחוב נחמני 27 בתל־אביב

1 רבי אברהם יעקב היה חתנו של רבי ישראל מאיר מקופיטשניץ, שהיה חתנו של רבי מרדכי שרגא מהוסיאטין, בנו הצעיר של רבי ישראל מרוז'ין. האדמו"ר רבי ישראל מהוסיאטין היה בנו של רבי מרדכי שרגא, זכר צדיקים לברכה.

שלא תשתכח תורה מישראל

תחושת הערבות לכלל ישראל בערה בסבא באופן מיוחד בעקבות השואה. אחרי שזרוע הרשע גדעה באכזריות את החיים היהודיים השורשיים שזרמו בפולין, ורוב מניינה ובניינה של היהדות החרדית הוכחד; בעת שגדולי התורה והחסידות נתעלו למקום שאין כל ברייה יכולה לעמוד במחיצתם, ונטלו עמהם כל חמודות תבל – תורה, חסידות ויראת שמים – לא מצא סבא מנוח לנפשו: תורה מה תהא עליה? מה יהיה עם ה'יידישקייט'?

משום כך, כאשר הגיעו לארץ ישראל יהודים פליטי חרב, השרידים, ובהם אדמו"רים וראשי ישיבות שהותיר לנו ה' לפליטה, שמח שמחה גדולה. הוא היה מאושר לראות איך היהדות מתנערת מאפר הכבשנים ומחדשת כנשר נעוריה.

באותם ימים התמסר סבא בכל לבו למען מטרה קדושה זו. היו ימים שהפקיר את ביתו, את פרנסתו, את כבודו, והתמסר לפעולות שתכליתן להחזיר עטרה ליושנה ולהקים מחדש את מזבח ה' ההרוס. גם הרב מפוניבז', שהיה לסבא כידיד ורע, קיבל עידוד רב מסבא במפעלו הגדול – ישיבת פוניבז'.

כאשר הגיע לתל־אביב אחד הרבנים, אישיות תורנית דגולה, והכריז: "אני אעשה שלא תשתכח תורה מישראל", ואף החל בפעולות נשגבות להחיות את רוח היהדות, רתם סבא את עצמו לעזרתו, והפך להיות נושא כליו, פשוטו כמשמעו. יחד היו רוקמים תכניות ויוזמים פעולות לחדש ימים כקדם. הם ניסו להקים ישיבות ובתי חינוך, ויזמו פעולות שונות כדי לעורר לתחייה את הדור הצעיר ולהחדיר בו את רוח החסידות השורשית.

במסגרת עבודתו הכיר סבא שני סוחרים יקרים, מזכי הרבים, שעיסוקיהם שכנו בסמיכות למשרדו, הלוא הם הרב משה פרדו והרב רפאל הלל. שניהם כאבו את מצב הנוער בארץ ישראל, בעיקר הנוער מעולי ארצות האיסלם, וסייעו למספר בנות מטבריה לבוא ללמוד בבני ברק בסמינר של הרב וולף. לשם כך שכרו דירה, רכשו רהיטים, וציידו אותה בכל הדרוש. היוזמה התפתחה, וברבות הימים הפכה למוסד חינוכי לבנות – סמינר 'אור החיים' בבני ברק.

בנו של סבא, הרב משה, סיפר כי זכורה לו פגישה בין אביו לרב פרדו ולרב הלל. ביום מן הימים הם נכנסו למשרדו של סבא וסיפרו לו: "ר' לייבל, הגיעה בת רביעית. צריך לדאוג לה למיטה..." הם ידעו שסבא יפתח את ידו ויתרום להם ביד רחבה, וכך היה.

כיום משתרעת הקריה החינוכית 'אור החיים' על שטח נרחב בעיר בני ברק. אלפי בנות התחנכו בין כתליו, ובהן עולות רבות שהגיעו ארצה ממדינות המגרב, ובתקופה מאוחרת יותר – ממדינות חבר העמים, שבהן היה מצב היהדות ירוד. אלמלי מוסדות 'אור החיים', הן לא היו זוכות לאור החיים היהודיים.

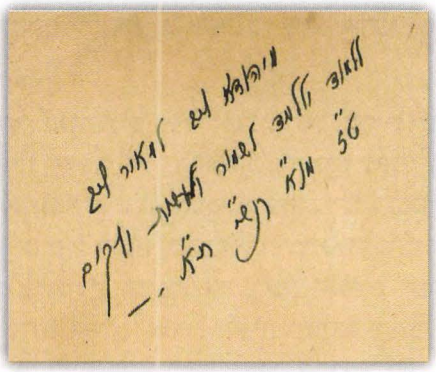

רבי משה הלל (מימין) רבי משה פרדו (משמאל)
לאחר ברית מילה שרבי משה פרדו שימש בה סנדק

יין ישן בקנקן חדש

מתוך שאיפתו להחזיר עטרה ליושנה הגה סבא תכנית ללמד את משנת החסידות לדור הצעיר הצומח באקלים החדש של תל־אביב, לדור 'אשר לא ידע את יוסף', ולא גדל בשטיבל'ך ובחצרות הצדיקים שבפולין. בין השאר חשב להדפיס סדרת חוברות שיקנו לנוער את יסודות החסידות בשפה קלה ומושכת.

אחיינו ר' מאיר קוטיינר מספר: "יום אחד קרא לי ר' לייבל, ושעה ארוכה הסביר לי בהרחבה את המושג 'ביטול היש', שכל הבריאה והאדם בכללה אינה מציאות, והכל מונהג מלמעלה כגרזן ביד החוצב". בשיחה זו ביקש לבחון האם בני הנוער ימצאו עניין ברעיונות הללו, ובאיזו מידה הם מסוגלים לקלוט מושגים נשגבים מן החסידות. המבחן הצליח – אולם התכנית לא יצאה אל הפועל מסיבות אחרות.

מתנת בר מצווה לאחיינו ר' מאיר קוטיינר

חסידים בקריית חוצות

ליל שבת אחד חזר סבא אחרי התפילה מבית החסידים. בהגיעו לצומת הרחובות רוטשילד־אלנבי רחב לבבו למראה המרהיב של יהודים בלבוש חסידי שגדשו את רחוב העיר – קבוצה מגיעה מרחוב אחד־העם מבית מדרשו של הרבי מבעלזא, ולמולם באים חסידים של הרבי מוויז'ניץ, בעל ה'דמשק אליעזר', מרחוב לילינבלום. עמד סבא ואמר: "מי פילל שעוד יהיו בתל־אביב יהודים חסידים עם צורה חסידית, והנה זיכני ה' לראות חסידים ברחובות העיר, אלו יוצאים מבית מדרשו של הרבי מבעלזא, ואלו מבית מדרשו של הרבי מוויז'ניץ...

הלוואי שעוד אזכה לראות כשהם יריבו ביניהם", הפטיר בשנינות...

על טהרת הקודש

כשהבחין סבא בסטייה כלשהי מדרך היהדות הצרופה, כאב לו הדבר עד מאוד. כאשר נדרש תיקון בעניין מסוים, לא הרפה. הכל היה נוגע לו.

הנה דוגמה: ב'שבע ברכות' לבנו הרב רפאל טען אחד המשתתפים כי ידוע לו שהרבי מאוסטרובצה זצ"ל, רבי מאיר יחיאל, שָׁקַל את ה'שקל הכחול' ל'קרן הקיימת' הציונית. סבא, כמובן, הכחיש את הדבר בכל תוקף, וטען בנחרצות כי הסיפור כולו שקר וכזב. אולם בזה לא אמר די: הוא הריץ מכתב אל בנו האדמו"ר רבי יחזקאל, שישב על כיסא אביו ומילא את מקומו, כשהוא כותב לו בנוסח של גביית עדות: "במותב עשרה הווינן בסעודת 'שבע ברכות' של החתן ר' רפאל ב"ר יהודה ליב פרידמן, בעיר תל־אביב ביום פלוני, ואמר לפנינו ר' פלוני...

מעתה נבקש ממעלתכם להודיע ולאשר כי שקר הדבר, ולא ייאמר עוד ולא יישמע כדבר הזה".

בשנים מאוחרות יותר, כשהעניק 'ועד הרבנים של אגודת ישראל' הכשר למצות מכונה לפסח, חרה לו הדבר: 'וכי ה'אגודה' תכריע בעניין חמור כזה שנחלקו בו גדולי עולם?!' היו יהודים שלא הסכימו עמו, ולא הבינו על מה יצא הקצף, אולם הוא מיהר להרים קול זעקה וכתב אל הרבי מגור ה'בית ישראל' וגם לאחיו ה'לב שמחה', כיצד בית דין הנושא את השם 'אגודת ישראל' מהין להכשיר מצות מכונה שה'חידושי הרי"ם' אסר? ה'בית ישראל' התפעל: "יפה שעדיין יש בתוכנו יהודים שכואב להם עניין כזה", ואכן, ההכשר למצות המכונה בוטל[2].

ועוד מעשה: ראשי 'אגודת ישראל' תכננו לערוך חגיגה מפוארת לרגל 'סיום הש"ס' ב'היכל התרבות' בתל־אביב. היה זה חלק מההסכם הקואליציוני של נציגות 'אגודת ישראל' בעיריית תל־אביב, שיקבלו את האולם העירוני לקיום אירועים פעמיים בשנה. סבא רגז והיה כאש להבה: "הלוא זה חילול ה' לערוך 'סיום הש"ס' במקום כזה! 'סיום' באולם הזה יותיר את הרושם: לחילונים יש 'תרבות', וגם לנו יש... וכי מעמד קדוש של 'סיום הש"ס' הוא 'אירוע תרבות'? 'סיום הש"ס' צריך להתקיים לא ב'היכל התרבות' אלא ב'היכל התלמוד'".

העניין כאב לסבא ובער כאש בעצמותיו. אמנם היו שסברו כי האירוע שיתקיים באולם המפואר במרכז העיר ובליווי משטרתי יוסיף לכבוד התורה, אולם סבא חש באמת היוקדת שלו שאין כאן כבוד התורה אלא חילול הקודש, והוא השתדל ואף פנה אל הרבי מגור בנידון.

שומר השבת

האכפתיות ורגש האחריות של סבא התבטאו לא רק בנושאים ציבוריים. כל מחדל או פְּרָצָה בחומות הדת הכאיבו לו. גם אם הדבר קרה ברשות היחיד, היה מגיב על אתר ופועל בנחישות ובחכמה לשנות את פני הדברים.

בחדר שהיה מחובר לביתו ברחוב פרץ התגורר שכן חילוני, שוטר במשטרה האנגלית. פעם בערב שבת ראתה סבתא את השכן מביא דלי צבע, מפרק את

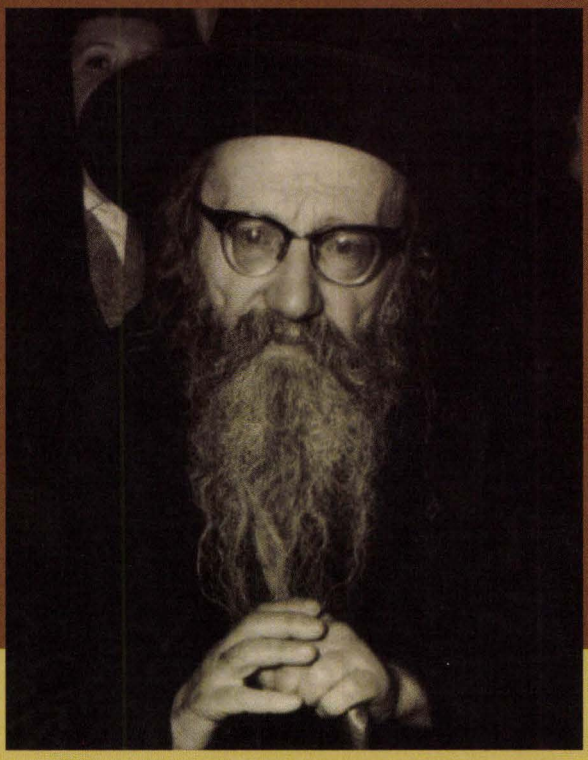
---

2 עם כל התנגדותו הנחרצת למצות מכונה, כשנכדה קטנה סיפרה לתומה שבבית של חֲבֵרָה פלונית אוכלים חמץ בפסח, אחרי שראתה אותם אוכלים בפסח מצות מרובעות, הנהיג סבא שלפני חג פסח יקנו חבילת מצות מכונה שתהיינה מונחות בבית כל הפסח, כדי להורות הלכה לתינוקות שיהודים האוכלים מצות מרובעות אינם אוכלים חמץ.

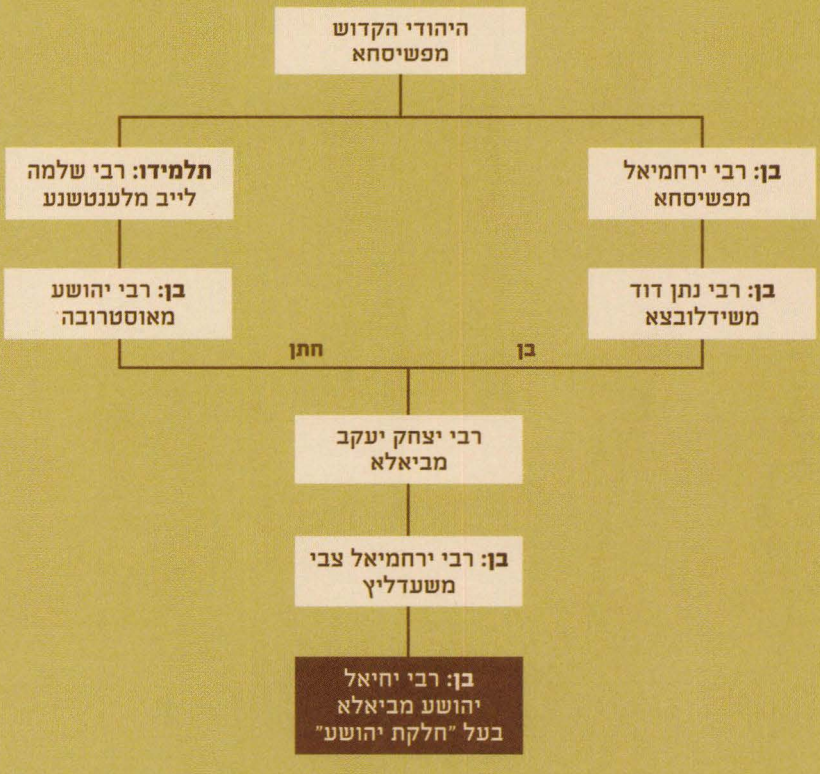
דלת הבית, ומתכונן לבואו של הַצַּבָּע שיסייד את ביתו ביום המנוחה שלו. יצאה אליו סבתא ואמרה לו ברורות: "אתה יכול להיות שוטר, אתה יכול להיות גם מפקד המשטרה, אבל הַצַּבָּע הזה לא יעבוד בשבת. בעלי לא יעבור על כך לסדר היום. גם אם תביא לכאן את כל השוטרים בארץ הזו, הוא לא ייתן שיחללו את השבת..."

ובאותה שבת לא התבצעה העבודה.

בליל שבת אחד הבחין סבא בתכונה רבתי בבניין ממול. הביאו שולחנות וכיסאות, והתכוננו למסיבה הכרוכה בחילול שבת. התיישב סבא במרפסת הפונה אל הבית הזה, כשהוא מעוטר ב'ספודיק' ובקפוטה של שבת – ולא אמר להם דבר. נוכח דמותו של החסיד היושב מול ביתם במלבושי שבת התביישו השכנים והגיפו את התריסים. אמר סבא לבנו הרב משה: "נו, ברוך ה' פעלתי שהשכן הזה יישאר בגדר 'משמר שבתו בשוק' (כלומר אינו בגדר 'מחלל שבת בפרהסיה', עירובין דף סט), כל עוד הוא מתבייש לחלל שבת..."

דמות דיוקנו של האדמו"ר מביאלא זצ"ל

פרק יט

מִפַּרְנָס לְפַרְנָס

למען ביאלא לא אחשה

שאיפה עצומה מילאה את לבו של סבא – להקים המשך לבית ביאלא. הייתה זו חובה קדושה בעיניו ומשאת נפש, שלמענה עשה סבא הכל. תמיד הגה רעיונות ולא חסך בפעולות שונות ומשונות – הכל כדי להקים המשך ולהחיות את המורשת הקדושה. כשנצנץ בו רעיון של תקווה וסיכוי למען מטרה זו, היה מפקיר את ביתו ופרנסתו ונרתם בכל הלהט לביצוע התכנית.

ואכן, זכה סבא לראות בתקומתה של חסידות ביאלא אחרי החורבן, לאחר שמכל העדה הקדושה של חסידות ביאלא לענפיה שרדו רק אחד מעיר ושניים ממשפחה. מבית המלוכה נשאר נצר יחיד בארץ ישראל, הוא הרבי יחיאל יהושע, שנודע בעתיד כבעל ה'חלקת יהושע' ומילא את מקום אביו רבי הערש'ל משעדליץ.

בשנות השואה שתה הרבי את כוס התרעלה יחד עם כל אחינו בית ישראל. משעדליץ ברח לבית גיסו רבי שלום אלטר מקוידינוב הי"ד, חתנו של רבי ירחמיאל צבי, שהתגורר בברנוביץ' הליטאית, שם הייתה לו רגיעה פורתא, עד שהעיר נכבשה בידי הרוסים, והוא הוגלה עם כל משפחתו לערבות סיביר. בסיביר שהו שנה ורבע בתנאים קשים, ללא מקום מגורים ראוי, ללא כסות מתאימה, וכמעט ללא מזון, אולם הרבי המשיך בעבודתו הקדושה ללא כל שינוי. גם כשנכלא ונאסר על ידי הרוסים, לא נרתע ולא פחד. כשהשתחרר מסיביר, עבר עם משפחתו לטורקיסטאן אשר בקזחסטאן.

יפו 13. תיד 1628.

האדמו"ר מביאלא ומשפחתו
במורקסטאן

נתקבלה טלגראמה מהרב יחיאל יהושע
ראביגוביץ, האדמו"ר מביאלא שהלין,
נכד האדמו"רים מביאלא ואוו"רוב זצ"ל,
שהוא ומשפחתו עברו אחר תלאות רבות
לקאזקסטאן וסובלים ממחלות ומרעב. הוא
מבקש עזרה רוחנית ומתירה. חסידי ביא"
לא זאוו"רוב מסדורים אוסף כספים. בראש
המפעל: ר' ליבל פרידמאן, רחוב פרץ
26 וד' שמואל בורנשטיין, שב' הקאווקא"
זים 59. ידידיו ומעריציו, חסידי ביאלא"
זאוו"רוב מתבקשים להביא את תרומותיהם
בהקדם האפשרי על פי הכתובות הנ"ל.

ידיעה בעתון על אודות האדמו"ר מביאלא

כשנודע לסבא על הצדיק מזרע המלוכה שמתייסר בארץ גזרה, הזדרז לארגן בעבורו משלוח קבוע של חבילות מזון[1], שנרכשו בעזרת ידידים במטרה להחיות את נפשו ואת נפשות ביתו. האדמו"ר היה מודה לו על כך בגלויות דואר שכתב אליו מטורקיסטאן. כאשר יצא הרבי מבית העבדים הגדול ועבר לפריז לתקופה קצרה, אמר סבא שהדבר ניכר גם בכתיבתו, שכן עכשיו הוא כבר חופשי לשזור באיגרותיו ביטויים כמו 'התגלות החסדים', ואילו ברוסיה נאלץ להיזהר בכל מילה כדי שלא יאשימוהו ב'קלריקליזם' – חתירה להשלטת הדת על המדינה.

ונצר משורשיו יפרה

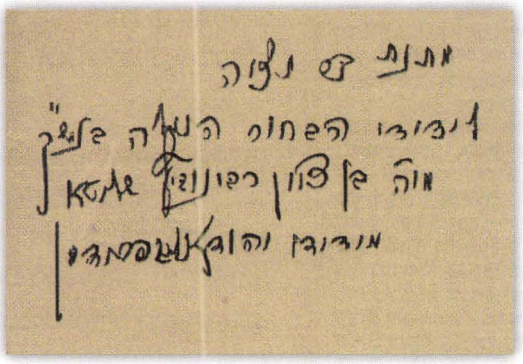
לימים הגיעו לארץ ישראל בניו של הרבי. בגפם באו[2], בעליית הנוער הידועה של 'ילדי טהרן'. מיד נעשה להם סבא שושבין ודאג לכל צורכיהם – בגשמיות וברוחניות. הוא קירבם והקדיש להם תשומת לב מרובה, והיה משוחח עמהם שעות ארוכות למען ידעו כי משושלת הקודש דביאלא נחלת אבותם. סבא

1 סבא היה שולח לו גם גלילי בד, שנמכרו שם במחיר טוב.
2 ראשונים הגיעו הבנים ה"ה רבי יעקב יצחק ורבי דוד מתתיהו זצ"ל.

השתדל שגם במצב הנוכחי, כשאביהם אינו עמהם, יזכרו את צור מחצבתם וילכו בדרכי אבותיהם, כיאות לזרע־קודש של רבותיו הקדושים.

הילדים הגיעו לארץ, ומיד עם בואם לשבת הראשונה בתל־אביב ישבה סבתא אצל החייט כל אותו יום ששי והאיצה בו לסיים את הכנת הקפוטה[3] לנערים הצעירים כבר לשבת הראשונה. סמוך לכניסת השבת חזרה הביתה בארשת של שביעות רצון, ובידה זוג קפוטקאל'ך קטנים בעבור שני הנערים. היא לא השלימה עם האפשרות שתעבור עליהם אפילו שבת אחת ללא קפוטה.

האדמו"ר מביאלא שליט"א סיפר, כי כשהיה מגיע לשטיבל בילדותו, היה סבא מושיבו לצדו, משוחח עמו ארוכות, והיה מרבה לספר לו על ביאלא. תמיד אומר האדמו"ר לנכדים: "את רוב הידיעות שלי על ביאלא שמעתי מסבכם".

מתנת בר מצווה לאדמו"ר שליט"א

הרב נפתלי ברנשטיין נ"י, מחותן של משפחת פרידמן, שמע מהרבי שליט"א: "חסידי ביאלא צריכים להכיר טובה לר' לייבל, שאלמלא הוא – לא הייתה כיום חסידות ביאלא".

גם ר' משה גוטהלף, נכדו הבכור של הרבי מביאלא זי"ע, מזכיר בערגה את השעות שבילה בילדותו בצלו של סבא: "הוא תמיד קירב אותי, ואני נמשכתי אחריו. הייתי ממש 'חבר' שלו. בכל פעם שבאתי אל השטיבל, הייתי יושב על ברכיו..."

---

3 באותם ימים לא הייתה אפשרות לקנות קפוטות מוכנות, אלא היו צריכים לתפור אצל החייט לפי מידה. סבתא אמרה כי לפי מצב הדת בתל־אביב באותה תקופה, אם לא ילבשו את הקפוטות בשבת הראשונה, ספק גדול אם ילבשו אי פעם.

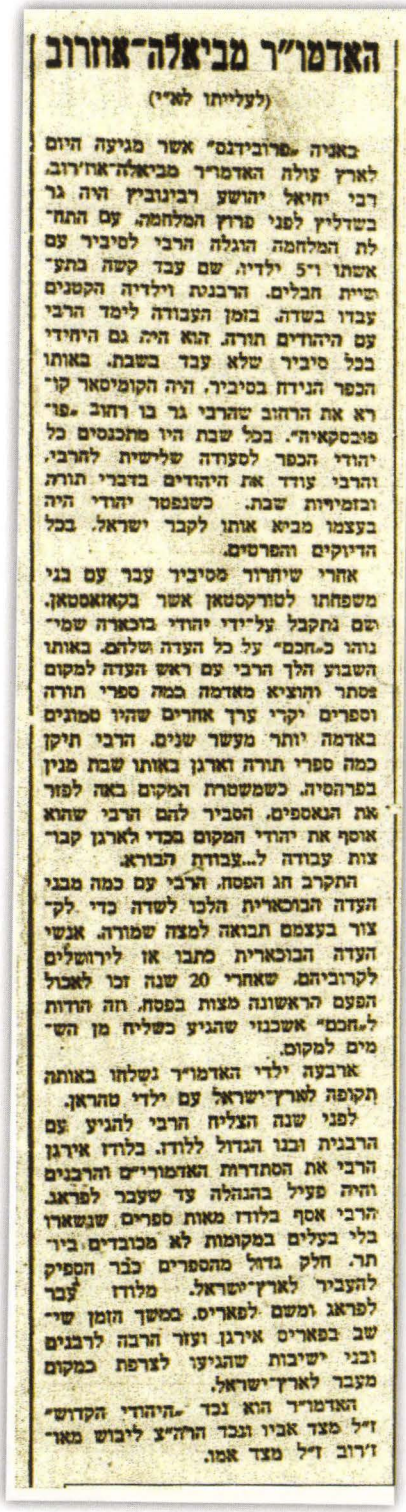
בואו של הרבי מביאלא

ככלות שבע שנים וחצי של גלות נשלמה סאת הייסורים. בחודש אייר שנת תש"ז, לאחר תלאות מרובות, זכה הרבי לעלות לארץ הקודש, ואת משכנו קבע בתל־אביב. השרידים הבודדים מחסידי ביאלא שהתגוררו בארץ החלו מתקבצים סביבו, ודור צעיר של חסידים צמח תחת השפעתו.

בתקופה הראשונה התגורר הרבי ברחוב גאולה 47 אצל בתו, אשת ר' חיים גוטהלף ז"ל, שפינתה בעבורו את החדר היחיד שהיה בביתה, בעוד היא ומשפחתה מצטופפים במטבח, עד שעבר למעונו הקבוע ברחוב זבולון.

באחד מלילות השבת הראשונים לשהות הרבי בתל־אביב, הטילו האנגלים 'עוצר' על תל־אביב. אין יוצא ואין בא. גם בשבת בבוקר חששו האנשים לצאת מן הבתים, והרחובות היו שוממים. אולם סבא יצא עם ילדיו כדי להתפלל עם הרבי בביתו. נכדו יצחק צבי (ב"ר רפאל), זוכר איך צעדו לאורך רחוב אלנבי, שהיה ריק מאדם.

כעבור שמונה שנים, לקראת שבת 'נחמו' תשט"ו, העביר הרבי את משכנו לירושלים והקים בה את בית מדרשו, ומשם יצאה אורה לכל אנ"ש. כאן נהג את נשיאותו ברמה, וכאן עבד את בוראו ברשפי אש יומם ולילה עד אחרית ימיו; לכאן באו חסידים ל'נסיעות'; מכאן יצאה עצה לזקנים ונערים; כאן היה הלב שסביבו הלכה ונבנתה חסידות ביאלא.

האדמו"ר מביאלה־אורוב

(לעלייתו לא"י)

באניה "פרובידנס" אשר מגיעה היום לארץ עולה האדמו"ר מביאלה־אורוב, רבי יחיאל יהושע רבינוביץ הי"ה גר בשדליץ לפני פרוץ המלחמה. עם התחלת המלחמה הוגלה הרבי לסיביר עם אשתו ו־5 ילדיו. שם עבד קשה בתע־שיית חבלים. הרבנית וילדיה הקטנים עבדו בשדה. בזמן העבודה לימד הרבי עם היהודים תורה. הוא היה גם היחידי בכל סיביר שלא עבד בשבת. באותו הכפר הגידת בסיביר, היה הקומיסאר קו־רא את הרחוב שהרבי גר בו רחוב "פו־פובסקאיה". בכל שבת היו מתכנסים כל יהודי הכפר לסעודה שלישית להרבי, והרבי עודד את היהודים בדברי תורה ובזמירות שבת. כשנפטר יהודי היה בעצמו מביא אותו לקבר ישראל, בכל הדיוקים והפרטים.

אחרי שיתרוך מסיביר עבר עם בני משפחתו לטורקסטאן אשר בקאזאקסטאן. שם נתקבל על־ידי יהודי בוכארה שמי־נהו כ"חכם" על כל העדה ושלחם באותו השבוע הלך הרבי עם ראש העדה למקום פסתר ותוציא מאדמה כמה ספרי תורה וספרים יקרי ערך אחרים שהיו טמונים באדמה יותר מעשר שנים. הרבי תיקן כמה ספרי תורה וארגן באותו שבת מנין בפרהסיה. כשמשטרת המקום באה לפזר את הנאספים, הסביר להם הרבי שהוא אוסף את יהודי המקום בכדי לארגן קבו־צות עבודה ל...עבודת הבורא.

התקרב חג הפסח, והרבי עם כמה מבני העדה הבוכארית הלכו לשדה כדי לק־צור בעצמם תבואה למצה שמורה. אנשי העדה הבוכארית כתבו או לירושלים לקרוביהם, שאחרי 20 שנה זכו לאכול הפעם הראשונה מצות בפסח, וזה הודות ל"חכם" אשכנזי שהגיע כשליח מן הש־מים למקום.

ארבעה ילדי האדמו"ר נשלחו באותה תקופה לארץ־ישראל עם ילדי טהרן.

לפני שנה הצליח הרבי להגיע עם הרבנית ובנו הגדול ללודז. בלודז אירגן הרבי את הסתדרות האדמורי"ם והרבנים והיה פעיל בהנהלה עד שעבר לפראג. הרבי אסף בלודז מאות ספרים שנשארו בלי בעלים במקומות לא מכובדים ביו־תר. חלק גדול מהספרים כבר הספיק להעביר לארץ־ישראל. מלודז עבר לפראג ומשם לפאריס. במשך הזמן שי־שב בפאריס אירגן ועזר הרבה לרבנים ובני ישיבות שהגיעו לצרפת במקום מעבר לארץ־ישראל.

האדמו"ר הוא נכד "היהודי הקדוש" ז"ל מצד אביו ונכד הרז"צ ליבוש מאו־ז'רוב ז"ל מצד אמו.

ידיעה בעיתון 'הצופה' ביום ט"ו באייר תש"ז

איזהו חסיד

את הרבי מביאלא זצ"ל, בעל ה'חלקת יהושע', הכיר סבא בחצרו של ה'דברי בינה' בעודנו ילד קט, כנזכר לעיל בפרק שלישי. סבא היה מבוגר מהרבי בתשע שנים, אך כשהתחיל הרבי להנהיג את העדה הקדושה, הכניע עצמו לפניו באהבה והתקשר אליו כחסיד מושלם, בהתבטלות ובאמונת חכמים. הוא ראה בו את רבו המובהק, ודרש מפיו עצה במילי דארעא ובמילי דשמיא, בענייני הגוף והנפש, בדברים הנוגעים לעולם הזה ולעולם הבא. בשולי אחד המכתבים כותב הרבי אליו: "המדריכך להועיל בזה ובבא".

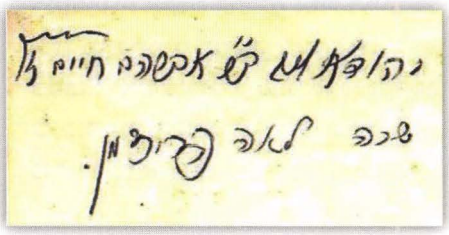
הרבי מצדו הוקירו מתוך הערכה יתרה, ואף נעזר בו לפעמים כשליחו האישי לפעולות חשובות. הרבי מצא בו חייל נאמן העומד תמיד לשירותו. הרב מרדכי יפה, מזקני וחשובי חסידי ביאלא בארץ הקודש, מספר שפעמים רבות היה שליח מצווה בין הרבי וסבא בענייני צדקה. כמו כן, כאשר ביקש הרבי לפתוח ישיבה לצעירים בבני ברק, היה סבא מגדולי העושים והמעשים למענה, עד שזכה לראות בהתגשמות החזון.

בעיני הדור הצעיר שימש סבא דוגמה חיה של חסיד ביאלא למופת. הכתר שקשר לו הרבי ממעזריטש – **'ראש וראשון' 'ארי שבחבורה'**, הלם אותו גם כאן. הוא היה ראש וראשון וארי שבחבורת החסידים של ה'חלקת יהושע'. היה לו תפקיד חשוב בליכוד החבורה, וחלקו היה רב בהנחלת המורשת לדור שצמח כאן בארץ הקודש.

אף בשנים מאוחרות, כשהוציאו לאור את הספר 'תפארת אבות', הקדיש ימים ושבועות למסור ולספר את תולדותיהם של הצדיקים אבות השושלת, למען ידעו דור אחרון[4].

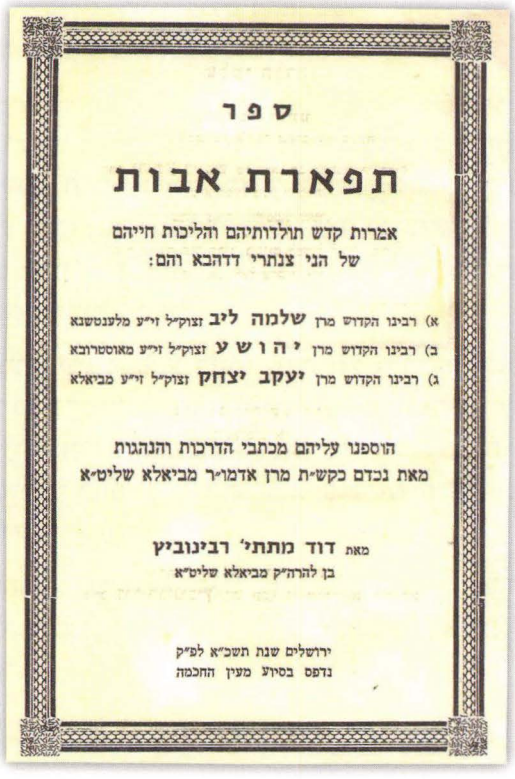
מורא רבו

בני הדור ההוא עוד זוכרים איך היה סבא עומד לפני הרבי, עמידה שכולה דרך־ארץ והכנעה, בבחינת "מורא רבך כמורא שמים". שבת אחת, בעת שהסתופף

4 בהקדמה לספר 'תפארת אבות' כתב האדמו"ר זצ"ל: "ובכן אבקש מאוד לקנות הספר הק' 'תפארת אבות' לזכות לברכה לראש משביר" וכו'. סבא קנה את הספר, ובפנים רשם את שמו ושם זוגתו.

בצל הרבי בירושלים, לא חש סבא בטוב באמצע קריאת התורה. מיד הכניסוהו לחדר סמוך בדירת הרבי, והוא ישב מול החלון לשאוף אוויר. לאחר התפילה נכנס הרבי לדרוש בשלומו. מיד ניסה סבא והתאמץ בכל כוחו להתרומם. הרבי הורה לו: "שב, שב", אך סבא השיב בפנים חיוורות ממאמץ: "איני יכול, איני יכול". פנה אפוא הרבי ויצא מיד מן החדר. הוא לא רצה לגרום לסבא מאמץ נוסף.

ספר

תפארת אבות

אמרות קדש תולדותיהם והליכות חייהם
של הני צנתרי דדהבא והם:

א) רבינו הקדוש מרן שלמה ליב זצוק"ל זי"ע מלענטשנא
ב) רבינו הקדוש מרן י ה ו ש ע זצוק"ל זי"ע מאוסטרובצא
ג) רבינו הקדוש מרן יעקב יצחק זצוק"ל זי"ע מביאלא

הוספנו עליהם מכתבי הדרכות והנהגות
מאת נכדם כקש"ת מרן אדמו"ר מביאלא שליט"א

מאת דוד מתתי' רבינוביץ
בן להרה"ק מביאלא שליט"א

ירושלים שנת תשכ"א לפ"ק
נדפס בסיוע מעין החכמה

שער הספר 'תפארת אבות'

בהזדמנות אחרת התלונן אחד המתפללים בבית מדרשו של הרבי על כי התפילות אינן מתקיימות בשעה קבועה. הלה טען כי הדבר מקשה על המתפללים וביקש מסבא: "אתה יכול להעיר לרבי ולהסביר לו את העניין..." שתק סבא ולא הגיב. כעבור זמן הבחין המתלונן ב'שיפור' מסוים, וכשפגש בסבא, הודה לו על כך. נזף בו סבא בחומרה: "וכי עלתה על דעתך שאני אחווה דעה לפני הרבי איך

בסימן טוב

אשה יראת ה' היא תתהלל

ובמזל טוב

יעלה ויצמח כגן רטוב מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' הטוב

ב לפ"ק

המגיד מראשית אחרית הוא יתן שם טוב ושאירית לאלה דברי התנאים והברית שנדברו והותנו

בין הני תרי צדדי ה"ה ... העומד מצד ...

התתן המופלג מר"ה ... ני, ובין ... תחי'.

העומד מצד ... הכלה הבתולה המהוללת מרת ... תחי'.

ובשאלת פי החתן והכלה ואמרו הן:

ר"ד ה"ה התתן הנזכר המופלג מר"ה ... ני יסא למזיס ב"נ

הכלה הבתולה המהוללה מרת ... תחי' בתופה וקדושין

כדת משה וישראל וישלטו בנכסיהון שוה בשוה.

ואל יבריחו ואל יעליטו לא זה מזו ולא זו מזה כ"א יהודו באהבה וחבה באמת ושלום

בסימרא ובסייעתא דשמיא.

התחייבות מצד ...

וגם להלביש את ... התתן מלבושי כבוד בגדי חול שבת ויו"ט כמנהג ב"נ חשובים פה.

התחייבות מצד ...

וגם להלביש את ... הכלה מלבושי כבוד בגדי חול שבת ויו"ט כמנהג ב"נ חשובים פה.

זמן התתונה במזיס ובשעה מוצלחת בעזהי"ת בחדש ... הבע"ל על הוצאת ...

ובתוך הזמן מתי שנתרצו שני הצדדים.

ע"ק מצד התתן ... ע"ק מצד הכלה ...

הצדדים מחוייבים לפצות הע"ק שלא יגיע להם שום היזק וגרם היזק כלל.

קנס מצד העובר לצד המקיים ... הקנס לא יפטור כו' וכו' לא יפטור

את הקנס, וקנינו אנן סהדי מהתתן ומהכלה ומהמחותנים, בקאנ"ס במרל"ב כתחו"ל.

והכל שריר וברור וקיים.

ח"ש ... לחדש ... שנת תש"ל לפ"ק, פה ...

נאם ...

דסוס
ם ויטרסן
רה' אנריסם
בנין אלראכב
ירושלם

בית מנחר
מסרים ומלאכים
"אור ר"
מוסוד וחברה
רחי יואר מבי 569
ברוכלין
טלפון 0441

שטר אירוסין של רבי ירחמיאל צבי בן האדמו"ר מביאלא
כתב היד הוא של ר' לייבל (באדיבות מגמ"ה)

ומתי להתפלל?! כשביקשת ממני, שתקתי לנוכח בקשה כל כך מופרכת. לך תתווכח עם אדם שמבקש כאלו בקשות... אבל אני לא חשוד על כך... וכי שוטה אני או מחוצף שאעיר לרבי על הנהגתו?!"

זה לעומת זה – סיפר הנכד הרב אברהם פרידמן ז"ל: פעם ראיתי את סבא ב'קידוש' של שבת בבוקר משוחח עם הרבי שיחה שנראתה לי ידידותית מדי... אחד מעיר ומשיב על דברי השני... התפלאתי: וכי דרך־ארץ לדבר כך עם הרבי? אחר כך הסביר לי סבא: "באוסטרובא הייתה הנהגה של יראה. הרבי לא ישב בטיש בשולחן אחד עם ה'עולם'. היה שולחן גדול לציבור, והרבי ישב בשולחן מיוחד... לעומת זאת, בשידלובצא שררה אהבה. ממש היימשקייט. הרבי ישב ביחד עם הקהל. אמרו שבאמצע הטיש היה יכול להושיב ילד על ברכיו... ואילו בביאלא נחלקו היוצרות – בליל שבת הייתה יראה, כמו באוסטרובא, ובשבת בבוקר – אהבה, כמו בשידלובצא..."

באמונה שלמה

פעם אחת, כשחלה סבא, הורה לו הרופא שעליו להתאשפז בבית החולים, אולם סבא סירב לנסוע לבית החולים עד שהרבי יאשר זאת. באותם ימים שהה הרבי ב'בית־חלקיה'. טלפון לא היה שם, אלא רק במזכירות המושב, ולא הצליחו ליצור עמו קשר. הרופא דחק בו שהוא חייב להתאשפז מיידית, אך סבתא הסבירה לו: "אתה צריך להבין, הוא לא ייסע בלי אישור מהרבי!" רק כשנודע לסבא שה'בית ישראל' מגור התעניין אם הוא נמצא בבית או בבית חולים, הסכים להתאשפז, כי מעצם השאלה משמע שהוא מסכים שילך לבית החולים.

בהזדמנות אחרת נסע סבא במיוחד לירושלים לשאול את פי הרבי על עניין אישי שהסתפק בו. "טוב שבאת", שמח הרבי לקראתו, והפליג עמו בדברי תורה. לבסוף הושיט לו הרבי את ידו הקדושה לברכת פרידה, וסבא חזר לביתו בתל־אביב כלעומת שבא. כאשר נשאל בבית מה השיב הרבי, ענה: "לא שאלתי", והסביר: "הרי הרבי הבין שהגעתי בשביל עניין מסוים, ולא נסעתי לירושלים במיוחד כדי לשוחח בדברי תורה. אם לא שאלני לשם מה באתי, הרי שהוא סבור שאין לי מה לשאול. אם כן, ברור שעלי להימנע מלעשות את הדבר שהסתפקתי עליו".

ערב אירוסיה של אחת הבנות לא חשה הכלה בטוב, וגם סבתא נפלה למשכב. מה עושים? מיד נכנס סבא אל הרבי להזכירן, והרבי נתן לו בעבורן משאריות החלה של שבת, שהיו מוצנעות תמיד בארונו. השתיים טעמו מן החלה, והבריאו מיד.

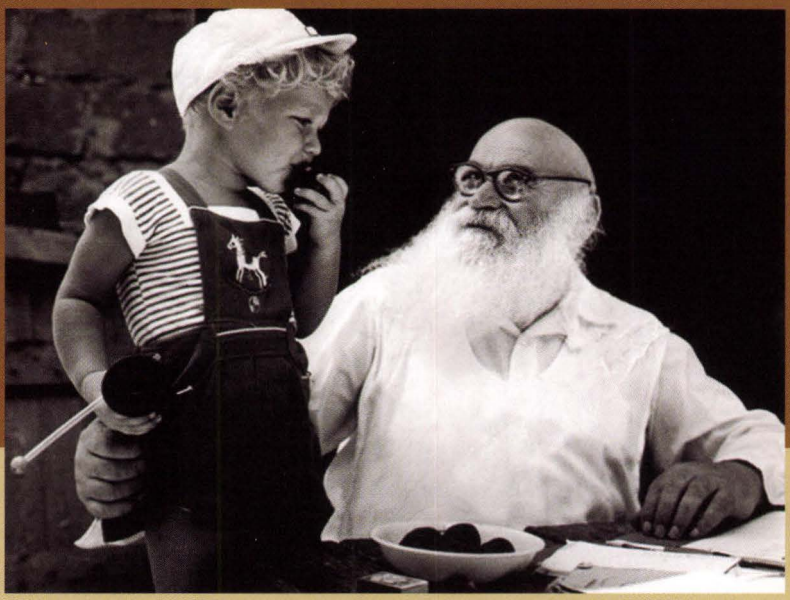
היה זה מעשה מופלא שהדהים את כל המשפחה. סבא התבטא אז בלשון חז"ל: "מכירו הייתי לשעבר – ועכשיו ביותר" (רש"י שמות יח, יא).

לימים שוב נצרך סבא לישועה, וביקש מהרבי שייתן לו מן החלות של שבת, והרבי השיבו: "אתה יכול לקחת..." כרוצה לומר: הפעם לא תועיל הסגולה...

לאו בכל יומא מתרחש ניסא...

לעילוי נשמתו

לפני פטירתו השאיר סבא סכום כסף בעבור העמדת יין בשולחן הרבי, כדי שיכריזו את שמו בשנה הראשונה על ה'שטעלן ויין'. לאורך כל השנה היו מתחילים בהעמדת היין: "לעילוי נשמת ר' יהודה ליב בן ר' אברהם חיים", ואחר כך קראו שמות נוספים.

ר' לייבל עם נכדו ר' יחיאל קריבוס

פרק כ

ניחוחות מבית סבא

קורות ביתו של אדם

הבית שהקימו סבא וסבתא בעמל־חיים היה בית נדיר ומיוחד, בית שינק משורשים עמוקים והיה בנוי על יסודות איתנים של רוחב לב ומסירות, עין טובה ולב טוב. בבית שרר הווי מיוחד, ורוח טובה הייתה חופפת עליו בכל עת. תמיד שררה בבית אווירה תוססת ומלאת עניין, והחיים היו שמחים ומלאי חוויות. גם בזמנים קשים היה טוב בבית. האוויר היה רצוף אהבה – אהבת תורה, אהבת אחים, אהבת הבריות, אהבת חסד. הילדים שגדלו בחממה זו אהבו זה את זה והעריכו איש את אחיו.

הילדים כיבדו את סבא וסבתא והעריצו אותם. סבא היה בעיניהם כמלך אמיתי. יחד עם האהבה הגדולה שרחשו כלפיו, נהגו בו כבוד ודרך־ארץ במידה יתרה, דרך־ארץ אמיתית שנבעה מיראת הרוממות. בתו רבקה כותבת ברשימותיה: "לכל אחד יש אבא שלו, ולי יש אבא שלי שאהבתיו אהבת נפש, מעולם לא אמרתי 'לא' לאבא..."

אווירת הבית הטביעה את חותמה בנפש הילדים. כאן ספגו ערכים נעלים ולמדו אורחות חיים. סבא וסבתא התברכו בתכונות נפש נאצלות, שבאו לידי ביטוי באופיו של הבית ובמעשים טובים שנעשו בין כתליו. אישיותם הזוהרת האירה את הבית והקרינה לתוך לבם של הילדים. ואכן, כל אחד מהם, בלי יוצא מן הכלל, נושא בלבו את המורשת, היא המצפן הנסתר המכוון את דרכם והליכות חייהם.

"אבינו לא השאיר צוואה בכתב", כותבת בתו, "כי כל אחד מאתנו נושא בתוך לבו את יושר לבו של אבא, את האמת, את העזרה לזולת, וכל זה באופן טבעי".

ברוח זו אמר סבא לנכדו כשהחלים מהתקף הלב הראשון, בשנת תשי"ט: "יהודי צריך ללמוד תורה באופן כזה שהוא יהיה דוגמה לילדיו, ובזמן שהוא כבר אינו מסוגל יותר ללמוד יהיה מי שימשיך אחריו. על זה נאמר: 'ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם... בשכבך ובקומך' (דברים יא, יט). דהיינו: תלמד אתה ותשמש דוגמה לבניך, ואז, גם 'בשכבך', כשאתה שוכב חולה ואינך יכול ללמוד, ימשיכו הם אחריך. אני כבר חולה", סיים, "אבל הילדים שלי, הם ימשיכו..."

באין אומר ודברים

השנים הרבות שחלפו מפטירתם של סבא וסבתא לא יכלו להם, לזיכרונות הילדות שנושאים עמהם הצאצאים. קסמו של הבית לא פג. כל אימת שהזיכרונות צפים ועולים, טעמם המתוק מחלחל ומתפשט בכל רמ"ח ושס"ה שלהם.

הגיצים שפרחו מן השלהבת שיקדה בחביוני לבו של סבא מצאו להם בית־אחיזה בלבבות הרכים של הילדים והותירו בהם את רישומם, אף על פי שטרם היו מסוגלים אז לעמוד על פשרם ולרדת לעומקם.

מספר אחד הבנים: "עמדתי ליד אבא בתפילת יום הכיפורים. כשהגיע שליח־הציבור ל'סדר העבודה', אמר לי ברגש: "עכשיו הולכים להגיד את ה'עבודה'..." מאז קיבלתי את הטעם באמירת ה'עבודה'. תמיד התפלל אבא בקול רם, אולם ביום כיפור, באמרו את 'סדר העבודה', היה צועק מהתרגשות, צועק ובוכה. היו שומעים בקול שלו את הגעגועים ואת ההתרגשות..."

ליל הסדר נערך במורא גדול. סבא היה כולו אש להבה ונהג לומר את ההגדה בלי שום תוספת. שנה אחת החביא ילד קטן את ה'אפיקומן'. כשהגיעו ל'צפון', פנה אליו סבא שיוציא את ה'אפיקומן' ממחבואו. הילד רק פתח את פיו לבקש מתנה, כנהוג אצל רבים, אולם סבא, שלא הסכים להתעסק בלילה הקדוש בעניינים שלא היו נהוגים אצל אבותיו, הוציא מיד מצה אחרת ואכלה לשם 'אפיקומן'. היה חבל לו על הרגע הקצר הזה.

כשעוד התגוררו בפולין, שם נוהגים יום טוב שני של גלויות, היה ליל הסדר הראשון מתנהל באימה וביראה, והילדים המתינו בקוצר רוח ללילה השני, שהיה מותאם יותר לרמתם.

"אווירת השבת במחיצתו של סבא הייתה מרוממת", נזכר אחד הנכדים. "כבר בערב שבת, כשהכין את הנרות, היה לובש זוהר, כמי שנכנס לקבל פני מלך. כשהיה סבא מתעטף בקפוטה, חוגר בגרטל וחובש את הספודיק לראשו, הייתה כל דמותו אומרת קדושה, ופניו היו קורנות אושר עילאי מכניסת השבת ועד צאתה. בשבת בבוקר אחרי 'מוסף' היו מתלווים אליו ממתפללי בית הכנסת ברחוב העבודה[1]. אף על פי שהליכתו הייתה איטית, היו מתאבקים בעפר רגליו לשמוע ולהתבשם מאמרי פיו, והיו משתתפים בקידושא רבה שנערך בביתו. סבא היה מקדש על כוסית קוניאק, כמנהג חסידי פולין..."

לסבתא היו פמוטות כסף יפים שבהם הדליקה נרות רבים לכבוד שבת. כאשר הפציצו האיטלקים את תל־אביב, והשלטונות הכריזו על משטר הַאֲפֵלָה, אירע פעם שבליל שבת שכחו לסגור את התריס, והאור בקע החוצה. שוטר גוי מהמשטרה האנגלית נכנס הביתה לנזוף ולהעניש, אולם בראותו את נרות השבת המאירים, ואת סבא יושב בראש השולחן במלבושי שבת, הסיק שמתקיים כאן טקס דתי חשוב, ולא ההין להפריע. השוטר יצא כלעומת שבא בלא לומר מילה.

אחרי הסתלקותו של סבא גנזה סבתא את פמוטות הכסף שלה באמרה: "אחרי שסבא איננו, פנה הודם, פנה הדרם..."

אהבה ללא גבול

סבא וסבתא גידלו את עשרת ילדיהם במסירות אין קץ. כל הימים עסקו בלהיטיב ולהעניק להם מכל הטוב שהכילו בנפשם – והיה להם מן הטוב הזה בשפע.

קשה לתאר עד כמה אהב סבא את ילדיו ושמח בהם. כל אחד ואחת היו יקרים וחשובים בעיניו. הוא העריך אותם וכיבדם וראה בכל אחד את המעלות המיוחדות שלו. הילדים עמדו בראש מעייניו, וחינוכם היה התפקיד העיקרי בחייו. מיום היותם העניק להם מלוא חופניים מאוצרות רוחו, לימדם להשכיל ולהיטיב, הדריך והשגיח, והיה גם תובע ומוכיח. מי כמוהו הבין לנפש הילדים וידע להלך כנגד רוחם. הן הפינוקים והן המוסר והתוכחה נעשו על ידו בחכמה רבה ומתוך תשומת לב מיוחדת.

גידול הילדים והדאגה לצורכיהם עמדו אצלו מעל הכל. סיפרה סבתא: "יום אחד סיכמתי עם סבא שיחזור מוקדם מהעבודה ונלך לקנות נברשת לבית. לפני

1 בית כנסת חסידי אזורי שבו התפלל סבא בשנים האחרונות, אחרי שעבר לגור ברחוב רבי יוחנן הסנדלר.

שיצאנו בירר: 'הקטנה כבר אכלה?' אמרתי לו: 'היא תאכל בעוד שעה', אך סבא לא הסכים: 'לתת לילד לאכול זה קודם לנברשת... נלך מחר!'"

הבן הגדול ר' רפאל היה 'מבין' גדול ומומחה בזרעים. במישוש בעלמא ידע לקבוע את טיבו של שק זרעים. לפני שעזבה המשפחה את פולין, היו ידידים שיעצו לסבא להשאירו בפולין כדי שימשיך לספק זרעים לכל הלקוחות שלו. כך תהיה לו פרנסה מכובדת, ויקל עליו למצוא שם שידוך הגון. אולם סבא לא רצה אפילו לחשוב על רעיון כזה: "מ'לאזט נישט א קינד!" (לא משאירים ילד!) משפט זה היה מוטיב חייו של סבא, שהיה בבחינת 'כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף'. רוחו הגדולה הייתה פרושה על ילדיו, מגוננת עליהם באהבתו ונושאת אותם עמו מעלה מעלה.

פעם אחת, כששהה למנוחה בבית הארחה בשכונת 'בית הכרם' בירושלים, הגיעה בתו לבקרו בדיוק בשעה שישב בחצר ולמד. משראה אותה, סגר סבא את הגמרא והחל לשוחח עמה. הדבר לא מצא חן בעיני אחד הנוכחים, והוא שאל בנימה של תוכחה: "למה סגרת את הגמרא?!"

"כך צריך לעשות!" ענה סבא. "כשבאה אליך בת, יש לסגור את הגמרא ולשוחח עמה".

בדרכי נועם

דרכו של סבא בחינוך הילדים הייתה מיוחדת. היו לו דרכים מקוריות כיצד להסביר, או להוכיח ולהעיר, באופן שההבנה והרגש הנכונים יתקבלו על נפש הילדים.

הנה דוגמה: אחד הילדים הקטנים לא שעה לבקשת העוזרת ופסע במנעליו על הרצפה הרטובה שנשטפה זה עתה. כשהעירה לו על כך, ענה בחוצפה, ואף הטיח בה דברי עלבון. כולם נבהלו, אך סבא, בניגוד למצופה, שתק ולא הגיב מאומה. כעבור יומיים, כאשר נסע סבא לאפיית מצות, נבחר הילד הזה להתלוות אליו. בדרך שאל אותו סבא מה למדו ב'חיידר' על יציאת מצרים, והוא סיפר שהיהודים היו עבדים במצרים והקב"ה הוציא אותם לחירות, ועכשיו כולנו בני חורין.

שאל סבא: "ואתה מאמין שהיהודים יצאו ממצרים?" הילד השיב בחיוב. חזר סבא ושאל: "כל היהודים יצאו?" והילד ענה מיד: "כן!"

"אתה מאמין שכל היהודים יצאו?!" שאל סבא, "נראה לי שאינך מאמין..." הילד נבהל וזעק: "כן, ודאי שאני מאמין!"

חזר סבא ושאל: "וגם אסתרק'ה (העוזרת) יצאה ממצרים?" כלומר: "אם היא יהודייה שיצאה ממצרים, למה אתה מתנהג אליה כמו שפחה? הרי יהודי שיצא ממצרים אינו עבד!"

עכשיו פרץ הילד בבכי וצעק: "כן, אני מאמין, גם אסתרק'ה יצאה ממצרים..."

זו הייתה התגובה למעשה של אמש, והמסר נשאר חקוק בזיכרון לכל החיים.

תמיד חינך סבא בדרכי נועם. גם המוסר שלו היה מוסר מתוק. מכות ועונשים היו מנוגדים לתכונות נפשו. אם תשאל את יוצאי חלציו אם פעם הכה סבא את ילדיו, הם בוודאי יתקוממו מול הרעיון, שאינו מתאים לאישיותו. ברשימות בתו רבקה אנו קוראים: "פעמים רבות חשבתי ורציתי להיזכר מה היו העונשים שקיבלנו בבית, ואינני נזכרת... האם אף פעם לא נענשנו? או שרישומם היה אפסי עד שלא נשאר כלום בזיכרון? אבל עונש אחד שמור בלבי: אחד הבנים דיבר בחוצפה אל העוזרת, היא הלשינה בפני אבא; וברעש גדול, בנוכחות כולם, ההוא קיבל עם החגורה כהוגן..."[2]

סיפור מאלף נוסף הקשור בעוזרת: יום אחד נכנס סבא הביתה, ובאין אומר ודברים לקח את פח האשפה הכבד ויצא. הדבר עורר את פליאת כל בני הבית, שכן אף פעם לא עסק במלאכות כאלו. למה חשוב היה לו לרוקן את הפח בדיוק אז, ולעשות זאת בעצמו? הפליאה גברה כשחזר לאחר זמן קצר כשפח חדש בידו. כולם רצו להבין מה התרחש פה.

עמד סבא והסביר: "כשאדם יכול להקל מעל עצמו את המלאכה, והוא בוחר לעבוד קשה – זוהי טיפשות, אולם כשמדובר בנוגע לאחרים – זוהי עבירה. הפח הישן היה עשוי מתכת כבדה. היום נודע לי שניתן להשיג פח מחומר קל יותר, ולכן מיהרתי לרכוש פח חדש כדי שהעוזרת לא תצטרך לסחוב משא כבד. אמנם היא מקבלת תשלום בעבור עבודתה, אבל אסור להעביד אותה מעבר לנדרש. אם לא יקלו עליה במה שאפשר – הרי זו אכזריות!"[3]

---

2 כנראה באירוע אחר.

3 כתב רבינו יונה בשערי תשובה: "לא ישתעבד אדם בחבריו. ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו, לא יצווה אותם לעשות קטנה או גדולה אלא לרצונם ותועלתם, ואפילו להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות כיכר לחם. אבל אדם שאינו נוהג כשורה, מותר לצוותו לכל אשר יחפוץ" (שער ג אות ס).

ודור רביעי ישובו הנה

ענף אחד היה לעץ העבות של משפחת פרידמן, שנעקר ממקומו עוד קודם שקם סבא ונטע עצמו באדמת ארץ ישראל. היה זה הענף של אחותו הגדולה של סבא, שרה, שהפליגה עם משפחתה לאמריקה הרחוקה.

באותן שנים שבין שתי מלחמות העולם לטשו רבים עיניהם מערבה. האנטישמיות הגואה בפולין וקשיי הפרנסה הביאו יהודים רבים אל כבש האונייה, כשפניהם אל ה'גולדענע מדינה'. גם בעלה של שרה היה בין היוצאים לנסות את מזלו מעבר לים, ואחרי שנים של מאמץ להתבסס שם, קרא לה ולילדים לבוא אחריו. נסיעתה של שרה ומשפחתה הייתה תופעה יוצאת דופן במשפחה המורחבת, וקל לשער את החששות שמילאו את בני המשפחה שנותרו מאחור. לא טובות היו השמועות שהגיעו על המהגרים לאמריקה. ארץ הזהב הייתה 'ארץ אוכלת יושביה' מבחינה רוחנית. וגם אם מבין דור המהגרים היו כאלה שהצליחו לשמור על יהדותם, הרי שהדור הצעיר רחק עד מאוד והפך לאמריקני לכל דבר, ריק מכל זיק ורגש של יידישקייט.

שנים חלפו. בתנאי הימים ההם קשה היה לשמור על קשר עם בני משפחתה של שרה, והם נעשו רחוקים, תרתי משמע. בהמשך עלה סבא ארצה, ואז ניתק הקשר לחלוטין.

חלפו עוד שנים: בפולין נגדעו ענפים שלמים של המשפחה, בארץ ישראל התמודד סבא עם קשיי הקיום ונסיונות התקופה, ובאמריקה קם דור חדש אשר לא ידע יהדות מהי. גם נכדיה של שרה היו ביניהם.

נכד אחד היה לה בשיקאגו, בחור צעיר ושמו אברהם חיים קאופמן, שנקרא על שם הסבא פרידמן. הנכד נמשך אל היהדות והצטרף לתנועת 'בני עקיבא' של המזרחי, ובעקבות זאת גמלה בו החלטה ללמוד בארץ ישראל, להכירה ולהתחבר לשורשי עמו וארצו.

סבו של אברהם חיים הצעיר, ששמע על התכנית, אמר לו: "יש לי גיס בארץ ישראל. אכתוב לו מכתב שיארח אותך בביתו". תמיהתו של הנכד הייתה כפולה: הוא לא ידע כלל שלסבתא שלו יש אח ושמו יהודה ליב פרידמן, המתגורר בתל־אביב, ואף לא ידע שסבו יודע לכתוב בעברית.

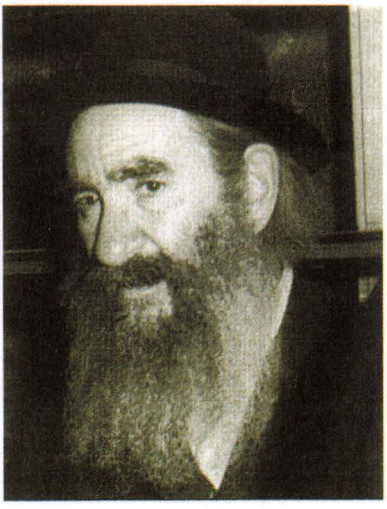
כשקיבל סבא את המכתב, לא ידע את נפשו מרוב התרגשות. עם זאת לציפייה לקראת ביקורו של בן הדוד האובד נלוו גם חששות – להכניס לבית אורח בלי לדעת מה טיבו ומידת יהדותו, אין זה פשוט.

סבא, איש תבונות כמו תמיד, שלח את חתנו הרב שלמה מאיר, שהיה דובר אנגלית, לקבל את פניו של הנער בשדה התעופה ולתהות על קנקנו. והוא הגיע, 'אָמֶרִיקַן בּוֹי', דובר אנגלית בלבד, ושמח בשאר בשרו שמקבל אותו בזרועות פתוחות.

המפגש עם משפחת פרידמן – עם סבא וסבתא ומשפחתם המפוארת ועם אורח החיים בבית – הֵסֵב לאורח הלם אמיתי. בן הדוד הצעיר היה בטוח כי הוא מכיר היטב את היהדות שאליה התקרב, והנה גילה כי ב'בני עקיבא' ערכו לו היכרות שטחית בלבד. הבית החסידי וההווי הרוחני התוסס בבית פרידמן הקסימו אותו, אך יותר מכל התפעל מאישיותו של סבא. שנים אחר כך העיד, כי מה ש'תפס' אותו – לא היה ה'תלמיד חכם' שבסבא, אלא ה'בן־אדם' שבו.

"באת כדי להכיר את ארץ ישראל, אך לפני כן", הציע לו סבא, "כדאי לך להכיר את המקור, את היהדות האוטנטית". אברהם חיים לא סירב. הוא נמשך אל המאור, ועוד לפני שהחלה שנת הלימודים, כבר החליט: "אני נשאר ללמוד בישיבה קדושה!"

סבא התאמץ בעבורו בכל כוחו. הוא פנה לרבי יוסף שלמה כהנמן והפעיל את כל כושר שכנועו כדי שיקבלו לישיבת פוניבז'. "לא התאמתי לשם, ולא רצו לקבל אותי", העיד אברהם חיים עשרות שנים אחר כך. "לא היו לי אפילו ידיעות בסיסיות בגמרא, ועם כל זה – התקבלתי לישיבה". היה זה בזכות ההיכרות האישית של הרב מפוניבז' עם סבא ובשל ההערכה הרבה שרחש אליו, וכמובן גם בזכות הבטחתו של סבא, כי הוא פורש על הנער חסות ויעמוד מאחוריו לכל אורך הדרך.

רבי יוסף ליס

סבא השיג לאברהם חיים חברותות עם תלמידי חכמים דוברי אנגלית. אחד מהם היה רבי יוסף ליס מכולל 'חזון איש', שעמו היה לומד בסעודה שלישית מדי שבת. רבי יוסף ליס היה תלמיד חכם משכמו ומעלה. הוא היה מתלמידי קמניץ ומיר, גלה לשנחאי עם ישיבת מיר ועלה ארצה אחרי המלחמה. בשנחאי שימש מתורגמן בין השלטונות לתלמידי הישיבה הגולים. את ידיעותיו באנגלית רכש ממילון אידיש־

אנגלית שהיה ברשותו, ואת האנגלית הבסיסית שידע ביקש סבא לנצל לטובתו של הבחור האמריקני. כך זכה אברהם חיים להיות מבאי ביתו של אותו צדיק.

הצעיר שהגיע מרקע תלוש כל כך, לא הלך לאוניברסיטה, אלא זכה ללמוד בישיבת פוניבז', כשסבא מלווה אותו ועומד לצדו בכל הקשיים שנערמו בדרכו.[4] סבא פתח בפניו את לבו הרחב ואת ביתו ואימץ אותו כבן, ובבוא עת דודים אף השיאו כאחד מבניו.

לסיפור הזה אין סוף. הוא נמשך עד היום: ר' אברהם חיים הקים משפחה לתפארת, בנים וחתנים בני תורה ותלמידי חכמים. ברבות השנים זכה להגשים את חלום חייו, ולפני שנים אחדות עלה עם כל משפחתו להתגורר בארץ ישראל בעיר החרדית 'מודיעין עילית'.

וכך אמר ר' אברהם חיים בכנס הנכדים: "אינני מחשיב את עצמי כאחיין של ר' לייבל, ואף לא כנכד. אני רואה את עצמי כבן ואותו כאב. בני ונכדי נחשבים כולם כנכדיו".

הסבא בחופתו של אברהם חיים קאופמן
מימין רבי יוסף שלמה כהנמן

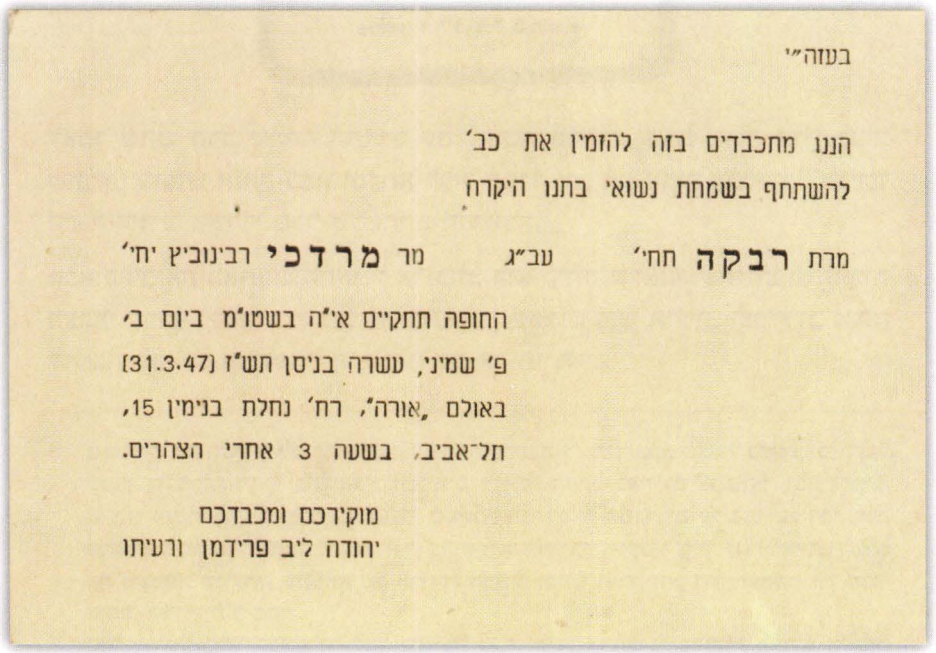
4 ראו למשל בספר 'הרב מפוניבז'' חלק ג עמוד רכב.

המשפחה מתרחבת

ברבות השנים התרחבה המשפחה, הילדים הקימו בתים, והלב הרחב של סבא וסבתא נפתח עוד יותר לקלוט ולקבל את החתנים והכלות שהצטרפו למשפחה. כל נכד ונכדה שנולדו – נעטפו בחום ובאהבה אין קץ.

במהלך שנות נישואי הילדים הורה הרבי מביאלא לסבא שישיא את ילדיו גם עם אותם צעירים ששרדו את השואה – 'דער גיואלגנער קינדער' (הילדים המתגלגלים), שהגיעו ממשפחות טובות ומיוחסות, אך בנסיבות התקופה שלאחר המלחמה אין מכירים בהם ובייחוסם המפואר.

בתו של סבא, מרת רבקה, נישאה לניצול שואה, ר' מרדכי בהרב[5]. החתונה התקיימה זמן קצר אחרי האירוסין, שבוע לפני חג הפסח, כדי שלחתן, אוד מוצל מאש, יהיה היכן לשהות בליל הסדר. סבא עמד על כך שיערכו סעודת 'שבע ברכות' בכל שבעת ימי המשתה, לרבות ערב פסח ממש, אז התקיימה השמחה בבוקר, בדירתם של הזוג הצעיר.

בעזה"י

הננו מחכבדים בזה להזמין את כב'
להשתתף בשמחת נשואי בתנו היקרה

מרת **רבקה** תחי' עב"ג מר **מרדכי** רבינוביץ יחי'

החופה תתקיים אי"ה בשטו"מ ביום ב'
פ' שמיני, עשרה בניסן תש"ז (31.3.47)
באולם „אורה", רח' נחלת בנימין 15,
תל־אביב, בשעה 3 אחרי הצהרים.

מוקירכם ומכבדכם
יהודה ליב פרידמן ורעיתו

5 בן אחר בן ל'תפארת שלמה' מראדומסק. את שם המשפחה בהר"ב אימץ לעצמו כשנמלט מאירופה.

ס פ ר

זכרון עולמים

פרקים על חורבן יהדות אירופא
משנת תרצ"ט עד תש"ה
ותיאורי ההרפתקאות דעדו על
יהדות אונגריא בשנת תש"ד
מאחרי פסח עד חג השבועות

ונלוה אליו מאמרים נחמדים
להלהיב לבב ישראל לאבינו שבשמים

כל אלה חוברו יחד
ע"י
רפאל שטערן
לשעבר ראש קהלה אונגוואר

שנת התש"ז

סעיהיק ירושלם תובב"א

לאחר שהבן הרב שמחה התארס עם פליטת השואה, מרת מרים תחי' לבית שוורץ,[6] הזמינו אותה סבא וסבתא לליל הסדר וגם את אחיה צבי־דוב[7]. שניהם היו היחידים ששרדו מכל משפחתם החשובה,

סבא קירב את האח ושוחח עמו ארוכות. הוא קיווה שלאחר שחרורו מהשירות הצבאי ייכנס ללמוד בישיבת פוניבז', אבל משמים נגזר אחרת, וצבי־דוב נספה לדאבון לב. כל המשפחה התאבלה עם אחותו מרים.

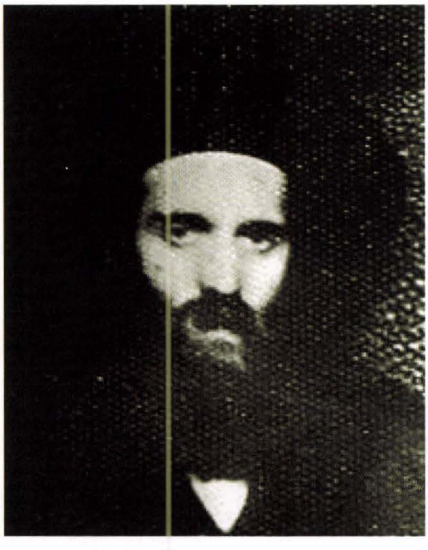
---

6 כשהציעו את השידוך לבנו ר' שמחה עם מרת מרים תחי', הלך סבא לשאול בעצת רבי רפאל שטרן, מדמויות ההוד בתל־אביב ומלפנים מראשי הקהל בעיירות אונגוואר וסטרופקוב, שהכיר את המשפחה קודם ימי הזעם. כששמע רבי רפאל שמבררים על בתו של רבי משה שוואַרץ הי"ד, מחה דמעה ונאנח: 'אוי, מה שעשה החורבן... עכשיו צריך לתת ראיות ולשבח את משפחת שוואַרץ, משפחה של תלמידי חכמים ובעלי תורה וחסידות, ועכשיו אין מכיר אותם, ואין היודע בכך'...

7 כבר בהיותו לפני בר־מצווה למד בישיבה בעיר אונגוואר. בימי מלחמת העולם השנייה נשלח למחנות הריכוז, ולאחר שובו משם התמסר ללימוד התורה בישיבה בעיר קאשיו אצל רבי רפאל בלום. עלה לארץ בשנת תש"ח, ובאותה שנה גויס לצה"ל. נספה ביום ו' באלול תש"ט כשהוא בן עשרים שנה בלבד, והובא למנוחת עולמים בחלקה הצבאית בבית הקברות הצבאי בצפת.

אחרי האירוסין של הבן יהושע מנחם עם מרת צפורה לבית נוימן, שנותרה אחרי השואה ללא אב ואם, אמר לה סבא: "תרגישי בטוחה, את נכנסת למשפחה טובה, ביתנו הוא ביתך". ואכן, הם קיבלו אותה כבת ממש. אחיה ר' עמרם יצחק הוזמן גם הוא לסדרי הפסח אצל סבא, וגם לו סייע בפרק השידוכים.

מרת צפורה הייתה בתו של רבי דוד נוימן הי"ד, מנכבדי הקהל בעיר ברגסס. הוא היה מקורב לאדמו"ר רבי אהרן ראטה זצ"ל (ר' אהרל'ה), ולאחר שעלה רבו ארצה, המשיך לעמוד אתו בקשר מכתבים. משפחתם הייתה מיוחסת לרבי יוסף בן רבי אברהם בלוך, בעל ה'גנזי יוסף', שהיה ראב"ד באלעסק ובסטנאב ומתלמידי ה'בעל שם טוב'.

רבי אהרן ראטה בצעירותו

בתו של סבא, מרת טובה שתחי', נישאה לר' שמואל קריבוס שיחי'. אביו ר' יחיאל קריבוס מלודז' היה נגיד למדן וחסיד מופלג, מחשובי עדת חסידי סלונים. ה'דברי שמואל' אמר לו באחד הטישים: "הראיני את מראיך, השמיעיני את קולך, כי קולך ערב ומראיך נאוה".

בכל פעם שה'בית אברהם' הגיע ללודז', היה מתאכסן בביתו, והרבי היה משוחח עמו שעות ארוכות. גם בנו האדמו"ר רבי שלמה דוד יהושע הי"ד (הרבי הצעיר) התארח בביתם תמיד (משם נסע לשמחת אירוסיו וגם לחתונתו באלכסנדר), ולביתו הגיעו כל מבקשי פניהם.

אביו ע"ה ואמו הצדקנית מרת חיה שרה הי"ד ראו בזה זכייה שאין למעלה ממנה, והתבטלותם לאדמו"רי בית סלונים הייתה מן המופלאות.

ואף גם זאת: גם לאחר שהקימו הילדים בתים בישראל וכבר עמדו על רגליהם, לא הסיח סבא דעתו מהם ולא הסיר את אחריותו מעליהם. כולם המשיכו להיות קשורים אליו. הוא לא היסס להעיר ולעורר בשעת הצורך. בסיומו של מכתב נוקב ששלח פעם לאחת מבנותיו הנשואות, הוא כותב: "אל יחר בעיניך על הביטויים האלו, כי סוף סוף אני האב, ועלי מוטל לדבר אל ילדי בכל לשון של תועלת... ואני מבקש ממך שדברי אלו לא יהיו דברי תוהו ובוהו, רק שייכנסו עמוק עמוק אל לבך הטהור והזך..."

מספר אחד הנכדים הצעירים: יום אחד נכנסתי הביתה בעיצומה של שיחה טעונה מאוד בין סבתא לאחד הבנים. לא הבנתי על מה מדובר, אולם כשקמה סבתא מהשולחן, הפטירה: "את הילדים צריך לחנך עד היום האחרון..." זו הייתה תשובתה גם לאחד הבנים שטען כי אחרי שהתחתן והוא עומד ברשות עצמו, איננו זקוק שיגידו לי מוסר: "כל זמן שאני חיה, אגיד לך מוסר..."

וראה בנים לבניך

לא היה מאושר מסבא כאשר זכה לראות את הדור הצעיר – הנכדים, בני השילשים. הוא אהב אותם עד בלי די והשתדל תמיד להסב להם הנאה ועונג.

כשנולד הנכד הראשון, היה סבא כשיכור מרוב שמחה. לברית המילה הזמין את כל ידידיו מאנשי הצורה בתל־אביב.

מספרים שפעם ישב הנכד הקט על ברכיו והסיט מן השולחן כוס זכוכית, וזו נפלה ארצה והתנפצה בקול רעש. כשראה סבא את הנאתו של הנכד מקול השבירה, קירב כוס נוספת אל התינוק הצוהל, והפעוט, שמצא לפניו כוס נוספת, לא איחר להפילה ארצה[8]. את מעשהו הסביר: "כל כך הרבה ילדים נהרגו בשואה. רק מתי מעט נשארו לנו. אם יש לתינוק הנאה לשבור צלחת, שישבור... לפחות שהילד שנותר ייהנה..." סבתא הייתה אומרת בשם צדיקים: "אלמלי ידעו הבריות

8 מקור להנהגה זו מצאנו במסכת יומא דף עח: "דאמר אביי אמרה לי אם ריביתיה דינוקא... תבורי מאני". פירש רש"י: "להפקיר לו כלים לשבר ולמלאות תאוותו". המשך הגמרא: "כי הא דרבה זבין להו מאני גזיזי דפחרא לבניה ומתברי להו". רש"י: "כלים סדוקים של חרס בדמים קלים".

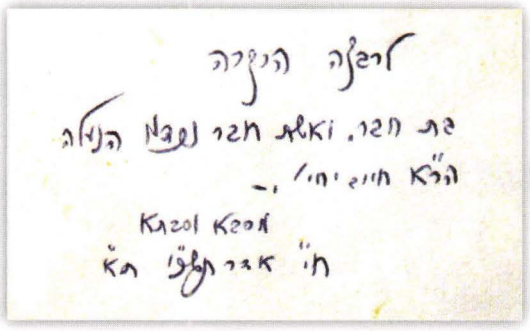
כמה קטרוגים מתבטלים כאשר נשבר כלי בבית, היו עומדים ושוברים את כל כלי הבית שלהם..." כמו כן היה סבא נותן לילדים קטנים לפרק חפצים שונים, באומרו כי הדבר מועיל להתפתחותם...

בהנאה רבה היה סבא משתעשע עם נכדיו ושואב מהם קורת רוח. הוא היה יושב ליד התינוקות ומתבונן בהתפעלות, תוך שהוא מתבטא כי כדי לזכות להביט בהם, יש לרכוש כרטיסים... כשהיו הפעוטות זוחלים בביתו, היה אומר: "אצלי בבית מתגלגלים יהלומים על הרצפה"... בהזדמנות אחת כתב לקרוב משפחה: "והאמת אגיד לך, שאני בעצמי כל שמחתי היא מן הילדים והנכדים שחנני ה' בחסדו הגדול, כן יברכם ה' בכל טוב סלה..."

ואכן, גם הדור השלישי גדל על ברכיו. הוא היה אבי המשפחה, הדמות המרכזית שעיני כולם נשואות אליה, והוא מצדו נתן דעתו על כל אחד ואחד. בכל נכד מצא מעלות וסגולות מיוחדות, היה מטפח כל אחד כבן יחיד ומתמסר להעניק לו הכל – ברוחניות ובגשמיות. מרוב אהבתו אליהם לא פסק מללמדם, להחכימם ולהדריכם בנתיבות יושר.

סבא היה נערץ על כל בני המשפחה – מגדול ועד קטון. קנו שמלה חדשה לנכדה, היא רצה להראות לסבא; כל 'חידוש' בלימוד או הצלחה במבחן, מבשרים לסבא; הודיעו בבית הספר על טיול, שואלים את סבא; נכד שלמד בישיבת 'חידושי הרי"ם' חזר הביתה בלילות, נכנס בדרכו לסבא; נכדה מתלבטת אם מתאים לעשות כך וכך, הולכים לסבא שיעזור להחליט, וסבא יושב ומקשיב לכל ה'נימוקים' בכובד ראש, והילדה מרגישה שמבינים אותה...

סבא היה מכבד את כולם, גם את הילדים הקטנים – כולם אהובים, כולם חשובים. כשנכד ישב ושיחק על הרצפה, וסבא היה צריך לעבור, הזיז סבא את

מתנה - הגדה של פסח למרת רבקה ע"ה, אשת נכדו רבי אברהם חיים פרידמן ז"ל כנראה הם היו אורחים בליל הסדר

השולחן או את הכיסא כדי שלא להפריע לילד. כיוצא בזה סיפרה אחת הנכדות: בילדותי ישבתי ליד סבא ודרשתי את מלוא תשומת הלב שלו. סבא לא איבד את סבלנותו, אלא אמר לי במאור פנים ובחיבה גלויה: "סייג לחכמה – שתיקה". שתקתי, והייתי מאושרת – הרי לשתיקה שלי יש חשיבות! בכך אני חֲכָמָה...

בשנותיו האחרונות, כשזכה סבא לדור רביעי, לא היה מאושר ממנו. הוא, שנותר ענף בודד ממשפחתו הגדולה, זוכה לראות נינים. אין זה מובן מאליו! בסוף ימיו ממש נולדה לו נינה, וה'קידוש' התקיים בבני ברק. לא איש כסבא יוותר על הזכות לשהות במקום השמחה. הנסיעה ל'קידוש' הייתה כרוכה בהיערכות רבה, שכן היה צורך להביא את כל הציוד הרפואי שלו לבני ברק, שם התאכסן בבית נכדו הרב אליהו פישר. עוד ביום חמישי הוזמנה מונית, וסבא נסע עם כל הכבודה לבני ברק. אמנם היה ברור שבגלל מצבו הרפואי לא יוכל סבא ללכת עד לבית הכנסת שבו התקיים הקידוש, אך להישאר בתל־אביב כששמחה משפחתית נחגגת בבני ברק – גם זאת לא היה מסוגל. עצם הנוכחות קרוב למקום השמחה הייתה חשובה לו, כפי שכל המשפחה הייתה חשובה וקרובה ללבו.

חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי

הנכדים שחיו בצלו זוכרים את השהייה במחיצתו כעין גן עדן מקדם. רישומה של ההרגשה הטובה ההיא לא נמחה עד היום, וטעמם הערב של הלקחים שקיבלו מפיו עדיין מתוק לחיכם. כל הצאצאים מייחלים ומשתדלים שביתם יהיה כביתם של סבא וסבתא.

בלבו של כל אחד מהנכדים שמורות אפיזודות מיוחדות מן הבית הזה, שהותירו את רישומן, ואף על פי שהמקרים שונים, המסקנה – אחת.

הנה מה שרשם הנכד הרב חיים מאיר:

קטונתי מלהתחקות אחרי הנהגתו של סבא. וכי מה מבין אפרוח בענק רוח? אך בלבי נחקקו רשמים עמוקים ממעשים קטנים לכאורה, כי לולי הרושם הגדול שעשו עלי, היו טובעים גם הם בתהום הנשייה.

הבית של סבא וסבתא היה בית חם ואוהב. תמיד הרגשתי כאילו הם רק שלי. תקופה מסוימת בילדותי שהיתי אצלם בחורף (כנראה היה זה אחרי הולדת אחד מאחי). יום אחד, כשהתלוויתי לסבתא ברחוב, אמרה לי לפתע: "אני מרגישה שיש לך חום!" ומיד שבה עמי הביתה. ואכן, כך היה. התברר שחליתי באבעבועות רוח. באותם ימים טרם הומצא החיסון נגד הנגיף, וכידוע, הייתה זו מחלה קשה מאוד. כל גופי התמלא שלפוחיות מכאיבות ופצעים מגרדים, וכך שכבתי בביתם

כמה שבועות עד שהחלמתי. לעולם לא אשכח איך סבא היה מתיישב לידי להרגיעני. אני זוכר שפעם אחת ישב ובכה עמי כאשר חשתי כאב בלתי נסבל...

בוקר אחד סגרירי וגשום, לאחר ביקור הרופא, לקח סבא את המרשם והלך לקנות בעבורי את המשחה בבית המרקחת. כשעלה הביתה עם התרופה, הראה לי את כובעו, שהיה לבן ומכוסה ברד שעדיין לא הספיק להפשיר. אז לא הבנתי, אבל היום אני מבין את המסירות הרבה שהייתה כרוכה בהליכה זו.

סבתא הייתה מפנקת אותי ככל יכולתה, ובפרט דאגה שאוכל כראוי. בהיותי בררן מטבעי, עמלה קשות לשדל אותי למען אוכל ואבריא. במבצע השתתף גם סבא, ועל כל צלחת דייסה שסיימתי היה נותן לי שילינג – חמישים פרוטות (שהיו אחר כך לחמש אגורות). כשהצטברו המטבעות, החליפן במטבע ענק של 250 פרוטות (שהיו אחר כך רבע לירה). בהמשך אף פתח לי תכנית חיסכון בבנק.

אם במטבעות עסקינן, אי אפשר שלא להזכיר את מעמד חלוקת דמי חנוכה, שבוודאי זכור לטוב אצל כל הנכדים. וכך היה מנהגו: לקראת ימי החנוכה היה סבא הולך לבנק ופורט כסף כדי לקבל לירות חדשות שזה עתה הודפסו. כל ערב מימי החנוכה הייתה מוזמנת משפחה אחרת. לא אשכח את הציפייה לאותו ערב מיוחל, שבו היינו נוסעים כל המשפחה לסבא. לאחר שהתכבדנו ממטעמיה של סבתא, וסבא התעניין בשלום כולם, היה מוציא את השטרות החדשים ונותן לכל ילד כפי מניין שנותיו. איזה כבוד נהג בכל ילד! ובכלל, כל דבר שסבא היה עושה, היה בצורה הכי מכובדת ששייך.

מעניין לציין, כי תחת הכרית שהייתה למראשותיו בעת יציאת נשמתו, נמצאו שטרות כסף חדשים שהכין בעבור 'דמי חנוכה' לנכדים...

כשקצת גדלתי, שמתי לב שכל מעשיו והנהגותיו אינם בדרך אגב או כלאחר יד, אלא הכל נעשה במחשבה ובשליטה עצמית מופלאה. פעם העיר שאין זה דרך־ארץ להתכופף לצלחת בעת האכילה. זהו טבעה של הבהמה מפני שאין לה דעת, וכולה אך ורק תאווה, אבל האדם, שעל ידי אכילתו מעלה את המזון למדרגה עליונה, לא מתאים שיכופף ראשו לצלחת, אלא ראוי שיעלה הכל אל פיו. ואכן, שמתי לב שסבא מעולם לא כופף את ראשו לאוכל, אלא היה יושב זקוף אפילו באכילת המרק. לא הבנתי איך הוא מצליח לאכול כך...

בענייני חינוך ולימוד שאף סבא לשלמות אצל כל נכד. כאב לו מאוד כאשר הבחין בחוסר ידע אצל נכד. לעומת זאת, כמה סיפוק ושמחה מילאו את לבו כאשר נוכח בהצלחתו של ילד. יעידו על כך שני סיפורים שרשומים בזיכרוני:

בהיותי בגיל רך סעדנו עמו בסעודת פורים בבביתו שברחוב פרץ. כשישבו לברך ברכת המזון, רצה סבא לתת לי סידור, אך אמרתי שאני יודע לברך בעל־פה. הוא לא האמין למשמע אוזניו. סבא הושיבני לצדו, ביקש שאברך בקול רם והאזין לכל מילה שיצאה מפי עד סוף 'הרחמן'. אינני זוכר מה אמר כשסיימתי, אבל הבעת הסיפוק והשמחה שניכרו על פניו, והשבחים שחלק לי בפני המסובין – נשארו חקוקים בזיכרוני.

ויש לי עוד סיפור, שהוא הצד השני של המטבע: מדי פעם כשהייתי בא לבקרו, היה סבא בוחן אותי על הנלמד בתלמוד תורה, והיה מביע אושר על ידיעותי. אך אוי לאותה בושה, פעם נכשלתי בידיעת רש"י מפורש על התורה, ועל פניו של סבא ניכרו סימני דאגה. אחר כך נודע לי שהוא בכה מגודל הצער ואף בירר אצל הורי על טיב המלמד. מאז ידעתי שלפני ביקור אצל סבא צריך להיות מוכן היטב ולדעת את כל פירושי רש"י על בוריים.

סבא אהב לראות את המחברות שכתבתי. כשעיין פעם במחברת חידושי תורה שלי, ראה שכתבתי 'כתוב בגמרא'. מיד העיר לי שעל הנאמר בגמרא אין אומרים 'כתוב', אלא רק על התנ"ך, אבל הגמרא – שהתירו לכותבה רק משום "עת לעשות לה'", גם אחרי הכתיבה היא נקראת 'תורה שבעל פה', ואם כן, צריך לומר 'איתא בגמרא', או 'מובא בגמרא'. מאז אני מקפיד לומר על משנה – 'שנינו במתני', ועל גמרא – 'איתא בגמרא'.

גם יְפִי הכתב עצמו עניין אותו, ופעם העיר לי שעלי לשפר את כתב ידי. סבא יעץ לי להשקיע בכל פעם באות אחרת, עד שאתרגל לכותבה יפה. הוא סיפר לי שכך הוא עצמו נוהג עד היום הזה, כאשר הוא רואה שאחת האותיות אינה נאה. (ובאמת, כל הרואה את כתביו של סבא, אינו יכול שלא להתפעל מהיופי והחן הנסוך בכל אות כמעשה ידי אומן – הן בצורת האותיות והן בסדר השורות. היום אני מבין שיש בזה גם ממידת החסד, למען ירוץ הקורא בו.) התחלתי לעבוד על צורת האותיות. והנה, כעבור זמן, כשכתבתי לו גלויה, החזיר לי מכתב שבו ציין לשבח את היופי והסדר שניכרים בגלויה ששלחתי, דבר דבור על אופניו.

הליכות והלכות

נכד מספר:

ילד צעיר כבן עשר הייתי כאשר הוטל עלי התפקיד החשוב – ללוות את סבא בליל שבת לבית הכנסת. היה זה באחרית ימיו, כאשר ההליכה קשתה עליו, והוא היה זקוק לליווי. הייתי מאושר בתפקיד החשוב. סבא היה מהלך לאטו,

מראהו הדור, כולו אומר שבת. לצעוד לצדו ברחובה של עיר – זהו הכבוד הגדול ביותר, כמו ללוות שר חשוב. סבא היה נשען עלי קלות, ותמיד ניצל את ההזדמנות הקצרה, להוסיף לי חכמה ודעת. כמעט בכל פעם לימד אותי משהו חדש, על אף שהמרחק לבית הכנסת לא היה גדול.

במיוחד זכורים לי שני דברים שלימדני: פעם אחת לימד אותי את פירושה של ברכת 'אהבה רבה', והטעים בפי משמעותה של כל תיבה ותיבה, ובהזדמנות אחרת מסר לי בקצרה את כל יסודות הלכות מוקצה. הוא השכיל לתמצת ולסדר את כל העניין בבהירות כזו שתיקלט בדעתו של נער צעיר, ומאז אני יודע הלכות אלו על בוריין. במשך השנים הספקתי ללמוד את ההלכות הללו מספר פעמים, אולם את היסוד קניתי ממנו באותה הליכה קצרה בערב שבת.

לקראת ה'בר־מצווה' שלי יצאתי מוקדם מהתלמוד תורה כדי ללכת עם אמי להזמין נרתיק רקום לתפילין. בדרך חזור פגשנו את סבא, והוא התעניין מהיכן אנו באים. כשסיפרתי לו בהנאה את מטרת הליכתנו, הגיב בפליאה: "בשביל זה מבטלים תורה?!" ולא יסף. בעבורי היה זה שיעור גדול. הבנתי שלימוד התורה שלי הריהו מצווה חשובה כל כך, שלא שווה להפסיד אפילו בשביל נרתיק לתפילין!

הרגלים לא טובים

נכד שלישי מוסיף:

באחרית ימיו הורה הרופא לסבא לשתות קפה שחור או קוניאק 777, כדי להמריץ את זרימת הדם. הוא היה מוסיף לקפה השחור קצת לימון, כדי שיהיה לו קל יותר לשתות. כנער צעיר ראיתי כי טוב, ועשיתי גם אני כמוהו. כשראה זאת סבא, חרה לו הדבר עד מאוד: "אני שם לימון מפני שאיני מסוגל לשתות. בשביל מה אתה מתרגל לכאלו תענוגים – קפה עם לימון?!"

פעם אמר לי סבא: "כשיושבים בקידוש, ואנשים מדברים על האוכל ואומרים: 'הדגים טעימים מאוד', או 'יש טשולנט טוב', אני כבר לא אוכל... אחרי שדיברו על אוכל, איני טועם ממנו". גם סבתא אמרה לי: "סבא אף פעם לא דיבר על אוכל"...

שנה אחת בילדותי רציתי להרוויח כסף, ומכרתי 'הושענות' להושענא רבה. בעיני סבא לא היה נכון הדבר, והוא פנה אלי: "ראה, לך ברוך ה' לא חסר כלום. בבית שלכם יש דגים ובשר וכל צורכי החג, אך ליהודי פלוני העומד ברחוב ומוכר

'הושענות' הדבר נצרך לפרנסת ביתו, ואתה מקפח את פרנסתו. לֵךְ ומסור לו את הכסף שהרווחת!"

אין צריך לומר שעשיתי כדבריו.

מתוך כך זוכרהו

בכינוס הצאצאים במלאות ארבעים שנה לפטירתו של סבא, העלה הנכד ר' שלמה רוזנברג תיאור נרחב ומקיף על דמותו הבלתי נשכחת.

הנה דבריו:

משחר ילדותי ועד לשנתי העשרים הייתי קשור לסבא. תמיד הקדיש לי את כל תשומת לבו, דאג לצרכים שלי, והיה 'מבין' בתורת הפינוק. כששהיתי בביתו, הייתי אחד מתוך אחד. סבא היה מתעניין בלימודי (בכל המקצועות), ותמיד היה מלמד להוקיר את מעלתם וערכם. כמובן, גם למדנו בחברותא, ומדי פעם הוסיף לימוד על לימוד.

בחנוכה היה סבא משחק עמי בסביבון. אני זוכר את סבא מחלק דמי חנוכה. לא חלוקת הכסף הייתה החוויה, אלא כל מה שסביבה. סבא היה מחנך בכל רמ"ח איבריו, ובכל הזדמנות ידע להקנות ערך של חינוך. בחלוקת דמי חנוכה היה מספר סיפורי צדיקים שעניינם היה היחס הנכון לצרכים השונים בכלל, ולכסף בפרט – 'נשאת ונתת באמונה', יושר, וכיוצא באלו.

גם כשגדלתי הוסיף סבא להדריכני בדרך הישר. כשנכנסתי לחדרו מבלי לדפוק בדלת, העיר לי כי קודם שנכנסים לחדר סגור, דופקים על הדלת, שמא אין הנמצא בחדר יכול לקבל את פניך. "ועכשיו", הורה לי, "צא ודפוק בדלת, וכשתשמע את קולו של הנמצא משיב לך בחיוב, היכנס".

סבא לא חינך רק בדיבורים. סבא גם כתב פתקים. מפעם לפעם היה מעביר לי פתקים שבהם רשם עניינים שונים שחשב שעלי לתקנם, והעדיף להעבירם בכתב. כי סבא היה מייקר את כבודם של אחרים, וכבודו של נער, אף שהוא נכדו, יקר היה בעיניו.

גם כשלפעמים גער בי, היה מסיים בפיוס. מעולם לא נותר בפי טעם לא טוב מהנזיפה. סבא היה מסיים את דבריו בבקשה: "שלמה, עשה לי כוס תה חם כפי שאני מחבב, רק אתה יודע להכין כראוי..."

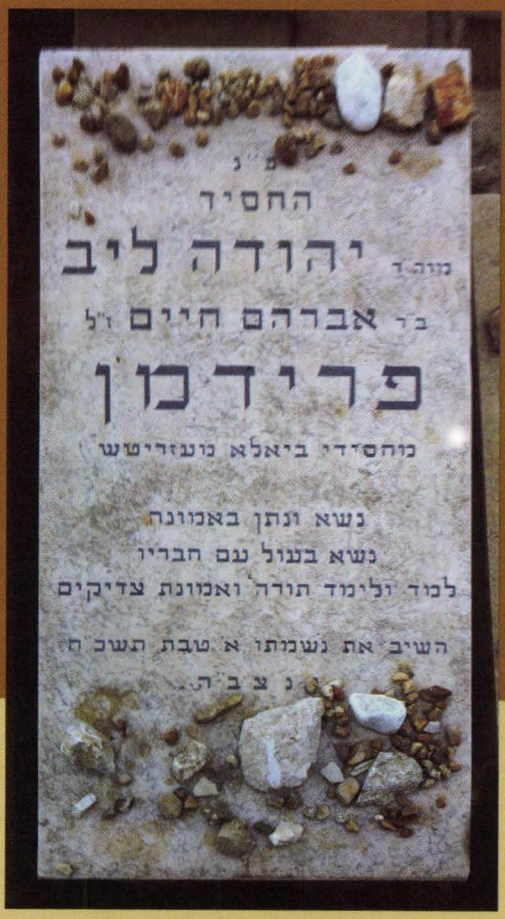
כשראה אותי קורא ספר, היה מעיר לי לגבי עניינים שונים הכתובים בו שאינם לרוחו (בימים ההם טרם הייתה ספרות חרדית). תמיד היה אומר ממי כדאי ללמוד וממי אסור ללמוד. ספר שכתב גוי היה בעיניו כדברים בטלים ממש, והיה אוסר לקרוא בו. לעיתונים התייחס בביטול מוחלט, ואמר שמותר לקרוא בהם רק את הכותרת.

סבא היה מיוחד ב'בין אדם לחברו', והיה בשבילנו סמל ודוגמה. תמיד היה מדבר על קניית מידות טובות, ומתבל את דבריו בסיפורי צדיקים. הוא היה אוהב שלום ורודף שלום. תמיד הגיעו לביתו אנשים, וכשהייתי שואל לשם מה באו, ענו לי: "סבא יושב לעשות שלום ביניהם".

לעתים, כשהייתי מתלווה לסבא, הרגשתי כמהלך ליד מלך אשר כל כולו אומר כבוד. סבא התהלך לאטו כשהוא נשען על כתפי. כנראה סבא הבחין שאני חש זחיחות הדעת, וכך סיפר לי: "בצעירותי ראיתי איש צועד ברחובה של עיר עקב בצד אגודל, ופירשתי זאת כגאווה. עכשיו, כשקשה עלי ההליכה, למדתי בגופי 'הווי דן כל אדם לכף זכות'". כך לימד אותי סבא לדון כל אדם לכף זכות, להיזהר מהתנשאות, ולהבין נכון את מצבו, שמאלץ אותו להלך לאטו.

כשנה לפני פטירתו קבע אתי לימוד בפרשת השבוע. התחלנו בפרשת פינחס, והוא אמר לי: "אני אבאר לך בכל פרשה עניין אחד, עניין שיביא לך תועלת". כך למדנו פרשה אחר פרשה, ומדי שבוע היה מוסיף והולך. כשהגענו לפרשת ויגש, הרגשתי שכבר קשה עליו הדיבור והצעתי שנפסיק עכשיו ונמשיך בפעם אחרת. סבא עשה כבקשתי, אבל מיד געה בבכייה. אז לא הבנתי מדוע נסער כל כך ממה שהפסקנו בלימוד, אולם בהמשך סיפר לי שהיה לו חלום בעניין זה, וכיוון שהפסיק בלימודו הוא דואג. בשנה הבאה הלך סבא לעולמו בשבוע של פרשת ויגש. בעבורי זה היה בבחינת "הנפרד מחברו אל ייפרד אלא מתוך דבר הלכה, שמתוך כך זוכרהו".

אלו וכאלו הם הזיכרונות שנשארו בלבם של הנכדים משנות הילדות, העובדות ה'קטנות', אך בעיקר מה שעמד מאחוריהן. דמותם המופלאה של סבא וסבתא נחקקה בעצמותיהם של יוצאי חלציהם ועיצבה את אישיותם, בבחינת "חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי – הן עמדו לי בעת זקנותי" (חולין כד, ב).

המצבה על קברו של סבא בבית החיים 'שומרי שבת' בבני ברק

הנצחה בדופן המצבה לבני משפחתו שניספו בשואה

פרק כא

לעת מצוא

לעיתותי ערב

בשנת תשי"ט, כשהיה סבא בן ששים ושבע, לקה בהתקף לב קשה שהשאיר את רישומו עד סוף ימיו. שבועות ארוכים ריחף בין חיים למוות, עד שברחמי שמים יצא מכלל סכנה. הרופאים אמרו כי הוא קיבל את חייו במתנה, אך למעשה לא שב לאיתנו, וכוחותיו לא חזרו אליו.

בטבעו היה סבא אדם זריז וחזק[1], תוסס ופעלתן, חרוץ ומוכשר בכל מעשיו, ובעל חושים דקים. גם לעת זקנותו, כשנחלשו ראייתו ושמיעתו, לא יכלו הקרובים ביותר להבחין במגבלותיו. אחרי התקף הלב הראשון היה מרותק למיטתו שישה או שמונה שבועות, והמצב הזה כשלעצמו הסב לו ייסורים קשים. מכריו התפלאו: "אדם חי ותוסס כר' לייבל מסוגל לשכב?!" ואכן, סבא שכב בחוסר מנוחה בולט, והיה מרבה לדפוק בידו על השולחן מקוצר רוח. אחד הנכדים היה מגיע מדי יום וקורא לפניו מתוך ספריו, כדוגמת שו"ת 'אבני נזר', וסבא היה מתפלפל בדברי תורה.

מאותה שנה היה סבא מוגבל בכוחו, ואף נגזר עליו לשמור היטב על בריאותו ולהיזהר מכל מאמץ. בשל כך עבר מהדירה בקומה השלישית ברחוב פרץ לדירה

---

1 סבא היה אומר, כי עם כל זריזותו, מעולם לא הצליח להשיג את זריזותו של רבי שאול משה זילברמן, ה'וירשובער רב' (שלעת זקנותו עלה לארץ ישראל וסביבו התקבצו חסידי גור בתל־אביב), אף על פי שהיה מבוגר ממנו בשנים רבות.

ברחוב רבי יוחנן הסנדלר 9, שהייתה בקומה ראשונה. הזמן שחלף לא היטיב את בריאותו, וסבא הלך ונחלש. באותה תקופה התבטא סבא בצער לפני אחד הנכדים: "אתה כבר לא הכרת אותי..."

צופייה הליכות ביתה

באותם ימים החל סבא להתכונן לרגע שבו ילך בדרך כל הארץ. כשהאדמו"ר מביאלא ביקר בתל־אביב, ניצל את ההזדמנות לדבר עמו על אודות התשובה. כמענה שלח לו הרבי מירושלים מכתב ארוך ומפורט, הפותח במילים: "בני אם חכם לבך, ישמח לבי גם אני". בשורות הבאות הנחה אותו הרבי באופן אישי וכתב לו כיצד ינהג מכאן ואילך לתיקון נפשו. את תשובתו סיים הרבי במילים: "ואני תפילה שתאריך ימיך בבריאות, ותרווה נחת מבניך יחי', ונשמע ונבשר אך טוב", ואת שמו חתם אחרי המילים: "המדריכך להועיל בזה ובבא וכל טוב".

את המכתב שמר סבא בכיסו דרך קבע והגה בו תמיד, עד שהנייר התבלה מרוב שימוש והחל להתפורר. רק אז העתיק סבא את דברי הרבי בכתב ידו והחל להשתמש בהעתק.

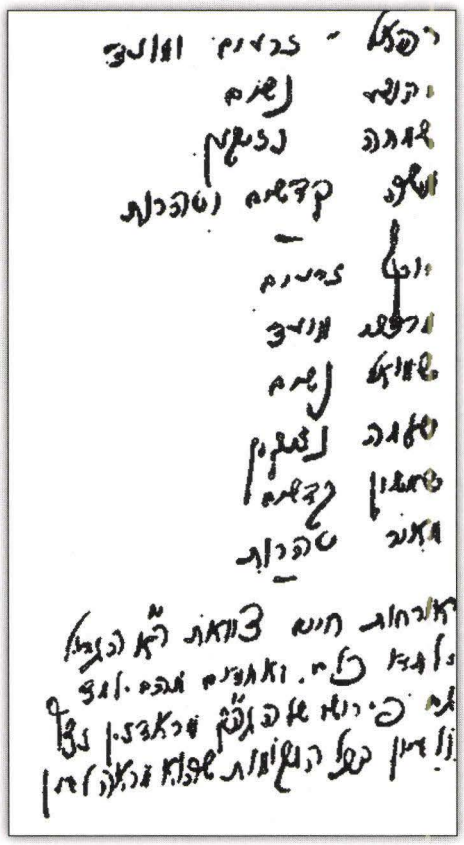
תשובה מתוך שמחה

בשנה האחרונה החל סבא לומר את הווידוי "אשמנו, בגדנו" כל לילה לפני השינה, ברם הוא לא שכח לסיים תמיד בדיבורי שמחה – במילתא דבדיחותא או בסיפור חסידי, וכדומה.

סבא מעולם לא סבל מ'מרה שחורה', וכל ימיו נזהר והתרחק מכל דבר העלול לגרום לרוח נכאה. כנראה מטעם זה לא רצה לכתוב צוואה ולא התעסק בעניינים שיש להם שייכות לפטירה. גם את בקשתו להיקבר ליד חסיד של 'רבי חי' הביע בדרך אגב במהלך שיחה בשמחה משפחתית. אולם הרבי כתב לו כי "מהנכון להכין צוואה, ולצוות לבנים שילכו בדרך התורה, כי זה כל האדם", וכדרכו ביצע סבא את הוראת הרבי בצורה רוחנית:

אחרי שנפטר לבית עולמו, מצאו בין מסמכיו כרטיס ברכה קטן של 'שנה טובה', שעליו חילק בכתב ידו את לימוד ששת סדרי המשנה בין בניו, אף כתב שם חלוקה נוספת בין ששת חתניו. הוא לא כתב בפירוש: "אני מצווה או מבקש שילמדו", רק כתב: "רפאל – זרעים מועד, יהושע – נשים" וכו'. בשולי

הרשימה הוסיף: "אורחות חיים – צוואת רבי אליעזר הגדול ילמדו כולם, ואחדים מהם ילמדו גם פירושו של הגה"ק מראדזין זצ"ל[2], ולעיין בכל המקומות שהוא מראה לעיין". כך השאיר להם צוואה כוללת ומקיפה – צוואת התנא רבי אליעזר הגדול על כל ענפיה.

ה"צוואה"

מזליה חזי

בליל הושענא רבה האחרון, שנת תשכ"ח, חלם סבא חלום שאינו מבשר טובות. הוא לא סיפר לאיש את דבר החלום, אולם באשמורת הבוקר ביקש מנכדו הרב אליהו פישר, שישן עמו בסוכה, שיעזור לו ללכת למקווה מבלי שהדבר יורגש על ידי בני הבית. בשל חולשתו הגדולה הייתה הטבילה בעבורו מסירות נפש ממש, כפי שהתבטא: "בוא נעשה עבירה'לה". סבא לא גילה לנכד טעמו של דבר, אולם בספר 'בעל שם טוב', בפרשת וישב, מובא שיש לכוון במקווה כדי לבטל חלום רע, "וזה טוב בראש השנה ובהושענא רבה".

כשעברו ימי הרגל, ישב לכתוב אל הרבי. הוא ישב וכתב שעות ארוכות מתוך מתח נפשי עצום, כשפניו שטופות אגלי זעה ממאמץ ומהתרגשות.[3] בסופו של דבר כתב קצרות על פתקה קטנה כלשון הזו: "לכבוד קדושת אדמו"ר שליט"א, חלמתי חלום, ואי אפשר לפרש בכתב ואולי גם לא בעל פה, ואני מבקש להיטיב לי החלום".

2 המבאר כל פסקה מהצוואה על פי מאמרי חז"ל בש"ס, בזוהר ובמדרשים בבקיאות נפלאה.

3 בתו מרת טובה קריבוס תחי' ראתה אותו בכתיבתו.

הרבי הבין – כפי שאמר אחר כך – שכנראה היה זה חלום מעניין הפטירה, שהרי בליל הושענא רבה יוצאים הפתקים אם ישלים האדם את שנתו, ובתשובה כתב לו: "לכל היותר לבקש משלושה ידידים לעשות הטבת חלום. ומצדי אני מצטרף ומטיב: 'חלמא טבא חזיתא, חלמא טבא חזיתא, חלמא טבא חזיתא'. ולא צריך לספר החלום... וכאשר השי"ת יעזור לך ברפואה שלמה במהרה כאשר תתחזק כוחות הגוף ותוכל ללכת למקווה טהרה, אז מובא בשם ה'בעל שם טוב' זצללה"ה זי"ע בספר 'בעל שם טוב' בפרשת וישב איזה כוונה לכוון..."

מסתבר שסבא כבר כיוון לזה, כמסופר לעיל.

בהמשך יעץ לו הרבי שישתדל לטעום כל יום ממותר השמן של נרות חנוכה הממשמשים ובאים, אחר שיתנה מראש להשתמש בשמן שנשאר, "ולהיות רגיל בפסוקי תהלים המרומזים על רפואה, כמו 'רפאה נפשי', 'ראה עניי ועמלי' וכדומה, ולהסיח דעת מאוד מכל מיני הרהורים בעניין מחלתך וחלומותיך. ויהפך אותיות 'חלום' ל'מחול' ותחלימני והחיינו. והשי"ת ישלח לך מהרה רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל, ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים..."

כשהגיע הרבי להלוויה, התעניין האם אכן אכל כל יום מהשמן, וכשסיפרו לו שבאותו יום שכחו לתת לו מן השמן, הייתה תגובתו: "אַשָׁאד!" (חבל!) ועשה בידו תנועה של צער.

ותשחק ליום אחרון

מפאת חולשת הלב יעץ לו הרופא לשתות קוניאק, וסבא קיים את ההוראה כדרכו, באופן של 'לכתחילה': על שולחנו הניח בקבוק קוניאק וכוסיות, וכל מי שנכנס אל הבית הוזמן לשתות עמו 'לחיים'. גם כשנכנסה אחת הנכדות, מזג לה כוסית באומרו דרך צחות שזו 'סגולה' שבעלה יהיה חסיד...

באמצע חודש כסלו לקה סבא בשרשרת של התקפי לב. שבוע שלם היה מאושפז בבית החולים, והרבי מביאלא בא לבקרו. משיצא, בכה סבא: "כנראה בא להיפרד..." למרות מצבו האנוש היה שרוי בשמחה, וביקש שיבואו לבקרו רק אנשים שלא רואים על הבעת פניהם את מצבו... הוא התבדח עם הרופאים, ואכן, הרופאים אמרו שבדרך הטבע לפי מצב הלב הוא אינו יכול לחיות, אך מה שמחזיק אותו בחיים זו השמחה.

לקראת חנוכה השתחרר סבא מבית החולים. אחר כך הסביר[4] ד"ר לוריא, שלמעשה, כבר לא היה מה לעשות במצבו, ולכן החליט לקיים את הבטחתו לסבא, שיציאת הנשמה תהיה בבית[5]. כשהדליק סבא נרות חנוכה, היה ערני ורענן, חידש דברי תורה, וזיכרונו היה צלול כתמיד. למרות חולשתו העצומה, התעניין בכל הנעשה במשפחה ובבית החרושת, וחילק לכל הנכדים שהיו בבית דמי חנוכה. שום רמז לא בישר על האסון המתקרב.

הלילה האחרון

בלילה האחרון, נר שביעי של חנוכה, בכה סבא מאוד כשהתקשה להדליק את הנרות, ובנו הרב משה סייע בידו. אחר כך חזר לפניו על רעיונות שראה זה עתה בספרו של רבי צדוק הכהן מלובלין, וסבא הגיב על כל רעיון בשטף בלתי רגיל, הרבה מעבר ל'שטף' השגרתי שלו, ואף הוסיף רעיונות משלו. כדרכו דיבר בחיות, בתנועות ידיים, דבר שעלה לו במאמץ רב. סבתא חששה שהמאמץ יזיק לו והעירה: "אסור לך לדבר!" וסבא השיב: "לדבר מוכרחים! אם לא אני, אז משה ידבר ואני אשמע..."

[אחרי ה'שבעה', כשנכנס הרב משה אל הרבי מביאלא, שאל הרבי בהתעניינות על כל פרט ממעשיו של סבא בלילה האחרון, ואף ביקש לשמוע את כל דברי התורה שאמר אז, ואשר דיברו לפניו.]

זכה סבא ונתקיימו בו דברי חז"ל: "לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ומדברי תורה ואפילו בשעת מיתה, שנאמר: 'זאת התורה אדם כי ימות באוהל'. אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה" (מסכת שבת דף פג).

בהמשך הערב התחזק סבא, ובשארית כוחותיו התיישב ליד השולחן באמרו: "אינני מסוגל לרדת מהמיטה, אבל מה אעשה, בפקודת הרופאים עלי לקום". כשפנה הרב משה ללכת לביתו, סיפר לו שלמחרת בבוקר הוא מתכנן לנסוע לכותל המערבי, וסבא כתב קוויטל ומסר לו. לשאלתו היכן להניח את הקוויטל, השיב סבא במשפט לא אופייני: "תוכל להניח אותו היכן שתרצה – או בכותל

---

4 לחתנו ר' שמואל קריבוס שיחי' ולאחיינו ר' דוד קוטיינר ז"ל.

5 ד"ר לוריא היה מטובי הרופאים (סבא הגדירו כ'למדן' ברפואה), אך אדם קשוח מאוד. אולם את סבא הוא העריץ, ויחסו אליו היה שונה לגמרי מיחסו לאחרים. אף פעם לא גילה לסבא את מצבו האמיתי. היה מקרה שאף הפסיק באמצע חופשה ובא לבדוק את סבא, כי הבין שאינו מרגיש טוב. לא פעם היה מסתגר עם סבא בחדר ומתייעץ עמו בנוגע לענייניו האישיים.

או בשמים"... כשנפרדו בברכת "אַ גוטע נאכט, אַ גוטן חנוכה", הושיט לו סבא את ידו כאות פרידה.

באמצע הלילה התעורר מתוך התקף לב חזק. ייסוריו היו קשים מנשוא, וסבא ביקש מבנו ר' רפאל ששהה לצדו שיגיש לו את ה'ליקוטי צבי', שהיה מונח כל לילה סמוך למיטתו, לפי שרצה לומר ממנו 'וידוי'. הבן לא הבין שאלה הרגעים האחרונים, וחשב שחשוב יותר להקל עליו ולספק לו חמצן לנשימה, אך עד ארגיעה יצאה נשמתו.

תלמידי חכמים מהמשפחה הסבירו אז כי עצם הרצון לומר וידוי – יש בו גילוי דעת שרוצה בתשובה, והרי זה נחשב כווידוי[6].

כי גדול הכאב

למחרת ליוו את סבא למקום מנוחתו בבית החיים 'שומרי שבת' בבני ברק[7,8]. כשהגיע הרבי מביאלא ללוויה, פנתה אליו סבתא בקול זעקה: "דא ליגט די קרוין פון ביאלא חסידים!" (מונח כאן ה'כתר' של חסידי ביאלא!) והרבי נענע בראשו. הרבי דיבר בהתרגשות רבה אל סבא, "היית אצל זקני, והיית אצל אבי, ואצל דודי. **לך ישר** אל מחיצתם ואל תפחד... כי הדבק בטהורים, טהור".

---

6 הגבאי ר' ישראל רייכמן סיפר, כי בתוך ימי ה'שלושים' אמרו לפני האדמו"ר מביאלא סברא זו, אשר עצם הדבר שביקש לומר וידוי נחשב לווידוי, משום שרצה וביקש לשוב, וזוהי אמיתה של תשובה. נענה הרבי ואמר: "בעת שחלה ר' לייבל, אמרתי לו שיאמר תמיד את הפסוק: 'ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי', וזה וידוי גם כן". והוסיף שבספר הקדוש 'ישמח ישראל' (בליקוטי תהלים סוף ספר דברים) מפרש בפסוק הנ"ל, שדוד המלך ביקש שהקב"ה יחשב לו את הצער והגעגועים שיש לו ממה שאינו יכול לשוב, ועל ידי זה יישא לכל חטאותיו.

7 סבא וסבתא קנו חלקות בהר הזיתים לפני שנת תש"ח, אך לאחר מלחמת תש"ח היה ההר בשליטת הירדנים, ולא יכלו לקבור שם. (רק בשנת תשכ"ז, כשכבשה מדינת ישראל את ירושלים המזרחית חזרו לקבור שם.)

8 סבא הביע את רצונו להיטמן בטבריה בפני ר' אברהם יוסף גולדשטיין, באמרו: "אם העניך שווערגאלד בחר לנוח שם, סימן שטוב הדבר". אולם ר' אברהם יוסף שמע על הפטירה באיחור, ולבני המשפחה נודע הדבר רק באמצע השבעה. בליל הפטירה צלצלו לר' מאיר קוטיינר – שהיה אז בירושלים ב'נסיעה' של חנוכה, והוא נתבקש לשאול אצל ה'בית ישראל' אולי סבא דיבר עמו אי־פעם על מקום מנוחתו. הוא נכנס אל הרבי לפנות בוקר לשאול, והתשובה הייתה שלילית. תגובתו הראשונה לשמע הבשורה הייתה: "ער איז גיווען א ואז'נר מענטש" (הוא היה אדם מיוחד, איש המעלה).

נפלה עטרת ראשנו אבד חסיד מן הארץ

בצער רב וביגון קרדר אנו מודיעים על פטירתו של ראש משפחתנו

הרה"ח ר' יהודה לייב פרידמן

בן ר' אברהם חיים זצ"ל מחסידי מזריטש - ביאלא

ההלויה תצא היום יום שלישי א' טבת תשכ"ח בשעה 1.00 אחר הצהרים

מביתו רח' יוחנן הסנדלר 9 ת"א לבית העלמין בזכרון מאיר בני-ברק

המודיעים בצער **אשתו, בניו, בנותיו, כלותיו, חתניו**
נכדיו, ניניו וכל בני המשפחה

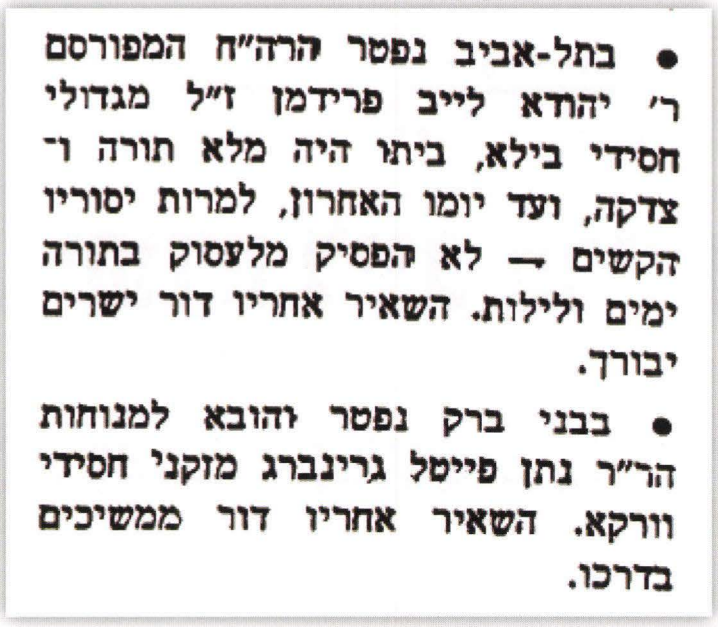
לאחר הלוויה פגש הרבי את ר' מנדל גפן מתל-אביב ופנה אליו בשאלה: "נפטר עכשיו יהודי כזה... מה קנית אצלו?!"

בדרכו חזרה לירושלים ישב הרבי דומם מתחילת הנסיעה ועד סופה, שלא כדרכו (בדרך כלל היה משוחח בדברי תורה כל הדרך). שברון הלב גרם לו חולשה ואפיסת כוחות. באותו לילה לא הדליק נרות חנוכה בציבור, ואף לא טבל במקווה לפני ההדלקה.

כשנה קודם פטירתו הביע סבא משאלה – "להיקבר ליד יהודי שהיה לו **רבי חי**". ואכן, הוא נטמן לצדו של יהודי יקר ומופלא מחסידי סלונים, ר' אברהם יהושע לכוביצקי, איש ברנוביץ'.

עובדה מפליאה קשורה במקום מנוחתו:

כשחזר האדמו"ר רבי מאיר'ל מאמשינוב מהלווייתו של סבא, נכנס ל'ביקור חולים' אצל ר' פייט'ל גרינברג, יהודי חשוב מחסידיו. ר' פייט'ל הגיע מחו"ל

• בתל-אביב נפטר הרה"ח המפורסם
ר' יהודא לייב פרידמן ז"ל מגדולי
חסידי בילא, ביתו היה מלא תורה ו־
צדקה, ועד יומו האחרון, למרות יסוריו
הקשים — לא הפסיק מלעסוק בתורה
ימים ולילות. השאיר אחריו דור ישרים
יבורך.

• בבני ברק נפטר והובא למנוחות
הר"ר נתן פייטל גרינברג מזקני חסידי
וורקא. השאיר אחריו דור ממשיכים
בדרכו.

ידיעה בבטאון 'בית יעקב'

לביקור בארץ ישראל, וכאן חש ברע והתאשפז בבית החולים. באותה הזדמנות יעץ לו הרבי לקנות את החלקה הסמוכה לסבא, באמרו: "כדאי לך לקנות חלקה ליד ר' לייבל. זה מקום טוב..."

כדרכו של חסיד מיהר ר' פייט'ל לרכוש את החלקה המדוברת, והנה, כחלוף ימים ספורים שבק חיים לכל חי ונטמן לצדו של סבא. כשעלתה משפחת פרידמן בסיום ה'שבעה' לקברו של סבא, כבר היה טמון לצדו ר' פייט'ל, החסיד של רבי מאיר'ל מאמשינוב. כך התקיים בסבא "רצון יראיו יעשה" – משני צדדיו נקברו יהודים שהיה להם 'רבי חי'.

מעניין לציין, כי כשראתה סבתא שהחלקה ליד סבא כבר תפוסה, עלתה בה מחשבה לקנות לה מקום בחייה, ושלחה את הנכד ר' דוד פרידמן לשאול את פי הרבי. ענה הרבי: "**רוצה אדם בקב שלו יותר מתשעה קבין של חברו**".

משמעה כך, ביקשה שירכשו בעבורה מקום קרוב לחלקה של מרת אסתר רייזל פרל'ה, אשת ר' יוסף שלמה, בהר הזיתים, שאותה העריכה מאוד[9].

9 קברה של סבתא נמצא בחלקה של ה'חברה קדישא' ראשית וכללית פרושים, גוש אמצעי 4, תת־חלקה ז', שורה 7 קבר 10, ליד השביל.

דופן המצבה

המצבה על קברה של סבתא ב'הר הזיתים'

החיים איבדו את זוהרם

בפטירתו של סבא נעקרה ה'דמות' של המשפחה, נשמת הבית. רוחו חפפה עליהם כענני־הכבוד. הוא היה הבריח התיכון שכל המשפחה נשענה עליו, בצלו חסו, וכגלגל חמה האיר וחימם את הלבבות. בבת אחת נתייתמה כל המשפחה.

כל בני המשפחה מיררו בבכי כילדים קטנים. גם הנכדים הרכים הרגישו שחשך עליהם עולמם. השכנים ציינו שעוד לא נראה כדבר הזה: אדם נפטר בגיל שבעים וחמש ומותיר אחריו משפחה ענפה, וההרגשה היא כאילו נפטר יהודי צעיר שהותיר אחריו יתומים רכים!

הבן ר' יהושע היטיב לבטא את התחושות במכתב לקרובי המשפחה בחו"ל:

בפטירת אבי היקר – אבד חסיד, אבד תלמיד חכם, אבד פיקח, אבד איש, אבד ידיד;
נאבד איש שהיה הכל: גם חסיד, ירא שמים, תלמיד חכם, פיקח, איש וידיד;
נפטר אחד שגם בדור הישן היה מהיחידים, ובפרט היום.
הסתלקו מאתנו עננו הכבוד.
אוי לספינה שאיבדה קברניטה...

המכרים הרגישו כפי שתיאר רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה בהספדם על שמואל הקטן: "**נטל כל החמודות שבעולם והלך לו...**" (מסכת שמחות פ"ח).

בתוך ימי השבעה נולדו שני בנים תאומים לבתו הצעירה, מרת צביה. הבשורה המשמחת הייתה מעין 'פצצת שמחה' במשפחה: נולד בן זכר – נתרפאה כל המשפחה, ובכפליים! שמחת הברית התקיימה בביתו של סבא בתל־אביב, אך מקומו נפקד בראש השולחן. הייתה זו השמחה הראשונה שבה ישבה המשפחה ללא עטרת ראשם.

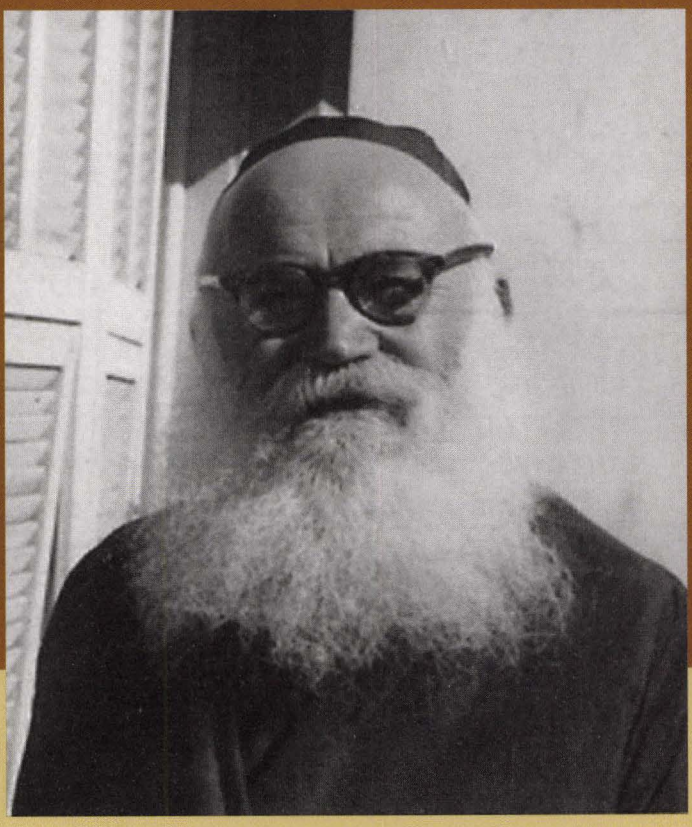
כשקמו מן הסעודה, נאנחה סבתא: "איזו מין סעודת ברית היא זו. אילו סבא היה עמנו, היינו יושבים לפחות עד הערב, ואחר כך היו השפתיים דובבות במשך שבועיים, ובני הבית דנים במה שדובר בה. עכשיו, רק גמרו את הסעודה, מיד מפנים את השולחנות, מנערים את המפות מהפירורים, והולכים הביתה כאילו לא היה כלום..."

מה יפה ירושתנו

סבא הותיר לבני המשפחה ירושה גדולה וכבירה – הרוח שנטע בהם מוסיפה לחיות ולהתקיים; לאור המורשת הזו הולכים צאצאיו ומנחילים אותה לדורות הבאים. דור לדור יביע אומר, אב לבנים יודיע. כעניין שנאמר: "רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך, לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך..."

כך מתקיימים הדברים שכתב הרמב"ן באיגרת[10] ששלח לבנו מארץ ישראל: "בני, בכל עת תזכור אותי, ותהיה דמות דיוקני לנגד עיניך, לא תסור מלפניך, וכל דבר אשר ידעת בני שאני מואס אותו – אל תאהב אתה לעשותו, עמי תמיד תהיה..."

10 מובא ב'כתבי הרמב"ן' חלק א עמוד שעא.

רבי יהודה ליב פרידמן ז"ל
התמונה צולמה במרפסת ביתו בשנת תש"ך

פרק כב

חתימה

קטעים מתוך דברים שנשא הנכד הרב שלמה רוזנברג

בכנס הצאצאים במלאות ארבעים שנה

לפטירת סבא – נר ששי של חנוכה תשס"ח

קודמי, גדולים וטובים ממני, שהכירו את סבא שנים רבות לפני, כבר תיארו וסיפרו על דמותו המיוחדת, על איש אשכולות שהכל בו. גם הספר שחולק כאן הערב ייתן למבקש לדעת על סבא את העובדות הידועות במשפחה. לא נותר לנו אלא לנסות לסכם איך אנחנו יכולים וצריכים ללמוד נכון את הסוגיא הזו ששמה 'סבא'. איך להביט נכונה לפי עולם המושגים שלנו.

בעטרות רבות התעטר סבא: אפשר לדבר על סבא התלמיד חכם, החסיד, החכם, הפיקח, אבל כשמפרטים את הדברים, התכונות הללו עלולות להתפרש בעינינו לפי עולם המושגים שלנו. וכאן אנו עלולים לטעות, כי אי אפשר להכניס בנקב המחט קומת אדם כשל סבא. סבא היה לא רק תלמיד חכם חסיד, אלא מאנשי הצורה, מדור של "בני אדם הללו אנשים של צורה הם". דמות מופת שנסתלקה מאתנו כמו כל הדור ההוא, ולא השאירה לנו אלא בבואה דבבואה שלה.

כשמדברים על סבא, יש צורך להתאים את פתחי לבבנו לפתחי לבבו. צריכים להרחיב את הפתח, להתאימו לפתחו של היכל; לפתחם של דורות עברו: לפתח דורו של סבא – דור שחלף ואיננו – – –

רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל: "אנא בכוח גדולת ימינך תתיר צרורה". יש 'גדולת ימינך', ויש '**בכוח** גדולת ימינך'. ה'**בכוח**' של הגדולה הוא לאין ערוך, גדול הרבה יותר מה'**בפועל**' של הגדולה.

ה'**בפועל**' של הגדולה של סבא היה מובלע בתוך חמש מילים מדברי חז"ל: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים". כל מעשיו של סבא היו לשם שמים, וזה היה ה'בפועל' של גדולת ימינו. אבל ה'**בכוח**' של הגדולה היה במה שסבא לא היה איש דורו, אלא איש של הדורות שלפניו. הוא ראה, ידע וסיפר מהי גדלות ומהי עבודת ה', ממה שקלטו אוזניו ולבו מכמה דורות שלפניו. בכל מעשיו היה אותו מבט טהור ואמיתי, החודר עד תהום הנפש – כוחם של צדיקי הדורות שמהם ינק משחר נעוריו, ושידע להחיות אותם בתוך מעשיו וללמד אחרים ללכת לאורם. ומכוח גדולת ימינו – הוא כוח טוהרם וצדקותם של צדיקי הדורות שלפניו – זכה לחבר דורות שלפניו יחד עם דורות שאחריו. הוא זכה שמעשיו 'בפועל' היו לא רק לו ולדורו בלבד, אלא לדורות אחריו, לדורות עולם.

סבא לימד אמונת חכמים כדי להיות חכם על ידיה ולהתרחק מן הסכלות, וזכה להשריש אחריו את העיקר הגדול הזה לדורות עולם.

סבא אצר בתוך מוחו הגדול אוצר בלתי נדלה של סיפורים שראה ושמע על גדולי הדורות. חן היה יצוק בשפתותיו, וכולם היו מחכים לתיאוריו, לסיפוריו, למוצא פיו. אבל לא תואר פניו, לא קולו ולא חיתוך דיבורו עשאוהו לְמְסַפֵּר, אלא מוחו, נפשו ולבו היו מדברים. הכל היה מהווייתו שלו. ועשו השומעים אוזנם כאפרכסת, לא כדי להקשיב לקולו, אלא להקשיב ללבו ולנפשו, וכך נקלטו הלקחים בלבותיהם. כי סבא חי את המעשים רובד לפנים מרובד. הם היו לו לנר שהאיר את דרכו, ולאורו הצעיד את המקשיבים לדבריו.

סבא היה מופלא ב'בין אדם לחברו', והיה בשבילנו סמל ודוגמה. היה אוהב שלום ורודף שלום, והיה רץ לדבר מצווה. כמה השתדליות עשה כדי להעמיד אדם או משפחה על הרגליים. תמיד היו בביתו אנשים. כשהייתי שואל לשם מה באו, ענו לי: סבא משכין שלום ביניהם.

עוד היה בו בסבא שכולם ביקשו את קרבתו. הייתה בו פשטות, וידוע שיסוד פשוט מתחבר לכל אחד. היה לו קשר עם גדול שבגדולים ועם קטן שבקטנים. סבא היה מבאי ביתם של גדולי ישראל מכל החוגים – חסידים וליטאים, וכולם הוקירוהו, ולעומת זאת יכול היה להתקרב עד לקטן שבקטנים. תמיד התעניין בשלומו של כל ילד מילדי המשפחה. על הפשטות הזאת העמיד את ביתו. תמיד דרש מילדיו ענווה, הסתפקות ובריחה מן הכבוד.

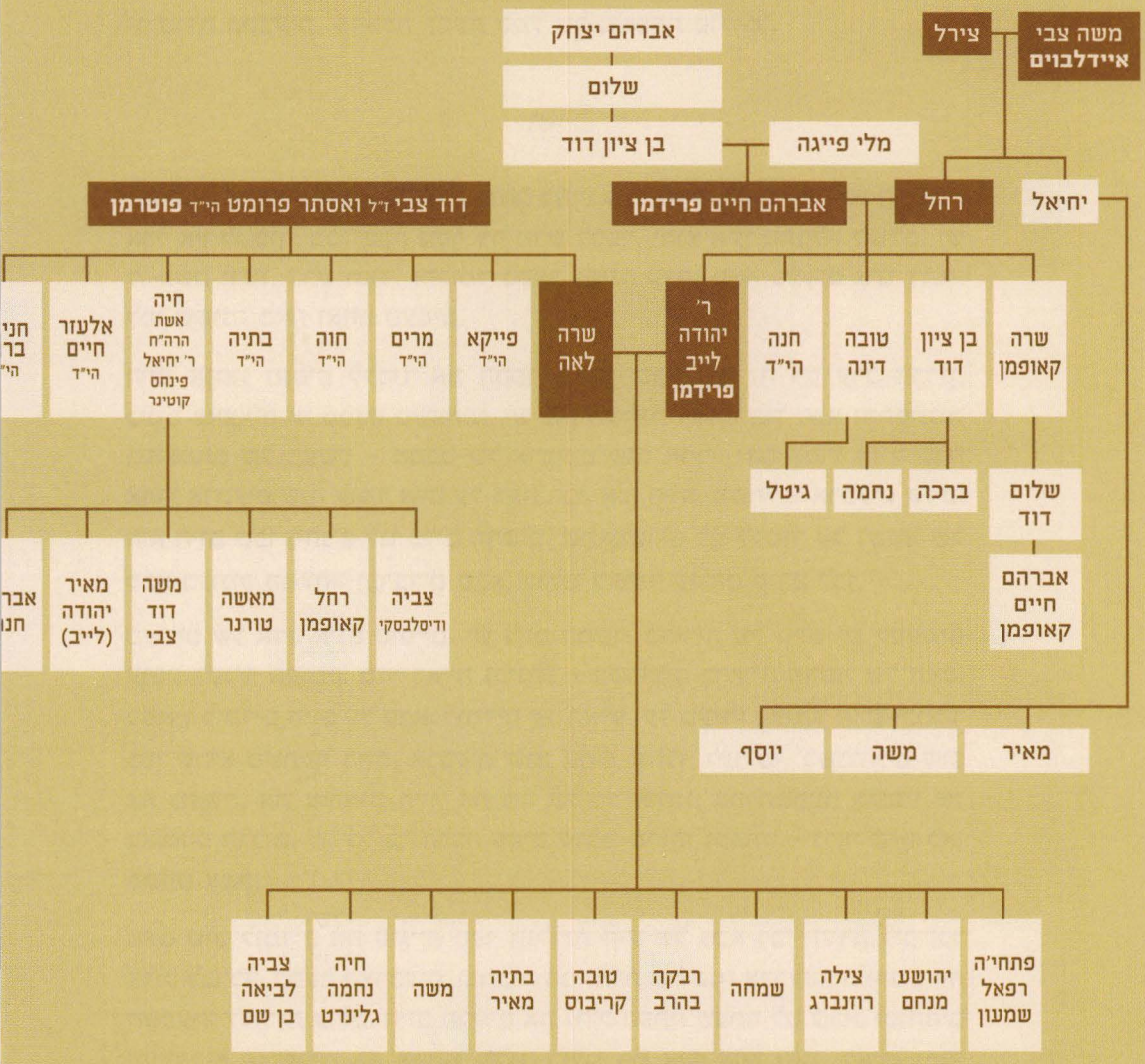
סבא היה בורח מהכבוד. כבר שאלו הקדמונים: איך ייתכן כבוד אמיתי, הרי מי שבורח – בורח, ומי שרודף – אינו משיג. ומסבירים שבזמן שהוא כבר אינו יכול לברוח מהכבוד, אז הכבוד משיג אותו. ואכן, סבא זכה, ויעידו כל צאצאיו היושבים פה עמנו, כולם זרע ברך ה'. הוא גם זכה להנחיל את מידת הפשטות והישרות הטבעית, שהפכה להיות סמל של משפחת פרידמן.

"זה ספר תולדות אדם". כל אדם כותב בחייו ספר חיים. לספר הזה יש התחלה, אבל אין לו סוף. בכל שנה נוסף דף חדש לספר, והוא אינו מתבלה לעולם. יש לו פשט ורמז, דרש וסוד, והלומד בספר ושונה פרקו מאה פעמים אינו דומה למי ששונה מאה ואחת פעמים.

היום אנחנו מנסים ללמוד את הספר שכתב סבא. אין זה רק ערב זיכרון, כינוס צאצאים או מפגש משפחתי. יש כאן העלאת דמותו של סבא והתבוננות בעוצמתם של מעשיו – ממבט של ארבעים שנה אחרי. ואם אמרו חז"ל שרק אחרי ארבעים שנה עומד אדם על דעת רבו, אכן היום, משחלפו ארבעים שנים, הוא היום שבו ניתנים לנו כלים חדשים, שמאפשרים לנו ללמוד על דמותו של סבא בעומק המיוחד וברבדים שלא יכולנו לעמוד עליהם קודם לכן.

מעשים של אדם אינם סופיים. יש להם המשך. בראייה של היום יש למעשים עומק לפנים מעומק. מהי ראייה נכונה? – כשרואים בראייה חדשה של היום. כשאנו לומדים היום על סבא, לומדים על האיש ועל מעשיו בעומק חדש ובממד כפי שהוא משתקף היום, ארבעים שנה אחרי שהלך לעולמו. כשבוחנים שוב את מעשיו, את אורחות חייו, את מה שלימד אותנו, את השפעת מעשיו על צאצאים הרבים, על כל כך הרבה בתים שנבנו מרוחו ומכוחו – ודאי שיש כאן משפט אמת.

היום שוב לומדים את סוגיית ספר תולדות חייו של סבא רבי יהודה ליב זכר צדיק לברכה, בפעם הארבעים, ובהבנה המיוחדת של שנת ארבעים, ובוחנים את השפעתו לדורות עולם. היום מבינים את גודל הפתח שפתח לנו סבא, ופותחים ומרחיבים פי שניים את פתחנו שלנו. כולנו בני איש אחד נחנו, לאורו ניסע ונלך, עד בוא ינון, במהרה בימינו אמן.

משה צבי אייזלבוים
צירל
אברהם יצחק
שלום
בן ציון דוד
מלי פייגה
יחיאל
רחל
אברהם חיים פרידמן
דוד צבי ז"ל ואסתר פרומט הי"ד פוטרמן
שרה קאופמן
בן ציון דוד
טובה דינה
חנה הי"ד
ר' יהודה לייב פרידמן
שרה לאה
פייקא הי"ד
מרים הי"ד
חוה הי"ד
בתיה הי"ד
חיה אשת הרה"ח ר' יחיאל פינחס קוטינר
אלעזר חיים הי"ד
חני בר הי"ד
שלום דוד
ברכה
נחמה
גיטל
אברהם חיים קאופמן
צביה ודיסלבסקי
רחל קאופמן
מאשה טורנר
משה דוד צבי
מאיר יהודה (לייב)
אבר חנ
מאיר
משה
יוסף
פתחי'ה רפאל שמעון
יהושע מנחם
צילה רוזנברג
שמחה
רבקה בהרב
טובה קריבוס
בתיה מאיר
משה
חיה נחמה גלינרט
צביה לביאה בן שם

פרק כג

נצר משורשיו יפרה

הרה"ח ר' רפאל פרידמן ז"ל

בשנת תרצ"ד עלה רבי לייבל פרידמן עם משפחתו הגדולה מפולין לארץ ישראל, ועמם גם הבן הבכור ר' רפאל כש"הנער אתו" - ימי נערותו בפולין של מעלה ספוגים בדמו וזורמים בעורקיו. כל חייו נשא עמו את זיכרונותיו מבית מדרשו של הרבי ממעזריטש בוורשה, ואת הווי השטיבל והחסידות. עוד בימי עלומיו כתב עליו רבי הירש'ל גפן, מדמויות הפאר של חסידות מעזריטש: "דעה נכונה ומיושבת סגי לתלמידי חביבי צמוד ברעיונותי ולבבי מוכתר במידותיו הנעימות מו"ה הר"ר רפאל פרידמן". ואכן, ר' רפאל ניחן בשלוות נפש פנימית, מכוחה של תפיסת החיים האמיתית בה הוא חי.

בהגיעו עם הוריו לתל־אביב מצא תקופה סוערת ורבת תהפוכות, אך אותה 'דעה נכונה ומיושבת' עמדה לו שלא להיסחף באווירת הימים וליוותה את הנהגותיו בכל מישורי החיים ומהמורותיהם. את השקפתו הבהירה על חזון הציונות ובשורת המדינה היה מבטא במתק שפתיים ובחכמה של הרואה את הנולד.

מטבעות הלשון שהיו שגורים בפיו, מבטאים נאמנה את הלך רוחו והליכותיו.

"וואס איז נפקא מינא?" (מה כל זה חשוב?) חשובים באמת הם מטרת החיים וערכם האמיתי. כשניסו לדון עמו בעניינים שהשתיקה יפה להם, היה שואל: "צו

וואס טויג עס?" (מה התועלת בזה?) ובכנות משכנעת היה מפטיר: "איך וואס?" (אני? מה?) בהתבטלות אמיתית של מי שאינו מחשיב את עצמו ואת דעתו.

ומכיוון שהחיצוניות הייתה זרה לו, ורק פנימיות החיים תפסה אצלו מקום, היה בורח מן הכבוד ונהנה בקרבתם של אנשים שבורים וקשי יום, שבלבבם השבור נמצאת השלמות האמיתית.

מצא עולמו בחייו בלימוד, וכך נחקקה דמותו בלב צאצאיו, כשהוא מעיין בספר בכל עת מצוא. בחן מיוחד עם רוחב ידיעות ועומק הבנה היה מבאר ומטעים כל מילה, באהבתה ישגא תמיד.

נפטר בי"ח בחשוון תשנ"ה.

מרת יפה פרידמן ע"ה

נערה צעירה היתה מרת יפה ע"ה כשהגיעה לארץ בשנת תרצ"ה, אחת מתוך קבוצת בנות שהשתתפו ב'הכשרה' של 'אגודת ישראל' בוורשה. משפחה עתירת יחס הותירה אחריה בפולין. היא הייתה בתו של רבי פינחס נפתלי הרץ הכהן שוורץ מסטופניץ, בן למשפחת רבנים. אחיה הרב יחיאל מיכל הי"ד היה אחד מן התלמידים הראשונים והמובחרים שקיבץ רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל מרחבי פולין אל הישיבה החדשה שיסד - יח"ל.

למרות שהייתה בודדה בארץ ישראל, סירבה להתגורר בביתם של קרובי משפחה שעזבו את דרך הישר. היא נשארה בחברת חברותיה ל'קיבוץ' של 'אגודת ישראל', שהמשיכו לשמור על קשר כל ימי חייהן.

בשנת תרצ"ט נישאה לבעלה ר' רפאל, בנו הבכור של רבי לייבל פרידמן ז"ל. בבית זה מצאה את ביתה מחדש.

ביתם שבתל־אביב היה בית של הכנסת אורחים לכל עובר ושב, ומספר פעמים אף זכו לארח במעונם את הרבי מביאלא, בעל ה'חלקת יהושע' זי"ע.

מרת יפה הייתה דמות נערצת בקרב בני המשפחה המורחבת: היא ניחנה בפקחות יתרה ובחשיבה מקורית, באבחנה מדוקדקת בטיבם של הבריות ובזיכרון מופלא. בני המשפחה היו מפקידים בידיה את סודותיהם באמון מוחלט, כשהכל יודעים כי לא יצא מפיה דבר. בשמחות היתה מושיטה יד לעזרה, כשהיא מתגייסת כולה למלאכת הבישול והאפייה ומסייעת בכל הנדרש. כל השנים נזהרה לא להטריח איש, כשדמותה האצילית משרה שקט ושלווה.

נפטרה בכ"ח באדר שני תשנ"ז.

הרה"ח ר' יהושע מנחם פרידמן ז"ל

בית היוצר של כל אדם הוא בראש ובראשונה בית הוריו. דמותו של ר' יהושע מנחם עוצבה בהשראתם של אביו הגדול רבי יהודה לייב זצ"ל ושל אמו מרת שרה לאה ע"ה. לא בכדי הוא היה חוליה בולטת בשרשרת ילדיהם, שכן הוא שאב אל מוחו ולבו את כל אשר הניחו לפניו סבא וסבתא.

ר' יהושע מנחם היה מופלא בכיבוד הורים, וברוחב לבו ובדעתו הברורה נשא על כתפיו את משא המשפחה כולה, מתוך ערבות ואחריות הדדית. נראה שלא עמדו בפניו מגבלות של זמן, מקום או ממון.

בכל היה לו יד - בשידוכים ובסיוע כלכלי, בשתדלנות ובעצה טובה, בעת צרה ובעת שמחה. אך לא סייע רק למשפחתו הקרובה, אלא השתדל לעזור לכל יהודי באשר הוא. היה נושא בעול עם חברו, ולא פעם העמיד נזקקים על רגליהם, גם במחיר פגיעה בצרכיו ובעסקיו.

הוא היה איש תבונה ואיש עצה, בעל ראייה מקורית, הבנה וידיעה בכל תחומי החיים. היה בו שילוב נדיר בין מוח וכשרונות לבין רגישות ותשומת לב לזולת, שילוב ששזורים בו גם ענווה ואחיזה בפלך השתיקה, ויחד יוצרים בצוותא דמות שרוח הבריות נוחה הימנה, וכדברי המשנה באבות - גם רוח המקום נוחה הימנו.

כאביו היה קשור ודבוק לתורת רבותיו הגדולים, ולמעלה בקודש רבי יהושע מאוסטרובה זי"ע, שעל שמו הוא נקרא, וממשיכי דרכו אדמו"רי בית ביאלא־מעזריטש.

נהר החסידות היוצא מעדן ונובע בפולין היה זורם בעורקיו ומחיה את לבו. לא בכדי זכה לחביבות יתרה אצל רבו הקוה"ט בעל ה'חלקת יהושע' מביאלא זי"ע, שאהב לשמוע חוות דעתו של חסיד זה.

נפטר בש"ק כ"ו בסיון תשמ"ח.

מרת פייגא צפורה פרידמן ע"ה

זכתה יהדות הונגריה, שרבים מבניה ובנותיה עברו את שנות הזעם של השואה הנוראה בקיימם בפועל ממש את דברי הפסוק: "תמים תהיה עם ה' אלוקיך".

מרת פייגא צפורה נולדה בבערגעסאז שבהונגריה לאביה החסיד ר' דוד נוימן הי"ד. בשנות התופת ליוו אותה דבריו האחרונים של אביה בשעה שנפרד ממנה: "זאלסט בלייבן א אידישע טאכטער, און געדענק אז דו ביסט א אייניקל פון רבי

משה נוימן". (תזכרי שאת נכדתו של ר' משה נוימן.) ואכן, עברה את מוראות השואה כשהיא נותרת שלמה ברוחה ובאמונתה.

מילותיו עמדו לנגד עיניה עד סוף ימיה, כשהיא נוצרת בלבה ובהנהגותיה את דמותו של רבי משה נוימן, סבא רבא שלה, שהיה איש קדוש ומורם מעם.

אחרי המלחמה התגלגלה לשבדיה, לשם הגיעו פליטות מלחמה שהיו זקוקות לטיפול רפואי והבראה. היו משפחות שבדיות גויות שחמלו על הבנות הבודדות וחפצו לאמץ אותן ולספק להן כל צורכן. פייגא צפורה, הנערה חסרת הבית, עמדה בניסיון לא פשוט, כשמשפחה שבדית מבוססת מדברת על לבה לבוא לביתה ולהפוך להם לבת, אך היא סירבה בעוז ונותרה בת לעמה ולאלוקיה.

כשעלתה ארצה אחרי תלאות רבות ורעות, כשהיא בודדה וחסרת כל, נישאה לבעלה הרה"ח ר' יהושע מנחם פרידמן, כשהיא רואה בהקמת משפחה חסידית לתפארת נקמה בגרמנים הארורים. יחד עם מסירותה הרבה לגידול משפחתה היתה עסוקה תמיד בעזרה לזולת ובגמילות חסדים בגופה מתוך מחשבה כיצד לשמח ולספק את רצונם של הנצרכים. נשארה באמונתה ובתומתה בכל ניסיונות החיים.

נפטרה בש"ק כ"ז באדר שני תשע"א.

ר' יוסף אברהם אבא רוזנברג ז"ל

ר' יוסף אברהם אבא רוזנברג נולד בג' בטבת "זאת חנוכה" תרפ"א בפולין בעיירה קוריב שבמחוז לובלין, להוריו ר' דוד אהרן ויוכבד ע"ה. הוא נקרא על שם אבי סבו, המכונה בפי כל 'יוסל מלאך', כי היה נערץ בפי כולם כאיש קדוש. סבו של ר' יוסף אברהם אבא היה רבי קלמן קלונימוס, תלמיד חכם מופלג בדורו שהיה מועמד לרבה של לובלין, אך נפטר בצעירותו והשאיר אחריו את הספר 'מחוקק ספון' על כל הש"ס.

בהיותו בן ארבע שנים עלה הילד יוסף רוזנברג עם משפחתו ועם קבוצת חסידים עובדי ה' לארץ ישראל, כדי להקים בה את היישוב החקלאי 'כפר חסידים', ולבנות חיי תורה וחסידות בארץ הקודש.

מכפר חסידים עברו לחיפה ומשם לתל־אביב, ואחר כך לבאר טוביה, שם כיהן אביו כשוחט.

בעודו נער לפני בר־מצווה עלה לירושלים ולמד בישיבת 'שיבת ציון'. את התפילין הניח לו לראשונה הרבי מאמשינוב, שהיה אז בירושלים. בהמשך למד בישיבת 'חיי עולם', ורבו המובהק היה רבי חיים חייק'ל מילצקי זצ"ל, שאותו העריץ כל ימיו. המחברות שרשם בהן שיעורים ששמע מפיו היו שמורות אצלו וחביבות עליו מאוד.

בעצת רבו עבר לישיבת 'חברון', שם נמנה עם בני החבורה המובחרת, שהיה קשור עמהם כל ימיו, ביניהם: רבי בצלאל ז'ולטי, רבי יצחק קוליץ, רבי מיכל יהודה ליפקוביץ ורבי דב שוורצמן, זכר צדיקים לברכה.

לצד לימודיו בישיבה החל לעסוק בהבאת משנתה הסדורה של היהדות הנאמנה. בעוד גלים עכורים שוצפים ברחוב החרדי וזמירות זרות מחלחלות אל הנוער, הקים ר' יוסף את מסגרת 'הנוער האגודתי'. הוא כינס את הנערים בעיקר בשבתות, והיה מרצה לפניהם את המשנה האגודאית ואת השקפת היהדות הנאמנה על התקופה ובעיותיה. באישיותו הכובשת ובשפתו הרהוטה הצליח להשפיע רבות על הנוער ולעצור מהם את גלי החילון שאיימו אז בירושלים, בתקופה של טרום הקמת המדינה.

בהמשך הקים עם חבריו את תנועת 'צעירי אגודת ישראל', והעמיד את נושא ההשקפה הנכונה בראש סדר היום.

בראש חודש ניסן תש"ו נשא את מרת צילה, בתו של רבי יהודה לייב פרידמן, ומאז עברה פעילותו הברוכה לאזור תל־אביב והמרכז, כשהוא משמש בהוראה בתלמוד תורה 'שארית ישראל' בפתח תקווה.

במקביל, המשיך לארגן בקרב הצעירים פעילות רבה לטיפוח השקפה תורנית אגודאית טהורה.

בימי המאבק על דמותה של המדינה עמד כצור חלמיש לצדם של גדולי ישראל, אם בפרשת 'ילדי טהרן' או לאחר מכן בעת הקמת 'החינוך העצמאי', מול אלו שהעדיפו חינוך פשרני על פני החינוך המסור מדורי דורות. אמונתו הפנימית ומסריו הברורים והרהוטים הצליחו לחולל פלאים בקרב הנוער.

מרוחו ומכוחו קיבל החינוך החרדי בארץ את צביונו המיוחד: הוא ייסד את ארגון המורים של 'אגודת ישראל' ועמד בראשו. בתפקידו זה דאג לכל מורה, ואף לָחַם למען המורים כדי שיקבלו את משכורתם ואת זכויותיהם, וכל זאת כדי להביא את החינוך החרדי לרמתו הגבוהה, כפי שהיא היום. ערך את עיתון

'ניב המורה', שבו הרבה להביא מאמרי השקפה לצד מאמרים מתחום הפדגוגיה והפסיכולוגיה, מאמרים שהעשירו ואף עיצבו את דמות המורה החרדי.

היה קשור לרבים מגדולי ישראל, ובמיוחד לרבו בעל ה'בית ישראל' מגור.

פרק חשוב ועיקרי בחייו היה התקשרותו לחמיו רבי יהודה לייב פרידמן. הוא העריץ אותו הערצה פנימית אמתית והיה קשוב לדבריו בכל עת. הוא ראה בו דמות של חסיד אמיתי, שריד לחסידי קמאי, והשילוב הנדיר שראה בו היווה לו מורה דרך לכל חייו.

נפטר בכ' בחשוון תשע"א.

מרת צילה רוזנברג ע"ה

מרת צילה רוזנברג נולדה בפולין בעיר ורשה בערב ראש חודש שבט תרע"ט, ונקראה על שם סבתא צירל ע"ה. שם זה נשתמר במשפחתנו מדורי דורות.

מרת צילה הייתה הבת הגדולה להוריה - רבי יהודה לייב ומרת שרה פרידמן ע"ה, אחרי רפאל ויהושע. בהיותה נערה כבת 15 עלו בני המשפחה לארץ ישראל, וכאן המשיכה את לימודיה בסמינר 'בית יעקב' בתל־אביב, בהנהלת גברת גור־אריה.

הייתה דמות אצילית ועדינת נפש, שופעת טוהר ויושר ללא פשרות, עם אהבת תורה, אהבת חכמה ואהבת ספר. התמסרה להוריה וכיבדה אותם בלי גבול. לא היה דבר שעצר בעדה מלמלא את רצונם, ובכל נושא שעמד על הפרק - דעתם הייתה הקובעת. המילים "תאטעלו" (אבא'לה) או "מאמעלו" (אמא'לה) חזרו על עצמן כמעט בכל נושא, כי תמיד הייתה קשובה לרצונם.

עדינות נפשה ואצילותה היו חוט השני באישיותה. מעולם לא דיברה על אחרים, כי בעולם האצילות שבו חיה, לא היה מקום לזה, ועל יסודות אלו העמידה את ביתה. היושר שלה היה לשם דבר. מעולם לא התווכחה עם בעל מלאכה על המחיר, ותמיד הקפידה לשלם מיד, בכל הכבוד הראוי. מעולם לא נראה רבב על בגדה, כאשר ניכר היה שהניקיון החיצוני מקורו בניקיון הפנימי, בהיותה נפש זכה וטהורה.

הייתה מוסיפה דעת כל ימיה, כשהיא מרבה לקרוא ולהגות בתנ"ך שעות ארוכות. בשנותיה המאוחרות היו נכדותיה מביאות לה ספרים, ועד סוף ימיה ממש, תמיד תמיד הייתה צמודה לספר, מלבד ספר התהילים שהיה שגור על לשונה.

מסירותה לבעלה ולילדיה הייתה לאות ולמופת. בצלה חסו ילדיה, כשהיא מהווה להם מקור לחכמת חיים, לפקחות ולעוז רוח, יחד עם מכובדות ואצילות.

נפטרה בכ"ג באדר א' תשע"א.

ר' שמחה פרידמן ז"ל

כל ימיו עלי אדמות חי ר' שמחה את העולם שהותיר מאחוריו בעלותו ארצה עם אביו ומשפחתו. הוא נשא עמו את נקודת האמת של מעזריטש ואת דמותו של הרבי ממעזריטש, כשכל הגה היוצא מפיו היה מסכת בפני עצמה, ונלמד באהבה כתורה שלמה. אפילו בסוף ימיו, כשהיה מסובל בייסורים, הייתה הזכרת שמו של הרבי נוסכת כוח בעצמותיו, והיו עיניו זולגות דמעות לשמע שמו הטהור.

רבים ראו בו בבואה לעולם שהיה, ונהנו להאזין לו בשקיקה, ור' שמחה היה חולק עמהם את האוצר הנפלא מניחוחותיה של החסידות הפולנית, כשהוא מספר בהתלהבות ובטוב טעם מאשר ראו עיניו ומאשר שמעו אוזניו, והדברים נאים כשהם יוצאים מפי אומרם באנינות הדעת ובהשקפה זכה מבית אביו רבי לייבל ז"ל.

דבקותו ברבו בעל ה'חלקת יהושע' זי"ע ואוזר כך בבנו ה'מבשר טוב' שליט"א - הייתה מופלאה, כשהוא מהווה סמל ודוגמה של חסיד מדורות עברו לצעירי הצאן ולפרחי החסידים.

זכה להכיר ולהתקרב גם לגדולי הדור בארץ. בבחרותו למד בישיבת 'בית יוסף' בבני ברק בראשותו של מרן הסטייפלר זצ"ל, שם שהה באכסניה אחת עם הגאון רבי אריה פומרנצ'יק זצ"ל, בעל ה'עמק ברכה', וכל ימיו התענג ר' שמחה על זכות זו. זכה להכיר מקרוב גם את מרן ה'חזון איש' זצ"ל. מהישיבה בבני ברק עבר לישיבת 'חידושי הרי"ם' בתל־אביב, והיה מראשוני תלמידיו של ראש הישיבה הגאון רבי גדליה הרץ זצ"ל, שהיה אף הוא מקושר כעבור שנים אל בעל ה'חלקת יהושע' זי"ע.

בהגיעו לפרקו נשא ר' שמחה את זוגתו מרת מרים לבית שוורץ, ויחד הקימו בית של חסד, כשתחת ידם התנהלה קופה של מתן בסתר. בני ביתו של ר' שמחה היו נשלחים באישון ליל לשלשל מעטפות כסף תחת דלתות נזקקים. עוד בחיי אביו היה ר' שמחה שליח מצווה להעביר כספי צדקה למשפחות נזקקות.

ר' שמחה ורעייתו קיימו את מצוות גמילות חסדים לא רק בממון, אלא גם בגופם ממש, כאשר משפחות רבות נתמכו על ידיהם בהשכילם אל דל בנעימות נפלאה,

ושנים רבות טיפלו בתבונה במשפחות הרוסות ובנוער אשר אין לו תומך, והיו להם למשענת ברוח ובגשם.

באישיותו רבת המעלה בלטו שתי תכונות נדירות, כמאמר הכתוב: "נקי כפיים ובר לבב". הוא היה 'נקי כפיים' ונהג בדקדוקי יושר מעוררי השתאות, ו'בר לבב' - בעל רגש טהור ספוג אהבת תורה. לא פעם היה מתייפח בהתרגשות בעלותו לתורה או בקידוש בליל שבת ובמועדים. בלבו נבע מעיין טהור של אהבת תורה ותלמידי חכמים, מעיין שממנו דלו ושתו ילדיו וכל מכריו ומיודעיו.

נפטר בי"ח בכסלו תשס"ה.

ר' יששכר מרדכי הכהן בהרב ז"ל

ר' יששכר מרדכי הכהן בהרב (רבינוביץ') נולד בלודז' לאביו ר' אברהם פינחס הכהן, נו"נ לבעל ה'תפארת שלמה' מראדומסק זי"ע, ולאמו מרת גולדה רייצא, ה' יקום דמם.

לאחר פטירתו נמצא מסמך שכתב כדי לקבל ויזה לארה"ב, ובו רשימה מפורטת של מקומות מגורים, מוסדות לימוד ומקומות עבודה (כולל מחנה עבודה בסיביר) עם תאריכים. בין היתר הוא כתב שלמד בישיבת 'כתר תורה' בלודז' ובישיבת 'תורת חסד' בברנוביץ'. בשנות השואה התגלגל למחנה עבודה בסיביר, ולאחר מכן התגייס לצבא הפולני, בפיקודו של הגנרל אנדרסן, שהצטרף למלחמה בנאצים לצד הצבא האדום. תמיד מיעט לספר על מה שעבר עליו במלחמה, אבל בשנים מאוחרות אמר שזכה להרבה ניסים. הגדוד שלו שהה בבגדד. מפקדו אישר לו חופשה, ורמז לו שאינו חייב לחזור כיוון שיהודים אינם רצויים בפולין. הוא ערק, ובדרך לא דרך הגיע לארץ ישראל, שם נשא את מרת רבקה ע"ה. תמיד העריך את חמיו וחמותו, שקיבלו אותו כבן, ואת כל משפחת פרידמן - שהייתה לו למשפחה חמה ואוהבת.

כעבור מספר שנים מנישואיהם עברו לניו־יורק. גם שם עבד תמיד בחברת אנשים חרדים, וידידיו היו מתפללי בית הכנסת. מעולם לא עבד בחול המועד, על אף שבאותם ימים הייתה זו התנהגות חריגה. היה אב מסור ודואג לילדיו, ואף אחרי נישואיהם תמך בבנו ובחתנו האברכים במשך שנים ארוכות.

בערוב ימיהם עזבו את ניו־יורק ועברו לירושלים.

היה מקיים את דברי המשנה: "דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון". מספרת בתו, שבאחד מביקוריה השגרתיים אצלו, שאל

אותה בהיפרדה ממנו: "את עולה למעלה?" (הוא התגורר אז בקומת קרקע בבית אבות). כשהשיבה בחיוב, אמר לה: "כל אחד חייב שיהיה לו משהו לעלות אתו למעלה. האם לך יש משהו לקחת אתך כשתעלי?"

נפטר בכ"ד בטבת תשע"א.

מרת רבקה בהרב ע"ה

מרת רבקה בהרב, בתו של רבי לייבל פרידמן, נולדה בוורשה, ועלתה לארץ עם משפחתה בהיותה כבת שתים־עשרה. היא למדה במחזור הראשון של סמינר 'בית יעקב' בתל־אביב מספר שנים לאחר נישואיה לר' מרדכי בהרב, עברו לארצות הברית, שם הייתה מורה דגולה ללימודי קודש במשך עשרות שנים.

בימים ההם נסיעות וקשר טלפוני לארץ ישראל היו נדירים ויקרים מאוד, אבל למרות המרחק אהבתה והערכתה למשפחתה שבארץ היו חלק חשוב מחייה. כבר בילדותה חלמה להיות מורה, ואכן היא לימדה עברית ולימודי קודש ברמה גבוהה, שלא הייתה מצויה בשנים ההן, והשתדלה להעביר לתלמידיה שבאמריקה את אהבתה לדרך התורה והיהדות שספגה בבית הוריה. ארגון 'תורה ומסורה' בארה"ב הכניס מערכי השיעורים שלה לתערוכה למורים שהופיעה בערים רבות בארה"ב. כמו כן היא ניחנה בכשרון כתיבה מיוחד.

בשנת תשמ"ה קיבלה פרס בתור המורה המצטיינת בניו יורק. מנהל בית הספר נימק את בחירתה במילים הבאות:

"גברת רבקה בהרב היא מורה יצירתית המעודדת ומעוררת בתלמידיה מוטיבציה לחקור, לחשוב וליצור. היא מביאה לשיעוריה בלימודי קודש אהבה לתורה וליהדות, מעשירה את תכנית הלימודים ומרוממת את האווירה התורנית בכיתה. היא מגלמת את המחנך המקצועי המוכיח שהוראה יצירתית הינה גם אומנות וגם מדע".

מעבר לכישוריה ופעליה החשובים כמורה, התכונה הבולטת באישיותה הייתה הנתינה, ולא רק לילדיה ובני המשפחה.

העריכה תורה, וביחד עם בעלה תמכה ועזרה ככל יכולתה ללימוד התורה של בנה וחתנה.

בסוף ימיה עברה לגור בירושלים ליד ילדיה, ונפטרה ביום הולדתה ה־83.

נפטרה בכ"ב אדר א' תשס"ה.

הרה"ח שמואל קריבוס הי"ו וזוגתו מרת טובה תחי'

בתם השישית של סבא וסבתא היא מרת טובה קריבוס תחי'. כשהייתה בת אחת עשרה שנים עלתה המשפחה לארץ, והילדה טובה החלה ללמוד ב'בית יעקב' הראשון והיחיד שהיה אז בתל־אביב. בהמשך למדה בסמינר של הרב שצ'רנסקי, שם נרקם קשר מיוחד בינה לבין מדריכתה הרבנית מרת רחל אידלשטיין־דינקלוס ע"ה, שעליה היא מספרת תמיד בערגה.

בהגיעה לפרקה נישאה לר' שמואל קריבוס הי"ו מלודז'. אביו ר' יחיאל קריבוס ז"ל היה נגיד למדן וחסיד מופלג, מחשובי חסידי סלונים. מספרים שה'דברי שמואל' אמר לו באחד הטישים: "הראיני את מראיך, השמיעיני את קולך, כי קולך ערב ומראיך נאוה".

ביתו של רבי יחיאל קריבוס בלודז' היה מקום אכסנייתם של ה'בית אברהם' בהגיעו לעיר, וגם של בנו - הרבי הצעיר, ואל ביתם הגיעו כל מבקשי פניהם של אדמו"רי בית סלונים. רבי יחיאל ורעייתו הצדקנית מרת חיה שרה הי"ד, ראו זאת כזכייה שאין למעלה ממנה, והתבטלותם לרבותיהם הייתה נדירה.

ר' שמואל הי"ו למד בנערותו בישיבת 'תורת חסד' סלונים בברנוביץ', שם הסתופף בצלו של האדמו"ר הצעיר מוהרשד"י מסלונים הי"ד, שהיה רבו הראשון. תמיד הוא שח ומתחמם באמרות ששמע מפיו ובהנהגות הטהורות והקדושות שזכה לראות אצלו. ר' שמואל הכיר מקרוב גם את רבי אלחנן וסרמן הי"ד. כשעבר את מוראות השואה בגלות רוסיה, נקשר לרב מטעשיבין זצ"ל ולחתנו הגר"ב שניאורסון זצ"ל, ושמר עמם על קשרי ידידות לאחר עלותם לארץ.

בתום המלחמה הגיע לישיבה הגדולה שהיתה בבאיי, ליד פריז. באותו זמן שהו שם רבי מרדכי פרגומנסקי זצ"ל, הרב מאוזדא רבי חיים לייב זאקס זצ"ל ורבי אהרן קוטלר זצ"ל. הבחור הצעיר ר' שמואל התקרב לכולם, והשכיל לדלות מכל אחד כמה וכמה מרגליות, שעליהן הוא חוזר תמיד.

בשנת תשי"א הגיע לארץ ישראל, ונקשר מיד בקשר אמיץ לרבי מוט'ל מסלונים, ולאחריו לאדמו"ר ה'ברכת אברהם'. באמונת אומן שירש מבית אביו, לא עשה שום צעד מבלי לקבל את אישורו וברכתו של הרבי.

עד כמה היה חזק הקשר בין ר' שמואל לרבי, ניתן ללמוד מהעובדה שלקראת חתונתו בשנת תשי"ב הגיע האדמו"ר ה'ברכת אברהם' לשבת האופרוף שלו בתל־אביב, ואף שימש כשושבין בחתונה.

ר' שמואל נאמן מאוד לבית סלונים ולישיבה הקדושה 'בית אברהם', והוזיל מהונו להצלחת הישיבה ולפריחת בית סלונים.

לאחר פטירת ה'ברכת אברהם' נקשר בכל נימי נפשו לאדמו"ר ה'נתיבות שלום', שקירבו מאוד מאוד.

לאחר פטירת ה'נתיבות שלום' מתבטל מאוד לבנו האדמו"ר מסלונים שליט"א, בעל 'דרכי נועם'.

בשנותיו הראשונות בארץ היה מקורב מאוד ל'חזון איש', וממנו נהנה עצה ותושייה.

יזכהו ה' להמשיך ולהתחמם כנגד אורם של חכמים מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.

רבי אברהם שלמה מאיר ז"ל

ר' אברהם שלמה מאיר ז"ל היה אחד מחתניו המפוארים של סבא רבי לייבל פרידמן, בעלה של הבת בתיה ע"ה.

הוא נולד בצרפת, ולמרות המצב הרוחני הירוד שם לא ויתרו הוריו על חינוך תורני, ושכרו בעבורו מלמד פרטי ללימודי הגמרא, את הגאון רבי יהושע גרוספוגל זצ"ל.

בשנות בחרותו בצרפת השתלם ר' אברהם שלמה בלימודי הכימיה, ולימים הייתה מומחיותו הגדולה בתחום לעזר ולאחיסמך לכל גופי הכשרות בארץ.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הצליחה משפחתו להגר בדרך נס מצרפת לאורוגווי שבדרום אמריקה, שם השתלב בבית מדרשו של הגר"י מילבסקי זצ"ל. בהמשך הגיעה לשם קבוצת בחורים מישיבת מיר, מגולי שנחאי, ומהם קנה וספג את הטעם בלימוד הגמרא בדרך הישיבתית.

על פי עצתם נסע לארצות הברית והצטרף אל תלמידי ישיבת מיר שהיגרו לארצות הברית בסיום המלחמה. הוא דבק במרן המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצוק"ל, שקירבו מאוד וראה בו בן עלייה אמיתי, וכשעלה המשגיח ארצה, עלה גם רבי אברהם שלמה עמו.

בארץ ישראל המשיך לשקוד על התורה בישיבת מיר, כשהוא מקבל תורה ומוסר מפי מוריו ורבותיו ראשי הישיבה.

בהגיעו לפרקו נלקח לחתן אצל רבי לייבל פרידמן, שהביט על פנימיות ואצילות נפשו, באומרו שכך היה נראה בחור חסידי בפולין. (ה'חזון איש' המליץ לרבי אברהם שלמה על השידוך.)

היו לו קשרים אמיצים עם גדולי תורה, אישים שכל שיחם ושיגם היה בעבודת ה' ויראתו. היה נחבא אל הכלים והמעיט בערכו למרות ידיעותיו המופלגות בתורה.

במומחיותו בענייני כשרות קנה לו שם, עד שמרחוק ומקרוב היו פונים אליו אלפים, ולכולם ענה בסבלנות יתירה. הוא היה הכימאי החרדי הראשון והיחיד בארץ, וכל גופי הכשרות התבססו על בדיקותיו, נתנו בו את אמונם המלא ונעזרו בידיעותיו המקיפות בכימיה, עד שמרן הגאון רבי שמואל הלוי וואזנר זצ"ל אמר פעם לבנו: "כל הכשרות בארץ ישראל עומדת עליו".

לצד דאגתו לכלל הציבור במסגרת עיסוקו בענייני הכשרות, היה עיקר דאגתו נתון לחינוך וגידול ילדיו לתורה ולירא שמים ולמידות טובות. זכה לבנים וחתנים רבנן, נכדים ונינים תלמידי חכמים חשובים, כולם הולכים בדרך ה'.

נפטר בכ"ו בטבת תשע"ד.

מרת בתיה מאיר ע"ה

בת תשע בלבד הייתה הילדה בתיה כשעלה אביה ר' לייבל פרידמן עם משפחתו לארץ ישראל. הוריה גידלו את עשרת ילדיהם בתקופה הקשה של ימי מלחמת העולם השנייה, ואחר כך בתקופת קום המדינה, תקופה קשה מאוד מבחינה גשמית, ועוד יותר - רוחנית.

ר' לייבל, שראה את מצב הדור, השכיל להיות מהנחשונים של אותה תקופה, ושלח אותה ואת אחיותיה לבית ספר 'בית יעקב', למרות התנאים הקשים שבו היה שרוי.

לאחר סיום לימודיה בסמינר, נקראה ללמד את בנות ישראל ב'בית יעקב' בתל־אביב וביפו, והשאירה על תלמידותיה רושם בל יימחה. אחת מתלמידותיה סיפרה לאחרונה, כי היא זוכרת את הבעת פניה המיוחדת של המורה בתיה כשהייתה מחכה לשקט בכיתה...

תלמידותיה זוכרות לטובה שלמרות הרמה הגבוהה שדרשה מהן, היתה מעלה להן ציון כדי לעודדן ולתת להן הרגשה טובה.

הצטיינה מאוד בהשכלתה הכללית: מתמטיקה, בוטניקה וביולוגיה, אך פסגת אהבתה הייתה לימוד התנ"ך, וגם כשהפסיקה לעסוק בהוראה, המשיכה ללמוד תנ"ך ומדרשי חז"ל, שהיו מחיים את נפשה.

נזהרה מאוד מלשון הרע ומרכילות, ולא דיברה על אנשים אחרים כלל. המשפט הבא היה שגור בפיה: "כל מילה ששמרת בתוכך, ובפיך לא הגית אותה, יהיה כיהלום שיקשט לעולם את לבך".

העמידה את הנהגת הבית בצניעות ובפשטות, וכל מי שזכה להיכנס ולהכיר את הבית, חש שכאן מעריכים דברים שמעבר למושגים השטחיים והנפוצים...

בשנותיה האחרונות איבדה את מאור עיניה, ומאז היו כל מחשבותיה נסבות על דברים שבקדושה. מתוך ערפול הייתה מדברת על משה רבינו ואהרן הכהן... והרבתה לשיר: "ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו"...

ביום האחרון לחייה, כשלא הייתה מסוגלת להכניס אף דבר מאכל לפיה, אמרה לפתע בקול צלול וברור: "הוא יפתח לבנו בתורתו... וישם בלבנו אהבתו ויראתו". ובמילים אלה עברה לעולם שכולו טוב.

נפטרה בט"ו בשבט תשע"ה.

הרב משה פרידמן ז"ל

ר' משה נולד בוורשה בשנת תרפ"ו. קודם היותו בן שמונה שנים עלה אביו רבי לייבל עם כל המשפחה לארץ ישראל, אבל זיכרונות הילדות מהרבי ממעזריטש ומבני החבורה נותרו צרובים על לוח לבו.

בתל־אביב למד בבית הספר 'סיני', ואחר כך בהתאחדות החרדים בתל־אביב, אצל רבי שבתי יגל ברמת גן, שהיה ידיד קרוב לסבא, ובישיבת 'חידושי הרי"ם', שבה למד גם אחיו ר' שמחה. בהמשך נתעלה לישיבת פוניבז', שנפתחה באותן שנים, ונקשר בקשר נפשי עמוק אל הרב מפוניבז' זצ"ל, שגם עמו היו לסבא קשרי ידידות קרובים. בישיבה קיבל מרבי דוד פוברסקי זצ"ל ומרבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, בעל ה'מכתב מאליהו'. אגב, ר' משה היה סח בהתרגשות על ההלם הגדול שנפל על תלמידי הישיבה לאחר שיחתו הראשונה של הרב דסלר. כמו כן היה קשור עם הרב שך זצ"ל, שראה בו כלי קיבול, ותעיד על כך העובדה שבימי ראשון, כשהיה הרב שך חוזר מירושלים אחר ששוחח עם הרב מבריסק, היה ניגש לבחור משה פרידמן להעביר לו ממה ששמע מהרב.

התמדתו ויגיעתו בתורה היו לשם דבר, ולא פעם היה אחרון הלומדים בבית המדרש. בישיבה הכיר את רבי שמחה קסלר זצ"ל, לימים רבה של מודיעין עילית, ונקשרה ביניהם ידידות שנמשכה בלימוד בצוותא כעשרים וחמש שנים. למד בחברותא גם עם רבי משה שפירא זצ"ל, שהיה אז בחור צעיר. כשפתח הרב מבריסק זצ"ל את הישיבה, שלח הרב מפוניבז' את ר' משה ואת רבי שמחה קסלר, ועמם את רבי אלכסנדר דינקל, לימים מראשי ישיבת 'קול תורה', ללמוד אצלו, ואז החלה תקופת בריסק בחייו.

דבק בצדיקים, ובשנים שלמד בירושלים הרבה ללכת לצדיקי ירושלים, כמו האדמו"ר מ'תולדות אהרן' וה'בית ישראל'. גם לאביו ה'אמרי אמת' היה נוסע בעודו בחור צעיר. בתל־אביב של אז הרבה ללכת לרבי מבעלזא זיע"א.

זכה לשוחח עם מרן החזון איש, והחזון איש אף כתב בספרו ממה שהשיב לר' משה בעניין צורת האות א'.

אחר נישואיו למד בכולל פוניבז', והגראי"ל שטיינמן שליט"א, שהיה ראש הכולל, הפליג בשבחו. תקופה מסוימת שימש כר"מ בישיבת בעלזא אחר פטירת הגאון בעל ה'נחלת משה'. כמו כן, שימש כבוחן בתלמוד תורה של בעלזא ו'תורת אמת' שלא על מנת לקבל פרס.

היה רב תבונות ובעל ידיעות נרחבות, ואשר על כן שימש שנים רבות 'מבקר' באנציקלופדיה התלמודית, כשהוא יודע להצביע מה יש להביא ומה להסיר, במה להאריך ובמה לקצר.

כל ימיו היה כלי קיבול, בצימאון מופלא לכל דבר אשר רוח אלוקים בו. לא רק עובדות ודברי תורה אצר בזיכרונו, אלא גם את ההרגש בפנימיותם של הדברים, של בעל השמועה, ואת הרקע שבו נאמרו. זכה ר' משה להעביר לדורנו את העבר מלפני מלחמת העולם השנייה, מתקופת הרבי ממעזריטש זיע"א, ואת המורשת הגדולה של שושלת ביאלא. חלק נכבד מההיסטוריה הידועה היום נלמדה מפיו השופע ידיעות נרחבות. בכל מקום ששהה ובכל חוג היו מסתופפים סביבו ומקשיבים לכל הגה היוצא מפיו. חן הוצק על שפתיו, והכל נאמר בחיות מיוחדת וברגש רב.

כתר שם טוב עולה על כולם! ניקיון כפיו והיותו משכיל אל דל בצנעה ובסתר, ובעיקר ההשקפה הטהורה שהעביר מבית אביו ללא כחל וללא שרק, הרגש הנפלא לגדולי הדורות, ללשונם של הראשונים וכמובן לדברי חז"ל - כל אלו הותירו רישומם על כל מכריו.

נפטר בי"ב בניסן תשע"ב.

מרת זהבה פרידמן ע"ה

מרת זהבה פרידמן ע"ה, רעייתו של ר' משה ז"ל, הייתה בתו של רבי טוביה לנדו ז"ל, תלמיד חכם מפורסם בעיר רחובות. (בנו הוא הגאון רבי דוב לנדו שליט"א, ראש ישיבת סלבודקה.)

כל מכרותיה ותלמידותיה כינו אותה 'המורה זהבה פרידמן', ואכן בדמותה ובאישיותה הייתה מורת דרך לרבים. חמישים שנה שימשה בהוראה! תחילה במעברות, אחר כך בבתי הספר בפרברים, ולבסוף בסמינרים חשובים בבני ברק, כשבכל אותן שנים היא ממלאת את תפקידה במסירות יוצאת דופן, ותלמידותיה מחזירות לה אהבה כנה.

היה זה מטבעה להיטיב ולתת לזולת בחומר וברוח. לא יפלא אפוא שגם כשפרשה מעבודת ההוראה, ביקשה להמשיך ולהעניק לבנותיו של מקום, והייתה מתנדבת בפעילות עם בעלות תשובה במסגרת 'לב לאחים'.

מידת האמת הייתה עמוד התווך באשיותה. הייתה בה אמת פנימית, ישרות וצניעות, בבחינת "הוא - היה אומר".

לצד עיסוקה בהוראה הייתה צופיה הליכות ביתה, והשתדלותה והתמסרותה לבית היו לסמל ודוגמה. דקדקה מאוד בכשרות המאכלים, ונמנעה מלאכול מחוץ לביתה. את הבשר הכשירה בעצמה, וזהירות מופלגת הייתה לה מאכילת שרצים.

הידרה בכבוד השבתות והמועדים, הרבתה להגות בספרי אמונה ומוסר, ונתינת צדקה הייתה לחם חוקה.

ותלמוד תורה כנגד כולם - מעל הכל הייתה השתדלותה המיוחדת למען לימוד התורה של בני משפחתה, כשהיא מייקרת את תורתם ומתמסרת לשקידתם בכל דרך.

נפטרה בכ"ט בשבט תשס"ד.

הרה"ח שמשון גלירנט ז"ל

רבי שמשון גלירנט גדל בבית אביו רבי יואל זצ"ל, מגזע חסידי באיאן עוד מימי מלכותו של ה'פחד יצחק' מבאיאן זי"ע.

אביו רבי יואל נודע במידת הכנסת אורחים המיוחדת שלו. הוא היה אדם אמיד, ויחד עם עשירים נוספים החזיק את המלמד של העיירה, שהגיע ממחוז אחר, והיה חוזר לביתו רק בחגים. בחידר הזה למדו ילדי העיירה, ומי שלא הייתה יד אביו משגת, למד ללא תשלום.

רבי שמשון סיפר על יראת השמים של אביו: "כשלמדתי בבית הספר המקומי בגזירת המלכות, חזרתי הביתה כשבידי תעודת הצטיינות שבראשה מעין צלם. כשראה זאת אבי, קרע את הגיליון לגזרים".

בילדותו גדל רבי שמשון בצלו של סבו, אב אמו, רבי מיילך זינגער - שהיה חסיד ויז'ניץ נלהב, בעל תפילה מפורסם בשאץ עיר מגוריו ובגרוסווארדיין אצל בעל ה'אהבת ישראל' מוויז'ניץ.

בבחרותו הספיק ללמוד מעט בישיבת סערט בבוקובינה אצל בעל ה'דמשק אליעזר' מויז'ניץ, עד שבאה אותה רוח סערה של המלחמה ועקרה את הכל.

במלחמת העולם השנייה הוגלה עם יהודי מחוז בוקובינא לטרנסניסטריה (מעין 'ערבות סיביר' של רומניה). שם שרדו הוא ואביו בניסי ניסים. (90% מהיהודים שהוגלו לא חזרו משם.)

אחרי המלחמה חזרו לתקופה קצרה לרומניה, וחסו בצלו של ה'מקור ברוך' מוויז'ניץ זי"ע, שקיבץ סביבו את שארית הפליטה במסירות נפש עילאית.

אחר שעלה לארץ נשא את רעייתו מרת חיה נחמה ע"ה, בתו של רבי לייבל פרידמן. רבי לייבל העריך מאוד את מחותנו, והיה אומר שמי שרוצה להכיר יהודי כמו שמשה רבינו רצה שיהודי ייראה, יתבונן בסבא יואל.

אביו רבי יואל הקים בארץ את הקלויז של חסידי באיאן בתל־אביב, מקום תוסס לתורה ולתפילה, בו שחזרו שארית הפליטה את מקור מחצבתם והתרפקו יחדיו על זיכרון אבותם.

רבי יואל היה בעל תפילה בעל רגש עצום, והתפלל בבתי כנסת מפורסמים בתל־אביב כמו בית כנסת 'יבנה', 'בורכוב' ועוד. בשעה שעלה לתיבה בראש השנה וניגן את "המלך" בהתרגשות רבה כדרכו, התמוטט ונפל, ולאחר מספר שנות חולי נפטר בביתו במיתת נשיקה, יהי זכרו ברוך.

בנו ר' שמשון נשא תדיר את זיכרון חותנו רבי לייבל, ודיבר עליו בהערצה ובערגה כל ימיו.

נפטר בכ' באלול תשע"ז.

מרת חיה נחמה גלינרט ע"ה

מרת חיה נחמה ע"ה הייתה 'פרידמנית' בכל מהותה: מוכשרת, פקחית וטובת לב. הוריה הדגולים היו מורי דרכה ומקור גאוותה, ואותם נשאה על לוח לבה עד נשימתה האחרונה. במילותיה האחרונות ביקשה להתקשר אליהם ולאחל להם 'שנה טובה'. (היא נפטרה סמוך לראש השנה.)

היא נישאה לר' שמשון גלינרט, מגזע חסידי באיאן.

הכבוד וההערכה ההדדית ביניהם היו לדוגמה ולסמל. בעלה שיחי' היה מעריכה ודואג לה במסירות מיוחדת, והיה אומר תמיד שהיא בת גדולים. נשאה את ילדיה על כפיים בעזרה ותושייה גם לאחר שבגרו ונישאו, עד שכשל כוחה ולא יכלה עוד.

"נושא בעול עם חברו" היה אצלה דרך חיים. קשר עמוק ונפלא היה לה עם כל אחיה ואחיותיה. היא הייתה מתקשרת אליהם תכופות, שמחה בשמחתם, דואבת את כאבם ומנסה לעזור ככל יכולתה בכל בעיה שהתעוררה כאילו זו בעייתה האישית. בשיחות ביניהם לא שוחחו מעולם דברים בטלים, אלא דברים של טעם, עידוד ועזרה הדדית.

בזמני שמחה משפחתיים הייתה נוסעת לכל אירוע ולכל מקום, גם אם הנסיעה הייתה כרוכה בקשיים גדולים. בימים שכאלו הייתה שמחתה עצומה, כאלו היא מחתנת את בתה היחידה.

בתפקידה היתה מדריכה פדגוגית לגננות, ושימשה בתפקידה במסירות יוצאת דופן. בזמני החופשות הייתה יושבת עם חברתה, המרכזת השנייה, ויחד עברו על כל שמות התלמידות לראות את מי אפשר לקדם וכיצד לעזור.

מכיוון שלימדה במסגרת של ממ"ד, דאגתה הגדולה הייתה שהגננות שהדריכה יעבירו את סיפורי התורה לפי מסורת חז"ל, ונלחמה על כך כארי.

אהבתה לילדים לא ידעה גבולות. היא הייתה קשורה אל כל נכדיה ונכדותיה בעבותות של אהבה, וכמים הפנים לפנים השיבו לה בכפליים. אך לא רק אל משפחתה האישית נהגה כך, אלא כל ילדי המשפחה המורחבת זכו ממנה ליחס מיוחד.

עקב מקצועיותה הרבה (טרם עסקה בפדגוגיה לגננות, הייתה גננת בעצמה בגן רש"י בתל־אביב) הייתה מבחינה בעיניה ובלבה הטוב בילדים שהיו זקוקים

לעזרה ולאבחון מיוחד. היא הייתה מטפלת בהם באהבה ובמקצועיות רבה, ללא כל תמורה.

כאשר נפתחה מגמה של לימודי חינוך מיוחד בחינוך החרדי, ישבה קיץ שלם ולימדה את מרכזת המגמה ב'בית יעקב' בתל־אביב קורס שלם מידיעותיה הנרחבות בנושא, ללא כל תמורה. שמחתה הגדולה הייתה שזכתה להעביר את הידע שלה גם לחינוך החרדי.

תקצר היריעה מלפרט את אמונת הצדיקים שליהטה בה, ובמיוחד לאדמו"רי בית ביאלא זי"ע, את תפילותיה ואת תחינותיה, במיוחד בשנותיה האחרונות, כשעול הבית הוקל מעליה, את אהבת התורה שפיעמה בה, את הייסורים שנשאה בדומייה, ועוד ועוד.

נפטרה בכ"ב באלול תשע"ד.

הרב מאיר דוד בן שם ז"ל

חתנו הצעיר של סבא, בעלה של מרת צביה תחי', היה רבי מאיר דוד בן שם זצ"ל. נולד בשנת תרפ"ח בפתח תקווה לאביו הר"ר נח נפתלי זצ"ל, איש תם וישר שעלה לארץ בגפו מהעיר בריסק (שם זכה ר' נח נפתלי להכיר מקרוב את גאון ישראל מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל), ולאמו מרת מינדל מרים ע"ה, אשת חיל וחכמנית ממשפחת אייזנשטין הירושלמית, משפחת חכמים וסופרים מתלמידי המהרי"ל דיסקין זצ"ל.

בהיותו בן שלוש שנים עברה משפחתו לירושלים, שם למד ב'עץ חיים'. לימים סיפר שחלום ילדותו באותן שנים היה להיות כמו בתמונה המיוחסת לרש"י, כשהוא יושב ליד שולחנו כשלצדו ערימת ספרים, והוא כותב את חידושי תורתו. את חלומו זכה להגשים, כשהוא יושב בפינתו מוקף בספרים וכותב.

בשנות נעוריו למד בישיבות מיר, לומז'ה ופוניבז'. לאחר נישואיו לזוגתו מרת צביה תחי', בתו של הסבא רבי לייבל פרידמן, החל לעבוד בעריכת 'האנציקלופדיה התלמודית'. בהיותו תלמיד חכם מופלג ובעל כשרון כתיבה וסדרן נפלא, היה לאחד מראשי המערכת של האנציקלופדיה, בצוותא עם גדולי ראשי הישיבות. מלבד חלקים גדולים של האנציקלופדיה, שאותם כתב בעצמו, חיבר עוד חיבורים, כשהמפורסם שבחיבוריו הוא 'מוסף רש"י' על התנ"ך והש"ס.

הערכה ואהבה מיוחדים שררו בינו לסבא רבי לייבל. בחודשי הקיץ, כשסבא וסבתא היו מגיעים לבית משפחת בן שם שבשכונת בית וגן בירושלים, היה

סבא משתעשע עם חתנו בדברי תורה וחסידות, ואף קבעו לימוד בחברותא. כך התוודע רבי מאיר דוד לעולמה הנפלא של החסידות. זכה אף להיות מראשוני המתפללים ומעמודי התווך בבית מדרשו של האדמו"ר רבי מאיר'ל מאמשינוב זצ"ל, שם נקשר אל הרבי בעבותות אהבה, ואף האדמו"ר זצ"ל העריכו וחיבבו עד מאוד.

כל ימיו היה פרק ל"ז בתהלים נר לרגליו, אותו שיננה לו אמו בילדותו. פרק זה העוסק במעלותיו של הבוטח בה', מתקשר באופן נפלא לאישיותו. הוא זכה ל"והתענג על ה'" (פסוק ד') - בעוסקו בתורה היה מתמלא חיות. כל מהותו הייתה כדברי הפסוק "וענווים יירשו ארץ" (י"א). עם כל גדולתו בתורה ואישיותו המרוממת, היו בו פשטות וצניעות, שקט וענווה.

"דום לה'" (ז') - נזהר מאוד בטהרת הלשון, וקיים בפועל "כל היום חונן ומלווה" (כ"ו) - היה חותם על ערבויות לאנשים הזקוקים להלוואות, באומרו שהוא עצמו מחויב לעזור ולהלוות, ומאחר שאינו משופע בממון, לפחות יעזור להשיג את ההלוואה על ידי שיחתום ערבות. היו פעמים, כפי שנודע לאחר פטירתו, שהוא שילם הלוואות שהיה ערב להן, אך המשיך לחתום.

"יודע ה' ימי תמימים" (י"ח). הרבי מאמשינוב שליט"א המליץ לחקוק על מצבתו ארבעה דברים שהתייחד בהם: תמימות, ישרות, טהרת הלשון ואהבת תורה.

נפטר ביום ז' בשבט תשס"ט.

רבי ברוך נאה

פרק כד

פרקי זיכרונות

מאת הרה"ג הרב ישראל נח נאה שליט"א
בן הגה"ח רבי ברוך נאה זצ"ל
נכד הגאון המפורסם רבי אברהם חיים נאה זצ"ל

'מודה אני לפניך אלוקי, שזיכיתני להכיר איש שכזה'

פעם פנה אלי הרבי מאמשינוב זצ"ל ואמר לי: "דע לך, כל מה שיאמר לך ר' לייבל, יהיה לך לתועלת לכל ימי חייך!" כיום אני יכול לסכם, כי אכן, הרבי ראה את הנולד.

תודה עמוקה חב אני לרבי, שהיה מפציר בי 'לחקור' את ר' לייבל ולדלות ממנו עד קצה היכולת. בכל פעם שפגשתיו, היה שואל אותי אם יש לי מה לספר מהידיד שלנו. בזכותו נשתמרו אצלי כמה וכמה סיפורים.

הרבי מאמשינוב ור' לייבל

היכרותי עם ר' לייבל יסודה בבית המדרש 'אמשינוב' שבשכונת בית וגן בירושלים. שנים רבות הייתי מתפלל בבית המדרש, וזכיתי לשהות במחיצתו

של הרבי זיע"א; היו תקופות שבהן כמעט לא עבר יום שבו לא היה לי שיג ושיח עם הרבי.

בתקופת בין הזמנים המה בית המדרש מאדם: אדמו"רים מכל החצרות היו באים לנפוש בבית וגן, בהיותה מהשכונות הגבוהות בירושלים, והיו מתפללים בבית מדרשו של הרבי, ששימש בתקופת החופש כעין שטיבלאך.

לעת ערב היו האדמו"רים יוצאים לטיול קצר ברחוב הרב פרנק, כדי לשאוף אוויר. רק אז הבנתי את שלא היה לי ברור ונהיר קודם לכן: באגדתא מוצאים אנו כמה פעמים על ה'טיולים' שערכו חכמים, ולא הבנתי שנים רבות - מה בעו רבינא ורב אשי בזה. עד שעלתה בידי הזכות לטייל עם כמה מן החכמים זיע"א. אז הבנתי היטב־היטב פירושם וטעמם של טיולים אלו.

בפקודת הרבי נעשיתי ממונה על ליווי האדמו"רים בטיול זה, משום שבאו ללא גבאיהם. (הרבי היה משלם לי שכר מושלם תמורת ליווי גדולים אלו: כשהיינו חוזרים לתפילת מנחה בשבת קודש, כיבדני בהגבהה או בגלילה, ולפעמים אף בעלייה.) כך עלה בגורלי לשמשם בקודש לשעה קלה ולשמוע דברי חכמים. אזכיר כמה מהאדמו"רים זיע"א: רבי חנוך דב זילברפרב מקוידינוב, רבי אברהם מסטריקוב, רבי נחמן מספינקא, רבי אברהם ישכר אנגלרד מראדזין, רבי יוחנן מטאלנא (שזכיתי להיות בין מקימי המניין בבית מדרשו) ועוד.

מחזה זה של טיול בפרדס של האדמו"רים וראשי הישיבות הזכיר לרבים - אלה שזכרו עדיין - את ה'נאות דשא' במעיינות המרפא באירופה שלפני השואה.

גם ר' לייבל היה בא לבית חתנו רבי מאיר דוד בן-שם, שבבית וגן, ונמנה אף הוא על מתפללי בית הכנסת בתקופה זו.

היו ימים שבהם נאספו ובאו לבית המדרש כמה אדמו"רים וראשי ישיבות גם יחד, והיו מתרכזים סביב הרבי לשמוע אמרי פיו. אולם ברגע שהופיע ר' לייבל באולם בית המדרש, היו פניו של הרבי קורנות מאושר. הוא עזב לרגע את הסובבים אותו ופנה לעבר ר' לייבל לקבל את פניו. מחזה זה היה מחיה נפשות ממש; תיכף לפגישה יצאה מפיו של הרבי איזו אִמרה יפה או מעשייה חסידית שהתאימה לאותו רגע. כך היה בכל עת שנפגשו שניהם. לא ראיתי שהרבי נהג כך כשבאו לבית המדרש אישים אחרים, ותמיד הרגשתי שר' לייבל 'נפגע' קצת מיחס זה.

ידוע היה הרבי בתכונתו המיוחדת להתיידד עם כל הבא בשערי בית מדרשו. עם כל אחד ואחד דיבר הרבי בשפתו הוא, ולכל אדם היה שמור יחס שונה

בהתאם למהותו של האיש, בין אם היו אלו אדמו"רים או ראשי ישיבות שבאו לנפוש בשכונת בית וגן, ובין אם היו אלה אישי ציבור או אנשי עמל. אף עם נערים בני הישיבות שוחח ב'גובה העיניים'.

אהבתי לעקוב אחר שיחותיו של הרבי עם אנשים, ובייחוד אהבתי להתבונן בשעה שהרבי נפגש עם אנשי מעלה והיה פושט צורה ולובש צורה. הייתי עד לעשרות פגישות של אלו עם הרבי במשך שנים אחדות.

בהתבוננות זו הבחנתי כי יחסו של הרבי לר' לייבל היה יוצא דופן. הרבי אהב אותו בכל מאודו וכיבדו כבן המכבד את אביו, ללא שום הגזמה. אולם ככל שניסה הרבי 'לרדת' ממרום שבתו אל ר' לייבל, לא עלה בידו: ר' לייבל נותר עומד לפני הרבי בהכנעה, כחסיד ותיק.

זכורה לי אפיזודה מעניינת: ר' לייבל לא חש בטוב וחלץ את הטלית והתפילין כדי ללכת לביתו. הרבי הבחין בזאת וניגש אליו לשאול לשלומו. לאחר מכן פנה אלי והורה לי ללוות אותו לביתו. הרבי ליווה אותנו עד ליציאה מבית המדרש, אולם ברגע האחרון התעשת והחליט להצטרף גם הוא ללוות את ר' לייבל. ר' לייבל פנה מיד לרבי ואמר לו שהוא מרגיש הרבה יותר טוב, ואל לו לרבי להמשיך ללוותו. היה ביניהם ויכוח קצר, ולבסוף ניצח ר' לייבל, והרבי חזר לבית המדרש.

הרבי 'אחז' מאוד מר' לייבל. מנהג היה לו לרבי, לחלק את העליות בשבת קודש. הוא היה מצביע על האיש, והגבאי היה קורא לו בשמו. בשנה מסוימת, בשבת קודש פרשת בשלח, הורה הרבי לכבד את ר' לייבל במפטיר, באומרו לקהל: "ר' לייבל ווייסט גיט, ווי צי אויסמעקען עמלק!" (ר' לייבל יודע היטב כיצד למחות את עמלק!)

לעתים היה הרבי פונה אל ר' לייבל בשאלת עצה, כי בעיניו היה ר' לייבל בעל תבונה עמוקה. אולם עד כמה שזכור לי, הוא התחמק מאוד מלייעץ לרבי, ולפעמים חשתי שנגרמה לו אי-נעימות עצומה מהמחשבה שכביכול הרבי זקוק לעצה ממנו!

תמיד כשהתפתח איזה ויכוח בינו לבין אדם אחר על אודות נושא כלשהו, היה הרבי מתערב ואומר: "ר' לייבל זאגט בעסער!" (ר' לייבל אומר טוב יותר!)

פעם הראה הרבי לר' לייבל כתב יד של חידושים מאביו, הגה"ק רבי שמעון שלום זיע"א, ושאל אותו אם הוא יכול לפרש לו וארט מסוים. ענה ר' לייבל: 'אם הרבי שואל אותי, ודאי שאינני יכול לפרש; אמנם יכול אני להסתייע בדברי

אדמו"ר ר' צדוק הכהן זיע"א להבין את הווארט'. מיד הוסיף הרבי, שגם הוא חשב לפרש על דרך זו, אולם הוא מסתמך על דברי החוזה מלובלין זיע"א. הנה כי כן, נתכוונו שניהם לדעה אחת.

בפעם אחרת שאל אותו הרבי: "האם עדיין לומד הנך גמרא בעיון?" ענה לו: "כל מה שאני לומד צריך עיון גדול..." סיים הרבי את השיחה באמרו: "כלומר, הצריך עיון שלך צריך עיון..."

אהבה מיוחדת הייתה לו לר' לייבל לעסוק בימי אלול בהלכות תשובה לרמב"ם, ופעמים היה מפרש לי הלכה מסוימת בעומק ובחן. הרבי, שהיה בקי נפלא בהלכות תשובה לרמב"ם ובנושאי כליו, והיה מעודד את בני הישיבה לעסוק בהלכות תשובה בחודש אלול, היה שואל את ר' לייבל שאלות מבריקות בהלכות תשובה ו'בוחן' אותו. תמיד היו לר' לייבל תשובות שנונות ששימחו את הרבי. פעם, כאשר השמיע לי ר' לייבל חידוש מעניין בהלכות תשובה, הופיע לפתע הרבי ושאל אותו: "באיזה נושא הרצית דבריך זה עתה?" ענה לו ר' לייבל: "מיין תשובה איז 'תשובה'"... (התשובה שלי היא 'תשובה'...)

ר' לייבל, שאהב מאוד את הרבי, החזיר לו פנים שוחקות מלאות חן. ברגעים מרוממים אלו עמד לנגד עיני מה שאמר דוד המלך ע"ה: 'מזקנים אתבונן' (תהלים קיט). די היה בהסתכלות בלבד על מפגש בין שני זקנים הללו, כדי להחדיר בנפש האדם יראת שמים ואהבת תורה. צר לי שסמכתי על זיכרוני, ולא רשמתי את המון הווארטים שנאמרו בפגישות אלו, אולם תמונות נפלאות אלו חוזרות ועולות ומרצדות נגד עיני מדי פעם.

בימים שבהם היה ר' לייבל במצב רוח מרומם במיוחד, הייתי מוצא שעת כושר לדלות ממנו מידע על העבר ולשמוע את חוות דעתו הכללית. פעם אחת ביקשתיו לשרטט לי את דמותו של הרבי בעיניו. הוא אמר לי בערך כך: הרבי נמצא ברגל אחת באוטוואצק על כל המשתמע מכך, וברגל שנייה הוא מדדה בירושלים, בשכונת בית וגן.

ליד החלון

לא אחת ראיתי את ר' לייבל עומד ליד החלון ואינו מביט לשום מקום. ראשו נשען על ידיו, וכולו אפוף מחשבות כדרכו. לא הייתי יכול אפילו לומר לו 'גוט מארגען', משום שאסור היה לנתק אותו ממחשבותיו. אפילו הרבי, כשראה את ר' לייבל בתנוחה זו, היה נכנס דרך הדלת הצדדית לבית המדרש.

בימי הקיץ, כשהיה בא לנפוש בבית בתו, היה מנהגו בערב שבת קודש להיות מן המקדימים לבוא לבית המדרש 'אמשינוב'. הוא נכנס לאכסדרת בית המדרש, נעמד ליד החלון הפתוח ושאף אוויר ירושלמי טהור, כשכולו תפוס רעיונות דקדושה.

הרבי היה נוהג להיכנס לבית המדרש בערב שבת קודש, לבדוק אם הכל מתנהל כשורה בהכנות בבית המדרש לכבוד השבת, ולאחר סיבוב קטן בבית המדרש היה חוזר ופונה לר' לייבל ומשוחח עמו מטפר דקות.

כשנוכחתי לראות שר' לייבל מקדים לבוא ונעמד ליד החלון, הזדרזתי גם אני והקדמתי לבוא, ונעמדתי אף אני ליד חלון פתוח לא הרחק ממנו. כשהבחין בי ר' לייבל, פתח עמי בדברים. כך התחלתי לרקום עמו ידידות. ידידות זו נמשכה עד להסתלקותו.

כשראה הרבי את הידידות שהתפתחה בינינו, היה מלא חדווה ועודד אותי להדק את קשרי עם ר' לייבל. לא זו בלבד, אלא שהיה מחכה לרגע בואו של ר' לייבל, אורב לו בפתח הבניין ומלווה אותו עד לאותו חלון.

כשנוכח הרבי לראות שאינני נמצא באכסדרה, היה מחפש אותי בבית המדרש. כשמצא אותי, תפסני בידי והביא אותי לאכסדרה, לצד ר' לייבל העומד ליד החלון, באמרו: "הנה ידידך, המשיכו לשוחח ביניכם". לעתים היה הרבי מצטרף לשיחה.

כשהייתי מאחר בערב שבת לתפילה, היה הרבי כועס עלי ואומר לי: "כיצד אתה מעז לאחר, בידעך כי ר' לייבל עומד ומחכה ליד החלון?" אם היה ר' לייבל מאחר לבוא, היה הרבי קורא לי ושואל אותי לסיבת הדבר, ואם לא היה מענה בפי, היה הרבי מצווני למהר לבית חתנו ולברר את הסיבה.

פעמים רבות היה הרבי שואל אותנו קושיה מסוימת ומבקש לתרץ לו את הקושיה עד למחרת בבוקר. כשהיה הרבי פוגש אותי במשך יום השבת, היה שואל אותי מה השיב ר' לייבל על הקושיה.

פעמים רבות היה הרבי חוקר אותי מה נתחדש היום בבית המדרש מר' לייבל. אם תשובתי לא הניחה את דעתו של הרבי, היה סוטר לי קלות ושואל: "מה זאת אומרת שלא קלטת? סימן שלא הקשבת, ואיך מלאך לבך לזרוק פנינים לרחוב?!" או היה אומר לי: "איך לא הבנת? הרי ר' לייבל התכוון לגמרא פלונית ופלונית!"

(אגב, בעל-בית אחד שאל את ר' לייבל: מדוע אנשים פשוטים שמחים כל כך בשמחת התורה בהקפות? הרי אין להם השגות מרובות בתורה! ענה לו ר'

רבי חיים מליקובסקי

לייבל: וכי תלמידי החכמים בזמננו השמחים בתורה, יש להם השגות בתורה כהשגותיהם של גדולי הדורות הקודמים? והרי תלמידי החכמים בזמננו הם כבעלי-הבתים דאז. אלא שאין לך אדם מישראל הרוקד עם ספר התורה שלא חידש אי-פעם איזה חידוש בתורה, ומכוח חידוש זה בלבד ראוי לו לרקוד ולפזז ולכרכר ברוב עוז עם התורה הקדושה כמו דוד המלך עם ארון ה'.

מתלווה לר' לייבל

ידידות זו בין ר' לייבל וביני לא נסתיימה בזאת. על פי רוב הייתי אני המלווה את ר' לייבל אחר התפילה לביתו. לעתים ארכה הליכה זו לביתו זמן רב, למרות המרחק הקטן בין בית המדרש לביתו.

פעמים היה הרבי צופה ואורב לי בשובנו מהטיול. הוא היה קורא לי וחוקרני חקירת שתי וערב מה קניתי ומה רכשתי בטיול. על כל דבר שהייתי מוסר לו, היה הרבי מוסיף נופך משלו.

התענוג הגדול ביותר שהיה לי כבן ישיבה בתקופת בין הזמנים, לפני יובל שנים, היה הטיול היומי עם ר' לייבל לאורך רחוב הרב פרנק בשכונת בית וגן. היינו מהלכים הלוך וחזור, כדי לשאוף אוויר הרים מהרי ירושלים. (ברחוב זה היה משכנו של הרבי ובית מדרשו הצמוד אליו.)

אכן, ימים אלו במחיצתם של הגדולים היו 'ימים נוראים' בעבורי. כל רגע היה לי מעין גן עדן התחתון, כמובא בספרים הקדושים, אולם בטיול עם ר' לייבל

הרגשתי בגן עדן העליון! מחד גיסא היה ר' לייבל בעינינו דמות של אדמו"ר, ומאידך גיסא הרגשתי שאני מלווה את הזיידע שלי, כי ר' לייבל היה קנקן ישן מלא טעם זקנים.

לפעמים היה ר' לייבל נעצר לרגע באמצע הרחוב, מביט על הנוף היפה, שואף אוויר מלוא ריאותיו ואומר: "כל הנשמה תהלל קה". כוונתו הייתה למדרש חז"ל הידוע (ב"ר יד, ט): "ר' לוי בשם ר' חנינא אמר, על כל נשימה ונשימה שאדם נושם, צריך לקלס לבורא, מאי טעמא? 'כל הנשמה תהלל קה', כל הנשימה תהלל קה'" (תהלים קנ).

פעם, בעת שטיילנו יחדיו, בא למולנו ראש הישיבה הגר"ח מיליקובסקי זצ"ל, כש'ראשו בשמים'.

פנה אליו ר' לייבל ושאלו: "האם נכון הדבר שראש הישיבה עסוק עתה בדין 'ייאוש שלא מדעת'?" "נכון מאוד", ענה לו הגר"ח, "אולם מניין זאת למר, האם אתם בעל רוח הקודש?" "לא מיניה ולא מקצתיה", השיבו ר' לייבל, "אלא שאתמול שמעתי מאחורי הפרגוד את השיעור שלכם בסוגיא זו, ונשארתם בצריך עיון גדול, לכן הבנתי שעתה אתם מחפשים דרך לתרץ את ה'צריך עיון גדול'!" (גם רבי חיים מיליקובסקי הרבה להתרועע עם ר' לייבל, וגם הוא ידע על הידידות שלי עמו. פעם אחת אף אמר לי: "איר האט געמאכט אגוטען ביזנעס!" - עשית עסק טוב!)

כל זמן הליכתנו לא פסק ר' לייבל מלהשמיע דברי תורה, זיכרונות ודברים העומדים ברומו של עולם, ואף מילתא דבדיחותא. אולם גם כשהיה מספר דברי הלצות, היה זה נשמע כעין דברי מוסר, כי ידע לשלב בבדיחותא רעיונות חינוכיים לאורם של ספרי המוסר והחסידות. תמיד ציפיתי שבשיחות אתו אשמע בעיקר אמרות טהורות מבית היוצר החסידי. אולם היפך הדברים, ברוב הפעמים התחיל דווקא בחידושי תורה בשיטת בני הישיבות הליטאיות. (אגב, אברך אחד שאל אותו איזה ספר מוסר כדאי ללמוד בתמידות. הוא ענה: "הרבה ספרי מוסר יש, ואפשר להתחיל לעיין בהם בכל מצב נפשי שהאדם נמצא בו, אולם כלפי הספר 'מסילת ישרים' הדבר שונה; על האדם להכין את עצמו היטב, לעלות במסילה הישרה, ורק אחר כך לעיין בספר".)

בעבורי הייתה זו שעת 'רעווא דרעווין' גם בימי החול, וניצלתי את אותה השעה עד תומה.

לעתים, בעת שצעדתי עמו לאורך כל רחוב הרב פרנק בבית וגן, היה אף מספר לי סיפורים. פעמים על עצמו ופעמים על פלוני, אבל לפעמים חשתי

שאותו 'פלוני' הוא ר' לייבל בעצמו. אולם משום שאינני בטוח שאכן כך הם פני הדברים, לא אביאם כאן.

במקרים שבהם לא הבנתי את רמיזותיו על אתר, היה ר' לייבל קצת מתרעם עלי. הוא 'דרש' ממני שאהיה חכם מחוכם. פעם אכן אמרתי לו, כי את שתיקתו אני מבין יותר מאשר את דיבורו.

לפעמים, תוך כדי טיולנו, היה ר' לייבל מתנתק מסביבותיו למשך כמה דקות ומתעמק במחשבותיו, ואחר כך חוזר אלי ומבקש סליחה... הייתה לו סייעתא דשמיא שלא נתקל בדרך הילוכו בבני אדם או בחפצים כשהיה פוסע ברשות הרבים דבוק במחשבות.

תמיד 'חשדתי' בר' לייבל, כי מאז ילדותו עד יומו האחרון לא יכול היה ה'בעל דבר' להחדיר למוחו הטהור שום שמץ מחשבה זרה.

לפעמים הבחנתי שהוא עצב, ולא העזתי לשאול אותו מה הסיבה לכך, אולם פעם אחת גילה לי, שהוא עוסק זה כמה ימים בסוגיה מסוימת במסכת שבת, ואינו מצליח לרדת לעומק העניין. הדבר כה מכאיב לו!

דברים הרבה שמעתי מר' לייבל. מהם שסיפר לי מעצמו, ומהם ששאלתיו אני בכל עת ועת.

פעם אחת שאלתי אותו מדוע לא התקינו לומר "ברוך שאמר" מיד לפני ברכת השחר, בדומה לפתיחת התורה: "בראשית ברא", והשיב לי: "אי אפשר לומר תפילת שבח זו בשחר, בשעה שעיניו של אדם עדיין לא נפתחו לגמרי. רק לאחר שאומרים ברכות השחר ומייצבים את הגוף ואת הנפש, ניתן להתבונן בתפילת שבח זו, ולהגיע להכרה בבורא העולם. לכן אמנם 'נפל פתקא מן שמיא' עם שבח זה" (עיין ט"ז או"ח סימן נא סק"א).

פעם חמדתי לצון וביקשתי ממנו שיגלה לי מעט על 'כוונות המקווה' שלו. והוא ענה לי: "פשוט ביותר! הרצון להיות טהור ומזוכך כדי לעבוד את הבורא יתברך בטהרת הנפש והגוף". הוספתי ושאלתי: "כוונות אלו יפות לכל ימות השבוע, אבל מה עם כוונות המקווה בערב שבת קודש?" והוא ענה לי בערך כך: "שבת היא אות, וברית היא אות, והכוונה - צריך לומר לטהר עצמו להיכנס לקודש לכבוד שבת קודש".

פעם ביקשתיו שיספר לי על אחד מגדולי הדור זיע"א שאותו הכיר היטב (אולם אינני זוכר במי המדובר). והוא אמר לי בערך כך: "אנחנו לא הבנו אפילו את התנועות של גופם הקדוש, ואיך אתה רוצה שאספר לך על מהותו?" והרי חייב

אדם לומר בלשון רבו", היינו, לדייק ולהבין בדיוק נמרץ מה אמר הרבי, ולא כל אחד מסוגל למסור זאת. אינני מכיר רבים שידעו לעמוד על דעת רבותיהם אפילו אחר 40 שנים (עיין מסכת עבודה זרה דף ה ע"ב); ואני בעצמי ראיתי דברים רבים אצל רבותי לפני למעלה מ-40 שנה, ועדיין לא ירדתי לסוף דעתם!

(אגב, פעם אחת אמר לי בענוותנותו, כי 'ירידת הדורות' אדם מרגיש גם על עצמו מדי מספר שנים!)

בתשעה באב אחד אמרתי לו, שמשום מה אינני מסוגל להוריד דמעות, והרי גם אני רוצה להתאבל על ירושלים כדי לזכות לראות בשמחתה (כאמור במסכת תענית דף ל ע"ב). הוא השיב לי אז: "אם אתה באמת מתכוון למה שאתה אומר, עליך ללמוד בערב תשעה באב מסכת מידות ורמב"ם הלכות בית הבחירה, ואז תזכה להרגיש ולהבחין גודל החורבן, והדמעות כבר ירדו מאליהן".

כך באמת התנהג הוא עצמו: כל ימי המצרים היה ממעיט בדיבור, כדי לא להסיח דעתו מאבלות החורבן. אך לא כולם הבחינו בכך. רק בתשעה באב ראו רבים כי הוא לא אותו ר' לייבל שהם מכירים. הוא היה שבור ממש ברוחו ונפשו, ואי אפשר היה לשוחח איתו יותר מרגע קטן. גם פניו היו מאוימות בשעת אמירת הקינות. כמה פעמים אף ראיתי שבאחת מידיו הוא מחזיק מטפחת לנגב את הדמעות. (זכור לי גם, כי כמה פעמים לאחר אמירת הקינות היה מתקיים ויכוח ערני בינו לבין אבי, ופעמים בהשתתפות הרבי וכן חדב"נ הגר"ח מיליקובסקי, בנוגע לפירוש הקינות ומדרש איכה. אגב, פעמים רבות היה שואל אותי בפירושי התפילה, כך שאילץ אותי לעיין בספרים, כדי שאוכל להשיב לו. גם על הפיוטים היה בוחן אותי.)

היו דברים נשגבים שסיפר על ימי בחרותו, אבל ביקשני שלא אספר זאת לעולם, ולכן אני מנוע מלספר. אך זאת אוכל לומר, כי ההתנהגות שלו בימים אלו הייתה מתאימה לקדושי עליון.

הוא גם סיפר לי פעם, כי גוי נטפל אליו בימי עלומיו ולא הניח לו. הוא לא ידע איך להיפטר ממנו, עד שהחליט לאזור כוחות רבים שהשקיעו בו רבותיו, ופנה אל הגוי בעיניים מלאות אימה כשהוא אומר לו: "אם אינך מניח לי, אהפוך אותך לגל של עצמות!!" הגוי קיבל פתאום סחרחורת איומה בראשו והחל להקיא ללא הפוגה, עד שברח מן המקום. לאחר שסיפר לי זאת ר' לייבל, התחרט, ואמר לי שלא כדאי לספר זאת לאף אחד, כי באותה שעה ודאי ריחמו עליו מן השמים.

ראו העתק המכתב בעמוד 459

ר' לייבל עם אבי, רבי ברוך נאה זצ"ל

ברצוני לשוב מהמאוחר אל המוקדם, אל ראשית הקשר שלי לר' לייבל.

סיפרתי על הקשר העמוק בין הרבי לר' לייבל. לקשר זה חָבַר גם אבי, רבי ברוך נאה זצ"ל, בעת שהגענו להתגורר בשכונת בית וגן, בדירה הסמוכה לבית מדרשו של הרבי. משמע רבי מאיר דוד בן-שם על בואנו, התבטא אז על אבי, כי השכונה משנה את דמותה בהצטרף אליה גאון שכזה. תוך כדי דיבור סיפר לו רבי מאיר דוד, כי חותנו הוא ר' ליב פרידמן מתל-אביב, איש אשכולות, והוא עומד להגיע לכמה שבועות לנפוש בביתו. הוא הוסיף ואמר, כי הוא יתפלל בבית המדרש של הרבי, ובטוח הוא שאבי ימצא בחותנו איש כלבבו.

ידעתי גם ידעתי את מהלכי אבי עם הבריות, ובפרט עם תלמידי חכמים. לכן, מאותו יום ואילך, לאחר מה שסיפר ר' מאיר דוד על חותנו, מצפה הייתי לרגע שבו ייפגשו אבי עם ר' לייבל. הבנתי שפגישה זו עשויה להיות מעניינת. אכן, התברר לי שלא טעיתי.

ויהי היום, היה זה בערב שבת קודש בין המצרים, אבי יורד מביתו וצועד לעבר בית המדרש, כשאני מצטרף אליו. והנה, למולנו הולך יהודי מבוגר בעל חזות נאה ומרשימה. אבי פונה אלי ואומר לי: "הנה רבי לייבל, חותנו של הרב בן-שם". אבי החל מאיץ את צעדיו, ופונה היישר לכיוונו של ר' לייבל. ר' לייבל לא מחכה הרבה, פונה אל אבי ואומר לו: "איר דארפט זיין הרב נאה!" "כן כן", עונה לו אבי, "קוראים לי ברוך נאה", ור' לייבל מתבטא כנגדו: "גם ברוך יהיה!" הוסיף אבי: "ירושלים שמחה לקבל את פניך, רבי ליב!" אז הציג אותי אבי לפני ר' לייבל, שאמר לי: "כנראה ברא כרעיה דאבוה, כי תורה מחזרת על אכסניה שלה", ובדברם כך נכנסנו לבית המדרש.

הרבי רגיל היה לפני כניסת השבת להסתובב בבית המדרש ולבדוק אם הכל כשורה. ברגע שראה הרבי אנשים ניצבים אצלו, רץ לקראתם בזריזות כאברהם אבינו בשעתו, פשוטו כמשמעו. כך קרה גם באותה השבת. מאותו רגע ואילך נוצר בבית המדרש חוט משולש בין שלושה צדיקים אלו, קשר שנתהדק ונמשך ימים הרבה ולא נותק. אני הצעיר מנסה הייתי תמיד ומשתדל להשתחל לחבורה נפלאה זו בכל פעם שהיו מתכנסים.

כך החלה להתרקם מסכת הידידות הנפשית המופלאה בין אבי ובין ר' לייבל.

בסעודת שבת קודש של אותה שבת פנה אלי אבי ואמר לי: "אתה חייב להידבק בר' לייבל, תפיק ממנו תועלת עצומה כל ימי חייך". אמנם כן, קיימתי כיבוד

אב והתקשרתי לר' לייבל. מותר לי להעיד על עצמי, כי בכל יום ויום אני מפיק תועלת מהתקשרות זו, ועדיין מהדהדות באוזני אמרותיו המתוקות מדבש.

מודה אני לפניך אלוקי, שזיכיתני להכיר איש שכזה. ומודה אני לאאמו"ר זצ"ל, שציווני להיות מקושר אליו.

"ר' לייבל", אמר לי אבי, "הוא מן הצדיקים המועטים שהקב"ה שתל בעולמנו כיום. ר' לייבל מזכיר לי את סבי הרה"צ רבי שאול יצחק פניגשטיין זצ"ל (אבי אמו של אאמו"ר. חותנו של אאזמו"ר הגרא"ח נאה זצ"ל) - הן בלמדנותו ובידיעותיו הרחבות, הן בתכונות נפשו העדינות ובענוונותו הגדולה והן בצדקתו, וראוי הוא ר' לייבל להנהיג עדה!"

לאחר תפילת ליל שבת בבית המדרש 'אמשינוב', לאחר שכל הקהל כבר התפזר לביתו, נותרו שני אנשים, אבי ור' לייבל. הם היו משוחחים ומתווכחים בדברי תורה שעה ארוכה, עד שאמי תחי' הייתה שולחת את אחד מאתנו לקרוא לאבי. גם נכדי ר' לייבל היו באים להזכיר: "רבותינו הגיע זמן קידוש של שבת!"

בלילות שבת שלאחר השיחה עמו הוא היה מרים אותנו טפח מעל פני הקרקע. כל סעודות השבת, זמירות השבת והלימודים, היו באווירה מיוחדת. בשבתות אלו חשנו 'מעין עולם הבא' מהו, ובפרט לאחר שהרבי ואבי היו לוקחים חבל בשיחות הללו.

אבא דיבר אל ר' לייבל כדבר חסיד אל רבו, ור' לייבל דיבר אל אבי כדבר תלמיד לרב. כשהיו משוחחים ביניהם, היו מתרכזים סביבם מתפללי בית המדרש ושומעים כל מילה היוצאת מפיהם. היה זה מחזה מרהיב!

אבא ור' לייבל אהבו זה את זה אהבת נפש, וכשהיו נפגשים לאחר תקופה ארוכה שלא התראו, היו נופלים איש על צווארו רעהו, כשני אחים אוהבים ממש. אבי סבל ממיחושי לב שנים רבות, ולא תמיד הייתה לו האפשרות לרדת לבית המדרש 'אמשינוב'. באחד הימים קרא לי ר' לייבל ואמר לי שרצונו עתה לבקר את אבי ולקיים על ידי כך שלוש מצוות: מצוות ביקור חולים, ביקור אצל גדול בתורה, וגם ובעיקר - לימוד, כיצד צריכין להתנהג בימי חולי ח"ו.

בהזמנות אחת אמר לי, כי הוא "אוהב את אאמו"ר מעוד טעם, כי גם הוא כמותו בנו של ר' אברהם חיים [שם אאמו"ר: רבי ברוך ב"ר אברהם חיים]...

כשנסתלק ר' לייבל מן העולם, הוטל עלי התפקיד לבשר בשורה רעה זו לאבי. אולם לא אזרתי אומץ לכך, בהיות אבי סובל מהתקפי לב תמידיים, ונצרתי לשוני. באחד הימים נתקל אבי במודעה באחד העיתונים המספרת על הסתלקותו

של ר' לייבל. אבי נאלם דומיה למשך זמן רב, ואחר כך פרץ בבכי ארוך, עד שחשבתי להזעיק את הרופא. הוא התבטא ואמר, שהוא מרגיש כאילו קטעו לו איבר מאיבריו: "ר' לייבל חדר לנשמתי, דבריו הפיחו בי תמיד רוח חיים". כל אותו היום היה אבי שבור ורצוץ.

אחר הסתלקותו אמר לי אבי, כי אצל ר' לייבל שימשו זיכרון ותפיסה, חסידות ולומדות, ענווה ועזות דקדושה בכפיפה אחת: "דבר נדיר, שלא זכיתי לראות אצל גדולים שהכרתי בימי חיי". ומפליא הוא, כי כמעט אותן מילים אמר לי ר' לייבל על אבי...

ר' לייבל ואבי מתכתבים

מלבד השיחות היו אבא ור' לייבל מתכתבים ביניהם. כמים פנים לפנים, כן מכתב אל מכתב. אבא ור' לייבל התכתבו בתדירות גבוהה, אולם למגינת הלב לא מצאתי בין כתבי אבי אלא רק מספר מכתבים, שחלקם מובאים כאן בספר.

בכמה שורות באחד ממכתביו כביכול משרטט אבי בכמה מילים את דמותו האצילה של ר' לייבל:

> "לידידי יקירי אהוב נפשי, נעים המידות, עטרת תפארת חסידי דורנו, אשר יצק מים על ידי צדיקים מפורסמים וחסידי עליון, נהר דעה, השופע חידושים נפלאים, כברקים מזהירים, ואמרות טהורות שבעתיים מזוקקים, דברים נכוחים, ישק שפתיים וכו' וכו' כש"ת מו"ה הרב לייב פרידמן שליט"א. אחדש"ת באה"ר ובהדרת כבוד ויקר רב. הריני בזה לברך את כת"ר שליט"א ורעייתו הרבנית היקרה הצדקת תחי', וכל ב"ב היקרים שי"נ בברכת השנים, 'לשנה טובה תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים, בספרן של צדיקים גמורים', שנת בריאות שלמה ונהורא מעליא, שנת הרווחה והצלחה וקיימים וברכה במעשה ידיים כעתירת הפייטן. שנת גאולה וישועה. תודתי העמוקה מוגשת בזה לכת"ר שליט"א, ובייחוד לחתנו היקר, איש חמודות בעל מידות תרומיות נאצלות, סגולות ויקרות, הרה"ח ר' שמואל קריבוס שליט"א, בעד טרחתו ויגיעתו להשיג את התרופה המצלת אותי ממש בצר ל"ע. יתברך בשנה טובה מתוקה ונעימה. שנת הרווחה והרחבה והצלחה בכל אשר יפנה. פר"ש ואיחולי כוח"ט לבניו הרבנים שליט"א. ד"ש מחתנו ידי"נ יקר הלב ועדין הנפש, מבחירי בני ציון ומגדולי חכמיה, מחבר פורה, הרב הגאון

ר' מאיר דוד שליט"א. נדברנו יחד כרגיל בבית המדרש. נא להעלות זיכרוני לפניו לטובה בימי הרחמים. הזכרתי היום את כת"ר ליד שריד מקדשנו. ידידו ואוהבו מקרב ולב, דוש"ת ואל כל הנלווים אליו, חותם בכל חותמי הברכות. ברוך בן דבורה ע"ה נאה".

מכיר אני מכתבים רבים שאבי כתב במשך שנות חייו לגדולי וצדיקי הדור. קפדן היה אבי בהכתרת תארים, ולא זכור לי שכתב תארים כאלו אליהם. מכאן אנו למדים עד כמה העריך אבי את ר' לייבל.

לא זו בלבד, רק לשני אדמו"רים זצ'ל היה אבי פונה שיעלו את זיכרונו לפניהם וחותם "ברוך בן דבורה ע"ה". כנראה ראה אבי בר' לייבל במידה מסוימת מנהיג ואדמו"ר.

בעניין התרופה דלעיל, כתב אבי גם להרה"ח ר' שמואל קריבוס שליט"א:

ב"ה. עיה"ק ירושת"ו, ח' אדר תשכ"ו.

לידיד וחתן ידיד נפשי, איש חמודות, מתגדר במידת החסד וכו' וכו' כש"ת מוה"ר שמואל קריבוס שליט"א

ת"א יע"א.

שלום וברכה!

קיבלתי מכתבו היקר וכן קיבלתי את הכדורים ע"י חברת 'עתיד', ואין בעטי ואף לא בפי להביע רגשי תודות לבבי העמוקים לכבודו. קרו אצלי ל"ע כ"פ בזמן האחרון שרק כדורים אלו השיבו את רוחי, ובכליון נפש חיכיתי לקבלם. וכעת יעזור השי"ת שתקוים ברכתו, שלא אצטרך להם. אבל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו וכו'. גם רוחי שקטה כעת עם קבלי את הכדורים. תמול לא יכולתי להשיב לו ואבקש סליחה.

אתפלא שלא כתב לי מחיר הצילום של הרצפט. דומני שמספיק עשה לטובתי בגופו ובטרחתו, אבל איני רוצה בשום פנים הוצאה מכיסו עבורי. נא להודיעני בגלוי' המחיר, וגם כמה שהוציא עלי בפעם הקודמת בגרמני' שבוודאי עלו הרבה יותר מאלו שבאו יש משויצרי'. כן לא הודיע לי כלום מסכום המכס ששילם עבור הכדורים החדשים. נא להודיעני ואשלח ביחד בהמחאת דואר.

ד"ש לחותנו הרב אהובי וידיד נפשי שליט"א. איש סמל החסידות והלמדנות גם יחד. מיחידי סגולה שבדורנו. אכתוב אליו בייחוד בעוד ימים ספורים.

אני מאחל לכב' כל טוב ברפואות וישועות והצלחה בעסקיו.

ידידו עוז ברוך נאה.

באחד ממכתביו עונה ר' לייבל לאבי:

"החיים והשמחה והשלום. אל כבוד אהובי ידידי, ידיד גופי ונפשי, אשר בתוונא דליבאי יתיב. מאז הכרתי אותו לפי השגת דעתי המעוטה, לאיש ותיק וחסיד, נהירין לי' שבילי דאורייתא כלא בנגלה ונסתר. אוהבי ואהובי. מה אנכי לספר כל התשבחות ה"ג איש יקר מפז, הר' ברוך נאה שליט"א. שמו נאה והוא נאה. שמו ברוך והוא יהי' מבורך ממקור שפע הברכה העליונה, בחיים שיש בהם בריאות השלמות ושביעת רצון, מהפותח ומשביע לכל חי רצון, אמן וכו' וכו'. מכתבו הנחמד והנעים קראתי באהבה ובחיבה יתרה. לא מפני שאני אוהב שירות ותשבחות, שאינו כדאי לי, רק מפני שכ"ת שיחי' כותבם. ובטח כיוון בזה כוונת אדמו"ר זצ"ל מאוסטרובה, שנשאל למה הוא כותב תהילות ותשבחות לאיש פשוט. השיב הוא זצ"ל, שזה תפילה שהוא מתפלל עבור האיש הזה, שיהי' כך, כמו שהוא כותב. וכן, בטח כ"ת מתפלל עלי ג"כ, שאהי' כמו שכ"ת כותב. ועל ברכה מברוך כזה, אני עונה אמן". אחר כך ממשיך ר' לייבל להביא כמה מחידושיו הנחמדים, ומסיים את מכתבו: "שהשי"ת ימשיך לו מידת החסד וישפיע לו שפע עליון מברכה העליונה, ויהי' ברוך ומבורך בכל העניינים לטובה. ואעפ"י שאינני כדאי וראוי לכתוב דברים כאלה, אמנם מה לא עושים בשביל ידיד. ידידו הנאמן, יהודא לייב ב"ר אברהם חיים ז"ל. נא להודיע משלום בריאותו ע"י אחד מבניו שיחי'".

כל הקורא מכתבים אלו, עומד נפעם: כמה אהבת חברים שנינו כאן, כמה ענווה, שנינות וחכמה לפנינו.

מילי דאבות

מהיכרותי את ר' לייבל לפני ולפנים יכול אני להעיד את שאמרו עליו, כי הוא קיים מילי דאבות (בבא קמא דף ל ע"א), וחזותו העידה עליו שהיה חסידא ופרישא. אם כי איני יודע אם חסידותו ופרישותו הן שהביאו אותו לקיים כל מילי דאבות, או שמא קיום מילי דאבותיו ודרבותיו הם הם שהעלו אותו לדרגה גבוהה זו.

כבר עמדו עורכי הספר על גאונותו ועמקנותו בתורה, ולא באתי להוסיף עליהם בזה, אלא להצביע על כמה מ'הזהירויות טפי' שלו (עיין שבת דף קיח ע"ב).

על שלוש 'זהירויות טפי' עמד עולמו של ר' לייבל: על הדיבור, על עדינות הנפש ועל אהבת האדם. ושלושתם אחוזים-קשורים זה בזה באופן נפלא.

דיבורו - "סייג לחכמה שתיקה", אמרו חכמים. היינו, שעל האדם לעמול היטב עד שיגיע לחכמה זו, כמבואר בפירושי הראשונים. הוא לא היה זקוק לעמול על מידה זו, כי ירושה הייתה לו מבית אבותיו ורבותיו, שכן עיקר דיבורם היה בשתיקה.

ר' לייבל תמיד היה העונה לזולתו ולא הפותח בשיחה. דיבורו לא היה רק בנחת, זה היה מילתא זוטרתא בעבורו, אלא כל מילותיו היו שקולות ומדודות בפלס. לכן גם דיבר באיטיות, ומעולם לא בלע מילים. גם בדברו בדברי תורה, אפילו בסוגיות עמוקות, היה מקצר ועולה, מקצר ויורד. אם היה צריך לומר משפט בן חמש מילים, לא גרע, וכל שכן שלא הוסיף. דברים בטלים - מאן דכר שמיה! תמיד היה תמה, איך יכול בן תורה לדבר דיבורי סרק. כשהיה צריך לגעור במאן דהוא על עוולה אמיתית שביצע, היה ניכר בכעסו, ואוזר אומץ ומרים את קולו, ואף זה רק לעתים נדירות. אולם גם אז, תיכף ומיד העלה חיוך על פניו, ולאחר מכן היה ניגש לפייס את האיש.

פעם שאל אותו זקן אחד, מדוע הוא שותק כל הזמן ואינו נוטל חלק פעיל בשיח הציבורי הנערך מפעם לפעם בין כתלי בית המדרש, בעוד שזקני המתפללים האחרים כן נוטלים חלק בשיח. ענה לו ר' לייבל ברמיזה באצבעותיו, וכשהאברך לא הבין, ענה לו, כי לפעמים אין צורך לדבר, ואפשר להביע דעה באמצעות היד. [ייתכן כי התכוון לגמרא בברכות (דף מו ע"ב), בנוגע לפרסיים, שכשהיו רוצים לדבר איש עם חברו בתוך הסעודה, היו רומזים בידיהם ובאצבעותיהם.]

על אנשים כר' לייבל התכוון התנא במסכת אבות: "שבעה דברים בחכם. אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמניין, ואינו נכנס לתוך דברי חברו,

ואינו נבהל להשיב, שואל כעניין ומשיב כהלכה, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע, אומר לא שמעתי, ומודה על האמת". היינו, כל שבעת הדברים נכנסים תחת חכמת הדיבור והשתיקה.

עדינות הנפש - ר' לייבל נתן למושג פירוש אמיתי. מתוך דפדוף בין דפי הספר ומתוך שיחות עם אלו שהכירו את ר' לייבל, אנו לומדים עדינות נפש מהי! כשהיה משוחח עם בני אדם, לא היה מסתכל בפניהם, אלא מצדד קצת את פניו, כמובא באיגרת הרמב"ן.

כשהיה הכרח בל יגונה לבייש אדם מסוים, עלה לו הדבר בבריאות הנפש ממש. וכשהיה צריך לבאר ליהודי פשוט פסוק וכדומה, והלה לא הבין היטב, לא התייאש וחזר והסביר לו כמה פעמים במתיקות מיוחדת, כאילו באמת הפסוק קשה להבנה.

חתנו ר' מאיר דוד אמר לי פעם על עדינות נפשו, כי כששהה בביתם, לא היה מורגש כלל שנמצא אורח בבית: הוא סירב תמיד שישרתו אותו מלבד בזמנים שבהם היה מוכרח, והיה גם היה 'סימא בביתא' וסימנא טבא בביתא.

אהבת האדם - "ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה". פעם אמר לי גדול אחד זצ"ל: יש אנשים האוהבים יהודי לא בגלל תכונת נפשם, אלא בגלל שיש ציווי בתורה לאהוב. מובן שאהבה כזו פגומה ותלויה היא בדבר, ועשויה גם להתבטל. ר' לייבל אהב כל אדם כמו שאהב את התורה הקדושה בעצמה וכמו שאהב את עצמו. כל מי שהיה לו קשר עמו, חש והרגיש שר' לייבל אוהבו כמו שר' לייבל אהב את עצמו, ואז הבינו כיצד אפשר לקיים את ה'כמוך' ממש. כידוע, יש הסוברים (המהר"ל, 'מסילת ישרים' וה'תניא', ויש עוד סברות בזה ואכמ"ל) ש'כמוך' כפשוטו ממש. ר' לייבל היה ההוכחה לפירושם.

פעם בא אלי חתנו ר' מאיר דוד בטענה על אאמו"ר זצ"ל כך: "אביך לוקח את כל האהבת ישראל שיש לחותני, ואנו חוששים שלא יישאר בשבילנו יוצאי חלציו"...

כך היה נראה עולמו של ר' לייבל זצ"ל, וזו הייתה גם צוואתו לבני ביתו ולבני דורו.

אני נזכר עתה כי פעם אמרתי לו רמז שיש בתורה לשמו, והוא השיב לי כי יש לו רמז טוב מזה. בהזדמנות אחרת אמרתי לו כי המילים: "בְּאֵר לַחַי רֹאִי" בגימטריה - "יהודא ליב פרידמן" (462) בדיוק. ויש להזכיר את דברי הזוהר (ח"א קלה ע"ב), שוודאי היו ידועים לר' לייבל:

"'וישב יצחק עם באר לחי ראי'. **מאי לחי ראי, אלא דאתחבר בה בשכינתא**, בירא דמלאך קיימא אתחזי עלה כתרגומו, ובגין כך ברכיה".

רבי יחיאל פינחס קוטיינר

פרק כה

הרה"ח רבי יחיאל פינחס קוטיינר ז"ל

אחת מהדמויות הקרובות לסבא היה גיסו ר' יחיאל פינחס קוטיינר ז"ל, שנישא למרת חיה, בתו של ר' דוד הערש פוטרמן. ר' יחיאל פינחס עלה מפולין על סף המלחמה ממש בדרך נס. כאן התגורר בתל־אביב במשך עשרות שנים, לא הרחק מביתו של סבא.

אכן, קרבת לבבות וקרבת מקום שררו בין שני הגיסים.

ר' מאיר, בנו של ר' יחיאל פינחס, מתאר תמונה ששמורה בזיכרונו ממרחק השנים:

אבא היה מתפלל בשטיבל של חסידי אוסטרובצא ברחוב רבי יוחנן הסנדלר 19. מדי שבת בשבתו עם סיום התפילה היה צועד את המרחק הקצר עד לשטיבל של חסידי מעזריטש ברחוב מרכז בעלי מלאכה 6, שבו התפלל דודי ר' לייבל. אחרי הקידוש והטעימה היו נשארים הכל לשבת לשיחה שיש בה כל הטעמים - דברי תורה וׁעניני חסידות, פרשת השבוע וסוגיות השעה. כך המשיך לשבת עוד שעה ארוכה ב'מסיבת החסידים' שהתרכזה סביב ר' לייבל - הרוח החיה במעזריטשער שטיבל. לבסוף היו קמים המתפללים ופונים לצאת בחבורה אחת, והייתה הדרך מתארכת, כאשר מדי כמה דקות נעצרים ההולכים באמצע הרחוב התל־אביבי, והשיחה מתלהטת מחדש. במהלך הדרך עזבו המתפללים איש איש לביתו, ואחרונים חביבים זה לזה נשארו שני הגיסים - אבא ור' לייבל, שהמשיכו וצעדו עד פרשת הדרכים שבה היה עליהם להיפרד. שם היו עומדים ומשוחחים עוד זמן מה, עד שסוף סוף נפרדו איש מעל אחיו ופנו כל אחד למשפחתו.

הייתה זו לא רק קרבה משפחתית, אלא אחווה אמיתית והבנה פנימית ששררה ביניהם וחיברה את שתי המשפחות בקשר של קיימא.

בבית פוטרמן

מספרים ילדיו של ר' יחיאל פינחס:

אמנו ע"ה הייתה אחות של מרת שרה לאה פרידמן. שתיהן גדלו בבית פוטרמן, כשדמות ההורים הדגולים מאצילה עליהם מרוחה. בתקופה של סער וסופה, כשהנוער היהודי בפולין נסחף לתנועות הרחוקות מדרך היהדות, היה בית פוטרמן חממה רוחנית, וכך זכו סבא וסבתא להקים משפחה לתפארת. סיפרה לנו אמא, כי בבית הוריה היו ששה עותקים של הספר 'עין יעקב', כדי שלא ייווצר מצב שאחת הבנות תרצה לעיין בספר, והוא לא יהיה בהישג ידה. ואכן, הבנות היו בקיאות באגדות התלמוד ובמדרשים. מעובדה זו ניתן ללמוד על השקעתם הגדולה בחינוך ילדים.

זכה סבא ר' דוד הערש למה שלא רבים זכו באותו הדור - למשפחה שהיא כעץ שתול על פלגי מים, כשסבתא מרת פרומט אסתר עומדת לצדו, וממנה ישקו העדרים. היא הייתה חכמה לב והבינה לנפש ילדיה. סבתא עצמה הייתה בת יחידה לאם שהייתה בת יחידה, ומספרים שאמה הייתה לבושה בפשתן לבן עד גיל 12, כסגולה מקובלת לאריכות ימים. סבא וסבתא גידלו את שש בנותיהם ואת שני בניהם והתפללו לראות דורות ישרים מבורכים.

בתם השנייה הייתה מרת שרה לאה, שנישאה לר' לייבל פרידמן. חיה, הבת הרביעית, נישאה לאבינו ר' יחיאל פינחס קוטיינר, והתגוררנו בוורשה.

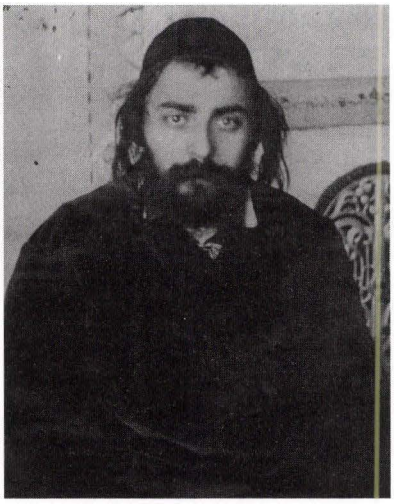
בשנים האחרונות לפני עלייתנו ארצה, כשסבא כבר לא היה בין החיים, עברה סבתא להתגורר אצלנו. בשנת תרצ"ד, כשעלה הדוד ר' לייבל עם משפחתו ארצה, שרר בארץ מתח רב בין היהודים לערבים על רקע מדיניות 'הספר הלבן' של הבריטים. פרצו מהומות שבהן נרצחו ונפצעו יהודים רבים. השמועות הקשות הגיעו לפולין, וסבתא הייתה מתהפכת על משכבה בלילות ונאנחת: "אלץ איבער מיינע זונד"... (הכל בגלל חטאי...) כך ייסרה את עצמה על צרות הכלל.

הרקע לעלייה

סיפור עלייתה והצלתה של משפחת קוטיינר הוא סיפור רצוף השגחה פרטית וניסים גדולים.

מספרים הבנים:

אבא נהג להתבטא כי "תמיד היה לו המון חשק וגעגועים לבוא לארץ ישראל".

האדמו"ר רבי יחזקאל מאוסטרובצא הי"ד

בשנים תרצ"ח-ט פנה אבא לאדמו"ר רבי יחזקאל מאוסטרובצה, שאליו היה מקושר, ושאלו בעניין העלייה לארץ. הרבי מאוסטרובצה, שהיה ידוע באהבתו הגדולה לארץ ישראל, עודד אותו לקום ולעלות. כעבור זמן, כשנה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, שוב ביקר אצל הרבי מאוסטרובצה, וכשראהו הרבי, שאלו מיד: "אתה עדיין כאן?"

השאלה הזו היא שנתנה את האות לנסיעתו של אבא לארץ ישראל, ובזכותה ניצלה המשפחה מגיא ההריגה. אבא הגיע לארץ בגפו לפני פורים של שנת תרצ"ט, ואנו היינו אמורים להצטרף אליו כעבור מספר חודשים. מארץ ישראל שלח סרטיפיקטים לכל המשפחה.

המלכודת בוורשה

בי"ז באלול תרצ"ט[1] פרצה המלחמה הנוראה, וכעבור כחודש, שלושה ימים לפני ראש השנה, נפלה ורשה בידי הגרמנים.

הסרטיפיקטים לא הגיעו ליעדם, כך שאמא ואנחנו, חמשת ילדיה, נתונים היינו תחת הכיבוש הנאצי על כל המשתמע מכך, כשאבא נמצא בארץ ולבו יוצא מפחד ומדאגה. מאוחר יותר התברר שהסרטיפיקטים נשרפו בשעת ההפצצות בשגרירות פלסטינה (ארץ ישראל).

בעוד בוורשה הלכו הגזרות על היהודים ותכפו, והמצב הלך והורע מיום ליום, עשה אבא מאמצים עצומים כדי להתאחד עם משפחתו. הוא נסע לאיטליה,

1 יש לציין שבתאריך זה י"ז באלול 4 שנים קודם לכן בשנת תרצ"ה נחקקו חוקי נירנברג הנוראים שהפלו לרעה את יהודי גרמניה. החוקה קבעה שאזרחותם של היהודים נשללת, ושמעמדם הוא של נתינים משוללי כל זכויות אזרחיות או מדיניות, כולל זכותם להגנה משפטית.

שעדיין לא הייתה מעורבת במלחמה, כדי להיות קרוב יותר ולנהל משם את מאמצי ההצלה. הוא שהה באיטליה כארבעה חודשים ליד תחנת הרכבת, בתקווה שיפגוש אנשים שהגיעו מפולין, ומפיהם ישמע באיזה אופן אפשר להימלט ממנה.

האנשים שהגיעו מפולין חששו לספר על אופן הצלתם, כי קיוו להציל באותה דרך בני משפחה נוספים, וחשבו שאם 'שיטתם' תתפרסם, לא יוכלו לנוקטה שוב בעתיד.

נס ההצלה

לאחר ציפייה ארוכה ומתוחה פגש אבא אדם שסיפר כי בעיר ראדום נמצא מישהו שתמורת בצע כסף מנפיק רישיונות.

יום אחד התקבל בביתנו שבוורשה מברק מה'צלב האדום', שעליו חתום יחיאל פינחס. במברק נכתבו חמש מילים: "סעו לדוד משולם לעיר ראדום". מאחר שלא היה כל קרוב בעיר ראדום, הבנו שזהו צופן, ודוד משולם - הכוונה לתשלום. אמא הסירה את הטלאי הצהוב, התחזתה לפולניה, שכרה אמבולנס, וכך נסעה לראדום. הנסיעה הייתה כרוכה בסיכון גדול, וב"ה נודע לאמא אל מי לפנות - לחייל נאצי שהיה מזרע ישראל והיה בידו לעזור. הסרטיפיקטים חודשו, ובניסי ניסים קיבלה אמא רישיון לעזוב את פולין.

אמא וחמשת ילדיה הקטנים זכו לנסוע באותה רכבת שבה ניצל האדמו"ר מגור, בעל ה'אמרי אמת' זצוק"ל.

אבא, שידע כי הרכבת אמורה להגיע מפולין לאיטליה, נסע ברכבת אחרת לקראתה, כדי לעלות עליה באחת התחנות הראשונות. כשפגשנו את אבא, היו השמחה והתרגשות 'עד כלות'.

והנה, לפתע לקח אבא את שני הבנים הקטנים, דוד בן השלוש ומאיר בן השנה וחצי, ויצא מהקרון. "רגש נורא אפף אותי", מספרת אחת הבנות, "האם שוב נפרדים?" אולם כעבור כמה דקות חזר אבא עם הבנים, וסיפר שזכה לקבל 'שלום נעמען' (ברכת שלום) מה'אמרי אמת', שכאמור, היה באותה רכבת.

משם המשכנו לנסוע לארץ ישראל, נרגשים מעצמת החוויות שעברנו בתקופה האחרונה.

על אף מרחק השנים מאז הפגישה ההיא, ההתרגשות חוזרת על עצמה בכל עת שמספרים את קורות ההצלה.

בסביבות פסח שני, שנת ת"ש, הגענו ארצה. היינו בין היהודים האחרונים שעזבו את אדמת פולין לפני שנספגה כליל בדם יהודיה. (הייתה שמועה שההצלה שלנו הייתה כרוכה בעסקת חליפין עם גרמנים מ'שרונה', בעבר 'הקריה' בתל־אביב.)

חבלי קליטה בארץ ישראל

המארחים הראשונים שאימצו את משפחתנו בארץ ישראל בחום ובשמחה היו הדודים משפחת פרידמן.

כאן בארץ נקלטה משפחתנו והחלה את חייה מבראשית, כשלאוזנינו מגיעות השמועות הנוראות על השמדת יהודי פולין, ובתוכם כל משפחתנו הגדולה והמפוארת.

ההתבססות בתל־אביב

השתקענו בתל־אביב, שם עבד אבא לפרנסתו כסוחר. הוא היה בעל חוש מסחרי מפותח וידע להתנהל היטב במסחר. בין שתי המשפחות שררו קשרים מיוחדים. אמנו הייתה מעורה מאוד בנעשה בבית אחותה. כשהגיעו נכדיו של ר' לייבל לביקור אצל הסבא והסבתא, לא פסחו על ביקור בבית הדוד והדודה קוטיינר.

אהבת תורה ומידות נאצלות

אבא היה אדם ישר מאוד, והיה מופלג בכבוד הבריות. שתי התכונות הללו היו בסיסיות באופיו, ואם קרה פעם שהתברר לו שלא כולם ישרים כמוהו, והאמון שנתן באנשים לא הוכיח את עצמו, היה זה הלם בעבורו, אם כי הוא המשיך לנהוג כבוד גם באלו שבגדו בו. הוא היה נוח לבריות, ודיבורו היה תמיד במתינות ובנועם. לעתים רחוקות הרים את קולו, וזאת רק כשהדברים נגעו בנפשו ממש. הוא נהג לומר כי בבית הוריו "קיין מאל האט מען נישט גיהערט א הוייך ווארט" (מעולם לא דיברו שם בקול גבוה.)

אבא היה אדם צנוע ועניו, עדין נפש וישר דרך, טוב לב ואוהב תורה. הייתה בו צניעות טבעית, ומעולם לא חיפש לעצמו במה. עדינות נפשו באה לידי ביטוי בכל הליכותיו, בדיבורו הרגוע ואפילו בצורת ישיבתו אל השולחן בשעה שהיה סועד ארוחתו במתינות ובעדינות. בכלל, כל דבר עשה במתינות וביישוב הדעת, והביטוי "איך ועל זיך מיישב זיין" (אתיישב בדעתי, בתרגום חופשי: אחשוב על

כך), היה שגור בפיו. אופיו הרך והנעים חיבר אותו אל הילדים. הייתה לו גישה מיוחדת אליהם, והוא התנהל עמם בסבלנות וברוך.

כאמור, אבא עסק במסחר, אך למרות עיסוקו במסחר במשך היום, משוש חייו היה הלימוד. "באותן שנים", משחזרת בתו, "כשהיה טרוד על המחיה ועל הכלכלה, היה אבא סח בכיליון עיניים עד כמה הוא מצפה ליום שבו יסיים לחתן את כל הילדים. אז יהיה פטור מעול הפרנסה ויוכל להקדיש את כל זמנו לתורה. אמא הייתה 'מצטרפת לחלום' ומוסיפה שהיא מקווה שהם יזדקנו יחד ויעברו לבני ברק. היא תפתח שם מסעדה חלבית קטנה (כדוגמת מסעדות 'תנובה' שהיו מצויות אז), שתהיה מעין בית תמחוי לבחורי ישיבה או לנזקקים, ואבא יוכל להתפנות ללימודיו".

זה היה חלום חייו, מעין חזון אחרית הימים, אך באותן שנים, כשאת רוב יומו הקדיש לפרנסת המשפחה, היה מקיים "ודברת בם בשוכבך ובקומך" בכל נפשו וחשקת לבו. הוא היה מקדים לקום ולומד עם שחר, לפני שיצא לתפילת שחרית, ובערב, לאחר ששב מיום עבודתו ומתפילת ערבית, היה מתיישב, פותח את הגמרא ולומד עד השעות הקטנות של הלילה. באותו זמן, כשהיה ישוב מול הגמרא, ניתן היה לראות שהוא שקוע בעסק המשמעותי והמהנה בחייו, כדברי המשנה: "עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי".

אבא קונה ש"ס

הגמרא שמולה ישב אבא ולמד באישון לילה - גם היא סיפור בפני עצמו. כשהגיע אבא ארצה והחל בה את חייו מחדש, לא היה מבוסס מבחינה כלכלית וחי את חייו בפשטות ובצניעות. רצון חזק פיעם בו באותם ימים - לקנות ש"ס! אלא מאי? כאן התעורר ויכוח זוטא בין ההורים: אמא, כדרכה של 'בלבוסטע' מסודרת, ביקשה שקודם יקנו ארון, ואחר כך, לכשיתאפשר הדבר, ירכשו את הש"ס ויהיה היכן להניחו. אולם אבא לא יכול היה לחכות. הוא רצה כל כך את הש"ס, עד שלא יכול היה להמתין. על כן טען שתחילה יקנו את הגמרות, ואחר כך ידאגו לארון.

את היום שבו הגיע הביתה ש"ס וילנא מהודר, גדול כרכים, זוכרת אני היטב. לא היה מאושר מאבא! כשהציג את הכרכים בפני אורחים שהגיעו אל הבית וציין שמלאכת ההדפסה נעשתה באמצעות צילום, היו כולם מלאי התפעלות מפלאי הטכנולוגיה ההולכת ומתחדשת, כי עד אז, שנות ה־40, לא שמעו עדיין על דבר כזה.

הש"ס הוכנס אחר כבוד אל ארון הקיר הצר בחדר הילדים, וכרכיו שימשו את אבא נאמנה. לימים זכה הש"ס לאכסניה נאה יותר: ארון קיר מהודר הוזמן אצל נגר מומחה, ואמא השתתפה בתכנונו ובעיצובו. זה הסיפור, שאם תרצו, יש בו הרבה יותר מסתם סיפור.

זכו הורינו להקים גל־עד חי וקיים למשפחה הגדולה והמפוארת שהוכחדה על ידי הצורר הנאצי.

זכור את אשר עשה לך עמלק

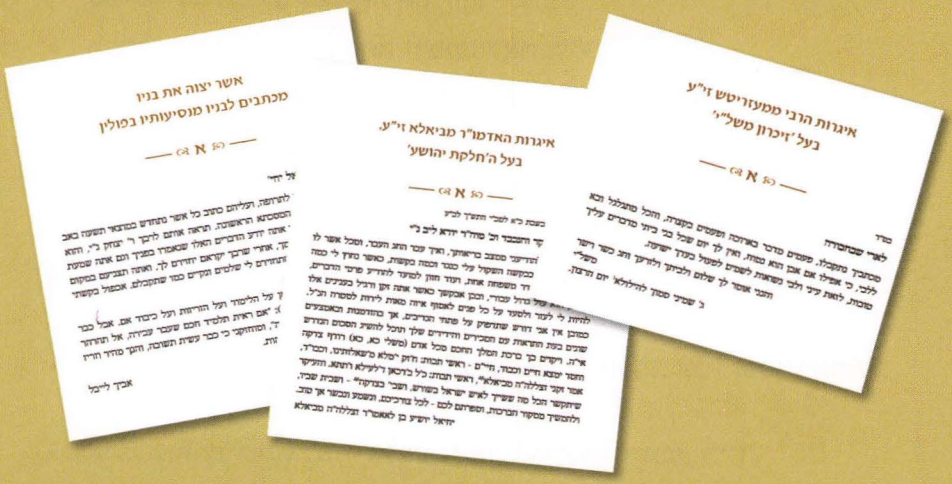
כאן המקום להזכיר את בני המשפחה שמהם נפרדנו, משפחת קוטיינר, בשנת ת"ש, 1940, עת ברחנו בעור שינינו מגיא ההריגה, בלי להעלות על דעתנו כי לא נשוב לפגוש בהם לעולם.

- סבתא מרת אסתר פרומט, ה' יקום דמה.
- הדודה פייקה, האחות הבכורה לבית פוטרמן, שהייתה נשואה לר' יצחק מורגנשטרן שנים רבות ללא ילדים ל"ע, ונישאה בשנית לר' שמואל. שניהם נספו בשואה, הי"ד.
- דודה בתיה ודוד יעקב מאיר גולדאבל, וילדיהם: רבקה לאה, שלמה, שמחה, צבי. כולם נספו, הי"ד.
- הדודה מרים וילדיה שמחה ורבקה לאה הי"ד.
- הדוד ישראל רוזנבאום ברח לרוסיה והגיע ארצה.
- דודה חוה ודוד יענקל מנצ'יק, וילדיהם: צביה, פייגא ותינוקת. כולם נספו, הי"ד.
- דוד אליעזר ודודה מינה, וילדיהם.
- הדוד הצעיר חנינא ושלוש בנותיו הקטנות נספו, הי"ד. אשתו דבורה שרדה את המלחמה והגיעה ארצה. נישאה בשנית ויש לה בן.
- אמו של אבא, מרת שרה אסתר, נספתה בשנות הזעם. אביו נפטר בתחילת המלחמה באופן טבעי והובא לקבר ישראל.
- ארבעת אחיו של אבא - אליהו ויעקב, אלימלך ויוסף, הי"ד.

ארץ, אל תכסי דמם!

איגרות ומכתבים

בצלו חמדתי - מכתבים מרבותיו
מכתבים לבני המשפחה
מכתבי ידידות
אסופת מכתבי אחים

פרק כו

בצלו חמדתי - מכתבים מרבותיו

איגרות הרבי ממעזריטש זי"ע
בעל 'זיכרון משל"י'

— א —

בס"ד

לארי שבחבורה

מכתביך נתקבלו, פעמים מדבר בארוכה ופעמים בקצרה, והכל מתגלגל ובא ללבי, כי אפילו אם אבן הוא נמוח, ואין לך יום שכל בני ביתי מדברים עליך טובות, לזאת עיני ולבי נשואות לשמים לפעול בעדך ישועה.

והנני אומר לך שלום ולביתך ולזרעך וחג כשר וישר
משל"י
ג' שמיני סמוך להילולא[1] יום הרצון.

1 הילולת מרן הר"י מאוסטרובא זי"ע החל בכ"ח בניסן.

ב

עמ"י עש"ן[2]

מוצש"ק הנשמה לך והגוף שלך[3]

ידידי גבר בגוברין מו"ה יהודא ליב נ"י

ת"ל זה עתה נתבשרתי אשר החי וקיים החזיר נשמת בתך בחמלה[4], מזה יהיה רבה אמונתך על ימים הבאים אשר ה' ברוב רחמיו יהיה בעזרך לעשות משא ומתן לישא וליתן באמונה, ויצו ה' אתך את הברכה, ויחדש עליך ועל כל בני ביתך יחי' שנה טובה ומתוקה.

ידידך המזכירך טובות זכרונות
משלי בהרה"צ ז"ל

הפדיון נפש שכתבת עלה ד"ן זהובים.

ג

בעזהשי"ת

בסדר מלאכים ממש[5] תרצ"ה

ידידי איש נעלה ומרומם בתהלה ר' לייבל נ"י, כשמו כן הוא - יתגבר ויתחזק כארי.

במכתבו עוד לא מצאתי בקשתי[6], וכתוב בו רק אשר פנה לימין[7], כי עיקר היא התעוררות ימין דלעילא ועסקו כנראה הוא רק סובב לסיבה של ישועה, לכן צריכים שלא להפסיק מגאולה לתפילה[8], ומחשבתו הטובה יצורף למעשה טובה, אורך ימים בימין וגומ'.

ידידו המברכו שבכל פינות שהוא פונה שיהיה לימין עושה חיל
משל"י

---

2 ראשי תבות: עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ.
3 שבת סליחות.
4 הבת נכוותה באופן קשה ומסוכן ויצאה מכלל סכנה לחיים ולשלום.
5 רש"י ריש פרשת וישלח.
6 כי עדיין אין בו בשורה על ישועה שלמה.
7 ע"ד "פנינו לימין ואין עוזר לשמאל ואין סומך" וכו' (בסליחות לערב ראש השנה ב'יהי רצון שאחרי 'שמע קולנו').
8 ולהמשיך להתפלל.

ד

עמ"י עש"ו

בסדר נתן עליהם לב ולא העלים עיניו[9], תרצ"ה

וזאת ליהודא ידיד איש השלום[10], יעזרו ה' שלם בגופו ושלם בממונו.

המכתב כתב יושר דברי אמת נתקבל, ומצאתי בו הכל, אף אשר לא כתבת בו הכל, כי על החלק בלי כתיבה ניכר מהכתיבה עצמה, כמו שאיתא בספר בית אהרן[11].

יברכך ה' בתעשה[12], היינו שיהיה בך דעת ויתן לך עצה למיקני ניכסין[13], ואחרי זה יברכך בכל אשר תעשה, וברכה במעשה ידים בפירות ופירי פירות, שניהם כאחד טובים.

ידידך משלי

ה

בעהי"ת

אור לארבעה עשר[14] תרצ"ה

ידידי לייבל דבר נאה ומתקבל, יחי' בטוב

מכתבו מהתחלתא דישועה היה לי למשיב נפש, ומודה אנכי על הבשורה הטובה, יתן ה' להוסיף באור כל הימים להיות איש טוב מבשר טוב, ולמען תספר, ויחוג חג המצוות דרך חירות, חרות על לוח לבו[15], כמשאלות לבו לטובה.

---

9 רש"י ריש פרשת שמות.

10 תרגום של שם המשפחה פרידמאן.

11 באיגרת הרה"ק רבי אשר מסטאלין זי"ע, שנדפסה בספר 'בית אהרן' (קמז, ב), כתב בזו הלשון: "ומה שהנחתי הנייר חלק, ידע אהובי שקצר היה לכתוב, אם כל זה אם ירצה יכול לקרות גם החלק, כי בחלק כתוב גם כן מעיקר הכתב שקורין מחמת הלבנונית שניכרים האותיות והחלק כולל אותם".

12 על פי לשון הפסוק "וברכתיך בכל אשר תעשה". ואמרו חז"ל (ספרי ראה ע): "יכול אפילו יושב ובטל? תלמוד לומר 'בכל משלח ידך אשר תעשה'".

13 על פי תרגום אונקלוס על הפסוק "וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ח, יח), ותרגומו: "ארי הוא יהיב לך עצה למקני נכסין". וכוונת הדברים היא, שה' ייתן לו העצה באיזה עניין לעסוק, ואחר שיעשה תשרה על זה הברכה. וראה עוד מה שכתב להלן באיגרת ט: "והשלך על ה' יהבך ויורה לך הדרך אשר תלך והמעשה אשר תעשה".

14 י"ד בניסן.

15 על פי מאמר הגמרא: "אל תיקרי חרות אלא חירות" (עירובין נד ע"א).

כ"ד ידידו משל"י

הסידור מאוד יפה בעיניי ונתן לך רחמים וריחמך.

יאמר בגיני מזל טוב לידידי מאוד נעלה ר' העניך נ"י[16].

ב"ה א' לסדר הנני נותן לו את בריתי שלום[17] תרצ"ה, אטוואצק[18]

שלום וכט"ס לכבוד ידידי החסיד יקר ערך ומאד נעלה כו' וכו' מו"ה לייבל נ"י פרידמאן.

מכתבו מפרשת במדבר הגיעני במועדו. לא השיבותי עד כה כי חשבתי לקבל ממך עוד מכתב מפורט יותר, כי לא ביארת במה הרווחת ב"ה, וממילא לא השיבותיך דבר שאלתך אם תתעסק בהאינקאסע[19], וגם עתה לא אוכל לחוות דעה בענין זה מרחוק, ואברכך שתצליח בכל אשר תפנה.

קיבלתי ממך פרישת שלום על ידי גיסי הרב מוהר"י שליט"א קאליש[20], וכפי דבריו כבר מתעסק באינקאסע, כתוב פרטיות יותר.

הייתי זמן מה בנסיעות קודם חג השבועות, וזה כשבוע שהנני פה, יעזור ה' שיהיה לרפואה, אחכה למכתבים מבשרים כל טוב.

ובזה הנני[21] ידידך הדורש ומבקש בעדך טובי' דהיא בביתך טובי דהיא בלוויתא[22]. ואפילו שמכתבים שלך מועטים, כי הנקודה רבה על הכתב, והנני דורש הנקודה[23].

משליאב"ה

16 ר' העניך שוועגראלד, מיקירי עדת חסידי ביאלה, שעלה לארץ ישראל והתגורר בתל־אביב, ידיד נפש של סבא ז"ל.

17 פרשת פינחס, י"ג בתמוז.

18 מכתב זה נכתב על ידי המשמש, עד התיבות 'ידידך הדורש שלומך'.

19 נכיון שטרות

20 הרבי מסקרנביץ' רבי יוסף קאליש, חתנו של ה'דברי בינה' זי"ע, שעלה באותם ימים לארץ הקודש לכהן ברבנות בני ברק.

21 מכאן ואילך כתב מרן בכתב יד קודשו.

22 רמז לזהב, על פי דברי המדרש (בראשית רבה טז, ב) על הפסוק "וזהב הארץ ההיא טוב": "וזהב הארץ ההיא טוב, אמר רבי יצחק טובוי דהוא בביתיה טובוי דהוא בלוויתי". פירוש: זהב הוא טוב בין שהוא אצלו בבית, בין שלוקחו עמו בדרך.

23 נאמר בבראשית רבה (ע"ח. ט): "אמר ר"ש בן אלעזר בכל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה, אתה דורש את הכתב, נקודה רבה על הכתב, אתה דורש את הנקודה, כאן שהנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה". וראו לעיל איגרת ד'.

ב"ה

ימי הרצון של חנוכה תרצ"ו

האהוב והרצוי לכל אחיו ר' לייבל נ"י איש שלום[24]

האיש יצחק זילברשטיין מאנשי חבריא רוצה לדעת עצתך בדבר עליתו, היינו רוצה גם כן להיות מבני עליה לארץ הקודש, לכן הנני אבקש בעדו שתפנה להיוודע לו הפרטים הנחוצים לו לדעת וליתן לפה תשובה בהקדם האפשרי. ולנבון מספיק הקיצור.

ויתן ה' גמר טוב לכולכם

משל"י

בטח קיבלת מכתבי.

עמ"י עש"ו

מוצש"ק מסדר והתחזקתם ולקחתם[25] שנת תרצ"ו

ידידי וידיד נפש כל חי יהודא ארי' נ"י
ארי' חי

במכתביך הקצרים ואפילו במקום החלק[26] מתבונן אנכי בהם הרבה, אבל מה אעשה, עיני נשואות ה' הטוב שיתהפך מכל רע אשר נעשה תחת השמש צלמות ולא סדרים[27], ר"ל לראות חיים טובים בארץ החיים, ויהיה לו חשבונות טובים, כמאמר המדרש רבה[28] קופה של חשבונות היו תלויים וגו', שלא יהיה איש ישראלי מיצר בירושלים[29]. לכן חזק ואמץ, וחפץ ה' בידו יצליח שיגיע לו ימים שיש בהם חפץ.

---

24 תרגום של שם המשפחה פרידמאן.

25 פרשת שלח.

26 ראו מה שכתב לעיל איגרת ד'.

27 על פי לשון הפסוק באיוב י, כה.

28 שמות רבה נב, ד.

29 זה לשון המדרש: "כיפה של חשבונות הייתה חוץ לירושלים, וכל מי שביקש לחשוב הולך לשם, למה, שלא יחשוב בירושלים וייצר, לפי שנקראת משוש כל הארץ".

ויהי רצון לשמוע זה מזה רק טוב.

ידידך משל"י

כתוב מה שלום העניך[30] וכל ידידינו בפרטות.

אולי יש לך עצה טובה שאוכל לשלוח מעות צדקה לאה"ק.

ט

בס"ד

בסדר הסליחות הביטה וענינו ועינינו האר, תרצ"ו

לאיש יהודא

איגרת ראשון ושני ושלישי ורביעי כולם עושים אגודה אגודה אחת בלבי לעשות רצונו לבקש רחמים בעדך בלב שלם, מי יתן ורוח נכון יתחדש בקרבי שיהיה תפילתי שגורה בפי. לעת עתה הנני עושה הכנה לנסוע לליקווע[31] לבקש ולצעוק שפכי כמים לבך. וכן האמת אשר העסקים והרפתקאות מידידי מהכא ומהתם מתערבים ללבי ונשפך כמים כאיש אחד בלב אחד, ומצפה אנכי לרחמי שמים בעד כולכם.

אודות שאלתך בדברי נסיעתך לפה[32] לא אוכל לחוות דעתי, ואפילו נסיעתך לשם לא היה על פי עצתי, רק כאשר ראיתי אשר בכל חפציך רגליך מביאות אותך לארץ הקדושה, לא רציתי להיות מאותם שמוציאים דבה על הארץ הקדושה, והנני רחוק מדעת זאת איזה מקום גורם לעסקים טובים. לכן לא תוכל לסמוך עלי כלל, והשלך על ה' יהבך ויורה לך הדרך אשר תלך והמעשה אשר תעשה, ובכל פניות אשר תפנה יהיה לימין.

ותכתבו ותחתימו כולכם **לחיים טובים**.

משלי בהרה"צ ז"ל

---

30 ר' העניך שוערגאלד, הוזכר גם באיגרת ה'.

31 לקראת הימים הנוראים היה הרבי נוסע בכל שנה לליקווע, ושם היו מתאספים אליו כל החסידים.

32 לחזור לפולין.

י

בס"ד

בסדר הנני שולח מלאך[33] חצר"ת ה' לפ"ק

ידידי האהוב והרצוי לכל אחיו יהודא ליב יחי' בטוב, יתהלך לפני ה' בארצות החיים.

קולך שמעתי, לא לשמע אוזן, רק רשום בכתב אמת בכל נפשו וגופו. והישועה תדרוש לא לפי דעתי ועצתי, רק אתה מהתם ואנוכי מהכא נבקש מהחונן לאדם דעת ישקיף ויראה בצערך, וינחך וילמדך למען תלך בדרך טובים, ויראנו בישע אלקים במלוא חפנים ברכה.

ידידך משלי בהה"ק זצל"ה

בפה אין חדשות, אין שום דבר טוב נשמע אצל כלל ישראל בכלל ומאת אנשי שלומינו בפרט, וכפם פרושות השמימה לישועה.

יא

בעזהשי"ת

ימי ניסים של חנוכה תרצ"ט

ידידי ארי' לייבל נבון ומשכיל לדעת את ה'

מכתבו קבלתי, והנני אומר לו מזל טוב לו ולבנו יחי' מהתקשרות[34].

אל תירא ואל תחת, כי לבו לב ארי' לגמור הכל בכי טוב ולתת בה' מבטחו, ואקרא לא' עליון לא' גומר עלי.

ידידו המחכה להתבשר ולבשר זה מזה כל טוב
משל"י

לעת עתה גם בארצנו כל ישראל דופקים בתשובה כי כל לבות ישראל דופקים פחד.

---

33 פרשת משפטים.

34 לרגל שמחת ה'תנאים' של הבן רפאל.

יב

עמ"י עש"ו

עש"ק ערב ראש חודש אחד עשר[35] בשנת תרצ"ט

ידידי הנכבד איש השלם לייבל נ"י, יעזרו ה' הטוב שיהיה שלם בגופו ושלם בממונו.

מכתב בשורות השמחה של בנו[36] יחי' נתקבל[37], ומתוך שמחה הננו לברכו אותו ואת בנו וכל בני ביתו שיהי' ברעווא וחדוותא שלימתא, ויובילהו לחופה בברכת ימינו ושמאלו[38], ודא ודאי חדוותא דליבא.

ידידו משל"י

לו היה ידידי סמוך ונראה הייתי נותן תשורה למזכרת כנהוג, אבל המרחק מפסיק, ואי אפשר בזה.

ידרוש נא שלום ידידינו החסיד העוסק בצרכי ציבור ר' העניך נ"י[39], זה כמה שכח אותי לגמרי ואיננו כותב אלי כלום...

ידידיי, תדעו להתפלל עבור אחותי הצדיקת[40] כי היא בסכנה גדולה ל"ע, וגדולי הדאקטורים הולכים ואינם נותנים תקוה טובה, וגם כסף אפס אצלה, והכל עלות עלי. ה' הטוב ירחם.

35 ראש חודש שבט.
36 רפאל.
37 ראו איגרת י"א.
38 על פי לשון הפסוק: "אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד" (משלי ג, טז).
39 ר' העניך שווערגאלד.
40 מרת מאטלי ע"ה.

קטעים מתוך מכתבי הרבי ממעזריטש
לר' העניך שווערגאלד

יג

עש"ק שמות תרצ"ו...

ובכן תענה את שלום כולם בברכה, בראשון לראשונים את ידידי ר' לייבל נ"י רוח הבריות נוחה הימנו, ויהיה גם רוחו נוחה במנוחה ושמחה וכל טוב.

יד

ד' בסדר ארץ זבת חלב ודבש תרצ"ו...

והנני מתחזק ומצפה מכולכם ידידי היראים והשלמים ובתוכם ידידי מאוד נעלה ר' ליביל נ"י בשורות המחי' והכלכלה וקרובה ישועתכם לבוא.

טו

ד' ויחי תרצ"ז...

והנני אומר שלום וברכת טוב לידידי איש יהודי, מכתבו קבלתי ונמצא בו דרך אמונה ותקוה טובה לחסדי ה', לכן גם אנכי ידי תיכון עמו לברכו אשר יצו ה' חסדו שיגיע לתכלית מבוקשו ועל דרכיך אור.

ידידם דו"ש
משלי בההצה"ק זצ"ל

טז

ד' יום ב' תשא תרצ"ז

והנני דורש טוב לעמי לכל היושבים לשער השמים, ובפרט לידידי הנאמן והיקר מו"ה לייבל נ"י איש שלום. אשר ירחיב ה' את גבולו וינהל המכונה[41] ביד רחבה לחם לאכול כו' כיד ה' הטובה, ויצליח דרכו להשיג משאלותיו.

---

41 במפעל לאריגים שהקים.

יז

קודם קבלת התורה דהאי שתא תרצ"ז

רחימאי דנפשאי החסיד ר' העניך נ"י וכדומה לו הר' לייבל נ"י

אשרי חלקם היושבים בארץ ישראל

אברכם אשר אתם סמוכים להר סיני שער השמים[42] במהרה תוושעו בכל הישועות הנחוצים ללימוד התורה, ותורה הקדושה תתחננה בבקשה בעדכם, ותזכרו אותנו גם כן כל בני הגולה אשר צריכים ישועה ורחמים, ויצו ה' את הברכה ויהי' לי לישועה גם כן בתוכם, ובפרט רפואת הגוף. וכן לזוגתי תחי' תזכרו בשמה לאריכות ימים ושנים ולרפואה, כי זה כשבועיים אשר הרופאים מבקרים אותה. יתן ה' להחזיקה ולהחיותה ולרפואה למחלת הלב.

תחוגו את החג הקדוש בששון ובישועה בשתי ידים עושר וכבוד בימינה וכו'[43].

משלי באב"ה ז"ל

יח

[אוטווצק] ה' פינחס תרצ"ז

...שלום לכם העניך ולייבל וכל אנשי שלומי אשר אני מבקש ומעתיר בעדכם ישועות, ויהי' עת רצון לטובה, כפי המאמר במדרש רבה בסדר זה[44] כל מי שמבקש צורכי ציבור כאלו בא בזרוע, והגיעה השעה שאתבע צרכי וצורכיכם, ולכן גם אתם כמו כן יתבשרו בשורות טובות.

ידידכם משלי בהרה"ק זצ"ל

---

42 היינו מקום המקדש בהר המוריה, שמשם הוראה יוצאת לכל ישראל, כמו שנאמר: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב, ג), ולכן מכונה 'הר סיני'.

43 ברכת ה'דברי בינה' קודם חג מתן תורה, ראו להלן במכתבי אדמו"ר מביאלה זי"ע מכתב ב'.

44 במדבר רבה כא, יד.

יט

ד' נצבים וארשה

בס"ד

ידידי העניך ולייבל וכל ידידיי הנכבדים הנלווים אליכם, יחי' בטוב שלווים ושקטים.

תזכו ותעמדו כולכם יד אחת על המשמר לבקש רחמים לכל אחים ורעים, ולא ישכחו מלבכם איך הייתם נקשרים בלב אחד כל אחד ברוחו פי שניים לבקש ישועה על אחינו, ובתוכם גם אנכי. לכן גם כעת תהי' תפילת כל ישראל זכה וברורה ואנחנו בתוכם להמשיך שנה טובה ומבורכת.

איגרות האדמו"ר מביאלא זי"ע, בעל ה'חלקת יהושע'

א

ב"ה אור ליום ב' בשבת כ"א למב"י התש"ך לב"ע

כבוד ידידי היקר והנכבד וכ' מוה"ר יודא ליב נ"י

אחדשה"ט. נא להודיעני ממצב בריאותך, ואיך עבר החג העבר, ומכל אשר לו שלום. הנני בזה בבקשה השקול עלי כנגד וכמה בקשות, כאשר נחוץ לי כמה אלפים לירות לסדר משפחה אחת, ועוד חזון למועד להודיע פרטי הדברים, וכמובן הוא עול גדול עבורי, ובכן אבקשך כאשר אתה זקן ורגיל בענינים אלו להיות לי לעזר ולסעד על כל פנים לאסוף איזה מאות לירות למטרה הנ"ל. כמובן אין אני דורש שתדפוק על פתחי הנדיבים, אך בהזדמנות ובאמצעים שונים בעת התראות עם המכירים והידידים שלך תוכל להשיג הסכום הנדרש אי"ה. ויקוים בך ברכת המלך החכם מכל אדם (משלי כא, כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים וכבוד, חיי"ם - ראשי תבות: ח'זק י'מלא מ'שאלותינו, וכבו"ד, אמר זקני זצללה"ה מביאלא[45], ראשי תבות: כ'ל ב'רכאן ד'לעילא ו'תתא. והעיקר שיתקשר הכל מה ששייך לאיש ישראל בשורש, ושבי' בצדקה[46] - ושבית שביו, ולהמשיך ממקור הברכות, וספרתם לכם - לכל צורכיכם, ונשמע ונבשר אך טוב.

יחיאל יושיע בן לאאמו"ר זצללה"ה מביאלא

ב

ב"ה אור ליום ג' כי טוב מ"ט למב"י תש"ך לב"ע

כבוד ידידי היקר והנכבד וכו' מוה"ר יודא ליב נ"י

אחדשה"ט מכתבך המבשר ואומר מאירוסי בתך[47] תחי' קבלתי והיה לי למשיב נפש, יעזור הש"ת שיהי' למזל טוב ובהצלחה ורב נחת. כי חתן אותיות נחת, והאדם עץ השדה. וכלי עץ העשוי לנחת אין מקבל[48], ויראת ה' טהורה. שיהי'

45 בעל ה'דברי בינה' בספרו 'ישרי לב' (עמוד ד).
46 על פי לשון הפסוק: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (ישעיה א, כז).
47 הבת צביה עם הרב מאיר דוד בן שם.
48 כלי עץ העשוי לנחת אין מקבל טומאה.

קשר של קיימא קשר עליון דאוריתא, ותרו' נחת מכל צאצאיך יח' באורך ימים ושנות חיים. והכל מודים דבעצרת בעינן לכם. וסודו ואל הזקנים אמר שבו וכו'[49]. ויקוים ברכת א"ז זצללה"ה מביאלא בסיום תורתו שנזכה לקבל את התורה הק' בשתי ידים - אורך ימים בימינה וכו'[50], ותקבל את החג זמן מתן תורתנו בהרחבת הדעת. ונזכה ונבשר אך טוב לדידי ומטיב לאחריני בברכה המשולשת.

כברכת המעתיר ומצפה לישועה
יחיאל יהושע בן לאאמו"ר זצללה"ה מביאלא

ב"ה יום א' לס' "וביום שמחתכם"[51] יג סיון תשכ"א

יומא דהילולא דמרן אדמו"ר קוה"ק בעל 'ארון עדות' זי"ע מביאלה זי"ע

מזלא טבא וגדיא יאה לידידנו היקר והנכבד פאר אנ"ש הרב החסיד המופלג כ"ש מוה"ר יודא ליב פרידמן שליט"א עם כל אשר לו הי"ו להולדת הנכד לבתו תחי'.

אחדשה"ט באהבה רבה ואהבת עולם

הנני בזה בפקודת הקודש עט"ר מרן אדמו"ר שליט"א לברכו בברכת מזל טוב. יהא רעוא שיזכו הוריו שיחיו בחייכם לגדלו לתורה לחופה ולמעש"ט, ועיניכם רואות ושמחות כל הימים.

כ"ק מרן שליט"א ציוה לברכו כי אמרו רז"ל[52] בא זכר וככר בידו, וביד זו יכולים להגיע עד כסא הכבוד להמשיך השפעות וברכות. וכן אמרו רז"ל[53] נולד זכר נתרפאה כל המשפחה, ו'כל' רמז ללב - בכל לבבך, השי"ת יעזור שיתרפא בלבו לטובה. כן הוסיף כי מילה בגימטריא פ"ה[54], השי"ת יתן לו כח לעבודתו בפיו בתורה ותפלה ויהי' קומה שלימה בבריאות הגוף. כן ציוה לכתוב כי בעת פריעת הילד הנימול הוא עת רצון להיוושע בכל מילי דמיטב, ואז יזכיר כל משאלות

49 ראו להלן, מכתב ו'.
50 המשך הפסוק: "בשמאלה עושר וכבוד".
51 פרשת בהעלותך.
52 נדה לא, ב.
53 ירושלמי מועד קטן פ"ג ה"ז.
54 הזוהר הקדוש ח"ג רנז, א.

לבו לטובה[55], וה' הטוב לא ימנע טוב ממנו ויקבל תפלתו, ויזכה להרפא ברפואה שלמה ולהיוושע בעל עניניו לטובה אכי"ר.

כ"ד הכו"ח בפקודת כ"ק אדמו"ר שליט"א

שלו' חיים פרוש

ב"ה, יום א' לסדר "והסירותי מחלה מקרבך" כ"ג שבט[56]

שלום וישע רב וכל טוב סלה ורפואה שלימה לידיד עליון וידיד נפשי הרב החסיד המופלג פאר אנ"ש כש"ת מוה"ר יודא ליב פרידמן שליט"א

אחדשה"ט באהבה רבה ואהבת עולם.

הנני בזה בפקודת הקודש עט"ר מרן אדמו"ר שליט"א לכתוב אליו כי נתקבל המכתב אודות נכדו שיחי' ירפאהו ויחלימהו השי"ת. כ"ק מרן שליט"א ביקש להודיעו משלומו, וציוה לברכו שירפא ברפואה שלמה מן השמים על כל גופו בתוך שאר חולי ישראל.

כן ציוה כ"ק שליט"א לכתוב לו, היות ובכמה הזדמנויות התבטא כי רצונו לבוא לשבת שירה אל הקודש, ועל כן היות ואמרו רז"ל[57] אשכים ואשנה פרק זה נדר גדול וכו', חושש מרן שליט"א לנדר, לכן ציוה כ"ק שליט"א לכתוב כי בהזדמנות הראשונה שירגיש בטוב ישתדל לעלות ירושלימה אל הקודש, וה' הטוב יסייעו על דבר כבוד שמו.

בתקוה להשי"ת כי יחזקו ויחדש כנשר נעוריו, עוד ינוב בשיבה דשן ורענן לטוב לו כל הימים.

כ"ד הכו"ח בפקודת כ"ק אדמו"ר שליט"א

שלו' חיים פרוש

55 בהגהות רבי אליהו גוטמכר מגריידיץ למסכת שבת דף קל מביא מהספר 'עוללות אפרים' סימן תט"ו, שכל אדם יכוון על דורותיו בעת בכי הנימול מייסורי המילה, שקול זה עולה בלי מונע מכל קליפה שיכלול גם תפילתו, ועל זה נאמר: "כי שמע ה' קול בני", כלומר בכי הילד הנימול, שמע ה' תחנתי ה' תפלת יקח" (תהילים ו' י'), והוא עצה נפלאה.

56 שנת תשכ"ג.

57 נדרים ח, א.

ב"ה אור ליום ה' בשבת לסדר ושמרו דרך ה'[58] התשכ"ה לבריאת העולם

אורך ימים ושנות חיים לכבוד ידידי היקר וכ' מוה"ר יודא ליב נ"י איש שלו'[59]

הפתקא עם הפ"נ נתקבל לנכון, והנני בזה לברכך בברכת מזל טוב לרגלי כניסתך לגור בדירה החדשה[60], יעזור השי"ת שיהי' להצלחה ולבריאות ולכל טוב. ועשית מעקה לגגך - שמירה ברוחניות ובגשמיות. ויבן לו בית - ויעש להם בתים. ויקוים תפלת יעקב אע"ה יתן לכם רחמים, ורחמנא לבא בעי, ואך טוב ואושר ישכון אצלך ואצל הבנים ובני בנים עד עולם, וחסד ה' מעולם וכו'.

כברכת המעתיר ומצפה לשמוע אך טוב
יחיאל יהושע בן לא"א מו"ר זצללה"ה מביאלא

ב"ה אור ליום ג' בשבת מ"ט למב"י התשכ"ו לב"ע

אורך ימים ושנות חיים לכבוד ידידי היקר וכ' מוה"ר יודא ליב נ"י

אחדשה"ט. השני מכתבים והמחאות נתקבל לנכון, והחכמה תחי' בעלי', וחכמה מאין תמצא. וכימים מאז שנתרפאו כל החולים[61], וקול גדול ולא יסף מעורר גם היום[62], והשי"ת ישלח רפואה לך ולביתך. וכמובא בתולדות אדם ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה[63] - ישיבה שיש בה סמיכה[64], וסמך את ידו, וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם בברכה המשולשת, והחוט המשולש[65].

ותקבל את החג הקדוש בשמחה, והעיקר בהרחבת הדעת, ותמימות תהיינה שלימות בכל הענינים, ויבוא יעקב שלם. ונשמע ונבשר אך טוב.

המעתיר ומצפה לרחמי ה'
יחיאל יהושע בן לאאמו"ר זצללה"ה מביאלא

---

58 ט"ז בחשון.
59 תרגום של שם המשפחה פרידמאן.
60 ברחוב רבי יוחנן הסנדלר
61 בקבלת התורה.
62 כדברי הזוהר הקדוש שפירש 'ולא יסף' - 'דלא פסיק לעלמין'.
63 בסוף ספר 'תולדות אדם' בליקוטי מהרש"ל מלענטשנע מובא: ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה. אמר בשם רבו הקדוש זצללה"ה זי"ע [מהר"מ מרמינוב] ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה, היינו: שברכם שיתעכבו בעולם הזה, ויאריכו ימים הרבה, כי ישיבה הוא עכבה [מגילה כא.].
64 על פי כתובות קיא, א: 'ישיבה שאין בה סמיכה, עמידה טובה הימנה'.
65 המשך הפסוק: לא במהרה ינתק.

ב"ה אור ליום ועש"ק[66] התשכ"ז לב"ע

אורך ימים ושנות חיים לכ' ידידי היקר וכ' מוה"ר יודא ליב נ"י

אחדשה"ט. הנשלח נתקבל לנכון, ואברכך בברכת מזל טוב מהנכד[67] הרך הנימול לשמונה, וכאשר הוא בן שמחה יעזור השי"ת שיקוים שובע שמחות את פניך, שהשמחה יהי' בשמחה, ויזכו ההורים לגדלו לתורה לחופה ולמעשים טובים, ונתרפא כל המשפחה רפואת גוף ונפש.

ואודות דאגתך במיעוט עבודה בתורה ותפלה, כלל גדול רחמנא ליבא בעי[68], ולדעת כמה פוסקים יוצאים בהירהור[69]. וטוב בעתות שאתה מרגיש במצב בריאותך יותר טוב להשלים החסרון, כמ"ש אצל חז"ל[70] דיזיף ביממא ופרע בערב, ומובן שאף לאחר זמן גם כן נוהג כך.

ואודות פרנסה, עיני ה' א' מראשית השנה שרשה מתחלתה מתעשרת בסופה[71], ולא לדאוג על זה, כי שמח זבולון בצאתך ובשמחה תצאו, ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך - ששון ושמחה ישיגו. וממונו של אדם שמעמידו על רגליו, ורפואה שלימה על הרגל, ויקוים בית יעקב לכו ונלכה באור ה'.

המעתיר ומצפה לבשורות טובות ולרחמי ה', ונשמע ונבשר אך טוב
יחיאל יהושע בן לא"א מו"ר זצללה"ה מביאלא

66 בחודש טבת.
67 יעקב דוד ב"ר שמחה.
68 סנהדרין קו ע"ב.
69 ראו שולחן ערוך אורח חיים סימן צד סעיף ו ברמ"א.
70 עירובין סה, א.
71 על פי מאמר חז"ל (ראש השנה יז, ב): 'כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה, שנאמר מראשית השנה - מרשית כתיב, ועד אחרית - סופה שיש לה אחרית'.

ח

ב"ה אור ליום ב' בשבת לסדר יתן לכם רחמים[72] התשכ"ח לב"ע

אורך ימים ושנות חיים ושל' לכ' ידידי היקר הנצמד בקירות הלב וכ' מוה"ר יודא ליב נ"י

אחדשה"ט. אודות החלום, לא להרהר בזה. לכל היותר לבקש משלשה ידידים לעשות הטבת חלום, ומצדי אני מצטרף ומטיב: חלמא טבא חזית, חלמא טבא חזית, חלמא טבא חזית. ולא צריך לספר החלום. וכאשר השי"ת יעזור לך ברפואה שלמה במהרה כאשר תתחזק כוחות הגוף ותוכל ללכת למקוה טהרה, אז מובא בשם הבעש"ט זצללה"ה זי"ע בספר בעל שם טוב בפרשת וישב איזה כוונה לכוון[73], אך בעיקר המוח והלב מלהרהר בזה.

ואודות הכסף, אין דרכי לדרוש ולתבוע, מאמר חז"ל[74] אף לגבי כהן שהתוה"ק מחייב במתנות כהונה ונתן ולא שיקח מעצמו, ומה שאתה רוצה לשלוח תמסור לבנך ר' רפאל שי' עבורי.

וימי חנוכה הק' והטהורים ממשמשים ובאים, ומקום שהשמן מצוי חכמה מצוי'[75], והחכמה תחי' בעלי'. וטוב כאשר תדלוק נרות חנוכה להתנות תנאי בפה שהמותר משמן לאחר השעור הדלקה תוכל לשמש לצרכיך, לאחר שתכבה הנרות חנוכה מה שיישאר בנר תשתה או תאכל עם איזה דבר אכילה[76]. ולהיות רגיל בפסוקי תהלים המרומזים על רפואה, כמו רפאה נפשי, ראה עניי ועמלי וכדומה. והעיקר, איש ישראל הוא עולם מלא, והסרותי מחלה מקרבך, ולהסיח דעת מאוד מכל מיני הרהורים בענין מחלתך וחלומותיך, ויהפך אותיות 'חלום' ל'מחול'[77] וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי[78] והשי"ת ישלח לך מהרה רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל, ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים.

המצפה לישועה ולבשורה טובה, המעתיר
יחיאל יהושע בן לא"א מו"ר זצללה"ה מביאלא

---

72 פרשת מקץ, כ"ה בכסלו תשכ"ח, ימים ספורים לפני פטירת סבא ז"ל.
73 לבטל חלום רע.
74 חולין קלג ע"א.
75 ראו מנחות פה, ע"ב: 'מתוך שרגילין בשמן זית, חכמה מצויה בהן'.
76 ביום האחרון לא הספיק סבא לעשות כן, וכשבא הרבי לנחם, התעניין אם אכן עשה כן.
77 ראו 'תולדות יעקב יוסף' וישב ה.
78 ישעיהו פרק לח פסוק טז

ט

מכתב שנכתב בפקודת אדמו"ר זי"ע אחר פטירת סבא ז"ל

ב"ה, יום ד' בשבת לס' וירא מנוחה כי טוב[79] תשכ"ח

החיים והשלום יחדיו יוחקו לראש ידידינו היקר הרה"ח מו"ה רפאל פתחי' שמעון פרידמן שליט"א, אב"י בעיר תל־אביב יצ"ו.

הנני כותב למע"כ בציווי ופקודת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א שמברך את כל המשפחה בברכת מזל טוב להולדת הבנים אצל אחותו[80] שתחי', וכמאמר הגמרא[81] נולד בן זכר נתרפאה כל המשפחה, וכל שכן ב' בנים זכרים. ויתן ה' ולא תוסיפו לדאבה עוד, ובנחמת ציון וירושלם תנוחמו.

כ"ק מרן שליט"א שואל בשלום ומצב בריאות אמו שתחי' ומבקש להודיעו בהקדם. וכמו כן ציוה שאמו תחי' תדליק בכל עש"ק ב' נרות לכל הפחות בנוסף על מה שמדליקה תמיד, ולהפריש לצדקה, וכל זה תקבל על עצמה בלי נדר להתנהג כל השנה הראשונה לעילוי נשמת אביכם זצ"ל. וכמו כן שאר הנשים דהינו הבנות והכלות ידליקו נר אחד בנוסף לכל הפחות וצדקה לעי"נ.

ועוד זאת ביקש כ"ק מרן שליט"א, דהנה נמצאים תחת ידי קדשו כמה ספרים שקיבל מאביכם זצ"ל, מהם במתנה ומהם בהשאלה, ולזאת מבקש מכם שתתנו לו רשות להשתמש בספרים אלו וללמוד מהם. וכמו כן יזרז את אחיו הרב ר' משה שליט"א ויבקשו בשמו הק' שליט"א שישלח הצוואה והכתבים של כ"ק מרן אדמו"ר הרה"ק ממעזריטש זצוקללה"ה בכל ההקדם.

הכו"ח בפקודת הקודש
ידידו מוקירו ומכבדו
ישראל רייכמן
בבית כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

---

79 ויחי, י"א בטבת.
80 מרת צביה בן שם.
81 ירושלמי מועד קטן פ"ג ה"ז.

מכתב שכתב סבא לגאון רבי יוסף רוזין ה'רוגטשובר' בהיותו בראוונא

ב"ה יום ג' חיי תר"ץ ראוונא.

כבוד הרה"ג המאור הגדול וכו' מוהרר"י שליט"א

[1]הנני בבקשתי לפני כק"ת שיחי' להשיב לי על ספיקותי כאשר אני מתענה על ידיהן זה עדן ועדנים מאז הוצרכתי להביא ממרחק לחמי ואני נוסע תמיד

---

1 במכתב זה, שנמצא בגנזי הגאון הרוגוטשובער, ותשובתו לא הגיעה אלינו, שואל אאזמו"ר על אודות נטילת ידים בבתי הכיסא אשר ברכבות, שהנטילה נעשית בתוך חדר השירותים. ומצאנו כבר שדן בזה בארץ צבי (סי' קי וקיא), ומצדד כמה סברות לפטור מנטילה שם בכלל. ולמעשה מורים הפוסקים ליטול בפנים ולברך בחוץ (הגר"ש ואזנר, מבית לוי ז עמ' עא).

השאלה השנייה שנזכרת אגב אורחא, עוסקת בהדלקת חשמל ביום טוב. בשנים ההן מציאותו של החשמל היתה דבר חדש, ועל כן דנו הפוסקים רבות אם יש בהדלקת חשמל מלאכה מן התורה ואיזו היא, ואם היא אסורה - האם רק בשבת או גם ביום טוב. הנידונים היו על אודות סגירת מעגל חשמלי בכלל [גם אם לא נוצרה אש מחמתן, כגון בהפעלת מקרר], ועל אודות הדלקת נורה חשמלית בפרט. בסגירת מעגל חשמלי דנו הפוסקים האם חיובו משום בונה או משום מוליד, ובהדלקת נורה חשמלית דנו האם חייב גם כן משום מבעיר. השאלה כאן היא על אודות הדלקת חשמל ביום טוב, מתוך הנחה שההדלקה בשבת אסורה. והנה ביום טוב אסור להוציא אש מהעצים ומהאבנים, ומותר להבעיר מאש שכבר מצויה, ולפי זה יש לאסור גם כן הדלקת חשמל, שהרי הוא מוליד אש חדשה, וכן כתבו הרבה פוסקים וביניהם גם הרוגוטשובער עצמו, בשו"ת צפנת פענח (מהדורת ורשא, סי' קעג וסי' רעג, ומהדורת הרב כשר סי' קו), וזה לשונו (בסי' קעג): **'על דבר האלקטרי, בודאי אסור ביום טוב להדליק, ואכמ"ל, כי זה מוליד אור'.** ועוד כתב (בסי' רעג אות ב) אחר שדן אם אש יש בה ממש, 'והרבה יש בזה להאריך, ואכ"מ, על כל פנים זה אסור ביום טוב'. ובמקום אחר (בשו"ת מהדורת כשר בסי' קו) כתב 'בודאי אסור להדליק ביום טוב, כי דבר זה חדש וזה בגדר לא תעשה מלאכה'.

אמנם מתחילה היו פוסקים שנטו להתיר בזה [שו"ת אבן יקרה מהדורא תליתאה סי' קסח, בעל הערוך השולחן בקובץ בית ועד לחכמים שבט תרסג, ושם עוד כמה פוסקים שהתירו, ומצור דבש או"ח סי' ט וסי' י, מים חיים שבת סי' צד, הגרצ"פ פרנק בקובץ קול תורה תרצד, ציץ אליעזר ח"א סי' כ, ועוד], וכמה טעמים נתנו לדבר: א. שחיבור המעגל החשמלי אינו אלא גרמא, ומותר במלאכת יום טוב, או מפני שלא אסרו גרמא באיסור זה שהוא מדרבנן, או מפני שלא אסרו אלא מעשה בידיים ולא באופן זה. ב. שאסרו רק להוציא אש מעצים ואבנים שאינה נעשית לצורך אוכל נפש אלא לצורך מכשירי אוכל נפש, אך נורה חשמלית משמשת בעצמה למאור שיש אומרים שנחשב צורך אוכל נפש. שכיוון שהאיסור להוליד אש ביום טוב הוא משום שאפשר היה לעשותה מבעוד יום, וכמו שכתב הרמב"ם (יו"ט פ"ד ה"א), אין איסור זה אלא במכשירי אוכל נפש ולא באוכל נפש עצמו. ג. טעם אחר כתבו שהאש כבר כנוצרה בתחנת הכח, ואין ההדלקה אלא להביאה לכאן, ובנוסח אחר, שהיא

לרגלי פרנסתי על הבאהנען [הרכבות], ואיני יודע איך להתנהג עם הקלאזעטען [שירותים] אשר על הבאהנען [הרכבות], האם יכולים שמה ליטול את הידים ותהא הנטילה הזאת כדאי לסמוך אפילו לתפילה.

וגם באותן הבתים החדשים אצל האנשים החדשים אשר יש שם חדר מיוחד בשם 'טואלעטא' [חדר שירותים] ושם עומד בית הכסא וגם מים לרחיצה, האם מותר שם לרחוץ גם לתפילה ולאכילה.

ואני מבקש מאת כבוד מורינו ורבינו להשיב לי על השאלות הנזכרות אשר נוגעים לי ממש עה"נ בכל נסיעה, ואם יגדיש חסדו עמדי להשיבני אם מותר להדליק את העלעקטרי בחג, אז כי מצאתי חן בעיניו ותהי משכורתו שלמה מאת אדון הברכה והשלום, והשי"ת יאריך ימיו ושנותיו דשנים ורעננים מאירים לשוכני תבל המטורדים להביא טרף לביתם.

והנני חותם בחותמי ברכות שבמקדש ומצפה לתשובת רבינו.

יהודא ליב באמור"א חז"ל פרידמאן
מוואַרשא כעת בראוונא-ווּשינסנקי

האטעל [בית מלון] בריסטאל.

כבר נמצאת בכח בתוך החוטים וההדלקה היא רק הוצאה מהכח אל הפועל, וכהסוברים שמותר להדליק גפרור ביום טוב. אמנם כבר העירו שאין זו המציאות, שיש כאן אש חדשה ממש.

ולמעשה נתקבלה דעת הפוסקים שיש בזה איסור גמור, וכמו שכתב האחיעזר (ח"ג סי' ס) [ואף מחה בקובץ קול תורה הנ"ל שדן בזה וגרם להקל האיסור לעיני ההמון], ונסמך על פסקו של בעל הבית יצחק, ושכן פשטה ההוראה בכל ישראל (הארת הרב ישראל כהן שליט"א).

מכתבים לבני המשפחה

צרור המכתבים הבאים נבחר מתוך מכתבים רבים שכתב סבא לבני המשפחה בהזדמנויות שונות. יש בו מכתבים לילדים הרכים מנסיעותיו המרובות בפולין לרגל מסחרו או ממקומות נופש ששהה בהם לצורך הבראה, מכתבים לילדים הבוגרים שגלו למקום תורה ומכתבים לילדיו הנשואים שהקשר השוטף עמהם לא פסק אף פעם.

הקשר ההדוק בין סבא לילדיו לא נחלש גם כאשר הפרידו ביניהם מרחקים. תמיד היה מתעניין ויודע כל מה שקורה אתם, ולרגע אחד לא פסק מלהדריכם וללמדם ולדרוש מהם גדולות, כאותו מלאך טוב היה מכה על ראשם ואומר להם - גדל! גם אחר שהיו לאנשים ועמדו ברשות עצמם, זו היתה תשוקתו העזה - להעניק להם את האושר האמיתי והנצחי.

כל שורה שכתב לצאצאיו ספוגה באהבה רבה. ההערכה הרבה שרחש להם והשמחה העצומה ששמח בהם, באים לידי ביטוי בכל מכתב ומכתב. את כולם הועיד לגדולות וציפה לראותם במרומי ההצלחה האמיתית.

למקרא המכתבים חולפים ביעף לנגד עינינו תמונות ומאורעות מהווי המשפחה - החל משנות הילדות של הבנים, כשהחל סבא לנסוע למסחר, עד שגדלו ונישאו והיו לאנשים, מתקופת העלייה לארץ הקודש וייסורי ארץ ישראל הכרוכים בה, עד לאחרית ימיו, כאשר הנכדים נכנסו ללמוד בישיבות.

אף על פי שהתמונה הנשקפת דרך המכתבים אינה מקיפה וממצה, המכתבים פותחים צוהר לתקופה מעניינת שחלפה ללא שוב, ומאפשרים לנו הצצה אל הבית הגדול בהיבנותו. ישמע חכם ויוסיף לקח.

אשר יצוה את בניו
מכתבים לבניו מנסיעותיו בפולין

א

ב"ה עש"ק עקב

לבני בכורי רפאל יחי'

תקבל פה ג' עלים לתרופה, ועליהם כתוב כל אשר נתחדש במוצאי תשעה באב על סעודת סיומך המסכתא הראשונה. תראה אותם לרבך ר' יצחק נ"י, והוא ישמע ממך עד היכן אתה יודע הדברים האלו שנאמרו בפניך וגם אתה שמעת אותם. אבל אבקש ממך, אחרי שרבך יקראם יחזירם לך, ואתה תצניעם במקום מוצנע ומשומר, כדי שתחזירם לי שלמים ונקיים כמו שתקבלם. אכפול בקשתי להצניעם בנקיות.

רצוני להזהיר אותך בכאן על הלימוד ועל הזריזות ועל כיבוד אם. אבל כבר אמרו חז"ל (ברכות יט, א): "אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה, אל תהרהר אחריו, כי ודאי עשה תשובה", ומוחזקני כי כבר עשית תשובה, והנך מהיר וזריז ונשכר, ונברכו בך כל האמהות.

אביך לייבל

ב

בס"ד

לבני יקירי כמר רפאל נ"י

נעימות ימינך קיבלתי, ובשני הכרטיסים אין בהם שום טעות, חוץ מאות אחת או ב' אותיות שהשמיט הקולמוס, אחריות כזה לאו טעות סופר הוא.

אמנם קושיתך לאו קושיא היא כלל, רק טעות בפירוש הגמרא, דהא דאמרינן[1] דף פ"ה ואי אמר לי' קוץ לי מיקץ קאי אדלעיל מיניה, כלומר היכי דאמר לי' אסיא אנא לנפשאי, ואמרינן דא"ל פשעת ביך כי היכי דליפסדית לדידי, ואחר כך אמר ואע"ג דקאמר לי' קוץ לי מיקץ ותו לא יכולנא לאפסדך אמר ליה גם

1 במסכת בבא קמא.

כן קא קרו לי שור המזיק. אבל כל זה נאמר היכי דאיהו אסי לנפשי', אמנם אם אחר מרפא אותו, אזי אומדין לו תיכף כל החמשה דברים ונותנים לו מיד. ואיני יודע האיך בא לידך טעות כזה, בטח רבך פירש לך כדי צורכך, אבל אתה לא שמעת, או שמעת ושכחת. ממתין אנוכי על קושיות טובות ושכליות.

אביך לייבל

ג

לבני יקירי יחי'

אבקשך להשתדל בכל עוז לקום בבוקר השכם, כי זה כל האדם. אם הגבר נושא עול מנעוריו להשכים בבוקר, אזי יש לו ימים ארוכים וחיים טובים, כי יש לו יום ארוך להתפלל ולאכול וללמוד, וממילא מתנהג עם הכל בשלום ושלוה, ונוהג כבוד לכל, ונוהג כבוד לרבותיו ויש לו אוזן שומעת להקשיב ולהבין מה שלומד, וחי חיי רצון ועונג.

כן אני מזהיר אותך ואת שאר בני שיחיו שתהיו באהבה וריעות זה לזה, וכל אחד ישתדל להפיק את רצון אחיו או של אחותו על צד היותר טוב, וכל אחד ידבר לחבירו בסבר פנים יפות, ויכניע עצמו לפני חבירו, ויבטל רצונו מפני רצון חבירו.

והדבר מובן בקל וחומר איך להתנהג עם כבוד אמכם שתחי', אשר כל עמלה וחפצה ומגמתה להועיל לכם ולהטיב אתכם ביתר שאת.

אביכם לייבל

ד

ב"ה אור ליום ד'

אל כבוד אמי היקרה תחי' ולבני ולבנותי היקרים הי"ו[2]

עס[3] וואונדערט אונז זעהר פאר וואס איהר שרייבט גאר נישט. ממה-נפשך, איז אלעס אין בעסטען ארדנונג, פאר וואס-זשע זאלט איהר נישט וועלען דעם

---

2 בעת כתיבת מכתב זה היו סבא וסבתא במרחקים, והילדים נשארו עם אמו הסבתא רחל ע"ה, שהתגוררה בביתם מאז פטירת הסבא ר' אברהם חיים ז"ל.

3 תרגום: מאוד מפליא אותנו מדוע אינכם כותבים מאומה. ממה-נפשך, אם הכל בסדר על צד היותר טוב - מדוע לא תאבו לגרום לנו התענוג הזה ולכתוב זאת, אלא חלילה אין הכל בסדר - הרי מחויבים אתם לכתוב, אזי אמא היתה נוסעת אליכם, אך בינתיים מישהו מוכרח להיות עמי כאן. ובכן נשארת קושיא.

פערגעניגען אן טהוען אונז אין שרייבען דאס, אלא עס איז חלילה נישט אלעס אין ארדנונג, זענט איהר דאך מחויב צו שרייבען, וואלט די מאמע געקומען צו פארין. אבוואהל עס מוז עמיצער מיט מיר דא היא זיין, אלזא עס בלייבט א קשיא.

ביי אונז איז קיין נייעס נישטא. מיר זענען ב"ה געזונד. טרדה איז דא גענוג, אין הצלחה זאל השי"ת געבען.

איך שרייב אייך 2 שטיקלך לויט דעם אלף בית איך לשמור ולעשות ולקיים בזריזות. עיקר העיקרים זריזות, אין נישט געהן קיין רגע לעדיג.

אהערצליכין גריס פיר אלע, אויך פיר די מוהמע מיטן קינד.

אייער עלטערין

אל בני!
גמורו דברי הגמרא
ותראו זוהר חכמתה.
טועמיה יזכו כבוד
לומדיה מלכות נצח,
סעדו עניים
פעלו צדק
קדמו רחמנות
שמרו תורה.
אלי בנים גדלתי!
דברי התורה והחכמה
זבד חכמה טובה,
ינחיל כבוד לעולם.
מעשה נערות סכלות
עוכרת פלגי צדקה,
קומו! רונו!
שחרוני! תמצאוני!
אגריס פיר מיין ליבע מוטער תחי', אין ברכלען תחי'[4].

אצלנו אין חדשות. אנחנו ב"ה בריאים, טרדה - יש מספיק, והצלחה - שיתן השי"ת.
אני כותב לכם שני קטעים לפי אלף־בית איך לשמור ולעשות ולקיים בזריזות. עיקר העיקרים - זריזות, ולא ללכת רגע אחד ריקם.
ד"ש לבבי לכולם, גם לדודה עם בנה.
הוריכם

4 ד"ש לאמי האהובה תחי' ולברכה'לי תחי' (בת אחיו בן־ציון).

ה

רשימה שרשם בבוסק, לאחר שנאלץ לנסוע לדנציג טרם השיג מטרתו

ב'אתי הנה לכתחילה - על אפי ועל חמתי,

ו'אמרתי - בדיעבד - פה תהא ישועתי ועזרתי.

ס'וף דבר טרם אדע, וטרם אשלים רפואתי,

ק'ול קורא אלי מדנציג למהר נסיעתי,

ל'כן י'קום ב'עזרתי ה' תשועתי.

בוסק כ"א מנ"א תפר"ח

ו

ב"ה יום ג' ראה תפר"ח צופוט[5]

לבניי היקרים רפאל ויהושע שיחי'

זכור אנוכי כי אני חייב לכם מכתב. אתם כתבתם אלי בוסקה[6], ואני לא השבתי לכם מפני שמיהרתי נסיעתי כי ירט הדרך לנגדי.

בניי יקיריי! חושב אנכי למותר להעיר אתכם להפיק רצון האֵם תחי' על צד היותר טוב, כי כבר הבטחתם לי במכתביכם על טובכם ועל יושר לבבכם. ובפרט הלא כבר הגעתם לימים אשר השכל דופק על לבבכם לפתוח לו וליתן לו העוז והמשרה להנהיגכם ולהדריככם בדרך הטוב והישר הרצוי לפני אלקים ואדם[7].

אבל זאת מצאתי נחוץ להעיר אתכם, להשגיח על הבנים הקטנים שלא יבכו, כדי שלא תגרמו צער לאמכם תחי'. הלא ידעתם כי יולדת היא, ואיננה עדיין בקו הבריאות, לכן מוטל עליכם להשגיח על הכל בעינא פקיחא.

גם אבקש להכין עצמכם על הנסיון[8] בלימוד כשאחזור איה"ש חזרה לחיים ולשמחה ולשלום, והיתה זאת שמחתכם ושמחת אביכם המשתוקק להצלחתכם.

לייבל

---

5 פרבר של דנציג, לשם נסע מבוסק, כנזכר במכתב הקודם.

6 בוסק, המקום שבו שהה קודם.

7 ראו להלן מכתב ט.

8 מבחן.

ב"ה יום ב' לסדר ישלח מלאכו לפניך[9] תרפ"ט, ראוונא[10]

לבני היקר מר רפאל נ"י

מכתבך קבלתי, ובתוכו הקשית לי קושיא ממסכת בבא קמא אשר שם אתה לומד עתה, אבל לדאבוני לא הבנתי הקושיא, כי אין לי על האכסניא רק גמרא אחת מסכת ברכות אשר אני לומד היום, ובכל יום ויום שאני הולך אל בית המדרש אני חושב לעיין על הדפים שרשמת לי אולי אבין בעצמי קושייתך אבל אני שוכח מלעיין. וגם אתה הבטחת לי שבמוצאי שבת קודש תבאר לי את הקושיא הזאת באריכות במכתב, ומכתב כזה טרם קבלתי, ובטח תשמור מוצא שפתיך - או מוצא עטך - ואקבל ממך מכתב כזה.

עוד עליך לענות לי על כל שאלותי אשר שאלתיך בשלהי מכתב אחד משבוע העבר שכתבתי למרת אמך תחי': האיך עלה השבת? האיך עלו הזמירות? איך עלה סדר השולחן? איך עלה הלימוד אחר הסעודה וקודם התפילה? מה למדת אז? מגמר בעתיקי או בחדתי? כמה דפים גמרא אתה יכול לומר בעל פה?

על בקשתך להראות לך על הטעותים שהיו לך במכתביך אלי, אני משיב לך שלא היו לך הרבה טעותים אשר כדאי לעמוד עליהם ולדקדק בהם, ואקוה אם תקרא את מכתבי אשר אנכי כותב אליך ותדקדק בכל מלה ומלה להבינה על בורי', ותחזור עליהם פעמיים ושלוש, וְתָהֵין לכוון במכתביך אלי, אזי בזמן הכי קרוב יתפרדו כל הטעותים ממך, ותוכל לכתוב היטב בלשון הקודש.

אבל שמע בני! עיקר לשון קודש הוא שהלשון יהי' קודש, כלומר שלא לדבר ח"ו דברים בטלים וליצנות, ושלא לישבע לעולם, ושלא לכנות את שום אדם אפילו ילדים קטנים, ושלא להתקוטט עם שום אדם, ושלא להקניט את שום אדם, ושלא לדבר סרה נגד שום אדם. ובזה הלשון קדוש ומקודש, ומקדש את האדם, ומכניס בו חשק למוד התורה, ומדות טובות, ומציאות חן בעיני אלקים ואדם.

אביך המצפה לראות ממך כל זאת
לייבל

בקש את ידידנו ר' שלמה יוסף פערלא נ"י[11], והוא יבינך על בורים את כל המילות אשר לא תבינם עדיין. ואני הנני דורש את שלום ידידי הנ"ל, ומכיר לו טובה ומודה לו למפרע.

הנ"ל

---

9 פרשת חיי שרה.

10 לשם היה נוסע לרגל מסחרו.

11 ר' שלמה יוסף פערלא היה תלמיד חכם יקר ונכבד, שהתגורר בשכנות לסבא ברחוב גנשא. (בסוף ימיו עלה לירושלים.)

ח

הערה שכתב סבא על גבי ה'עין יעקב' בתקופת שהותו בראוונא

עיין שבת קט"ו ע"ב ובעין יעקב הנוכחי דף קי"ח ע"ב מכאן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה ע"כ ועי"ש בגמ', נראה שמכאן סמכו מדפיסי הסידורים לכתוב שני יודין במקום השם הוי' ב"ה, וכבר ראיתי בעצמי חומשים נדפסים ג"כ באופן הנ"ל שני יודי"ן במקום השם, ונדפסו כן בהערת הגה"ק מסאכאטשוב זצ"ל, זי"ע[12].

ראוונא, ד תשא, פ"ט

ט

ב"ה יום ד' תבוא פ"ט ראוונא

לבני יקירי כמר רפאל נ"י

מכתבך מן עש"ק העבר קיבלתי. ובמנין המצוות כפי סדר הפרשיות קלעת אל המטרה ולא חטאת[13]. וגם בדבר הערותיך בצדק לפי דברי רש"י שחושב "ויצא אל מחוץ למחנה" למצות עשה בפני עצמה, יפה הערת, וכעת איני יודע תשובה מספקת לשיטת הרמב"ם שלא חשב רק הלא תעשה "לא יבוא אל תוך המחנה". דהנה הסמ"ג לא מנה גם הלא תעשה מפני שכבר נכללת במצות לא תעשה של פרשת נשא "ולא יטמאו את מחניהם", שהיא כוללת לפי דעתו כל מיני הטמאים לכל מיני השילוח, וממילא גם למקרה לילה שילוח ממחנה שכינה ולווי'. אמנם להרמב"ם קשה, הלא בפרשת נשא יש גם כן עשה ולא תעשה, עשה - "וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו' וכל טמא לנפש", לא תעשה - "ולא יטמאו את מחניהם",

---

12 ראו שו"ת אבני נזר יורה דעה (סימן שסה), וזה לשונו: דבר שרוצים להדפיס סידורים ונביאים ותהלים והשמות הקדושים לא יהי' נכתבים רק בשינוי קצת באופן שלא יהי' בהם איסור מחיקה מן התורה. כי אם הם כהוייתן באים על ידי זה לכמה מכשולות. אמינא לפעלא טבא יישר. ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ח, סימן פז) אחר שהאריך לבאר טעם המנהג לכתוב השם בב' יודי"ן, סיים תשובתו וכתב: ולפני איזה זמן התאונן לפני הגה"צ האדמו"ר מביאלא (שליט"א) זצ"ל, על מה שאיזה מדפיסים התחילו להדפיס בסידורים השם בן ד' בשלימות, הזכרתי זאת לראות עד כמה שקדו חכמינו ז"ל על שלא להביא לידי ביזיון שם הק' ית"ש, ואנן מה נענה אבתרייהו.

13 על פי בקשת סבא היה הבן רפאל מעיין בכל שבוע במצוות שנתחדשו בפרשת השבוע ושולח לסבא את הערותיו. באותו שבוע בפרשת כי תצא נאמר בפסוק (כג, יא): "כי יהיה בך איש אשר לא טהור וגו' ויצא אל מחוץ למחנה, לא יבא אל המחנה". רש"י מפרש שזוהי מצות עשה ולא תעשה, והרמב"ם מנה שזוהי מצות לא תעשה בלבד.

ומדוע לא נחשב פה גם כן אצל מקרה לילה - שאינו נכלל בשאר כל הטמאים לפי דעתו - עשה ולא תעשה כמו שפירש רש"י, וכמו גם שאר כל הטמאים של פרשת נשא. והדבר צריך עיון בספר המצוות להרמב"ם ז"ל בהשרשים שם, וכעת אני בדרך, והספר הנ"ל אינו מצוי לי, ואי"ה כשנשוב לבית אעיין בדבר.

וכן אבקשך בשבוע זה לעורר על כמה דברים אשר לפי מושכל הראשון יצטרכו לחשוב במנין המצוות ולמה לא נחשבו. עיין על הכל, וכתוב לי סברותיך בהם, וגם עוד הערות על מנין המצוות שבפרשה זו.

לעת עתה אינני בקו הבריאות ל"ע, הש"י ירפאני.

והנני מברכך בשכל הישר להבין ולהשכיל וללמוד וללמד.

אביך הדושו"ט

לייבל

שלום לבני היקר נ"י יהושע, מה למדת בשבוע זה? ומה קשה עליך להבין? אהרצליכין[14] גריס צירעלען, איך האב דיר שוין איינגעשריבען אין בית-יעקב דריטע קלאס, אין זינטאג פ' האזינו אנעבסטו געהן.

א גריס שמחהן, דו לערענסטן עפעס חומש?

ב"ה יום ב' שופטים ר"ח אלול תר"ץ ראוונא

החיים והשלום לבניי היקרים מר רפאל ומר יהושע שיחי'

אחרי הקדמתי אליכם שלום, הנני אליכם במכתב אב לבנים יודיע. חכמי הלשון הסכימו שכל לשון נופל על לשון שורש אחד יש לשניהם, וכן הסביר הרמב"ן עה"ת (שמות לג, יא) את שינוי הנקוד בְן בחיריק אצל יהושע בן נון, שהוא כמו תיבה אחת - בינון, ופירושה נבון. ועל פי זה יש להבין טענת חנה דדים שנתת לי במקום בינה היכן בני[15], עיין חנוכת התורה בשם הרבי ר' העשיל זצ"ל דבר נפלא, אמנם לדברינו הוא פשוט, מפני ששורש אחד יש לשניהם כמבואר לפנינו. ולכן נקרא הבן בשם 'בן' מפני שמסבב בינה לאביו.

14 תרגום: ד"ש לבבי לציר'ל. כבר רשמתי אותך לבית יעקב כיתה שלישית, ביום ראשון פר' האזינו את מתחילה ללמוד.
ד"ש לשמחה, אתה לומד מעט חומש?

15 בגמרא (ברכות לא, ב) פירשו את הנאמר בחנה: וחנה היא מדברת על לבה - על עסקי לבה. אמרה לפניו: ריבונו של עולם, כל מה שבראת באישה לא בראת דבר אחד לבטלה וכו', דדים הללו שנתת על לבי למה, לא להניק בהם, תן לי בן ואניק בהן. ויש בזה הדגשה מיוחדת "דדין שנתת על לבי", שזהו מקום בינה, כמו שאמרו לעיל שם (י, יב) שעשה לה דדים במקום בינה, ופירש במהרש"א דהיינו כנגד הלב שבו הבינה.

אחד ממ"ח דברים בקנין תורה הוא המחכים את רבו, ועל ידי זה מבין רבו דבר מתוך דבר מה שלא הי' לו מקודם, ונמצא שהתלמיד העלהו מחכמה לבינה. וכן אמרו תלמידיו של אדם קרויין בניו, כפי המבואר.

ועל פי זה יש להבין מאמר תמוה בזוה"ק (רע"מ נשא קכא ע"ב) "איזהו חכם המבין דבר מתוך דבר", וכבר שאלתי ביאור המאמר הלא הוא נגד מאמר המוסכם (סנהדרין צג, ע"ב) כי הנבון מבין דבר מתוך דבר ולא החכם, ושאלתי זאת ללומדים ומופלגים ולא ידעו להשיב. אמנם לדברינו מבואר, כי כשהחכם משפיע דבר חכמה לתלמידו החכם המחכים את רבו, נמצא שאותו הַהֶחְכֵּם המתחדש[16] נקרא בינה, כי הוא הבנת דבר מתוך דבר. אבל כשאותו החכם משפיע דבר חכמה לתלמידו שאינו חכם ואינו מחכים את רבו, והרב נשאר כמו שהי' שלא נתחדש לו שום הֶחְכֵּם ולא נולדה לו שום בינה, הכל בסיבת התלמיד שאינו חכם. וזהו ביאור הזוה"ק איזהו חכם - "המבין", כלומר, פועל יוצא לאחר - הגורם ומסבב לרבו להבין דבר מתוך דבר, זה הוא בגדר החכם, כי האינו חכם אינו גורם ואינו מסבב להבנת שום דבר, ונמצא שֶׁכָּל הרב כמו שהי' מקודם. והבן היטב פירוש הדברים.

וגם יבואר על פי זה בן ארבעים לבינה. כי עד עשרים זמן הנישואין, ואחר כך תיפח[17], ולעולם ילמוד אדם תורה בטהרה[18], ולכן עולה ארבעים שנה, עד שיהיה לו בן לומד תורה בטהרה, ומחכים את רבו כלומר את אביו, ועל ידי זה נתחדשה לו לאביו הבינה, וזה הוא רק כשהוא בן ארבעים. והבן היטב.

נחזור לענייננו, כי השם "בן" הוא שורש אחד לבינה. לכן אבקש מכם בניי אהובייַ הֱוֹוּ מן אותם המחכימים את רבותיהם, ושיתו לבכם לכל דבר להבין היטב ולחקור על שרשו כדי להיות מן אותם השואלים כענין, וכל שאלה מולידה תשובה אשר היתה עד הנה צפונה וגנוזה, וְתִזְכּוּ וּתְזַכּוּ, וזכות הרב תלוי בכם.

והנני אביכם מברך אתכם בברכת אבות
יהודה ליב באמור"א חז"ל[19]

והי' כי יקשה לכם קריאת מכתבי זה, תשאלו את רבכם נ"י או את ר' יעקב משה נ"י, והם יפרשו לכם הדברים. והנני דורש שלומם.

---

16 אצל הרב מכח התלמיד.

17 עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה. כיוון שהגיע כ' ולא נשא, אומר תיפח עצמותיו (קידושין כט, ב).

18 ראה עוד בקידושין שם: הלכה נושא אשה ואחר כך ילמוד תורה, ובתוספות: וילמוד תורה בטהרה.

19 בן אבי מורי ורבי ר' אברהם חיים ז"ל.

יא

ב"ה יום ג' שופטים תר"ץ ראוונא

כבוד בניי היקרים מר רפאל ומר יהושע יחי'

אחרי שאילת שלומכם והנהגתכם, ואחרי שאילת שלום והנהגת הבית, אומר לכם אשר לפניכם. חכמי המוסר אמרו, אלול - ראשי תבות: אני לדודי ודודי לי, וכדי לבאר לפניכם פירוש הדברים ארחיב לפניכם הדיבור.

הנה האדם הוא חומר וצורה, גוף ונפש. הגוף הוא חומר ממש, חֻמָּר, עפר מן האדמה, כמו שארי החמרים של בעלי חיים או צומחים או דוממים בלי שום הפרש בינו לבין האבן והטיט. ויתרון לו עליהם הוא רק בכח התאוה המתאוה להחזיק חומריותו וקיומו. למשל האבן והטיט הם חומריים, ואין להם שום הרגש ורצון להחזקת קיומם. למעלה מהם הצומח, שיש לו הרגש ורצון להחזקת קיומם וחומריותם, כידוע שטבעי הצומחים לשאוב בקרבם אותן החמרים המקיימים אותם ולפלוט חוצה החמרים שאין להם בהם צורך - כידוע שזאת סוד ישיבת אטוואצק[20], שהאדם צריך להיפך מִן האילנות סרק הנמצאים שם, ומה שזה פולט זה שואב - להחזקת קיומו. למעלה מהן החי, כלומר כל בעלי החיים, שיש להם גם כן יכולת מעט להחזקת קיומם, מפני שהולכים ממקום למקום לבקש אוכל לנפשם, וגם לפעמים בעצות מפליאות כמבואר בספר "אגרת בעלי חיים". למעלה מהן האדם, שהוא חי ומדבר ומפליא לעשות עצות מעצות שונות להחזקת קיומו וחומריותו. אמנם שווה בזה להבהמה, רק בכוח חומריי יותר גדול ויותר חזק ממנה, עד שכל דרכיו אינם אלא תאות בהמה בעלמא בכוחות בהמיים יותר תואבים ויותר חזקים ממנה. נמצא שכל מעלתו הוא חסרונו, וכל "למעלה" האמור אצלו הוא "למטה" מטה, בהמה יותר גדולה.

אמנם הצורה, הנפש, הוא שֵׂכֶל פשוט ובהיר, הוא האור הגדול אשר יצר לו יוצר המאורות להבין ולהשכיל, לחקור על שורש כל דבר נגלה ונסתר, ולהתנהג על פי השכל הישר והברור הזה כל ימי חלדו. בשכבו ובקומו, באכלו ובשתו, בדברו עם בני אדם ובהתבודדתו לבדו בביתו, בהתנהגותו לפני רבו ולפני מי שגדול ממנו בחכמה ובשנים, ובהתנהגות עם אחיו ועם אחיותיו הקטנים והקטנות, בזריזות למלאות רצון אביו ואמו, ובזהירותו לעבור נגד רצונם, בחשקו לענג להם על כל צעד ופסיעה, ובחרדו למרות נגד רצונם. על הכל מורה אותו השכל הישר והבריא אשר חנן ד' לבני אדם יושבי בתי חומר.

---

20 אוטווצק הייתה מקום מרפא, וחולי ריאות היו נוסעים לשאוף את אויר יערות האורן שהקיפו את האזור.

ואם האדם מתראה תמיד עם שכלו, שאינו נחבא ממנו ולא מסתירו מנגד עיניו, רק הוא אצלו תמיד כתרין רעין שלא מתפרשין, אזי נעשה אדם השלם, וכל חומריותו נתעלה מעלה מעלה, כיוון שאינו יורד למטה כמו הבהמה. וכלל גדול יש: כל היורד אינו עולה וכל העולה אינו יורד. ואם האדם אינו יודע כלל שיש לו רכוש גדול כזה שכל בהיר וטהור, אזי נעשה עִוֵּר, ומתהלך באפילה, וכל מעשיו ישרים בעיניו, ודומה לו שמתהלך מישרים, ואחריתו מרה כלענה, ויורד למטה מטה מן הבהמה.

על כן הביטו בעיניכם על שכלכם שלא יסתר אף רגע אחת מנגדכם, ובזה תצליחו ותשכילו בכל דרכיכם תמיד.

ולהיות כי נחפז עלי דרכי באמצע מכתבי זה על כן לא סימתיו כענין, ואי"ה במכתב הבא אסיים לכם ביאור הדברים א'נ'י ל'דודי ו'דודי ל'י[21], ותחברו שני המכתבים והיו לכם למשיב נפש.

אביכם הדו"ש והצלחתכם
לייבל

יב

ב"ה ב' דראש חודש מר־חשון ב' נח תרצ"ב ראוונא

כבוד בניי היקרים, ה' יחננכם בניי!

ראשונה, אביע תודתי לבני מר יהושע נ"י על הדברי תורה שכתב לי, כי מלבד שהוא בכלל מצות עשה ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך וגו' ובשכבך וגו' (דברים ו, ז), שהפירוש הפשוט הוא באיזה אופן שיהי' יהיו דברי משוננים בתוך פיך - עיין בהקדמת הספר הקדוש חובת הלבבות (לשער היחוד), נמצא כשכותבים איזה מכתב מחויבים להזכיר שם דברי תורה; עוד נכלל בזה מצות כבוד, וכמ"ש במשנה (אבות, ג, ו): שנו חכמים "אין כבוד אלא תורה", ובן חכם ישמח אב - פקודי ה' ישרים משמחי לב. ובכלל ואהבתם את הגר, שאני מתגורר בארץ נכרי', וכל דבר שמחה למצוה יחשב; ובפרט שמכניס עצמו בכלל החינוך אשר הוא ממצוות העיקריות מן האב על הבן, חכם בני וישמח לבי גם אני.

והשנית, אני שואל את בני רפאל נ"י, איך מצב בריאותך? וגם יכתוב לי את כל מה שהגיד הרופא מן אל"ף עד ת"ו, הן בסדר ההנהגה והן ברפואות והן סיבת המחלה, הכל מפורט יוצא.

---

21 מכתב זה לא הגיע לידינו, וחבל על דאבדין.

והשלישית, אני מבקש מאת שניכם לכתוב לי בפרטי פרטות סדר היום של כל אחד מכם, ואיך עלה השבת-בראשית, מתי התפללתם? והיכן התפללתם? ואם הייתם אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א אצל 'השולחן'? הכל מפורש בשום שכל ודעת להבין ולהשכיל.

עשיתי זאת בכוונה יתירה - סוף מעשה במחשבה תחילה, לא הגדתי מראש לכם מה לעשות, ולא הזכרתי מאומה, כדי לראות את חפצכם ורצונכם בעצמכם בלי ציווים ואזהרות. אני מצפה למכתביכם לשמח את לבבי, ואי"ה במכתבי הבא אקוה לכתוב לכם איזה חדושי תורה.

אביכם מלמדכם

לייבל

מכתבים לבנים שגלו למקום תורה[22]

יג

ב"ה עש"ק בהעלותך צ"ב אטוואצק

החיים והשלום אל כבוד בני יקיר לי מר רפאל נ"י

באתי עתה הנה שעה מאוחרת אחר הצהריים, מפני שכל היום כאב לי ראשי ל"ע ולא יכולתי לנסוע, ואח"כ הוטב לי ב"ה והנני מרגיש עצמי עתה בטוב.

נשוח עתה מעט מענייני דיומא, רמזי תורה על פי דרכי המוסר והחסידות שהורו לנו רבותינו וחכמינו הקדמונים זיע"א.

בהעלותך את הנרות - שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליו' (רש"י). היינו אם ידליק מעט מעט בתורה ובמצוות ובמעשים טובים, אזי כל ימיו יעסוק בהדלקה, לכן ידליק הרבה באיזה מצוה שתבוא לידו, ויעמיס עצמו כל כך עד שירגיש בעצמו באמת מדרגת עוסק במצוה פטור מן המצוה, ואחר כך ירגיש שהשלהבת עולה מאליו'. וכמאמר אדמו"ר ז"ל "ואחרי מצוותיך - תרדף נפשי", שמצוה גוררת מצוה, ויהי' לו בלבו רדיפה למצוות[23].

---

22 כבודת המכתבים דלהלן נשלחו לבנים רפאל ושמחה, שגלו למקום תורה ללמוד מפי הרב דטומושקעווע רבי הערשל גפן הי"ד, מגדולי חסידי מעזריטש.

23 האדמו"ר מביאלה בעל ה'דברי בינה' ז"ע אמר כנגד הללו שמסיימים חוק לימודם בבוקר אחר התפילה, ומרגישים שעשו די להיום, שאינו נכון לשבוע מן המצוות, כי אם להיפך

ולהבין כל זה היטב, נקדים הפסוק "נפש שבעה תבוס נופת, ונפש רעבה כל מר מתוק" (משלי כז, ז). בשביעה וברעבון הגשמי נראה הדבר הזה בחוש לעיניים, אמנם כן הוא בעשיית המצוה בגשמיות, מי שעושה אותה רק בגשמיותה אזי נעשה "שבע" ונפשו תבוס נופת, כי יש לו בטן מלאה מצוות, ומתגאה על חבריו ועל מי שגדול ממנו בחכמה. ולזאת חסידים הראשונים היו חוטטים בעצמם בעשיית כל מצוה עד שבאו לידי שברון רוח, ולא די שהמצוה לא הכניסה בהם שום התנשאות ובטן מלאה, רק אדרבה היו הולכים הלוך וחסור בעצמם עד שנדמה להם חסרים הכל ותאבים לכל, ושלהבת עולה מאליה. והדברים ארוכים.

אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות - שלושה המזרחיים פונים למול האמצעי, וכן שלושה המערביים (רש"י). לכל איש יש לו מזרח ומערב. זורח ושוקע, בבחינת רצוא ושוב, מטי ולא מטי. והן הזריחה והן השקיעה צריכה להיות דווקא אל מול פני המנורה, היינו גופה של מנורה, לא יתענינו כלל עם לגבי אחרים - אל יתערב זר בנחלתו. רק פני המנורה - פנימיותו, אל תוך הפנימיות יאירו. שלושת המזרחיים הזורחים ומזהירים לא יאירו רק אל תוכיותו, וכן שלושת המערביים השוקעים. בבחינת "וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם" (קהלת א, ה), היינו שהשקיעה צריכה להיות בטבע מפני שאז שואף אל מקומו, ונמצא אשר באמת זורח הוא שם. והבן היטב. וגדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה (נזיר כג ע"ב), מפני שהלשמה נוגע בעצמו ובפנימיותו. וגם אם מוליד על ידי זה בלבו שברון, הלא לבו בעצמו מרגיש זה, בבחינת (משלי יד, י) "לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר". ועל פי דרכינו אינו מדבר הכתוב על דרך דבר והיפוכו להקביל הטוב כנגד הרע, רק כוונת הכתוב על דבר אחד בזמן אחד, מפני שהכל שלו הוא, ולבו של עצמו מרגיש, וזאת בעצמו הוא שמחתו, ובשמחתו לא יתערב זר. והבן זה הדבר כי עומק גדול יש פה.

עוד אסיים בדבר של פלפול מעט. ויעש כן אהרן - להגיד שבחו של אהרן שלא שינה (רש"י). היינו, אל מול פני המנורה יאירו כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך (רש"י). ופירשו התוספות במסכת שבת (כב ע"ב) [גמרא אין לפני כעת ולכן אל תסמוך על דבריי עד שתעיין בעצמך בתוס' בסוגיא דכבתה] וכי לאורה הוא צריך, היינו כלום צריך הכהן לאורה של מנורה, והלא כל ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו, היינו לאורו של אהרן הכהן, אדם מסתכל

"ואחר מצוותיך - תרדוף נפשי", אחר שעושה מצוה אחת תתלהט נפשו בתשוקה לעשות עוד מצוה, כמו שאמרו חז"ל: מצוה גוררת מצוה, ולא שיבוא על סיפוקו במצוה הראשונה. והובא בספרו בפרשת משפטים עמ' נה.

בטפיח ויודע מה בתוכו וכו', עיין שם בתוספות, אלא אמרינן בגמרא עדות היא לישראל שהשכינה שורה בישראל. נמצא שכל ההטיה של ששת קני המנורה לנר האמצעי הי' למעלת אהרן הכהן שכל ישראל הלכו לאורו. ולפי זה אהרן לרוב ענותנותו לא היה צריך להטות, אדרבה יאמרו לאורה היא[24]. וזהו מגיד הכתוב שבחו של אהרן שלא שינה, וקיים כל הנאמר לו בלא שום התחכמות. והבן הדברים היטב. ויען שהדבר הזה הוא טוב מאוד, לכן אני חושב שראיתי זאת באיזה ספר ושכחתי היכן שראיתיו, ואולי בספר הקדוש החביב עלי מאוד תורת משה לרבינו הגדול החת"ס זצ"ל[25].

וגם זאת היא העצה היעוצה לכל ישראל שלא ישתנה משום דבר, הן טוב והן רע והן בטל, לא ישתנה ממאומה, רק ילך לבטח דרכו בדרך תמים באמת ובתמימות. וההולך תמים - פועל צדק, וגם דובר אמת בלבבו, וכמו שהמשורר מוסיף והולך ומזמר לו מזמור לדוד[26].

בני חביבי! רציתי עוד לכתוב לך אבל אין היריעה מספקת, לכן תקרא את דברי אלה פעמים הרבה עד תרגיש בהם נביעה יתירה כפי התפשטות החכמה מאב לבן בחינת נחל נובע.

אכול ושתה ולמוד והטיב לבך בטוב אמיתי, ישמח לבך וטוב לך בכל ענייניך, ובשרני בשורות טוב.

אביך הדו"ש והצלחתך
לייבל

יד

ב"ה אור ליום הששי נח צ"ג ווארשא

אל כבוד בני היקר והחביב מר רפאל נ"י ולבני היניק וחכים היקר מר שמחה נ"י

את שני הכרטיסים[27] קיבלתי, ויראו עינינו וישמח לבנו לשמוע מכם בשורות טובות. כמובן טרוד אנכי עתה, ואין לי עת לכתוב, לכן אסתפק בקצירות האומר,

---

24 הכוונה שאהרן לרוב ענותנותו היה מעדיף שלא להטות את הנרות אל הנר האמצעי כדי שיסברו כולם שצריכים לאור המנורה ולא לאורו, ואף על פי כן לא שינה, וקיים זה שנאמר לו.

25 אחד מהספרים שהיה סבא לומד בקביעות מדי שבת בשבתו.

26 ראו כל פרק ט"ו בתהלים.

27 גלויות דואר.

ואבקש מכם להתנהג בדרך הישר והטוב ולעשות הכל בעתו, זמן תורה לחוד, זמן תפילה לחוד, זמן אכילה לחוד, וזמן שינה לחוד וזמן כתיבה לחוד. כ"ד שעות יש ביום, ויש בהם כדי סיפוק לפרנס את הכל. וה' יצליח אתכם בלימודכם ובאכילתכם, כמאמר העולם כאכילתכם כן תורתכם.

איה"ש עוד אצא בכתובים להרב שליט"א[28], ולחתנו רבו של בני **שמחה** נ"י בלתי מכירו, הנני דורש את שלומם ואת טובתם והצלחתם.

אביכם המצפה להצלחתכם
לייבל

שלום מאמי מורתי תחי'
שלום מאמכם תחי' ואחיכם ומאחיותיכם יחי'
בטח יכתוב עוד אחיכם יהושע נ"י.

טו

ב"ה יום ועש"ק לסדר הפעם אודה את ה' צג וארשא

החיים והשלום וברכה והצלחה ושכל טוב וחן וחסד לבני יקירי וחביבי מר רפאל שמעון נ"י.

אחדשה"ט, ואחרי בקשתי מהקל הטוב אשר מכתבי זה ימצא אותך בשלימות הבריאות ובשקידה רבה על התורה בלב שמח וטוב כתשוקת אב החפץ ומשתוקק להצלחת בנו, הנני להתנצל לפניך על אשר לא כתבתי לך - כמדומה - מאומה, אבל יודע אנכי אשר מי שלא ניסה באלה יהיו כל דברי לפניו כספר החתום, לכן אֲסַפֵּם במילות קצרות - האמן לאביך שלא יכל.

בני יקירי! על כל מכתביך הנני מודה ומשבח לקל עליון שהנחך בדרך אמת והתקין לך חבר טוב, הלוא הוא הבחור המהולל שוקד על התורה ועל העבודה - אדמהו ואכנהו כפי תארך לפני במכתביך ולא ידעתיהו - מר פישל נ"י, הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. יתן ה' שחברתכם יעשה פירות ופירי פירות, וכל אחד יראה מעלת חבירו, וזה בעצמו ינשאוהו מעלה מעלה. וכ"ק אדמו"ר זצ"ל[29] פירש שכל אחד יראה שהמעלה שיש בו היא מחבירו, וכמרגלא בפומא דאינשי בשם הרה"ק הר"י זצ"ל מווארקא, כל הגדול [הגדולה היא] מחבירו, יצרו גדול - [הוא רק] ממנו [של עצמו].

---

28 ראו לעיל הערה 22 בעמוד 396.
29 האדמו"ר מביאלה בעל ה'דברי בינה'.

שמעתי בשם הרה"ק הר"מ מוואורקא זצ"ל, כשאדם מודה להשי"ת על הטובה אשר עשה אתו, צריך גם כן לבקש אשר גם להבא לא יסור חסדו ממנו, והראי' מלאה שאמרה "הפעם אודה את ה'", ולא ביקשה על להבא, לכן "ותעמוד מלדת". ויכולים להתאים את הענין הזה בדברי האבן עזרא[30], הגם כי הוא ז"ל מבליט יותר שלא חמדה להיות לה עוד, אמנם יש לומר שזאת גופא כוונתו לפי שלא ביקשה על הלהבא, וכמו שמצינו בגמרא בפרק ט דברכות (נד, א): ונותן הודאה לשעבר וצועק לעתיד לבא.

והנה הרמב"ם בפרק י' מהלכות ברכות הלכה כ"ו, זה לשונו: "לעולם יצעק אדם על העתיד לבוא ויבקש רחמים, ויתן הודי' על מה שעבר" וכו', עיין שם. והנה זה זמן כביר ראיתי באיזה אכסניא בדרך ספר אחד, והמחבר הרעיש העולם שהרמב"ם כותב להיפך מן הגמרא. בגמרא איתא "ונותן הודאה לשעבר ואחר כך יצעוק על העתיד לבוא", והרמב"ם מקדים הצעקה ובקשה על העתיד לבוא, ואחר כך הודיה על שעבר. והרב המחבר הנ"ל מפליא לעשות בפלפולים שונים ובבקיאות, וסוף דבריו - אחרי פלפוליו הנמשכים איזה עלים - מניח דברי הרמב"ם בצריך עיון.

ולפענ"ד לא ידע - או לא רצה לידע - המחבר הזה פירוש המילות בדברי הרמב"ם. כי הנה בכל דבר ובכל ענין ומקרה, יש תחילה וסוף, עתיד ועבר. קודם שבא הדבר אזי הוא עתיד לבוא, ואחר שעבר אזי כבר עבר. וכל דבר ענין ומקרה מכל קורות ימי חיינו הכל בהשגחה פרטית ממנו יתברך, ולכן קודם שיבוא הדבר צריכים לבקש שיבוא בכי טוב, ואחרי שכבר עבר צריכים להודות לד' שעבר בכי טוב. כמו כל ברכה תחילה וסוף, תחילה - קודם האכילה למשל, וסוף - אחרי האכילה. ובכל דבר וענין מוכרח להיות העתיד קודם העבר, וכן כותב לנו הרמב"ם בצוף שפתיו המתוקים מדבש[31], עיין שם בדברי הרמב"ם באריכות ותרגיש מתיקות נפלאת.

---

30 זה לשון האבן עזרא שם: הפעם אודה את ה' - הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה את ה' - כי לא אחמוד להיות לי עוד, כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי, על כן עמדה מלדת.

31 לפני הלכה זו כתב הרמב"ם: הנכנס למרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה"א שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום וכו', וכשיצא מן המרחץ אומר מודה אני לפניך וכו'. הנכנס להקיז דם וכו' וכשיצא אומר ברוך אתה ה' וכו'. ההולך למוד גורנו אומר יהי רצון וכו', הנכנס לבית המדרש אומר מודה אני וכו', הנכנס לכרך אומר וכו' ואם יצא בשלום אומר וכו', כללו של דבר לעולם יזעק אדם על העתיד לבוא ויבקש רחמים, ויתן הודיה על מה שעבר וכו'.

ובגמרא הפירוש הוא: אחרי שנתן הודאה על העבר, בענין הראשון שכבר עבר, יצעוק ויבקש על הענין השני אשר עתיד לבוא עליו, עיין שם הגמרא[32].

בני יקירי! לא כתבתי לך כל זה רק כדי להורות לך את הדרך הישר שכבר הוריתיך בסדר הלימוד, להבין בתחילה פירוש כל מלה ומלה, ולהבין פירוש הפשוט של המאמר כפי מה שהשכל מרגישו ומקיפו מכל צד ופינה בלי נטות קצת דקצת מן ההרגש השכלי, ואחר כך יכולים להתבונן כל אחד ואחד כפי מה שחננו השי"ת בדעה בינה והשכל. ולא לחטוף בחפזי ולראות שדברי הרמב"ם מהופכים בסידורם מסדר דברי הגמרא ולבנות תלי תלים של פלפולים של הבל עליהם. על זה נאמר (תהילים קטז, יא): "אני אמרתי בחפזי - כל האדם כוזב". ועיין במהרש"א מגילה (ו, ב) על פי הגמ' לא יגעתי ומצאתי[33].

בני יקירי! עד עתה לא הודעתני מהות שיעוריך, באיזה גמרא אתה לומד, ואם פוסקים גם כן? ובכלל מכל הפרטי פרטים, ואם אתה כותב? ומה חידוש נתחדש בבית המדרש? לכן לא אדע מאיזה מקום להעירך, מטעם כי קאי רבי בהאי מסכתא וכו'[34], ואעירך מפרשת השבוע שיד כולנו שווים בו בכל מקום ובכל זמן.

בפרשה למד פסוק ט"ז כתוב: כי שכר שכרתיך בדודאי בני וגו', ואחר כך כשנולד ישששכר כתוב בפסוק י"ח: נתן אלקים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וגו'. וכי מה ענין שמיטה אצל הר סיני?

בפרשה למד פסוק ל"ט פירוש רש"י עקודים - משונים וכו', וכבר נזכרה תיבת עקודים לעיל בפסוק ל"ה, ורש"י לא פירש שם לא מידי.

בבקשה לעיין ולהשיג יישוב נכון, וגם תבקש את חברך לעיין, ואחר כך תשאלו לרבכם שיחי'[35]. ואתה בטובך תכתוב לי את ג' התירוצים יחד עם תשובות על מה דכתוב ומפורש לעיל.

---

32 בברכות איתא: הנכנס לכרך מתפלל שתיים, אחת בכניסתו (מתפלל שייכנס לשלום) ואחת ביציאתו (מתפלל שיצא לשלום). בן עזאי אומר ארבע, שתיים בכניסתו ושתיים ביציאתו, נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד. ופירש רש"י: ארבע - כדמפרש, נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד, נמצאו ד' כדמפרש בגמרא. ועל כן בן עזאי קאי על הנכנס לכרך, שבתחילה נותן הודאה על שעבר שנכנס בשלום, ואחר כך צועק על העתיד שיצא מן הכרך בשלום.

33 זה לשון הגמרא: אמר רבי יצחק: אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי - אל תאמן, לא יגעתי ומצאתי - אל תאמן, יגעתי ומצאתי - תאמן. וכתב המהרש"א: ועל דרך זה פירשו בקרא "האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד" וגו'. האמנתי, שמצאתי - כי אדבר שעניתי ויגעתי מאד בזה, אבל כשאמרתי בחפזי בלא יגיעה - כל אדם כוזב ולא תאמינו.

34 כי קאי רבי בהאי מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתא (שבת נ, ב).

35 רבי הערשל גפן הנ"ל.

שלום לך ולתורתך, ולרבך ידיד נפשי הרה"ג הוו"ח שליט"א, ולחברך שיחי', ולכל בני ביתם אומר שלום וכל טוב סלה.

אביך המשתוקק להצלחתך
לייבל

שלום מאמך תחי' ומאמי תחי' ומאחיך ומאחיותיך שיחיו
אחיך יהושע כותב לך בפרטות.
לשמחה שלחתי 10 זהובים ותקנה לו כפי הבנתך, אולי אנפילאות חמות או כדומה.

מכתבים על אודות העלייה לארץ הקודש

טז

ב"ה יום ג' ויגש תרצ"ג וארשא

שפעת חיים ברכה ושלום אל כבוד ידי"נ הרה"ח האהוב והנחמד מוה"ר חנוך העניך שיחי'[36], שלום, ולביתו אומר שלום.

אחדשה"ט. בטח כבר קיבלת מכתבי אודות חשקי לנסוע לארץ ישראל, אם אין בזה כל כך מאהבת מרדכי, אמנם יש בזה הרבה משנאת המן. המצב בפה נורא ומדוכא מאד, ועל כולם המסחר של תבואה ושל זרעים ירד פלאים ר"ל, וגם אני בתוכם[37]. מעת שכתבתי לך עד עתה נתרחק המצב כמו מעת נסיעתך מפה עד שכתבתי. במלה אחת: בבוקר תאמר מי יתן ערב של אמש ר"ל. איני יודע איך לשית עצות בנפשי מפני שכל יודעי ומכירי בכלל הדבר הזה, למה אעציב אותך חינם. מחכה אנכי ליסע ארץ ישראל ולבנות שמה בית נאמן ונכון ונישא, לגדל שמה את זרעי על ברכי התורה והיראה, ואולי יועיל האויר גם כן לרפואה לז' תחי'.

והנני למלאות רצונך, וכתבתי לך מאמר מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א[38] בשולחנו הטהור ליל ש"ק ח' דחנוכה. וכזה י"ח שנים שלא רשמתי לי שום תורה ששמעתי, או מחמת עצלות, או מחמת חסידות שיראתי פן אומר דברים בקלקל הכוונה,

---

36 ר' העניך שווערגאלד, מחסידי ביאלה מעזריטש, ידיד נפשו של סבא. עלה לארץ הקודש בסוף שנת תרצ"ב.
37 בפולין עסק סבא במסחר בזרעים.
38 ממעזריטש.

ועכשיו נערתי ונעזרתי ושינסתי את מותני להגיד לך דבר אמת, ות"ל[39] עלה בידי לרשום לך מאמר קדוש ונורא הרצוף פה. וגם הרבה דיברתי עם כ"ק אדמו"ר שליט"א ממך. כתוב לי הכל בפרוטרוט מה הוא לך, כי איך שיהי' לא הפסדת כלום במה שנסעת מפה. כתוב לי הכל בפרטי פרטות ומה שתרצה ישאר בסוד. לעת עתה אקצר ואומר שלום.

אהובך ואוהבך המצפה להתראות אתך בארץ ישראל
לייבל

שלום מכל בניי ובנותיי שיחיו, בני רפאל נ"י שואל בכל מכתב מה נשמע ממך, גם רעייתי תחי' דו"ש ביתך.
שלום שלום שלום
שלום לבנך ר' אלעזר נ"י, שלום לש"ב דוד גולדפרב[40], שלום לבת אחי[41] נחמה פרידמן.

מכתב זה נכתב בשם האדמו"ר ממעזריטש, ובראשו הוסיף דברים משלו

בעזה"י יום ג' אתם נצבים צ"ג וארשא

החוה"ש וכט"ס אל כבוד ידיד נפשי אוהבי ואהובי מופלא ומופלג וכו' ר' חנוך העניך[42] נ"י.

אני טרם אחל לכתוב אליך בפקודת מרן אדמו"ר שליט"א, ארשה לעצמי לכתוב שתים ושלוש שורות בדברים שביני לבינך. יודע וזוכר אנכי אשר לא כתבתי אליך זמן רב מאוד, וגם על המכתבים הרבים אשר כתבת אלי לא השבתיך. לא מטעם שכחה, כי לא אשכחך. ולא מטעם בגידה, חלילה לי מעשות כדבר הזה. אמנם ידעת גם ידעת מן הכל בעת היותך פה, וגם אחר כך בהיותך בארצנו כתבתי אליך בפרטות, מלבא לפומא, ולא אוכל לשית עצות בנפשי עד היום הזה, ובכל מכתב ומכתב שאני מקבל מארץ ישראל ממך או מאיש אחר, אזי מגדיל המדורה בקרבי לעלות, ולהוציא הדבר לפועל לא אוכל מפני החסרון הידוע, ונבוך אנכי מאד. ובקריאת המכתבים מארץ ישראל מסתבך אנכי יותר ויותר ומזיק לעסקיי

39 ותהילה לקל.
40 בן ר' מאיר גולדפרב, חתן ר' משה הערש איידלבוים ממעזריטש.
41 בתו של האח בן־ציון ע"ה, שעלתה לארץ הקודש.
42 ר' העניך שווערגאלד, שאליו ממוען גם המכתב הקודם.

הרעועים מאד גם כן בלא זה, ולכן הסכמתי להסיח דעתי מן הענין הזה עד אשר יעור עלי רוח ממרום ברחמים רבים עלי ועל כל בני ביתי שיחיו.

עוד אחת ידיד נפשי! רואה אנכי אשר כל דברי הנכתבים ממני אליך באים אלי חזרה לאזני משום דשכיחי שיירתי[43], לכן חכמים הזהרו בדבריכם, כראוי לכל נאמן רוח לכסות דבר.

אקוה שתרגיש הכל כאשר הייתי באמנה אתי, ותזכיר אותי במקומות הקדושים בהזכרת שמות כל בניי בפרטות ע"ד ישועה ורחמים.

ועתה הנני לכתוב אליך מטעם המלך. השתי לירות נתקבלו, להר' אפרים יצחק נשלח קבלה מיוחדת על האדריסה שלו, קבלה עם ברכה אצולה מכ"ק אדמו"ר שליט"א, מה טיבו של ידידנו זה מאז, האם נתקיים בו אוירא דארץ ישראל מחכים. כנראה נתנה עליך ההשגחה להעיר ולהבין בחכמה, והעיקר לקרב הקרובים שנתרחקו, לכן אל תט מן דרכך ועשה מה שההשגחה תדרוש ממך.

נתקבל ממך קופסא של בשמים עם תהלים ירושלים, ושניהם לרצון לפני כ"ק אדמו"ר שליט"א. וקורא אני עליך חמרי וריחני פקחין (יומא עו, א), לכן העיר אותך אוירא דארץ ישראל מחכים לשתף את שניהם ולשלחם מתנה לאדונינו החכם שליט"א על זמן התקיעת שופר שהיא חכמה וכו'. ובצל החכמה צל הכסף, ושם שורש ההשפעות, כאמור כולם בחכמה עשית, וכמדומה לי שאיתא בזוה"ק וכולהו בחכמה איתברירו וכו'. ואתה תהיה הגורם והמעורר איתערותא דלתתא מהתם להכא ומהכא להתם על ידי כ"ק מו"ר שליט"א לעורר רחמים רבים על כל הנלווים אליו, אשר רובם כמו כולם נשברים ונדכאים עד דכדוכה של נפש, וכל המקודש מחבירו חרב מחבירו וכו'. שנים עשר חודש יש אשר מטרף בני עלית לארץ ישראל, וכל חודש וחודש חִדֵּשׁ והביא מה שאין האוזן יכולה לשמוע ואין הדעת יכולה לסבול. יתן ד' שתהא השנה הבאה לקראתנו שנת ישועה ורחמים על כל אחינו בית ישראל בכל מקום שהם בכלל ועל אנ"ש בפרט, ובראשם על כ"ק אדמו"ר שליט"א החלוש מאד וצריך לרפואה. וגם מצב החסידות נתרפה מאד, מפני שהכל שלשלת אחת, והא בהא תליא, כמאמר רז"ל (אבות ג, יז) אם אין דרך ארץ אין תורה, אם אין תורה אין דרך ארץ. וד' ירומם ויגביה קרנינו למעלה למעלה.

43 שמצויות השיירות ההולכות משם לפה ומפה לשם.

כל בקשותיך במכתבך היו כולם לפני כ"ק שליט"א, והאציל ברכתו מקודש לך ולביתך ולבנך ולכל הנלוים אליכם ברכה כפולה ומכופלת, ברכת ישועה ורחמים, בכתיבה וחתימה טובה לאלתר לחיים טובים ממולאים בכל טוב.

ידי"נ הכותב ומברך בשם מורינו ורבינו שליט"א
יהודא ליב בהר"א חיים ז"ל

[44]הנני אומר לך שלום, אתה שלום וביתך שלום, ובמקום תשובה אתה עומד כי צדק ילין בה[45], כי בארץ ישראל תמיד מדריגת ראש השנה מראשית השנה וגו', ובכן פתוחים תמיד שערי שמים לפעול ישועות.

ידידך משל"י

בזמן שאשלח מעות לארץ ישראל, אולי יעלה בידי ואזכור את ר' שמואל הערש לטובה.

יח

גם מכתב זה נכתב בשם האדמו"ר ממעזריטש זי"ע

בס"ד[46]

החיים והשלום אל כבוד ידידנו הרבני הרבני החסיד המפ' אוהב נאמן הר' חנוך העניך[47].

אחדשה"ט, הלירה נתקבל עוד קודם השבועות, והמכתב עם השמן נתקבלו עתה, ולפי הנראה הי' חצי לירה מר' יהושע ויינברג, יברכהו ה' בכל אשר יפנה ישכיל ויצליח.

לפלא בעיני כ"ק אדמו"ר שליט"א מדוע ידיעותיך זעירות הנה ותקמץ מלכתוב באריכות, וגם אם הארץ מבורכת כדי להשפיע לכל המשתוקקים עתה לעלות

---

44 מכאן ואילך הוסיף אדמו"ר זי"ע בכתב ידו הקדושה.

45 כתוב במדרש תנחומא פרשת פנחס (יג): מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו וכו', שנאמר (ישעיה א) צדק ילין בה. ובכתובות קיא ע"א אר"א: כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון. וכתב בפני יהושע: דאף אם לפעמים חטא בא לידו, או עוון שהוא מזיד על ידי שתקף עליו יצרו, מכל מקום מסתמא גורם לו זכות ישיבת ארץ ישראל שלא לן ועבירה בידו, דלאחר שחטא ומצא עצמו עומד במקום קדוש, ודאי תוהה על הראשונות ושב ורפא לו.

46 נכתב ב-ו' בתמוז תרצ"ד.

47 ר' העניך שוועגראלד, שאליו נכתבו המכתבים הקודמים.

לארצנו הקדושה, בבקשה ממך לכתוב הכל באריכות. והשי"ת ישלח רפו"ש לכלתך תחי' שתשוב לאיתנה בבריאות השלמות ונשמע ונתבשר בשורות טובות.

המברכך בברכה המשולשת בשם כ"ק שליט"א, ידידו ואוהבו המצפה להתראות אתו בקרוב אי"ה.

לייבל פרידמן

ידידי! מחמת הטרדה הרבה אצלי אודות הנסיעה והעלי', קיצרתי במכתבי זה, ואני מכין עצמי לנסוע מפה אי"ה בעוד ז' ימים כלומר ב' בלק[48], השי"ת יצליח דרכנו וישמור צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם לחיים ולשמחה ולשלום.

ידידך הנ"ל

יט

רשימה או מכתב שכתב סבא אחרי עלותו לארץ הקודש בערב ראש השנה תרצ"ה

בס"ד

- ראש השנה

- עולם. שנה. נפש.

אם יש ראש לשנה, קל וחומר שיש ראש לעולם ובפרט לנפש.

ראש לשנה הוא רק באמונה. בשביל שעל פי שכל קשה להבין שנה זו מה טבעה? התורה הקדושה הודיעה לנו שיש שנה, וחז"ל הודיעו שיש לשנה ראש.

הראש משפיע לנפש, הראש משפיע לעולם - אבן שתי'[49], הראש משפיע לשנה.

התכלית היא הנפש. אוירא דארץ ישראל מחכים לנפש, יום הזכרון מזכיר לנפש.

נתרחקתי אני מראש הנפש, בהרחקה גשמית אבל לא רוחנית.

נתקרבתי אני לראש העולם בקירוב גשמי, אמנם ברוחניי רק באמונה, כל ההולך ד' אמות בארץ ישראל וכו'[50].

ההרגל מביא לידי הרגש -

החסידים הראשונים אחרי שבאו לידי הרגש, יצאו מעט מההרגל, ואז עמדו על כור הבחינה של ההרגש.

---

48 י"ב בתמוז.

49 כאבן שתיה שממנה נשתת העולם (יומא נג ע"ב), כן כל ראש על ידו נשתת הכל.

50 כתובות קיא ע"א: כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

אמנם אחרי שנתקטנו המוחין, וגם העבדות ירדה פלאים, שומרים את ההרגל, כדי שלא יאבד הכל, ומסתפקים בההרגש הקל שרכש להם ההרגל.

ובפרט נפש זעירא ופחותה, יוצאת מן הרגל נפש, להרגל עולם, עומדת ורועדת פן תשכח את נעריצך עד שלא תתרגל בנקדישך.

ובכן נבוכה הנפש הזאת.

זאת לא זאת, מה ידידות משכנות ידידים? אם תמצאו את דודי מה תגידו לו? שחולת אהבה אני!

והחוליא הקטנה, נשארה בודדת מן הראש המשפיע על השדרה, ומן השדרה עצמה המחזקת את עצמה ובהשפעת גומלין את הראש, איננה יודעת מה היא לה.

אם היא באה בחשבון שאר החוליות?
אם מקבלת חיותה מהם?
אם היא יונקת בשוה, או לכל הפחות - בפחות?
אמנם על כל פשעים תכסה אהבה,
אהבה מקלקלת השורה.
יסוד החסידות אהבת רעים, קטן וגדול שם הוא באהבה עזה.
היהודי הקדוש זצ"ל אמר דהוו מניימי אכתפי' דהדדי[51] - מסרו את כל מה אשר להם לחבריהם, ולכן לא ראו שינה בעיניהם.

לכן בקשתי ושאלתי מכם אוהביי אחיי ורעיי, אל נא תסור מכם אהבתכם אלי לעולמים, ותחזיקו אותי להח"י חוליות שבשדרה, ונהי' קרוב להראש, ונקבל ממנו שפע חכמה ובינה, לשנה, ולעולם, כי הם תחת ולמטה מהנפש כידוע.

והשפע יושפע דרך הקרובים, אל הנפש, ומהם לשנה, ומהם לעולם, ונזכה לשנה טובה, והרגש חכמה באוירא דארץ ישראל מחכים לכל הקרובים המקורבים באמת, וקרוב ה' לנשברי לב.

וה' יברך אותנו כולנו בשנה טובה, ובכתיבה וחתימה טובה, ובמהרה נתראה בארצנו ומלכנו בראשנו, אמן.

ערב ר"ה שנת ישועה ורחמים לפ"ק[52]

תל־אביב, ארץ ישראל תובב"א

יהודא ליב ב"ר אברהם חיים ז"ל

---

51 הובא ב'דברי בינה' פרשת בהר עמוד קסט, ראו שם דבריו באריכות.
52 שנת תרצ"ה.

מכתבים לבן הגדול רפאל, שנסע ללמוד בישיבה בצפת

ב"ה תל־אביב, יום ד' וירא תרצ"ו

לבני יקירי וחביבי כמר רפאל נ"י

מכתבך היקר נתקבל ביום ראשון שבוע זה, והי' לנו למשיב נפש אחרי הדאגה שהי' לנו אז שלא נתקבל ממך שום ידיעה. ולכן מבקשים אנחנו ממך לכל הפחות מדי שבוע בשבוע לכתוב מכתב אחד באריכות, ובמקום שאמרו להאריך נאמר למען יאריכון ימיך וגו'.

אצלנו ב"ה החיים והשלום, כולנו ב"ה בריאים. האֵם, גם לה יותר טוב עכשיו משהי' לה בימים הקודמים, עוסקת בבית כמקדם. יהושע מְרָבֵד בהמרבד[53] ולומד אצלי מסכת יומא, שמחה[54] לא בא בשבת העבר הביתה, מפני שאמר כי כן ציוותה עליו הישיבה, ובכלל אני מקוה אשר יבוא שמה לידי הכרה בדרכי הלימוד ויהי' לבן תורה. משה לומד חומש[55], משניות, גמרא, ושבע רצון מהחדר וכבר הוא חובש לראשו מגבעת 'סיני'. הילדות לומדות בבית יעקב כמקדם, טובה הולכת היום יום הראשון להתעמלות ברח' פרישמן. האחות המעמלת היתה אמש אצלנו ומסרה לנו את פירוט הכל, ששכרה לה זה עכשיו מחדש אולם גדול להתעמלות. האמא הלכה עכשיו עם חי' לרופא העיניים וטרם אדע עצתו, ציריל בבית כמו שהיתה.

בפה בכלל הולך ומתרפא, הן בעניני הפדיון והן בעניני בנק וקרדיט וכו'. גם המרבד מקוים אנחנו שישא פרי לטובה, מעין חלב[56] טרם אדע דבר, ובטוח אנכי שהכל לטובה, כדי שיתפתח המרבד בעז"ה. כמעט שעברתי גם עם מר קנטור ח. עם השטרות, ובעוד שבועיים יסודרו השטרות האחרונים. והכל בסדר.

---

53 בית החרושת לאריגים שהקים סבא בארץ ישראל.
54 שלמד בבני ברק.
55 בתלמוד תורה 'סיני' בתל־אביב.
56 מקום עבודתו של סבא לפני שפתח את בית חרושת המרבד.

הדוד יחיאל[57] נ"י אצלנו היום, ויש לו תקוה להשתקע ברמת גן בהשתדלותו של 'חזון איש' [שמעריך] אותו מאד[58] שהוא אומן נפלא, מייעץ לו להתעקש בעקשנות ולהשאר פה בארץ ולא חזרה לחו"ל.

עתה באתי על עסקי עתה (עין ריש מגילה ג' א' ובתוס')[59], מה לימודך? בשעות, בכמות ובאיכות. הגם שבעסק התורה אין כמות בלא איכות, כידוע "אני עמל והם עמלים"[60], אמנם יש גם כן איכות[61], ולמעלה למעלה כידוע. ואיך כל צרכיך, האם אתה מברך שעשה לי כל צורכי בשמחה ובפשטות, או שאתה צריך לפלפולים להוציא מדי ספק ברכה לבטלה. בקיצור איך אכילתך, שתייתך, משכבך, וסידור היום וסדר הלימוד. ואני מסיים מכתבי בברכה המשולשת להעוסקים בתורה - ה' יחנך בני!

שלום לך מאביך המצפה לשלומך ולתורתך
אשר **ל'בי י'גל ב'קרבי**

שלום
שלום מהאֵם ומהאחיות הי"ו.

כא

ב"ה תל־אביב, יום א תולדות

לבני יקירי וחביבי מר רפאל נ"י

בשבוע העבר לא כתבתי לך כלום, וגם ממך לא נתקבל היום מאומה. אצלנו אין כל חדש, רק מה שקורין לעיינין אלפין (מגילה כד ב) ובמקום עין חלב - אין חלב62, והתקוה על המרבד, היד ה' תקצר?
האם ב"ה בריאה, הילדים כסדרן, והכל בסדר.

---

57 ר' יחיאל איידלבוים.
58 כשוחט, שהיה שוחט ממוחה בעיר מגוריו מעזריטש.
59 שכתבו על של 'עתה' באתי, היינו תלמוד תורה, שנאמר 'ועתה' כתבו לכם את השירה הזאת.
60 הכוונה למאמרם ז"ל: 'אנו עמלים ומקבלים שכר, והם עמלים ואין מקבלים שכר'. ופירש ה'חפץ חיים' שבעל מלאכה אינו מקבל שכר על העמל אלא אם כן יש פרי למעשיו, אבל אם עמל ולא הצליח במעשיו, אינו מקבל כלום, והלומד תורה מקבל שכר על עצם העמל אף אם לא השיג בלימודו כלום.
61 כאן חסר מעט.
62 ראו הערה במכתב קודם.

בשבוע העבר באה הנה בתו של הדוד ר' שמעון[63] נ"י מוורשה, באה בגפה ומקוה שתמצא פה עבודה, הלואי. הרצון והתשוקה של אחינו יושבי פולני' גדול עד אין לשער, אם אינם נביאים, בני נביאים הם. הדוד יחיאל בגפו יצא, שכחתי שבעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו. צבי וגמן טרם נתכשר כי בא רק לתור, ובעוד שבועיים ידע אם נתכשר ואם יחזור. חידושי תורה אין לי מה לכתוב, רק מה שאני שומע מר' יוסף ברוך[64] נ"י, ומה בצע לנו אם נערוך את עשירותו של רוטשילד אם לא לנו הכסף. אקוה להשיג חד"ת ממך, ויקוים בי מה שכתוב "בני חכם לבך וישמח לבי גם אני" בחדושי תורה שלך.

בני יקירי! בינתיים שלחה לך אמך תחי' על ידי הזדמנות טובה - אשר לאו לכל אמא מתרחש ניסא כזה - איש אשר רוח יראת אלקים בו הבחור צבי נ"י, שלחה לך מה ששלחה לך להבריא גופך ונפשך. אצלנו אין חדשות נוספות ממה שאתה יודע מהד"ש של ר' הרשל[65] נ"י, מצפים אנחנו כולנו לשמוע ממך בשורות טובות.

ל'בי י'גל ב'ישועתך
אביך

שלום מאמך תחי'. שלום מיהושע יחי', מתעצל הוא מלכתוב. הנכון שתכתוב לו איזה דבר תורה על הסדרה או על ריש מסכתא יומא ויעיין בזה ויכתוב לך. שלום משמחה אשר בבני ברק[66]. שלום ממשה, הוא יודע ומבין מה שלומד וגם כתב טוב מאד. שלום מהאחיות שתחיינה. שלום מהדוד יחיאל[67] נ"י, ומהברוכים הבאים אלינו - שלום.

כב

מכתב מהבן רפאל שלמד בצפת

ב"ה, יום ד' וישב, צפת, צ"ו

הורי היקרים שליט"א

אתפלא מאד שזה יותר משני שבועות ולא קיבלתי מכתב. זה שבעה שבועות שאינני בבית, ובסך הכל קיבלתי שני מכתבים, אולי יש בידי איזה חטא, כתבו

63 ר' שמעון פישמן.
64 ר' יוסף ברוך קריבוס, חסיד סטריקוב.
65 ר' הרש'ל גפן.
66 שנסע ללמוד בישיבת נובהרדוק בבני־ברק.
67 ר' יחיאל איידלבוים.

לי ואתקן. אולי תרעומתכם עלי במה שאין אני כותב לכם חידושי תורה, מאיפה יהי' לי חידושי תורה, הלא ישיבתנו היא בזעיר אנפין תשעה בחורים: שלושה בגיל אחי שמחה, אחד מנהל אשר הוא היום בתל־אביב אולי ביקר אצליכם, אחד בגילי, ושניים אשר אינני מגיע לקרסוליהם, ואחד סתם. כל אחד לומד גמרא אחרת, זה... בבא קמא בבא מציעא כתובות, וראש ישיבה שיאמר שיעור גם כן אין, ואני לומד עד עב"ד[68] במסכת כתובות. ושני בחורים מתושבי צפת בגיל של שמחה גם כן לומדים בישיבתנו, אחד מהם הוא בן 14 וגבוה מאד, יותר גדול מדוד גולדפרב, וגם הקטן מהקטנים יותר גדול מהגדול שבגדולים, כי הקטנים ילידי ארץ ישראל והגדולים ילידי חוץ לארץ. אני חשבתי שאוכל פה לעלות מדרגות בלימוד התורה הקדושה, אבל כפי שכתבתי זהו אי אפשר. ואין אני תוהה ח"ו על קיום המעלה הטובה, כי למדתי פה יותר משלושים דפים, ואם הייתי יושב בבית בטח לא למדתי. בפה אין לי מפריעים.

כפי שנודעתי יש רק מקום אחד שיכולים ללמוד - זה ישיבת 'חברון' אשר בירושלים, שמה לומדים מאה בחורים כ"י, רק שמה צריכים לשכור מקום ללון כי אין נותנים מקום ללון. ולו הגיעו הישיבות למדרגת 'שטיבל' בפולין, אזי היה טוב.

בשבוע שעבר ביום י"ב כסלו הי' יומא דהלולא דהצדיק ר' אברהם דב מאבריטש זצוקלל"ה, תלמיד אדמו"ר ר' נחום מטשערנאביל זצ"ל. ומנוחתו כבוד בצפת, ובבית מדרשו לומדים אנו. והרבה מופתים עשה, כי בשנת תקצ"ט הי' רעידת אדמה בצפת, ובשעת הרעדה הי' הוא אז בבית מדרשו, וכל בתי צפת נפלו והרבה אנשים נהרגו רח"ל, וגם בית מדרשו נפל, ובמקומו שעמד שם לא נפל, וגם ביתו הפרטי הסמוך לבית המדרש לא, רק חצי בית מדרש נפל.

יש עוד הרבה מופתים. פעם אחד לא הי' גשמים ובאו אליו אנשי העיר שיתפלל על גשמים, והוא זצ"ל הוציא ראשו מחוץ לחלון ואמר "המכסה שמים בעבים" וגו', ותיכף ומיד נתקדרו השמים בעבים.

והוא חיבר ספר 'בת עין', ואברך אחד סיפר לי מה שראה בספרו: "אלה תולדות יצחק אברהם הוליד את יצחק", ובפירוש רש"י: אלה תולדות יצחק - יעקב ועשו האמורים בפרשה; אברהם הוליד את יצחק - שהיו ליצני הדור וכו'. והדבר תמוה, מה התפלאו ליצני הדור שאברהם הוליד את יצחק, הלוא לפני שלוש עשרה שנה הוליד את ישמעאל, הלא יכול להוליד גם את יצחק? אלא הם התפלאו שיהי' שני הפכים בדבר אחד, כי בתחילה הוליד את ישמעאל ואחר כך את יצחק,

68 כתב היד לא קריא.

הלוא שני הפכים, ודבר זה לא יכלו להאמין. ומה שחשבו שמאבימלך, מעז יצא מתוק, ומאברהם לא יכלו להאמין, זה לעומת זה עשה אלקים שיראו מלפניו, דהיינו שקשה להאמין שיהי' שני דברים בנושא אחד, אלא זה לעומת זה עשה אלקים כדי שיראו מלפניו. ועוד, שאברהם מידת החסד, יצחק מידת הגבורה. וזהו שפירש רש"י אלה תולדות יצחק - יעקב ועשיו האמורים, ועכשיו גם הם שני הפכים - יעקב ועשו, ועוד, שיצחק מידת גבורה ויעקב מידת התפארת, וכיוון שראו ליצני הדור דבר זה שיצחק הוליד שני הפכים, האמינו שאברהם הוליד את יצחק.

גם היינו על ציון שלו. הוא מונח במערה אחת עם 'לבושי שרד' ועוד צדיקים זי"ע ועכי"א, פתח המערה פחותה מעשרה טפחים, ונכנסנו עשרה - בזחילה על הארץ - למערתו, ואמרנו תהלים, גם אצל הבית יוסף, האר"י הקדוש, רבי שלמה אלקבץ, רמ"ק זצוקל"ה.

בנכם המצפה לשמוע בשורות טובות
רפאל

כג

ב"ה

תל־אביב ד' וארא צ"ו

לבני יקירי מחמד נפשי המהולל בדעות ובמידות טובות מר רפאל הי"ו

אל יחר בעיניך מה שאני מקמץ במכתבים אליך, לא משום קלות ערכך בעיני חלילה וחלילה, ולא משום רוע לבי ח"ו, רק פשוט משום טרדה שאינני מוטרד משום התעסקות שאינני עסוק, וכולם מצפים לישועה שהכל ייטב ואיטב גם אני. לעת עתה הכל כמו שהי'. אכן, וזה לך האות, כמו שפירש רש"י ז"ל (דברים יא, לא) ניסים שבעבר הירדן יהיו לכם לאות על ביאתכם לארץ, ובפרט אנו אשר בעינינו כבר ראינו ניסים אחרי ביאתנו לארץ, בטוח לבנו בד' שיעשה לנו ניסים על פי דרך הטבע ושלא על פי דרך הטבע לטוב לנו כל הימים.

דואג אנכי על שאינני עוסק בתורה. וכבר עלה בדעתי לחזק את לימוד הפלפול שהוא דבר המושך את הלב, ומה טוב הי' לו התעסקנו יחד בענין אחד, ואנן מהכא ואתה מהתם נפלפל יחד בענין אחד. ולכן קיים אתה מידה אחת ממ"ח מדות שהתורה נקנית בהם "המחכים את רבו", וכתוב לנו איזה פלפול באיזה ענין מאיזה אחרון או מאיזה חידוש שנתחדש שם אצלכם בבית המדרש, ונתחיל בשעה מוצלחת.

שמעתי פה מפי אנשים נאמנים היושבים זה כבר בארץ פלא מפלאות הארץ, אשר מי ששם לבו ודעתו ללמוד, הוא מצליח בלימוד באופן ניסי שלא על פי דרך הטבע של חו"ל, ומעט זמן לימוד בארץ מוליד דעה בינה והשכל בארץ מהרבה שנים בחו"ל[69]. ואולי מטעם זה נטמן יעקב אבינו ע"ה י"ד שנים בבית שם ועבר ולא הלך תיכף ללבן כאשר ציוהו אביו ואמו, מפני שבארץ יום לשנה יום לשנה יחשב. וה' יצליח דרכינו ודרכך בכל מיני הצלחה.

דברי נפש אביך הקשורה בנפשך
יהודה ליב

האֵם ב"ה בבריאות הטוב, גם זה מנסי ארץ ישראל. שמחה לומד בבני ברק, בטח יש לך ידיעות ממנו מן החברים העוברים ושבים כי גם אני לא יודע יותר. הילדות לומדות בבית יעקב המתמוטט מיום ליום. משה מצליח ב"ה באופן נעלה בסיני, סיני שמו ומעין "סיני" בו. יהי רצון שבית הספר הזה יתעלה ויצליח ויצמיח תלמידים אהובים וברורים כמו הביכורים המאירים פני המזרח בתקות כי לא תשכח. חי' ילדה נחמדה מאד. צביה נחמדה פזיזה ועליזה. יצליח ה' אותנו כולנו ובתוכנו גם אתה, בני בכורי רפאל, והכל יהי' טוב, וטוב, וטוב.

אביך הנ"ל

אני מצוה אותך על **שמחה**. רגע אחד של עצבות מאבד כמה ימי עבודה. הי' **שמח** וטוב לב - **שמח** בשכבך, **שמח** בקומך, **שמח** בתפילתך, **שמח** באכילתך, **שמח** בלימודך, **שמח** בקושיותיך, **שמח** בתירוציך, **שמח** בהתבוננך, **שמח** בעמדך על האמת, **שמח** בקבלת מכתבים מהורין, **שמח** בגעגועיך. שמח וטוב לב, שמחה שלימה כאילו כל מלאכתך עשויה. ואז תזכה לשכל ישר בריא ואמיץ, וטוב לב משתה תמיד.

הדוד טרם נסע חזרה וטרם נתקבל לאיזה מקום משום שהוא מחבב את הארץ ואינו רוצה לחזור בשום אופן. משאר משפחתנו אשר בחו"ל מקבלים מכתבים טובים.

69 ראו כתובות עה ע"א: וחד מינן (מבבל) כי סליק להתם (לארץ ישראל) הוי כתרי מיניהו, ובשיטה מקובצת שם בשם הריב"ש: נראה לי הטעם כי טבע הארץ מסייע להם משום דאווירא דארץ ישראל מחכים וכו', ויש מי שכתב לפי שיצא מטומאת ארץ העמים ונכנס תחת כנפי השכינה.

כד

[פרשת בשלח תרצ"ו]

לבני יקירי מחמד נפשי רפאל יחי'

מכתבך הביא לנו רוב נחת ועונג. לא כתבתי לך תיכף מפני הרשלנות ומפני הטרדה של בלומה, בינתיים קיבלתי מכתבים מהרב מטומשובקא יחי'[70] ומכתבו אליך בייחוד תקבל רצוף פה. שבת הי' אצלינו בחור מישיבת מיר, כנראה הוא ת"ח ויר"ש אמנם מתנגד גדול, ממנו נודעתי שהעסק חסידים - ומתנגדים טרם נגמר. ואינני מבין אותם האנשים, מה להם להחסידים אשר הצליחו להציל רבבות נפשות מישראל וגם אותם המתנגדים בעצמם בכלל זה. כי לולא החסידים הלא כל אנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע, מי הוקיר ופרסם את החפץ חיים בעולם אם לא החסידים? מי מוקיר ומפרסם את הרח"ע גרודזנסקי ואת גאון הגאונים הר"ז מבריסק שליט"א, ומי הם המקורבים והידידים שלו אם לא החסידים וכו' וכו' וכו'. ומטובן של אחרונים יכולים להכיר טובן של ראשונים שלא היה בזה רק מעשי שטן.

יתן ה' שיחדש ימינו כקדם ויחן שם ישראל נגד ההר (שמות יט ב), ופירש הרה"ק מווארקא שכל אחד מישראל מצא חן בעיני חבירו, וזה שפירש"י כאיש אחד בלב אחד, ויקוים בדעת כולנו ד' אחד ושמו אחד.

אני מסיים את מכתבי בחפזון, ואי"ה במכתב הבא אאריך.

אביך אוהבך ומצפה לטובתך כל הימים
לייבל

הי' שמח וטוב לב משתה תמיד.

כה

מכתב שכתב סבא לבתו לקראת נסיעתה עם אמה לטבריה

שלום לך צירייל יקרתי

שם בטבריה יש לך רק מטרה אחת, לאכול ולשתות ולשמוח, דברים שאי אפשר לעשותם למטרה בחיים הרגילים במקום הרגיל אפשר ומוכרחים לעשותם מטרה

---

70 ר' הרש'ל גפן הנזכר לעיל.

באותו המקום אשר נברא משׁשת ימי בראשית למטרה זו, ואני מבקשך להיות שמחה ומשמחת... לשמח את אמך במשך ימי בלותכם שמה, דעי לך כי לכל בן אדם יש רק אם אחת, ואם אותה האם היחידה - שאי אפשר שיהי' לך עוד אם אחרת ח"ו - נסעה אחרי 7 שנות נדוד ועמל ועבודת פרך זכתה לנסוע להינפש ולנוח מתוך עייפות כזו שכבר נפלה ושברה את ידה. הלא זה הוא דבר שחיי' תלוי בו, וגם חייך וחיי וחיי כלנו תלויים בזה, על כן את היא היא הזוכה להיות עמה בצוותא חדא, על כן מטרה אחת לנגד עיניך: כל דבר ודבר שאת חושבת שיהי' לשמחה ולעונג מוטל עלייך לעשות ביתר שאת וביתר עז כדי לשמוח ולשַׂמֵּחַ.

אני מקוה שכל דברי אלו מיותרים מפני שאת יודעת את כל זה מעצמך. אמנם כתבתי את כל זה כדי לזכותך במצות כבוד אב נוסף למצות כבוד אם.

ושמעי בתי מוסר אביך ואל תטשי תורת אמך.

אביך המשתוקק ומצפה להצלחתך

כו

ב"ה יום ו' עש"ק תרומה. תש"ד טבריא

בזוה"ק פ' תרומה: רבי שמעון ורבי אליעזר ורבי אבא ורבי יוסי הוו יתבי יומא חד תחות אילני בבקעתא גבי ימא דגינוסר.

אמר רבי שמעון כמה יאה צלא דא דחפייא עלן מגו אילני, ואנן צריכין לאעטרא האי אתר במילי דאורייתא,

פתח ר' שמעון ואמר...

לבניי היקרים! ה' ירום קרנכם למעלה מעלה!

אודה ולא אבוש, גם אני הייתי בהדא בקעתא גבי ימא דגינוסר - כנרת, אותו הים, אותם השמים, אותם ההרים, ואני בער ולא אדע אף מילה חדא מאי דקאמרי רבנן. אף מילה חדא ממש. ומה אומר? ומה אדבר? אמנם לצאת ידי חובתי לגבי בניי ובנותי היקרים והחביבים עלי כנפשי אפתח אנא פתחא זעירתא לנפשאי, מהנהו הרהורין הקרובים אל ערך נפשי המשוקעת כל ימי' במילי דדרך ארץ והבלי העולם הזה.

והנה החוקרים חקרו אשר לא על הלחם לבדו יחיה האדם, ולא על פרי העץ ולא על פרי האדמה, רק הכל נערך לפי האיכות. זאת אומרת באו לידי הכרת

איזה נקודה קטנה ולפי ערך הנקודה נערך המאכל, ומנקודה יבאו לידי נקודה, עד שבאו לידי הכרת נקודה דק מכל דק עד אין נבדק, וקוראים לזה ויטמינים A וגם (אי-די), ולפיהן נערך כל מאכל וכל משקה וכל הקרניים של חמה וצל וכו'.

ואין לך דבר למטה שאין לו שורש למעלה, הכל בתורה. וגם לתורה יש נקודה - ג' פרשיות של קריאת שמע; וגם בהם יש נקודה - פרשת שמע ישראל ואהבת; וגם בזו יש נקודה - פסוק ראשון שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, קבלת עול מלכות שמים; וגם בזה יש נקודה קטנה - "ע" ו"ד", עין גדולה של "שמע" ודלת גדולה של "אחד" - ע'-ד', והן הנה הויטמינים המוריקים שפע וחיות והוי' לכל בריותיו אשר ברא.

וועו[71] אמענש נעמט די ביידע וויטאמינען ע' ד' אינדערפריה וועו ער הויבט זיך אויף - קריאת שמע של שחרית, איז ער מקבל אוף זיך עול מלכות שמים אוף אגאנצען טאג. ער רעד ווי איוד, ער עסט ווי איוד, ער ארבייט ווי איוד, אלעס ווי איוד. די וויטאמינען האבען איהם זיין עיקר החיות געגעבען. אבער וועו ער רעד, אדער ער באלאקעט, אדער ער טהוט עס עפעס אף דעם ניכטערן מאגען איידער ער עסט די וויטאמינען ע' וון ד', איז ער דעם טאג אפערפאצ'קעטער. ער האט אין זיך אינגאנצען א אנדער ריח, ער איז דעם טאג מגושם. דער ינוקא

71 תרגום: כאשר אדם לוקח את שני הוויטמינים ע' ד' בבוקר מיד כשהוא קם - קריאת שמע של שחרית, הרי הוא מקבל על עצמו עול מלכות שמים על כל היום. הוא מדבר כיהודי, הוא אוכל כיהודי, הוא עובד כיהודי, הכל כיהודי. הוויטמינים נתנו לו את עיקר-החיות שלו. אבל כאשר הוא מדבר או שהוא מפטפט או שהוא עושה דבר־מה על קיבה־ריקה טרם לקחו את הוויטמינים ע' ו־ד', הרי הוא בזבז את היום הזה, יש לו בקרבו ריח אחר לגמרי, ביום זה הוא מגושם. הינוקא בזוהר והרבי ר' זושא באניפולי (ראו בהערות הבאות) מיד הכירו אותו, ולא רצו לדבר עמו.

העצה להשמר מכך היא "נֶעגֶל־וַאסֶר". בכך שיהודי מעמיד לעצמו נֶעגֶל־וַאסֶר, בפעולה זאת הוא מביע הכרה שהוא אינו נשכב לישון כנער־הפקר, הוא לא נרדם כבהמה. לעומת זאת הוא מאשר במעשים שלו כי "בידך אפקיד רוחי". הוא מוסר את נשמתו להשי"ת בתור פקדון. שְׁנָתוֹ היא כדי למשות אותו מבהמיותו, אשר שכלו ומוחו הנם עייפים, ומכיוון שחושש הוא שמא לא יתעורר השכל שלו ואז הלוא תגדל בהמיותו, לפיכך נוטל הוא לפני השינה את הויטמינים ע' ו־ד' ומעמיד לעצמו מים כדי ליטול את הידיים, זאת אומרת שהוא כבר מקבל על עצמו עול מלכותו ואחדותו, שהוא לא ייגע בידיים היכן שאסור לגעת בידיים לא נטולות. הוא מניח "עירוב" שאינו משליך חלילה מעצמו שום דבר, אלא להיפך, רוצה הוא לישון כיהודי, ולקום כיהודי, ובמבט הראשון של העין והניד הראשון של הפה הוא מוציא מפיו "מודה אני לפניך מלך חי וקיים".

אין זוהר[72], און דער רבי ר' זישע אין אניפאלי[73], האבן איהם גלייך דערקענט און נישט געוואלט רעדאען מיט איהם.

די עצה צו פערהיטען זיך פין דעם, איז - "נעגיל־וואסער". דער מיט וואס איוד שטעלט זיך נעגיל וואסער, מיט דער פעולה גיבט ער ארויס פון זיך אנערקענונג, אז ער לעגט זיך נישט שלאפן ווי אהפקר־יונג, ער ווערט נישט אנשלאפען ווי אבהמה. דאגעגען ווערט אנעקענט מיט זיינע מעשים אז "בידך אפקיד רוחי", ער גיבט איבער זיין נשמה צו הש"ת אלס פקדון. זיין שלאפען איז ארויסצושלעפען איהם פון זיי בהמישקייט, וואס זיין שכל זיין מוח איז ערמיעדט, ער האט מורא עס זאל איהם נישט געמינערט ווערען דער שכל ווערט דאך ממילא גרערסער זיין בהמיות, דערום נעמט ער איין פאר דעם שלאפען די וויטאמינען ע' און ד', און שטעלט זיך וואסער די נעגעל אפציגיסען. ד.ה. ער איז שוין מקבל אף זיך עול מלכותו ואחדותו, אז ער וועט נישט אנריהרען מיט די הענד דארט ווי מען טאר נישט אנריהרען אום־געוואשען. ער לעגט א עירוב אז ער ווארפט נישט אוועק חלילה פון זיך גאר נישט, נאר להיפוך, ער וייל שלאפען ווי איוד, און אייפהויבען זיך ווי איוד, און דעם ערשטען בליק מיט דעם אויג און מאך מיט דעם מויל געהען ארויס פון זיין מויל "מודה אני לפניך מלך חי וקיים".

כז

מכתב זה כתב סבא לבני המשפחה בעת ששהה בטבריה

לצבי'לה היקרה שלי!

אני מודה לך מאד מאד על מכתבך הנעים, והנכתב בסגנון נחמד מאד. הזהרי בברכת הנהנין בקול רם, ותלמדי גם לחברותיך לברך בקול רם, ובזה תזכי לעלות לפסגת האושר.

---

72 בזוהר הקדוש פרשת בלק (קפו, א) איתא דההוא ינוקא בריה דרב המנונא סבא הכיר בריח לבושם של רבי יצחק ורבי יהודה שלא קראו קריאת שמע בעונתה באותו יום (משום שהיו טרודים בטרדא דמצות הכנסת חתן וכלה), ולא רצה להתקרב לגבייהו, משום דמאן דלא קרי קריאת שמע בעונתה הוא בנידוי באותו היום.

73 בספר 'סדר הדורות מתלמידי הבעל שם טוב' מובא באריכות מעשה בשני חסידים שנסעו לרבי ר' זושא אחר הסתלקות אחיו הרבי ר' אלימלך מליז'נסק זי"ע, ובלילה לא השיגו מים לנטילת ידיים של שחרית. האחד הלך לישון בלית ברירה, והשני לא ויתר עד שמצא תחבולה והכין. למחר כאשר באו אל הרבי ר' זושא, לא רצה ליתן לראשון שלום ואמר לו שאיבד כל מה שקנה אצל אחיו.

שלום לחי', לפלא למה לא כתבת כלום?

שלום למשה! גם עליך אותה השאלה, למה? אני קורא עליך ישמח משה במתנת חלקו, כי השעון מלמד אותנו סדר לדעת סדר זמנים[74], ועל כל רגע ורגע שהשעון שלך דופק, אתה מקבל שכר כאילו אתה בעצמך מכבד את אביך בכל רגע, ובפרט שסוף הפסוק "ואת אמך" אתה יכול לקיים בפועל ממש.

טבריא כ"ג אדר

כח

רשימה שכתב סבא בימי השואה

בס"ד

בני,

בדרך חכמה הוריתיך

הדרכתיך במעגלי יושר (משלי ד, יא)

חכמה לחוד, ויושר לחוד.

החכמה זורמת מלמעלה, והיושר נובט מלמטה.

ושני הזרמים מתנגדים.

החכמה דורשת דרכים, והיושר רק מעגלים.

החכמה זורמת בשפע, והיושר רק נקודה, קטנה, ישרה,

וכשמוסיפים נקודה לנקודה תהי' גם כן ביושר,

וכשתבוא הנקודה השלישית צריכה גם כן להיות ביושר,

וכן הלאה... וכן הלאה... עד שהיושר מתפשט ביושר, במעגלי יושר.

והחכמה, צריכים להכין לה דרכים רבים, דרכים רחבים, דרכי מלך,

והדרכים מצטמצמים וחוזרים ומצטמצמים,

וכן הלאה... וכן הלאה... עד שמגיעה לנקודה,

ואותה הנקודה, משגיחה ומשמרת על היושר.

וזהו סוד התורה,

המוח ישלוט על הלב - לא תחמוד.

---

74 הבן משה השאיל את שעונו לאביו לצורך הנסיעה לטבריה.

תירוצו של האבן עזרא[75] מבואר למעלה ב"מעגלי היושר",

ותירוצו של החכם האלקי מאלכסנדר זצ"ל[76] מבואר גם כן למעלה "בדרכי החכמה",

ושניהם אמת, ושניהם אחד, ומתאחדים בדרכי החכמה ובמעגלי היושר - "תורה".

כשהלב נאנח,

כשהלב שבור ורצוץ,

כשהכל נמאס ונבזה,

כשהקולמוס והכתב והמכתב נמאס ונאלח

כשהעולם נחרב,

כשהכל מסביב נכרת ונחרב,

כשהכל מבפנים נחרב,

כל האהבות, כל הקישורים הפנימיים - לאוהביי אחיי ורעיי מוריי ורבותיי - איבדו את מטרתם.

אבינו אברהם, ראה בירה דולקת,

תמה ושאל: הלא יש מנהיג לבירה הזאת?

מיד הציץ עליו בעל הבירה - ויאמר ה' אל אברם!

אנחנו בניו, "זרעו של אברהם"

מציצה עלינו התורה הקדושה ואומרת!

זהו סופה של החכמה שלא הדריכו לה דרך התורה,

במקום "והחכמה תחי' בעלי'" אזי ממיתה עולם כולו,

---

75 מבאר האבן עזרא בפרשת יתרו: אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו, כל מה שהוא נחמד למראה עינו. אתן לך משל: דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו, כי ידע כי זה לא יתכן. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי.

76 בספר 'חשבה לטובה' בפרשת יתרו, אחר שהביא דברי האבן עזרא, כתב: ואני אומר שהמשל להיפך, שאף בן מלך לא יתן עיניו בבת כפרית מפני שמכוער הדבר, ואף כך ישראל שהמה בני מלכים ימאסו במעשים רעים ומגונים, מפני שמכוערים לבן מלך.

והיושר שלא המשיכו אותו במעגלי צדק, גידל וריבה עמלקים משחיתים את כל העולם כולו.

הוראה יש לחכמה ושמה "תורה",

התורה נותנת דרכים לחכמה - בדרך חכמה הוריתיך

והיא מדרכת המעגלים של יושר - הדרכתיך במעגלי יושר.

וכמו שאבינו אברהם הי' יחידי בעולם - אברהם העברי,

כמו כן אנחנו זרעו של אברהם מקבלים עלינו עול מלכות שמים להשאר יחידי בעולם,

ומן היחיד הזה תתנוצץ ההצצה של בעל הבירה - ויאמר אליו אני ה'.

טבריא ראש חודש אדר תש"ד

כט

בס"ד[77]

לבתי היקרה והחביבה בתי' תחי'

בת נחמדה!

אחרי אשר חננך אלקים בכשרון להיות מורה לבנות ישראל, בואי אלי ואלמדך בינה.

משה זכה וזיכה את הרבים - זכות הרבים תלוי בו, וכן את תזכי ותזכי את הרבים וזכות הרבים יהי' תלוי בך.

לכן תלמדי את תלמידותיך לשים "נעגיל־ואסער"[78] קודם השינה למראשותיהן.

תלמדי להן לא רק פעם ושתיים, אלא אפילו מאה פעמים ואחד, עד שתדעי בבירור שכולן מתאימות ושכולה אין בהן.

האמיני לי! שיש בזה יותר חכמה ויותר בינה יותר מכל החכמות שאת לומדת אותן, הן חכמות של חול ואפילו חכמות של קודש, הכל כלא וכאפס לגבי הנעגיל־ואסער.

לאו כל אדם זוכה להיות משפיע. לפעמים אפילו האב לא זוכה להיות משפיע על בניו, ולפעמים אפילו האב הבעל־מסביר[79] אין לו השפעה על בניו מפני זה

77 מכתב זה נכתב בשנת תש"ז.
78 כלי עם מים עבור נטילת ידיים שחרית.
79 "בעל מסביר" - בעל כושר הסברה.

שהוא בעל־מסביר. אמנם את זכית להיות עומדת בראש ומשפעת על ילדות קטנות כשרות ונאמנות, תזכי אותן בהחכמה הגדולה הזו, ומובטחת את אשר כל המצוות ומעשים טובים שיעשו אותן הקטנות למן קטנותן ועד גדלותן תהיינה תלויות בך - לזכותך להנאתך ולטובתך, למען ייטב לך והארכת ימים.

המורה למורה
אביך

מכתב זה שלח סבא מירושלים לבני המשפחה לפני שעבר ניתוח בעיניים

ב"ה

ראש חודש א'ני י"י ר'ופאך

לחתניי כבניי, לכלותיי כבנותיי, ולנכדיי כילדיי, ה' יאריך ימיכם ויאיר שנותיכם

היוצר עין הלא יביט - אם השם ית' יצר את העין, בטח יעשה שיהי' יכולת להביט בה. פשוטו כמשמעו, פשוטו כדרשתו - הבטה מלמעלה למטה, וכשהעין קשורה ללב, אזי ההסתכלות "למעלה", ועל זה נאמר ולא תתורו וגו'. ואם היא קשורה להמוח, אז הבטה מלמעלה למטה. ועל זה נאמר החכם עיניו בראשו, ולא בלבו, סרסורא ח"ו, כמו שפירש הק' מפרגא הרר"י זצ"ל זי"ע ועכ"י. וזהו היוצר עין, יצירה - יש מיש[80]. ואם הבריאה - יש מאין - נתקלקלה והענין נכנס לשלב של יצירה - יש מיש, הלא יביט הלא יעשה זה[81] להביט מלמעלה למטה, בהתקשרות עם המוח. כן יעזרנו ה' על דבר כבוד שמו ית'.

הניתוח יהיה איה"ש ביום רביעי שבו נתלו המאורות. האמא הרגישה לא טוב בכל הדרך[82], וגם כאן. עד עכשיו היתה כאן אצלי בבית החולים לעתותי ערב וכבר הוטב לה ב"ה.

מזמורי תהלים בשבילי כ' קכ"א[83].

---

80 היינו שהעין הקיימת צריכה תיקון.
81 את הרפואה, על ידי הבטה מלמעלה למטה.
82 בנסיעה לירושלים.
83 במכתב זה כתב סבא עוד מזמורים שיאמרו לרפואתו, אך ברבות השנים כתב היד נעשה מטושטש ובלתי ניתן לפענוח.

לא

מכתב זה כתב סבא לבנו לאחר נישואיו

בס"ד, ג' בראשית תש"י

חיים ושמחה שלום לבני יקירי ולביתו שלום

לפני ימים אחדים[84] למדנו וקבלנו "אשר עשה אלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים" (קהלת ז, כט), וכפירוש רש"י ז"ל שם[85]. למדנו מזה אשר אחרי הנשואין נתהוה עולם חדש לגמרי. ולפי הכתוב חנוך לנער על פי דרכו וגו' נתהוה חינוך חדש, בבחינת חנוך לנער על פי דרכו החדשה. לכן בתור אב, ובתור אחד מן השרידים מדורו של חסידות, הנני לפניך בהדרכות לפי מה שלמדתי וקבלתי מפי ספרים ומפי סופרים. ואני מתחיל בהדרכה ראשונה קלה ונוחה, ויהי רצון שנצליח את דרכינו ואז נלך הלאה בעזרת השם.

א. לגמור בכל שבוע שניים מקרא ואחד תרגום עם פירוש רש"י ז"ל, ולהמשיך עד מקום ששכלך מגיע. הכי טוב פרשה ליום פרשה ליום.

ב. ללמוד הדף היומי בהשטיבל דגור, ביום שאתה פנוי.

ג. להזהר במקוה. מי שמרגיל עצמו לזריזות בענין הזה, אזי הענין קל לפניו מאד, וזהו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. כמדומה אשר כל המעלות הגדולות שמנה רבי פינחס בן יאיר במשנתנו[86], כולם מאוחזים ומשולבים בזה, דו"ק ותשכח. ובדבר קל כזה יכולים להחזיק במדה מעולה כזו שצריכים להתיגע הרבה הרבה שנים. ובזהירות במקוה יכולים לקפוץ למדרגות רמות ונעלות מאוד. ואולי גם לזה כיוון כבוד קדושת מו"ר זצ"ל על ה'אינטער ועגיל של החסידות'[87].

---

84 בחג הסוכות.

85 רש"י מפרש שם: אשר עשה הקב"ה את אדם הראשון ישר, ומשנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שניים ונקראו 'המה', בקשו חשבונות רבים - מזימות ומחשבות של חטא, כך נדרש במדרש.

86 תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, וחסידות מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחית המתים (עבודה זרה כ' ע"ב).

87 הרבי ממעזריטש זי"ע אמר כי לחסידות יש 'אינטער ועגיל' (קיצור דרך) לבריתא של רבי פינחס בן יאיר, ומדי אומרו סיים בהוכחה, איך יכלו פלוני ופלוני להגיע למדרגות רמות כאלו אם לא על ידי ה'אינטער ועגיל'. וראה בהקדמת אדמו"ר מביאלה שליט"א לספר 'זכרון משלי' (סעיף מג), שמביא בשם הרבי ממעזריטש זיע"א: "אשר דרך חסידות הבעל שם טוב הקדוש זצוקללה"ה הוא קיצור הדרך מברייתא דרבי פינחס בן יאיר".

ד. להזהר לסעוד 'שלוש סעודות' בתוך חברת חסידים, כידוע הסיפור מהבעש"ט הק' זצ"ל זי"ע[88].

אם יהי' ביכולתי אכתוב לך עוד איזה דברים: א. הפירוש של דו"ק ותשכח. ב. השיחה של ה'אינטער ועגיל'. ג. הסיפור של הבעש"ט הק' זצ"ל.

הי' חזק ואמץ בתורה וביראה ובחסידות, שלום לך, שלום למרים תחי' ותהי' בריאה ואמיצה.

אביכם המתגעגע לטובכם ולשלומכם
יהודה ליב פרידמן

לב

ב"ה, בבוקר השכם, יום ה' פרשת צו תשי"ג, תל־אביב[89]

אין צו אלא לשון זירוז מיד ולדורות.

אר"ש [=אמר רבי שמעון] ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חיסרון...

לבני יקירי! יחי'!

אורייתא היא דמרתחא לי כולא לילא, ולא שמתי שנת לעיני, איך יעז איש בזדון לעשות או שלא לעשות נגד דבר המפורש בשולחן ערוך, כי הם חיינו ואורך ימינו, והלוואי, ובהם נהגה יומם ולילה, ואז ואהבתך לא תסור ממך לעולמים. ואפילו לדבר כך בלישנא דליצנותא, חס ושלום, לא תהי' כזאת בישראל, הלוא

88 מובא בספר כתר שם טוב, שפעם אחת שבת הבעל שם טוב בכפר, ובסעודה שלישית קיבץ מחזיק הכפר כמה אנשים, ואכל ושתה עמהם, והאריך בשירות ותשבחות, וראה הבעל שם טוב שהוא מקובל מאוד למעלה, ושאל אותו מה ראה על ככה לפזר על סעודה ג', והשיב מפני שבשבת יש נשמה יתירה ובמוצאי שבת יוצאת, על כן אמרתי שתצא הנשמה יתירה בין אנשים מישראל, והנאו הדבר מאד.

89 הרקע למכתב: בליל י"ג בניסן דיבר סבא עם בנו, ובין השאר הזכיר לו שמחר הוא חייב ב'תענית בכורים' משום בנו הבכור, שנולד בשנה זו, וצריך לעשות 'סיום'. הבן ענה בבדיחותא: "וכי בשביל תינוק כזה צריך לצום?" התשובה הסעירה את רוחו של סבא ולא נתנה לו מנוח. כל הלילה הסתובב בבית אנה ואנה, ולפנות בוקר התיישב לכתוב לו מנהמת לבו מכתב חריף בתוכחה מגולה ואהבה נסתרת, בלשון חכמים - חכמי לב - כדרבנות וכמשמרות נטועים נטעי נאמנים, לקיים הפסוק 'ואוהבו שחרו מוסר'. גם לאחר שסיים לכתוב את המכתב וחתם עליו, לא שככה רוחו, והוסיף עליו הוספה, ועוד הוספה, וכאשר התמלא הנייר עד תומו, המשיך לכתוב בשוליים ובין השיטין, עד שנגמר המקום. וכאשר אך התעורר הלה בערב פסח, כבר חיכתה לו בתיבת הדואר מעטפה ובתוכה המכתב דלהלן.
בימי ה'שבעה' על סבא ז"ל, הראה הבן את המכתב לבני המשפחה, באמרו שהוא רואה במכתב זה מעין צוואה של סבא.

ידוע מאמרי הנביאים ומאמרי חז"ל אודות יהוא המלך[90]. לכן הנני מזהיר בכל מיני אזהרות, ומתרה בכל מיני התראות, אל יעז שום איש מבני יהודה לעבור על דבר המפורש בשולחן ערוך. וכי זוטרא היא, מלתא דקודשא בריך הוא מתיקר ביקריהון דישראל, הבן יקיר לי בני בכורי ישראל, כי לי כל בכור בבני ישראל ביום הוציאי אותם ממצרים, ולעזוב ולהניח יום גדול וקדוש ומיוחס כזה - ואשא אתכם על כנפי נשרים לעילא לעילא מכל דרכין דלעילא ואביא אתכם אלי, הלוא יגל יעקב ישמח ישראל ביום גדול וקדוש כזה, ואיך ימלא שום לב בר ישראל לתת בכורו פשעו ח"ו לסטרא אחרא, לסטרא דמסאבותא ח"ו, לסטרא דלית לה סטרא כלל ח"ו.

לכן, צאי לך בעקבי הצאן, צאן קדשים, ואתן צאני צאן אדם, אתם קרויים אדם, ועשה הכל מתוך רוב שמחה, ובאמונה שלמה מעומקא דלבא. ותביא אתך משקה, אתך ממש, ידיך תביאנה. ואף על פי שאין אומרים בו היום מזמור לתודה, תאמר מזמור קי"א[91], לתת שבח והודיה לרבון כל עולמים שהחייך והגיעך וקיימך וזיכך לשמחה רבה הזו להתהלל בקדושת בכורת בנך שיחי', ולהתקרב למי שאמר והיה העולם, בני בכורי ישראל.

אביך המצפה ומקוה לטוב לך כל הימים
יהודא ליב בן ר' אברהם חיים ז"ל
קנאי בן קנאי

ואתה הקרב אליך את אשתך תחי', ותפרש לה ותסביר לה כל מלה ומלה ממכתב הזה, הנכתב בידיים רועדות. ולכן אומר הנני נותן לך את בריתי שלום, שלום לך, שלום לאשתך תחי', שלום לבנכם שליט"א, והיתה לך ולזרעך אחריך ברית שלום.

ובליל התקדש חג אמר אלוקים יהי אור, ויהי' אורות נכנסות לעילא מן דרגא, בדילוגי. ואעבור עליך, ואת ערום ועריה, בלי מעשים דלתתא. ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, דם הנפש, דם שהנשמה יוצאה בו מתוך עגמת נפש, למה זה, למה אין בי שום דבר, למה אני גברא ערטילאי, דלית מגרמי כלום. ואומר לך, בשביל זה, בדמיך חיי! בדמייך חיי! במתנה מלעילא, וכל הנותן בעין יפה נותן. ומזה גופא תמלא הנפש בשמחה רבה ועושים לעצמו סדר, קדש, ורחץ וכו', לא רק סדר על הלילה הזה, רק גם סדר על כל השנה כולה.

---

90 ראו סנהדרין דף קב: יהוא צדיקא רבה הוה, מאי גרמא ליה, אמר אביי ברית כרותה לשפתים, שנאמר: אחאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה.

91 במזמור קי"א נאמר הפסוק: 'אודה ה' בכל לבב'.

קדש! ואף על פי שכל האנשים הקרובים אליך, וההכרח מכריח אותך לבוא אתם במשא ומתן ואולי גם כן באהבה וידידות, אף על פי כן אתה בעצמך תתקדש, קדש!

ורחץ! תרחץ אותך בכל פעם מהם ומהמונם ומהומם שלא תתלכלך ח"ו בשום לכלוך קל, הן במחשבות, כלומר בהרהורים ח"ו, והן בדיבור, כלומר מלדבר ח"ו שום דיבור המפורש מעבר לדף הן בכתות והן בליצנות ח"ו, והן במעשה - מעשה ממש.

עיקר העיקרים ושורש השורשים דכולא בי תליא, לקבל כל זה על עצמך בשעת הסדר, קבלת עול מלכות שמים, וקבלת סדר על כל השנה כלה. ומובטחים אנחנו מפי אדון כל עולמים, פתחו לי כפתחו של מחט, ואני אפתח לכם כפתחו של אולם, מלא כל טוב, מלא ברכת ה', בהשפעות טובות וישועות, לבני ולכל הנלוים אליו. וכבר ביקש משה על יהושע י־ה יושיעך מעצת מרגלים, אינון אינהון מרגלי חרש, מחשבות רעות ומקולקלות המשוטטות באויר, מאנשים טמאים ומטמאים, ואינון אינהון דמטמאין לבני אנשא בהרהורין בישין, דלא אזלין לסלקין לעילא לרישא למוחין דילי' מעובדין דילי' ומרעותא דלבי' דידי' כלל כלל לא, רק מאוירא דאנשין חטאין ח"ו.

לך אכול בשמחה לחמך, מיכלא דאסותא, מיכלא דמהימנותא דכלא בי' תליא ברכאין דעילא לתתא.

מחמת סיום הניר אסיים מכתבי ואומר שלום.

אל יהי המכתב הזה קל בעיניך כי בדמי נפשי כתבתיו, ותקרא בו ותקרא בו ותקרא בו, ותלמוד בו ותלמוד בו.

חג שמח וכשר

שמח בכל מיני שמחות וכשר בכל מיני כשרות

ליב

המכתבים הבאים (לג-לז) נכתבו אל הבן ר' שמחה בעת שגויס למילואים

לג

ב"ה יום ועש"ק בהר־בחוקותי תשב"י ת"א

חיים ושמחה לבני היקר שמחה יצ"ו ה' אתו את הברכה חיים עד העולם

שימחתנו במכתבך כן ישמחך ה' בכל ענייניך.

מרים ורחלה נסעו ביום ג' לפתח תקוה, יהי רצון לשלום ולבריאות שתיהן. אצלנו ב"ה הכל בסדר, אמא שוכבת, צירל שוכבת, והכל משתפר והולך. רחלי רוזנברג מתגדלת ומתפקחת מיום ליום בלי עין הרע.

איתא בספרים הקדושים, אשר בחדושי תורה שמחדשים ביום השבת קודש, אזי מקיימים בזה מצות כבוד אב ואם, אפילו שהם בעלמא דקשוט. ואם כן, כל שכן שמקיימים בזה מצות כבוד בנים כשהם בחיים ב"ה לאורך ימים ושנים, לכן ארשום לך כאן מה שעלה ברעיוני בעת כתבי מכתב זה:

איתא ברש"י, מה ענין שמיטה אצל הר סיני, אלא לומר לך מה שמיטה נאמרה כללותי' ופרטי' ודקדוקי' מסיני אף כל המצוות כולן נאמרו כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני. ויש לפרש בדרך מליצה: מה ענין שמיטה אצל הר סיני, הלא ההר סיני עומד במדבר, ואין שם מה לאכול, ואין זרעים, ואין פירות, ואין שום דבר, ואם כן מה שם ענין שמיטה? האיך אפשר לקיים הכל ולהזהר מהכל?

אלא לומר לך: מה שמיטה נאמרה כללותי' ופרטותי' ודקדוקי' מסיני, כלומר, אם האדם מתגבר על הכל, ומנצח הכל, ומקיים הכל[1], אזי זוכה בזכות זה אשר כל המצוות כלן נאמרו לו כללותיהן פרטותיהן ודקדוקיהן מסיני, ומעלה עליו הכתוב כאילו קיים כל המצוות כלן לכל פרטיהן ודקדוקיהן. וכן יעזור לו השי"ת, וכל ימי חייו מצוה גוררת מצוה, ובפרט בזה אשר נחשב לו כאילו קיים כל המצוות כולן בשלימותן, אין שיעור למתן שכרן ואורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד, וכל טוב והכל לשמחה.

אביך המתגעגע ומצפה להצלחתך בכל מקום מוצאך
המברכך בברכת יברכך ד' וישמרך
יהודה ליב

דרישת שלום מאמא, היא אומרת שהוטב לה קצת. ומכל אחיך ואחיותיך שיחיו.

1 אף על פי שאין אפשרות לקיים מצות שמיטה בהר סיני, הוא מתגבר ומקיים.

לד

ב"ה, אור ליום ב' במדבר, ל"ט לסה"ע תשט"ו, ת"א

חיים שמחה ושלום לבני היקר מ' שמחה נ"י

מכתבך המשולש קיבלתי, ושמחתי מאד כי יש לך שם חבר לדעה איש חסיד מחסידי חב"ד, ומעכשיו תוכלו שניכם לקיים וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים באהבה רשות זה לזה וכו'. אתה תקבל ממנו חב"ד, לא רק בראשי תיבות, רק חכמה בינה ודעת ממש. והוא יקבל ממך ביטול הישות, בזה שתתבטל לפניו כדי לקבל חב"ד ושאר מידות טובות. וגם סיפורי הצדיקים זה בעצמו ענין גדול ונשגב, אשר לדעתינו אין דעת אנשים פשוטים מגעת עד היכן הדברים מגיעים. והענין מרומז בתוה"ק, ויספר משה לחותנו, ופירש רש"י ז"ל כדי לקרבו לתורה.

אפסיק בינתים כדי להודיעך שלום אשתך ובתך יחיו אשר היו אצלנו כל השב"ק מיום ו' עש"ק צהרים עד מוצש"ק. והנה משה'לי דבקה נפשו בנפשי, כי לא רצה ללכת ממני אף רגע, קרע קצת דף מגמרא, וגם הרבה רצה לקרוע אבל כבר נזהרתי ממנו, ובכלל הוא ילד נחמד ואהוב מאוד. רחה'לה הלכה איתי בערב בשב"ק להתפלל להרבי והיתה שבעת רצון מאוד, וגם מרים היתה שבעת רצון, והשבת עברה אצלנו בבחינת זבח משפחה. ובכל יום ויום הולכים מאתנו אליהם לבקרם פעם אני ופעמיים חי' וצביה, יהושע, וגם מרים באה אלינו. והכל ב"ה בטוב.

בבית החרושת אין חדשות מיוחדות. לפני הצהרים אני נמצא שם כמעט בכל יום, ומה שביכולתי לעזור אני עוזר. הדוגמא של ברוקאט אין עוד מי שיקשרנה. הדוגמא של צמר עם החצאי שופרות כבר עובדת בשביל קפיטולניק, ונקראה שמה בישראל 'יובל'. בכלל המצב לא נשתפר מכפי מה שהיה מקודם. אצלנו בבית גם כן מה שהיה הוא שהוא עכשיו, כן האמא, כן חיה וצבי', וכן אני. למי שיש לו יום של חייקל טוב[2] אזי טוב, וההיפוך להיפוך. הילדים שלי עם ילדיהם שיחיו באים לבקר יום זה עם זו ויום זו עם זה, ויום שניהם עם שניהם כמו שהי'. וב"ה שאין שום חדשות והכל בסדר ב"ה.

---

2 סבא רמז לסיפור על חייק'ל שואב המים, שפעם אחת ראהו הבעל שם טוב קשה יום וממורמר על פרנסתו ועל חייו הקשים, ולמחרת היה שמח וטוב לב ומאושר בחלקו. והראה הבעל שם טוב לתלמידיו שזהו פירוש אדם נידון בראש השנה ואדם נידון בכל יום. בראש השנה נידון מה יהיו חייו בכל השנה, ובכל יום נידון איך יחיה את זה...

נחזור לענייננו. היום ל"ט בעומר הוא יום היארצייט של מורי זקני ר' משה צבי ז"ל. אני קורא אותו 'מורי' אף שלא זכיתי ללמוד ממנו כלום, כי הייתי בפטירתו כבר שית. אמנם זכור לי מאד אשר בכל יומא דפגרא שבת ויום טוב היו החסידים באים אליו בבוקר קודם התפילה, וכלם סבבוהו והטו אוזנם לשמוע כל הגה היוצא מפיו. בבית היה השלך הס, שקט שלא נשמע ולא נראה כמוהו, והוא ז"ל היה תמיד מדבר בלשון חכמים בנחת נשמעים, כך דבר כל ימי חייו, אפילו מילי דעלמא צרכי בניו ובני ביתו לא נשמע קולו בשום פעם, רק בלחש ובחשאי. ואבי מורי ז"ל כשלמד אתי אגרת הרמב"ן ז"ל לבנו[3], תיאר לפני "כמו שהסבא שלך מדבר".

הוא היה בקי עד להפליא. מלבד בקיאותו בנגלה עד שהגה"צ[4] בעל 'עזרת ישראל' ז"ל, הרב דמעזריטש, לא פסק שום דין תורה עד שהתיישב עמו ז"ל מה לפסוק. וחוץ מתורת הנגלה היה בקי במהר"ל ובאור החיים ובספר בעל התניא והצמח צדק בעל פה. והי' בקי בכל ספרי החסידות מראשון שבראשונים ועד אחרון שבאחרונים. והחשוקה ותשוקה ודבוקה והגעגועים להצדיקים ולתורותיהם הי' ממש בכלות הנפש. הוא הי' "חסיד" במלוא מובן המילה. ולכן אין שום פלא מה שכל החסידים והידידים שלו השתוקקו לשמוע מילה מפיו. והי' יודע ספורים על כל הצדיקים ועל כל החסידים. ואבי מורי ז"ל אשר ממנו ז"ל כבר למדתי תורה סיפר לי מקצת שבמקצת מה ששמע מחותנו הסבא שלי, ואני מספר גם כן מקצת שבמקצת לבניי שיחי'. יש לי הרבה דברים שעדיין לא גיליתי אותם מפני שאין הדור ראוי לכך. ואם כן אפוא, אתה טעמת רק בקצה המטה אשר ביערות הדבש.

אמנם לו זכית ללמוד את הדף היומי בטוח אני שגם במחנך[5] הייתי יכול ללמוד במשך הזמן ל"ג דפים. ועל דא ודאי קא בכינא. זה אבידה שאינה חוזרת. אני מתחרט על כל ימי חיי שלא למדתי את הדף היומי, אף על פי שלא עבר עלי כמעט יום בלי לימוד, וגם אז הייתי מחדש הרבה חידושים והיום מפני שהדף רודף אותי אני לא יכול לחדש שום דבר, אף על פי כן מתחרט אני בחרטה גמורה על הדף היומי שלא למדתי, מעוות לא יוכל לתקן, כי במה נחשב הוא כל חידושי נגד דבר אחד מדברי חז"ל על פי פשוטן של דברים. לכן אני מייעץ לך גם עכשיו אולי נמצא במחנכם גמרא חגיגה תתחיל שם ללמוד הדף היומי, ויקוים בך והי' ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד, אחרי שתזכה לסיים את

3 תתנהג תמיד לדבר כל דבריך בנחת לכל אדם ובכל עת.
4 ר' איסר שפירא ז"ל.
5 במחנה הצבא.

הש"ס פעם ראשונה, אז בפעם השני' תרגיש טעם יותר בכל מלה ומלה, ותטעם טעם תורת חיים ותורת חסד. כי כל מעשי הצדיקים קשורים בתורה, כי מעשי הצדיקים מאירים בתורה לדעת את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, כי נר מצוה ותורה אור.

איך שיהי' הנני אומר שלום לך ולחברך החסיד החב"די, תשיחו בדברי תורה ובדברי חסידות ויראת שמים. וכל המקדש עצמו מלמטה מעט מקדשין אותו מלמעלה הרבה, ותהי' יראת השם נגד פניכם, הן באכול ושתי', והן בשיחה, והן לחדול מלשמוע דברים בטלים ושיחת חולין של עמי הארץ, כי אלו האחרונים מטמאים את האדם את נפשו ורוחו ונשמתו, ואנחנו סופרים עכשיו ספירת העומר כדי להטהר ולהתקדש בקדשו. כן יזכנו ה' להתראות בקרוב ברוב עז ושלום, ועד אז לשמוע ולבשר ולהתבשר בשורות טובות.

שלום מכל בני הבית, הן הנמצאים פה והן הנמצאים בביתם שלהם. שלום ממרים מרחל וממשה'לי, שלום מאמך תחי', שלום מאחיך ומאחיותיך, שלום מאביך לייבל

לה

ב"ה יום ועש"ק במדבר, מ"ג למב"י, תל־אביב ארץ ישראל

שבתא טבא וחג שמח, לכבוד בני יקירי רב רחומא לנפשי מר שמחה נ"י

קודם כל דבר, אקדמות מילין אודות אשתך בתך ובנך יחיו, כולם אהובים כולם בריאים, וכולם כבר נמצאו עכשיו אצלינו בבית בתור אורחים מכובדים ובנים אהובים על שבת קודש. אני כותב את מכתבי זה מבית החרושת, בתור ממלא מקומך לחצאין, שלא יהא ליהושע משעמם ושיהי' לו עם מי לדבר, ויהושע ממלא מקומך לחצאין, שהוא הלך עכשיו לבריל אודות השתי, ואני יושב ומחכה על החותמים שיבואו, וכך הלאה, וכן הלאה, סובב סובב הולך הרוח, ועל סביבותיו שב הרוח.

נחזור על הראשונות, אין ראשונות אלא תורה - ה' קנני ראשית דרכו[6]. אמש כתבתי מכתב ערוך לחתני ר' שלמה נ"י[7] ורציתי להעתיקו בשבילך, וחשבתי שאינני מעתיק, מפני שכל דבריי, מה שאני מדבר ומה שאני כותב, הם רק ענין

6 בראשית, בשביל התורה שנקראת 'ראשית דרכו' (רש"י ריש בראשית).
7 מכתב ל"ח.

של העתקה. דלית לי מגרמי כלום, רק מה שספגו אוזני מן הצדיקים והחסידים וזקני שארית עם ישראל אשר ביניהם נתגדלתי ואוזני תשמענה דבר מאחריהם.

העיקר מה שכתבתי לו, ומה שנוגע אליך גם כן, הוא ללמוד דווקא את הדף היומי. ואם מוקשה במקום אחד, יש למי לשאול, כי לא אלמן ישראל, ולא יחסרו גדולי תורה ולומדים לדרוש מהם את אשר יקשה. ומסוגלים הם דברי חז"ל כדברם וכלשונם, ובפרט בהזכרת שם התנאים והאמוראים, הם המשפיעים אורה ושמחה והבנה והסברה, ללמוד וללמד ולשמור ולעשות ולקיים.

ועוד הערתי לו אודות המאמר פתח אליהו הנדפס בסידורים לאומרו קודם התפילה, לכל הפחות צריכים להיות בקי בלשונו ואף על פי דלא ידע מאי קאמר, כי בזה מכניס בליבו בעת התפילה מקצת דמקצת נגיעה דנגיעה מענין אהבה ויראה, מה שאנו כל כך מרוחקים מהם עד שכמעט שאיננו מבינים פירוש המילות, ואלו הן שתי מצוות עשה המנויים בכל ספרי מוני המצוות הנוהגים בכל רגע ורגע. לכן בכל עת פנאי ביום, באמצע היום או באמצע הלילה, בשדה או בשפת הים, צריכים כל כך הרבה פעמים להגיד ולחזור ולהגיד את המאמר הזה עד שיהא רגיל על לשונו.

נחזור על הראשונות כנ"ל[8]. במדרש (במדבר רבה א, ז): התורה ניתנה בשלושה מקומות, או בשלושה דברים (אינני זוכר בדיוק) באש במים ובמדבר. אם נתרגם את זה לפי שפתינו אנו: בחמימות, ובקרירות, ובהפקרות. בחמימות - לגבי עשיית המצוות, חם ליבי בקרבי. ובקרירות - לגבי היצר כשמתאווה לדבר עבירה ח"ו, או כשמתאווה במקומות שלא ראוי להסתכל, או כשמתאווה לשמוע דברים בטלים או ניבול פה ח"ו או ליצנות, או כשנותן בפה איזה ליצנות של יופי אגלייך וערטיל וכדומה, אז צריכים להשתמש בקרירות. ובהפקרות - לגבי לימוד התורה, כשפותחים את הגמרא צריך להיות הכל הפקר מופקר, שלא לחשוב בשום דבר אחר רק להבין פירוש רש"י איך שמפרש את הגמרא, ואם זוכים גם ללמוד תוספת, אזי מה טוב ומה נעים להעמיק בעומק כוונת התוספת לפי פירוש המהרש"א והבאים אחריו הגאונים האחרונים ז"ל, ואז לחזור ולהעמיק בפירוש רש"י.

ועתה אתה ברוך ה' בני יקירי, אתה נמצא עכשיו בצה"ל[9] בבחינת אש ומים ומדבר יחד, קל לך מאוד לקבל את התורה על ג' האופנים. והג' אופנים יעוררו

---

8 אין ראשונות אלא תורה.

9 כאמור לעיל, מכתבים אלו נכתבו אל הבן שמחה בעת שגויס למילואים בצבא.

בך חיות דקדושה, ושיקויים בך והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול משבחים ואומרים.

שלום לך, שלום לחברך להחסיד החב"די, שלום מכולנו.

אביך הדושו"ט

לו

ב"ה א' נשא מ"ה למב"י תל־אביב

לבני יקירי מ' שמחה נ"י

אחדשה"ט. הנני לבשרך כי זה האיש משה הולך וגדול, בנך משה צבי הולך בדרך הישרה, לבדו הולך כבר כמו בן אדם גדול. וכשעולה במדרגות הוא רוצה דוקא להציב את רגלו השניה במדרגה השניה כמו הגדולים ולא על אותה המדרגה איפה שרגלו הראשונה עומדת. אהבתו אלי היא בלי גבול. הוא מדבר כל היום, הוא קם משנתו בשעה שש בבוקר ומתיצב ומתחיל לשורר ולזמר ולדבר, וכך הוא מדבר כל היום, פעם בלחש ופעם בהתרגשות, ואנחנו הגדולים לא מבינים את שפתו, ולעומת זה הוא מבין את שפתינו. כשראה שאני לוקח את השטרימל, אף על פי שעדיין לא לבשתי לא את המעיל ולא את החגורה, כבר הוא רץ לדלת כדי ללכת אחרי לבית הכנסת, ובקונצים צריכים לרמות אותו הביתה חזרה כדי שיתן לי ללכת. בכלל הוא ילד טוב ונעים לאורך ימים ושנים טובים.

גם רחל'ה ילדה סולידית נעימה ופקחית, מתונה מאוד, ומדברת בדעה מיושבת כמו בן אדם גדול. כפי הנראה רוצה למשול בו, ובעוד ימים קרובים יש לקוות שהוא ירביץ לה, לקיים מה שנאמר והוא ימשול בה. ת"ל [=תהילה לקל] כי היה לנו שבת שמח, שבת רצון לכולם יחד. מילא ממרים אני לא צריך לכתוב לך כי אשת חיל עטרת בעלה, הכל כמו משלי שלמה על האשה הטובה.

יה"ר מלפני אבינו שבשמים שיהיה לך ברכה והצלחה בכל מעשי ידיך ותצליח בכל אשר תפנה, ותחזור הביתה חזרה לחיים ולשמחה ולשלום, ולשמחת כל בני ביתך, ולשמחת כל בני ביתי, ולשמחת אמך ואביך

לייבל

חג שמח בקבלת התורה בשמחה, ושלום לחברך החסיד החב"די.

לז

ב"ה יום ב' נשא את ראש, ב' סיון, מ"ו לסה"ע, ת"א

ברכת החג לכבוד בני יקירי ר' שמחה נ"י

מכתבך מיום ד' במדבר נתקבל תמול, והנה הרגשתי בו איזה נבוכות, חברך נסע ממך ונשארת בדד, ואינך יודע איך מקבלים את התורה באופנים כאלו. הגם כי הקדמתי רפואה למכה במכתבי הקודם, כמעט שהשבתי לך על הכל עוד טרם שאלת, אמנם יש לי כרטיסי דואר במחסן של בית החרושת, ויהושע איננו ואין לי עם מי לדבר, לכן לקחתי עטי בידי לכתוב לך, יום אחר יום. העיקר במכתבי זה להודיעך שמחתי במשה'לי. המר"מ[10] שלך נשארו כבר עד שבועות אי"ה אצלינו, לא נוכל לעזוב את הילד הנעים הזה כי הוא משמח אותנו כולנו, הוא קם בשש בבוקר ומתחיל לשורר ולזמר ולדבר כחצי שעה בערך, אני שכבתי במיטתי ושמעתי את הכל ועשיתי עצמי כבלתי שומע כלום. אחר כך השכיב עצמו חזרה, אני חשבתי כי הוא ישן, אבל תיכף כשקמתי ממיטתי, עמד על רגליו ונתלה בי בצוארי שאקח אותו, ולקחתיו והעמדתיו על הרצפה ורץ אל האמא שלו.

גם רחלי ילדה מאד נעימה, מאד, משוררת ומזמרת ומספרת לי מה שכתוב בספרים שלה. היא מתחילה את הסיפור בזה הלשון: בספר שלי כתוב וכו' וכו'. ממרים כבר כתבתי תמול, ובסך הכל הכל ב"ה טוב על הצד הטוב ביותר. והטוב ומטיב יטיב לנו בכל מכל כל כמו שנתברכו אבותינו וכו'.

וידוע לך מאמר גדול החסידים פירוש על הגמרא (יומא פו ע"ב) היכי דמי תשובה באותו מקום ובאותה אשה ובאותו זמן, ופירש הוא ז"ל, שהמאמר הזה נאמר להוציא מלבן של החושבים לו היה לי אשה אחרת - יותר טובה או יותר רעה - אזי הייתי יותר טוב, ולו הייתי במקום אחר - למשל בירושלים במאה שערים או בבני ברק בזכרון מאיר - אזי הייתי יותר טוב, ולו הייתי בזמן אחר - למשל בזמנו של הבעש"ט ז"ל או בזמנו של הרבי מלובלין ז"ל או בזמנו של הרבי מלענצ'נא ז"ל - אזי הייתי יותר טוב. אמנם! לא כן הדבר, רק באותו מקום שאתה נמצא עכשיו, ובאותה אשה שיש לך, ובאותו הזמן שאתה חי בו, ובאותו המצב שאתה נמצא, אתה יכול לקבל את התורה ולקבל עול מלכות שמים, ולקיים מצות עשה ולהזהר מעברות לא תעשה, וה' יהיה בעזרך. ואין הקב"ה בא בטרוניה עם בריותיו, וכל חד וחד לפום דרגא דילי'.

והנני מברכך בברכת חג שמח חג טוב, בחיים בריאות ושלום עם כל בני משפחתך מאביך הדו"ש.

ליב

---

10 מרים, רחל ומשה.

לח

ב"ה אור ליום ועש"ק במדבר מ"ג למב"י[11] פת"א

חיים ושמחה ושלום לכבוד חתני היקר רב יקירא ורב חביבא הרא"ש[12] נ"י

אפתח אנא פתחא לנפשאי כדרך הלומדים שמתחילים ברמב"ם.

הרמב"ם (פ"ז מהלכות תמידין ומוספין הלכה כה) פסק שספירת העומר בזמן הזה דאורייתא, ואחריו החינוך (מצוה שו) מחזיק בדבריו, ולכן נתן טעם לדברי המצוה הזאת כדי להכין עצמנו לקבלת התורה. וכמדומה שהרמב"ם ז"ל בעצמו מזכיר טעם זה באחד מחיבוריו או באחת מאגרותיו, אינני זוכר בדיוק, אבל דבר ברור שחד מן קמאי מפרש טעם זה אליבא דהרמב"ם. ולפי זה נדפס בסידורים הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה וספרתם לכם וגו'. ולפי זה נדפס גם כן בסידורים כדי שיטהרו נפשות עמך ישראל מזוהמתם. ולפי זה נסדר בסידורים על פירוש האר"י ז"ל שבכל ספירה וספירה מתקנים איזה פגם המיוחד להיתקן באותה הספירה. הכל על פי הלכת הרמב"ם ז"ל ועל פי כוונת האר"י ז"ל, ועלינו לשלם פרים שפתינו, כמובן לקטני הדעת כמונו.

והנה בלילה הזה מ"ג לספירת העומר נרשם בסדורים "ובזכות ספירת העומר שספרתי היום יתוקן מה שפגמתי בספירה חסד שבמלכות", לכן נאריך קצת להבין פירוש הפשוט "חסד שבמלכות" לפי פשוטו. הרמב"ם בפ"ג ממסכתא אבות פירש המשנה 'כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ'. פירוש עול תורה - התמדת הקריאה. ולכאורה מוקשה למה לא פירש הרמב"ם כמו ששאר כל ישראל רגילים לפרש עול תורה - לילך בחוקותי ולשמור מצוותי וכו', ולמה מפרש הרמב"ם דווקא "התמדת הקריאה".

ונראה לפרש בעז"ה על פי שנדפס בסדורים לומר מאמר פתח אליהו לפני התפילה. המאמר הזה מתקוני זוהר נתקן לומר אותו לפני התפלה כדי להכניס בלבנו קצת מגדלותו ורוממותו יתב', ואפילו לא ידע מאי קאמר המלים הללו קודש הם ומכניסים בלב האומרם הארה דהארה מעין אהבה ויראה, ואפילו למי שלא אומרים אותו בכל יום, כיון שכבר רגל בו וטעם מקצת מן המקצת מן הקצה המטה אשר ביערות הדבש נעים לחך המתפלל. ולכן אל תחשוד בי

---

11 שנת תשט"ו.

12 ר' אברהם שלמה מאיר.

חתני יקירי שיש לי ידיעה או קצת הבנה בענינים כאלו, לא מהם ולא מקצתם, לא קיבלתי מפי רב ומעצמי לא רציתי לדרוש ולעלות במופלא ממני. ויש לי הרבה לדבר מענין הזה, ואי"ה עוד חזון למועד.

נחזור לענינינו. בפתח אליהו איתא "מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה", נראה מזה שמלכות היינו פירושו תורה שבעל פה, ולכן הרמב"ם פירש את המשנה במדה כנגד מדה, אם מעבירים ממנו עול מלכות, זה סימן שקבל עליו עול מלכות, ומה זה מלכות - פה, תורה שבעל פה, ואם כן עול תורה פירושו התמדת הקריאה.

עד כאן פירשנו פירוש מלת "מלכות". ועכשיו נפרש מלת "חסד". דהנה שמעתי ממורי ורבי זצ"ל[13] דהנה אמרו רז"ל בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין, דהתורה מכניעה את היצר הרע, כל תכניות היצר ותחבולותיו נכנעים רק על ידי התורה. אמנם האיש המורם מעם אשר כבר זכה להכניע את יצרו וזכה לישר את מידותיו ותקן הכל, אשר עליו נאמר (קהלת ז כט) אשר עשה אלקים את האדם ישר, ואחרי כן הוא לומד תורה, אזי נקראת תורתו "תורת חסד". וכל זה נאמר על ימי הנעורים אשר בקרבו טמון אורבו חמימת היצר ורתיחתו, ו[הוא] כבר אינו נצרך להתורה שהתורה תישרנו מפני שהוא כבר מיושר, וכל התאוות בטלות אצלו, וכל השבע מדות מתוקנות אצלו, ובאופן כזה כל מה שלומד הוא לומד תורת חסד, על זה נאמר זכרתי לך חסד נעורייך - התורת חסד שלמדת בימי נעורייך - אהבת כלולותייך וגו'[14]. ואם כן זה יהי' עכשיו פירוש חסד שבמלכות, כלומר תורת חסד כנ"ל במלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה כנ"ל.

ותורה שבעל פה היא רק כשאומרים בדייקנות אותם המלים כמו שחז"ל אמרו, ופוק חזי עד היכן הגמרא בעצמה מדייקת אית דאמרי' וכו' ואית דאמרי וכו', אמרי לה משמה דרב אמי ואמרי לה משמי' דרב אסי. ולפי מה דדכירנא מימי ילדותי ממש, בסוף מרובה בב"ק (דף פ' ע"ב) חב"ד בי"ח בח"ן סימן, אמר רב אחא בר פפא בשם רב אבא בר פפא בשם רב אדא בר פפא, ואמרי לה אמר רב אבא בר פפא בשם רב חייא בר פפא בשם רב אחא בר פפא, ואמרי לה אמר רב אבא בר פפא בשם רב אחא בר פפא בשם רב חנינא בר פפא, עד כאן. הגע בעצמך למה נזכרו כל האמרי לה דאדכרו התם אם לא שזה מה שהשמיע לנו הירושלמי (שקלים יא א) לעולם יראה אדם כאילו בעל השמועה עומד לנגדו, וכפי שמקובל מפי הצדיקים ומפי החסידים כל בעל השמועה

---

13 הרבי ממעזריטש זי"ע.

14 עד כאן דברי הרבי ממעזריטש, דבריו נכתבו גם בספרו 'זכרון משלי' על חג השבועות עמוד קמז.

כשמזכירים את שמו בלימודו אזי הוא משפיע ומאציל מאורו - אור זרוע לצדיק - על אותו הלומד הפשוט שמזכיר את שמו בשעה שלומד את הלכתו או את הגדתו. וזהו בלי ספק אחת מכוונות הגר"א ז"ל בהגהותיו לשולחן ערוך להחזיר עטרה ליושנה ולהזכירה בשם האומרה. וכל זה הוא רק כשלומדים דברי חז"ל ככתבם וכלשונם, ומזכירים שם אומרם שמות התנאים והאמוראים, אז הם מאירים מאורם ומשפיעים מצדקתם ומאצילים מחכמתם כדי להבין ולהשכיל את דבריהם הקדושים.

ובכלל אני מעורר לך שוב פעם מה שדיברתי אתך פעמים בעל פה, לא ידעו ולא יבינו בחשיכה התהלכו אותם שאינם לומדים את הדף היומי. ממה נפשך, בשביל למדן, מאי אכפת לו אם לומד עוד דף גמרא נוסף. בשביל יהודי פשוט, מה אכפת לו אם מרגיל עצמו לדברי תורה, ואפילו אם יוקשה לו באיזה ענין מה זה, הוא צריך לציין לו המקום המוקשה וללמוד הלאה, ואחר כך כשיפגש באיזה למדן ישאל ממנו שיגיד לו, וכי איזה בושה יש בדבר.

מספרים הלצה בשם הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל, שקיבל מכתב מאיזה למדן או רב ובתוכו קושיא עצומה, והמקשה מתאונן במכתבו שכבר עברו איזה שבועות שהוא עומד בקושיא הזאת ואינו יכול ללמוד הלאה, ומבקש ממנו שירחם עליו וימציא לו תירוץ על קושיתו. הגאון ר' יצחק השיב לו מכתב קצר מאוד, עיין מסכת פלונית בדף פלוני בתוספות בדבור המתחיל כך וכך. והנה המקשה קיבל מכתב הגאון ועיין בתוספת המדובר ולא ראה שום דבר וחצי דבר שיהיה שייך, שם לילות כימים ונתייגע למצוא איזה פשר דבר איזה שייכות יש בדברי התוספת לקושיתו ולא מצא, עד שהשיב להגאון ז"ל דלא ידוע לו מאי אהני לי' רבנן במכתבו. אמנם ר' יצחק אלחנן זצ"ל השיב לו כוונת מכתבו, פוק חזי אותו התוספת הוא מקשה שם "תימה" תמיהה גדולה בלי שום תירוץ, ואף על פי כן לא נמנע מללמוד הלאה, ויש הרבה תוספת על שאר הגמרא ממנו והלאה, ולא נמנע מללמוד בשביל זה שהקשה קושיא עצומה והניח בתימה בלי תירוץ.

והנני אומר קנצי למילין[15], הגיע זמן קריאת שמע של המטה ואני צריך לישון. ואסיים את מכתבי בברכת שלום לך ולבתי' ולחיים, שלום שלום שלום.

שלך, לייבל

שמתי פתקא בטור אורח חיים אודות הדרכי משה שאמרתי לך אמש, והנה הוא כמו שאמרתי לך, וכל זה גורם לימוד הקיצורים.

---

15 מלשון קץ וסוף.

לט

ב"ה י"א נשא מ"ה למב"י[16] תל־אביב ארץ ישראל

אהבה אחוה שלום ורעות לכבוד בניי היקרים שיחיו

בתי מרת בתי' תחי', וחתני ר' אברהם שלמה יחי', ונכדי ר' חיים יחי', כולם יעמדו על הברכה להתברך בברכת התורה, אורך ימים בימינה ועושר וכבוד אפילו בשמאלה.

בכתבי זה אני מתכוון לדבר אחד, על מה שהזהיר שלמה המלך ע"ה (משלי כז י) רֵעֲךָ וְרֵעַ אביך אל תעזוב. ואהבת לְרֵעֲךָ כמוך זה כלל גדול בתורה (ויקרא יט יח, וברש"י), ואם יאמר לך אדם שכבר הגיע למדרגה זו, תדע ששקרן הוא, כי רק יחידים יש בדורות שמגיעים לזה, כמו ר' דוד ללובר ז"ל, ר' משה ליב סאסובר ז"ל, ר' וועלוועל זבראזר ז"ל וכדומיהם זיע"א. אבל אם יאמר לך שהוא פטור מזה לגמרי, זה נקרא פריקת עול, לכל הפחות אחוזים קטנים במדרגה קטנה, וכמ"ש בסדורים, בתפילה קודם התפילה[17] "וממדרגה למדרגה תעלינו עד שנזכה" וגו'. לכל הפחות הפרש גדול יש בין אהבה של מכירים של דור אחד, ובין מכירים של שני דורות, ובין מכירים של יותר דורות. והנה נמצא בעירכם הרב יוסף קאליש שליט"א והרבנית תחי', האנשים האלו הם ידידים שלנו ואוהבים שלנו מדורי דורות. אמו"ז [=אדוני מורי זקני] הי' קשור בעבותות האהבה לזקנם שלהם, ממש "כמוך" ואולי יותר מ"כמוך". האנשים האלו[18] הכירו את זקני ז"ל בתורה אוהב מסור ונאמן, והאהבה הזאת עודנה קשורה ובני בניהם, ולמה תזניחו בזדון דבר יקר כזה, לעורר אהבה ישנה, לעורר רֵעֲךָ וְרֵעַ אביך. הלא אוהב וידיד בעיר אחת הוא דבר יקר שאי אפשר להשיגו בכסף, ולמה תזניחו את זה בחנם ללא דבר. ידוע לכולם מאמר החכם אל יהא מיותר בעיניך אלף אוהבים, ואל יהי קטן בעיניך אפילו שונא אחד[19]. הלא תכלית התורה היא אהבה אחוה וריעות, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בסוף הלכות חנוכה[20], ומביא ראי' מהפסוק דרכי' דרכי נועם וכל נתיבותי' שלום.

---

16 שנת תשט"ו.

17 שתיקן הרבי ר' אלימלך מליז'ענסק זי"ע.

18 בני הרבי.

19 הביאו הרא"ש באורחות חיים.

20 "גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום".

ובזה אסיים מכתבי זה ולא אערב שום ענינים אחרים כדי שתדעו שזה כל כוונתי במכתבי זה.

והנני אומר שלום וברכה וכט"ס
אביך לייבל

מ

בס"ד א' שופטים תשי"ט ת"א

לבני יקירי!

דע לך בשם כ"ק אדומו"ר זצ"ל מביאלא, ואח"כ שמעתי זאת בשם צדיקים רבים נבג"מ, מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות, כלומר שהצדיק צריך ליתן רשות לרופא לרפאות, ובלי רשות הצדיקים אין לו רשות.
ואני מבין את זה פשוט, כמו שאחד מדליק נרות חנוכה על דעת עצמו כי בימים ההם נצחו החשמונאים את היונים, או שהוא מדליק על פי ציווי חז"ל אשר קדשנו במצותיו וציוונו להדליק נר חנוכה.
וה' יתן לך דעה לבטל דעתך לדעת הצדיקים שליט"א.
אביך האומר שלום לך ולזוגתך שלום
אביך

מא

בס"ד[21]

בתי היקרה!

דעי לך, אשר להיות בשמחה זה אחת הרפואות הנמצאות בעולם, לא רק "אחת", רק "יחידה". בשמחה חיים, בשמחה מאריכים ימים, בשמחה מודים ומשבחים לבורא עולם, בשמחה מתרפאים, בשמחה מולידים בנים טובים ובריאים, בשמחה מגדלים בנים לכל טוב. הכל רק בשמחה.

השמחה יכולים לקבל בחשבון פשוט, אם מסתכלים על אותם בני אדם שיש להם פחות ממני, אזי שבעים רצון ושמחים.

21 המכתב נכתב בשנת תשכ"א.

הביטי וראי! איך שהיה כדאי לו לאליהו הנביא להתחפש כעני ולהגיד לרבי עקיבא ולאשתו - בת העשיר המופלג - אשר אשתו יולדת ואין לה אפילו מעט קש על מה לשכב, ולבקש מהם לתת לו מעט קש בשביל היולדת, כדי שרבי עקיבא יְשַׂמֵּחַ בזה את אשתו בת העשיר המופלג - שתהיה בשמחה מפני שהיא כן שוכבת על קש. מוכח מזה שיכולים להכניס שמחה בלב רק מזה לבד שרואים שלאחרים חסר הרבה ממה שיש לו לזה. וכמו שאיתא בספרים הקדושים "על הארץ - מתחת", בדברים ארציים צריכים רק להסתכל "מתחת" - על אותם שלהם חסר יותר.

לכן בתי יקירתי אני מייעץ לך להיות בשמחה, ובזה ייטב לך כל ימי חייך, ובזכות זה שאת שומעת לקולו של אב תוושעי. אמן.

מב

אור ליום ב' שמות כ"ב, תל־אביב

לכבוד חתני יקירי מוהר"ם דב"ש, אצ"ל, ארנ"ן, שכלאי"ט[22] אמן.

עוד בזאת חנוכה רציתי לכתוב לך, ובינתים קיבלתי פירושך על כבית שמאי וכדברי בית הלל, ומזה מריח כבר ריח של חסידות - וגם זו לטובה.

ואני רציתי לפרש גם בדרך אחרת. כי לכאורה קשה, ר' יוחנן אומר ששני זקנים היו בצידון אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל[23], הלא מדורי דורות הרבה שלפני ר' יוחנן נקבע כבר הלכה כבית הלל, ואיך ראה ר' יוחנן זקן שעשה כבית שמאי? לכן יש ליישב, כי עיקר הדין הוא נר איש וביתו, ופלוגת בית שמאי ובית הלל היא רק למהדרין מן המהדרין, ובזה לא שייך לקבוע הלכה, לכן עשה הזקן הזה כבית שמאי, כי בנר אחד כבר קיים המצוה, והשאר היו רק להידור מצוה. ולזה מדייק הגמ' כדברי בית הלל.

ופירוש רש"י זה מפורש בתורה אשר בכל דבר מעלין בקודש[24], וכמבואר ביומא כ' ע"ב בעובדא דרב ור' שילא, ואפילו בהידור גם כן. ואולי אפשר לישב על פי זה תמיהת הפמ"ג (א"א סי' תרע"א ססק"א) על הטור והמחבר שלא הזכירו

22 מוה"ר מאיר דוד בן שם, אשתו צביה לביאה, אבי ר' נח נפתלי, שיחיו כולם לאורך ימים טובים.

23 המדובר בפלוגתא דבית שמאי ובית הלל במסכת שבת (דף כא) לגבי נרות חנוכה, אם מוסיף והולך או פוחת והולך.

24 רש"י: מעלין בקודש ואין מורידין - מקרא ילפינן לה במנחות בפרק שתי הלחם (צט, א).

כלל נר איש וביתו והתחילו את ההלכה ישר כדברי בית הלל, כי זה גם כן מן המצוה להיות מעלין בקודש.

רצוף פה תקבל גם כן פירוש על ענין שאני מתקשה בזה שנים רבות, ועתה שלח לי ה' עזרו מקודש בפירוש הגמרא.

רציתי עוד לכתוב לך על שבעת ימים מפרישין כהן גדול גם כן דבר נהדר, אמנם עייף אני ואני רוצה לישון. לילה טוב.

שלום וברכה לך, ולבתי היקרה והחביבה אשת חבר מרת צביה לביאה תחי', ולבנכם היקר והנעים מרנ"ן ורבנ"ן שליט"א[25].

אביכם ליב

מג

בס"ד, יום א' בהעלותך כ"ב תל־אביב בבוקר השכם...

למשה בני היקר שיחי'

אני שמח מאד שמצאתי את הירושלמי שחפשתי, והנה הוא בסנהדרין פ"ד ה"ט "אפילו תינתא - תאנה - או חיטתא - חטה - לא דמיא לחברתה". והנני נותן לך חלק בשמחתי.

אם תראה את שלמה תבקש ממנו תוצאות בדיקת הדבש, ותודיע לי, יכול להיות בגלויה.

והנני אומר לך שלום וכל טוב והרחבת הדעת בכל הענינים לטובה, כמאמר החידושי הרי"מ זצ"ל שאחרי חג זמן מתן תורתנו - פרשת נשא - ואחרי זמן שמחת תורה - פרשת בראשית - נשפע שפע רב של תורה, ולכן המדרש וכן הזוהר הם ארוכים כל כך בשני פרשות האלו - נשא ובראשית.

והנני אומר שלום לכלתי היקרה מ' זהבה תחי' בשם אמא ובשמי אביכם ליב

25 מורינו רבי נח נפתלי ורבינו רבי נח נפתלי שליט"א.

מד

ב"ה[26]

לכבוד נכדי היקר מ' דוד פרידמן נ"י

תודה רבה לך עבור תודתך בשמך ובשם אחיותיך שיחיו על ההגדות של פסח. והנני מאחל לך ולאחיותיך שיחיו רפואה שלמה מן השמים בתוך שאר חולי ישראל. והקב"ה ימלא רחמים עליכם להחלימכם ולרפאותכם להחזיקכם ולהחיותכם, שתוכלו להודות ולהלל בהגדות של פסח בשמחה רבה ואמרו כולם.

שלום רב לכם, ושמחת החג לכולכם, כאות נפשכם ונפש אבי אביכם.

ליב

בשם כל המשפחה שלום ורפואה שלמה וחג שמח וכשר, מהסבתא ומרפאל עד נח נפתלי הי"ו[27].

הנ"ל

י"ב ניסן כ"ב תל־אביב

מה

בס"ד ב' לחמנ"א כ"ב יעה"ק[28]

ישועה ושמחה לבניי היקרים יהושע ושמחה שיחי'.

תאמינו לי אשר מיום שהטילו עלי לשמור על איש מישראל, אני לא מבדיל בין איש לאיש, כלומר אם האיש המדובר הוא גוף נפרד או אם זה אותו האיש. הלא גם אותו האיש הוא מזרע ישראל, וכל הלכות ישראל שייכות גם אליו ועליו. ולכן תאמינו שאני עושה הכל בחשוב הלכה מחושבת, ובעת שאני רואה שאני מוכרח לטקסי אני עושה את זה, ובעת שאני יכול ללכת - הלא קצת הליכה בשעה שיכולים הוא גם כן בגדר רפואה. לבזבז סתם אסור אפילו פרוטה, כמובא בספרים הקדושים שהבזבוז הוא בגדר מה שכתוב בתורה הקדושה (דברים כ יט) לא תשחית וגו' כי ממנו תאכל.

---

26 משפחת בנו יהושע הייתה מוזמנת לליל הסדר אצל הסבא והסבתא, אך בערב פסח חלו שלושת הילדים במחלת ילדים ונבצר מהם להשתתף, סבא שלח לנכדיו הגדות של פסח, הנכד שיגר מכתב תודה, וזהו מכתב תשובה שכתב סבא על מכתב התודה.

27 נח נפתלי בן שם היה הנכד הצעיר במשפחה באותם ימים.

28 ב' לחודש מנחם אב תשכ"ב ירושלים עיר הקודש.

בכלל אני לא מבין שיחת הנכד הפרמישלני, אם יכול לפשר בטוב מה טוב, ואם לא, מה עליו לעשות. אני מבקשך עוד הפעם לדבר אתו אודות זה ולהגיד לו שיבקש שם שעליו לגמור מעשיו, כי פלפולים סתם אני לא מבין, לכן אני אוהב תמיד ללמוד גמרא עם רש"י כדי להבין פשטות לשון הגמרא. רש"י הוא רבי מובהק מיום שהתחלתי ללמוד חומש, ועד עכשיו הוא לומד אתי כל הגמרות מה שאני לומד. בימים הקרובים מסיימים מסכת תענית ומתחילים מסכת מגילה, וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, וכידוע דברי סבו הפרמישלני זצ"ל. זאת אומרת שהימים האלו יהפכו לימי ששון ושמחה במהרה בימינו בקרוב, א־ל בנה, א־ל בנה, בנה ביתך בקרוב. תודיעהו ותודיעני. והיית אך שמח וטוב לב משתה תמיד.

שלום מכל משפחתנו
אביכם ליב

מו

לנכדתנו היקרה והנעימה מרת אסתר פרידמן.

תודה רבה לך על הגלויה המצוירת אשר עלי' דרשת את שלומנו[29], אשר עלי' גם הודעת משלומך הטוב. אצלינו נמצאת גם רבקה והילדים שיחיו וגם הדודה זהבה תחי' באה תמול אלינו. בכלל אנחנו מרגישים טוב ומצפים שהימים האלו יתהפכו לששון ולשמחה.

שלום לך מכל הנמצאים כאן.

גם תדרשו בשלום משפחת רפפורט[30].

שלום הסבא שלך

29 נכתב בימי החופש בירושלים בבית משפחת בן שם.
30 קרובי משפחה שהתגוררו בנחלים.

מז

בס"ד, מוצש"ק וירא תשכ"ד

הבת יקירה לי רבקה, אם ילדה שעשועים, כי מדי דברי בך, זכור אזכרך עוד, על כן המו מעי לך, רחם ירחמך ה' בברכת כל טוב סלה.

חכמה בתי! ישמח לב גם אני. את מכירה אותי בארץ לא דרכתי שם רגלי, מה הבריות אומרים "אשרי מי שילד ואשרי מי שגידל בת כזו". נועם מידותי', וצניעות הליכותי', אישיות חכמה ומושכלת, מסבירה פנים יפות לגדול ולקטן, בטח חלק גדול יש להורים, ואנחנו מתכבדים מרחוק. אמנם אין חידוש בדבר, הלוא אנחנו נכדי בעל סדר הדורות זצ"ל, אשר שם דודי יחיאל נקרא על שמו, ואמי מורתי ע"ה נקראת רחל על שם אשת בעל סדר הדורות זצ"ל, ומעלה בקודש עד המהרש"ל, עד רש"י, עד רבינו הקדוש רבי יהודא הנשיא, עד ראש יחוסנו דוד מלך ישראל חי וקים, זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל.

בעש"ק פ' בראשית יצאנו מירושלים ושבתנו בבני ברק אצל משה כדי להיות במוצש"ק בפדיון הבן של אברהם חיים קאופמן. באנו חזרה לביתנו ובתל־אביב ביום א' (פרשת) נח.

בשבוע זה סידרנו את הדירה, וכבר חזרנו ללון בביתנו אנו.

בשבוע העבר קבלנו גלויתך שהשרתה עלינו שמחה רבה, יעזרך ה' בכל ענינך לטובה ולברכה, ועיקר העיקרים שלא לשכוח לגדל את בניך לתורה וליראת שמים.

שלום לחתני היקר ר' מרדכי נ"י, תשגיח על בניך תחנך אותם לתורה וליראת שמים. שלום לנכדי היקר אברהם פינחס[31], נא להודיעני מה אתה לומד עכשיו ובאיזה מסכת אתה כבר בקי. שלום לנכדי היקר דוד נ"י, תכתוב לי מה אתה לומד. שלום לרותי היקרה תחי'. שלום מכל בני המשפחה שיחיו, מרפאל עד נפתלי שליט"א.

שלום מאביכם המשתוקק להצלחתכם
ליב

31 תמונת מצבתו בעמוד 544.

מח

בס"ד, אור ליום ועש"ק אור ג' דחנוכה תשכ"ד ת"א

למשה וזהבה יחיו

הנכם מוזמנים ליום שני בערב נר שביעי דחנוכה בשעה 7:30 לבוא אלינו לכבוד חנוכה יחד עם המחותן של רפאל והחתן[32] בתוך שאר בני ובנותיי שיחיו.

אביכם

ואגב ארשום לך מה עלה הערב ברעיוני לבאר דברי הגמרא[33] "מאי ממעט, ממעט זמן, ונמעוט נס, נס כל יומא איתא". לכאורה איזה [הוה] אמינא יש "נס" למעט וזמן כן לברך? עיין בפרמ"ג[34] שהמקשן סבר כתירוצו של הבית יוסף[35], שהנס נעשה רק בליל ראשון כשנתחלק לח' חלקים, וכל חלק נתמלא מיד, ובזה מבאר דברי רש"י שהרי כל שמונה ימים הדליקו מן ה"פך". אמנם על הס"ד למעט זמן כמדומה שלא מתרץ מידי.

אמנם בפשטות יש לומר, לכאורה למה לא מברכים שהחינו בכל יום ויום בכל חג, איזה שייכות יש יום ראשון ליום שני וליום שלישי. אמנם התורה אמרה "שבעת ימים תאכל מצות", "בסכות תשבו שבעת ימים", התורה עשתה כל השבעה לדבר אחד, כמו שפירש רש"י בכ"מ שטיינא בלע"ז[36]. אמנם חנוכה

---

32 הרב אליהו פישר הי"ו.

33 שבת כג, א: "אמר רב יהודה יום ראשון הרואה מברך ב' ומדליק מברך ג', מכאן ואילך מדליק מברך שתים ורואה מברך אחת. מאי ממעט ממעט זמן. ונימעוט נס, נס כל יומי איתיה". ופירש רש"י: נס כל יומי איתיה - שהרי כל שמונה ימים הדליקו מן הפך, אבל זמן משהגיענו להתחלת הזמן הגיענו.

34 וזה לשון הפרי מגדים (משב"ז תר"ע ס"ק ג'): המקשה סבור נס רק פעם א' שחלקו השמן לח' ימים בח' כלים ונתמלאו כולם בבת אחת. ראו בבית יוסף כעין זה. והמתרץ השיב שהנס היה בכל לילה, וזה שכתב רש"י ז"ל שהרי כל שמונה הדליקו "מהפך" והבן זה. עד כאן לשונו בקיצור.

35 סימן תר"ע. אמנם בבית יוסף עצמו מבואר שם שהנס נעשה בכל הלילות וכמסקנת הגמרא, ולא רק בלילה הראשון, וכוונת הפרי מגדים ליישב את ההוה אמינא כעין תירוץ הבית יוסף, וכן מדויק בלשונו.

36 לשון זו מופיעה ברש"י בכמה מקומות. עיין רש"י (ויקרא כג, ו) שבעת ימים - כל מקום שנאמר 'שבעת', שם דבר הוא, שבוע של ימים, שטיינא בלע"ז, וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלושת. וכן בפרשת בא (י, כב, יב טו) שבעת ימים בכל מקום - שטיינא של ימים. [במפרשי רש"י מבוארת המילה 'שטיינא' כמו שביעייה בלשוננו.]
ומבואר במהר"ל (גור אריה שמות יב, טו), וזה לשונו: וחילוק גדול יש בין שבעה ימים לשבעת ימים, ודבר זה כי מספר שבעה בא על גופים הנמנים כמה הם, שבעה, שמונה, ולפיכך נקרא שם המספר. ולא כן שבעת ימים, שאין שבעת בא על הגופים הנמנים שהם

מי עשה את כל הימים לדבר אחד, ולכן הוה אמינא לברך זמן בכל יום. ורש"י מתרץ[37] כיוון שהגיענו לתחילת הזמן הגיענו כי הזמן הוא אחד.

אם לא כתבתי די הסבר, מפני שאני ממהר אי"ה בעל פה אסביר יותר.

הנ"ל

מט

בס"ד, ערב חג הסכות תשכ"ה ירושלים ת"ו

לצפורה היקרה כלתנו שתחי'
ולנכדנו היקר הבחור מר דוד שיחי'
ולהנכדה היקרה מ' אסתר שתחי'
ואחרון אחרון חביב הנכדה היקרה מ' רחל תחי'

הנני בזה לברך את כולכם לגמר חתימה טובה ולחג שמח ולכל טוב סלה.

ולדוד אומר, החג הזה הוא חג שמחת תורה בסופו של החג, לכן כל ימי החג צריכים לעסוק בתורה, ללמוד בעסק ובחשק, כדי שנוכל לשמוח בשמחת תורה באמת ובשמחה. אם לומדים אזי מרגישים את השמחה בשמחת תורה.

אנחנו חושבים איה"ש לנסוע הביתה באסרו חג, יהי רצון שנבוא לחיים ולשמחה ולשלום כל המשפחה.

תגידו שלום וחג שמח לבני משפחתך אשר בשלוחות[38] בשם האמא ובשמי.

ליב

צבי', מאיר והבנים דורשים שלומכם ואומרים חג שמח, הנ"ל.

נ

בס"ד, אור ליום ד' ח"י למב"י

מזל טוב לנכדי היקר והחביב מוה"ש אברהם חיים שיחי'

לפלא נפלאה איך בודים דינים ומנהגים מן הלב, יכולים בזה למדוד ירידת הדור מאמונת חכמים ומהשגת הלכה ומנהג. בשולחן ערוך נזכר רק המנהג

כך וכך, שזה בוודאי שם המספר, אבל שבעת ימים או שלושת ימים רוצה לומר שילוש של ימים, שבעת של ימים כו', עכ"ל. והאריך בזה עוד שם פרק י פסוק כב.

37 היינו, מסביר את תירוץ הגמרא על ההוה אמינא שיברכו זמן בכל יום.

38 משפחת יהושע פרידמן התארחו אצל קרובי משפחתם ביישוב 'שלוחות'.

שלא לעשות נישואים ולא להסתפר בימי הספירה, וכל הבודה מלבו מסורת או מנהגים, הרי הוא מן החבריא של כהנא שמואל זנוויל וחבריו[39], מן הסטרא הידועה[40]. ואני מתפלא עליך שאתה שואל אם מותר לחדש בגד בימי הספירה...
ליב פרידמן אבי אביך

נא

מכתב מזל טוב לרגל ברית במשפחת בן שם

בס"ד[41]

מזל טוב ביום שלישי למילה

להג' יעקב יוסף שליט"א[42] לפ"ק
להאב מאיר דויד בן שם הי"ו[43] לפ"ק
להאם בתי החביבה והאהובה צביה לביאה הי"ו[44] לפ"ק

אמרו חז"ל כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה, עדיין עושים בשמחה, לכן כתבתי את ברכתי בכתיבה של שמחה.

יהי רצון שתגדלו ותחנכו ותחכמו את בנכם בתוך שאר בניכם הנולדים לכם - נולדים תרתי משמע, עבר ועתיד - לתורה לחופה ולמעשים טובים, מתוך הרחבת עושר ואושר.

ואם לא זכיתי לבוא על הברית, אולי יזכני ה' להיות בבר מצוה אי"ה.

יהי רצון אשר בעוד ח"י שנים יכתבו לבנכם מכתבים בתוארים מלאים - הגאון החסיד מוה"ר יעקב יוסף שליט"א.

שלום ומזל טוב בשמי ובשם האמא תחי'
אביכם ליב

---

39 מנכ"ל משרד הדתות, ש"חידש" את "מסורת ההר" וכדומה.
40 תנועת המזרחי.
41 כ"א בכסלו תשכ"ו.
42 גימטריה תשכ"ו.
43 גימטריה תשכ"ו.
44 גימטריה תשכ"ו.

נב

בס"ד

אור חמישי ליום חמישי לסדר ו"יוסף הוא השליט"[45] תשכ"ו תל־אביב

החיים והשלום וכט"ס לחתני היקר ר' מאיר שיחי'
ולבתי היקרה מ' צבי' תחי'
ולבניכם היקרים שיחיו, להבכור מרנ"ן[46], ולהילד אח"י[47], ולהתינוק הר"י[48] שי'

מה נשמע אצלכם בבריאות כל אחד ואחד? אצלנו ב"ה החיים והשלום, רק אין כח ל"ע, כן אני כן היא. יצאתי היום איזה פסיעות קטנות, והי' קשה לי מאד ל"ע, וכן האמא לא יוצאת מהבית. הנותן ליעף כח ישפיע עלינו כח ממרומים.

חידושים לחנוכה אין לי לעת עתה, אולי ישפיעו לי מעכשיו מנר חמישי ולמעלה להוסיף ולהלוך בחידושי תורה. בטח אתה זוכר פירושי, "**רבת את ריבם**", ובשביל זה מסרת "**גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים**", "**דנת את דינם**", ובשביל זה מסרת "**טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך**", "**נקמת את נקמתם**", ובשביל זה "**לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה ופורקן כהיום הזה**".

והנני מברך אתכם בכל טוב, בחיים שלום שמחה ובריאות ושפע כל טוב סלה. שלום מאמא תחי' ושלום ממני.

אביכם המצפה להתבשר בשורות טובות מכולכם
ליב

נג

מכתבים לנכד דוד פרידמן בעת שלמד בישיבת רוז'ין בבני ברק

בס"ד ז' אדר [49] רחמנא אדכר לן זכותא דמשה רע"מ[50]

לכבוד נכדי היקר יניק וחכים מר דוד נ"י יגדיל בתורה ויראת שמים

אחרי צהרי יום הששי עש"ק קיבלתי גלויתך למשיב נפשי ולעונג שבת קודש. החידוש הראשון הי' לי לסיפוק עונג על יכולתך להסביר בקיצור כל הענין, כי זה דבר גדול מה שיכולים לקצר ולהסביר.

---

45 פרשת מקץ.
46 נח נפתלי.
47 אברהם חיים.
48 יעקב יוסף.
49 שנת תשכ"ז.
50 רעיא מהימנא.

ואודות השאלה לדברי רב כהנא אמר רב[51] אם אילם יכול לקיים מקרא מגילה בכתיבה, הלא באותו העמוד אדחי לי אביי לר' זירא עדות קאמרת רחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם, וממילא גם בנידון דידן הלא הימים "נזכרים ונעשים", נזכרים בקריאה ולא בכתיבה.

ואם תדחק לומר שיש הפרש בין מפיהם ובין נזכרים, הלא גמרא מפורשת במגילה י"ט ע"א י"ח ע"ב אפילו היכא דכתב פסוקא פסוקא וקרא לה גם כן לא יצא דאמר ר' חלבו אמר ר' חמא בר גוריא אמר רב הלכה שתהא כתובא כולה, ואתה שואל אם האילם כותב את המגילה ואפילו גמר עד ודובר שלום לכל זרעו גם כן לא יצא מפני שכתב, הרי אפילו בריא שקרא גם כן לא יצא הלוא קרא במגילה שלא נכתבה כולה. ולית דין צריך בשש.

ואני הנני דובר שלום לכל זרעי וזרע זרעי שיהיו תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, וכדברי הרמב"ם (סוף הלכות חנוכה), שכל התורה לא ניתנה אלא לעשות שלום בעולם. ושני תלמידי חכמים המנגחים זה לזה בהלכה לא זזים משם עד שנעשים אוהבים זה לזה "ואת והב בסופה" (קידושין ל ע"ב). על כן לא איכפת לי אפילו אם תנגח אתי בהלכה אף על פי כן נאהוב זה לזה.

ואולי לפי זה סיום המגילה "ודובר שלום לכל זרעו", מאחר שהדר קיבלוהו בימי אחשורוש, קיימו וקיבלו עליהם היהודים, וקיימו למעלה מה שקיבלו למטה. לכן נקבל עלינו עול תורה, וכמו שפירש הרמב"ם ז"ל (בפירוש המשנה באבות פ"ג) "התמדת הקריאה", ואז טוב לנו כל הימים. וכמו שמסיים הרמ"א בהלכות מגילה "וטוב לב משתה תמיד".

והנני אומר לך שלום. והימים ימי שמחה, והדעת מתרחב ללמוד וללמד להבין ולהשכיל דברי תלמוד תורתך. שלום להמורה שיחי' ולכל החברים שלך שיחיו, אורה ושמחה וששון לכלכם.

אבי אביך
יהודא ליב

51 במסכת גיטין (עא ע"א), דחירש שיכול לדבר מתוך הכתב, כותבין ונותנין גט לאשתו.

נד

בס"ד, יום א', אדר"ח אדר ב' תשכ"ז, תל־אביב

לכבוד נכדי היקר מאד נעלה מו"ה דוד פרידמן נ"י

אחדשה"ט.

גלויתך קבלתי בזמן הראוי ושמחתי מאד על החידושי תורה שהודעתני. אמנם בינתים נחליתי מאד על איזה שבועות, וגם אחר כך נחלשתי מאד ל"ע על האנטיביוטיקא שקיבלתי לרפואה, וגם עוד היום אני חלוש מזה, שקיבלתי מנה חריפה מאד. אף על פי כן רציתי היום להשיב לך על כתיבתך. אמנם חיפשתי ולא מצאתי את הגלוי', למרות ששמתי אותה במקום צנוע ובטוח אבל שכחתי איפה, אני מקוה מעכשיו מה שתכתוב לי אשיב לך בו ביום שאקבל או למחרת אי"ה.

והנני מברכך בברכת משנכנס אדר מרבין בשמחה, ואין שמחה אלא תורה, שש אנכי על אמרתך כש"ר [=כמוצא שלל רב], ואין שמחה כהתרת הספיקות. ויהי לבך פתוח לתורה ולחכמה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד מתוך הרחבת הדעת והשכל. והעיקר היגיעה בשמחה.

דברי הסבא המשתוקק לראותך בתור למדן מופלג
יהודא ליב פרידמן

נה

בס"ד, יום א', פורים תשכ"ז, תל־אביב ארץ ישראל

קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם!

לנכדי היקר בעל שכל הישר איש מדות, אומר ועושה בהשכל ודעת, מר דוד הכהן שיחי'

כל איש צריך להכיר את רכושו, ולהשתמש ברכושו לצורך טובתו, ולהודות ולהלל להבורא ית"ש על החנינה הגדולה אשר חננו. לכן דע לך שיש לך רכוש גדול, אתה בן אחר בן להתפארת שלמה זצ"ל אשר גדולי עולם אמרו עליו שיש בו חכמת שלמה המלך ע"ה, גם אתה מזרעו של דוד המלך עליו השלום, כאשר כתבתי על ספר סדר הדורות שלכם הנמצא אצלכם בתוך הספרים אשר אנחנו מזרעו של סדר הדורות.

לכן נכדי יקירי מחמד נפשי! תקבל עליך עול תורה, וכפירוש הרמב"ם (אבות פ"ג) התמדת הקריאה, ללמוד הרבה בהתמדה, ואז תרגיש שיבואו אליך כל

ההרגשות והרעיונות של אבות אבותיך ותטעום טעם מתוק מדבש בכל לימודיך. העיקר ללמוד הרבה.

גם אתה צריך לדעת שיש בך מידות טובות מאמך תחי', אשר אני מכיר אותה מיום היוולדה שיש בה מידות טובות מאד, גם אביך היקר שיחי' הוא הוא שילמוד אותך מידות טובות. כן ילמוד אתך [תורה], וזה תענוג נפלא לשמוע תורה מאבא, כי הוא משפיע בשמחה רבה מאבא לבן, ודבריו נשמעים באהבה רבה ובשמחה. לכן שמע בני מוסר אביך, ואל תטוש תורת אמך.

והנני אומר לך מזל טוב שתהי' יהודי בריא, תלמיד חכם גדול, עטרת תפארת לכל משפחתינו.

הסבא והסבתא אומרים מזל טוב.

מזל טוב בשם כל המשפחה.

פורים שמח, שמחה וששון ליהודים

יום א' עקב תשכ"ז, ירושלים עיר הקודש[52]

הנני שולח את שלום ירושלים אשר ישאלו אוהבי', ובתוכם גם נכדותי היקרות, האהובות והנעימות, החרוצות והפקחות, חדוות חמדות לבבי וענוגות נפשי וכו', הראשונה מרת אסתר תחי' והשני' מרת רחל תחי', שתיכן תחיו עד מאה ועשרים שנה, ותהיינה לנחת ולעונג הוריכם היקרים שיחי' ולהסבא והסבתא שיחיו, להוד ולתפארת לכל בני המשפחה.

כתביכן קבלתי בחדוה ועונג, והתאחרתי בכתיבתי מפני שאינני יוצא מפתח ביתי החוצה ולא הי' לי מי שהוא שיביא לי תמונה מכותל בית המקדש אשר יבנה במהרה בימינו אמן.

שלום לאבא ולאמא מהסבתא, ומהדודה טובה והילדים שיחיו, ומהסבא המאחל והכותב.

ליב

52 סבא היה בקיץ בירושלים בשנת תשכ"ז לאחר 'מלחמת ששת הימים', משניתנה אפשרות להתפלל ליד הכותל המערבי, שימוש בגלויה עם תצלום הכותל המערבי היה נפוץ. הנכדות שלחו לסבא דרישת שלום על גבי גלויה כזו, סבא רצה להשיב להן באותה צורה.

בס"ד

לקונטרס שמונה מי יודע[53]

גם אנכי אענה חלקי למה קבעו שמונה ימים.[54]

הרמב"ם פוסק להדליק מנורה בבית המקדש ב' פעמים במעת־לעת - בערב ובבוקר[55], וחנוכת המנורה היא בערב[56], ואם כן הדליקו פעם הראשון בערב[57] ביום כ"ה בכסלו[58]. נמצא כי בוקר יום האחרון[59] היה יום השמיני[60]. למשל אם זה הי' ביום א' בערב[61], היה[62] בשבוע השני ביום ב' בבוקר, ואם כן הנס הי'

---

53 פתקה זו כתב סבא ביומו האחרון, לאחר שעיין בספר 'נר מצוה' שיצא לאור במהדורה מחודשת, ונוסף בסופו קונטרס "שמונה מי יודע", עשרים וששה תירוצים על הקושיה הידועה של הבית יוסף: למה נקבעו ימי החנוכה שמונה ימים, הרי פך השמן שמצאו הספיק ליום אחד, ואם כן לא היה הנס אלא שבעה ימים?

54 קושיית הבית יוסף סימן תר"ע והראשונים (עיין תוספות הרא"ש ומאירי שבת כא ע"ב).

55 עיין רמב"ם פרק ג מתמידין ומוספין הלכה י: "דישון המנורה והטבת נרותיה בבוקר ובין הערבים מצות עשה, שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו" וכו', ובהלכה יב: "והדלקת הנרות היא הטבתם". בכסף משנה ובלח"מ שם הביאו דברי הרשב"א (בתשובותיו ח"א סימן ש"ט) שפירש כך את דברי הרמב"ם (ועיין שו"ת שבט הלוי ח"א סימן קצ"ח).

56 פרק ג מתמידין ומוספין הלכה יא: "ואין מחנכין המנורה אלא בהדלקת שבעה נרותיה בין הערבים".

57 דהיינו בין הערביים של כ"ד בכסלו, אור לכ"ה.

58 וביאור גדול על המשניות (יומא פ"ז מ"ד) הקשה על הרמב"ם (ה' חנוכה פ"ג ה"ב) שהחשמונאים נכנסו למקדש ביום כ"ה בכסלו. מדבריו הנ"ל בעניין חינוך המנורה דאי ההדלקה הראשונה בימי החשמונאים היתה בכ"ה בכסלו בין הערביים, למה לא קבעו את ימי חנוכה מכ"ו ואילך (ועיי"ש בדבריהם). לעומת זאת באמור למעלה מובא כן ללא כל קושיה.
ונראה ששתי דרכים לפנינו לקשר בין הדלקת חנוכה שלנו לבין הדלקת המנורה במקדש: א. הדלקת נרות חנוכה ביום ראשון בשבוע לדוגמה, הנחשבת בתחילת יום שני בשבוע, היא למעשה כנגד הדלקת נרות המנורה ביום ראשון בין הערביים. ב. הדלקת נרות חנוכה ביום ראשון בערב שייכת לגמרי ליום שני בשבוע, והיא כנגד הדלקת המנורה במקדש ביום שני (בבוקר אם הדליקו בבוקר - ובין הערביים).
מסתבר, שהנוהגים להדליק נר חנוכה בשקיעת החמה, ובדווקא לפני צאת הכוכבים, ילכו בדרך הראשונה, וכך כנראה דעת הרה"ח והאור גדול. לעומת זאת המדליקים בלילה ממש בהכרח יסברו כסברה השנייה, שבה איזו שייכות יש לנר חנוכה שבלילה עם היום שחלף.

59 היום האחרון שהשתמשו בשמן שהיה בפך, לפני שהיה להם שמן חדש.

60 כלומר, היום השמיני שדלק שמן של נס, ולמעשה היה זה היום התשיעי ממהדלקה הראשונה בשמן שמצאו, כמוסבר בהמשך הדברים.

61 דהיינו בין הערביים של כ"ד בכסלו, אור לכ"ה.

62 היתה ההדלקה האחרונה בשמן של הפך ביום ב' בבוקר.

"שמונה ימים"[63], חצי יום ראשון וחצי יום אחרון[64], כמדומה לי שזה עולה על כל התירוצים[65].

יהודה ליב ב"ר אברהם חיים ז"ל

יום ה' דחנוכה תשכ"ח תל־אביב ארץ ישראל תובב"א

אבקשך להראות לפני תלמיד חכם מופלג, ותודיע לי מה אמר לך על זה.

המצפה ומקוה לרפואה שלמה

יהודא ליב בן רחל

נח

בס"ד אור ליום ב' לסדר ויברך אותו[66] תשכ"ח, תל־אביב

לנכדי היקר והחביב מ' משה צבי שיחי'

מספרים אשר הנודע ביהודה זצ"ל היה רגיל להתפלל בימים הנוראים לפני התיבה, והיה לו ניגון מיוחד למכלכל חיים, והיה אחד מן העניים שהיה רגיל ללכת לשמחות כמו ברית וכדו' ושר את המכלכל חיים בניגונו של הנודע ביהודה ובזה קיבץ נדבות. והיו לו מעוררים שבזה מחלל כבודו של הרב וגם כבודה של ברכת מכלכל חיים, והלשינו עליו אצל הנודע ביהודה. והעני בא אל הנודע ביהודה, והוא זצ"ל נתן לו כח הרשאה בזה הלשון: "הנני מרשה להמוכ"ז מו"ה... לכלכל חיים שלו במכלכל חיים שלי".

וכמו כן אני כותב לך בתשובה על מכתבך הנעים, הנני שבע רצון משביעות רצון שלך שאתה שבע רצון משביעות רצון של הרב הגאון אורבך שליט"א[67] מתשובותיך על השאלות שלו.

והנני מברך אותך שתתמיד בלימוד ותשכיל בכל אשר תפנה בתורה הקדושה.

אבי אביך

ליב פרידמן

---

63 כלומר, שמונת הימים שבהם דלק השמן נתמשכו על פני תשעה ימים, כגון מיום א' עד יום ב' הבא, ואם כן, אחרי שנוריד את שתי ההדלקות הראשונות שלא היה בהן נס, עדיין תשארנה ארבע עשרה הדלקות בשמן של נס שנתמשכו על פני שמונה ימים שונים - מכ"ה בכסלו לעת ערב עד ב' בטבת בבוקר.

64 שבע יממות הנס מורכבות משש ימים מלאים, שהדליקו בהם בבוקר ובבין הערביים, ועליהם נוספו "חצי יום ראשון" - הדלקת בין הערביים ביום כ"ו בכסלו, אחר שכלה השמן על פי הטבע, "וחצי יום אחרון" - הדלקת הבוקר של היום שאחרי ששת הימים המלאים (יום ב' בבוקר בדוגמא דלעיל).

65 שבקונטרס "שמונה מי יודע" הנ"ל.

66 ויגש, ראש חודש טבת תשכ"ח, בלילה האחרון לחייו של סבא.

67 רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל.

נט

הנהגות ליל הסדר שכתב סבא לבנו ר' שמחה בשנה שערך לראשונה את ה'סדר' בביתו

מכינים

מי־מלח, חרוסת, יין, כוסות, זרוע, ביצה מבושלת, מרור, כרפס.

עורכין הסיבה על צד שמאל, מדליקים נרות עם שהחיינו.

כל המטפחות והמפות יהיו בלי קרוכמאל[68].

מניחים ג' מצות: כהן, לוי, ישראל.

מעריכים את הקערה...

זרוע ביצה

מרור

חרוסת כרפס

מרור לכורך

מסיבים על צד השולחן בשמחה רבה ובהתלהבות עצומה, מוזגין כוס ראשון ואומרים "קדש" ופירושו, ומקדשין עם שהחיינו ושותים בהסיבה דווקא.

"ורחץ" בלי נטילת ידים, בורא פרי האדמה על חתיכת ירק פחות מכזית, טבול במי מלח, וזהו "כרפס".

"יחץ" משברין מצה האמצעית, חצי לאפיקומן וחצי נשאר.

"מגיד" הא לחמא וכו', מוזגין כוס שני, וכאן רחל'ה שואלת - או מרים.

עבדים היינו בפירוש על יידיש, כל **זאת** כדי שיבינו גם מרים וגם רחל'ה בלשון שמבינה ועושים הכל לפי שנרשם בהגדה, עד גאל ישראל, ושותים כוס שני בהסיבה דווקא.

"רחצה" נטילת ידים, מוציא מצה - לוקחים ביד המצה העליונה והפרוסה ומברכים המוציא, לוקחים ביד כל השלשה ומברכים על אכילת מצה, ופורסים

68 עמילן.

כזית מן העליונה וכזית מן הפרוסה, ואוכלים שני הכזיתים יחד בהסיבה דווקא, ומחלקים כמו כן לְהַגְבָּרַת וּלְהַבַּת.

"מרור" כזית בלי הסיבה, טבול בחרוסת, כן לְהַגְבָּרַת וּלְהַבַּת.

"כורך" פורסים חתיכה מן המצה התחתונה ושמים באמצע מרור, ואומרים בלי ברכה זכר למקדש כהלל וכו', בהסיבה דווקא, כן למרים כן לרחלה.

"שולחן עורך" אוכלים ביצים עם מי מלח, דגים, מרק, בשר וכל מטעמים בשמחה רבה ובחדות ה'.

"צפון" לוקחים האפיקומן, כזית לכל אחד, בלי ברכה בהסיבה דווקא.

"ברך" ברכת המזון שותין כוס ג' בהסיבה דווקא, פותחין את הדלת, שפוך חמתך, קודם פתיחת הדלת מוזגין כוס של אליהו, גומרים את ההלל על כוס רביעי, אחרי הסיום שותין בהסיבה, ברכה [אחרונה].

"נרצה" נעשית מרוצה לה', בשבע רצון לכל טוב סלה.

מכתבי ידידות

א

ברכה מציון לכבוד הרה"ג חסידא ופרישא ידיד ואוהב נאמן מוהר"צ[1].

אם אמרתי אספרה כמו כמה דעדו עלי מעת שיחתנו בורשה רחוב נלבקי 33 עד עתה, אין בי די סיפוק, לא מילים, ולא זמן. הרבה הרבה עליות וירידות ירידות ועליות בכל העניינים. טעמתי את הטעם ונהי בעינינו כחגבים ובכן היינו בעיניהם כחגבים ממש. לא רֵע ולא אח ולא ידיד. הקודמים נואלו ונטפשו כל כך עד כדי הבהלה, ונשאר רק שריד אחרון - כח הזכרון, לחקות ולדמות למעשה העבר בלא טעם, בלא ריח, בשטותים, שטותי שטותים עד סוף כל השטותים. ואף על פי כן זבורית דניזק עדיפי מעידיות של אחרים. ומה הסוף ומה התכלית.

והתחלתי לצעוק ולדבר לשון הרע ורכילות. ואמרתי לו הייתי גדול הדור אזי התרתי פה ב' דברים: לשון הרע, ולא לדון לכף זכות. וכשבניי יחי' שמעו את דברי, שאלו אותי מי יודע אם גם אתה בעצמך לא תילכד ח"ו בפח הטפשות, ואמרתי להם סימן זה יהא בידכם, ביום שאעשה "פרום" ואחדל מלדבר סרה על הכל, אז תדעו ח"ו.

ודרשה זו דרשתי לעצמי. אמרו חז"ל (נדרים סב, א): באתרא דלא ידעין לי' שרי לי' לאינש למימר צורבא מרבנן אנא. וכל ימי התבוננתי במאמר הזה ולא הבנתיו, משמע מזה, שבאתרא דידעין לי' הוא יכול להתנהג בעניוות מרומה - הלא ידעין לי', אמנם באתרא דלא ידעין לי' אם יתנהג בעניוות יסברו שהוא באמת כלא, אזי שרי לי' למימר צורבא מרבנן אנא. אם נפרש כזה הלא חותרים במחתרת תחת כל יסודי המצוות וקיום הדת ח"ו, והיא תמיהה גדולה באין מוצא.

וכשבאתי הנה ופניתי כה וכה וארא כי אין איש, הופיע לי הקב"ה בזכות אוירא דארץ ישראל מחכים. פירושן של דברים עפ"י מאמר חז"ל (קידושין מ, א): הרואה שיצרו מתגבר עליו, ילך למקום שאין מכירין אותו וילבוש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים וכו'. אכן יש לפעמים איש שהולך למקום שאין מכירין אותו בלא שום התגברות היצר עליו, ואין במחשבתו אף נדנוד של חטא, רק הולך לעסקיו לאנסו או לרצונו, וכיוון שבא למקום שאין מכירין אותו, אז מתגנב היצר בקרבו הלא במקום הזה לא ידעון לך כלל, ואין

1 הלוא הוא ידיד נפשו ר' הערש'ל גפן, כותב המכתב הבא.

שום איש יודע כמה היתה מדת זקנך עד עתה ואיך התנהגת עד עתה, ובפרט אם הסביבה לא מחשיבה אותו כלל, ויהי בעיניהם כחגבים, אז מוצא היצר כר נרחב לשלוט ולהשחית ולחבל על ימין ועל שמאל באין מפריע. וזהו פירוש מאמר חז"ל - באתרא דלא ידעין לי', ומתירא פן יפול בפח יקוש של אותו היצר הממתין לו ומצפה עליו שיבוא למקום שאין מכירים אותו, אזי שרי לי' לאינש למימר צורבא מרבנן אנא, ראו שאני שטריימל־יוד, אני למדן, אני חסיד, אני אני אני, הכל אני. ואם ח"ו יפתהו יצרו אחר כך, לכל הפחות תהי' לו המסווה של בושה, על כל פנים המורא של חילול השם, הפחד של מה יאמרו הבריות.

את הדרשה הזו דרשתי לעצמי, ואני דורשה לכל עולה חדש הנכנס עמי בשיחה, וכבר הצלתי הרבה נפשות.

ב

מכתב מפולין מהחסיד ר' הערש'ל גפן לידידו בארץ ישראל ר' העניך שוועראגאלד

ב"ה יום ועש"ק לסדר האזינו תרצ"ה טאמאשאווקע

שפע טוב וסגי לידידי עוז איש תבונות קשור ברעיוני מו"ה העניך נ"י שוועראגאלד

אחדשה"ט כמשפט אוהבים.

הנה זה קרוב לשני שנים אשר גופינו נתפרדו מרחק רב, אך לבבינו עדיין מקושר, והשי"ת יעזור עוד לשמוח ביחד בישועה כללית.

זה שני שנים אשר לא קיבלתי מידידי שום מכתב, באתי כעת לבקש מידידי להודיעני מכל הפרטים מהנשמע אצלכם בעיר תל־אביב הן בגוף והן בנפשיות. גם אם באפשרות בשם לגדל תינוקות של בית רבן על פי דרך התורה הקדושה כדרך שהלכו בו אבותינו, גם מהנשמע מידידינו ואוהבינו ר' לייבל פרידמאן נ"י. והגם שלפי דעתי עד כעת כפי ששמעתי מהרבה אנשים אשר בעיר תל־אביב שמושל מקשיב על דבר שקר[2] אין באפשרות לעמוד בנסיון לגדל בנינו בשם על פי דרך תוה"ק, ורק כאשר כעת שראיתי בעיני הראי' שנסע ידידינו ואוהבינו ר'

2 משלי כט יב.

לייבל, ואם יש בשם עוד מעט אנשים כהנה בטח יעזור השי"ת שיוכל לילך בדרך תוה"ק באמת ובלב שלם. ולזאת באתי במכתבי כעת לשאול על כל פרט ופרט.

גם כעת אצלי נ"מ [=נפקא מינא], כאשר יש לחתני ישיע נ"י אשר הוא תלמיד חכם וי"ש [=וירא שמים] ויש לו בפה אומנות, שיש לו פאבריק מן זאקין[3] ויש לו 2 מאשינדלך[4], והוא אומן בזה לעבוד בעצמו, ורק בפה אין לו פרנסה כי נעשה בפה 5 פאבריקין כאלה, ואין לו פרנסה אפילו על חיי ההכרח, ומאוד רצונו ליסע לארץ ישראל כאשר זאת הוא קלא דלא פסיק שבארץ ישראל מי שיש לו אומנות כמו פאבריקלעך יש סיבה בארץ ישראל יותר מערי פולין. ועד כעת לא הי' דעתי מסכמת, וכעת עושה חתני השתדלות לזה ואפשר יעזור השי"ת.

ולזאת באתי במכתבי לבקש מידידי להודיעני מכל הפרטים, גם להודיעני אם בשם נמצא עסק כזה לעבוד בפאבריק את הזאקין, ומה דעתך בזה. ואם דעתך יסכים לזה אפשר תוכל לעשות איזה טובה בזה שיוכל ליסע לשם על ידי איזה השתדלות. ובאם ידידי יבין שהדבר נכון עבורו אבקש לידידי שישתדל בזה למען חתני שהוא בן תורה ויראת שמים ויש לו איזה בנים כבן תשע ועשר שנים, והשי"ת יעזור שיצליחו בתוה"ק כי המה בנים כשרים ומוכנים במידותיהם לתוה"ק, ולזאת מהנכון להשתדל עבורם גם אבקש למען אהבתנו וידידינו מאז. והשי"ת יעזור לשמוח ביחד, כי מאוד בפה נתמעט מאוהבינו וידידינו, כי אוהבים ורעים כאנחנו וגם אוהבינו ר' לייבל פרידמאן לא נשמע אצלנו. והשי"ת ישמח לבבינו לנצח. על כן באתי בבקשתי מידידי ואוהבי להשיביני במכתבו על כל הפרטים.

ידידו המברכו לכל טוב, שתזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתוה"ק באמת ובלב שלם, ולזכות לגמר חתימה טובה.

צבי ב"ר אליעזר משה ז"ל גפן
אב"ד טאמאשאווקע

ואם ידידי יראה את ידידינו ואוהבינו ר' לייבל נ"י פרידמאן, לפרוס בשלומו ובשלום זרעו ולברכו בכל טוב ולגמר חתימה טובה. גם כתבתי מכתב לידידינו ר' לייבל בפרטות.

---

3 מפעל לייצור גרביים.
4 מכונות.

ג

מכתב לסבא מהגאון הרב ר' שמואל יעקב רובינשטיין מפריז, משרידי חסידי לומאז' וידיד מבית אבא

ב"ה, ד', פרשת "ונברכו בך כל משפחות האדמה וזרעך" פאריש יצ"ו

שלום רב וברכה מרובה!
כבודי ידידי עוז, חסיד מעיקרו (רש"י סוכה נ"ג ע"א), איש אשכולות, רחים ומוקיר רבנן והו' לי' בנין וחתני רבנן, מופלא ומופלג במוה"ר לעביל פרידמן נ"י לאוי"ט

ידידי הדגול, קיבלתי גלויתו, ובאמת אין בפי ובלשוני מלה להשיב על מועט מחזיק את המרובה כזו, ובכל מלה ומלה זיק של חכמה ובזק של חסידות עילאה.

אולי כבר שמע מזה, בזכרוני אשר אחד מאדמו"רי ביאלא, זאת אומרת אחד מרגלי המרכבה של אדמו"ר מביאלא צדיק יסוד עולם רבי יצחק יעקב זי"ע אשר זכיתי כמה פעמים לעמוד במחיצתו, זאת אומרת מחיצת שולחנו הטהור בשבת ויום טוב[5], פירש את מאמרם (מה שכ"ת מזכיר בדרך חכמה) ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים[6], אחר שדייק: א. למה לא אמרו ילך אצל צדיק, חכם מה בעי הכא? ב. הלשון 'יבקש' ולא אמרו 'יתפלל'? ואמר אשר נמצא כמה פעמים שהרחמים ירדו מלמעלה ונמצאים, אמנם מסתבכים ומתעכבים באם הדרך, וצריך אז לבקש את הרחמים, זאת אומרת אויסציזיכין די רחמים[7], לזה לא יספיק צדיק בלבד כי אם גם חכם, ודו"ק.

ובזה ידידי, הנה ברך לקחתי וברך אשיבנו. אף שאיחרתי, אבל ד' יודע ועד כי לא מחמת אדישות ח"ו, ולבי הומה מלא געגועים לִרְאוֹת וּלֵרָאוֹת אתו עמו. והרימותי ידי לא־ל עליון, ואשא כפי בצלותי ובבעותי לזכני עוד פעם לבא קוממיות שטייענדיג לארצינו וכדי להשתעשע אתו עמו בדברי תורה ובסיפורי חסידות זכרונות משכבר הימים, וגם לרבות בשיחות של תלמידי חכמים הצריכים לימוד. לכן ידידי קבל נא גם היום את ברכתי הנובעת מקרב לב ידיד נאמן, ובכל נימי נשמתי אען ואומר ימלא נא ד' הטוב כל משאלות לבו לטובה, וישלח

---

5 כותב המכתב, הרב ר' שמואל יעקב רובינשטיין, היה יליד העיר ביאלה.
6 "כל מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים" (בבא בתרא קטז, א).
7 תרגום: לחפש את הרחמים.

לו ולביתו ולכל אשר לו רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל אשר גם אני הדל בתוכם.

ובזה אומר שלום לרחוק ולקרוב, רחוק בשטח וקרוב בלב, וכמו שאמרו רז"ל לרחוק ברישא[8] וכו'.

ידידו הנאמן המצפה בכליון עינים למכתבים כאלו מדי פעם בפעם, והדורש שלומו בלב ונפש.

רש"י

יפרוס נא בגיני שלמא רבא לכל בני ביתו וביחוד לחתנו מר שמואל נ"י[9] הנ"ל.

מכתב ברכה מהרב יהושע זליג דיסקין רבה של פרדס חנה לחתונת אברהם שלמה ובתיה מאיר ז"ל

בס"ד כ' לחודש כסלו שנת תשי"ד

ברכות שמים מעל לאפריון כלולות

הדגולה בבנות ציון והמסולאה בפז

מרת בתי'ה תחי' בת ידידי אדם אחד

מאלף ובית אחד מרבבות הוו"ח (הוותיק והחסיד)

מלא דבר בתורה וביר"ש וכל מדה

נכונה מוהר"ר ארי' ליב שיחי' וכבוד

רעיתו הצנועה מנב"ת תחי' למז"ט עם

ב"ג המכובד והמהולל מוהרא"ש מאיר נ"י

ד' יופיע על אגודתם ויאמר לדבק

טוב. יבנו ביתם על אדני פז של

תורת ה' תמימה ויתברכו בכל מכל

כל כנפשם וכנפש ידידם בלו"נ

דורש שלומם וטובתם ומוקירם מאד

חתימה

8 "לרחוק ברישא והדר לקרוב" (ברכות לד, ב).

9 ר' שמואל קריבוס.

ה

אסופת מכתבים שכתב סבא לידידו הג"ר ברוך נאה ז"ל

בס"ד, יום ג' והסירותי מחלה מקרבך[10] תשכ"ה תל־אביב
הוא ברוך, ושמו ברוך, וגם ברוך יהיה.

ה"ה האי גברא רבא ויקירא, ידיד נפשי הרה"ח ר' ברוך נאה הי"ו

אחדשכ"ת באה"ר

הנני להביע בזה רגשי נפשי אודות ידידות כבוד תורתו. יאמין לי כ' כי לא עבר עלי אף יום אחד שכ"ת לא יהיה בזכרוני - אני לא מגזים אפילו הגזמה מועטת רק בדיוק כמו שאני כותב, ולא כתבתי לו עד הֵנָּה, מפני שאצלי בטבעי לא שבע רצון אם שואלים לי "וואס מאכסטו", ודעלי שנוא לחברי לא אעביד. רק נזכרתי בפירושו של מורי ורבי זצ"ל ממזריץ' ששמעתי מפ"ק, דורשי רשומות הם הצדיקים אשר דורשים רושם איזה שהוא, מישראל, כבר יודעים הכל, וההוא כבר לא צריך לענות ולדבר, כי הרושם כבר נדרש ונתגלה הכל. ולכן עלה ברעיוני שמנהג של ישראל תורה היא, וכותבים במכתבים אני דורש את שלומך, כלומר אני אבין הכל בדרך דרש לא שואל בפרטי פרטים, ורק מתיבה אחת, מאות אחת, מנקודה אחת, אני בעצמי אדרוש לי. לכן כתבתי לו לכב' את המכתב הזה שאני דורש את שלומו.

אם כ' יראה את חתני ר' מאיר נ"י, ידרוש את שלומו בשמי. מסרתי לו פירוש על לכה דודי על דרך הפשט, אם עודנו זוכר בדיוק יגיד לכ"ת. רציתי לכתוב לו לכ' את הפירוש, אכן בינתיים עלה ברעיוני פירוש על מאמר חז"ל (פסחים נ, ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, היינו יעסוק שלא לשמה בכוונה שמתוך שלא לשמה יבוא ללשמה, וזה דרך עבודה "לעולם". וממילא הוא לא מתגאה רק הוא מתגעגע, והגעגועין וההשתוקקות הם תכלית התורה והמצוות, ע"ד שפירש הרבי מלובלין זצ"ל, פתחו לי שערי צדק אבא בם וגו' - זה השער לה' צדיקים יבואו בו (תהלים קיח יט), כלומר זה גופא הוא השער מה שמבקשים תמיד פתחו לי שערי צדק. זכותו יגן עלינו שנשמע ונתבשר בשורות טובות בגוף ונפש.

ידידו אוהבו דושו"ט ושלום כל ב"ב שיחיו
ליב פרידמן

---

10 פרשת משפטים.

בס"ד יום ד' לסדר וכן יפרוץ[11] תשכ"ו תל־אביב ת"ו

החיים והשמחה והשלום כבוד אהובי ידידי, ידיד גופי ונפשי, אשר בתוונא דלבאי יתיב מאז הכרתי אותו לפי השגת דעתי המעוטה לאיש מחנך וחסיד, נהירין ליה שבילי דאורייתא כלא בנגלה ונסתר, אוהבי ואהובי, מה אנכי לספר ולחשוב כל התשבחות, ה"ה איש יקר מפז הר' ברוך נאה שליט"א. שמו נאה והוא נאה, שמו ברוך והוא יהי' מבורך ממקור שפע הברכה העליונה בחיים שיש בהם בריאות בשלמות ושביעת רצון מהפותח ומשביע לכל חי רצון, אמן.

אחד"ש כ"ת באהבה רבה ואהבת עולם. מכתבו היקר והנעים קבלתי בזמנו, ואמינא האי קרא מסיפא לרישא מידרש, ודרוש דרשתי מחתני מר שמואל קריבוס להמציא תקופת מטרואנגין, והסביר לי שהוא חיפש את זה באנגליה וצרפת ולא נמצא שמה, ובשוויץ הי' בהרבה בתי מרקחת ודרשו רק "רֶצֶפְּט" מהד"ר, ולא מוכרים בלעדי זה, רק סמוך לנסיעתו היה בבית מרקחת והיו שם הרבה מאד אנשים קונים ומכרו לו, וכנראה שכחו לדרוש הָרֶצֶפְּט. לכן עצתי נכונה שיבקש מהפרופסור שיכתוב לו את הָרֶצֶפְּט, וחתני יביאנו כי יש לו קשר הדוק עם שויצרי אחד.

חננו ה' עד שתחנינו, בין כך וכך יהיה לו רפואה שלמה מן השמים בתשח"י.

ידידי יקירי! יסלח לי על שאחרתי במכתבי זה ואני מוטרד בדאגה ובטרדה דמצוה להציל עשוק מיד עושקו, העשוק הוא איש צדיק תמים, וזה לא נותן מנוחה לנפשי אולי אוכל להועיל מאומה.

ואני כשלעצמי בכלל הזריזות נחלשה ממני ל"ע, והתנצלתי לפני כ"ק אדמו"ר שליט"א מביאלא שאני לא יודע ולא מכיר בעצמי מה אני, אם נעשיתי עצלן, או אם אני מקיים הלכתו של הרמב"ם (פ"א מהלכות רוצח ה"ד) האדם אינו קנינו של עצמו רק הוא קנינו של הקב"ה, ולא השיב לי, ואני לא יודע מה אני. ובזה יתורץ קושיות רבות עלי. ה' יושיענו ויהיה בעזרתי.

מכתבו הנחמד והנעים קראתי באהבה ובחיבה יתירה, לא מפני שאני אוהב שירות ותשבחות שאיני כדאי לו, רק מפני שכ"ת שיחי' כותבם, ובטח כיון בזה כוונת אדמו"ר זצ"ל מאוסטרובה שנשאל למה הוא כותב תהלות ותשבחות לאיש פשוט, השיב הוא זצ"ל, שזה תפילה שהוא מתפלל עבור האיש הזה שיהיה כך

11 פרשת שמות, כ' בטבת.

כמו שהוא כותב[12], וכן בטח כ"ת מתפלל עלי ג"כ שאני אהי' כמו שכ"ת כותב, ועל ברכה מברוך כזה אני עונה אמן.

ברמב"ם (שם) איתא כי אין האדם קנינו של גואל הדם שיקח כופר לנפש הרוצח, ובשו"ע הרב ז"ל (הלכות נזקי גוף ונפש ס"ד) שאין לאדם רשות על עצמו על גופו כלל להכותו או לביישו (וזה פלא שהמנחת חינוך (מצוה מח) אומר שאם הוא נותן רשות מותר לחבירו לחבלו ולהכותו), אמנם הרב זצ"ל מביא הדברים שכתבתי למעלה "האדם אינו קנינו של עצמו רק האדם הוא קנינו של הקב"ה".

אין בית המדרש בלא חידוש. ארשום מה שעלה ברעיוני לפי דברי רש"י בסנהדרין צ"ב ע"א ד"ה חדא לטובה, הוא מפרש מלת "נקמה" היא "תגמול", בין תגמול טוב בין תגמול לרע. ולפי זה יש לפרש דברי המשורר בכל מקדש שביעי "משוך חסדך ליודעיך קל קנא ונוקם" אשר רבים כן גדולים שואלים איך שייך נקמה לחסד. אמנם לפי דברי רש"י שהוא תגמול, אזי הפירוש פשוט: משוך חסדך ליודעיך [דעת מקשר חכמה ובינה לחסד והלאה], וליודעיך הממשיכים חו"ב לחסד עשה בהם נקמה[13] שתמשיך החסד להם להיודעים.

ובכן בזה אני מסיים את מכתבי הזה שהשי"ת ימשיך לו מידת החסד, וישפיע לו שפע עליון מברכה העליונה, ויהיה ברוך ומבורך בכל ענינים לטובה. ואף על פי שאינני כדאי וראוי לכתוב דברים כאלה, אמנם מה לא עושים בשביל ידידים.

ידידו הנאמן
יהודא ליב ב"ר אברהם חיים ז"ל

12 כעין זה הובא ב'דברי בינה' פרשת נצבים עמוד קמה.
13 היינו שתיתן להם גמול.

מכתב מהג"ר ברוך נאה ז"ל

ב"ה

כ"ח אלול תשכ"ז, עיה"ק ירושלים ת"ו

ידידי יקירי אהוב נפשי, נעים המדות, עטרת תפארת חסידי דורנו, אשר יצק מים על ידי צדיקים מפורסמים וחסידי עליון, נהר דעה השופע חדושים נפלאים כברקים מזהירים, ואמרות טהורות שבעתיים מזוקקים, דברים נכונים ישק שפתים וכו' וכו', כש"ת מו"ר הרב ליב פרידמן שליט"א, תל־אביב יע"א.

אחדש"ת באה"ר ובהדרת כבוד ויקר רב!

הריני בזה לברך את כת"ר שליט"א ורעיתו הרבנית היקרה הצדקת תחי' וכל בני ביתם היקרים שיחיו ויאיר נרם, בברכת השנים, "לשנה טובה תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים בספרן של צדיקים גמורים", שנת בריאות שלמה ונהורא מעליא, שנת הרוחה והצלחה וקימים וברכה במעשה ידים כעתירת הפייטן, שנת גאולה וישועה.

תודתי העמוקה מוגשת בזה לכת"ר שליט"א, וביחוד לחתנו היקר איש חמודות בעל מידות תרומיות נאצלות סגולות ויקרות הרה"ח ר' שמואל קריבוס שליט"א בעד טרחתו ויגיעתו להשיג את התרופה המצלת אותי ממש בצר, ל"ע. יתברך בשנה טובה מתוקה ונעימה, שנת הרוחה והרחבה והצלחה בכל אשר יפנה.

פרישת שלום ואיחולי כתיבה וחתימה טובה לבניו הרבנים היקרים שליט"א.

ד"ש מחתנו ידי"נ יקר הלב ועדין הנפש מבחירי בני ציון ומגדולי חכמיה מחבר פורה הרב הגאון ר' מאיר שליט"א[14]. נדברנו יחד כרגיל בשבת קודש בבית הכנסת.

נא להעלות זכרוני לפניו לטובה בימי הרחמים. הזכרתי היום את כת"ר ליד שריד מקדשנו.

ידידו ואוהבו מקרב ולב, דוש"ת ושלום כל הנלוים אליו, חותם בכל חותמי ברכות.

ברוך בן דבורה ע"ה נאה

14 ר' מאיר בן שם.

ח

מכתב אל הרה"ג רבי חיים מליקובסקי זצ"ל
חתן האדמו"ר מאמשינוב

בס"ד

ג' וארא תשכ"ה ת"א

החיים והשלום לכבוד ידידי הרה"ג וכו' מוהר"ר חיים שליט"א[15]

אחדשכ"ת באה"ר

הנה ניגש אלי איש אחד ומסר לי חמשה עשרה ל"י בשביל הרבי מאמשינוב, ואמר לי אשר שמו הוא ירחמיאל מאיר בן מינדל רחל לאה ע"כ, ואני מחזיק בהכלל "לעולם תקח", לקחתי ממנו ואני שולח רצוף פה שק על הסכום הנ"ל. ואגב אני שולח שק ממני עשר ל"י בשביל הישיבה גם כן רצוף פה. ולפלא שלא קבלתי קבלה על 36 ל"י. ואני שואל ודורש בשלום חותנו הה"ק שליט"א[16], מה שלומו, ואיך סובל עינויי השכיבה במטה במשכב קשה, מה אומרים הרופאים. ואני מקוה ומצפה לישועתו שיתרפא במהרה ברפו"ש בתושח"י.

והנני עוד בבקשה מכבוד תורתו לקרוא מה שקיבלתי מכתב מנכדי אברהם שיחי' ובו חידושי תורה, ומבקש מכבוד תורתו לענות לי תגובתו על חידושו הן לסיוע והן לדיחוי, ואכפול בקשתי זאת כדי להגדיל תורה ולהאדיר.

קידושין כ"ב: ר' יהודה הינדואה גר שאין לו יורשין הוה, חלש, על מר זוטרא לשיולי בי' חזי דתקיף לי' עלמא טובא, אמר לי' לעבדי' שלוף לי מסנאי ואמטינהו לביתא, ופרש רש"י לקחתו בחזקה הי' מתכוין שיהא בעבודתו כשימות אדונו. והקשה בקובץ שיעורים להר' אלחנן וסרמן הלא מיתת הבעלים בעבד מתיר כמו מיתת הבעל באשה, ומבואר בתמורה דף כ"ה ע"א האומר על בכור עם יציאת רובו יקדש לעולה לא אמר כלום, דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, כיון דקדושת בכור בא מאליו וקדושת עולה היא רק מכח האדם. ואם כן בנדון דידן הלא שחרור העבד בא מאליו וקניינו של מר זוטרא בא מכח אדם, איך תועיל חזקת מר זוטרא, עד כאן הקושיא.

---

15 רבי חיים מליקובסקי ז"ל, אביו של כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א.

16 הרבי מאמשינוב.

ואפשר לומר דהכלל דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין הוא רק בדברים אבל לא במעשה, ומר זוטרא קעביד מעשה נגד דיבור.

ובפשיטות, בבכור יש מאמר השי"ת המקדשו בקדושת בכור, ולנגדו מאמר אדם המקדשו בקדושת עולה, לכן אינו מועיל. אבל כאן בעבד אין כאן מאמר השי"ת המקדשו בקדושת ישראל, אלא מיתת הבעלים פועלת שהעבד נשאר בלי אדון, ובלי אדון הרי הוא בן חורין גמור, והתורה אמרה כשאין לו אדון אינו עבד. כמו בשחררו בשטר שהשטר אינו מקדשו, שהרי למדו זאת מגט אשה ומיתת הבעל באשה, ומשם אפשר ללמוד שהשטר והמיתה מפקיעין את העבד מרשות האדון אבל לא מכניסים אותו בקדושת ישראל. כמו גט ומיתה באשה מפקיעין אותה מיד בעלה ולא מכניסים אותה לשום קדושה אחרי הגט יותר מלפני הגט רק שהיא נפקעת מבעלה, וכמו כן העבד נפקע מיד אדונו ואין כאן שום מאמר המקדש שנאמר שמר זוטרא בא לסותרו, עד כאן.

והנני משלש בקשתי להגיב על זה בין לסתור ובין לבנין.

והנני אומר שלום לו ולכל ב"ב שיחיו, ורפואה שלמה לכ"ק אדמו"ר שיחי'.

ידידו הנאמן ליב פרידמן

ט

תשובת הרה"ג רבי חיים מליקובסקי זצ"ל על המכתב הקודם

בס"ד וארא תשכ"ה פיה"ק ת"ו

בריות גופא ונהורא מעליא, להמיוחד בבני פמליא נהיר ונגיד ובמילי דחסידותא אגיד, מיחידי סגולה בתורה וגדולה, אחד מיני אלפים, בין בעלי הבית ה"יפים", ידידנו עוז הרה"ח ר' ליב שליט"א.

לעשות רצונו חפצתי, ותורת נכדו המצוין שיחי' בתוך מעיני, והנני בזה למלאות בקשתו המשולשת להגיב ולענות על סדר מכתבו.

האי גברא רבא וקדישא הג"ר אלחנן הי"ד בא לידי מסקנא אחר רב יגיעו בסוגיא דתמורה כ"ה, שהביטוי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין דהתם, אין לו שום זיקה עם הלשון הזה השגור לענין אין שליח לדבר עבירה (בקידושין מב ע"ב), שהרי אין ברצונו כאן לבטל דברי הרב, ואין השאלה אלא איזו קדושה יש לה דין קדימה, אי משום דחמירא, או שזו מעלה אחרת לענין קדימה, יעוין בפרוש רש"י ז"ל שם. ועל כרחך שהפירוש הוא, שעל ידי שקדושת בכור היא

מדין תורה, וא"כ מאלי' חיילא, על כן יש לה זכות קדימה לקדושה הבאה על ידי אדם [ומרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל תוך הסבירו שיטת הרמב"ם בהאי סוגיא - בחי' בספרו על הרמב"ם יעו"ש דברים נפלאים - הבין דלפירוש רש"י זהו טעם דמשו"ה אלימא קדושתה, יעוש"ה], ומתוך הנחה זו עמד בקושיא בסוגיא דקדושין כ"ב, ונכדו שיחי' לחלק בין הענינים יצא.

אבל לקושטא דמילתא עלינו לדון בעיקר ההנחה, אם יש להחליט בהאי לישנא דדברי הרב וכו' כלל שכזה שחלות דממילא קדים למיחל לחלות שבא על ידי אדם, ועל נקודה זו עלינו להתרכז.

והנה קשה עתיקא מחדתא, ולרוב הטרדה אציע הנראה כעת לענ"ד, כי בדין אין קדושה חלה על קדושה מתלתא אנפי אתיין עלה: א. משום דאינו שלו, כפרוש רש"י בפ' בחוקותי. ב. משום דאין מקום לקדושה שני' לחול ולהתפס, כמשמעות הגמרא במנחות פ"ב. ג. מגזרת הכתוב ד"לא יקדיש", יעוין בירושלמי שקלים פ"ב ה"ב, בערכין כ"ט. ובבכורות נ"ג ע"ב. ומבואר אצלי במק"א דבקדושה דחילא מאלי' לא שייך ה'לא יקדיש', ורק משום דאין לקדושה שני' מקום לחול ולהתפס. ונמצא לפי זה, דכד בעינן למירמי קדושת עולה אבכור עם יציאת רובו אם נבוא לדון משום כללא דכל שאינו בזה אחר זה אפי' בבת אחת אינו, אם משום דאינו שלו - הי' צריך להיות דינו כמו בנותן נכסיו לשנים, שאין הריעותא אלא משום דנסתלק הנותן - בתוס' גיטין מ"ב - ואין כאן משום כל שאינו בזה אחר זה. ומשום גזרת הכתוב ד'לא יקדיש' - קדושת בכור מצי חיילא אעולה, שהרי מאלי' היא, אבל עולה אבכור אית בה משום לא יקדיש, וכל שאינו בזה אחר זה אפי' בבת אחת אינו.

ולפי זה לפי המבואר בבכורות נ"ג: דמשום דכל בהמה למעשר קיימא אע"ג דאקדשה לא פקע איסורא דמעשר מינה, והו"א לעשר קדשים אי לאו גזרת הכתוב דיהי' קדש שבמעשר בהמה שהרי זה כאילו יש כאן שיור ולא קדם הקדש ראשון כלל, וה"נ בבכור שעומד ביציאת רובו להקדש בבכורה ויש לקדושת בכור מקום לחול, מה שאין כן קדושת עולה.

ועל פי כל הנ"ל קושיא מעיקרא ליתא, שכל זה מכח הדין דכל שאינו בזה אחר זה. ודו"ק.

השורות הבאות נמצאו בראש אחד מספריו של סבא

הפוך בי' והפוך בי' בספרא קדישא הדין, וסיב בי' ובלי בי' בספרא רבא הדין, דאנהיר לעיינן בכל מיני מדות טובות אשר הם תפארת לעושיהם ותפארת להם מן האדם, ואשרי המתעסק בספר הזה ומרגיל עצמו לקרות ולשנות בו, ובזה נגלה חפץ לבו בכוונת בקשתו: יר"מ יאו"א שתרגילני בתורתך ודבקני במצוותך, אכי"ר.

מכתבי אחים

א

מכתב שכתב רפאל מהישיבה בצפת לאחיו יהושע

בס"ד ג' וישב צפת צ"ו

אחי יקירי יהושע מנחם נ"י!

מכתבך שימח אותי מאד, כי לא ידעתי מה לחשוב, זה שלשה שבועות ויותר שלא קיבלתי שום ידיעה מה נשמע אצלכם.

היום בערב שמעתי דבר נפלא מהצדיק מאברוטש זצ"ל - אשר בבית מדרשו אנו לומדים - מספרו 'בת עין'. הנה הבית יוסף הקשה למה מדליקין שמונה ימים, הלא הנס היה רק שבעה ימים ובלילה הראשון לא היה נס, עיין שם שתירץ שלושה תירוצים, וגם הט"ז והרבה מפרשים ופוסקים תירצו. והוא תירץ בימי עלומיו בדרך זה: בגמרא ברכות (לח, א) יש מחלוקת אם לברך המוציא או מוציא, במוציא כו"ע לא פליגי כי פליגי בהמוציא וכו', עיין שם, והגמרא מסיימת למעשה שמברכותיו של אדם יכולים לידע אם הוא אדם גדול אם לאו, עיין שם. והנה בית שמאי ובית הלל הלכה כבית הלל, ואנו צריכין לעשות מעשה אשר ממעשינו יהא ניכר אם הלכה כבית הלל. והנה בית שמאי אמרו פוחת והולך כפרי החג, ובית הלל אמרו מעלין בקודש ואין מורידין. ואם היה כקושיית הבית יוסף, דהיינו שיהי' הנס רק שבעה ימים, ולבית שמאי יום ראשון שבעה נרות ולבית הלל נר אחד, ובשלישי לבית שמאי חמישה נרות ולבית הלל שלושה נרות, אז היה ניכר שאנו עושין כבית הלל, אבל בליל ד' לבית שמאי ארבעה נרות ולבית הלל גם כן ארבעה נרות, ובלילה זו מה היה ההיכר שאנו עושין כבית הלל. על כן אנו מדליקין שמונה נרות, וממילא בליל רביעי לבית שמאי חמשה נרות ולבית הלל ארבעה נרות, ובכל לילה ניכר שאנו עושין כבית הלל. ודפח"ח. (כעין חידוש כזה שמעתי בשם הצדיק **היהודי הקדוש** זצ"ל, תשאל לאבי יחי' ותכתוב לי.)

אחי יקירי! כתוב לי מה נשמע חדשות, מה נשמע בהמרבד, כי מתעניין אני לדעת איזה חדשות יש בשני חודשים האלו שלא הייתי בתל־אביב. איזה כבישים חדשים נסללו, איזה קווי אוטובוסים נתחדשו, אם תחנת האלחוט כבר שולחת את גלי', מה נשמע בהעולם תוצרת הארץ, האם שונאינו תוצרת חוץ ימ"ש נתרפה קצת

או לגמרי, כמו מהמצב הכללי מהעלי', ומהענין המעיק מועצה מחוקקה, כתוב לי הכל בסקירה רצינית.

כתוב לי איזה חידושים מספר אור תורה מהצדיק מאסטראבצא זצ"ל.

כתוב לי לא פחות מבכל שבוע, לא תפסיד אם פעמיים בשבוע.

אחיך פתחי' רפאל שמעון

ב

מכתב מהבן יהושע לאחיו רפאל בצפת

ב"ה, יום ג', וישב, צ"ו ת"א

רפאל יקירי!

מכתביך קיבלנו, וגם כן פריסת שלום על ידי הבחור הרשל ומהבחור פלוני שהי' היום אצלנו. אני שבע רצון מהידיעות. כלנו ב"ה בקו הבריאות, הכל כמנהגו נוהג. אבינו נ"י יצא מעין חלב ונכנס להמרבד. הבית חרושת נים ולא נים, כמו שני חודשים שמחכים על חומרי גלם.

הילדים הולכים לבית הספר. משה הולך לסיני. אנחנו שמחים שיצא מהסתדרות החרדים ונכנס לסיני, ממש נהפך לאיש אחר, לומד ומקבל מצוין, כותב מכתבים יפים ומדבר עברית צחה. הסיני צריך רחמים. הבחירות כבר נגמרו וידיעה סופית עוד לא יודעים, חוששים שהמפא"י יקבל רוב. בבית הספר ירושלים מול ביתנו הי' אזור הבחירות וגם בית הכנסת הגדול הי' אזור, חילול ה' כזה עוד לא שמענו.

היום קיבל אהרן[1] איידלבוים מכתב ממעזריטש שתיכף ישוב, ואם לאו יפסיד את זכות השחיטה, ועוד בתם פרידלע - לרפואה שלימה בקרוב - חולה אנוש, והיא נמצאת בורשה בביה"ח פרישמן. יחיאל[2] נמצא היום בירושלים, הם עוד לא יודעים מהמכתב. קבל גם כסף על הנסיעה 55 זהובים. מרדכי[3] נשא אשה, למשה נולד בן, לחי' וליחיאל[4] נולדו תאומים - בן ובת - למזל טוב. מפולין לא מקבלים ידיעות משמחות. בתו של ר' שמעון פישמן נמצאת אצלנו כחודש ועוד לא מצאה משרה, ותהי' נאלצת לצאת למושבה.

אחיך יהושע מנחם

---

1 ר' אהרן ב"ר יחיאל איידלבוים.
2 ר' יחיאל איידלבוים.
3 ר' מרדכי ריבצק, בן אחותו של סבא.
4 ר' יחיאל קוטיינר.

רפאל יקיר לי!

שכחתי כל השבוע מלכתוב לך, על כן אתך הסליחה -

אתנו ב"ה החיים והשלום, ה' יראה לך נפלאות כאז בימי משה.

שבת שלום

אביך

מכתב שכתב הבן יהושע לאחיו רפאל הלומד בצפת

בס"ד

אור ליום חמישי בשלח, צ"ו

רפאל יקירי!

נעתרתי לבקשותיך ואכתוב לך מכתב קצר. מיום חמישי עד יום ראשון התאכסן אצלנו דב בער פרלא[5]. אבינו נ"י שאף ממנו רב נחת, הוא ליטאי במנהגיו, ובמהלך רוחו מתנגד חריף. הוא פורס בשלומך הטוב, ומתפלא אם אתה מתמיד, למה תשתוקק כל כך למכתבים מן הבית, הלוא הם תרתי דסתרי.

דודינו ר' יחיאל נ"י עוד מתגורר אצלנו, ועדיין לא מצא מנוח לכף רגליו. מצד הרבנים הראשיים אין עיכוב שיתקבל[6] לא בחזקה, רק הקהילה עוד צריכה להסכים, אבל מי יודע אם ימצא חן בעיני אנשי האמת שליטי הקהילה...

המצב בעיר מתחדד, מתרבים מחוסרי עבודה והפדיון. דיברתי במושב עם דוד גולדפרב אודות עבודתו עברית, הוא אמר שהפועלים העבריים יפחיתו את שכר עבודתם אזי תהיה אפשרות להעסיקם. אבל אנחנו יודעים, אם הפועל העברי יקבל 10-15 גרוש - הפועל הזול הערבי יסתפק ב 2-5 גרוש, בו בזמן שהעברי יאכל פת (אפשר) עם מלח - הערבי יחסוך. [מטושטש].

אני בשלי, הפועלים העבריים צריכים להילחם עם הפרדסנים עד שיהי' להם אוזן קשבת, ובאין ברירה [מילה לא ברורה] הפרדסנים לעבוד בכל הארצות ובכל האדמות. עוד לא נעשה נבלה כזאת, לאחיו יכריחו למות ולשונאיו יבנה ערים ובתים... אם אין קלקאציע לעבוד עם עבריים יותר טוב לחסל את הפרדסנות. אני שואל שאלה פשוטה - איך יכולים להתקיים הפרדסים שעובדים עם מאה אחוז עבודה עברית?

---

5 בנו של ר' שלמה יוסף, הנזכר במכתב ז'.

6 לשוחט.

נתעורר שוב שאלת 'צריף'[7], אבל לא בתל־אביב, רק הפרדס גפן. המצב הכספי מכריח לצאת מתל־אביב, אבל המצב הדתי והאנשים מכריח להישאר בתל־אביב, מה דעתך בזה?

הילדים והילדות עולים מעלה, יהי רצון שנוכל לאפשרם לעלות. כולם פורסים בשלומך.

אמנו תחי' נמצאת בקו הבריאות, היא פורסת בשלומך הטוב.

אחיך המשתוקק והמתגעגע
יהושע מנחם

איך מתייחסים בצפת למצב החדש?

אל תתרעם על טשטוש האותיות!

שניים שאכלו, לאחד היה ב' ככרות ולהשני ג' ככרות, ובא שלישי ואכל עמהם. ואחרי הסעודה הניח לפניהם חמשה סלעים ונסתלק. והנה התלקחה מריבה בין שני בעלי הככרות, הראשון טען חצי שלך וחצי שלי, והשני טען חמשה ככרות - חמשה סלעים, סלע לכל ככר, לי היו ג' ככרות אקבל ג' סלעים ואתה בעל שתי ככרות רק שני סלעים, עד שבאו להר"א אבן עזרא זצ"ל, ויצא ממנו הפסק שבעל השלשה ככרות יקבל ארבעה סלעים ובעל השני ככרות יקבל רק סלע אחד.

מכאן הנני שואל להבין טעם הפסק?

הנ"ל

ב"ה יום א' במדבר תרצ"ב וארשא יצ"ו

ישאו הרים שלום וכל טוב לכבוד אחי הנחמד מר רפאל שליט"א!

אבי נ"י הראה לי את המדרש פרשה ל"ז ד. ד' פתחו בנדרים, ג' שאלו שלא כהוגן והשיבם הקב"ה כהוגן, ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו המקום שלא כהוגן. ואלו הן: אליעזר עבד אברהם, שאול, יפתח וכלב.

אליעזר: והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך. אמר לו הקב"ה: אילו יצאתה שפחה או גוי' או זונה, היית אומר אותה הוכחת לעבדך ליצחק? ועשה לו הקב"ה וזימן לו את רבקה.

7 מקום לבית החרושת.

כלב: ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה, ונתתי לו את עכסה בתי לאשה. השיבו הקב"ה: אילו לכדה גוי או ממזר או עבד, היית נותן לו את בתך? מה עשה הקב"ה, זימן לו את אחיו ולכדה, שנאמר: וילכדה עתניאל בן קנז.

שאול: והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו. אמר הקב"ה: אילו הרגו גוי או ממזר או עבד, היית נותן לו את בתך? זימן לו הקב"ה דוד ונתן לו בתו מיכל.

יפתח: והיה היוצא מדלתי ביתי וגו'. אמר הקב"ה: אילו יצא גמל או חמור או כלב, היית מעלהו עולה? השיב הקב"ה שלא כהוגן וזימן לו את בתו. ע"כ.

ורצה ממני שאתרץ לו מפני מה להם השיב כהוגן, וליפתח השיב שלא כהוגן, הלוא כולם שאלו שלא כהוגן, ומה נשתנה זה מאלו?

השבתי לו מפני שהג' הראשונים פגמו במה שבין אדם לחבירו, ויפתח פגם בכבוד המקום שמא יצא גמל או חמור וכו' ונמצא שם שמים מתחלל, לפיכך השיב לו שלא כהוגן.

ואדוני אבי נ"י אמר לי שני תירוצים:

א. מפני שלג' הראשונים לא היה להם אלא ב' ספקות, ספק טוב ספק רע. וליפתח היה ג' ספיקות, ספק דבר טמא כגון גמל, ספק איש כמו שהיה באמת, וספק ג' בהמה טהורה כמו שעלה בדעתו, לכן היתה שאלתו שלא כהוגן ממש, לא כג' הראשונים.

ב. מפני שאיתא בחובת הלבבות (שער יחוד המעשה, ה) שאין התוספת מתקבלת לפני האלקים עד שתשלם החובה. ומכלל החובות אשר לאדם שישאל על עניניו כהוגן. לכן הג' הראשונים שאלו בבחינת חובה ולא תוספת, מפני שהענין בעצמו נצרך להם, לאליעזר - אשה עבור יצחק, לכלב - ללכוד את קרית ספר, לשאול - להכות את גלית הפלשתי, לכן נתקבלו שאלתם אף שלא כהוגן. אמנם יפתח שאל את התוספת, לפיכך לא נתקבל לפני האלקים, מפני שלא השלים את החובה.

ואחר כך אמר לי אבי שנראין לו דברי מדבריו, והביא לי ראי' ממשנה מפורשת (אבות ד, ג): אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם.

אמנם אחי יקירי, אגיד האמת ולא אבוש לאמר שהתרוץ השני לא הבנתי. ועצתי נכונה שתראה את המכתב להרב שליט"א[8], והוא יטעים לך הדברים.

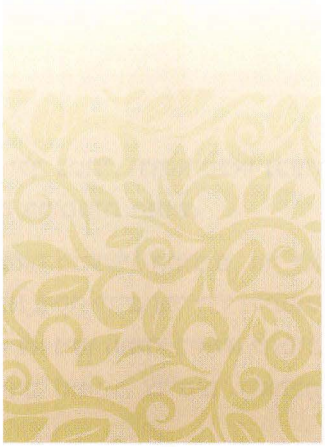
אחיך יהושע

---

8 רבי הערש'ל גפן הנ"ל.

מצבת רבי מאיר שלמה יהודה ממעזריטש
בבית העלמין בוורשה

נספח 1

האדמו"ר ממעזריטש

הרב הקדוש רבי מאיר שלמה יהודא רבינוביץ' זצ"ל
שבעים שנה להסתלקותו
בתוככי גיטו וורשה - י"ז באדר תש"ב

נכתב על ידי הרב חנוך סורסקי שליט"א
התפרסם בעיתון 'המודיע' בחודש אדר תשע"ב

בית ביאלא ויחודו

שבעים פנים לתורה ושבעים פנים לדרך החסידות, וכל אחת היא תורה שלימה. מן המעין היוצא מבית קודש הקדשים, הוא בית מדרשו של רבינו הבעש"ט זי"ע, נוצר והתפשט נהר אדיר, שזרמיו כבר הספיקו להגיע אל מרחקי הדורות עד לימינו. ככל שנמשכה הנביעה למרחוק, גדל הנהר והתרחב לאפיקים וערוצים רבים, נחלים ויובלים, אשר כל אחד מהם הצמיח וגידל זן מיוחד של חסידים, ולא הרי זה כהרי זה. כל שושלת היתה מהות בפני עצמה, לכל דינסטיה יש אופי יחודי, ובכוללם יחד יצרו פסיפס עשיר-גוונים ומרהיב עינים.

בתוך הפסיפס המרהיב של חסידות פולין, נשתמר מקום של כבוד לחסידות ביאלא, שהיתה זן מיוחד ומעודן של החסידות הפולנית. בינות לזרמים הגועשים של החסידות בפולין פסעו להם חסידי ביאלא בנועם. הם לא רשפו בסופה וסערה, ולא ניסו להרקיע שחקים ולמוטט מוסדי תבל. דרכם היתה סלולה לפניהם ע"י רבותיהם הקדושים, והיו מהלכים בה ביושר, בתמימות, ובאמונת

חכמים. כפי שהגיד החכם מכל אדם "הולך בתום ילך בטח". ודוקא מכאן נבעה החכמה המיוחדת שהשתבחו בה. חכמה שמקורה ברוממות הנפש.

הענוה והשפלות היו עצם מעצמם. איש לא התפאר במעשיו הטובים, אף לא הרגיש את עצמו אדם המעלה. אין צריך לומר שלא ניסה להשתרר ח"ו ולתפוס מעמד (גם בערים שהיוו ציבור גדול, ואפילו הרוב, לא ניסו חסידי ביאלא לתפוס את מושכות השלטון). על רקע זה צמחו בלבותיהם "אמונת צדיקים" ו"אהבת חברים" שהיו אצלם יסודות החסידות.

בקרב העדה הקדושה "ביאלא" יכולת לפגוש חטיבה נכבדה של תלמידי חכמים ורבנים, בעלי תריסין ועובדי השם, אשר עם היותם אנשי מעלה היו מעורבים בדעתם עם פשוטי העם כאחד מהם. כולם היו מאוגדים אהדדי באהבת אמת, מסורים איש לרעהו כבני משפחה אחת. ה'בריח התיכון' בעדה הוא הרבי, שכולם קשורים בו באהבה ומורא, והיו מסורים אליו בלב ונפש. עיני כל אליו ישׂברון, מתוך אמונת חכמים והתבטלות עצמית. מפרי פיו ישבעו טוב ובאורו ראו אור.

שלושת האבות

שרשיה של חסידות מופלאה זה נעוצים עמוק בדור הראשון של החסידות בפולין. הרה"ק רבי שלמה לייב מלענטשנא זי"ע, הראשון ל'שלושת האבות', היה תלמידו המובהק של רבי מנדלי מרימנוב זי"ע ("את הלב שלי מצאתי ברימנוב" אמר), והסתופף בצלו של ה"חוזה" מלובלין זי"ע ותלמידו ה"יהודי הקדוש" מפשיסחא זי"ע. לאחר שכבו המאורות הגדולים ורבותיו הרמ"מ מרימנוב וה"חוזה" מלובלין נתעלו לגנזי מרומים, בשנת תקע"ה, הפצירו בו חסידים שישליך אדרתו עליהם, והתחיל לנהוג בנשיאות, תחילה במקום מגוריו בגליציה אך מכיון שגברו שם הרדיפות כנגדו, נאלץ - בהשתדלות צדיקי הדור - לעקור לפולין, ונענה להזמנת החסידים בק"ק לענטשנא להשפיע מאורו בעירם.

אפס, כי למרות שהסכים להיות רועה בישראל לא היתה דעתו נוחה מריבוי החסידים. מעט האנשים שהסתופפו בצילו היו רובם ככולם נמוכי רוח ושבורי-לב. כאשר נשאל פעם על כך מהרבי מוואורקי, הרה"ק רבי יצחק זצ"ל, מפני מה החסידים שלו שבורי לב ונמוכי רוח עד מאוד, השיב מהרש"ל בלשון תימא: "האינכם יודעים כי אנשי הם מאותם ארבע מאות איש שנלוו עם דוד המלך?!" עליהם נאמר "ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש".

קרוב לשלושים שנה היה רבי שלמה לייב רועה לעדת ישורון, ומרוב כאב וצער על צרות ישראל בימיו נסתלק בעוונות הדור ביום י"ט ניסן תר"ג. העדה המיותמת נשאה את עיניה אל בנו הרה"ק רבי יהושע, שהיה אב בחכמה ורך בשנים (כבן עשרים וארבע שנים בלבד), אך הוא סרב לשאת על ראשו את הנזר. רק לאחר הפצרות והרפתקאות מרובות נעתר לחסידים שהושיבוהו בראש - בכדי שלא תתפרד החבילה. כעבור זמן קצר העביר את בית מדרשו לסוסנוביץ, וברבות הימים נטה את אהלו באוסטרובה, שעל שמה נקרא לדורות עולם "רבי יהושע אוסטרובר".

גם הוא כאביו לא רצה להרבות את גבולו בחסידים, ואלו שנאספו אליו היו חסידים ואנשי מעשה. כוחות מרובים השקיע כדי לרומם ולנשא את אנשי שלומו ברוחניות, ולהדריכם בנתיבי אמונה וקדושה. הוא היה אומר כי תפקידו של הצדיק אינו מסתיים בשבט מוסר להבדיל את בני ישראל מן הרע, אלא עיקר תפקידו הוא לרומם את נשמותיהם ולקשור אותם לשרשם העליון - לעבוד את השי"ת עבודה תמה. הרה"ק רבי יצחק מנעשכיז זי"ע המליץ עליו את הפסוק "ותם לריק כוחכם" - עם השלימות שלו (הַתַּמּוּת) יש בכוחו להכניס יראת שמים גם בכלי ריק. את דברי תורתו "אשר העיר את לבות בני ישראל בהתאסף אליו ראשי עם יחד שבטי ישראל" ציוה באחרית ימיו לכתוב זכרון בספר "מה ששלח ה' אמרים בפיו כלהבות אש", ואחר הסתלקותו נדפסו בספר בשם "תולדות אדם".

ויהי במלאות שלושים שנה להנהגתו נתעלה רבי יהושע לישיבה של מעלה, ביום כ"ח ניסן שנת תרל"ג, ונטמן במקום אשר בחר לעצמו בחייו - בחלקת הילדים שלא טעמו טעם חטא - בבית העלמין הגדול שברחוב 'גנשא' בווארשא. על מצבתו נחקק לזכר עולם "אשר ארבע אמות מכל צידי הקבר מסביב אין להניח לשום אדם, כי כן היתה הצוואה".

את מקומו בהנהגת העדה הקדושה מילא חתנו הרה"ק רבי יצחק יעקב זצ"ל, בן הרה"ק רבי נתן דוד זצ"ל משידלובצא (נכד ה"יהודי הקדוש"), אשר נשא את בתו היחידה בהיותו כבן י"ד שנה, והיה סמוך על שולחנו כל הימים, ואת "רוב חכמתו קיבל ממנו". למרות גילו הצעיר, הפציר מאד החסידים ברבי יצחק יעקב שישב על כסא חותנו ויקבל עליו את משא הציבור, אולם הוא לא נעתר להם. רק אחר ששמע מעד נאמן כי חותנו הקדוש גילה דעתו במפורש שאין רצונו אלא בו, רק אז קיבל עליו את עול ההנהגה "כפי סדר הנהגת אבותי הק' ומורי חמי ז"ל, וכפי שראיתי אצל הצדיקים האמיתיים גדולי הדור הקדושים זי"ע". ומני אז נודע שמו לתהלה כצדיק וקדוש צופה נסתרות ופועל ישועות.

על פי סימן שהראוהו מן השמים העביר רבי יצחק יעקב את מקום משכנו מאוסטרובה לעיר ביאלא, ומכאן זרח אורו לאלפי ישראל. כיעקב אבינו בשעתו ששלח לפניו את יהודה גושנה "להתקין לו בית תלמוד", היה ראשית מעשהו לבנות בית מדרש לתורה ותפילה, והיה כל מבקש השם יבוא אליו. כאן ישבו בחורים ואברכים יומם ולילה ועסקו בתורה ועבודת השם, ולכאן באו החסידים לחסות בצילו מידי שבת בשבתו. למטרה זו אף תיקן והנהיג שכל הבאים בצל קורתו - עשירים ועניים ללא הבדל - יהיו סמוכים על שולחנו, כדי שכל הימים הקדושים הללו, מבואם ועד צאתם, יהיו קודש לה'. והיה בחצרו "בית תבשיל" מיוחד שכילכל את כל ה"יושבים". דברי תורתו אשר "היה מאיר כברקים מדי שבת בשבתו להאיר עיני ישראל" כונסו בספר "ישרי לב" שמוקדש כולו לעניני שבת קודש, ו"דברי בינה" על התורה, מלאים זיו ומפיקים נוגה. בימיו פרחה החסידות בכמות ובאיכות. רושמי הקורות מציינים כי חמשת אלפים בתי-אב בקהילות פולין היו נותנים "מעמדות" לביאלא.

מדור לדור

ארבעה ארזים נטע מהרי"י בישראל, ארבעה צדיקים קדושים, שהיו סמוכים על שולחן אביהם כל ימי חייו והתגוררו במחיצתו. כל אחד מהם הצטיין בסגולות מיוחדות, וכבר בימים ההם נמשכו אליהם חסידים מבקשי השם והתרכזו סביבם. בצוואתו ציוה רבי יצחק יעקב כי מי מבניו אשר קהל חסידים ירצה להסתופף בצילו, יהיה להם לרבי, וכל אחד ינהיג בעיר נפרדת. ואילו על מקום משכנו בביאלא יטילו גורל. ואכן לאחר הסתלקותו, ביום כ"ג אדר ב' תרס"ה, דבקו החסידים איש איש ברבו, וכל ארבעת האחים הנהיגו עדות והמשיכו את לבבות בני ישראל לאביהם שבשמים (חסידים קראו אותם דרך מליצה "ארבעת רגלי המרכבה"). גדול האחים רבי נתן דוד פתח את בית מדרשו בפארצווה, האח השני רבי מאיר שלמה יהודה התיישב במעזריטש, השלישי רבי אברהם יהושע העשיל בלובלין, והאחרון רבי ירחמיאל צבי בשעדליץ.

על פי הגורל שהטילו בהתאם לצוואה נשאר הבן השני, רבי שלמה, להתגורר בביאלא. כאן החל להנהיג את עדתו בקדושה ובטהרה ב'חצר' של אביו הרה"ק. אולם לאחר תקופה נענה לבקשת החסידים במעזריטש הסמוכה (יש להבדיל בינה ל"מעזיריטש" שבואהלין, עירו של המגיד הגדול מהרד"ב זי"ע) שרוב הציבור החסידי שהתגורר בה היו חסידי ביאלא, והעביר את משכנו לעירם (ה"הויף" בביאלא נשרף כליל זמן קצר אחרי הסתלקות ה"דברי בינה"). לצורך מגורי הרבי נרכש בית אבן של אחד מנגידי העיר ברחוב "קאָליע", שם גם נפתח

מאיר שלמה יהודא

ראבינאוויטש

מעזריטש סיעדליץ. גוב.

קול ששון וקול שמחה בעו"השי קול חתן וקול כלה

שנת מז"ט יהיה בטו"ב אדר שני לפרט

אומה ה' בכל לבם שהחיינו וגיענו לתור כלולת אפרתן בני החתן האהוב

או"ה יהושע נתן דוד שליט"א

נצ"ג הכלה החתולה האהובה

מרת דאברישׁ שתליט"א.

בת הר"ה הנ"הג גאוה"ר שמואל שליט"א ב"הרב הגאון הקדוש רשפ"ב

מרן אברהם ז"ללה וויץ מסאחאטשוב.

.....

כבן אהלה אל ה' כמוך אשפתתי הראה גאוהבי אביהי ואוובאי

לבוא להתרוצץ ולהתצלח אהבים ולקבל חבל על ראש שאחתי ביום

חופתם הנעלה אי"ה בשלח שובה ואולחת יום ב' שמיני טוב

אדר שני שנת ברכה וישועה לזוג בעלי **ווארשא.**

ואי"ה בל אחת בניכם אשים גאולה ושוש ושמח גם אתי

האבקש **מאיר שלמה יהודא** בהר"הג אבה"ג אמ"אור יצחק יעקב

ז"ללה ווייץ וצ"כי מביאלע

האוהבים ת"ל מאזורושׁ בע"ג פ' צו שיום פורים

האורחים אלי כל שבע"ה משתה עד כנ"ב-שוועגאלר וואַרשא גענשע 15

בדפוס ה.ה. ליכטענפאבט שיעדליין, בוחוב דלונע.

בית מדרשו, ושם התנהלה ה'חצר' החדשה-ישנה שנקראה מעתה על שם העיר "מעזריטש", ונעשתה אבן שואבת לחסידים מן הערים הקרובות והרחוקות.

באנינות דעתו סרב הרבי לאותם חסידים שחפצו להסתופף בצילו לאחר שכבר נסעו אל אחיו הגדול מהרנ"ד מפארצווה (הוא החל להנהיג מעט אחריו), ולא הסכים לקבלם בשום אופן. ברם, לחסידים המיותמים של אחיו הצעיר ר' הירש זצ"ל משעדליץ, שנפטר בס"ה חצי שנה אחר שהחל להנהיג, לא סרב. סיפר בנו של אחד מהם, כי נלווה אל אביו בפעם הראשונה כשנכנס אל הרבי עם 'קוויטל', וראה כי הוא לא ביקש כלל על פרנסה וענינים דומים - בקשתו היחידה היתה רק התקשרות! אמונת חכמים! משאלה נשגבה זו היתה עבורו הצורך החיוני ביותר.

שאלו הרבי: "ושם (-בשעדליץ) היתה לך?" "כן" השיב החסיד. "אם כך, גם כאן תהיה לך" החזירו הצדיק.

כנר בפני האבוקה

ואכן, ההתקשרות של חסידי מעזריטש ברבם, וההתבטלות והמורא שלהם אליו, היו מיוחדים ומופלאים. אחד החסידים שהסתופף בצעירותו במעזריטש תיאר כעבור שנים: "אין לכם כל מושג מה זה היה מעזריטש... כשארצה לקבל ציור כלשהו על הדרך ארץ והמורא שהיתה לתלמידי המגיד הגדול ממעזריץ' זי"ע אל רבם - אני לוקח דוגמא ממה שראיתי במעזריטש. זו לא היתה יראה חיצונית, ליהטה שם יראה פנימית אמיתית שנבעה מהתבטלות מול הדר גאונו כנר בפני האבוקה".

בין הבאים למעזריטש היו אנשי מעלה ואנשי צורה, יחד עם חסידים ישישים מדורות קודמים. אלה כאלה היו עומדים לפני דלת חדרו ביראת הכבוד, מחליקים את הזקן והפיאות, מטיבים את הגארטל, ומשתהים עוד רגע נוסף לפני שנכנסו אל הקודש פנימה. אחד הבאים היה יהודי בשם ר' מרדכי, שפעם נקרעו לו המנעלים כאשר כיתת את רגליו בדרכו אל רבו מהרש"ל מלענטשנא זי"ע. הצדיק העניק לו זוג מנעלים חדשים וברכו שילך בהם שנים מרובות. מברכה זו זכה החסיד לאריכות ימים והוא הקפיד לקיים את דברי הרבי במילואם. אף בימי זקנותו המופלגת עלה ברגליו אל היכלי הצדיקים ממשיכי השרשרת, באוסטרובה, ביאלא, ומעזריטש.

הרבי מצדו היה לחסידים ידיד נאמן, כמו אבא אוהב שנושא בעולו של כל אחד ואחד מילדיו, סובל עמו את משאו, כואב את כאבו, דואג את דאגותיו,

וכל עניניו נוגעים ממש בנפשו. הוא נשא על ראשו את הדאגות של כל חסיד בעדה הקדושה וזכר כל פרט קטן כגדול מעניניו עוד יותר מן החסיד עצמו. עדת החסידים של מעזריטש היו אהובים ונוחים ומסורים זה לזה, והוא היה לחסידים מעין "ידיד נפש" ו"אב הרחמן" גם יחד. מכח זה היו החסידים מקושרים אליו בכל נימי נפשם. הלבבות נקשרו זה לזה באהבת אמת, אשר לא פגמה כהוא-זה ביראת הכבוד שרחשו כלפיו. ההרגשה היתה שכל החבורה כאחים והוא כמו האבא של כולם.

בלב אחד כאיש אחד

אם יש את נפשכם לדעת עד היכן היתה מגעת 'אהבת חברים' של חסידי מעזריטש הסכיתו והטו אוזן לסיפור הבא, שאירע ב'מעזריטשער שטיבל' בווארשא. אותו שטיבל מופלא ונדיר, אשר הרבה כתרים של הוד נקשרו לראשו, ובין כתליו חיו את חייהם הרוחניים (שהיו אצלם עיקר החיים) חבורה קטנה ונעימה של בני-עליה מתוך אהבה וריעות - כמשפחה אחת מלוכדת.

מעשה שהיה כך היה:

שנה אחת, ביום שמחת תורה לעיתותי ערב, אחר שאנשי השטיבל סיימו לשמוח ב"קידושים" שנערכו בבתי אנ"ש כמנהגם, וכבר נטלו ידיהם לסעודת יו"ט איש איש בביתו, חזרו להשלים בצוותא את הסעודה בשמחה רבה בבית אחד מן החבורה, מתוך שירה וריקודים בהתלהבות ובהתרוממות הרוח כמצות היום. לפתע קם אחד מאנ"ש שנקרא בשם 'שעיה' ופנה אל המסובים: "רבותי! הכל יפה, הכל טוב, אבל השיבוני: איפה 'אהבת חברים'?!" והוא התחיל לתאר באזניהם לפרטי פרטים את מצבו שלו הקשה והמשווע, אף המשיך בתוכחה נוקבת: "כיצד יתכן שאחד מן החבורה סובל כל כך ואף אחד מן השטיבל אינו שם לב? אף אחד לא מתענין לדעת מה מצבו, האם הכל בסדר אצלו, וממילא איש אינו בא לעזרתו?!"

לשמע דבריו נפלה תדהמה בחדר. איש לא ידע שמץ דבר מהמתרחש אצלו. אף אחד לא פילל שמצבו כל כך חמור. מפי המסובים נעתק הדיבור מרוב צער ובושה. ילדי הבית נבהלו ופרצו בבכי היסטרי מרוב רחמנות. לבסוף התעשתו הנוכחים והתחייבו על אתר להמציא לו אחרי החג סכום כסף רציני שיהיה בו עכ"פ כדי להחיות את נפשו.

רק מאוחר יותר, כשחלפה מאז תקופה ניכרת, נודע ליחידי סגולה אשר אותו 'שעיה' לא היה נצרך כלל, ואת כל המחזה הנזכר הוא ביים בהעמדת פנים עבור

יהודי אחר מן השטיבל, שהיה באמת אומלל ושרוי במצוקה נוראה, אך לא היה מסוגל לחשוף את עצמו בעליבותו.

לא בכדי מבקש הרבי מהחסידים שעלו לארץ הקודש: "תזכו ותעמדו כולכם יד אחת על המשמר לבקש רחמים לכל אחים ורעים, ולא ישכחו מלבכם איך **הייתם נקשרים בלב אחד** כל אחד ברוחו פי שניים..."

בני עליה והם מועטים

העדה הצנועה של חסידי מעזריטש התייחדה בכמה וכמה סגולות חמדה. למעזריטש נמשכו חסידים שהיו ע"פ רוב בני-בינה ובני עליה מזהב המין האנושי. לא כל אחד התאים לחבורה זו ומצא בה את מקומו. הרבי היה איש אמת שלא סבל אפילו שמץ של עקמומיות; אציל נפש, שבמחיצתו לא היה מקום לשמץ של גסות או ישות; ובכלל, הוא לא סבל דברים רדודים ונעדרי תוכן, כל שכן מה שנדף ממנו ריח של זיוף; אדם שמסוגל להוציא דבר שקר מפיו היה בעיניו מופרך לחלוטין. במחיצתו שרתה תמיד אוירה רוחנית מרוממת מעולם האצילות, כך שמי שאין תוכו כברו, או שחיפש רק את ההוי החיצוני של החסידות ולא היתה לו שייכות אל התוכן הפנימי שלה, לא מצא כאן ענין ולא השתלב בעדת החסידים. מסופר, פעם אחת הגיע אל הרבי יהודי שביקש להימנות בין חסידיו, אולם לאחר שתהה על קנקנו נוכח הרבי והבין שאין מקומו של זה במעזריטש, והוא כיבד את האיש בסיגריה. הרמז הדק היה שקוף: הלא חסיד אינו מקבל כיבודים מן הרבי שלו...

הרבי גופו הסביר פעם כי בדרך החסידות של הבעש"ט יש 'קיצור דרך' ("אינטערשטע וועגין") לסולם המעלות של הברייתא דרבי פינחס בן-יאיר. דהיינו, שאמנם לפי הסדר הרגיל צריך לעלות בסולם המעלות דרגה בתר דרגה, ורק אחר שהשתלם האיש בכל המעלות עשוי הוא להגיע אל תכלית העבודה - אולם החסידות סללה לכל יהודי דרך קצרה וכוללת איך להגיע לתכלית זו, [אולי זה הרמז בשער הספר "תניא" שהספר "מיוסד על פסוק 'כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו', לבאר היטב איך הוא קרוב מאד **בדרך ארוכה וקצרה**"]. כאסמכתא לדבריו הצביע הצדיק על בני-עליה אחדים מאנ"ש - "וכי ללא ה"אינטערשטע וועגין" הם היו מסוגלים להגיע למדריגתם?!"

היכל הרוממות

אני הצעיר לא זכיתי לראות את הרבי ממעזריטש, ואף לא להכיר את החסידים שלו. למיצער ראיתי את צאצאיהם וצאצאי צאצאיהם של חסידי מעזריטש בדורות עברו. אולם, תמיד כאשר נושא השיחה מגיע לענין "הרבי ממעזריטש", הדיבור מתמתק בפי הנכדים והנינים, ועיניהם בורקות. הם לא מוצאים ניב שיוכל לבטא את התחושות שלהם ביחס למעזריטש. הרושם שנחקק בלבותיהם ממורשת אבות אינו יכול להתלבש במילים רגילות, בבחינת "הדרא דלא אפשר למפרט בשפוותא". את הרבי הם חיו, אבל מעולם לא ראו לעסוק בסיקור שבחיו. השם הזה "מעזריטש" הוא כעין מילת "קוד" למציאות אחרת, עולם טמיר ונעלה, עולם של רוממות, הדר, אצילות, טוהר, חכמה, אהבה, ידידות, מסירות, שפלות, שמחה, אמת ואמונה. עולם מלא חן שכל היופי של העולם נמצא בו. והרי ידוע שדוקא מאותה טיפת דיו שנשתיירה בקולמוסו של משה, מאותם ההרגשים הדקים והרוממים שלא שייך לבטא אותם במילים, דוקא מהם קרן אור פניו.

כמקוה טהרה לישראל

בבואה כלשהי מהאטמוספירה הרוחנית ששררה במחיצתו של הרבי, נוכל לראות באיגרת שכתב האדמו"ר רבי יחיאל יהושע מביאלא זצ"ל, אל "הידידים לבית משל"י (מ'איר ש'למה י'הודה) שזכו לשאוב מבאר מים חיים וליהנות ממנו עצה ותושיה":

> "זכיתי כמה פעמים להסתופף בצלא דמיהמנותא של כ"ק דודי אדמו"ר זצללה"ה ממעזריטש, ולהתבשם מזיו תורתו וחכמתו בהיותי אצל שולחנו בשבת קודש, ולהקשיב לדברי תורתו הנאמרים בקדושה וטהרה, להשריש בלבות ישראל אמונתו בו יתברך ביראה הטהורה, לקרב ולטהר לבות ישראל לאביהם שבשמים..."

בהמשך האיגרת המליץ הרבי על בית מדרשו של רבינו בלשונו של רש"י (תהלים מח, ג) "מי שנכנס לבית המדרש דואג מעבירות שבידו היה יוצא שמח" - "כך היה ידוע לכל החסידים שדרכו על מפתן חדרו, שרבים השיב מעון באמירת ד"ת, ובתפילותיו הזכים והבהירים - כידוע היה מרא דצלותא - נתעוררו לבות אנ"ש עד דכדוכה של נפש לקיים רחצו הזכו וכו' לטהר הנקודה שבלב, ומשורש נשמתו השפיע שפע קדושה לכל הנלוים אליו. עליו נוכל לומר כמו שאמר אלישע הנביא על אליהו הנביא: אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, ותרגומו: דטב להון

לישראל בצלותיה ובעותיה, ונתקיים בו והיה ברכה, כדאיתא במדרש (ב"ר לט, יח): מה בריכה מטהר כך אתה מקרב רחוקים להשי"ת, כידוע דרכו בקודש..."

כוחו בפיו

בנו האדמו"ר שליט"א מביאלא במאמר "כליל תפארת" המוקדש כולו לאדמו"ר ממעזריטש, מבאר, כי

> "עיקר כוחו וסגולתו של דודי זקני זי"ע, שהיה בכוחו להאיר עיני ולבות השומעים לדברי תורתו, ולכוונם לדרכי חיים, שכל אחד ואחד ששמע דברי תורתו הקדושה מצא בה מרגוע לנפשו ורפואה לכל מה שהוצרך - - - והיה בכוחו להשפיע בתורתו לכל אחד ואחד ביחידות ובפרטות לפי צרכו ומדתו, הן בהשגות ומדריגות, והן בתיקון נפשות ישראל לכל אחד כפי ערכו, הגם שאמר דבריו ברבים, ודבריו כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לניצוצות הרבה..."

> ולא זו בלבד אלא "שכח דיבורו, אף שיחת חולין שלו, פלחו כליות ולב, והרבה פעל על ידי שיחות חולין דיליה לקרב לב ישראל לאביהם שבשמים ולהשיב לב בנים על אבותם. והעידו אנשים נאמנים שדיבר ושוחח עמם במילי דעלמא ושיחות חולין, אף שלא הטיף להם מוסרו, ויצאו הימנו בשברון לב נכנעים ונדכאים עם הרהורי תשובה..."

> "עוד זאת היתה פעולת צדיק לחיים - לחזק ולרומם לבות ישראל בכל עת, לשמחם ולעודד רוחם ונפשם, כדי לעבוד עבודה ישרה עבודה תמה..."

> "ושמעתי מאיש חסיד, הרה"ח ר"ל פרידמן ע"ה, שקוטב דברי תורתו היה: שיהיה רצון לעבוד השי"ת, ורצון להיות טוב, זה היה עיקר ותורף דברי תורתו... ובעת שנשא מדברותיו היה מכניס תשוקה עזה בלבות ישראל לרצות בטוב ולבחור בחיים..."

וכאשר נכנס אליו חסיד שתינה את צערו על כך שהגיע 'נסיעה' מלאדז וחלה בדרך, ומכיון שלא היה בתפילות ובשולחנות הקדושים בשבת הוא משתוקק לכהפ"ח לשמוע 'תורה' מפיו, ענה לו הרבי בקצרה: "סור מרע ועשה טוב".

מאיר עינים ומורה דרך

אף אנשים כערכנו, שעיני בשר להם, כאשר מעיינים כלשהו בקומץ דברי התורה ששרדו מהרבי ונדפסו בספר "זכרון משלי" (השם "זכרון משלי" מיוסד על לשון רבי אליעזר הקליר ב'יוצר' לפרשת זכור, וכך נקרא ע"פ צואתו משום ששלשת השמות שלו מרומזים ב'משל"י'. אחד החסידים חישב ומצא כי "זִכְרוֹן מְשָׁלַי" חסר, עולה בגימט' "מאיר שלמה יהודה" עה"כ), מיד מרגישים בסגוליות המיוחדת של דברי תורתו. מלבד החן הנסוך על הדברים, וכוחם המיוחד שהם דברים הנכנסים ללב, יש בהם יסודות של דרכי החסידות המדריכים איש יהודי אל תכליתו בעולמו, ומורים לו את הדרך בה ילך כיצד יזכך את החומר ויקדש את עצמו, ומלמדים אותו לעבוד את בוראו עבודה תמה בכל אשר יפנה. אין בספר רעיונות מופשטים העוסקים בדברים העומדים ברומו של עולם שאין לנו כל שייכות אליהם. [יזכר לטוב החסיד ר' יהושע פרידמן ע"ה שליקט והעתיק במסירות וחביבות את ה'תורות' הבודדות ששרדו מהרבי, ומפרי עמלו יצא הספר לאור עולם ע"י רמ"י ויינר הי"ו].

ביחוד ניכרין הדברים בהקדמה שהותיר לנו לספה"ק "דברי בינה" של אביו הצדיק (ספר דברים), בה מורה דעה ל"אהובי ורעי תמימי דרך, אשר תורת ה' חפצם" האיך לכוין דעתם ללמוד בספר הקדוש הזה באופן שיעירו הדברים את לבו, וע"י הלימוד בספה"ק הזה בשבת יזכה להתקשר בנועם קדושת שבת, ולהמשיך את קדושתה לימות החול, עד בוא עליו הרגש נועם קדושת שבת הבאה.

במאמר הנזכר כותב אדמו"ר שליט"א מביאלא:

> "ונודע המעשה בחסיד אחד מאנ"ש אשר חדל מלנסוע אליו מסיבות מיוחדות, ושוטט הרבה בחצרות אדמורי"ם אחרים ולא מצא מנוח לנפשו, עד שחזר לכור מחצבתו. משמע אצל רבינו ושמע דברי תורתו, אורו עיניו, והותרו כל ספיקותיו ובעיותיו אשר העיקו לו. אולם באשר הסיבות שהניעו אותו לחדול מנסיעותיו לרבינו עמדו בעינם לא ידע לשית עצות לנפשו, באשר ראה האיך רבינו ותורתו מאירים עיניו ולבו בכללות ופרטות. לזאת הסתובב נבוך בדעתו עד מאד, וכאשר ראה כי אין מנוס, נסע אל הגה"ק הרי"מ מאוסטרובצא זצוקללה"ה והציע הצדדים לכאן ולכאן. ענהו הרה"ק הרי"ם ואמר לו שבל יפן לחששותיו, ולסיבות אשר הניעו אותו לחדול מנסיעות לרבו, כי משקל דברי תורתו של רבינו יכריעו הכף לטובה. וסיפר לו, שראה לחסידים של אחד האדמורי"ם המפורסמים - שהיה אומר דברי תורתו נפלאים

מאוד - שהתפארו בדברי תורתו וקיבלו מזה ישות וגאות, ומשראה שדברי תורה יכולים לגרום לגאוה חדל מלומר תורה. ברם אתה, שרבך אומר דברים נפלאים במדרגה גבוהה הכוללים הכל, ובם מוצאים כל סיפוקם, וגם גיאות לא נצמח מזה - שוב סע אליו והלכת לאורו".

בכל דרכיך דעהו

השפעתו של הרבי התפשטה לכל תחומי החיים ואף חרגה מגבולות הזמן והמקום. בספר שעומד לצאת לאור, המוקדש לדמותו של החסיד ר' לייבל פרידמן ז"ל מהמקורבים ביותר אליו, יסופר, כי דמותו של הרבי עמדה תמיד מול עיניו ולא משה מלבו, בבחינת "והיו עיניך רואות את מוריך". כל ימיו היה האי חסידא הוגה בו, מתאר את תהלוכותיו ומעשיו, ומשיח אודותיו בגעגועים. כתלי ביתו דיברו "מעזריטש", יושביו נשמו מאוירה של חצר הרבי, ודמות דיוקנו של הצדיק ריחפה בו בכל עת. שיחותיו של הרבי ודברי תורתו נעשו חקוקים על לוח לבו. הוא זכר את ה'תורות' של הרבי בלשונם, אפילו את ה'תנועה' בהם נאמרו, והדברים היו חיים בלבו עד סוף ימיו ועושים פירות. דבריו של הרבי היוו אבני היסוד לדרך החיים שלו. מלה אחת שיצאה מפי קדשו שימשה לו תמרור והכוונה לכל החיים. מהלך מחשבתו היה כולו ע"פ רבו ממעזריטש ותורתו, ועל פי הדרכים שקיבל ממנו ניתב את כל מהלכי חייו.

הרי דוגמא קטנה: זמן לא רב אחרי שעלה ר' לייבל לאה"ק נערכה בנמל חיפה קבלת פנים לרב נודע שהגיע מחו"ל לכהן כרב הראשי לת"א מטעם ה"ועד הלאומי". ר' לייבל סבר שלמרות שייכותו של רב זה לחוגי המזרחי צריך להשתתף בקבלת הפנים, כדי שהרב יראה מול עיניו דמויות של יהודים חרדים, וידע שיש ב"עיר העברית הראשונה" גם יהודים יראים ושלמים. אולם ידידו ר' העניך שווערגאלד ע"ה, מיקירי חסידי מעזריטש, שלל את ההשתתפות, בטענה, שהדבר עשוי להתפרש כהכרה מצד החרדים ברבנות זו. מכיון שלא הצליחו לשכנע איש את רעהו, הוסכם ביניהם ש"ישאלו את הרבי". כל אחד ילך לביתו ויתבודד במחשבתו - אילו היה שואל את הרבי, מה היה הרבי עונה על כך?

כעבור זמן קצר חזרו שניהם עם תשובה זהה: "הרבי אמר **לא ללכת**!"

לחסידים מקושרים מסוג זה ניתן לקרוא "תלמיד מובהק" על פי פירושו של ה"תוספות יום טוב" (בבא מציעא פ"ב מ"יא), ש'מובהק' הוא מלשון 'בוהק', אור, והיינו שמהאור שזרח מהרב על התלמיד נעשה התלמיד עצמו מובהק ומאיר. שכן כתב ב"דגל מחנה אפרים" (פרשת בלק) "דכשיש צדיק וחכם מנהיג בדור

והעולם כרוכים אחריו ודבקים בו אזי כולם נעשים חכמים, כי הכל הולך אחר הראש וגופא בתר רישא גרירא..."

מחכמה של מעלה

כבר מילדותו הצטיין רבי שלמה זצ"ל באופן מיוחד בחכמתו המופלאה, עד שאביו הקדוש ה"דברי בינה" מביאלא העיד בו ש"יש בו מחכמת שלמה", ו"עליו נאמר חכם עדיף מנביא". ברוחב בינתו היה מביט על הכל באספקלריה מאירה. ברחבות הדעת. והיה חודר לעומקם של דברים עד השורש ומבין דבר-מתוך-דבר באופן מופלא. כך גם ידע לפענח את צפונות הנפש של בני אדם, ולתפוס כוונותיהם על פי רמז בעלמא.

סיפר החסיד ר' לייבל פרידמן ז"ל, כי היה לו חבר שלמד עמו בצעירותו ואח"כ נסע לאמריקה ונעשה שם "כלי קודש", אולם היו שמועות שהלה החמיץ ונעשה "מודרני". כשחזר האיש כעבור שנים לביקור בפולין, שאל ר' לייבל את הרבי, האם ילך להקביל פניו? אמר לו הרבי: "סימן זה יהא בידך, אם הוא נשאר בתומתו הוא עצמו יבוא אליך, ואם כבר החמיץ הוא יבוש לְהֵרָאוֹת בפניך" - וכך היה.

במאמר הנזכר כותב אדמו"ר שליט"א:

> "הוא זי"ע היה חכם הרזים לדעת מה שבלב כל אחד, ועל כן היה לו השפעה גדולה ונפלאה על אנשי שלומו, שהיו דבוקים בו בלב ונפש, ומגודל הפלגת חכמתו הנפלאה בתכלית ידע והשכיל לתקן את נפשות חסידיו אנשי שלומו, לחדור לעומק פנימיות נפשם ונבכי נשמתם, ולהעלותם מעלה מעלה ברום המעלות והשלימות ברוחניות וגשמיות".

לב יודע מרת נפשו

והנה למרות שתמיד היה שרוי בשמחה, וחכמת אדם תאיר פניו, אין לתאר את שברון לבבו ושפלות רוחו, כמדת ה'פרוש' של ה"חובת הלבבות". המעיין בצוואה שהשאיר אחריו בהכרח יצא מזועזע מכאב לבו ושברון רוחו. "בוש אנכי מאבותי" כתוב שם "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, והמה דולקים אחרי. פניתי לימין ואין עוזר, לשמאל ואין סומך, והנני הולך בכיסופא לעלמא דאתי. אוי לי, מר לי. חברי לדעה האספו והתבוננו להיטיב את מצבי בדרך שאני הולך, אולי אתם מהכא תבקשו על רחמים לטובת נשמתי. כי באם לא, אז מי יודע אם גיהנום יספיק עבורי..."

"ובזמן שידברו ממני יאמרו רק 'זכרונו לברכה', אבל 'זכותו יגן עלינו' אין להם לומר, כי הרעותי את מעשי ואין לסמוך עלי כלל, ומי יתן שאפקיע את עצמי מדינה של גיהנום..."

על כך כותב אדמו"ר מביאלא שליט"א במאמרו הנזכר:

> "והעולה על כולנה שנשתבח במדת הכנעה ושפלות (אשר אבותינו ורבותינו הקדושים עמלו ביגיעה רבה להשרישו בבניהם ובתלמידיהם, וחפץ ה' הצליח בידם להכניס בלבות אנ"ש שפלות ותמימות עם חכמה שהיו תואמים זה בזה יחדיו) ומכאן היה כוחו להכניס בלב אנשי שלומו שהיו עדיני נפש ואצילי רוח ג' מעלות הנ"ל: חכמה, שפלות, ותמימות, כחטיבה אחת נפלאה שהיתה בהם לפאר והדר, כפי שהיתה עצם מהותו של כ"ק דודי זקני זצוקללה"ה..."

אהוב ונחמד

התישבותו של רבי שלמה במעזריטש גרמה למיפנה באופיה של העיר. רובם של יהודי המקום לא היו חסידים, ובשנים קודמות אף היתה קיימת בעיר התנגדות חריפה לחסידות. הדברים הגיעו לידי מריבות קשות וחרמות (ראה בספר "מאיר עיני הגולה" את המכתב ששלח ה"חידושי הרי"מ" לחסידי העיר בנידון). אולם מעת שבא רבי שלמה זצ"ל למעזריטש נשתנו פני הדברים.

הרבי היה מאלו שנתקיים בהם הפסוק "ישראל אשר בך אתפאר" וקידשו שם שמים בעצם מציאותם. כל תנועה ודיבור שלו, וכן ניגוניו, היו מלאי חן ונעימות, וכולו היה אומר הוד והדר. אישיותו הסגולית נשאה חן וחסד בעיני כל יהודי העיר. חכמתו, למדנותו, ובעיקר צניעותו, והדרך-ארץ המרובה שרחש לכל אחד ואחד, כבשו את הלבבות כולם - מ'בעלי בתים' חשובים, 'לומדים' ונכבדים, עד בעלי מלאכות ופשוטי העם. אפילו חילונים שכבר נתרחקו לגמרי, ועמדו מן העבר השני, כולם הביטו עליו בהערכה וחיפשו את קרבתו. אנשי העיר פשוט אהבו את הרבי ואת ביתו ורחשו להם חיבה יתירה. המתיחות בין הזרמים הלכה ונמוגה. חסידים זכרו את האימרה שנזרקה מפי זקנו הרבי ר' יהושע אוסטרובר זצ"ל, במענה לתלונות החסידים על הרדיפות בעיר: "עוד יבוא זמן שמעזריטש תיטהר..."

ממעזריטש לווארשא

אולם ימי השלוה במעזריטש לא ארכו. עוד בטרם נשלמו עשור שנים מבואו (בשנת "המביט לארץ ותרע"ד") פרצה המלחמה העולמית הראשונה, המלחמה ששינתה את פני העולם, וביחוד את מצבה הרוחני של היהדות (ה"בית אברהם" מסלונים זי"ע כתב באותו פרק, כי בשנות המלחמה ירד העולם ירידה רוחנית שיורד כרגיל במשך **מאה** שנים). אם לפני המלחמה העדיפו האדמו"רים את העיירות הקטנות על פני הערים הגדולות, עכשיו השתנו מוסדות תבל, ובערי השדה כבר לא היה המקום מתאים לחצרות האדמו"רים, ורובם העבירו את חצרותיהם לערים הגדולות. כה סיבבה ההשגחה העליונה, שבימי המלחמה הנוראים נאלץ רבינו לעזוב את מעזריטש ועבר לווארשא, העיר הגדולה לאלקים, שם נשאר להתגורר כחצי יובל שנים.

התנאים בווארשא לא היו משופרים כמו במעזריטש. דירתו הקטנה של הרבי היתה בקומה שלישית של בנין רב-דיירים (ברחוב וויעֶלקע 13) במקום צדדי, הרחק מהמרכז היהודי, הרחק ממקום מגורי החסידים וה"מעזריטשער שטיבל" בווארשא. כאן לא היה מקום לנהל 'חצר'. אחד משלושת החדרים בבית הרבי שימש כ"שטיבל". הרבי גופו היה מתפלל בחדר הסמוך (הדלת ביניהם היתה פתוחה), בו גם ערך בשבתות את ה'טישן' (שהרבי היה קורא להם דרך ענוה 'טישעלע' - "לאמיר אריינגיין צו מיין טישעלע" היה אומר) עם קהל חסידים מצומצם.

בימים הראשונים לבואו לווארשא נזדמן לו מקור נאמן להתפרנס הימנו בכבוד, אולם לאחר זמן קצר עזב פרנסה זו, אחרי שבגודל חכמתו הבין שהעניינים מתנהלים שם ברמאות ולא ביושר וצדק. למרות שכמובן לא היה לו שמץ של שייכות לרמאות ההיא, לא רצה ליהנות מממון כזה, וכל ימיו חי בדחקות ובמחסור.

לשון חכמים מרפא

מעת שהתגורר בווארשא, והמקום שם היה קטן מהכיל את כל אנ"ש, הונהג שבחג השבועות ובימים הנוראים, שהיו "זמן קהילה לכל", הרבי נוסע לעיר לוקווע, שם התגורר ציבור נכבד של חסידי מעזריטש, ולכאן התקבצו כל החסידים משאר מקומות. סיפר החסיד ר' רפאל שמחה צוקרמן הי"ו: כבר שבוע לפני 'שבועות' החלו החסידים להתאסף בלוקווע, לאחד החסידים שם היה בית חרושת לייצור בירה, ואת כולו העמיד לרשות הרבי והחסידים, שם היה מקום לשינה ולאוכל, והאולם הראשי הפך להיות "בית מדרש". שנה אחת הגיע אבי ר' נחמן דוד (שהיה אז בחור צעיר) יחד עם אביו ר' אברהם אבא ז"ל יומיים לפני "שבועות", וכבר לא נותר עבורם מקום לשינה. בלית ברירה פינה להם בעל הביח"ר מקום

במרתף, בין ערימות שקי השעורה שהיו מאוכסנים שם. בתנאים כאלה ארע ששעורה אחת שנשרה מחור בשקים חדרה לתוך האוזן של אבי, מה שגרם לו הצטברות מוגלה ונפיחות וכאבים חזקים. הכאבים היו בלתי נסבלים, וסבי ניגש להזכיר את בנו אצל הרבי. שׂחק הצדיק ואמר דרך תימה: "וכי אינך יודע איזו רפואה עושים במצב כזה? טובלים צמר גפן ביין ומושחים את המקום..." ולא אֵחַר האיש לעשות כדברי הרבי, ותוך שעות אחדות פחתה וירדה הנפיחות, הכאבים פסקו, והבעיה נעלמה.

כזו היתה דרכו, כל עניניו היו עטופים בפשטות. כאשר הגיע אליו בבהלה חסיד אוסטרובצה בעיצומו של יום השבת, להזכיר את זוגתו שהיא חולה מסוכנת, הורה לו שמהבד היפה שבמלבושיה יכינו פרוכת לארון-קודש ותבריא - וכך הוה.

ר' אלעזר שווערגאלד ע"ה, שהגיע לביקור בפולין מארץ ישראל, נכנס אל הרבי במשאלה: זה חמש עשרה שנים שהוא מייחל לזרע של קיימא, כי מלבד הבן האחד שנולד אחר חתונתו לא נתקיימו יוצאי חלציו, אמר לו הרבי: "בכל שבת תדליקו נר נוסף לכבוד שבת ובעזרת ה' יהיה לכם". חזר האיש לא"י ועשה כאשר אמר לו הרבי. כעבור שנה זכה בבת (מרת שרה הירשוביץ ע"ה) ממנה ראה דורות ישרים.

חיים של צער

כל ימיו היה רבינו מסובל ביסורים קשים ומרים, יסורי גוף ונפש, והרבה צער ויגון היו מנת חלקו. פעם אחת נסע בעגלה יחד עם אנ"ש ובדרך נתהפכה העגלה על פיה וכל הנוסעים נפלו. כולם קמו שלמים ללא כל פגע. היחיד שנפגע היה רבינו, שמני אז צלע כל ימיו על רגלו. אח"כ הסביר כי מצד מחצב נפשו הוא מאותן נשמות שצריכות לסבול יסורים.

היו מצבים שהחסידים כבר לא יכלו לראות אותו בכאביו, אולם הוא קיבל הכל באהבה ולא ביקש להשתמט ולהסיח דעת. כאשר ניסו פעם באמתלא כל שהיא להסתיר ממנו עגמת נפש, הבין מיד את הכוונה ואמר: "מצרות אין בורחים".

"והנה" כותב אדמו"ר מביאלא שליט"א במאמר הנ"ל "דודי זקני היה בגופו ונפשו תחת צרות ויגון ואנחה וכל מיני מכאובים ומיחושים. ולמרות שהיה איסטניס ועדין הנפש עד מאד כידוע, והיה מוקף ביסורים ומרורים ועג"נ מבית ומבחוץ, בכל זאת זרח אור תורתו וקדושתו בהוד והדר. ולמרות כל הגלים והמשברים שעברו על ראשו היה אדם השלם בתכלית השלימות באופן הפלא ופלא, ועבד את השי"ת עבודה תמה בשמחה ומסירות נפש כל הימים בלי לשית לבו ליסוריו..."

עלי היו כולנה

בתוך כל המכאובים הללו לא הסיח דעתו מאנשי שלומו שהיו חקוקים על לוח לבו תמיד. באגרת לחסיד באה"ק כתב הרבי: "אף אשר אין דעתי צלולה ל"ע, כי אנכי בעצמי אינני בבריאות ויש לי כאבים שונים, וכן זוג' תחי', עם כל זה לבבי ונפשי עמכם כולכם ולא אוכל להתאפק מלכתוב, וקשה עלי פרידתכם..." באיגרת נוספת כתב: "מאתי אין כל חדש, ות"ל אשר הוטב לי על מיחושי, אולם אין לי מנוחה שלמה מאנשי שלומי הנצרכים לישועה כללית..." "מאתי אין חדש, ונחוץ לי ישועה בעד אנשי שלומי בכל ענינים, ובפרט עול הגלות..."

תקופת הנהגתו של הרבי היתה בימים הקשים ביותר לגולת אריאל בפולין. לא היו ימים קשים לישראל כימים ההם. האנטישמיות הלכה וגאתה מיום ליום. הממשל הפולני הצר את רגלי היהודים ודיכא את חייהם בגזירות שונות ומשונות. דם ישראל היה הפקר והחיים בין הגוים היו תלוים מנגד. אם בתחילה היה המצב הקשה נסבל איכשהו, הרי משנה לשנה הלך והורע, עד שנעשה קשה מנשוא. כל זה דיכא את נפש היהודים בפולין. הרוח היתה שפופה ושבורה. נתקיים בהם הפסוק מנבואת נחום האלקוש: "בוקה ומבוקה ומבולקה, ולב נמס, ופיק ברכים, וחלחלה בכל מתנים, ופני כולם קבצו פארור". כאשר נפטרה אמו הרבנית ע"ה בשנת תר"ץ ביקש הרבי זצ"ל ליד מיטתה: "לכי אל האבות הקדושים אשר לנו (להיכלות הרה"ק מאוסטרובה ולענטשנא) והודיעי להם כי באו בנים עד משבר, גדול כים שברינו, ואנו כבר אין בנו כח להתפלל ולבקש רחמים על צרות ישראל שהם נתונים בצר ובמצוק, יבקשו הם רחמים עלינו..."

"בפה אין חדשות" כתב בימים ההם "אין שום דבר טוב נשמע אצל כלל ישראל בכלל, ומאת אנשי שלומינו בפרט, וכפם פרושות השמימה לישועה..." "לע"ע גם בארצנו (פולין) כל ישראל דופקים בתשובה, כי **כל לבות ישראל דופקים פחד...**"

בימים הקשים ההם נשא הרבי על לבו את סבלותיהם של כל החסידים הדוויים, כל אחד ואחד, כאשר ישא האומן את היונק, והיה מתענין לדעת משלומו ומצבו של כל יחיד בעניניו. ומעומק לבו השותת דם היה בוקע שערי שמים בתפילות להמשיך להם ישועה. לחסיד פלוני הוא כותב: "מכתביו כתב יושר דברי אמת **בוקעים בכל פעם את לבבי** להזכירך טובות זכרונות, מי יתן ויהיה הגיון לבי לפניו יתב"ש, והיטב ייטיב עמדך ועם כל הנלוים לך בכל פינות שאתה פונה לטובה..." לחסיד שני מבקש ישועה כתב: "מכתביך נתקבלו, פעמים מדבר בארוכה ופעמים בקצרה, והכל מתגלגל ובא ללבי, כי אפילו אם אבן הוא נמוח, לזאת עיני ולבי נשואות לשמים לפעול בעדך ישועה..."

העתק בעמוד 371

לבו לב כל ישראל

היו לו לרבי קומץ חסידים נאמנים שעלו לארץ הקודש. הללו הציעו לו לצאת מעמק הבכא ולעלות לציון ברינה. השיב להם הצדיק שטרם הגיעה השעה לכך מכמה וכמה טעמים, אולם בלאו הכי, הרי דבר כזה מצריך הכנה גדולה ברו"ג כדי שיוכל לקבל תורה קדושה וטהרה מאה"ק "וכל שכן איש פשוט כמוני אשר עוד גשמיות הגוף נמצא בי..." הוא מסיים בתקוה "ואך אקוה לה' שיבוא עת רצון מאת המקום ב"ה להיות מעולים לבקר בהיכלו..."

גם כאן בארץ ישראל טעמו החסידים מ"יסורי ארץ ישראל" ולבו של הרבי היה נתון ממרחקים לסבלותם. "מבין אנכי באר היטב המצב הנורא מאנשי שלומינו בארצות החיים והכל נתון על לבי..." "העסקים והרפתקאות מידידי מהכא ומהתם מתערבים ללבי ונשפך כמים כאיש אחד בלב אחד, ומצפה אנכי לרחמי שמים בעד כולכם..."

אפילו במרחק של יבשות נשארו הלבבות קשורים. הים הגדול לא היה יכול להפריד ביניהם. הרבי היה מרגיש את המתרחש עם הקשורים אליו. "המכתב כתב יושר דברי אמת נתקבל" כתב לחסיד מקורב "ומצאתי בו הכל אף אשר לא כתבת בו הכל, כי על הַחֲלָק בלי כתיבה ניכר מהכתיבה עצמה כמו שאיתא בס' בית-אהרן..." (ראה שם דף קמ"ז ע"ב). "ואפילו שמכתבים שלך מועטים, כי הנקודה רבה על הכתב, והנני דורש הנקודה..." ובאיגרת נוספת: "במכתביך הקצרים ואפילו במקום הַחֲלָק מתבונן אנכי בהם הרבה, אבל מה אעשה? עיני נשואות לה' הטוב שיתהפך מכל רע אשר נעשה תחת השמש צלמות ולא סדרים ר"ל לראות חיים טובים בארץ החיים..."

בגיא צלמות

אולם באותם הימים כמו ננעלו שערי תפילה. על יהדות פולין המעטירה נגזרה גזירה נוראה והם שתו את כוס התרעלה עד תומה. בי"ז אלול פרצה המלחמה העולמית ועד מהרה נכבשה פולין כולה לפני צבאות גרמניה הארורה. כעבור שנה, בי"ד תשרי תש"א, נכלאו 360 אלף יהודי ווארשא מאחורי חומות ה'גיטו'. מה שהיה שלב ראשון בתכנית ההשמדה של הגרמנים. החיים בגיטו הלכו ונעשו מיום ליום קשים יותר תחת ידם האכזרית של המרצחים ימ"ש. רעב, מחלות, התעללויות, עינויים ורציחות היו מנת חלקם של היהודים. לאף אחד לא היה שמץ מושג על תכנית ה"פתרון הסופי" של הגרמנים, ואת הכוחות המדולדלים שלהם גייסו היהודים בכדי להמשיך לשרוד ולהאכיל את הילדים הגוועים, עד לסיום המקווה של המלחמה.

בשלב מסויים נאלץ הרבי לעזוב את ביתו ומצא לעצמו קורת-גג במרתף שתחת ה"מעזריטשער שטיבל" ברחוב גנשא 15. אחד החסידים, שהיה מסור עבור הרבי בכל נפשו, התרוצץ להשיג עבורו כלי מיטה מינימליים. מידי יום ישב הרבי בחדר הסמוך אל ה"שטיבל" ולמד שיעור גפ"ת עם נערים מהסביבה.

אודים מוצלים ששרדו מן התופת, סיפרו, שזמן רב לפני שהחלו הגירושים והחיסול של יהודי הגיטו, הרגיש הרבי בחכמתו שהיטלר עומד להשמיד את כל היהודים, והוא הזהיר את החסידים, ואת כל מי שבא אליו, שיצילו את עצמם בכל דרך אפשרית, היות שהיהודים עומדים בפני שקיעה מוחלטת במלתעות החיה הנאצית.

מפני הרעה נאסף הצדיק

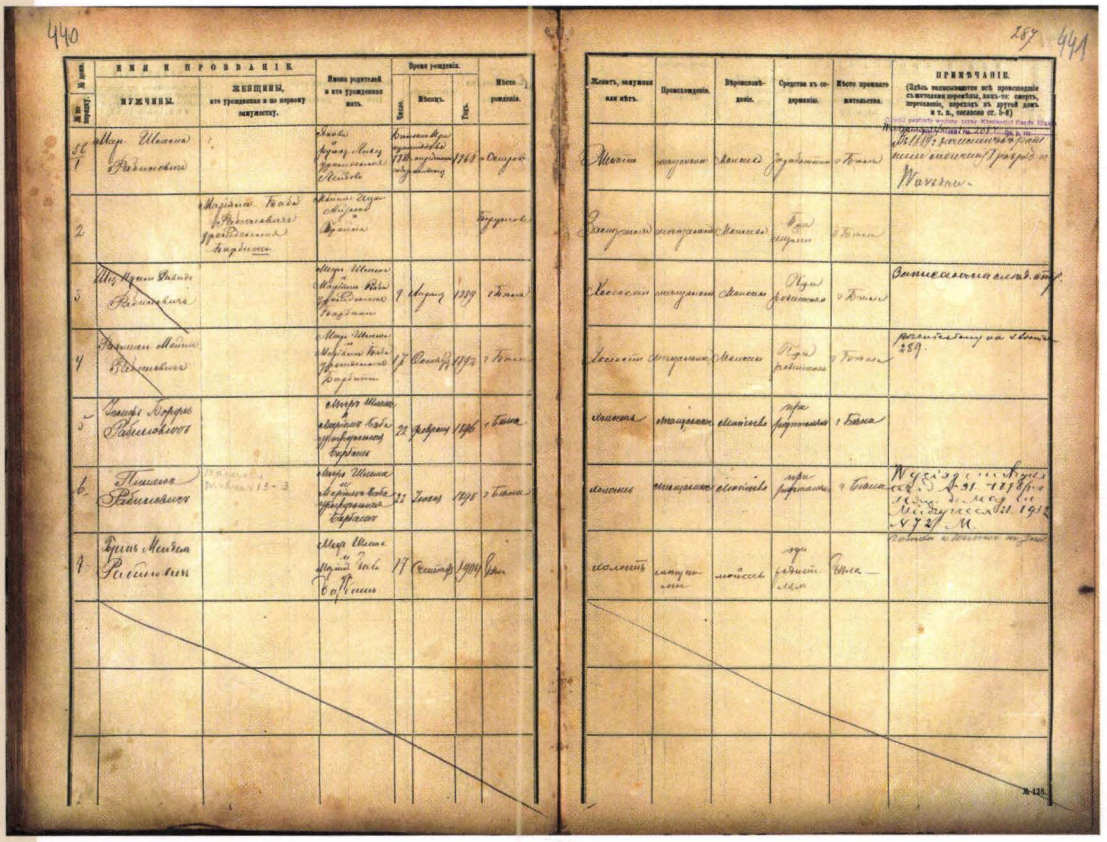
יחד עם כל יהודי הגיטו התענה הרבי בכל אשר התענו ו"דמו זב ימים רבים". אולם, יותר מכל מכאוב, פצעו את לבו צרות ישראל שהיה שרוי בתוכם. חסידים סיפרו שלבבו הטוב כבר לא היה מסוגל לשאת ולהכיל את צרות הכלל, בעיקר את הצרות שעומדות לבוא עליהם. הרגישו בו ששואל "למה לי חיים" ומפני הרעה נאסף הצדיק.

בערב שבת קודש לסדר "כי תשא את ראש בני ישראל", י"ז באדר תש"ב, לפני שבעים שנה בדיוק, עלתה נשמתו בטהרה השמימה, והוא בן ע"ד שנה, מבלי שנגעה בו ידם האכזרית של הארורים. הוא היה האדמו"ר האחרון שנפטר בגיטו. המוני יהודים דוויים וסחופים ליוו אותו למנוחתו בבית העלמין ברח' גנשא בווארשא. ע"פ צוואתו נטמן בקברות אבותיו לצד זקינו הרבי ר' יהושע אוסטרובר זי"ע, ובשולי המצבה שהעמידו על קברו נחקק לזכר עולם: "ברשות הבד"ץ שליט"א דפה מנוחתו כבוד אצל זקינו הרה"צ זצללה"ה, ומה שאסר להניח שום אדם בארבע אמות שלו לא היתה כוונתו ח"ו עליו".

בימים ההם היו כבר יהודי הגיטו שרויים בעיצומו של מאבק על החיים, מאבק של הישרדות נגד הרעב והמחלות והרדיפות והנגישות. החיים כבר חדלו מזמן להיות נורמליים, טבעת החנק הלכה והתהדקה סביב היהודים הנצורים. התהום הלכה ונפערה תחת רגליהם. ואולם קומץ החסידים ממעזריטש שנותרו בווארשא לא היו מסוגלים להישאר ללא רבי, והכתירו עליהם את החסיד המופלא רבי בעריל גפן זצ"ל לרבם. לא הגיעו אלינו כל ידיעות איזו צורה היתה להנהגתו בימים ההם עד שנלכד בשחיתותם כעבור שנה, ביום י"ט אדר תש"ג.

כחמשה חודשים אחרי הסתלקות הרבי, בערב תשעה באב, יצא הקצף מן המשחיתים הארורים הרוצחים האכזרים ימ"ש, והחלו המשלוחים והגירושים - "אקציות" - מן הגיטו להשמדה. במקהלות רבבות אלפי ישראל קדושים וטהורים היתה גם כל עדת חסידי מעזריטש הישרים והתמימים, אשר העלו נשמתם השמימה על קדושת השם. יחד עמהם נידונו לכליון כתבי הקודש של הרבי זצ"ל, אשר צוה להדפיסם בשם "זכרון משלי". כה עלה הכורת על חסידות מעזריטש המפוארה, משושילתות ההוד ביהדות פולין, אשר רבים וטובים התחממו לאשה היוקדת - נשמות וגופות וגוילין נשרפים ואותיות פורחות.

ורוח הקודש מצווחת ואומרת: "וניקיתי דמם לא ניקיתי".

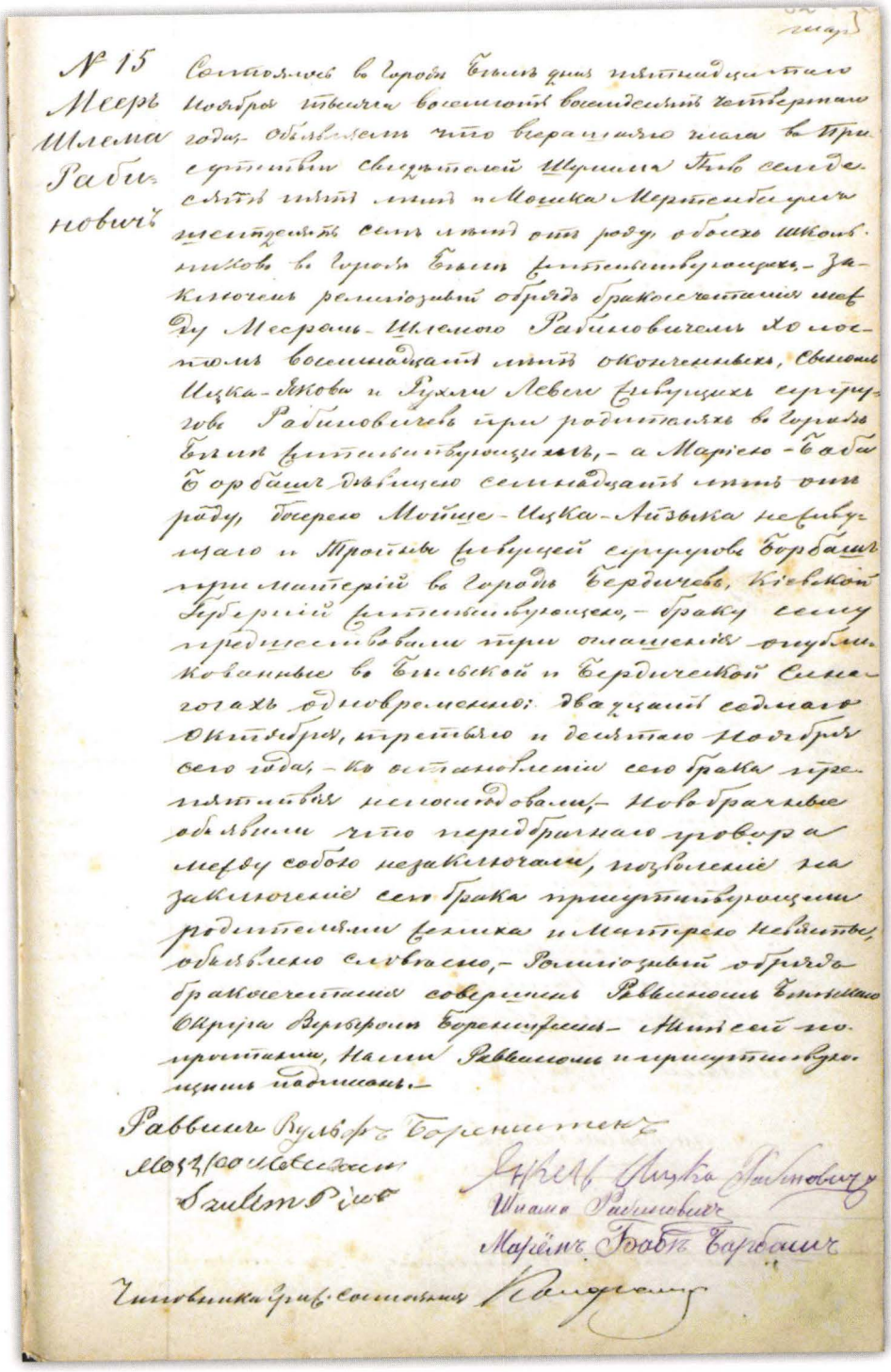

דף מספר מרשם התושבים של העיר ביאלא פודולסקה
מכל משפחת הרבי נותרו שרידים בודדים (תרגום בעמוד הבא)

תרגום

מס'	שם פרטי ושם משפחה		שמות של הורים	תאריך הלידה			מקום הלידה	נשוי או נשואה	מעמד	דת	מקור הכנסה	מגורים	הערות
	איש	אישה		יום	חודש	שנה							
56/1	מאיר־שלמה רבינוביץ'		יעקב רבינוביץ' ורחל־לביאה מבית לייבוב	לא ידוע		1868	כפר אוסטרוב	כן	בורגני	יהודי	עובד1	ביאלא	תעודת זה הונפקה בוו ב־12 מרץ 2 גויס לצבא ב כחייל מילוא בקטגוריי ראשונה
2		מרים־בבה רבינוביץ' מבית ברבש	משה־יהודה בן אייזיק ברבש וטריינה	לא ידוע			ברדיצוב	כן	בורגני	יהודי	בעל	ביאלא	
3	יהושע ניסן דוד רבינוביץ'		מאיר־שלמה ומרים־בבה	9	אפריל	1889	ביאלא	לא	בורגני	יהודי	הורים	ביאלא	
4	ירחמיאל משה רבינוביץ'		מאיר־שלמה ומרים־בבה	17	אוקטובר	1892	ביאלא	לא	בורגני	יהודי	הורים	ביאלא	
5	יוסף ברוך רבינוביץ'		מאיר־שלמה ומרים־בבה	22	פברואר	1896	ביאלא	לא	בורגני	יהודי	הורים	ביאלא	
6	פינחס רבינוביץ'		מאיר־שלמה ומרים־בבה	22	יוני	1898	ביאלא	לא	בורגני	יהודי	הורים	ביאלא	
7	הרש מנדל רבינוביץ'		מאיר־שלמה ומרים־בבה	17	ספטמבר	1904	ביאלא	לא	בורגני	יהודי	הורים	ביאלא	גר בוורש

אחר החורבן התלקטו השרידים מכל חצרות ביאלא לענפיה סביב האדמו"ר זצ"ל מביאלא בעל "חלקת יהושע" (בנו של רבי הירש משעדליץ הנזכר), שיצא מעמק הבכא ועלה לארץ הקודש, בצילו חסו, והוא היה להם לרועה ומנהיג. ממנו יתד ופינה להתחדשות חסידות ביאלא בארץ הקודש. בימיו צמח דור שלם של חסידים, בנים ובני בנים, וחסידות ביאלא עולה כפורחת תחת הנהגת בנו אדמו"ר שליט"א בעל "מבשר טוב" עד ביאת ינון.

№ 15
Мещ. Шлема Рабиновичъ

Сего числа въ городѣ Бѣлой Церкви пятнадцатаго Ноября тысяча восемьсотъ восемьдесятъ четвертаго года, объявили: что вероятно имѣла въ виду отставного сверхштатнаго Шкловскаго 1-й гильдіи купца Мошка Меировича умершаго отъ роду обоихъ Шкловскихъ въ городѣ Бѣлой Церкви Литовскаго-Виленскаго, - заключить религіозный обрядъ бракосочетанія съ Дщерью Мещанина Шлемою Рабиновичемъ холостою восемнадцати лѣтъ отъ роду, Сыномъ Исака-Якова и Рухли Левеи бывшихъ сигнатуровъ Рабиновичъ при родителяхъ въ городѣ Бѣлой Литовскаго-Виленскаго, - а Марѣею - Бабой Борбашъ дѣвицею семнадцати лѣтъ отъ роду, Дочерью Мойше-Исака-Лейзика Борбашъ бывшаго и Троицкой бывшей сигнатуровъ Борбашъ при мантерій въ городѣ Бердичевѣ, Кіевской Губерніи Литовскаго-Виленскаго, - браку сему предшествовавши при оглашеніи опубликованіе въ Бѣлой и Бердичевской Синагогахъ одновременно: двадцатой седмаго Октября, третьяго и десятаго Ноября сего года, - по истеченіи сего брака препятствія неимѣлось, - Новобрачные объявили что перебригнаго уговора между собою незаключали, позволеніе на заключеніе сего брака присутствующими родителями Женика и Мантерею невѣсты, обявлено словесно, - Религіозный обрядъ бракосочетанія совершилъ Раввинъ Бѣлой Церкви Вербровъ Бернштейнъ - Житей-ской-пропитанія, Наши Раввинскіе и присутствующіе подписали: -

Раввинъ Вульфъ Бернштейнъ
Мещ. Шлема Рабиновичъ
Бабета Борбашъ

Исаакъ Исака Якобовичъ
Шлема Рабиновичъ
Марѣя Бабета Борбашъ

Учитель Бѣлой Синагоги

תעודת הנישואין של האדמו"ר ממעזריטש

תרגום התעודה[1]

מספר 15

קרה בביאלא ב־15 בנובמבר, שנה 1884. אנחנו מצהירים, שאתמול, בנוכחות של עדים: שולים פינו, בן שבעים וחמש, ומושקו מרטנבאום, בן ששים ושבע, שניהם שמשים בבית מדרש ביאלא, קרה חתונה דתית ביין מאיר־שלמה רבינוביץ', בחור בן שמונה עשרה, בן איציק־יעקב רבינוביץ' ואשתו רוחלה־לביאה, תושבי ביאלא, ובין מריה־בבה ברבש, כלה בת שבע עשרה, בת המנוח משה־איציק־אייזיק ברבש ואשתו טריינה, תושבי ברדיצ'וב ב־27 באוקטובר, ו־3 ו־10 בנובמבר, אותו שנה. לא הופיעו חסימות. בני זוג החדש הצהירו, שלא כתבו הסכם קדם־נישואין. הורים של הבחור ואמה של הכלה הסכימו לחתונה בעל־פה. הטקס הדתי נוהל על ידי הרב וואלף בורנשטיין. התעודה הזאת הוקראה והוחתמה על ידינו, על ידי הרב ועל ידי כולם נוכחים.

חתימות:

ינקל יצקא רבינוביץ'[2] — הרב וואלף בורנשטיין[3]

שלמה רבינוביץ' — [בפולנית] מושקה מטנבאום

מרים בבע ברבש — [בפולנית] שולים פינו

הפקיד קונורש

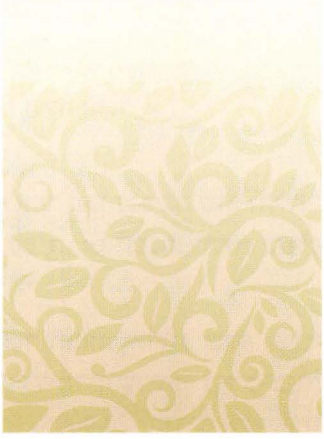
1 התעודה נכתבה בשפה הרוסית.

2 ה'דברי בינה'.

3 הרב וואלף בורנשטיין, רבה של ביאלא, בעל אגודת אזוב, אביו של ה"אבני נזר". רבים מגדולי פולין היו תלמידיו. נפטר י"ב באלול תרמ"ה.

הכניסה לעיר מעזריטש

נספח 2

מעזריטש (פודולסק)
עטרת תפארת של חיי תורה וחסד

לדמותה של העיר מעזריטש־פודולסק בפולין, קהילה יהודית עתיקת יומין מלאה חיי תורה וחסד משך רבות בשנים, עד שנגדעה במלחמת העולם השנייה, ויהודיה עלו בסערה השמימה, ה' יקום דמם

מאת יהושע זילברברג

העיר מעזריטש־פודולסק נתייסדה לפני כשמונה מאות שנה ויותר. עתיקים היו ימיה כקהילה יהודית של חיי תורה וחסד שפיכו בה בעוז משך רבות שנים, עד שעלה עליה הכורת הנאצי ימ"ש במלחמת העולם השנייה, וכל יהודיה היו למשיסה ולבוזזים בעלותם על המוקד על מזבח קידוש ה' במחנות ההשמדה, אם בטרבלינקה ואם במיידאנק.

מפעלי חסד ועזרה לזולת

מעזריטש, או כפי שהיא נקראת בשפה הפולנית 'מיינדזיז'ץ פודלסקי' (להבדיל מהעיר מזריץ' שבה זרח אורו של המגיד הגדול זי"ע מזריץ'), שוכנת במחוז ביאלא־פודולסק השייך לפרובינציה של לובלין. אמנם היא נוסדה לפני שמונה מאות שנה, אבל רשמית היא הוכרה כעיר לפני 536 שנים, בשנת רל"ח. כעבור חמישים שנה מאז נהייתה לעיר כבר התגוררה בה אוכלוסייה יהודית גדולה.

בשנת תקנ"ו נכבשה העיר על ידי אוסטריה, אבל לאחר מכן נכבשה שוב והייתה כחלק מדוכסות וורשה משנת תקס"ט עד שנת תקע"ה, אז הפכה להיות לחלק מפולין הקונגרסאית.

מאז התיישבו בעיר יהודים, פיכו בה חיים של חסד ועזרה לזולת, שלא לדבר על חיי תורה שהאירו בה הודות לרבנים וליושבי על מדין שכיהנו בה ברבנות ובדיינות. בין שתי מלחמות העולם חיו במעזריטש כ־20,000 יהודים אשר היוו כ־80% מכלל תושביה. וכיוון שהם היו הרוב בעיר, הותר להם מטעם המלכות לסחור ולעסוק בכל פרנסה ומלאכה שהיא.

יהודי מעזריטש התפרנסו לרוב ממסחר זעיר וממלאכות בענפי ההלבשה, המזון והבורסקאות, אך בעיקר התפרנסו יהודיה מתעשיית הזיפים למברשות למיניהן, ותוצרתה של מעזריטש היתה מיוצאת למדינות רבות ברחבי העולם. עשרות מפעלים ובתי מלאכה היו בבעלות יהודית, ואף גם יהודים רבים היו פועלים שכירים אצל אחרים. ואכן, נודעו יהודי העיר במאמר הכתוב בפרשתנו "ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד", שכן בעלי המפעלים הטו את שכמם להעסיק במפעליהם ובבתי המסחר שלהם בעיקר יהודים, כדי להמציא להם פרנסה בנקל.

בין התושבים היו, כאמור, יהודים עניים קשי יום, אלו נהנו מקופת גמ"ח מרכזית שהייתה בעיר, אשר התנהלה תחת רשותו של הגביר ר' גדליה בלינקשטיין ועמו ר' אליעזר גולדבלום. ממנה העניקו ליהודים מעות הן לחיי היום יום ואף מצרכים כדי לעשות בהם שבתות וימים טובים. כמו כן הוקם בעיר 'בית יתומים' לילדים יתומים, שחסו בו חינם אין כסף. כן נבנה בעיר בית חולים, שממנו נהנו גם תושבים מערים אחרות הסמוכות למעזריטש.

רבנים ויושבי על מדין

שמה של מעזריטש נישא לשם ולתהילה הודות לרבנים ויושבי על מדין שכיהנו בה פאר שנים רבות. אמנם אין בידינו את שמות כל רבניה, ואולם מתוך עיון בדברי הימים נמצינו למדים על דמויות פאר שפיארו את פני העיר.

ראשון לרבני העיר הידוע לנו הוא הגאון רבי שמואל הלוי מעזריטש זצ"ל [כנראה נקרא על העיר], בעל ה'נחלת שבעה', מתלמידיו של רבינו הט"ז זי"ע, שגם הקים בעיר ישיבה לבחורים ונסתלק בשנת תמ"א. כן כיהן פאר ברבנות העיר הגאון רבי אברהם אביש זצ"ל מליסא, הידוע בשמו רבי אברהם מפרנקפורט, שכיהן כאן בערך לאחר שנת ת"ק, והקרין מאורו על כל העיר.

בין רבני העיר הנודעים היה הגאון רבי יעקב קראנץ זצ"ל, הידוע בשמו 'המגיד מדובנא', שהגיע לכהן פאר במעזריטש בשנת תקי"ח, בהיותו בגיל י"ח שנה. בתחילה למד בבית המדרש, ולאחר מכן החל לדרוש בפני האנשים, עד שנעשה גם למגיד מישרים. מכאן עבר לדובנא, ומשם לזאמושץ', ושם נסתלק ביום י"ז בטבת תקס"ה, ושם מנוחתו כבוד. לאחר מכן כיהן כרב הגאון רבי ישראל חרא"ש זצ"ל, בן רבי מרדכי זצ"ל, בעל 'קהילות ישורון'.

כמו כן ניתן למנות בין רבני העיר את הגאון רבי אברהם זצ"ל בעל 'קודש הילולים', שכיהן כרב בסביבות השנים תקע"ה-תקפ"ה, את הגאון רבי אברהם אליהו אוירבך זצ"ל בן רבי יצחק יהודה, שכיהן כאן גם כאב"ד לאחר שנת תרל"ח, את הגאון רבי ישראל איסר שפירא זצ"ל, בעל ה'עזרת ישראל', ולאחריו את בנו הגאון רבי דב נחמן שפירא זצ"ל. בזמנו כיהנו כמו"צים בעיר הגאונים רבי משה קצנלבויגען ורבי מאיר זאב לעוו, שכיהן גם כרב. כמו כן כיהן בעיר הגאון רבי אליעזר צבי חרל"פ, בעל 'מגדנות אליעזר', ועמהם רבנים נוספים שהאירו מאור תורתם על העיר משך שנים רבות.

בשנים האחרונות קודם המלחמה ישב בעיר הרה"ק רבי מאיר שלמה יהודה רבינוביץ' זי"ע, בנו של הרה"ק רבי יעקב יצחק זי"ע מביאלא, נו"נ ליהודי הקדוש מפשיסחא זי"ע, אשר הקים לו בית מדרש והקרין מאור תורתו וחסידותו על העיר. הוא נסתלק בגטו ורשה ביום י"ז אדר תש"ב, ונטמן בוורשה.

ספר
ברית אבות
על
הגדת פסח
נכבדות מרובה בו בהכנת המצוערים הקשים · מסיר ראשי הסקות אשר
תעיינו המצורשים · והכל בדרך מיוחד את הטעמה אלהים ואנשים ·
בו חסד ואמת נפגשו — בו תום וישר נשקו · לאורם גבר במסלתו
ילכו, עד איש את אחיו לא יחזיקו · והמה השני באורים הנעימים
מצוף לחיך מתקו ·
השני
חסד לאברהם
מפח סרב מחוללו מהם
כהגלו, שפלם מחפורו,
דרום מוסדו, ומגיד
נכוחות, בכור שוליד
אברהם דוב
בעריכם מלבושם יוסר נעדר
מעלמנו מעזריטש יע"ם.
האיר
אמת ליעקב
מפח סרב מחוללו מהם
כהגלו, שפלם מחפורו,
דרום מוסדו, ומגיד
נכוחות, בכור שוליד
יעקב
ומגיד מום"ר יע"ק דק"ק דובנא
מעזריטש, זצוקללה"ה.
ברעסלויא
נדפס אצל ב"ח הירש זולצבאך נ"י.
שנת אשיזהד בנפלאותיך למ"ק.

הגדה של פסח
עם פירושו של המגיד מדובנא

ספר
מגדנות אליעזר
המגדנות האלה אשר אני נותן לפניכם היום יצאו מפי אחיו צדיק
המובהק כתבו הנשר הגדול בעל כנפים הגאון האמיתי המקובל האלקי
מופלא ונורא מהרר"י אפרים אליעזר צבי הורש חרל"פ
נצללה אשר היה אביר בבמה קדלות קדושת וטהרתו כבוד בקק
מעזריטש יע"א. הרבה דרש רבי אליעזר צ"ל. ואבבי רבשיי כפה
אשה קטנה מרבני רבי אליעזר אשר ילדה בן מסתפקים, יגלה מצפונים
ישים בעופק יה התלמוד בבלי ירושלמי ומדרשים ותוקק, דת והדושי
הלכה וכסה דינים משולבים משובצים זהב. ואחריו יאיר אור בחיר
בדרך פרדס שנים עשר דרושים עמוקים קרובים לאון שמועה.
כל אלה נלקטו מכתבי הקדש הרבים אשר השאיר אחריו ברכה,
וזרבה רחוי להודיע לאור זה המקום אשר לפניכם מתחכמים המצאים.
אני מרדכי חיים ליב שריב בלאאמו"ר הרב הגי ר' פנחס אליעזר נ"י
וואַרשא
בדפוס מ"ה ר' יעקב זאב בר"י אשטיינהערצלער
שנת תרניח לפ"ק

ספרו של רבי אפרים אליעזר צבי
הירש חרל"פ

מקדשי מעט לתורה ולתפילה

תורה וחסידות היו מנת חלקה של מעזריטש משך כל השנים. במרכז העיר עמד בית התלמוד תורה לבני העיר, כאשר לצדו נבנו בעיר בתי כנסיות ובתי מדרשות ואף שטיבלאך, שנשמע בהם קול תורה ותפילה בכל שעות היום והלילה. בין בתי המדרש ניתן למנות את בית המדרש הגדול תחת נשיאותו של ר' מרדכי פרידמן, שבו התפללו משמנה ומסולתה של יהודי העיר. כמו כן היו בעיר בית מדרש 'ניישטאט', בית המדרש 'בריק', בית המדרש 'פיטשאנקער', ואף לבעלי העגלות היה בית מדרש משלהם בשם 'בית המדרש דבעלי עגלות', בהנהלת ר' אברהם געלמאן.

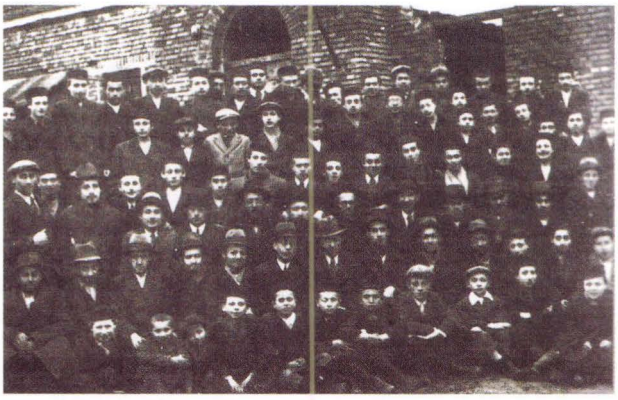
לימים הוקמה בעיר ישיבה לתלמידים מצויינים, שבה למדו תלמידים לא רק מבני העיר, אלא גם מערים אחרות הגיעו ללמוד בה - מליז'ענסק, לאנצוט, ז'ילין, בוקובסק, גרודזיסק ועוד, שכן שם טוב יצא לה לישיבה בכל ערי המחוז. הישיבה הוקמה עוד בחייו של הגאון רבי שמואל הלוי מעזריטש זצ"ל, אשר מסר את נפשו עליה, ובזכותו הוקמו ישיבות נוספות בסביבת מעזריטש. שיטת הלימוד בישיבות אלו הייתה כמו בישיבה במעזריטש.

הנהלת הישיבה דאגה לא רק לרוחניות של התלמידים, אלא גם לגשמיות שלהם. בישיבה זו למדו גם בני עניים שהגיעו ממקומות מרוחקים עם בגדים בלים ומנעלים קרועים. אלו קיבלו מהנהלת הישיבה בגדים חדשים, מעילי חורף ואף נעליים, כדי שיוכלו ללמוד בהשקט ובמנוחה. בין מגידי השיעור בישיבה נודע הגאון ר' פינחס אליעזר זצ"ל, שתלמידיו העידו עליו כי "למן העת אשר תלמידיו לקחו לקח מפיו הזך והבהיר, אשר הוצק חן במדברותיו הנעימים בהסבר וביפעת חכמה, בלמדו עמהם בדרך קצרה ורוב תבונות, הרעיף אהבה עזה בלי מיצרים על תלמי לבביהם".

רבי דוד בלייכר הי"ד

בעיר פעלה גם ישיבת 'בית יוסף' נובהרדוק. ראש הישיבה היה רבי דוד בלייכר הי"ד, שנהרג בשואה.

תלמידי ישיבת מעזריטש עם חלק מהנהלת הישיבה

בהימוט מוסדי ארץ

כך שגשגה קהילת יהודי מעזריטש, עד שנתרגשה ובאה מלחמת העולם השנייה. עם תחילת המלחמה בחודש אלול תרצ"ט נכנסו לעיר יחידות צבא גרמניות, אבל חיש מהר נסוגו ממנה, ואת מקומן תפסו הסובייטים. אלא שגם הם עזבו אותה, ועמם עזבו את העיר 2,000 יהודים, ואז שוב כבשו הגרמנים את העיר. בחודש חשוון ת"ש הטילו הגרמנים על היהודים תשלומי כופר גבוהים, ובסיוע המשטרה האוקראינית חטפו יהודים לעבודת כפייה. מאז חוייבו היהודים לשאת טלאי צהוב, והחל מחודש אדר ב' ת"ש חוייבו לשאת גם סרט זרוע לבן ועליו מגן דוד.

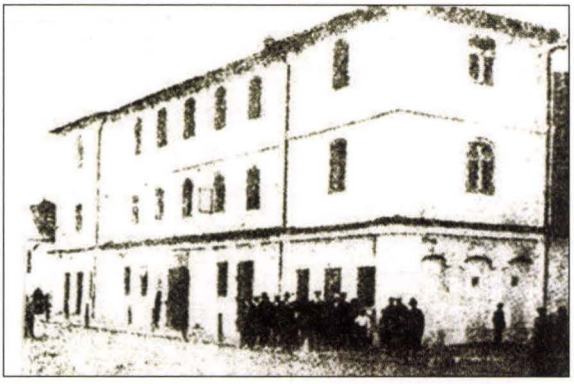
מחודש טבת ת"ש החלו להגיע לעיר פליטים יהודים שגורשו מרחבי פולין, מראדזין, ממלאווה, מקראקוב, מריפין, מפולטוסק ומסרוצק. בערב חג השבועות ת"ש הועברו כ־2,500 יהודים בעלי מלאכה לששה מחנות עבודה שהוקמו באזור, אבל רבים מהם מתו מרעב ומקור. זמן מה לאחר מכן שולחו אלפי יהודים למחנה עבודה בכפר קשיוויצה, המרוחק כ־12 ק"מ מהעיר, כאשר לצד זה הגסטאפו גם רוצח מפעם לפעם ביהודי העיר.

ביום י"ב באלול תש"ב החל הגירוש הראשון של יהודי מעזריטש לטרבלינקה. מפקד מבצע הגירוש היה פישר, מפקד הגסטפו בראדזין, אבל עוד קודם לכן נרצחו בתוך העיר 2,000 יהודים שהתגלו במקומות מסתור. חולים וזקנים נורו במקום, תינוקות נרצחו לעיני אמהותיהם, ואז גורשו כ־11,000 יהודים בקרונות

משא לטרבלינקה. ואולם, על פי עדויות ניצולים, רוב הקרונות הגיעו עם גוויות... כיוון שמרבית המגורשים מתו בדרך ממחנק.

לקדושים אשר בארץ

ביום י"ט באלול תש"ב הוקם ברובע 'שמולוביזנה' שבעיר העתיקה גטו סגור מוקף גדר תיל, עליו היה ממונה הצורר היינה, שנודע באכזריותו. לאחר מכן הובאו לעיר אלפי יהודים מראדזין ומביאלא־פודולסק, אבל תיכף ומיד הם גורשו לטרבלינקה. המצב בעיר החמיר מיום ליום, ובימים כ"ה-כ"ח בתשרי תש"ג נערכה בעיר אקציה שנייה, שבה רוכזו 7,000 יהודים במרכז העיר, וגם אלו נשלחו לטרבלינקה, הי"ד. שבועיים לאחר מכן, בימים ט"ז-י"ח בחשוון תש"ג נערכה בעיר אקציה שלישית, וכ־9,000 יהודים נשלחו לטרבלינקה, מהם אלפי יהודים שהגיעו לעיר כפליטים מראדזין.

בית הכנסת הגדול במעזריטש

בית הכנסת הגדול במעזריטש נבנה בשנת תקכ"א.
היה זה מבנה ענק שהכיל 3,000 מקומות ישיבה.
בימי השואה, באקציה שנייה (1942) התרחשה בבית הכנסת טרגדיה נוראה:
7,000 איש הוכנסו לתוכו והוחזקו בו במשך שלושה ימים ללא מזון וללא תנאים סניטריים.
רבים מהם מתו בשל התנאים הבלתי אפשריים,
והשאר נורו על ידי האוקראינים, שהקיפו את המבנה.

בשנת תש"ג, לאחר 180 שנה שבהם התנוסס בית הכנסת לתפארה, הרסו הגרמנים את המקום. בגלל עובי הקירות במבנה וגודלו העצום, נאלצו הגרמנים להביא יחידת הנדסה מיוחדת, אשר פוצצה את המבנה. מהאבנים ומהלבנים האדומות שמהן נבנה בית הכנסת, סללו הגרמנים דרך שעברה ביער לכוון ז'רוצין, דרך אשר מכונה בפי הפולנים 'הדרך האדומה'.
כיום לא נשאר זכר מבית הכנסת, הפולנים בנו בתי מגורים על המגרש, ורק אנשים בודדים יודעים לציין את מיקומו המדויק.

ביום רביעי ח' בטבת תש"ג הגיע לעיר נציג ממחנה העבודה טרוניקי, שהחל במסכת התעללות חדשה ביהודים, כאשר מאות יהודים נשלחו למחנה, ואולם רבים מהם נרצחו בסופו של דבר במחנה מיידאנק. בכך החלו למעשה גירושים של יהודי העיר גם למיידאנק בנוסף לטרבלינקה. לאחר מכן הסתמנה בעיר רגיעת מה, אלא שכל זה נמשך רק שלושה חודשים. בחודש ניסן תש"ג גורשו לטרבלינקה 3,000 יהודים, מהם רבים שנרצחו בבית העלמין היהודי. ביום כ"א אייר תש"ג גורשו למיידאנק 700 יהודים, ואז למעשה חוסל הגטו באופן סופי, והעיר נותרה 'יודנריין'.

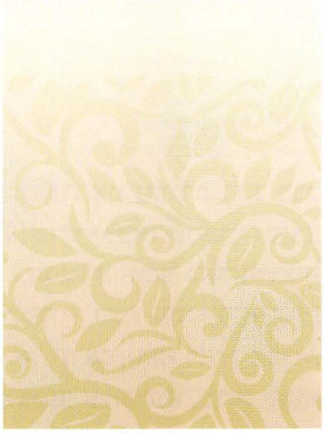
כך הגיעה לקצה חייה של קהילת יהודי מעזריטש המפוארת. כיום מתגוררים בעיר כ־17,500 פולנים, ואף לא יהודי אחד, ומכל הלהבה היהודית שליהטה בעיר לא נותר אלא בית העלמין היהודי, שבו מצויות מצבות רבות, מהן מצבות מברזל, אשר מספרות על העבר המפואר של קהילה יהודית חסידית ששגשגה בחיי תורה וחסד משך שנות דור.

מצבות ליהודי העיר מעזריטש בבית העלמין בחולון

בשנת תשנ"ב (1992) נחשפו לראשונה תמונות שצילם רופא צבאי בצבא הוורמאכט הנאצי,
התצלומים משנות המלחמה.
הוא היה עד לגירושם ולעינוים של יהודי העיר ביאלא ותיעד אותם.
במהלך המלחמה, נהרס בית הקברות לחלוטין, ולא נשאר ממנו זכר.
משערים כי האוהל שנראה בתמונה
הוא ציונו של הרב הקדוש רבי בעריש מביאלא זצ"ל.

נספח 3

הגאון הצדיק
רבי שמואל לייב ז'ק זצ"ל

הגאון ר' שמואל תנחום רובינשטיין זצ"ל אב"ד בתל-אביב, מתאר את הספדו של רבי מאיר שפירא מלובלין על יד מיטתו של הרב הגאון הצדיק רבי שמואל לייב ז'ק זצ"ל, רבה של ביאלא פודלסקה

ביום שני ד' בטבת תרצ"ב, בשעה תשע בבוקר, כשכל התלמידים ישבו ל'סדר' הלימוד ב'היכל השיעורים' בישיבת חכמי לובלין, נכנס התלמיד ר' טוביה ברייטמן הי"ד (אחיינו של הרב ז'ק) והודיע בצער על פטירת רבה של ביאלא, וכי הרב עומד לנסוע להשתתף בהלוייתו בעיר ביאלא ולהספידו.

מיד הוא ניגש אלי ומודיעני שהרב קורא לי. נכנסתי לחדרו הגדול של הרב, והרב מספר לי שקיבל טלפון מחברי קהילת ביאלא הקוראים לו, כרב מחוז לובלין, לבוא להספיד את הרב של עירם, השייכת למחוז לובלין.

הרב עדיין מחכה לשיחת טלפון שנייה כדי לקבוע האם יש שהות לנסוע ברכבת או צריך לבוא דרך תחבורה אחרת. אחרי רבע שעה מתקבלת שיחה שנייה, היות שברכבת לא יספיק הרב לבוא לשעת ההלוויה, לפיכך הוא מתבקש לבוא במונית מיוחדת מלובלין, והקהילה העברית בביאלא תכסה את כל ההוצאות הלוך וחזור.

בינתיים פנה התלמיד הבכיר ר' אברהם דוד גלבפיש משדליץ, שגם הוא רוצה להצטרף למסע זה, היות שהעיר שדליץ היא עיר הפלך של ביאלא, ומה גם שהוא זכה להכיר אישית את רבה של ביאלא, לפיכך מבקש גם הוא להילוות לרב. הרב מסכים שגם הוא ייסע, ומדגיש שזה גם כבוד לנפטר, שבחור למדן ומתמיד כזה ילך אחר מיטתו.

תוך המתנה לבואה של המונית מתחיל ר' טוביה לארוז את מזוודת הרב בכל ספרי הוצאת 'חורב' (ש"ס בבלי וירושלמי, רמב"ם ושו"ע ילקוט שמעוני ועוד), ואני עוזר על ידו ומטפל בכל צורכי הצידה לדרך רחוקה זו. וכאן באה הרבנית ופונה אלי בבקשה לשמור היטב על הרב, לא להסיח דעת ממנו ולא לתת להטרידו יותר מדי. אני מרגיע אותה ואומר לה: 'אל תדאגי, הכל יהיה בסדר'. (הרב מעיר: 'מה את רוצה מעלם צעיר זה, אני אשמור עליו יותר ממה שהוא יכול לשמור עלי'.)

בשעה עשר בבוקר אנו יוצאים מלובלין, ולדברי הנהג, זוהי דרך של שלוש שעות בלבד. הרב מתחיל לשוחח בדברי הלכה עם התלמיד ר' אברהם דוד, ובעיקר בענייני קדשים, שתלמיד זה בקי בהם, כי מאז בואו לישיבה הוא לומד בכל לילה מערב ועד בוקר סוגיות בענייני קדשים. הוויכוח מתפתח לענפים שונים, וגם אני מנסה להתערב באמצע, עד כמה שידי הכהה מגעת. הרב מרוצה שהנסיעה אינה עוברת תוך בטלה, והוא יושב עמנו, כאילו הוא מרצה שיעור תורני בישיבה. בינתיים כבר הגיעה שעה אחת, ועדיין אנו באמצע הדרך. הרב פונה לנהג וקובל: 'בקצב נסיעה כזה נגיע למחוז חפצנו שלוש שעות אחרי ההלוויה'. הנהג מתנצל ואומר: 'רבי, הדרך מלאה כפור ושלג, והיא חלקה מאוד. אם אסע במרוצה, תקרה לנו תאונה, וזה איני רוצה'. הרב נרגע, אומר לי להוציא כמה תפוחים מהחבילה, ומחלק לנו בידים רחבות. וכאן הוא רומז לי להוציא את ה'ילקוט שמעוני'. אני מסתכל ורואהו קורא בספר שמואל א' בפרק כה: "וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו'. ר' שמואל בר נחמני אומר: משלו נתנו לו". הרב מרים את קולו: "שמואל - משלו נתנו לו". אנו מרגישים שהרב מכין את דברי ההספד על הנפטר הגדול, ואנו משתדלים לא להפריע לו.

בינתיים כבר הגיעה השעה שלוש, ועוד לא הגענו לביאלא. הרב חושש שכבר אחרנו את המועד, והוא מפטיר: "'חשב אדם לעשות מצווה, ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה' (ברכות ו, א). אנו רצינו בכל לבנו לחלוק לנפטר את כבודו, ואם כי לא עלה בידינו, הרי זה כאילו עשינו".

כאן מרגיש הרב שאני רועד לגמרי מקור, ומתברר שהדלת ליד רגלי השמאלית שבורה וכמעט פתוחה, ורגלי קפואה. הרב מציע לי להתכסות בפרוותו החמה. אני מסרב, אבל הרב מתרגז על הנהג שלקח לדרך רחוקה כזו מונית שבורה וישנה. הוא מצווה על הנהג לעצור, ואלי הוא פונה: "עמוד והפג אחת על הרצפה! (יומא יט, ב). רד וצא החוצה, לך כמה פסיעות עד שרגלך תתחמם". הרגשתי כאילו נתקיים מה שאמר לרבנית "אני אשמור עליו יותר ממה שישמור עלי".

סוף סוף בשעה ארבע אחרי הצהריים הגענו לתחום ביאלא, והנה לקראתנו שיירה גדולה של כרכרות ומכוניות לקבל את פנינו. נכבדי העיר מעבירים את הרב למכונית פאר, ובעוד כמה דקות אנו מגיעים לאכסניה המכובדת שהוכנה בעבור הרב בביתו של הנדיב הגביר החסיד ר' יצחק ברמן, מחסידי ראדזין. וכאן מתברר לנו שההלוויה טרם התקיימה, ובכלל לא תתקיים הערב אלא למחר בבוקר. מתברר שיש כמה עיכובים לביצוע ההלוויה, כי ארונו של הנפטר הגיע רק ביום שני בצהרים מעיר אוטבוצק שעל יד וארשא, וכאן המשפחה מעכבת את סדר מסע ההלוויה, עד שלא יובטח סידורה הכלכלי של נכדתו היתומה, שהגיעה לפרקה, ואין לה כל בסיס לנדונייתה.

בעיר נפוצה השמועה שהלוויה תתקיים רק מחר, ומיד כל נכבדי העיר ויקיריה נוהרים לבית האכסניה לקבל את פני האורח הגדול רבי מאיר שפירא, רבה של לובלין. מתפללים מנחה בציבור, והרב מקבל את פני מבקריו, תוך כיבוד קל שהוגש לשולחנו. אני מציג את אבי הר' יעקב דוד (הי"ד), הרב שמח וקורא לו לשבת על ידו, ואומר: "הרי מחותנים אנחנו, שהרי 'המלמד את בן חברו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו' (סנהדרין יט, ב). אם כן, יש קרבה גדולה בינינו". הקהל המובחר מקנא באבי ובי בנו. מרגע לרגע מספר המבקרים גדל והולך, וביניהם ר' יחזקאל ערליך, גדול חסידי ראדזין, שהוא מידידיו הוותיקים של הרב ממקום מגוריו בלובלין, והוא חתום עמו על הכרוז ההיסטורי ליסוד יח"ל. (ראו ר' מאיר שפירא, באומר במעש, כרך שני עמוד 365.) הרב מתייחד עמו, והלה מתאר לפניו את גדלותו וצדקתו של הרב הביאלאי, מספר כל הנהגתו הרבנית והשפעתו הגדולה על בני העיר על ידי מופתיו המופלאים ויראתו הגדולה, כאחד מבני המופת שבדורות הקודמים. הרב מקשיב ומעיר על כל סיפור בדברי תורה וחסידות.

והנה מתברר שעבודה רבה מחכה לרב בערב זה. בא ראש הקהילה, ר' בנימין קלוגר ז"ל, ומציע לרב ללכת עמו להשתתף בישיבת ועד הקהילה המוקדשת לרב הנפטר. הרב מסכים ברצון והולך לאולם הקהילה בלוויית כל חברי הועד, שוהה שם שעה ארוכה וחוזר בסיפוק, ומספר על הצלחתו הגדולה שהשיג למען הנכדה היתומה של הרב הנפטר. הוא מספר על הוויכוח הגדול שהיה, איך לתמוך ביתומה השארה של הנפטר: "זה הציע 20 זהובים לחודש, וזה הציע 25 זהובים (זלוטיס) לחודש. אז קמתי אני ושאלתי: 'בת כמה היא הנערה?' אמרר לי: 'בת עשרים ושתיים'. שאלתי: 'כמה שנים היא תצטרך לחכות עד שתגיע לדמי נדוניא לנישואיה, הלוא בינתיים תתבגר ותתנוון? הבה נקדיש לה סכום נכבד לנדונייתה, נוסף על דמי מזונותיה, עד אשר תינשא לאיש. תוך ויכוחים סוערים הסכימו החברים להצעתי, ונתקבלה במלואה".

מכאן הלך הרב לבית הרב המנוח, בכה והתפלל ליד גופו המונח על הקרקע, והעיקר: הוא השתתף ברחיצתו ובטהרתו. כשחזר, סיפר, שזוהי הפעם הראשונה בחייו שהוא משתתף במצווה זו, ואיך יכול היה לא להשתתף ברחיצת גוף קדוש כזה.

הגיעה השעה עשר בלילה. בעל האושפיזא מודיע על ארוחת הערב שהכין לרב ומבקשו להסב אל השולחן. השולחן ערוך בטוב טעם, ומכיוון שהאושפיזא הוא בעל בית חרושת לבירה, הוא מעלה חבית בירה על השולחן למזוג ממנה לכל המסובים. הרב מחלק כוסות בירה לכל הנאספים, בהם הרבה חסידים ובני תורה, ובראשם ידידנו הר"ר יחזקאל ערליך. הרב משמיע דברי תורה ומתפלל עם המסובים, דן ונושא בעניין 'צדיקים שאינם מטמאים במותם', וכן מצינו כשהיה אליהו הנביא קובר את רבי עקיבא, שאלוהו: 'וכי אינך כהן?' אמר להם: 'צדיקים אינם מטמאים' (ילקוט שמעוני משלי ט). חס ושלום, שאין טומאה בתלמידי חכמים ואף בתלמידיהם. אולם התוספות בבבא מציעא דף קיד ע"ב ד"ה 'מהו שיסדרו', דחו זה, ואמרו: דחה אותו כן, משום כבודו דרבי עקיבא. ועיקר טעמו היה, לפי שהיה מת מצווה, שיראים היו לקברו, שהיה מהרוגי מלכות. ואני הבאתי את דברי התוספות בכתובות דף קג ע"ב, שהרב ר' חיים כהן היה אומר: 'אלמלי הייתי כשנפטר רבינו תם, הייתי מיטמא לו', כי מה שאמרו שם: 'אותו היום שמת רבי, בטלה קדושה', הכוונה לקדושת כהונה. והרב העיר מגמרא מפורשת (בבא מציעא דף פה ע"ב): 'ריש לקיש הווה מציין מערתא דרבנן'. ומפרש רש"י: 'שלא ייכשלו הכהנים לעבור עליהם ולהאהיל, שלא תארע תקלה על ידי צדיקים". נראה מזה, כי יש איסור בדבר. לבסוף הביא דברי ה'פתחי תשובה' ליו"ד סימן שעב ס"ק ב', דמה שנהגו איזה כהנים להשתטח על קברי צדיקים, אין להם על מה שיסמוכו וכו'.

טרם הגיעה הארוחה לסיומה, והנה הופיע פתאום אחד מלמדני העיר ורבי מרדכי שמו, ומשניות סדר טהרות בידו. הוא מתקרב אל הרב וקורא בקול: "הנה זכיתי שרבה של לובלין הגיע לעירנו. למה לא אשאל לפניו את ספקותי ושאלותי בהבנת איזו משנה במסכת אהלות, שאני מתקשה בה זה שנים רבות"... הרב מבאר לו את המשנה על פי פירוש הר"ש, והקהל משתאה על זיכרונו של הרב ועל התמצאותו המהירה בעומק העניינים, אולם ר' מרדכי הלמדן אינו מרוצה מזה שקושייתו נתיישבה במחי־יד, והוא מתעקש עד הערב. כאשר אמר הרב שישתדל להשיב לו בכתב. נחה דעתו של ר' מרדכי, אבל הוא עונה בצער כאילו עדיין לא השיב לו הרב אתה יכול לפנות אלי בכתב ולהציע את שאלותיך. כאן מתעכב ר' יחזקאל ארליך ומגיב: "אתה באת כדי להתעקש ולהראות את

למדנותך?!" ר' מרדכי מתחסד ואומר: "אם זכיתי להזדמנות נדירה כזו, למה לא יותן לי להתווכח עם הרב כל שעות שאינו יכול להתבטא בכתיבה כל צרכו, כי אינו יודע פרק בכתיבה".

אחרי שוך סערת השיחה הקנטרנית הנ"ל, שוב מתנהלת שיחה תורנית על מי מנוחות. לידו של הרב יושב אברך למדן המתפלפל עם הרב תוך חשיבות ונימוס. המלמדן הוא ר' יעקב עלבוים, מבחירי ישיבת נובהרדוק מביאליסטוק. הרב נהנה מסדר לימודו של האברך ומיושר הגיונו. הרב רואה לפניו אברך בקי בתורה ובעל שכל ישר, ומסביר לו פנים מסבירות, והקהל נהנה מהשיחה התורנית המתנהלת על ידי הרב והאברך. תוך השיחה מגלה האברך כי זה כבר שנתיים שהוא לומד שולחן ערוך חלק יורה דעה, וכבר הספיק לעבור על חלק ראשון, והוא מבקש מהרב שיעניק לו 'היתר הוראה' היות שהוא מועמד למו"ץ באחד מפרברי העיר ביאלא. הרב עונה לו: "הקשית לשאול. אינני נוהג לתת 'הורמנא' על רגל אחת. אם רצונך לקבל ממני תעודת הוראה, הבה, בוא אלי לובלינה לכמה שבועות, אטייל עמך יום־יום בהלכות איסור והיתר שביורה דעה, אבדוק אותך איך אתה פוסק שאלות הלכה ולמעשה, ורק אחרי השימוש לפני כמה שבועות, ואמצאך ראוי לכך, אתן לך את מה שאתה מבקש". השיחה מסתיימת עם קביעת תאריך מתאים לבואו של האברך לבית הרב לובלינה.

גמרו ברכת המזון, והשעה כבר אחת עשרה בלילה. הקהל עוזב את הרב, אבל עדיין נשארים יחידי סגולה המקורבים אליו קרבה נפשית. הרב מדבר עמם שיחה אינטימית, ובתוך הדברים הוא מביע צערו שאין עמו התפילין שלו (הואיל וחשב לחזור לביתו באותו יום), שבהן נמצאות הפרשיות שנכתבו על ידי הצדיק והסופר ר' משה מפשיבורסק זצ"ל, והן חביבות עליו ביותר. הוא מביע משאלתו להתפלל למחר בבוקר עם התפילין של הרב המנוח הרב מביאלא זצ"ל, שבודאי הן בדוקות וכשרות למהדרין. הבקשה נמסרת להרב המו"ץ ר' משה אוטשין, חתנו של הרב המנוח, שהוא ישאילן לרב לקרוא בהן למחר קריאת שמע, והרב מדגיש שזוהי דאגתו היחידה בשעה זו, להניח למחר תפילין מהודרות, כמנהגו כל השנים.

בשעה שתים עשרה בלילה הרב פוטר את העם לביתו, וגם אני הולך לישון לבית אבי ומוסר את תפקיד השמירה על הרב לתלמיד ר' אברהם דוד גלבפיש, הנשאר ללון בחדר אחד עם הרב. עם צאת הקהל מאכסניית הרב, וכשהוא מסתכל ומתבונן לשם מה זכה לראות את פני הרב מלובלין ולהימצא בחברתו הנעימה והמעניינת, אזי הוא נזכר, שהכל מכוון לכבודו של הנפטר הרב הגדול ז"ל, שרבה של לובלין מוקירו ומעריצו - בא לחלוק לו את כבודו האחרון,

וכולם מתכוננים באבל וכובד ראש ללוויה שתיערך למחרת, ולהספד שיישא רבה של לובלין ליד מיטתו.

ההספד בשעה תשע בבקר. מוציאים את הנפטר מביתו תוך בכיות גדולות. אלפי אנשים מלווים את המיטה עד לאכסניית הרב מלובלין, הנמצאת בקרבת מקום. הרב עומד על הגזוזטרה שבקומה הראשונה, אני ועוד מספר אנשים מקיפים אותו, ולמטה ברחוב העיר מתאסף קהל גדול המגיע לרבבה. בין הקהל נראים גם גויים אנשי העירייה וראשי השלטון המקומי, ונדמה שכל העיר התרוקנה, רחובותיה ריקים מאדם, כי כולם נאספו לרחוב הבריסקאי לשמוע את משא הספדו של הרב שפירא מלובלין עיר המחוז.

והנה פתח הרב והפטיר בקול גדול:

"וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו ויקברוהו בביתו ברמה" (שמואל א, כה, א). אמרו בילקוט שמעוני: "ויספדו לו - משלו נתנו לו". הכוונה, הכבוד שחלקו לשמואל, משלו היה. הוא זכה לכך בשל מעשיו הטובים וצדקותיו שעשה עם עמו, ולא היה זה כבוד זר, שאינו מגיע לו. גם הנפטר הגאון והצדיק ר' שמואל לייב ז'ק, שאנו חולקים לו כעת את כבודו האחרון, הוא משלו. הוא זכה לכך בשל גאונותו וצדקתו, שעסק כל ימיו לא לטובת עצמו, אלא לטובת עדתו בני מרעיתו. חכמינו אמרו: "ואלו קרעים שאינם מתאחים... על נשיא ועל אב בית דין" וכו' (מו"ק כו, א). זהו הנפטר שלפנינו, ששימש רב ואב"ד בעירכם למעלה מארבעים שנה. הקרע שאנו קורעים עליו אינו ניתן להתאחות, כי לא יקום עוד רב כמותו בדורנו. הכאב הוא גדול, כי יחיד היה בדורו בקדושתו הנוספת על גדלותו התורנית. יהודי ביאלא, עליכם לדעת שבארון הזה מוטל ספר תורה קדוש, עם אותיות־אש בוערות, כי כזה היה הרב בחייו שנים רבות, כאחד משרפי מעלה.

"ונר אלוקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה'" (שמואל א, ג, ג). אני מעיד לפניכם, כאשר ביקרתי את הרב בחוליו, ראיתי לפני צדיק בצורת מלאך אלוקים. צורתו החיצונית העידה על קדושתו הפנימית. הוא היה קשור עם עולמות עליונים ומנותק לגמרי מעולמנו השפל. נר אלוקים - זוהי הנשמה של הרב שמואל, טרם יכבה - עוד לפני שהלך לעולמו כבר שכב וריחף בהיכל ה'. גם בחייו היו מוחו ומחשבתו נתונים ועוסקים בספירות עליונות, שאין בהן אלא תורה ומצוות, תפילה וחיי רוח, שרק בני עלייה מועטים זוכים לה. ייסוריו הגופניים שסבל בימי מחלתו לא האפילו על דמותו הרוחנית שריחפה על פניו המאירים.

חכמינו אמרו: "אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת" (ברכות דף ג ע"ב). פירוש הדבר, בשעה שמספידים את הנפטר, צריכים לומר מדבריו של הנפטר עצמו. אילו היה הרב מביאלא חי ועומד ודורש לפני קהל גדול כזה, ודאי שהיה מייחד את דיבורו על שני נושאים חשובים: השבת וטהרת המשפחה, וגם אני אבוא אחריו ואשא את דברי על קדושת השבת ועל מעלת טהרת המשפחה לאור ימינו.

בקשר למה שנאמר בדיברות הראשונים: "זכור את יום השבת לקדשו", ובדברות האחרונים: "שמור את יום השבת", אמרו חכמינו: "זכור ושמור - בדיבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע" (שבת ב). אם אין האוזן יכולה לשמוע, לשם מה היה צורך להשמיע דבר שאין הפה יכול לדבר? אלא, זכור - לעצמך, שכל אחד צריך לזכור לעצמו על קדושת השבת, ואין צורך שאחד יזהיר את השני, שהרי חברו שומע כמותו, ולמה יש להזהירו על כך. אולם כל זה ייתכן בשעת קבלת התורה, כשהיה לישראל מעמד של 'ממלכת כהנים וגוי קדוש', שנאמר עליהם: "לא יוכל העם לעלות אל הר סיני כי אתה העדותה בנו לאמר" וגו'. ומפרש רש"י: אין צורך להתרות בהם, שהרי מותרים ועומדים הם. לא יוכל - אינו רשאי, כלומר אם אינו רשאי, ממילא לא יוכל, כאילו היה זה דבר טבעי. כל זה היה לפני חטא העגל, אבל לאחר החטא, כשראו שלמרות האיסור "לא יהיה לך אחרים על פני", אפשר היה לחטוא בעגל, שהוא איסור עבודה זרה, כאן נפגמה קדושתם העליונה. ויש מקום להזהיר ולומר "שמור את יום השבת לקדשו", שעליך להזהיר את חברך ולהתרות בו שאל יחלל השבת, כי אף על פי שחברך שמע על צו השבת כמותך, ייתכן מאוד, שיחללנו, ואין האזהרה כשלעצמה מספיקה לשמש תריס נגד המחלל. וזהו שמדגיש ה'אור החיים' בפירושו על התורה: "'שמור את יום השבת' - כאדם השומר גנו ופרדסו של חברו". כלומר הצו 'שמור' מתייחס לאזהרה מאחד על חברו, וזהו עומק המליצה של דבריהם, מה שאין הפה יכול לדבר. למה באמת לא אמר הקב"ה בדיברות הראשונים 'שמור'? - מפני שאין האוזן יכולה לקלוט ולשמוע זה, לא הייתה מסוגלת לתפוס ולהבין את זה, לאיזה צורך יש להזהיר ולומר 'שמור' שהוא מכוון לשמור על חברו, בשעה שחברו שומע אותו צו כמותו. כל זה היה במעמד הנבחר בדיברות הראשונים, אבל בדיברות האחרונים, שהיו לאחר שבירת הלוחות שנשברו לרגל חטא העגל, כבר הבינו שיש מקום למושג 'שמור', להזהיר את חברו שלא יחלל השבת על אף שהוזהר על כך.

הנושא השני - טהרת המשפחה. אמרו רבותינו: "'והתקדשתם' - אלו מים ראשונים, 'והייתם קדושים' - אלו מים אחרונים". מורי ורבותי, מים אחרונים

- אלו מי הרחצה ששופכים על המת לטהרו סמוך לקבורתו, מים ראשונים - הכוונה למי הטהרה שהאישה טובלת בהם במקווה לפני שהעובר נוצר, והם ראשונים וקודמים להוויתו. גילו לנו רבותינו: אימתי יש כוח במי הרחיצה האחרונים לטהר את המת לקראת הליכתו לתת דין וחשבון לפני בית דין של מעלה? - כשקדמו לפניהם מים ראשונים, מי המקווה, מי טהרת המשפחה. בלי זה אין כל קדושה במי טהרה האחרונים.

הדברים נאמרו תוך הקשבה דרוכה והדהדו בכל רחבי כיכר העיר, כאילו הרב דיבר לתור רמקול, בעוד שום רמקול לא היה לעזרתו, רק קולו הגדול, שהיה חוצב להבות אש, היה הולך וחזק, וכולם חרדו לשמע הדברים שנאמרו ברתת ורעדה.

וכאן פנה הרב אל ארונו של הנפטר הגדול וקרא אליו: "רבה הגדול של ביאלא, מאוד דאגת לבני עירך שלא ישלימו את ימי הצום והתענית בגלל בריאותם הרופפת, וחששת לגופם החלש. ידוע תדע, שיש היום בתים בישראל שצמים בהם הרבה צומות, לא בגלל חיוב תענית, אלא מחמת חוסר לחם. הם סובלים חרפת רעב בכל ימי השנה, מחמת המצוקה הנוראה השוררת כיום בעירך ובכל ערי הסביבה, לפיכך עליך כרועה רוחני נאמן, ללכת ולהמליץ לפני כיסא הכבוד, שהגיעה השעה שעם ישראל ייושע תשועת עולמים, שלא ידע עוד רעב ומחסור. יהודי ביאלא, אני מעיד לפניכם, שהננו מלווים כעת רב וצדיק נשגב, שלא הניח כמותו בכל הדור הזה. כל מה שעשינו לא עשינו אפילו כדי חצי כבודו הראוי. הבה התחזקו לשמור על כל מה שהדריך אתכם בימי חייו, והוא יהיה לכם מליץ טוב וישר לפני אלוקינו שבשמים".

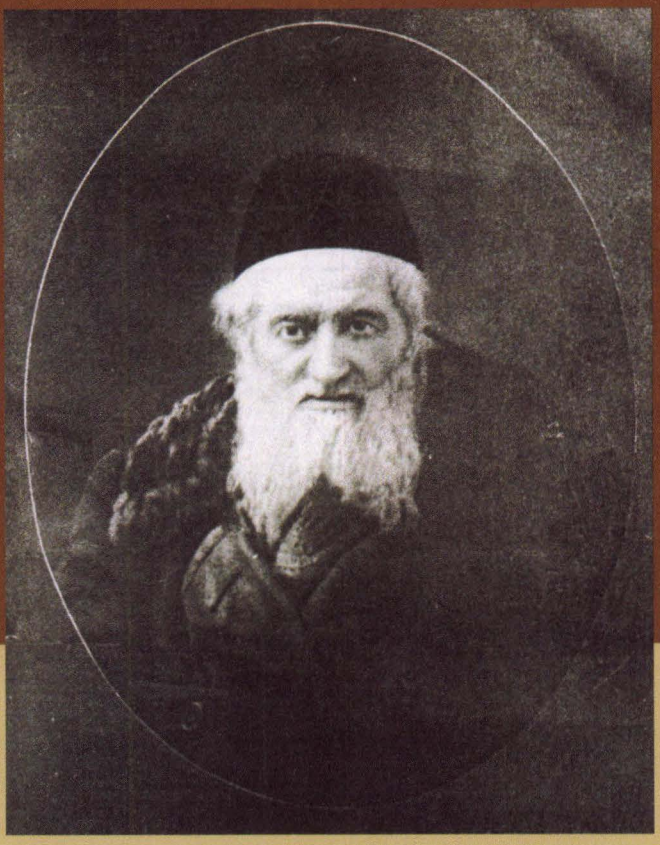
הקהל געה בבכייה נוראה, ומסע הארון התחיל לנהור אל בית המדרש המקומי, בו הספידוהו רבני הסביבה והאדמו"ר מליקובה הרה"צ מורגנשטרן, רבה של ראשם. מבית המדרש הוליכו את הארון אל בית הקברות תחת מטר של שלג גדול. הקהל חשב שהרב מלובלין יסתפק בהספדו ויחזור לביתו, אבל הרב לא רצה לשמוע מזה. אני החזקתי את המטרייה והגנתי עליו, והוא הלך רגלי כמה קילומטרים עד לבית הקברות, ושם שוב הספידו חתנו הרב ר' משה אוטשן והכריז: "מורי חמי! איני יכול להיפרד ממך. זה קרוב לארבעים שנים שישבתי יחד עמך בדירה אחת. במחיצתך חסיתי, והוראותיך ביצעתי, וכל מה שפסקתי לא פסקתי אלא על פיך ובהשראתך. עמך ישבתי לדין, ויום־יום נמלכתי עמך. ראיתי והתבוננתי לדרכי חייך הקדושים, ואיך אעמוד בלעדיך, ועל מי עזבתני?" כאן נשתתק מרוב בכייה ודמעות חונקות, ולא יכול היה לגמור את דבריו מרוב צער ויגון. הקהל מיהר ומילא שק גדול של פתקאות ובקשות שהניחו בקברו ליד גופו הקדוש, ובדומיית אבל חזר העירה והפטיר: "רב כזה לא יקום עוד בדורנו".

הרב חוזר מההלוויה לבית אכסנייתו, כאן נערכת לכבודו ארוחת פרידה, וכל רבני המחוז באו לבקרו יחד עם יקירי העיר, שהביעו את תודתם על ביקורו הגדול בן יומיים שעשה בעיר ביאלא. כאן התייצבו לפניו עשרים בחורי ישיבת נובהרדוק ממעזריטש שבאו רגלי ממעזריטש לביאלא (דרך של 25 קילומטר) לחלוק כבוד לרב הביאלאי. הרב נתן הוראה שהכסף המיועד לו לצורכי הנסיעה שעשה מלובלין לביאלא, הוא מקדיש לטובת בחורי הישיבה, שיחזרו באוטובוס למעזריטש ולא ילכו רגלי בימי קור כאלה.

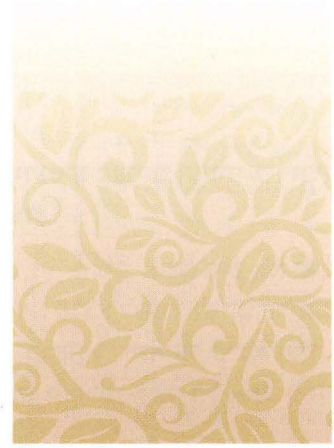
תוך המשך הסעודה, שהתקיימה ברוב כבוד והדר, נתרבו המבקרים והשתוקקו ליהנות מסעודה שתלמיד חכם גדול זה שרוי בתוכה (ראו ברכות דף סד ע"א). הנה בא ר' ליבל'י ויינטרויב, בנו של הרבי ממארקשוב, וקובל על כי עדיין לא נתקבלה הסכמה על הספר 'זכרון מנחם' של חותנו הגדול ר' מנדל'י שו"ב מביאלא, ששלחו מכבר לובלינה, ועד כה לא נענה. הוא מציג את חותנו כתלמיד מובהק של ה'אבני נזר' מסוכצ'וב וחתן אחיו ר' זלמן ז"ל, שלצערו הוא מוטל חולה על מיטתו. ואין ביכולתו לבוא להתראות לפני הרב. הרב שומע ומצטער על כי לא עלה בידו עד כה להיעתר לבקשתו של מחבר חשוב זה. הוא מבטיח שעם שובו לביתו הוא יתפנה מעסקיו ויעיין בספר כל צורכו, ובוודאי ישלח את ההסכמה המבוקשת. ואמנם ההסכמה ניתנה תוך הערצה והוקרה רבה למחבר ולספרו, כפי שאנו קוראים היום בספר.

הגיעה שעת הפרידה. הקהל מלא חיבה, יקר וכבוד לרבה של לובלין, שחלק כבוד לעירם ולרבם הגדול. נציגי הציבור מעיזים לשאול מתי יזכו לראות את רבה של לובלין בעירם שנית, תוך נסיבות משמחות ומעודדות. הרב משיב: "מי יודע, אולי לקראת כניסתו לחופה של תלמידי ר' שמואל תנחום, בן עירכם, אבוא אי"ה להשתתף בשמחתו". הקהל נאנח: מי יודע באיזה מקום ובאיזו עיר יתחתן שמואל תנחום בן עירנו? וגם אני נאנח כיום עם כתיבתי זו, שלא זכינו שהרב יאריך ימים ושנים וישתתף בשמחת תלמידיו המחוננים כפי שרצה.

עם התקרב מועד שעת הנסיעה, התארגן הקהל ספונטנית, ושיירה גדולה של כרכרות מלאות אישים נכבדים, ובייחוד אנשי אגודת ישראל וצעירי אגודת ישראל, ליוו את הרב לדרכו תוך הבעת כבוד ויקר לגדול הדור, פארו והדרו. כולם הביעו תודתם לרבי דוד ויסמן, איש האגודה, על יזמתו הברוכה להזעיק את הרב מלובלין לביאלא. שני הימים שעשה רבה של לובלין בעירנו ביאלא נשארו חקוקים וזכורים בלב בני עירנו כימי הפגנה לתורה ולומדיה, ועד היום חוזרים שרידי עירנו ביאלא ומספרים על גדולת הרב, תורתו וחכמתו, קסמו הרב שהקסים את כל מי שזכה לראותו ולעשות במחיצתו.

רבי יצחק גרודז'ינסקי זצ"ל

נספח 4

רבי יצחק (איטש'ה) גרודז'ינסקי זצ"ל

מאת הרב אברהם פינחס גרודז'ינסקי זצ"ל
בן הרב משה הי"ד, מקדושי חברון תרפ"ט
(קטע מפרק 'זיכרונות המשפחה' מתוך הספר 'מבית אברהם')

הסבא ר' איטש'ה וסבתא חיה מלכה'לה ע"ה, הרי צריך היה לערוך ספר שלם על מנת לספר כל פרשת גדלותם. בדור הקודם היו רבים וכן גדולים אשר ידעו אותם מקרוב והעריכו אותם מאוד. ראוי לציין, כי כמעט תמיד, כשהייתי בא לבקר אצל מו"ר הגאון רבי יחיאל מיכל גורדון זצ"ל, ראש ישיבת לומז'ה, היה דורש ממני ומאיץ בי לערוך ספר על חייהם של זקני והנהגתם בחיי היום־יום, שכן ספר כזה היה עשוי לשמש דוגמה לאור המאיר, איך וכיצד לחיות באמת חיי חסד ממש.

חבל על דאבדין ולא משתכחין. צערי הוא אמיתי על אשר לא זכיתי לשמש אותם כראוי, ומשום כך אינני זוכר הרבה ממעללי חייהם. בירושלים עיר הקודש היה חי דודי ר' משה לוין ז"ל, איש נכבד וחשוב, עסקן ציבורי, בעל חסד ונעים הליכות. מדי פעם כשהיו מתאספים בביתו בעיר הקודש למסיבת רעים או לאסיפות בענייני צבור, היה מרבה לספר ניסים ונפלאות ממש, ממה שראה ושמע בביתו של סבי ר' איטשה'לי זצ"ל.

סבי היה חכם מחוכם בהתנהגותו בהשכל ודעת עם נציגי הממשלה דאז, והיה עוסק במסירות נפש ממש בענייני הצלת נפשות, הצלת אנשים שנתפסו ללא תעודות זהות וכדומה, ואנשים שבשירותם בצבא היו עוברים איזושהי עבירה,

דברים שהיו כרוכים בעונשים חמורים. כמו כן, בהתעסקו בענייני תיקוני עירובין בעיר הבירה ורשה, גילה תושייה ויזמה ופעל רבות.

היה מחונן בחוש מיוחד להבחין באנשים פשוטים מן ההמון אשר איש לא שם אליהם לב, אף אחד לא היה מסתכל עליהם, ולא היה מוצא לנחוץ לרחם עליהם ולהיחלץ לעזרתם ולטפל בצורכיהם. סיפר לי מרן הגאון ר' יחזקאל סרנא זצ"ל, כי קרה פעם שסבי זצ"ל הכניס לישון במיטתו איש מצורע, אשר כל אחד פחד אפילו לעמוד בד' אמותיו.

הריני זוכר שפעם הכניס לתוך בית הכנסת שלו ברחוב ספוז'ינסקי ושיכן לזמן מה בעזרת הנשים, תלמיד חכם שיצא מדעתו ר"ל, וסבא ז"ל עצמו היה מטפל בו יומם ולילה. בזיכרוני נחרת מאותם הימים, כד הוינא טליא, רושם מזעזע כיצד היה אותו תלמיד חכם קורא מדי פעם בניגון איום ומרעיד: "רופט מיר אריין דעם הייליגן רבין ר' איטש'ע!" (קראו נא אלי את הרבי הקדוש ר' איטשה!)

דא עקא, לא זכיתי להיות בחברתו ולהתבשם מאורח חייו תקופה ארוכה, כי עוד בטרם הגיעי לגיל המצוות, עזבתי את בית הורי ונדדתי ללמוד תורה בישיבת סלבודקה, ורק לעתים רחוקות הייתי חוזר הביתה לוורשה לתקופה קצרה. הנה כי כן, הריני יודע רק אפס קצהו, ובאפשרותי למסור בזה רק רשמים קלושים בלבד.

מו"ר הגרחי"א שר זצ"ל, ראש ישיבת סלבודקה, התבטא פעם לפני סבא ז"ל: "כשר' איטש'ה מספר סיפור, צריכים לברך על זה ברכת הלל". כי הגמרא אומרת: "קרייתא זו הלילא" (מגילה יד). הסיפור הפשוט ששומעים מפי ר' איטש'ה מעורר את הלב להלל ולשבח את ה'. בכל דבר ובכל מאורע היה רואה את ידו של חי העולמים. אין קץ למאורעות פלאיים, לניסים ונפלאות אשר אירעו לו עצמו בחייו, בהתעסקו במעשים טובים וחסד במשך כל ימי חייו במסירות נפש ממש. אנסה למסור בזה רק כמה דברים, מאלה הידועים לי והחרותים בזיכרוני, שיש בהם ללמד בניין־אב על אומץ לבו ועמידתו האיתנה על שלשת עמודי העולם, הלא הם: תורה, עבודה וגמילות חסדים.

כשעלתה סבתא חיה מלכה'לי לארץ הקודש, כתב רבינו בעל ה'חפץ חיים' זצוק"ל: "תדעו נא שעמוד התורה והחסד בוורשה וסביבתה, זה הרבה בזכותם של ר' איטש'ה ז"ל ואשתו חיה מלכה והודות להם".

תורה

סבא זצ"ל ניהל תלמוד תורה שהורו בו תורה שלושה עשר מלמדים. הוא יסד אותו, והוא אשר דאג לכל צרכיו וצורכי המלמדים[1]. כמו כן ניהל ישיבה קטנה וישיבה גדולה ואף כולל אברכים[2]. מכל אלה לא נהנה מאומה במשך כל ימי חייו. לצורך מחייתם המצומצמת ביותר הייתה לו איזו הכנסה מבית מדרשו בחצר ביתו 'חברת לומדי תורה', אשר יסד אותה במניין אנשים, ועד מהרה גדל המניין והקיף מאות. כל מיני שיעורים היו מתקיימים שם - שיעורי תורה, גמרא, דינים, מוסר וכדומה, ולא רק בשבתות בלבד, ולא רק בקבוצות גדולות.

הייתה לו לסבא זצ"ל קורת רוח מיוחדת לרדת חזרה מהבית אל בית המדרש ללמוד עם יהודי זה או אחר, אשר איחר את שיעורו הקבוע, או שלא תפס את העניין כהלכה – משנה או הלכה אחת! מדהים היה לראות את אהבתו הרבה ושמחתו הגדולה כשהיה מצליח בעניין כגון זה.

בכל הנוגע לשאלות ובעיות שהיו מתעוררות בענייני תורה והלכה למעשה, היה נוהג לפנות לגדולי הדור, ולא היה מחליט על דעת עצמו שום דבר. בכל הנוגע לספקות, כשהיו זקוקים להכרעתה של דעת תורה, היו תמיד פתוחים לפניו לרווחה בתיהם של גדולי הדור, הלא הם רבותנו: ר' יושה־בר מבריסק, ר' חיים מבריסק ור' חיים לייב מסטוויסק, זכר צדיקים וקדושים לברכה.

זכורני פעם כשבילינו את הנופש בקיץ בעיר הקייטנות אוטבוצק הסמוכה לוורשה, ואני אז עדיין ילד קטן, לקחני סבא אתו לר' חיים מבריסק זצוק"ל. נבהלתי אז בראותי את מראה פניו מלאי ההוד של הגאון ואת עיניו הגדולות שהרים לרגע מהכתיבה שהיה עסוק בה אותה שעה. עד שלא סיים את כתיבתו, היה חוזר ואומר מדי פעם: "זיצט, ר' איטשע, זיצט". (ישב נא, ר' איטש'ה.) הסבא כבר התיישב בכיסא הפנוי, אך רבינו כנראה לא הרגיש בכך, וחזר כמה פעמים על בקשתו: "ישב נא, ר' איטש'ה". כשגמר לכתוב, התנצל רבינו כמה פעמים בפני סבא על שלא יכול היה להפסיק את כתיבתו. הם שוחחו ביניהם, ולאחר מכן ליווה רבינו את סבא זצ"ל עד לרחוב, ושוב ביקש את סליחתו.

---

1 הסבא זצ"ל עצמו לא החשיב את עצמו כלל. כשהיה בא לבקר בתלמוד־תורה, והילדים היו קמים לפניו, היה תמיד מחזיק חומש בידו, להפגין בכך שהתלמידים קמים לכבוד הספר ולא לכבודו.

2 גיסי רבי יעקב ניימן [שליט"א] (נפטר בתשמ"ג) מספר שהחפץ חיים זצ"ל היה מטיף מוסר לרבנים וראשי ישיבות ללמוד מהם, מר' איטש'ה וממרת חיה מלכה, איך הם עובדים בשביל ישיבה, לא כמונו. שנוסעים פעם בכבוד לעשות מגבית.

עבודה

אין בכוח עטי לתאר את צורת התפילה שלו, למי שלא ראה ולא שמע את תפילתו שלוש פעמים ביום. כיצד היה חוזר כמה פעמים לעצמו בכל לבו ונפשו על פירוש המילים: "פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון" בשפת הז'רגון: "דו קענסט עפענען דיין האנד און קענסט זאט מאכען יעדען לעבעדיגען זיין רצון, איי, פארוואס האט ניט יעדער לעבעדיגער זיין רצון!" "צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו". השומע את המילים יוצאות מפיו, יכול היה לראות עין בעין ולהרגיש איך הוא שואב אמונה וביטחון בחוזרו על המילים שוב ושוב. כיצד היה חוזר באידיש כמה פעמים על פירוש המלים: "שמע ישראל – הער און גלויב, ה' אלוקינו ה' אחד". ללא התלהבות חיצונית היה מפרש וחוזר ומפרש לעצמו על מנת להחדיר ולחרות את הדברים בלבו. ובהמשך: "בכל לבבך ובכל נפשך – אפילו מען זאל מיר אריינווארפען אין פייער איך זאל ווערען פארברענט". הייתה הרגשה כאילו אש ממש מוכנה לפניו, והוא עומד לקפוץ אל תוך המדורה. והמילים יצאו מפיו בנחת ובנעימות. איזו מזיגה נדירה של צורה ותוכן הורגשה בתפילתו, והרעיפה ריגוש ורעדה בלב כל הנוכחים אותה שעה.

על אחיו של הסבא, ר' יעקב ישראל זצ"ל, היו מספרים, כי לאחר שהיה מסיים את תפילתו, היו צריכים להביא סחבה לנגב את הרצפה שנרטבה מהדמעות שהיה שופך בשעת התפילה. ואשר לתפילתו של סבא זצ"ל, הייתי אומר, כי היא הייתה רוויה דמעות של שמחה הנובעת מן הלב, דמעות של עוז וחדווה נפשית, שלא ניתן לנגבן. בזמן שהיה שופך דמעות בתפילתו, הרי היה בוכה ומתייפח כמו ילד קטן. כך היה מסוגל להתמוגג בבכי בשמעו על אודות סבלו של יהודי הגר בקצהו השני של העולם, וכן על כל צרה וצוקה שלא תבוא, אך מיד לאחר מכן היה מתעודד בשמחה ומעיר: "יהיה טוב, ה' יעזור!"

האמונה והביטחון אשר הרגישו וחשו בקרבתו, הם הם שהחיו אותו ונסכו בו רוח חיים ועוז.

רב גדול וחשוב, אביו של אחד מחברי, אמר פעם שיש לו עצה ותרופה בכל עת לכל צרותיו ודאגותיו, סגולה בדוקה ממש, והיא – לנסוע אל ר' איטש'ה ולבקרו בביתו בוורשה. כשהוא שומע ורואה שם את האמונה והביטחון, את התקווה והשמחה השוררים באותו בית, את השכינה השוכנת בבית - מיד הוא שוכח את כל סבלו ודאגתו ומתרפא ממש מכל נגעי לבבו.

כן היה טורח באמונה ובמסירות נפש בענייני תיקון עירוב כשר לתושביה היהודים של העיר ורשה, על מנת לזכות אותם ולשרתם בנידון זה. מדי ערב

שבת היה נוסע וסוקר את סביבת העיר הגדולה במשך שעות על מנת לסדר ולתקן את הטעון תיקון. לא פעם קרה שהמשטרה חשדה בו בעסקי ריגול, והיה צפוי לעונש חמור, בפרט בימי מלחמת העולם הראשונה, כי טענו שהוא מסדר קשר טלפוני חשאי עם הגרמנים, והיה ניצל מדי פעם בניסים ונפלאות ממש, לאחר שנוכחו כי הוא איש אמת. למרות כל הסכנה הכרוכה בדבר, לא הרפה מעבודתו הציבורית בשום מצב, אף החמור ביותר, משום שהכרתו הייתה ללא חת, הכרה איתנה ואמיצה, והיה עושה כל מעשיו באמת ואמונה.

בשנת תרס"ה (1905) כשנתעוררה ברוסיה הצארית רוח תזזית של השמאל, ונתגברה התנועה של הדוגלים כביכול בנס החופש ובחירות הכלל והפרט, רבים רבים היו היהודים שתעו אחריהם בתקוות שווא ובאשליות כזב, כאילו אלה יביאו את האושר והחירות גם לעם היהודי המדוכא והסובל תחת עול הצאריזם האכזרי. בעקבות חזיונות שווא אלה יצאו הבריונים ביד רמה נגד בתי התלמוד תורה והישיבות, והשתדלו בכל כוחם להחניק את קול לימוד התורה בחדרים ובישיבות. אז נחלץ סבי זצ"ל להילחם כארי נגד המהרסים והמחריבים, וכמו דב שכול ניהל מלחמת חרמה ללא לאות וללא פחד.

גמילות חסדים

ביתם של סבא וסבתא היה פתוח לרווחה כביתו של אברהם אבינו - לאורחים, לרבנים, לראשי ישיבות, לבחורי ישיבה ואף לפשוטי עם. לכולם נמצא מקום ללינה, לאכילה ושתיה, לעצה והדרכה ולהושטת עזרה בכל דבר. כאשר היה הבית מלא אורחים, ולא היה מקום לאורח נוסף, היה הסבא מכניס את האורח לישון אתו במיטתו הוא. פעם קרה שהאורח שהכניסו לישון במיטתו היה חולה רוח, וסבא זצ"ל לא ידע על כך, או ייתכן שידע אבל התעלם מזה. ויהי באמצע הלילה, והאורח התנפל על סבא וניסה לחנקו! עד כדי כך הגיעה מידת הכנסת האורחים שלו.

סח לי אחד שבא מחוץ לעיר לבקש מסבא זצ"ל עזרה באיזה עניין, וסבתא ע"ה אמרה לו שסבא ישן. האורח התפלא על כך, שכן אותה שעה לא הייתה מקובלת כשעת שינה. אז גילתה לו סבתא את הסוד בפשטות ובתמימות לב, שבלילה בא אליהם אורח, ולא היה בבית מקום משכב בשבילו. פינה לו הסבא זצ"ל את מיטתו, וישב ולמד כל הלילה.

כל מידות החסד שגמלו עם הזולת עשו בשמחה ובטוב לב ללא תרעומת, כי שניהם יחדיו, גם סבא וגם סבתא, אהבו את הבריות ואת האדם שנברא בצלם

אלוקים, והיו מאושרים כשאפשר היה להם לעשות חסד עם הבריות. לא פעם היו מאחרים לשבת בלילה ומתייעצים ביניהם בענייני הכנסת כלה, איזו דירה מתאימה יותר לזוג הצעיר, ואילו נוצות לכרים וכסתות כדאי לרכוש למענם.

פעם סיפרתי בבית שחבר שלי קם זה עתה מחוליו והוא זקוק להבראה. תיכף ומיד ירדה הסבתא ע"ה לשוק הבשר והדגים, והטילה על הסוחרים להפריש למענה מכל ליטרא שימכרו באותו יום, סכום של קופיקה אחת (בערך אגורה אחת). הסוחרים קיבלו וקיימו ברצון משאלתה זו.

פעם שמעו בחור ישיבה אחד שלן אצלם משתעל בלילה. סבא ז"ל ניגש מיד למיטתו וכיסהו בשמיכה נוספת. הבחור, שהיה ער אותה שעה, שמע שבעלי הבית מתלחשים ביניהם ומחליטים שהבחור זקוק להבראה, וכי יש לשלוח אותו לעיר הקייטנות אוטבוצק. תוך כדי דיון בעניינו קיבל כל אחד על עצמו לבקר מספר אנשים ולאסוף את הכסף הדרוש למבצע זה. למחרת ביקש סבא ז"ל מהבחור ללכת עמו לרופא שלו, ד"ר פופקה. הבחור סירב לכך בטענה שהוא בריא ואינו זקוק לרופא כלל, אבל סבא ז"ל הפציר בו מאוד, עד שהבחור נכנע. הרופא בדק אותו ומצא אותו בריא, אך מצונן במקצת.

בחור הישיבה, אשר בדידיה הוה עובדה, סיפר לי על כל העניין, ולא שכח לציין, כי יותר מכל התפעל מהכבוד ומסבר הפנים שבהם קיבל הרופא את פני הסבא ז"ל. הרופא ניגש לקופה שלו, הוציא סכום כסף ואמר: "זמן רב שר' איטש'ה לא היה אצלי, ואני שומר אצלי כסף בשביל הישיבות שלו". כי סבא ז"ל היה מפורסם כאיש נאמן ואחראי. כשצריכים היו להכניס חולה לבית החולים, היה אחראי לחתום על התחייבות, בייחוד עבור חולה שמחוץ לעיר, שכאשר בית החולים יחליט לשחרר את החולה, יהיה מוכן האדם האחראי לקבל לרשותו את החולה מבית החולים. מובן מאליו שהסבא ר' איטש'ה ז"ל היה נותן תמיד חתימתו בעניינים כאלה, ומעולם לא סירב.

לא היו חסרים חולים שאף לאחר שחרורם מבית החולים היו זקוקים לטיפול. אלה מביניהם שהיו זקוקים לעזרה, היו מגיעים עד למדרגות הבית של ר' איטש'ה, והוא היה מטפל בנזקקים במסירות נפש.

כמו כן, ידוע לי אישית על מקרים שהיו בגדר של פדיון שבויים. נזכר אני בבן ישיבה אחד שבגינו הכניס סבא ז"ל את עצמו בסכנה חמורה: הוא החליף את בגדיו ושרפם, ואת הבחור עצמו שלח אל מחוץ לגבולות המדינה, ללמוד בישיבה בליטא. ואכן, משמים עזרו לסבא ולסבתא לבצע את מעשי החסד שלהם. הם ראו ניסים ממש בעבודתם לשם שמים, בחסד ואמת, כל ימי חייהם.

ברצוני להעלות כאן שתי עובדות מפליאות ומאליפות עד היכן הגיעה מידת החסד שלהם.

מעשה ונתגלגל לביתם חולה אחד, אשר כפי שאני זוכר, היה משותק חלקית וכבד פה, והאיש שמן מאוד וכבד משקל. והיה לו לאותו איש מין פינוק לאכול רק מה שהתחשק לו, ולא עוד אלא שמאותו מאכל הנראה בעיניו היה אוכל במידה גדושה ומופרזת. ברם קשה היה לדעת ממנו ולברר במה הוא רוצה. התיישב הסבא לידו והתחיל לשאול אותו ולרשום: א' - כן? ב' - כן? וכן הלאה עד שהגיע לאות ט'. כאן נענע החולה בראשו כאומר 'כן'. כך עבר הסבא ז"ל כמה פעמים על אותיות הא"ב, עד שפענח את רצון החולה - 'טשולנט' (חמין). סבא קם מיד, הלך אל האופה והזמין 'טשולנט' כמו לשבת. מאכל זה אכל החולה בתיאבון רב. בסבלנות כזו, סבלנות לאין ערוך, החזיק סבא את החולה אצלו זמן רב.

שוב היה מעשה באישה חולנית אשר הוציאוה מבית החולים, כי לא מצאו מזור ותרופה למחלתה. היא הייתה אחותו של ראש ישיבה וצדיק מפורסם. סבא וסבתא קיבלוה תחת צל קורתם והקצו לה פינה במטבח. פעם לא התפנתה סבתא לטפל בה, כי הייתה עסוקה וטרודה מאוד לבשל ולהגיש הארוחה לאורחים האחרים – כשלושים תלמידים היו אוכלים על שולחנה ארוחת צהרים מדי יום ביומו. באותו יום, טיפל סבא ז"ל בכבודו ובעצמו באישה חשוכת־המרפא, וטיפולו היה כאח וכאחות רחמנייה מבית החולים.

עד היכן הגיעה מידת החסד שלו!

כידוע, היה סבא ר' איטשה זצ"ל קדוש וטהור וצדיק מפורסם, בבחינת מרגניתא דלית בה טימא. על כרטיסי ההזמנות של בית המדרש, כשהיו מזמינים לאיזו חתונה, חייבים היו להדפיס: נא לבוא במלבושי צניעות וכיסוי הראש.

פעם הפליג בחור ישיבה אחד בשיחה במטבח עם נכדתו של סבא. סבא זצ"ל הבחין בדבר וקרא מרחוק לבחור: "ר' אפרים, באיזה ללוד?"[3]

הנה כי כן, אפשר להבין למה ומדוע העריכוהו והעריצוהו כל כך גדולי הדור, ובראשם מרן בעל ה'חפץ חיים' זצוק"ל. לא לחינם כיבדוהו בכל גינוני הכבוד גדולי הדור של פולין, רוסיא וליטא. אדמו"רים מפורסמים וגאונים צדיקים.

---

3 על פי הגמרא במסכת ערובין דף נג ע"ב: ר' יוסי הגלילי הוה קא אזל באורחא. אשכחה לברוריה. אמר לה: "באיזו דרך נלך ללוד?" אמרה ליה: "גלילי שוטה, לא כך אמרו חכמים (אבות פ"א מ"ה, נדרים כ ע"ב): 'אל תרבה שיחה עם האשה'. היה לך לומר 'באיזה ללוד'". הסבא זצ"ל התכוון, כנראה, לרמוז לאותו בחור שלא ירבה שיחה עם הנכדה.

כשהגיע זמנו להסתלק מן העולם הזה לעולם שכולו טוב, ירד מן המיטה סמוך לפטירתו, לקח את הגמרא ברכות, פתח בדף יז וקרא: "סוף אדם למות... אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם". הוא חזר כמה פעמים על אותו מאמר, נרדם ליד הגמרא באמצע עיונו במימרא זו, וכך נסתלק לעולם שכולו טוב במיתת נשיקה ממש.

להלווייתו בא גם מרן בעל ה'חפץ חיים' זצוק"ל במיוחד מראדין והספידו, אף שכבר היה אז זקן מופלג.[4]

זכותם של אבותינו הקדושים תגן עלינו ועל כל אחינו בני ישראל ועל יוצאי חלציהם, עד ביאת גואל צדק, במהרה בימינו אמן סלה, ונזכה גם אנו ללכת בדרכם, להגדיל ולקדש שם שמים עלי ארץ, בקדושה ובטהרה.[5]

אבל כבד!

נפטר הרב הצדיק התמים מרביץ תורה ברבים, עסק כל ימיו בתמידות במצוה ובמעשים טובים

נ. ע. ר.

יצחק (הנקרא ר' איטשע) גראדזינסקי

רב דביות המדרש „לומדי תורה" פראנצישקאנער 11.

ההספדים יתחילו היום בשעה 10 וההלויה תהיה היום

א' קרח בשעה 2 מרחוב פראנצישקאנער 11.

תנצב"ה.

הועד.

מודעת אבל

---

4 כשהסבתא ע"ה חלתה בביתנו בחברון, בימיה האחרונים לפני פטירתה, כשביקר אותה מרן הגאון רבי יחזקאל סרנא ראש ישיבת חברון זצ"ל, ביקשה ממנו להגיד לה מה לחשוב בימים רציניים של מחלתה. הגריח"ס זצ"ל, שרצה לעודדה ולחזקה, אמר לה: "תשובי לבריאותך ואיתנך, ותחשבי ותעשי עוד הרבה מעשים טובים". אבל היא לא עזבה אותו בשום אופן, רק שיגיד לה מה אדם צריך לחשוב בימים שמתגברת מחלתו לעת זקנה.

5 הסבא הזקן מנובהרדוק, רבי יוסף יוזל הורוביץ זצ"ל, נפגש פעם עם הסבא שלי ר' איטש'ה, שהיה אז אברך צעיר, והפציר בו שיפתח כולל בוורשה, והוא יעזור לו בענייני כספים. לאחר חמש שנים, כשהמצב הכספי היה קשה מנשוא, פנה אליו והזכיר לו הבטחתו, ואז רבי יוזל ענה: "האם לחינם זכה ר' איטש'ה שיהיה לו בן גדול כמו ר' אברהם המפואר שבסלבודקה?"

רבי אברהם גרודז'ינסקי הי"ד
בנו של רבי איטש'ע

רבי משה גרודז'ינסקי הי"ד
בנו של רבי איטש'ע
והנכד רבי יעקב גרודז'ינסקי הי"ד

המצבה על קברו של רבי איטש'ע גרודז'ינסקי בבית העלמין בוורשה

פ"נ
התורה והעבודה מבכים את האבידה הגדולה
רץ ויסד חברה לומדי תורה להעלותם מעלה מעלה
בנין עדי עד תלמוד תורה וישיבה הפורה ועולה
הפקיר והקדיש את עצמו לטובת חבירו
צדיקים וחכמים ודבריהם הי' לו לעטרת וזרו
דרכו תמיד שייף עייל שייף נפיק וברח מכבוד פאירו
ירא חטא מנעוריו ביסוד אמונת חכמים היתה נרו
קרוב לכל דורשיו לא הבדיל בין רחוק בין שאירו
רחים ומוקיר רבנן בכל לב ונפש גיבורים
ידע לישא ולסבול בלי מחשבות והרהורים
צרה כי קרה לאחינו מצא עזרה ברחמיו הנשארים
חדל ונצר לשונו מרע זכה כל אחד מכבד ומרים
קן מצא וחפש אחרי המקום והבריות שאיפת טהורים
בן יסורים כשהי' סבל בשמחה ודאג לכל אנשי סודיו
זאת ועוד הרבה יותר יעידו כל מכריו ויודעיו
אינו מחזיק טובה לעצמו בכל מעבדיו
בכל דרכיך דעהו קיים בכל צעדיו
הרב הצ' ר' יצחק ב"ר זאב זצ"ל
גראדזינסקי
נפטר ביום ו' עש"ק כ"ה סיון תרפ"א
ת נ צ ב ה

מרת חיה מלכה ע"ה, אשת רבי יצחק גרודז'ינסקי זצ"ל

מאת ר' משה לוין (מתוך מאמר שהתפרסם בשנת תרפ"ח)

ומפני הטעם הזה הנני חפץ להוסיף שם אחר של אישה חשובה ומפורסמת אשר הייתה דגולה מרבבות, ואשר שבקה חיים לכל חי זה לא מכבר ביום כ"ג סיוון תרפ"ח בעיה"ק חברון ת"ו, הלוא היא הרבנית מרת חי' מלכה, אשת הרה"ג הצדיק יסוד עולם מוהר"ר יצחק גרודז'ינסקי זצלה"ה מורשוי.

אם אומר ליזל ולחשוב את מעשיה ופעולותיה של האישה המצוינת הזאת במשך יובל שנים בעיר הבירה ורשוי, לא יספיק ספר בן כמה מאות עמודים, כי מה לא עשתה? ובאיזה מקצוע של צדקה וחסד לא התעסקה אישה זו? היא השיאה כמה מאות כלות עניות ויתומות, ודאגה להן אפילו לפרנסתן במשך כמה שנים אחרי נישואיהן. האכילה בערך ארבע מאות איש בכל ימי שבת ומועדים במשך עשרות בשנים. האכילה אלף ילדי עניים הלומדים בתלמודי תורה וישיבות בורשוי, וגם הלבישה והנעילה אותם בימי החורף.

כל החולים העניים שבאו מערי השדה להתרפאות בורשוי - כולם מצאו מקלט ועזר בביתה. כל הרבנים והגאונים מליטא ורוסיה שבא לורשוי, השכימו לפתח ביתה, וכולם מצאו את העזר והסעד הנצרך להם על ידה ועל ידי בעלה הצדיק הגדול. והגאון הצדיק בעל החפץ חיים, ייבדל לחיים, התאכסן בביתה במשך של ארבעים שנים. וזכורני שהוא התבטא פעם: "אם הרב ר' יצחק זצ"ל הוא גלגול של ר' נחומק'ה מהורדנא, הנה הוא עולה עוד עליו, שאשתו אינה נופלת בכלום ממנו, ויש לנו שני ר' נחום'קס בבת אחד".

כל איש מדוכא ומר נפש ידע בעצמו שאין לו לפנות אלא להבית הזה, וכל הרבנים והגאונים מכל קצווי ארץ רוסיה שלחו המלצותיהם בשביל כל מעונה ומדוכא רק לבית ר' איצילי, ואף לאחד לא השיבו פניו ריקם. את כולם קיבלו בסבר פנים יפות באכילה ושתייה ולינה, על אף שגרו רק בשני חדרים קטנים, ועל פי רוב מסרו את מיטותיהן לאנשים חולים וזקוקים למיטה, והמה התגוללו על ספסל ושולחן או הלכו לישון אצל קרובים.

היא ובעלה הצדיק עבדו בשביל אחרים לא פחות מעשרים שעות ליום. תמיד היו עסוקים וטרודים במצוות חסד. אוכל להעיד עדות נאמנה שאף יום אחד, אפילו בימי הנוראים, לא הספיקו לא הוא ולא היא לגמור את תפילתם בשלמות, ויותר מקריאת שמע ושמונה עשרה לא התפללו אף פעם. דומני כי היו עמוסי עבודה בחולים ועניים ומקרים ממקרים שונים שאי־אפשר היה לדחותם אפילו לרגע, ולבד שלא קיבלו חלילה שום תשלום ושכר בעד עבודתם שהייתה יכולה וצריכה להעסיק אולי מאה איש (אם כי בעצמם חיו חיי דחקות בעד חמישה רובלים לשבוע שקיבלו מחברת לומדי תורה חברה בת שלוש מאות איש, והצדיק הנזכר למד אותם שתי פעמים ביום ובימי שבתות ומועדים, והתפרנסו מזה ביחד עם שלושה ילדים, ולעולם לא רצו הוספה על משכורתם שנקבעה לפני ארבעים וחמש שנים) אלא גם לא קיבלו מעולם הנאה של תורה מהאנשים שנעזרו ונתמכו על ידם, ותמיד תמיד הייתה המילה של 'חוב' שגורה על פיהם. חוב, חוב קדוש אנו משלמים, חובו של אדם לאדם ולא יותר, עוד יותר.

זכורני פעם, כאשר אחד מבאי הבית התבטא: "אני מקנא בכם לחלקכם של עולם הבא". שניהם תפסו באיש הזה ואמרו: "טוב, אם אתה חושב שיש לנו חלק גדול שמה, תחפש ותמצא אתה עשיר שיבנה בית בשביל הישיבה, ואנו מוכרים לו כל חלקנו בעולם הבא בשביל זה".

חפצתי לספר פה איזה מעשה גדול יוצא מן הכלל מפעולותיה של האישה הזאת, אבל איזה מעשה שאני תופס תכף, מתגלה ועומד לנגד עיני מעשה עוד

לוח זיכרון בבית העלמין בחברון

יותר גדול שמדעיך את המעשה הראשון, ולכן הנני מסתפק בקווים ורשמים כלליים. אולי עוד יימצא מישהו שהכיר היטב את הבית הנפלא הזה, ויש לו יותר כשרון ממני לכתוב ולתאר את המעשים והפעולות של הבעל והאישה הדגולים מרבי רבבה.

אחרי מות בעלה הצדיק הגדול והקדוש בכ"ה סיוון תרפ"א בורשוי, הבאתי את האלמנה, היא אחותי הבכירה, בביתי בירושלים, ואחרי זמן קצר בא בנה הרה"ג ר' אברהם גרודז'ינסקי שליט"א, אחד מהמנהלים של ישיבת סלובודקה ואשר העביר חלק מהישיבה לחברון, הושיב גם אותה ביחד עם בנה השני הרב ר' משה גרודז'ינסקי בחברון להיות קרובה למרכז התורה, שזה היה כל משאלת לבה.

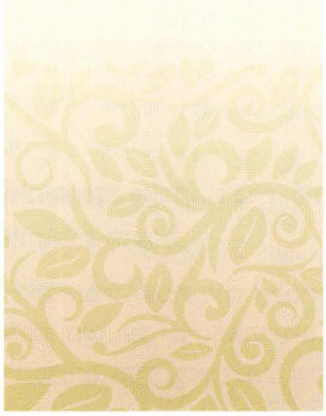
בימיה האחרונים בהיותה זקנה ותשושת כוח, שלא יכלה עוד לעשות בשביל אחרים כהרגלה, ואז התחילה בפעם הראשונה בחייה להתאונן ולהיות בלתי מרוצה ממנה בעצמה שנשארה יושבת בטלה בלי מעשים, אם כי מפעם לפעם עוד עלה בידה לעזור למישהו במעשה או בעצתה הטובה, כי פקחית יוצאת מן הכלל הייתה, וכל רעיונותיה ומחשבותיה היו עסוקות עד הרגע האחרון רק לטובת זולתה.

הרב סלונים מחברון והרב ר' אברהם אדלר בעל נכדתה הספידוה, ובנה הרה"ג מסלבודקה שיגר טלגרף תיכף לקנות את שני המקומות הפונים מימין ומשמאל לקברה בחברון.

ד' יחונן עפרה!
אחיה המתאבל עליה
משה לוין

הרב אברהם פרידמן זצ"ל נושא דברים בכנס הנכדים לזכרו של סבא
חנוכה תשס"ח

נספח 5

הגאון החסיד רבי אברהם פרידמן זצ"ל

התפרסם בעיתון 'המודיע' ביום כ"ט בסיוון תשע"ה

בכאב גדול ובצער עמוק התקבלה אתמול הידיעה המעציבה על פטירתו של הגאון החסיד רבי אברהם חיים פרידמן זצ"ל, מפארי חשובי חסידי גור, גדול בתורה ובקי בכל מכמניה - בנגלה, בנסתר ובחסידות, ספוג יראת ה', מתנהג בחסידות, עובד ה' מופלא, דבוק ברבותיו הקדושים מגור כל ימיו, אשר השפיע והקרין לרבים, במאור פנים מיוחד. בן שבעים וארבע היה בפטירתו, לאחר שנזדכך בייסורים אשר קיבלם בגבורת נפש עילאית. הלווייתו התקיימה אתמול להר המנוחות בירושלים.

בפטירתו נעקרה דמות מופת מקרב חסידי גור, יהודי אציל בהליכותיו ובדבקותו בתורה ובעבודת בוראו, איש שכולו תורה, שלא עניין אותו דבר בעולמו מלבד תורה ועבודת ה'. אף לא דבר מהבלי העולם תפס אצלו מקום; לא ממון ולא כבוד, ולא רווחה כלכלית. שייף עייל ושייף נפיק, ולא החזיק טיבותא לנפשיה.

נולד בתל־אביב ביום ט"ז במנחם אב תש"א, לאביו הרה"ח רבי רפאל פרידמן ז"ל, מחשובי חסידי ביאלא, שהיה בנו של הרב החסיד המופלג רבי לייבל פרידמן ז"ל, מגדולי חסידי ביאלא, חסיד קמאי מובהק, שהסתופף בצל צדיקי עולם והעביר ממורשת יהדות פולין לדורות הבאים. גם בהרמת קרן התורה עסק, והיה מראשי ועדת ישיבת 'חידושי הרי"ם'. רבי אברהם שאב את רוב יסודות חכמתו והעושר

הרוחני שלו מהסבא הגדול, ממנו האדנים שעליהם נוצקה תורתו. דבריו היו תמיד נר לרגליו. עד אחרית ימיו לא גמר לצטט את סבו הנערץ.

את משנת תלמודו קנה בישיבת 'חידושי הרי"ם' בתל־אביב, שבה היה תלמיד מובהק של הגאון החסיד רבי גד'ל אייזנר זצ"ל. כל ימי חייו, עד ימיו האחרונים, היה מצטט בחיות נלהבת דברים מעמיקים ומאירי עיניים ודרך מאמרותיו של המשגיח רבי גד'ל. בימי תלמודו בישיבה היה עמוד התווך שלה, ה'קומנדנט', שכ"ק מרן אדמו"ר ה'בית ישראל' זי"ע הפקידו לנווט ולהדריך את הבחורים.

בהמשך עלה ללמוד בישיבת 'שפת אמת' בירושלים. כאן היה לו קשר עמוק עם ראש הישיבה, כ"ק מרן אדמו"ר ה'פני מנחם' זי"ע. אחרי 'השיעורים הכלליים' שהגיד ה'פני מנחם' בישיבה, מהימים של שנת תשכ"ד, היה יושב הבחור המופלג אברהם לפניו, ומחדד ומלבן עמו את הדברים. תקופה גם זכה ללמוד עמו בחברותא. לימים, בימי הנהגתו, כאשר עבר לפניו לברכת 'שבתא טבא', היה ה'פני מנחם' מהדר פניו בקימה.

התמדתו בישיבה היתה לשם דבר, ואמר כי אין הוא זקוק לדבר, פרט לסטנדר וגמרא.

בצעירותו זכה להתקרב להרבה גדולי תורה. בילדותו בירכו מרן ה'חזון איש' זצ"ל בהצלחה בלימוד. היה מדבר ב'לימוד' עם הגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל ועם הגאון החסיד רבי סנדר פריינד זצ"ל. כמו כן היתה לו חברותא עם הגאון רבי שמואל פלדמן זצ"ל. הגאון רבי שמחה הכהן קפלן זצ"ל, רבה של צפת, התפעל מידיעותיו בתורה כבר בימי בחרותו, ואמר ל'בית ישראל' כי היה מאושר לו שלחו לו עשרה בחורים כאלה לצפת.

בגיל צעיר מאוד נסע לרעננה למנוחה, ובהזדמנות זו ביקר אצל הגאון הצדיק רבי יצחק הוברמן זצ"ל, 'הרב מרעננה'. הוא דיבר עמו בחסידות, והרב התפעל עד מאוד מכך שיש בדורנו אברכים שיודעים 'תניא' בכזו בקיאות, והפליג בשבחו על זה. כ"ק מרן אדמו"ר רבי משה מרדכי מלעלוב זי"ע אמר עליו בהערכה: "כך נראו אברכים בפולין".

בהגיעו לפרקו הקים את ביתו עם זוגתו ע"ה, בת הרה"ח רבי שלמה זלמן שלזינגר ז"ל, מגדולי חסידי קרלין, שהיה גם מבאי ביתו ומהמסתופפים אצל שולחנו הטהור של ה'בית ישראל'. הרבנית ע"ה עמדה לימינו במסירות עילאית, לבנות בית של תורה וחסידות, מידות תרומיות ונאצלות ודבקות בצדיקים, עד פטירתה לפני כשנתיים.

בעת שהיה חתן, הביע חותנו חשש בפני ה'בית ישראל', פן נתון ראשו של החתן המופלג לחסידות ולא ללימוד. אמר לו הרבי: "עשר שנים, על אחריותי שיישאר בלימוד..." אמת, הרבי אמר מעט, והחתן עשה הרבה, שכן הוא נשאר ספון באוהלי תורה עד יומו האחרון, והיה בבחינת מוסיף והולך.

לאחרי נישואיו נכנס ללמוד בכולל של הגאון החסיד רבי אלחנן דב שיינברג זצ"ל. באותם ימים נבחן להוראה ונתעטר בסמיכת חכמים מאת ראש הכולל - הגאון החסיד רבי שלמה שרייבר זצ"ל, ראב"ד ועד הרבנים של 'אגודת ישראל'.

סמיכה מיוחדת קיבל מאת מרן ה'פני מנחם', אשר בשנת תשל"ב, בהיותו אברך כבן שלושים, כתב עליו בין השאר: "ואשרי הקהילה שתבחר בו כעטרה לראשה, וירבו כמותו בישראל".

אמנם הוא עצמו התייחס לעטרות ההוראה בענווה מיוחדת כדרכו.

בשולחן הטהור, והוא אברך צעיר מיד לאחר נישואיו, שלח אליו ה'בית ישראל' שיריים, באמרו: "מילא כרסו בש"ס".

אכן, מגיל צעיר מילא את אסמי רוחו בתורה, בש"ס ובארבעת חלקי השולחן ערוך ובמכמני החסידות. הגאון החסיד רבי משה יאדלר שליט"א תיאר את בקיאותו, למשל, בתשובות ה'אבני נזר'.

היה בקי גם בחכמת הנסתר. היתה לו חברותא שנים ארוכות עם הגאון החסיד רבי אביש ציינווירט שליט"א. רבי אברהם אמר לילדיו שהשותפות שלו עמו היא בתורת הנגלה, אך רבי אביש שליט"א סיפר בהספדו, כי המנוח היה בקי בספרי הקבלה העמוקים של הרמ"ק, האר"י הקדוש והרש"ש, בבקיאות ממש. הוא מעולם לא דיבר על כך עם ילדיו.

למד בכולל שייסד הרה"ח ר' לייבל לוין ז"ל. מאוחר יותר נכנס ללמוד בכולל למופלגי תורה מצוינים שיסד כ"ק מרן אדמו"ר ה'לב שמחה' זי"ע, בירושלים ובבני ברק, והוא היה מהדמויות התורניות הנדירות והמיוחדות, שהרבי זי"ע ראה בהם אוצר בלום, שכדאי וחשוב לטפחם ולאפשר להם לגדול בתורה.

בהמשך עבר הכולל המיוחד הזה שבירושלים, לישיבה לצעירים דחסידי גור, ור' אברהם למד שם שנים ארוכות. בכולל היה לו שיעור רב-שנים עם רעהו, הגאון החסיד רבי ועלוו'ל פרקל זצ"ל, וסיימו יחדיו כמעט כל ארבעת חלקי השולחן ערוך. כמו כן למד בחברותא עם אברך את שולחן ערוך חושן משפט.

התמדתו היתה מופלאה ונדירה. הלך תמיד עם גמרא בכל מקום. כל העת היה חוזר וחוזר על תלמודו אין ספור פעמים. היה לומד בבית המדרש דגור ברחוב רלב"ח עד השעה אחת בלילה, בשקידה עצומה.

גם אחרי כן, עת היה פונה למנוחה, לא היה אצלו מושג לשכב במיטה בלי ספר בידו - גמרא, ספרי הרה"ק רבי צדוק מלובלין או תשובות ה'חידושי הרי"ם'.

על אף שהגיע מבית של בעלי יכולת, הסתפק כל ימיו במועט. הציעו לו משרות תורניות, אך הוא לא רצה לקבלן, מחשש שהדבר יפריע לו ללמוד, עם זאת השקיע רבות בלימוד עם אחרים. למד עם בחורים ואברכים עד שתים עשרה בלילה, אך לא הסכים לקחת כסף. היה זה עקרון אצלו, לא לקחת כסף בשביל לימוד התורה.

פעם הפציר בו אב שילמד עם בנו, אך הדבר היה קשה לו, והוא סירב. הבטיח האב להרבות מתן, ואז ניאות ללמוד עם הבן. כאשר הגיע מועד התשלום, דחה בנועם את האב ואמר לו כי אין בדעתו לקבל ממון. "למדתי עמו לא בעבור כסף. רק ראיתי שכל כך חשוב לך, עד שאתה מוכן לשלם הרבה, ולכן הסכמתי..."

לבו הרחב היה פתוח כאולם לקרב כל יהודי ולהאיר לו פנים. היה מדבר בנועם ובכבוד עם תלמידי חכמים גדולים ועם הבחורים הכי בעייתיים. היה מבין לנפשם, מדבר עמם בשפה הפשוטה שלהם, קורא להם אל ביתו ומקרבם אל הליכות התורה והיראה. הייתה זו סגולתו להלוך כנגד רוחו של כל אחד, לתקשר עם כל אדם ברמתו ומול אופיו.

כמו כן נסע לישיבות חסידי גור ברחבי ארץ הקודש לבחון בחורים, קירב והעמיד תלמידים רבים בקרן אורה. הוא אף מסר שיעורים בחסידות והעביר בהם את המסורת. במיוחד הגיד שיעורים ב'שפת אמת' וב'תניא'.

היה לו כולל אברכים מיוחד שהחזיק יחד עם יבדלחט"א הגאון החסיד רבי נפתלי נוסבוים שליט"א, שבו למדו חמישים דף לחודש. יהודים מסרו בידו כספים, והיו שהתכוונו להנות אותו, אולם הוא הקפיד לרשום כל סכום שנכנס ולהעבירו לתעודתו.

הקפדה מעניינת הייתה לו: לדבר עם גבירים על תרומות רק בבית המדרש. לילדיו הסביר כי אין רצונו לעלות לבתי גבירים, שלא יראה פאר והדר, ואז הוא עלול לקבל תאווה לכסף...

הענווה המפעימה שלו הייתה בכל מקום ובכל זמן. לא הייתה לו בעיה לשבת על הרצפה בבית שכנו ולפתוח לו סתימה במערכת הניקוז. עם היותו תלמיד חכם מובהק, התנהל בפשטות שאין דומה לה.

לפני כארבע שנים חלה וסבל ייסורים קשים. ילדיו טיפלו בו במסירות עילאית, שהייתה מושא להערצה. למרות מצבו הקשה לא מנע רגליו מבית המדרש. גם בימי חוליו הקשים ל"ע, לא עזב מעולם את הגמרא. כאשר היה חוזר מטיפולים, היה הולך לנוח עם הגמרא.

בשנתיים האחרונות, עקב המחלה והקושי להתרכז, שינן עשרות פעמים את מסכת ברכות, ובעת האחרונה התחיל ללמוד מסכת שבת. כאשר קשה היה לו ללמוד בבית החולים שולחן ערוך, למד חומש עם רש"י, וחזר על זה כמה פעמים.

כאשר נפל למשכב, היה אומר מפעם לפעם תוך כדי תלמודו: "נפשי בכפי תמיד", וחזר על אמרת הרבי רבי בונם מפרשיסחא זי"ע, כי אדם מישראל צריך שיהיה תמיד מוכן להחזיר נשמתו.

עוד היה אומר, על רקע הטיפולים המורכבים, כי אין מה להילחם, הרי במילא יהיה מה שה' יתברך רוצה. אין עלינו אלא חובת השתדלות. הרי ה'חידושי הרי"ם' זי"ע אמר לבנו, הרה"ק רבי אברהם מרדכי זי"ע, בעת חוליו, שיש מצווה לרצות לחיות, דכתיב: "ובחרת בחיים". על כן עלינו לעשות רצון קוננו גם בזאת.

במשך ארבע השנים הקשות לא ראו בו שינוי. היה שרוי תמיד בשמחה, בבחינת "ותשחק ליום אחרון". המשיך להאיר פנים לכל אדם ושמר על מצב רוח מרומם ושמחת חיים. אדרבה, הוא היה ניגש אל חולים אחרים ומחזק אותם.

רבי אברהם נהג לשנן 'וארט' ששמע מרבי גד'ל, לאחר שחזר מביקור חולים אצל הרה"ח ר' געציל קוזק ז"ל, שהיה בעל ייסורים גדול. רבי גד'ל סיפר כי ר' געציל אמר שאסור לקוץ בתוכחות, ועל כן נטל לידו חומש וקרא בפרשת התוכחה. אז אמר רבי גד'ל את הפסוק בתהלים על דוד המלך: "מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום". הגמרא שואלת: מדוע 'מזמור' ולא 'קינה'. רבי עקיבא איגר הסביר על פי דברי הזוהר הקדוש, כי דוד המלך שמח כי חשב שייפרעו ממנו בעולם הבא, ולכן עתה מזמור הוא לו הסבל בעולם הזה.

אחרי טיפולים קשים היה רבי אברהם אומר, כי טוב הדבר שנפרעים בעולם הזה, ופנה אל ילדיו ונכדיו: "רואים אתם, חוטאים, אז מקבלים עונש! אין חכמות, על הכל משלמים!"

בשבועות האחרונים החמיר מצבו ואיבד את הכרתו. אתמול בבוקר השיב נשמתו לבוראה כשבנו ניצב לצדו וקורא עמו "שמע ישראל".

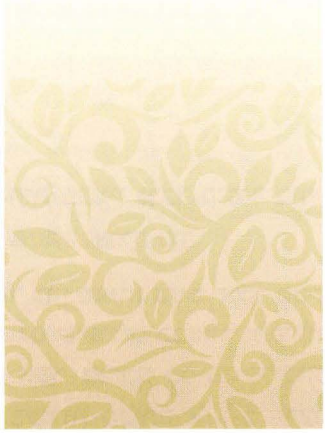
הלווייתו יצאה מבית ההלוויות שמגר, שם ספדו לו הרבנים הגאונים שליט"א: אחיינו ותלמידו שקנה תורה מפיו, רבי בצלאל וקסלשטיין, שעמד על היותו איש ללא חיצוניות אלא פנימיות; רבי משה יאדלר, שאמר כי בספריו 'מאור השבת' לא כתב דבר שלא ליבן עמו; רבי אביש ציינוירט, שהעיד כי היה בקי בספרי הרמ"ק, האר"י והרש"ש.

ליד בית המדרש דגור ברחוב רלב"ח המתין קהל גדול וחשוב עם כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א.

המסע המשיך להר המנוחות. שם נפרד בשם המשפחה חתנו, הרה"ח ר' שמואל אהרן בראון, שתיאר את התמדתו, שלא פסקה אפילו בחודשים האחרונים. כמו ששינן את תלמודו, גם חזר ושינן עשרות פעמים את עניין האמונה בה' והדבקות בצדיקים.

הניח דור ישרים יבורך, בניו: ר' יהודה לייב מחצור, ר' דוד מרדכי מבית שמש, ר' שלמה זלמן. חתניו: ר' אברהם יוסף גולד מקוממיות, ר' שמואל אהרן בראון מבית שמש, נכדים ונינים. אחיו: ר' יצחק צבי מבני ברק ור' דוד משה מירושלים ואחות, א"ח הגאון החסיד רבי אליהו פישר שליט"א, ראש כולל גור בארה"ב.

רבי אברהם הותיר שם טוב ספוג בהערצה שמעטים זכו לה, ועוד רבות יישננו את הליכות חייו ואת דבקותו בתורה, בכל שנותיו, בכל תנאי החיים.

נספח 6

המורה אסתר פלדמן ע"ה

פורסם בבטאון 'ניב המורה'

משפחת 'החינוך העצמאי' בבני ברק נפרדה בחטף מאחת המורות הוותיקות, שהייתה סמל ודוגמה בחייה, באישיותה ובדרכי ההוראה שלה - המורה אסתר פלדמן ע"ה.

את עבודתה החלה לפני כשלושים ושתיים שנה בבית הספר 'בית יעקב' בחדרה, שהיה אז תחת ניהולו של הרב שמואל הירשפונג ז"ל, כשהיא מיטלטלת בדרכים בדרכי תחבורה קשות לחנך את בנות ישראל. אחר כך עברה ללמד בבית הספר 'בית יעקב' על שם הרב כהנמן זצ"ל, שם הוסיפה והעמיקה בחינוך תלמידותיה באופן מופלא.

קשה לכתוב על נקודות שורש בחייהם של העוסקים בחינוך, באשר החינוך הוא עניין פנימי, נביטה רכה בנפש החניכים אשר תיתן פירות רק ברבות השנים. מעניינים הם קווי המתאר שנתנו לנו חז"ל על דמותם של מלמדי תינוקות "ככוכבים לעולם ועד" (בבא בתרא דף ח ע"ב). הכוכב הוא נקודת אור קטנה, כמעט בלתי נראית, אבל הוא עולם מלא. זוהי סגולתו של המחנך. אלומות האור שהוא נוטע בלב חניכיו הן הארה שתאיר בלבותם "לעולם ועד" - עיצובם הרוחני לכל ימי חייהם ולדורות הבאים.

המורה אסתר ע"ה - הייתה בה התגלמות מוחשית של מורה באספקלריה של רבותינו ע"ה. העידו עליה שראתה בחינוך בנות ישראל גם בקטנותן, כשהן

בסיס לבניין רב קומות, תחושה פנימית של שליחות בבניין נדבך היסוד בחיי תלמידותיה, גם בשנותיהן הצעירות וגם בהמשך חייהן לאורך דור.

תלמידותיה מרבות לציין את הרושם העמוק שנותר בהן מאותן שנים, אשר סכה להן בילדותן חמימות בתפילה ורגש בעבודת ה'. גם שיעורים בביאורי תפילה ידעה למסור בחיוניות נדירה ובצורה חוויתית, אשר נצרבה במתק בליבות תלמידותיה לאורך שנים. ומעניין, כי תלמידות צעירות מכיתה א' ו-ב' ידעו לספר על שייכות לתפילה וקרבה למצוות בעקבות שיעוריה, והיו באות להודות לה, ואף כתבו לה מכתבי תודה שבהם הביעו את אהבתן לתפילה.

שעות רבות של עמל ויגיעה השקיעה בהכנת השיעורים, בהכנת החומר הלימודי מתוך הספרים ובעיקר - בהכנה מיוחדת של הצורה שבה תמסור את השיעור, ודברים היוצאים מן הלב נכנסו אל הלב.

בהכנת שיעוריה ניכרה אהבת הנתינה המיוחדת שניחנה בה. (אגב ראו זאת גם בשמחות של מורות ששמחה להיות להן לעזר.) היא נתנה בשמחה את פרי עמלה וחיפשה איך יכולה לתת עוד ועוד משלה לחברותיה המורות.

הנעימות והשלווה ליוו אותה כל ימי חייה ונסכו חן בכל אשר פנתה. היא ניחנה בענווה טבעית ובמידות נעלות, אשר קשרו אליה בעבותות אהבה את תלמידותיה הרבות ואת ידידותיה המורות. היא השרתה סביבה אווירה של אמינות ורצינות, וכולן אהבו להתייעץ עמה בעניינים אישיים ובענייני חינוך, ולשמוע מניסיונה העשיר ומהידע הרב שצברה בשנות עבודתה בחינוך.

הייתה בה תכונת אופי נדירה של הקשבה. היא ידעה להקשיב ולהקשיב לזולת, בלא להיכנס לתוך דבריו ולספר מסיפוריה האישים, כגון: 'גם אצלי זה קרה...' היא הקשיבה גם לכל סיפוריהן לתלמידותיה הקטנטנות מכיתה א', ואף הייתה מתעניינת בפרטים שעליהם שמעה.

תורה זו ינקה מבית אביה הדגול הרה"ח רבי יהושע מנחם פרידמן ז"ל, מדמויות ההוד של תל-אביב, בנו של החסיד הנודע רבי לייבל פרידמן ז"ל מתל-אביב, שבו קיבלה את השילוב המיוחד של חכמה ותמימות - כיצד עולה בקנה אחד 'בור סוד שאינו מאבד טיפה', לדעת הרבה ולא לדבר על כלום, תמימות במעשים ותמימות בהכנעה לדעת תורה ולגדולי ישראל.

סגולה נוספת שניחנה בה הייתה העין הבוחנת, להבחין ולראות בתנודות בלתי נראות בחיי תלמידותיה, להבחין במצוקה של תלמידה בבית או במתח סמוי בין חברות. ברגישותה חשה וידעה לסייע, להקדים רפואה וליישר הדורים.

יצוין כי אחר שזכתה ובעלה הרה"ג רבי חיים פלדמן שליט"א משמש כמשגיח דגול בישיבה בבני ברק, נעשה ביתה בית ועד לחכמים. תלמידי הישיבה נעשו כבני בית בביתם, והיו מרבים לבוא - אם בלילות שבת או לשיחות ליליות עם רבם המשגיח. בבינתה היתרה ידעה להסב את תשומת ליבו לשינויים הניכרים בתלמידים, המצריכים סיוע.

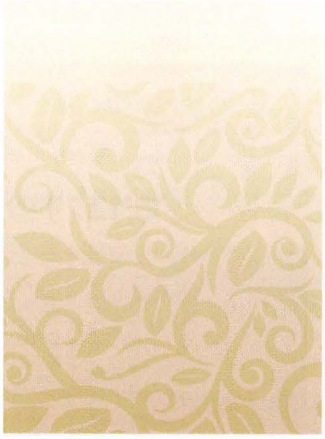
הייתה מוערכת על ידי חברותיה המורות בנקודות הנ"ל, וזאת עוד לפני שהיו מודעות למה שהתרחש אצלה באמת. רק לאחר פטירתה שמעו את אשר עברה ואת אשר נתאדרה באדרת ההסתרה, האדרת של 'אין אסתר מגדת', כאשר השלווה שליוותה אותה כל ימי חייה המשיכה ללוות אותה במאור פנים, כשהחיוך לא מש מפניה. גם בשנים שקיננה בה מחלה קשה, המשיכה לשמור על מראה חיצוני מטופח, מכובד וצנוע, דבר שהקפידה עליו כל ימיה כמורה ומחנכת. כשנודעו כל כל זאת, הרי שההערכה אליה גדלה עשרת מונים.

השכילה לקיים את דבריו של בעל חובת הלבבות: 'הפרוש אבלו בליבו וצהלתו בפניו'. איתנה היתה באמונתה, ואף בליבה לא היה תוגה. צהלת פניה נבעה מתוך ליבה הטהור, אשר היה מלא על גדותיו בשמחה ובאהבה לתלמידותיה, לחברותיה ולכל מכיריה.

אסתר מן התורה - מניין? שנאמר: "ואנכי אסתר אסתיר" (חולין דף קלט ע"ב). הסתרה בתוך הסתרה, אור הגנוז שהאיר למרחקים כל ימי חייה, אור שימשיך לפכות בליבות תלמידותיה וכל מכיריה "ככוכבים לעולם ועד".

ת.נ.צ.ב.ה.

השמטות מספרי המגיד מקוז'ניץ והחוזה מלובלין שהוסיף
ר משה צבי איידלבוים על העמודים הפנימים של הספר
(במהדורות מאוחרות נוספו השמטות אלו)

נספח 7

תמונות ומסמכים

סיפור החלום המדויק

[ממשאית השבת תקעו בחצוצרה, מ. וקסמן, גיליון 115]

הכתבה הנפלאה על רחוב ברדיצ׳בסקי בתל אביב, בכלל, ועל היכלה של ישיבת בית יוסף, בה שימש ופעל סבינו ראש הישיבה הגאון רבי אהרן ווינשטיין זצוק״ל בפרט, ריגשה אותנו מאוד. התמונה החיה של בית המדרש אשר היווה את עיקר חיותו של הסבא זצוק״ל, ובו מסר שיעורים תמידין כסידרן והעמיד תלמידים לאלפים - החזירה אותנו כשישים שנה אחורנית, לימי זוהרה של ישיבת בית יוסף בתל אביב.

יחד עם זאת רצינו לתקן בזה אודות החלום המופלא שהזכר בסוף הכתבה, כפי ששמענו בעבר, ועתה שבנו ואימתנו את הפרטים עם הנכדים של בעלי המעשה, וכך הוא:

בתל אביב היה יהודי ת״ח מופלג, מזקני חסידי ביאלה, הרה״ח רבי לייבל פרידמן זצ״ל, אשר הגאון רבי מאיר סאלאווייצ״ק שליט״א העיד בשם אביו מרן הבריסקר רב זצוק״ל שאמר עליו, שיש ׳א חשובע חסידישר איד אין ת״א׳, ואל ביתו הגיע יום אחד הגאון רבי אהרן ווינשטיין זצוק״ל לבקש הלוואה. רבי לייבל זצ״ל שידע כי על הסבא זצוק״ל יש רק את העול של השיעורים והעמדת תלמידים, ואין עליו את העול הכספי, אותו החזיק במסי״נ הגה״צ רבי הלל ויטקינד זצוק״ל, התפלא ושאל את הסבא זצוק״ל, למטרת ההלוואה, וענתו הסבא הגאון רבי אהרן ווינשטיין זצוק״ל שברוך ד׳ זכה כמה ימים קודם לארס את בתו היחידה עם בחור ת״ח חשוב מבחירי ישיבת לומז׳א בפ״ת, (לימים אבינו הגאון הגדול רבי משה שמואל שפירא זצוק״ל, ראש ישיבת באר יעקב) וקיבל על עצמו לתת נדוניה חשובה, כדי שהחתן יוכל ללמוד בלי עול של פרנסה.

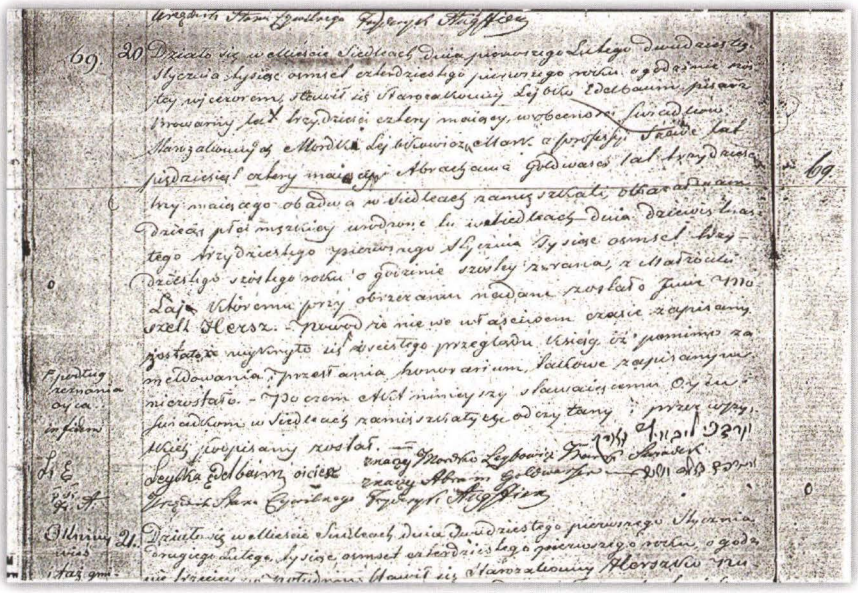
אמר לו רבי לייבל זצוק״ל: שהראש ישיבה יחזור לישיבה, ואנו נדאג לכל ההתחייבות של הראש ישיבה, וכך הווה. רבי לייבל זצ״ל פנה לידידו שהיה צעיר ממנו, הרה״ח רבי אברהם יוסף גולדשטיין זצ״ל, שהיה גם ת״ח מופלג, ולמד כבר אצל הסבא הגאון רבי אהרן זצוק״ל בישיבת בית יוסף במזריטש, ויחדיו הלכו וגייסו את כל הסכום.

לאחר שנים כשכבר נפטר רבי לייבל זצ״ל ומנו״כ בביה״ח שומרי שבת בב״ב, יום אחד הגיע רבי אברהם יוסף זצ״ל לביה״ח ליארצייט משפחתי, ועבר בלי משים ליד ציונו של רבי לייבל, אך המשיך בדרכו. באותו לילה בא אליו בחלום רבי לייבל ושאלו ככה עוברים ליד הציון ולא אומרים פרק תהלים? ואמר עוד: הינך זוכר שהלכנו לאסוף כסף עבור ראש הישיבה ובכך אפשרנו לו ללמוד בלי העול הכספי, דע לך כי היה לי מזה טובה גדולה מאד!

בברכה מרובה, יישר כוח,
נ. שפירא, ת.ד. 1905 באר יעקב

פורסם בעיתון ״יתד נאמן״ ביום כ״ו באדר ב׳ תשע״ד

תעודת לידה של רבי משה צבי אייידלבוים

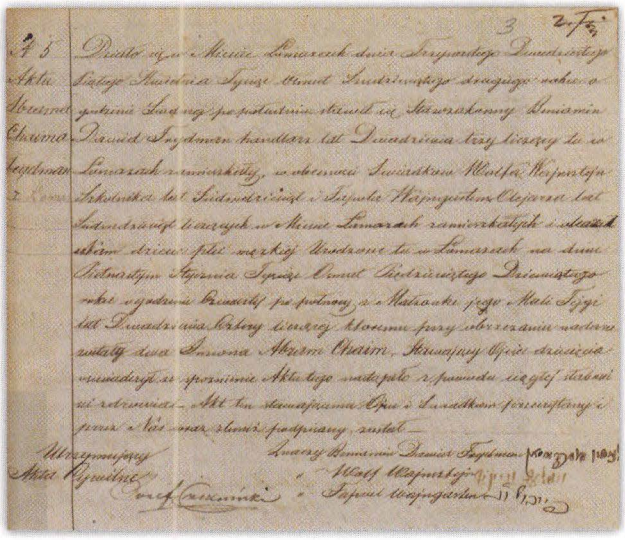

(מתורגם מפולנית)

הדבר התרחש בעיר שדלצה בראשון לחודש פברואר (תאריך גריגוריאני) (עשרים בינואר - תאריך פראבוסלאבי [של הכנסיה הרוסית האורתודוכסית]), שנת אלף שמונה מאות ארבעים ואחת. בא בפנינו יהודי, לייבל אייידלבאום, מזכיר במבשלת בירה, שגילו שלושים וארבע, ואמר בנוכחות עדים: מרדכי לייבוביץ' '[בלתי קריא] בגיל חמישים וארבע, ואברהם גולדווסר בגיל שלושים ושלוש, שניהם תושבי שדלצה. הוא הראה ילד ממין זכר, שנולד בשדלצה ביום תשעה עשר (פראבוסלבי) שלושים ואחד (גריגוריאני) בינואר, שנת אלף שמונה מאות שלושים ושש, בשעה שש בבוקר, מאשתו לאה, ולאחר ברית המילה ניתן לו השם משה הערש. הסיבה מדוע לא נרשם בזמן המקובל התבררה מביקורת הספרים, שלמרות שהידיעה נמסרה בזמן ודמי הרישום שולמו, הרישום לא התבצע. לאחר מכן, המסמך הזה שנעשה בשדלצה, הוקרא בפני האב והעדים, נרשם ונחתם על ידי כולם.

(חתימות)
לייבקה אייידלבאום - האבא
מרדכי לייבוביץ' [בלתי קריא] - עד
אברהם גולדווסר - עד
פקיד משרד מרשם התושבים, פרדריק [בלתי קריא]

תעודת לידה של רבי אברהם חיים פרידמן

(מתורגם מפולנית)

זה קרה בעיר לומאזי ביום השלושה עשר, העשרים וחמישה באפריל בשנת אלף שמונה מאות ששים ושתיים, בשעה שבע אחרי הצהריים. הופיע בנימין[1] דוד פרידמן ממאמיני הברית הישנה, סוחר שמניין שנותיו עשרים ושלוש, אשר מקום מגוריו כאן בלומאזי, בנוכחות העדים וולף ויינשטיין, שמש בבית כנסת בן שבעים, ופייבל ויינגרטן, יצרן שמן בן שבעים, שניהם תושבי העיר לומאזי, והראה לנו תינוק ממין זכר, אשר נולד כאן בעיר לומאזי ביום חמישה עשר בחודש ינואר אלף שמונה מאות חמשים ותשע בשעה ארבע אחרי חצות, מרעייתו מלי פייגה אשר מניין שנותיה עשרים וארבע, ואשר בעת ברית המילה ניתנו לו שני השמות אברהם חיים. המופיע, אבי התינוק, הודיע, כי האיחור בהכנת תעודה זו נובע מחולשה מתמדת בבריאות. תעודה זו הוקראה לאב ולעדים ונחתמה על ידינו יחד עמם.

המקבל תעודות למרשם אזרחי 3 חתימות ביידיש
יוסף צ'קנסקי הווה אומר: (בן ציון?) דוד פרידמן
וולף ויינשטיין
פייבוש ויינגרטן

---

1 בערי אירופה של פעם היו צריכים להירשם מטעם הממשלה בשמות לועזיים, וממילא לא כל שם בלשה"ק יש לו תרגום או שם מקביל בלע"ז, כדוגמת 'בנציון', לכן נקטו שם קרוב ודומה, בלשה"ק נעשה Benjamin בלע"ז.
(גם רבי עקיבא איגר היה שמו הרשמי אצל הממשלה 'יעקב' בגלל הטעם הנזכר.)

בארה"ב

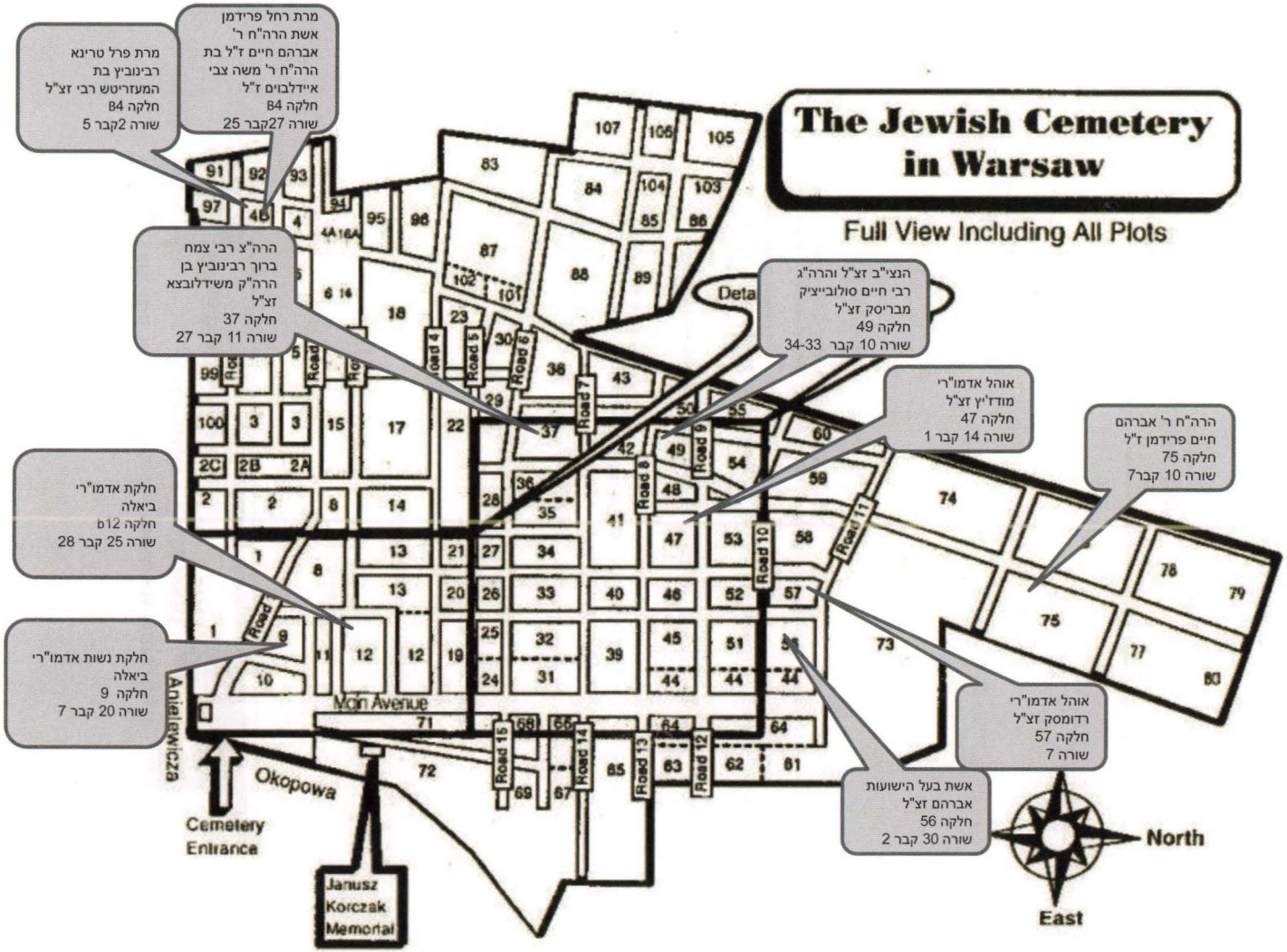
ב'נחלת יצחק'

בהר הזיתים

'שומרי שבת' בבני ברק

The Jewish Cemetery in Warsaw
Full View Including All Plots
מרת רחל פרידמן
אשת הרה"ח ר'
אברהם חיים ז"ל בת
הרה"ח ר' משה צבי
איידלבוים ז"ל
חלקה 84
שורה 27קבר 25
מרת פרל טרינא
רבינוביץ בת
המעזריטש רבי זצ"ל
חלקה 84
שורה 2קבר 5
הרה"צ רבי צמח
ברוך רבינוביץ בן
הרה"ק משידלובצא
זצ"ל
חלקה 37
שורה 11 קבר 27
הנצי"ב זצ"ל והרה"ג
רבי חיים סולובייציק
מבריסק זצ"ל
חלקה 49
שורה 10 קבר 33-34
אוהל אדמו"רי
מודז'יץ זצ"ל
חלקה 47
שורה 14 קבר 1
הרה"ח ר' אברהם
חיים פרידמן ז"ל
חלקה 75
שורה 10 קבר7
חלקת אדמו"רי
ביאלה
חלקה b12
שורה 25 קבר 28
חלקת נשות אדמו"רי
ביאלה
חלקה 9
שורה 20 קבר 7
אוהל אדמו"רי
רדומסק זצ"ל
חלקה 57
שורה 7
אשת בעל הישועות
אברהם זצ"ל
חלקה 56
שורה 30 קבר 2
Main Avenue
Okopowa
Cemetery Entrance
Janusz Korczak Memorial
Anielewicza
Road 1
Road 4
Road 5
Road 6
Road 7
Road 8
Road 9
Road 10
Road 11
Road 12
Road 13
Road 14
Road 15
North
East

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Warszawie
Cmentarz Żydowski
Jewish Community of Warsaw
Jewish Cemetery

Warszawa, 26th August, 2005

Mr. S. Rosenberg

fax: (+972) 3 613 4370

Dear Mr. Rosenberg,

Long time ago You visited our Jewish Cemetery in Warsaw looking for a grave of Avrohom Chaim FRIDMAN.

Yesterday, during my every-day registration of the graves (25.500 graves registered so far) I found a kever You are interested in.
And it is:

Fridman Avrohom Chaim ben Benzion Dovid, died 08 kislev 5688.

It's located in section No. 75.
If You want to obtain digital photo of the grave, please, let me know by e-mail to the address: beis.olam@jewish. org.pl .

All phone/fax numbers are mentioned below. With any questions do not hesitate to call me to these numbers or to my mobile (+48) 602 693 169.

Best regards, Gut Shabbos

Przemysław Yisroel Szpilman
Cemetery's Director

Dyr.: Przemysław Szpilman
ul. Okopowa 49/51, 01-043 Warszawa, Poland
tel. / fax: (+48) (22) 838 26 22
e-mail: beis.olam@jewish.org.pl

נספח בעניין איתור קברו של ר' אברהם חיים פרידמן בבית החיים בורשה

לר' דוד היקר שליט"א
בנו של דודי הבלתי נשכח ר' יהושע מנחם ז"ל

מכיוון שחזרתי בשבוע שעבר מוורשה, רציתי לספר לך שנמצא קברו של הסבא־רבה, ר' אברהם חיים פרידמן זצ"ל.

והשתלשלות העניינים כך הייתה:

בחודש אדר תשס"ד הייתי בורשא ופגשתי את מנהל בית הקברות היהודי בורשא, מר ישראל שפיגלמן. שאלתי אודות קברו של הסבא רבה אברהם חיים פרידמן זצ"ל, והוא ענה לי שיש חלקים מבית החיים שעדיין לא נסרקו ולא קוטלגו, רשם לפניו את בקשתי, והודיעני שביום שתימצא מצבת קברו יודיעני על כך.

ואכן ביום ראשון כג לחודש מנחם אב תשס"ה קיבלתי פקס ממר ישראל שפיגלמן, שנמצא קברו של הסבא. הוא שלח לי תמונת המצבה, וקבענו להיפגש ביום שלישי בורשא.

טסתי ביום שלישי שעה 6 בבוקר, ונפגשנו במשרדו בשעה 10.30 בבוקר, הוא פתח לפניי את המחשב והעלה את מצבת קברו של הסבא, שאלתי מיד על הסבתא ושאר בני המשפחה, הוא ניסה להעלות מצבות נוספות של בני משפחת פרידמן, אבל נראה שכל אלו לא היו ממשפחתנו.

מר שפיגלמן סיפר שהוא עוסק ברישום מצבות בכל שטח בית הקברות, ועכשיו הוא רושם מצבות בחלקה מספר 75. הוא זכר היטב שהייתי אצלו לפני שנה וחצי, ואז ביקשתי לבדוק אודות מצבת הסבא, ואמנם אז לא היה רישום על המצבה, ועכשיו שנמצאה, הוא מודיע לי מיד.

אחרי שהיה של דקות ספורות במשרדו, יצאנו יחד אל חלקה מספר 75. הלכנו ברחוב המרכזי, פנינו לרחוב 10 והלכנו עד לאהל רדומסק משמאל ואהל קוצק מימין. שם פנינו ימינה בשביל שבין חלקה מספר 74 לחלקה מספר 73, עד שהגענו לחלקה מספר 75. הלכנו ימינה 10 שורות, ספרנו 12 מצבות ושם נמצא הקבר.

לידו, מצד שמאל לקברו, יש מצבה שנפלה, ולא יכולתי לזהות מי הוא הקבור לידו. אבל אחריו כתוב וולפשטיין, ואחריו מצבה נוספת לוולפשטיין. מצד ימין של סבא פרידמן מצבת קאלינברגן, אחריו דוידויץ ואחריו פרופטמאן.

הדלקתי נר נשמה על מצבת קברו, אמרתי פרקי תהילים והתפללתי על כל יוצאי חלציו של סבא לחיים בריאים וארוכים. חשבתי אז שהוא האבא הכי רחוק שלי שאני יכול להיות הכי קרוב אליו ולעמוד לידו. התרגשתי מאד מן

הזכות הגדולה שנפלה בחלקי: להיות הראשון מצאצאיו שחוזר למקום מנוחתו אחרי למעלה מ75 שנים.

משם נסעתי לרחוב צ'יפלה, שם היו גרים בני משפחת פרידמן. הרחוב כולו שינה את פניו ולא ניתן לזהות בו שום ממצא מהימים ההם. הרחוב עצמו אינו גדול, וכל הבתים בו נבנו מחדש.

משם נסעתי לפראגא הסמוכה לורשא מעבר לנהר ויסלה, לביתם של הורי הסבתא, אל בית משפחת פוטרמן. הגעתי לרחוב טרגובה. במספר 32 עמד ביתם של משפחת פוטרמן, ובמספר 36 היתה החנות של הסבא פוטרמן. הכל עומד על תילו כפי שהי' בזמן שהמשפחה התגוררה במקום.

אני בטוח שגם אחרים מבני המשפחה יגיעו אף הם להתפלל על מצבת קברו, ובבוא היום תימצא גם מצבת קבורתה של הסבתא רחל פרידמן ע"ה, אשת רבי אברהם חיים זצ"ל.

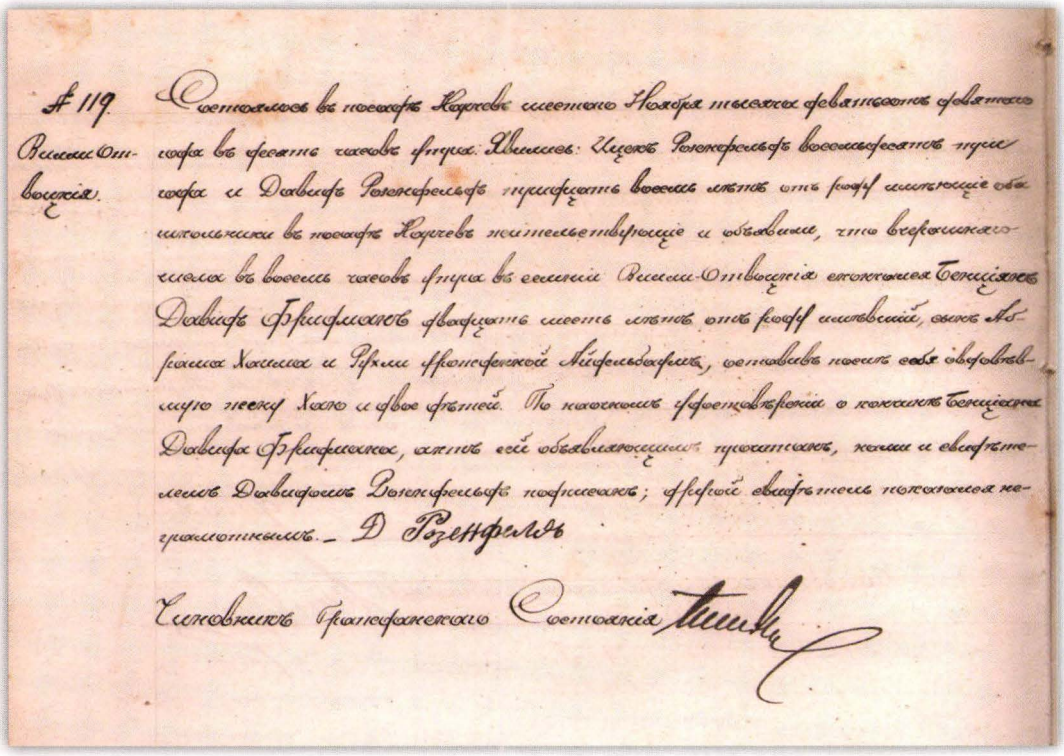
אני יודע שאתה נושא בעול שימור המורשת והזיכרונות של בית אבא, ובודאי יהיו לך הדברים למשיב נפש ולכן הזדרזתי לכתוב לך.

שלמה רוזנברג לבית פרידמן

אזור קברו של ר' אברהם חיים פרידמן בבית החיים בוורשה

תעודת פטירה של רבי בן-ציון בן רבי אברהם חיים פרידמן

מספר 119

וילֶה אוטבוצקיֶה

קרה בכפר קרציב 6ב בנובמבר 1909, בשעה 10 בבוקר, שהופיעו: איצק רוזנפלד, 83 שנים, ודוד רוזנפלד, 38 שנים, שניהם שמשים מתגוררים בקרציב, ואמרו, שאתמול בשעה 8 בבוקר בכפר וילֶה אוטבוצקיֶה מת בן-ציון דוד פרידמן, 26 שנים, בנו של אברהם חיים פרידמן ורוחלה איידלבאום, והשאיר מאחוריו אלמנה חיה ושני ילדים. בהתבסס על עד הראייה למותו של בן-ציון דוד פרידמן, התעודה הזאת הוקראה ונחתומה על ידינו ונחתומה על ידי העד דוד רוזנפלד, העד השני היה אנאלפבית.

[כיתוב:] ד רוזנפלד

קצין המשרד האזרחי [חתימה בלתי קריאה]

מפתח אישים

* בהערות < > הערת העורך

רבי **אבטליון** מקונסולי 41*
ר' **אברבנאל**, ישראל מאיר 252
רבי **אברהם אביש** מפרנקפורט 500
רבי **אברהם 'אבן עזרא'** ..... 470 ,419
רבי **אברהם דוב** מאבריטש
ה'בת עין' ..... 467 ,411 ,166
רבי **אברהם יהושע העשיל**
מאפטא .....יב, 252*
רבי **אברהם מקאליסק** 168
רבי **אברהם משה** ה'מרקישובר' 137
ר' **אדלר**, אברהם 529
רבי **אהרן מטשרנוביל** 148
רבי **אהרן מקארלין ה'בית אהרן'** 367
ר' **אוטשין**, משה 511, 514
רבי **אויערבך**, מרדכי 10
רבי **אויערבך**, שלמה זלמן 451
ר' **אוירבוך**, צבי מנחם 232
ר' **אוירבוך**, שמעון דב 232
רבי **אוירבך**, אברהם אליהו 501
רבי **אוירבך**, יצחק יהודה 501
רבי **אזולאי**, יוסף חיים החיד"א 31*
רבי **אייבשיץ**, שלמה דוד
'ערבי נחל' 412
רבי **אייגר**, לייבל מלובלין 137, 252
ר' **איידלבוים**, אהרן 468
רבי **איידלבוים**, הירש - סב סביו . 24, 26
ר' **איידלבוים**, יוסף 318
הרה"ח **איידלבוים**, יחיאל - דודו ... 28*,
318, 409, 410, 413, 442, 468, 469
הרה"ח **איידלבוים**, לייבל -
אב סביו 24, 25, 46
ר' **איידלבוים**, מאיר 29*, 318
ר' **איידלבוים**, משה 318
הרה"ח **איידלבוים**, משה צבי (הערש) -
סבו 17, 20, 23, 28-24,
37-32, 46, 111*, 318, 376*, 428
ר' **אייזנבאך**, חיים הערש 196, 197
רבי **אייזנר**, גד'ל 156, 532
רבי **אילימלך מליז'ענסק** 16*, 143,
176, 417*, 436*
רבי **אליעזר הקליר** 483
רבי **אלישיב**, יוסף שלום 132, 133
רבי **אלעזר מליז'ענסק** 72*
רבי **אלתר**, אברהם מרדכי ה'אמרי אמת'
מגור 14*, 146, 147,
152, 170, 241*, 242, 256, 332, 360
רבי **אלתר**, אברהם מרדכי
(בן החיהרי"מ) 535
רבי **אלתר**, אריה ליב ה'שפת אמת' מגור
14*, 15, 53*, 60, 179, 180*, 245
רבי **אלתר**, ישראל ה'בית ישראל'
מגור 10, 60*, 86, 87, 129,
166, 167, 177, 179-180, 231, 245,
270, 280, 308*, 323, 332, 532, 533
ר' **אלתר**, ליפמן 124
רבי **אלתר**, משה בצלאל 180*
רבי **אלתר**, פנחס מנחם
ה'פני מנחם' מגור 532, 533

רבי **אלתר**, שמחה בונים
ה'לב שמחה' מגור 10, 156, 157, 177, 270, 533

רבי **אנגלרד**, אברהם הרב מדאברא 4

רבי **אנגלרד**, אברהם ישכר מראדזין .. 340

ר' **אסתרזון**, חיים שמעון 3

רבי **אפשטיין**, אריה יהודה ליב ה'ברכת טוב' מאוז'רוב 21

רבי **אפשטיין**, משה יחיאל ה'באר משה' מאוז'רוב 125, 264

רבי **אריה הכהן בן החפץ חיים** 174*

רבי **אשר מסטאלין** 367

רבי **באב"ד**, יוסף בעל ה'מנחת חינוך' 244

ר' **בהרב-(רבינוביץ)**, אברהם פנחס הכהן 326

ר' **בהרב**, אברהם פנחס (הנכד) 442

ר' **בהרב**, דוד 442, 448

ר' **בהרב**, יששכר מרדכי - חתנו 31, 32, 195, 291, 326, 327, 442

ר' **בוריסובסקי**, יהושע 90

ר' **בוריסובסקי**, משה 90

רבי **בורנשטיין**, אברהם מסוכוטשוב 'אבני נזר' 241, 394, 477, 515

רבי **בורנשטיין**, זאב וולף 497

ר' **בורנשטיין**, שמואל 274

רבי **בורנשטיין**, שמואל 'שם משמואל' מסוכוטשוב 477

ר' **בידרמן**, אלקנה 124

רבי **בידרמן**, דוד מלעלוב 436

רבי **בידרמן**, משה מלעלוב .. 237, 238, 239

רבי **בידרמן**, משה מרדכי מלעלוב ... 532

רבי **ביטון**, שמעון 135

רבי **בלוך**, יוסף 'גנזי יוסף' 293

רבי **בלום**, רפאל מקאשיו 292*

ר' **בלומנקראנץ**, אשר ניסן ... 131, 238-237

רבי **בלייכר**, דוד 502

ר' **בלינקשטיין**, גדליה 500

ר' **בן־שם**, אברהם חיים 446

ר' **בן־שם**, יעקב יוסף 445, 446

ר' **בן־שם**, מאיר דוד - חתנו 71, 98, 123, 129, 130, 158, 180, 263, 336, 340, 348, 349, 352, 355, 379*, 438, 445, 459, 462

ר' **בן־שם**, נח נפתלי <סמיט> 336

ר' **בן־שם**, נח נפתלי (ברמ"ד) 438, 439, 440, 446

ר' **בסר**, לייבל 124

רבי **בעל התניא**, שנאור זלמן . 33, 428, 480

רבי **בעריש מביאלא** 506

רבי **ברבש**, משה יצחק אייזיק 494

רבי **ברוך בן רבי יצחק** 170

רבי **ברוך ממעז'בוז'** 4, 26

רבי **ברזובסקי**, שלום נח ה'נתיבות שלום' מסלונים .. 82*, 109, 177, 328, 329

רבי **ברזובסקי**, שמואל אדמו"ר מסלונים שליט"א 329

ר' **ברטלר**, יחזקאל 175

ר' **ברייטמן**, טוביה 507, 508

ר' **ברין**, משה גד 124

ר' **ברמן**, יצחק 509

ר' **ברנשטיין**, נפתלי 275

רבי **גאלדשטיין**, ישראל חיים 145

רבי **גאליצקי**, אהרן משה 279

ר' **גוטהלף**, חיים 276

ר' **גוטהלף**, משה 275

רבי **גוטמכר**, אליהו מגריידיץ 381

רבי **גוטרמאן**, שלמה יהושע דוד מראדזמין 49

ר' **גולדאבל**, יעקב מאיר 363

ר' **גולדאבל**, צבי 363

ר' **גולדאבל**, שלמה 363

ר' **גולדאבל**, שמחה 363

ר' **גולדבלום**, אליעזר 500

ר' **גולדפרב**, אליעזר 111

ר' **גולדפרב**, דוד 376, 411, 469

ר' **גולדפרב**, מאיר 376*

ר' **גולדשטיין**, אברהם יוסף ... 90, 91, 308*

ר' **גולדשטיין**, משה שמחה 253, 258

רבי **גורדון**, יחיאל מיכל 517

ר' **גלבפיש**, אברהם דוד .. 507, 508, 511

ר' **גלינרט**, יואל 333, 334

ר' **גלינרט**, שמשון - חתנו ... 333, 334, 335

רבי **גליקסון**, הערש'ל 43

ר' **געלמאן**, אברהם 502

רבי **גפן**, בעריל 492

רבי **גפן**, הערש'ל - הרב מטומושקווע .. 81, 288, 319, 399*, 402, 405, 410, 414, 454, 455, 456, 471

ר' **גפן**, מנדל 76, 309

רבי **גרודז'ינסקי** חיים עוזר 174, 414

רבי **גרודז'ינסקי**, אברהם ... 524*, 525, 529

רבי **גרודז'ינסקי**, אברהם (בר"י) .. 43, 44

ר' **גרודז'ינסקי**, אברהם פנחס ..42*, 517

רבי **גרודז'ינסקי**, יעקב ישראל 520

רבי **גרודז'ינסקי**, יצחק 'איטש'ה' .... טו, 9, 42, 43, 516-529

ר' **גרודז'ינסקי**, משה 517, 525, 529

רבי **גרודז'ינסקי**, משה (בר"י) ... 43, 44

ר' **גרוסמן**, מיכ'ל 232

רבי **גרוספוגל**, יהושע 329

ר' **גרינברג**, נתן פייטל 309, 310

ר' **גרנביץ**, מנדל 124

רבי **דוב בער ה'מגיד' ממעזריטש** 16*, 25*, 63, 94, 132, 470, 478

רבי **דושינסקי**, יוסף צבי המהרי"ץ ...238

ר' **דייטש**, אברהם בנימין 82*, 109

רבי **דינקל**, אלכסנדר 331

רבי **דיסקין**, יהושע זליג .. 57, 228, 458

רבי **דיסקין**, יהושע ליב המהרי"ל דיסקין 336

רבי **דסלר**, אליהו אליעזר ה'מכתב מאליהו' 331

רבי **הגר**, אליעזר ה'דמשק אליעזר' מויזניץ 269, 334, 235

רבי **הגר**, ברוך ה'מקור ברוך' מסרט ויזניץ 334

רבי **הגר**, חיים מאיר "אמרי חיים" מויזניץ 194

רבי **הגר**, ישראל 'אהבת ישראל' מויזניץ 334

רבי **הוברמן**, יצחק 'הרב מרעננה' ...532

רבי **הולשטוק** יחזקאל מאוסטרובצא 133, 269, 359

רבי **הולשטוק** מאיר יחיאל מאוסטרובצא 133, 145*, 170*, 269, 468, 483

רבי **הופשטיין**, ישראל - המגיד מקוזניץ 4, 29, 33, 36, 95, 131

רבי **הורביץ**, יעקב יצחק - ה'חוזה' מלובלין 4, 27, 28*, 29, 33*, 342, 348, 432, 459, 474

רבי **הורוביץ**, יוסף יוזל 524*

ר' **הירשפונג**, שמואל 537

רבי **הלברשטם**, יקותיאל יהודה מקלויזנבורג 187*

רבי **הלל**, רפאל 267, 268

רבי **הלפרין**, יחיאל "סדר הדורות" 30-32, 442, 448

רבי **העשיל ישראל** מאיר מקופיטשניץ 266*

רבי **העשיל מקראקא** 395

רבי **הרץ**, גדליה 194, 244, 245, 253, 254, 325

רבי **הרצוג**, יצחק אייזיק ... 113, 114*, 161

ר' **וארשביאק**, דוד 137, 193

ר' **וגמן**, צבי 410

רבי **וואהל**, שאול 30, 41*

רבי **וואזנר**, שמואל הלוי 330

רבי **וויס**, יצחק יעקב 'מנחת יצחק' ..394

ר' **וולף**, יוסף אברהם 229, 267

רבי **ויטקינד**, הלל 134, 135

רבי **ויידנפלד**, דוד 60, 61*

ר' **וייזר**, הרשל 253, 254

רבי **ויינפלד**, דוב בעריש - הרב מטשעבין 186, 187, 221*, 328

ר' **וייסברג** מנדל .....יב

רבי **וינברג**, אברהם ה'ברכת אברהם' מסלונים 142, 143, 144, 328

רבי **וינברג**, אברהם ה'יסוד העבודה' מסלונים 103, 154*

רבי **וינברג**, אברהם מסלונים ה'בית אברהם' .. 53, 103, 146, 293, 328, 487

ר' **וינברג**, אהרן 35

ר' **וינברג**, מרדכי 240*

ר' **וינברג**, יהושע 405

רבי **וינברג**, שלמה דוד יהושע מסלונים 293, 328

רבי **וינברג**, שמואל ה'דברי שמואל' מסלונים 103, 293, 328

רבי **וינטרוב**, ישראל אליהו 132

רבי **וינטרוב**, שמואל 220*

ר' **וינטרויב**, ליבל'י - בן הרבי ממארקשוב 515

ר' **וינר**, מאיר יחזקאל 69*, 483

רבי **וינשטיין**, אהרון 135

רבי **וינשטיין**, יצחק 134

ר' **ויסמן**, דוד 515

ר' **ולצ'ר**, זאב 243

רבי **וסרמן**, אלחנן 328, 463, 464

רבי **זאב מזבאריז** 436

רבי **זאקס**, חיים ליב הרב מאוזדא ... 328

ר' **זבילבסקי**, בונים 253

ר' **זבילבסקי**, דוד יצחק ... 253, 254-255

רבי **ז'ולטי**, בצלאל 323

רבי **זושא מאניפולי** 248, 417

ר' **זיידמן**, אשר ענזיל 124

ר' **זילברברג**, יהושע 499

רבי **זילברמן**, שאול משה - הרב מווירשוב 241, 303*

רבי **זילברפרב**, חנוך דב מקוידינוב .. 340

ר' **זילברשטיין**, יצחק 369

ר' **זינגער**, אלימלך 334

הרה"ח **זלצמן**, יוד'ל - סביו 28-30, 24, 39, 46

רבי **זמבא**, אברהם 53*

רבי **זמבא**, מנחם 53, 54

רבי **ז'ק**, שמואל ליב ..... טו, 147-150, 164*, 176*, 507-515

רבינו **זרחיה הלוי בעל המאור** 152

רבי **חברוני**, משה 43

רבי **חדש**, מאיר 43

רבי **חיים בן עטר ה'אור החיים'** 245

רבי **חיים חייקל מאמדור** 29*

רבי **חיים יעקב מווישקוב** 50, 53

רבי **חיים לייב מסטוויסק** 519

רבי **חיים מצאנז ה'דברי חיים'** 41*, 145, 146

רבי **חנוך העניך מאלכסנדר** 15, 419

רבינו **חננאל** 155

רבי **חסיד**, לייב 154

רבי **חרא"ש**, ישראל 501

רבי **חרל"פ**, אפרים אליעזר ה'עטרת צבי' 28-30, 501

רבי **טברסקי**, יוחנן מטאלנא 340

רבי **טברסקי**, נחומ'טשי מרחמיסטריווקא 218

רבי **טופורוביץ**, יחזקאל 135

ר' **טורק**, משה 227*

ר' **טשארני**, ברוך מרדכי 101-103

ר' **טשארני**, יעקב נחום 103

רבי **יאדלר**, משה 533

רבי **יגל**, שבתי 10, 177, 244*, 331

רבי **יהושע ה'תולדות אדם' מאוסטרובא** 27, 76, 81, 278, 280, 321, 353, 365*, 382, 460, 472, 475, 478, 486, 489, 492

רבי **יואל סירקיש הב"ח** 198

ר' **יוסטמן**, משה 255

רבי **יחזקאל משינאווא** 244

רבי **יעקב יצחק 'היהודי הקדוש' מפרשיסחא** 4, 27, 28*, 29, 66, 138, 179, 237, 276, 407, 467, 472, 474, 501

ר' **יפה**, מרדכי 277

רבי **יצחק מאיר** ה'החידושי הרי"מ' מגור .. 14, 15, 31, 32, 45, 104*, 148, 197, 198, 241, 270, 439, 486, 535

רבי **יצחק מדרוהוביטש** 196

רבי **יצחק מווארקא** 403, 414, 474

רבי **יצחק מנעשכיז** 475

רבי **ישראל מאיר הכהן ה'חפץ חיים' מראדין** 27, 42, 174, 414, 518, 519*, 523, 524, 527

רבי **ישראל ממעזבוז ה'בעל שם טוב'** .. 26, 94, 118, 144, 164, 197, 247, 305, 384, 422*, 423, 427*, 432, 473, 480

רבי **יששכר לייב מסלונים** 60*

רבי **כהן**, אהרן 10, 177

ר' **כהן**, ישראל 387

רבי **כהנא**, נחמן מספינקא 340

רבי **כהנמן**, יוסף שלמה - הרב מפונביז' 10, 177, 223-225, 267, 289, 290, 331

כסף משנה 173

רבי **לוי יצחק מבארדיטשוב** 16*, 218

רבי **לוין**, אריה 43

רבי **לוין**, הירש הענין ה'בעגדינער רב' 60*

ר' **לוין**, יצחק מאיר 257

ר' **לוין**, לייבל 533

ר' **לוין**, משה 517, 529

רבי **לוינשטיין**, יחזקאל 329

ד"ר **לוריא** 307

רבי **לוריא**, מרדכי יעקב 135

רבי **לייבוש מאוזרוב** 276

רבי **ליינר**, גרשון הענין מראדזין ה'בעל התכלת' 27, 305

רבי **ליינר**, יעקב מראדזין ה'בית יעקב' 27*, 137

רבי **ליינר**, מרדכי יוסף ה'מי השלוח' מאיזבצא 131, 136, 137, 139

רבי **ליס**, יוסף 289

רבי **ליפקוביץ**, מיכל יהודה 323

ר' **לכוביצקי**, אברהם יהושע 309

רבי **לנדא**, יחזקאל ה'נודע ביהודה' .. 451

רבי **לנדו**, אברהם מסטריקוב ... 231, 340

רבי **לנדו**, דוב 332

רבי **לנדו**, טוביה 332

רבי **לעוו**, מאיר זאב 501

רבי **מאיר ליבוש - המלבי"ם** 172, 173

רבי **מאיר מאפטא בעל 'אור לשמים'** .. 176*

רבי **מאיר מפרמישלאן** 244

ר' **מאיר**, אברהם שלמה - חתנו 179, 186, 194, 289, 329, 429, 433, 436, 458

ר' **מאיר**, חיים 43, 44, 296-298, 436

ר' **מאיר**, ישראל 232

ר' **מוֶדלי**, יעקב 50

רבי **מוזס**, מקאליש 241

ר' **מונדרי**, פנחס 91, 95

רבי **מורגנשטרן** אברהם פנחס מלומאז שעדליץ 50

רבי **מורגנשטרן**, דוד מקאצק 49

ר' **מורגנשטרן**, יצחק - גיסו 363

רבי **מורגנשטרן**, צבי הירש מלומאז .. 49, 50, 51, 52, 54, 77, 154*

רבי **מידנר**, משה 154*

רבי **מייזליש**, עזריאל 16*

רבי **מיירנץ**, מרדכי 159-160

רבי **מיכל מזלוטשוב** 196

רבי **מליקובסקי**, יעקב אריה אדמו"ר מאמשינוב שליט"א 337

רבי **מילצקי**, חיים חייק'ל 322

רבי **מליקובסקי**, חיים 180, 181, 344, 345, 347, 463, 464

רבי **מן**, מרדכי 135

רבי **מנדל שו"ב מביאלא** 515

רבי **מנחם מנדל 'השרף' מקאצק** 15, 30*, 49, 50, 179

רבי **מנחם מנדל מרימנוב** 382*, 474

רבי **מנחם עזריה הרמ"ע מפאנו** 189

ר' **מנצ'יק**, יעקב 363

רבי **מרגליות**, אפרים זלמן 30*

רבי **מרגליות**, ראובן 249

רבי **מרדכי וויצל מאושמינה** 244*

רבי **משה איסרליש הרמ"א** 185

רבי **משה הרמב"ם** 212, 259*, 342, 347, 403

רבי **משה לייב מסאסוב** 436

רבי **משה מפשעוורסק** 511

רבי **נאה**, אברהם חיים 339, 350

ר' **נאה**, ברוך 338, 339, 348-353, 355, 459-462

ר' **נאה**, ישראל נח 180*, 339-355

ר' **נוימן**, ברוך נחמן ... 222*, 243, 244

ר' **נוימן**, דוד 293, 321

ר' **נוימן**, משה 322

ר' **נוימן**, עמרם יצחק 293

ר' **נוסבוים**, יוסף 132

רבי **נוסבוים**, נפתלי 534

רבי **נחום מטשרנוביל** 411

רבי **נחומק'ה מהורדנא** 527

רבי **ניימן**, יעקב 43, 44, 519*

רבי **נתן מקאובער** 29

רבי **נתנזון**, יוסף שאול
'שואל ומשיב' 147, 148

רבי **סארימפער**, לייביש פינחס 148

רבי **סולובצ'יק**, חיים הלוי מבריסק .. 43, 131, 148, 173, 336, 519

רבי **סולובצ'יק**, יצחק זאב
מבריסק 164*, 174, 178, 244*, 331, 414, 465

רבי **סולובצ'יק**, יוסף דוב 244.*, 519

רבי **סולובצ'יק**, מאיר 178

רבי **סולובצ'יק**, רפאל 178

רבי **סופר**, משה ה'חתם סופר' 136, 185, 227*, 401

ר' **סורסקי**, חנוך 473

ר' **סטניסלבסקי**, אלעזר 243

רבי **סלונים**, מרדכי חיים 328

רבי **ספקטור**, יצחק אלחנן 435

רבי **סרנא**, יחזקאל 43, 518, 524*

רבי **עדס**, יהודה 165

ר' **עלבוים**, יעקב 511

ר' **ערליך**, יחזקאל 509, 510

רבי **פוברסקי**, ברוך דב ..... 130.*

רבי **פוברסקי**, דוד 3, 177, 331

ר' **פוטרמן**, חנניה ברוך - גיסו 260, 311, 318, 363, 356

ר' **פוטרמן**, אליעזר חיים - גיסו 260, 311, 318, 363, 356

הרה"ח **פוטרמן**, דוד צבי
(הערש) - חמיו 9, 46-52, 54, 56, 78, 260, 311, 318, 356-358

ר' **פוטרמן**, שמחה 46

ר' **פויגל**, שלום 174

רבי **פומרנצ'יק**, אריה 325

ר' **פיינשטט**, פנחס 124

רבי **פינקל**, אליעזר יהודה
ר"י מיר 10, 177, 194

ר' **פישביין**, איטשא ליפא .. 252-253, 258

רבי **פישל מסטריקוב** 16

ר' **פישמן**, רפאל 409

ר' **פישמן**, שמעון 409*, 468

רבי **פישר**, אליהו ... 231, 296, 305, 442*

ר' **פלדמן**, חיים 176, 539

רבי **פלדמן**, שמואל 532

רבי **פנחס אליעזר ממעזריטש** 502

רבי **פניגשטיין**, שאול יצחק 350

ר' **פסרמן**, אברהם 231, 340

ר' **פרבמן**, בנימין 26.*, 126

רבי **פרגומנסקי**, מרדכי 328

רבי **פרגר**, יאשה, יוסף אריה ..... 252.*

רבי **פרדו**, משה 267, 268

ר' **פרום**, נחום מרדכי 232, 249

ר' **פרוש**, שלום חיים 381

הרה"ח **פרידמן**, אברהם חיים -
אביו 9, 12, 14, 16-23, 24, 33, 37, 39, 46, 119, 183, 248, 318, 390*, 428

רבי **פרידמן**, אברהם חיים
ב"ר רפאל ..... טו, 179*, 236, 280, 295, 444, <463>, 530-536

רבי **פרידמן**, אברהם יעקב 'אביר יעקב' מסדיגורא 235, 266

ר' **פרידמן**, אברהם יצחק - סבו 12, 24, 46, 318

הרה"ח **פרידמן**, בן־ציון דוד - אחיו .. 17, 39, 76, 128, 204, 318, 376*, 391*

הרה"ח **פרידמן**, בן־ציון דוד - סביו 12-14, 23, 24, 25*, 37, 39*, 46, 318

ר' **פרידמן**, דוד ב"ר יהושע 70, 310, 440, 444, 446, 447

ר' **פרידמן**, דוד משה ב"ר רפאל .. 166, 242

ר' **פרידמן**, יהודה ליב בר"מ 75

ר' **פרידמן**, יהושע ברי"צ 81*

ר' **פרידמן**, יהושע מנחם - בנו ..... ז, טז, 69*, 70, 76, 83, 87, 89, 119, 122, 128, 131*, 174, 179*, 208, 220, 233, 248, 251, 293, 304, 312, 318, 321, 322, 324, 331, 392, 395, 396, 398, 402, 405, 408, 410, 440, 444*, 467-471, 483, 538

ר' **פרידמן**, יעקב דוד בר"ש 383

רבי **פרידמן**, יעקב מהוסיאטין 72*

רבי **פרידמן**, יצחק מאיר <'איטשא מאיר'> - דודו 14*

ר' **פרידמן**, יצחק צבי ב"ר רפאל .. 231, 276

רבי **פרידמן**, ישראל מהוסיאטין 72*, 151, 152, 247, 266

רבי **פרידמן**, ישראל מרוז'ין 266*

ר' **פרידמן**, מרדכי 502

רבי **פרידמן**, מרדכי שרגא מהוסיאטין 266*

ר' **פרידמן**, משה - בנו 4, 67, 75, 83, 103, 116, 126, 131, 139, 208, 219, 244*, 267, 271, 307, 318, 331, 332, 385, 408, 410, 413, 418, 439, 442, 468

ר' **פרידמן**, משה צבי ב"ר שמחה ... 239, 240, 427, 429, 431, 451

ר' **פרידמן**, רפאל שמעון פתחיה - בנו 83, 158, 190, 198, 208, 228, 231, 269, 286, 304, 308, 318, 319-320, 324, 372*, 376, 384, 385, 389, 392, 393, 394, 397, 399, 402, 408-414, 440, 442, 467-471, 531

ר' **פרידמן**, שלום - סבו ... 12, 24, 46, 318

רבי **פרידמן**, שלמה זלמן אב"ד לוגאנו 279

ר' **פרידמן**, שמחה - בנו 4, 32, 130, 132, 159, 185, 208, 217, 227*, 244, 292, 318, 325, 331, 383*, 395, 399*, 402, 405, 408, 410, 411, 413, 422, 426-432, 440, 451

ר' **פריינד**, ברוך יצחק 196, 197

רבי **פריינד**, סנדר 532

ר' **פרלה**, דב בער 469

רבי **פרלה**, יוסף שלמה 43, 55*, 310, 393, 469*

רבי **פרלמוטר**, אברהם צבי מווארשא ה'דמשק אליעזר' 30*, 77, 78

רבי **פרלמוטר**, אליעזר מלודז' 30*

ר' **פרנקל**, דוד 175

רבי **פרנקל־תאומים**, ברוך 41*

רבי **פרקל**, זאב 533

רבי **צוקרוב**, יחיאל 135

רבי **צוקרמן**, אברהם אבא 132, 487

רבי **צוקרמן**, נחמן דוד 487

רבי **צוקרמן**, רפאל שמחה 487

רבי **ציינווירט**, אביש 533

רבי **קאהן**, אברהם יצחק מתולדות אהרן 332

רבי **קאליש**, יוסף צבי מסקרנביץ .. 279, 368, 436

רבי **קאליש**, ירחמיאל יהודה מאיר מאמשינוב .. 10, 53, 177, 181-180, 246, 309, 310, 336, 339-349, 463

רבי **קאליש**, מנחם מנדל מווארקא .. 403

רבי **קאליש**, שמחה בונים מאוטבוצק ... 184

רבי **קאליש**, שמעון שלום מאמשינוב ... 341

ר' **קוטיינר**, אברהם 237

ר' **קוטיינר**, אליהו 363

ר' **קוטיינר**, אלימלך 363

ר' **קוטיינר**, דוד 306*, 360

ר' **קוטיינר**, יוסף 363
רבי **קוטיינר**, יחיאל פנחס - גיסו 4, 51, 356-363, 468
ר' **קוטיינר**, יעקב 363
ר' **קוטיינר**, מאיר 143, 166, 268, 269, 308*, 357, 360
רבי **קוטלר**, אהרן 328
רבי **קוליץ**, יצחק 323
ר' **קופמן**, אברהם חיים 288-290, 318, 442
ר' **קופמן**, שלום דוד 318
ר' **קופרשטיין**, יום טוב 232
ר' **קלוגר**, בנימין 509
רבי **קלמן משעדליץ** 30
ר' **קמינקר**, אהרן 232
רבי **קנייבסקי**, חיים 176
רבי **קנייבסקי**, יעקב ישראל ה'סטייפלר' 325
רבי **קסלר**, שמחה 331
רבי **קפלן**, ניסן 43
ר' **קפלן**, שמואל 43
רבי **קפלן**, שמחה הכהן 532
רבי **קצנלבוגן** שמואל יהודה 41*
רבי **קצנלבויגען**, משה 501
רבי **קראנץ**, יעקב ה'מגיד מדובנא' ... 501
ר' **קריבוס**, יוסף ברוך 245, 410
ר' **קריבוס**, יחיאל 282
ר' **קריבוס**, יחיאל מלאדז' 293, 328
ר' **קריבוס**, שמואל - חתנו 143, 177, 179, 240*, 293, 307*, 327-329, 351, 352, 458, 460, 462
רבי **קרליץ**, אברהם ישעיהו - החזון א"ש ... 28*, 155, 174-176, 220*, 231, 325, 329, 332, 409, 532
ר' **קרנבייסר**, יהושע 94
ראב"ד 170
רבי **ראזין**, יוסף - הגאון מרוגטשוב 114, 115, 386
רבי **ראטה**, אהרן 293
רבי יצחק אלפסי הרי"ף 170, 171
רבי **רבינוביץ**, אברהם הכהן 'חסד לאברהם' מראדומסק 166*
רבי **רבינוביץ**, אברהם יהושע העשיל מלובלין 'ישועות אברהם' 21, 24, 25, 35, 476
רבינוביץ, אדמו"ר מביאלא שליט"א . יד, יג, 18, 21*, 63, 68, 69, 70, 81*, 132, 133, 135*, 147*, 150, 179*, 191*, 275, 325, 422*, 482, 483, 485, 486, 488, 495
רבי **רבינוביץ**, בנימין דוד 15
רבי **רבינוביץ**, בן־ציון אוסטרובער ... 13, 14, 15
רבי **רבינוביץ**, ברוך ירחמיאל יהושע ממונקאטש 234-241
רבי **רבינוביץ**, דוד מתתיהו ... 274*, 278
ר' **רבינוביץ**, הרש מנדל 494
ר' **רבינוביץ**, יהושע ניסן דוד ... 477, 494
ר' **רבינוביץ**, יוסף ברוך 494
רבי **רבינוביץ**, יחיאל יהושע ה'חלקת יהושע' מביאלא ..... 3, 10, 21*, 40, 41, 90, 114*, 135, 157, 192, <199>, 253, 254, 272-281, 291, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 320, 321, 325, 374*, 379-385, 394*, 460, 481, 495
רבי **רבינוביץ**, יעקב יצחק האדמו"ר מדינוב שליט"א 240
רבי **רבינוביץ**, יעקב יצחק 274*
רבי **רבינוביץ**, יצחק יעקב ה'דברי בינה' מביאלא 4, 16, 20, 21*, 27*, 28, 34, 35, 36, 40, 104, 110, 116, 126, 136, 162, 170, 172, 180*, 234, 249*, 253, 254, 277, 278, 280, 368*, 374*, 379, 380, 400, 402, 403, 407, 437, 457, 472, 475-477, 483, 485, 494, 497, 501
רבי **רבינוביץ**, ירחמיאל מפשיסחא ... 472
ר' **רבינוביץ**, ירחמיאל משה 494
רבי **רבינוביץ**, ירחמיאל צבי יהודה .. 279
רבי **רבינוביץ**, ירחמיאל צבי משעדליץ .. 21, 40, 41, 273, 279, 476, 478, 495

רבי **רבינוביץ**, מאיר שלמה יהודה - הרבי ממעזריטש .....טו, 4, 9, 21, 28, 35, 41, 58, 60, 63-83, 107, 110, 116, 117, 137, 163, 173*, 201, 206, 207, 209, 210, 213*, 215*, 218, 219, 220, 249, 250, 251, 261, 277, 319, 325, 331, 332, 348, 365-378, 385, 399, 405, 406, 422, 434, 459, 472- 497, 501

רבי **רבינוביץ**, משה ליב האדמו"ר ממונקאטש שליט"א 239-241

ר' **רבינוביץ**, נתן דוד 239

רבי **רבינוביץ**, נתן דוד מפארצוא 21, 234, 476, 478

רבי **רבינוביץ**, נתן דוד משידלובצא . 280, 472, 475

ר' **רבינוביץ**, פנחס 494

רבי **רבינוביץ**, צדוק הכהן מלובלין .. 131, 132, 134, 137, 191*, 193, 252, 307, 342, 534

רבי **רבינוביץ**, שלמה הכהן 'תפארת שלמה' מראדומסק 32, 166*, 176, 191*, 291*, 326, 448

רבי **רבינוביץ**, שרגא יאיר מביאלאברזיג 179-180, 380

ר' **רדזינר**, נתנאל 263

ר' **רובין**, מאיר 132

ר' **רובינשטיין**, טוביה 124

ר' **רובינשטיין**, יעקב דוד 509

רבי **רובינשטיין**, שמואל יעקב .. 49, 52, 457

ר' **רובינשטיין**, שמואל תנחום 150, 507-515

רבי **רוזובסקי**, שמואל 177

רבי **רוזמרין**, ... 80

ר' **רוזנבאום**, ישראל - גיסו 363

ר' **רוזנבוים**, לייביש 93

ר' **רוזנברג**, דוד אהרן ... 184, 185, 322

ר' **רוזנברג**, יוסף אברהם אבא - חתנו ... 98, 128, 185, 253, 323-322

ר' **רוזנברג**, קלמן קלונימוס 322

ר' **רוזנברג**, שלמה 300-301, 315

רבי **רוזנהיים**, יעקב 227*

ר' **רוזנווסר**, יעקב מאיר 169

ר' **רוטרמן**, פנחס 40*

רבי **רוקח**, אהרן מבעלזא 166, 167, 168, 174, 237*, 241, 269, 332

רבי **רוקח**, ישכר דוב שליט"א מבעלזא 171

ר' **רושצקי**, יצחק 124

ר' **ריבצק**, מרדכי - אחיין 468

רבי **ריגר**, שמחה זליג הדיין מבריסק ...150

ר' **רייכמן**, ישראל 308*, 385

ר' **רפופורט**, פינחס 152, 232, 249

ר' **שוארץ**, יחיאל מיכל 320

ר' **שוארץ**, משה 292

ר' **שוארץ**, פנחס נפתלי הרץ 320

ר' **שוארץ**, צבי דוב 292

ר' **שוערגולד**, אלעזר 376, 488

ר' **שוערגולד**, דוד 196*

ר' **שוערגולד**, העניך 64, 68, 73, 74, 81, 82, 173*, 196*, 206, 211, 213*, 249-253, 308*, 368, 370, 372- 376, 405, 455, 484

רבי **שוורצמן**, דב 323

ר' **שטיין**, כתריאל 245

רבי **שטיינמן**, אהרן יהודה ליב 332

ר' **שטיצברג**, יוסף דוב 172

ר' **שטרייכר**, בנימין בן ציון 83

ר' **שטרן**, יוסף נפתלי 227*

רבי **שטרן**, רפאל 292*

רבי **שיינברג**, אלחנן דב 533

רבי **שיינברג**, חיים פנחס 532

ר' **שינפלד**, משה 61*

ר' **שינפלד**, שבתאי 61*

רבי **שך**, אליעזר מנחם מן 331

ר' **שלזינגר**, אליקים 164*

ר' **שלזינגר**, דוד 227*

ר' **שלזינגר**, שלמה זלמן 532

רבי **שלמה לוריא 'המהרש"ל'** 30

רבי **שלמה לייב מלענטשנא** 27, 105*, 147, 278, 382*, 432, 472, 474, 475, 478, 479, 489

רבי **שמואל הלוי ממעזריטש** 500, 502

רבי **שמחה בונים מפשיסחא** 28*, 145*, 179, 246, 535

רבי **שניאורסון**, ברוך שמעון 328

רבי **שניאורסון**, מנחם מענדל ה'צמח צדק' 33, 148, 428

רבי **שניידמן**, יעקב 150

ר' **שפילברג**, פישל 232

רבי **שפירא**, דב נחמן 501

רבי **שפירא**, חיים אלעזר ה'מנחת אלעזר' ממונקאטש 234, 237, 239

ר' **שפירא**, ישראל 251

רבי **שפירא**, מאיר הרב מלובלין ... 320, 507-515

רבי **שפירא**, משה 331

רבי **שפירא**, צבי אלימלך ה'בני ישששכר' מדינוב 29*

רבי **שפירא**, קלונימוס קלמיש מפיאסצנא 263

רבי **שפירא**, רפאל ישראל איסר בעל 'עזרת ישראל' ממעזריטש ... 33, 501, 428

רבי **שפירא**, שלמה 'דרכי תשובה' ממונקאטש 237

ר' **שצ'רנסקי**, מאיר 228, 327

רבי **שרייבר**, שלמה 533

מרת **איידלבוים**, לאה 24

מרת **איידלבוים**, פרידלע 468

מרת **איידלבוים**, צירל - סבתו 24, 28, 36, 37, 318, 324

מרת **איידלבוים**, רחל - (אשת ר"ל) . 24, 46

מרת **בהרב = שטיינברג** רות 442

מרת **בהרב**, גולדה רייצא 326

מרת **בהרב**, רבקה - בתו 16*, 99, 195, 208, 283, 287, 291, 318, 326, 327, 441

הרבנית **בידרמן**, רבקה רחל מלעלוב 237, 239

מרת **בן־שם**, מינדל מרים 336

מרת **בן־שם**, צביה לביאה - בתו .... יד, טו, 116, 208, 312, 318, 336, 379*, 385*, 413*, 417, 438, 439, 444, 445

מרת **גולדאבל**, בתיה 260, 311, 318, 356, 363

מרת **גולדאבל**, רבקה לאה 363

מרת **גולדפרב**, מאשה 36

מרת **גלינרט**, חיה נחמה - בתו ... 205*, 208, 318, 334-336, 408, 413, 418

מרת **גרודז'ינסקי**, חיה מלכה 517, 518, 519*, 521, 522, 524*, 526-529

מרת **דייטש**, רחל 444, 449

מרת **הירשוביץ**, שרה 488

מרת **הלפרין**, רחל אשת בעל סדר הדורות 30*, 442

מרת **ודיסלבסקי**, צביה 318, 356

מרת **זלושינסקי**, פייגי 229

מרת **זלצמן**, רחל - סבתו ... 24, 30, 46

מרת **טורנר**, מאשה 318, 356

מרת **מאיר**, בתיה - בתו ..57, 182, 208, 318, 329, 330, 420, 435, 436, 458

מרת **מנצ'יק**, חוה .. 260, 311, 318, 356

מרת **מנצ'יק**, פייגא 363

מרת **מנצ'יק**, צביה 363

מרת **נוסבוים**, רחל ... 427, 429, 431, 452

מרת **ניימן**, מנוחה 44

מרת **פוטרמן**, אסתר פרומט - חמותו .. 46, 47, 51, 260, 311, 318, 356, 363

מרת **פוטרמן**, דבורה 363

מרת **פוטרמן**, מינה 363

מרת **פוטרמן־מורגנשטרן**, פייקא 260, 311, 318, 363, 356

מרת **פלדמן**, אסתר ..... טו, 176, 441, 444, 449, 537-539

מרת **פרידמן קורנהנדלר** נחמה ... 204-205, 318, 376
מרת **פרידמן**, ברכה 204, 318, 391*
מרת **פרידמן**, זהבה גולדה - כלתו ... 332, 439, 441, 442
מרת **פרידמן**, חנה - אחותו 39, 260, 302, 318
מרת **פרידמן**, יפה - כלתו .....320.
מרת **פרידמן**, מלי פייגה 12, 24, 46
מרת **פרידמן**, מרים - כלתו 292, 325, 423, 431, 452
מרת **פרידמן**, פייגא צפורה - כלתו . 293, 321-322, 444
מרת **פרידמן**, רבקה אשת ר"ח ....295.
מרת **פרידמן**, רחל - אמו 9, 12, 17, 22, 23, 27, 39, 68, 153, 318, 390, 391, 402, 405, 442
מרת **פרידמן**, שרה לאה - זוגתו 44, 47, 55, 56, 60, 90, 98, 104, 105, 406, 110, 112, 119, 157, 164, 166, 192, 203, 211, 213, 217, 229, 236, 250, 275, 277, 280, 285, 294, 297, 307, 308, 310, 312, 358, 385, 414
מרת **פרלה**, אסתר רייזל 55*, 310
מרת **פרלמוטר**, חוה 30*
מרת **קאופמן**, רחל 318, 356
הרבנית **קאליש**, חנה מסקרנביץ 4, 21*, 81*, 436
מרת **קוטיינר**, חיה 318, 356, 357, 358, 468
מרת **קוטיינר**, שרה אסתר .....363.
מרת **קופמן**, שרה - אחותו 288, 318
מרת **קריבוס**, חיה שרה 294, 328
מרת **קריבוס**, טובה - בתו 86, 293, 305*, 318, 327, 408, 449
רבנית **רבינוביץ**, חיה פרימא רבקה ממונקאטש 236-240
הרבנית **רבינוביץ**, מאטיל (בת ה'דברי־בינה') .....372.
רבנית **רבינוביץ**, מרים בבה .....494.
הרבנית **רבינוביץ**, רחל לביאה הרבנית מביאלא 110, 489, 497
מרת **רוזנברג־פרקש** רחל .....426.
מרת **רוזנברג**, יוכבד .....322.
מרת **רוזנברג**, צילה - בתו 61*, 208, 212, 318, 323, 324, 395, 408, 411, 414
מרת **ריבטשאק**, טויבא .....23.
מרת **שנירר**, שרה .....50.

"כל דברי מה שאני מדבר ומה שאני כותב הם רק עניין של העתקה, דלית לי מגרמי כלום, רק מה שספגו אוזני מן הצדיקים והחסידים וזקני שארית עם ישראל אשר ביניהם נתגדלתי ואוזני תשמענה דבר מאחריהם..."

(אגרת לה, עמ' 429)

שושלת בתי צדיקים

כדי להאיר את עיני הקורא,
צרפנו כאן תרשים של אבות
רועי החסידות,
דרך היהודי הקדוש מפשיסחא
ורבי שלמה ליב מלענטשנע -
הם ומזרעם אחריהם.

